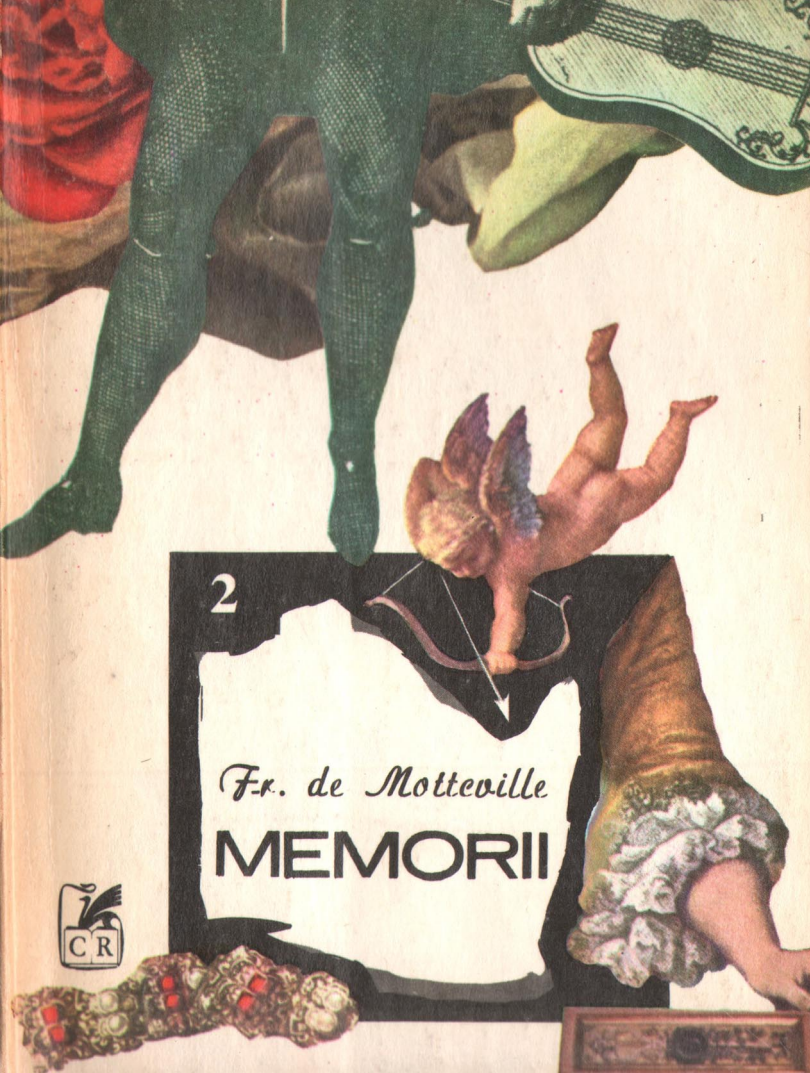

2

Fr. de Motteville

MEMORII

C R

FRANÇOISE DE MOTEVILLE

MEMORII, 2

Ediția de față reproduce prescurtat textul
apărut pentru prima oară
în 1723

Françoise de Motteville
Mémoires
sur Anne d'Autriche et sa Cour
Bibliothèque Charpentier
Paris, tom. II

FRANÇOISE DE MOTTEVILLE

Memorii
Despre Ana de Austria şi Curtea sa

Traducere, selecţie şi note de
TEODORA POPA-MAZILU

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ
1981

Coperta de VAL MUNTEANU

Capitolul I

1649. — Intrigile lui la Rivière. — Dificultatea lui Mazarin de a satisface toate ambiţiile. — Sfîrşitul războiului civil. — Curtea rămîne la Saint-Germain. — Incapacitatea financiară a lui La Meilleraye. — Portretul soţiei sale. — D'Émery preia Finanţele. — Doamna de Chevreuse, la Paris. — Harcourt, guvernator în Alsacia. — Sosirea la Curte a ducelui de York şi a doamnei de Longueville. — Căsătoria ducelui de Mercoeur cu o Mancini. — Boala lui Beaufort. — Duşmanul cucereşte oraşul Ypres. — Atitudinea rece a lui Condé. — Reintrarea în graţii a mareşalului de la Motte. — Plecarea reginei la Amiens şi a ducelui de Orléans la Paris.

Abatele de la Rivière, care dorea cu patimă pălăria de cardinal, nu se gîndea decît cum s-o obţină de la Papă. Avea consimţămîntul reginei şi al prinţului de Condé, dar nu şi pe cel al prinţului de Conti. Atunci, la Rivière se strădui să-i intre pe sub piele, pentru a-l determina pe Conti să-i cedeze lui acea pălărie la care prinţul nu ţinea cîtuşi de puţin. Conti îi răspunse că i-o ceda cu plăcere, cu condiţia să-i fie onorate toate pretenţiile pe care le înscrisese în acea faimoasă listă a generalilor. De aici, toate intrigile, intervenţiile şi rugăminţile lui la Rivière pe lîngă Mazarin, prinţul de Orléans şi prinţul de Condé.

Mazarin, văzînd cîte pretenţii avea de satisfăcut, se sperie. Pe măsură ce acorda unele favoruri fie magistraţilor, fie unor particulari, se ridicau alţii care cereau alte lucruri. Generalii începură a se uita urît unul la altul, roşi de invidie şi de gelozie. Ducele de Beaufort nu era nici pe departe mulţumit cu ceea ce i se oferise. Cerea mult mai mult, pentru că ştia că pe vremuri fusese favoritul reginei ; susţinea sus şi tare că nu voia să se împace cu Mazarin ; şi mergînd cu resentimentele mult mai departe decît alţii, îngreuna negocierile. Numai că mofturile lui Beaufort grăbiră încheierea păcii, iar ducele nu se alese decît cu ifosele. Doamna de Montbazon, iubita duçelui de Beaufort, îi făgădui să obţină ea pentru el, tot ceea ce dorea. Şi obţinu într-adevăr, şi abaţii şi bani. Ducele fu mulţumit, dar asta nu înseamnă să se mai îmblînzi.

Coadjutorul Paul de Gondi, sufletul Frondei, cel care făcuse cea mai mare zarvă, nu ceru nimic pentru sine, ci numai pentru prietenii săi, dorind în felul acesta să-şi facă unele legături solide şi să se bucure de glorie şi de o cît mai mare reputaţie. Obţinu deci pentru marchizul de Noirmoutiers şi pentru Laigues, prietenii săi, o mulţime de favoruri şi de bunuri. Marchizul de Vitri căpătă un brevet de duce, pe care nu-l merita. Ducele de Elboeuf, ducele de Bouillon şi toţi ceilalţi, izbutind să smulgă nenumărate bunuri de la rege, se hotărîră, în sfîrşit, să accepte pacea. În Miercurea Mare, în vreme ce regina se afla în capela ei de la Saint-Germain, sosi un curier de la Paris, trimis de Le Tellier, care aduse tratatul de pace iscălit şi parafat de Parlament şi de generali, care se arătară cu toţii din cale-afară de mulţumiţi. Această pace îi dădu reginei răgazul să mai răsufle, îl bucură nespus pe Mazarin şi-i mîhni cumplit pe duşmanii săi.

Trecînd Paştele, cîţiva deputaţi ai Parlamentului din Paris şi din Normandia veniră să-i mulţumească reginei pentru pacea încheiată. Apoi veniră reprezentanţii cleru-

lui și ai tuturor celorlalte Companii din oraș, ai breslelor de negustori și de meseriași, toți cu chipurile vesele și mulțumite și toți rugînd-o cu ardoare, să se reîntoarcă în bunul ei oraș, Parisul.

Regina n-avea motive să-l socoată chiar atît de bun, încît să ardă de dorința de a se întoarce în capitală. Știa că poporul vorbea încă necuviincios despre ea ; că spunea în gura mare că regele nu va vedea un sfanț de la ei ; că unii erau chiar atît de îndrăzneți, încît strigau cît îi ținea gura, că nu-l voiau pe Mazarin. Acele spirite înverșunate se obișnuiseră atît de mult cu răzmerița, încît, fără o pedeapsă exemplară, ar fi fost peste poate să faci ordine în Paris.

Ca să le dea parizienilor răgazul de a stinge focul care încă mai pîlpîia în sufletele lor și pentru a lăsa să se risipească fumul acelei vîlvătăi care abia se stinsese, Ana de Austria se hotărî să nu se întoarcă atît de repede în capitală. Pînă ce dușmanii ei aveau să se potolească și să se împace cu condițiile păcii, se duse să petreacă o vreme la Compiègne. Înainte de a pleca, îl dizgrație pe marchizul de Roquelaure, alungîndu-l de la Curte, pentru că îi spusese lui Mazarin că, în timpul asediului Parisului, îi scrisese prințului de Conti că dacă n-ar ocupa slujba de mare maestru al garderobei regelui, ar veni să lupte în oastea lui. Pedeapsa ni s-a părut tuturora foarte aspră, fiindcă după ce toți capii răscoalei nu numai că fuseseră iertați, ba pe deasupra și răsplătiți regește, unul singur, tocmai cel care nu făcuse nimic, plătise oalele sparte pentru toți. Noroc că pedeapsa i-a fost de scurtă durată și bietul marchiz, pe care-l luase gura pe dinainte, se reîntoarse la Curte.

În acea epocă, Finanțele se aflau în mîna mareșalului de La Meilleraye, care era mult mai potrivit să cucerească orașe cu spada, decît să adune bani, cu lopata. Pe vremea lui Richelieu, cu care dealtfel era rudă, avusese slujbe mari ; și cum era curajos și întreprinzător, făcuse treabă

bună ; avea însă o fire imposibilă, era veşnic mohorît şi pus pe harţag, iar în materie de finanţe era nul şi neavenit. Oamenii de afaceri începură a se plînge de el, spunînd că nu avea nici o influenţă asupra poporului, că nu era în stare să strîngă taxele, dările şi impozitele şi că le-ar trebui o persoană care să ştie să se impună, să fie obişnuită să mînuiască banii Statului, să se arate mai plină de răbdare, să fie mai vigilentă şi mai sănătoasă decît el. Căci La Meilleraye era bolnav de gută şi deşi nu era încă bătrîn, arăta ca un uncheaş de optzeci de ani. Îi înţepeneau mereu mîinile şi picioarele, ba uneori chiar întreg trupul. Asta nu-l împiedica să fie un om cinstit, un prieten devotat şi un om care trăia pe picior mare. Avea o nevastă tînără şi frumoasă, fata ducelui de Brissac. Frumuseţea ei consta în deosebita delicateşe a trăsăturilor chipului, în liniile desăvîrşite ale trupului şi, mai ales, în felul deosebit de plăcut de a se comporta. Era deşteaptă, murea de curiozitate să ştie tot, nu era din cale-afară de virtuoasă, şi se lăuda peste tot că-şi iubeşte cu patimă soţul, pe care boala nu-l împiedica — zicea ea — să-şi îndeplinească îndatoririle de bărbat. Mă rog, nu era cu neputinţă ca o femeie — ce se pretindea cinstită — să-şi iubească soţul, deşi era bolnav de gută şi veşnic mohorît ; dar afectarea cu care doamna afirma acest lucru, nu era crezută de nici unul din cei care o auzeau făcînd o asemenea afirmaţie ; şi cum o virtute solidă de obicei e sinceră şi firească, afectarea ei convingea lumea exact de contrariul. S-a supărat foarte tare cînd a auzit că bărbatul ei trebuia să părăsească Finanţele, fiindcă a crezut că vor fi obligaţi să părăsească şi Curtea. Căci deşi mareşalul fusese înlocuit fără a fi fost disgraţiat, soţia lui îşi închipui că datorită gutei sale se va retrage în Bretagne, unde va fi obligată să-l urmeze. Fiind foarte ambiţioasă, se linişti de îndată ce auzi că soţului ei i se vor da, în schimbul Finanţelor, alte mari slujbe. Ducele de Orléans îi făcu o vizită acasă, şi-l întrebă cam ce-ar

dori ; el ceru un loc în Consiliul regelui, beneficiile guvernămintelor sale pe care dorea să le lase moştenire unicului său fiu pe care-l avusese cu prima lui nevastă şi funcţia de ministru al artileriei. Cererile îi fură aprobate şi iată-l pe d'Émery gata să-şi reocupe postul de ministru al finanţelor, spre ura şi spre ciuda duşmanilor săi.

Prinţul de Conti fu primul care părăsi Parisul şi veni s-o salute pe regină. A fost primit în plin Consiliu ; după saluturile de rigoare, prinţul îl îmbrăţişă pe Mazarin şi discută cu el, cu deosebită căldură.

Ducele de Orléans îl introduse apoi pe ducele de Elboeuf, iar prinţul de Conti pe toţi ceilalţi care se hotărîseră să vină, şi anume : ducele de Bouillon, prinţul de Marcillac, contele de Maure şi mulţi alţii. Regina îi primi destul de rece. Mazarin dimpotrivă, făcu pe omul plin de blîndeţe şi de smerenie, cerîndu-şi chiar iertare dacă, din pricina evenimentelor prin care trecuse, avusese unele resentimente faţă de ei.

În aceeaşi zi sosi la Paris doamna de Chevreuse ; cum făcuse destule boacăne, voia şi ea să intre în iertarea generală şi, în plus, să mai fie şi răsplătită — ca toţi ceilalţi — pentru tratativele pe care le dusese cu Arhiducele Spaniei.

Această prinţesă, sosind deci de la Bruxelles la Paris, trimise pe careva la Mazarin să discute situaţia ei. Cardinalul nu se arătă împotrivă, dar ceru un mic răgaz, pînă ce se vor mai uita unele lucruri. Regina, sfătuită de ministrul ei, refuză să-l primească pe ducele de Chevreuse care venise la Saint-Germain să ceară, pentru soţia sa, îngăduinţa de a rămîne la Paris. Regina îi răspunse că nu-i putea aproba să locuiască într-un oraş în care mai domnea încă duhul răzvrătirii ; că doamna de Chevreuse ţesuse zeci de intrigi împotriva suveranilor Franţei, că nu era mulţumită de felul cum se comportase şi că n-o va ierta decît atunci cînd va constata că se căia cu ade-

vărat de tot ce făcuse. Prințul de Chevreuse, în vîrstă de optzeci de ani, surd ca o cizmă, deși se ținea încă bine, vru s-o asigure pe regină de fidelitatea soției sale. Dar regina îi rise în nas, dîndu-i de înțeles, destul de clar, că el, săracul, n-avea nici cea mai mică putere asupra nevesti-si. Cum eram de față la acea discuție, l-am auzit pe bătrînul prinț lăudînd-o pe fiica soției sale, domnișoara de Chevreuse, care — zicea el — se făcuse o frumusețe și care cică avea niște ochi ce te răscoleau pînă în străfundul inimii. Regina surîse și-i răspunse, strigînd cît putea de tare ca s-o audă, că prea îi plăcea mult frumusețea și că, la vîrsta lui, era cazul să mai se gîndească la virtute și la mîntuirea sufletului. Într-adevăr, domnișoara de Chevreuse era foarte frumoasă ; avea niște ochi minunați, un oval perfect al feței și o gură teribil de ademenitoare ; dar era încă prea slabă și nu era destul de albă, pentru a fi de o frumusețe fără cusur. Bănuiesc că nu s-a făcut mai frumoasă, după ce ea și mama ei au fost alungate de la Curte. Căci rar se întîmplă ca o femeie să devină mai frumoasă, după ce-a trecut de optsprezece ani.

Ducele de Orléans, unchiul regelui, făcu o călătorie de două zile la Paris, unde fu primit cu mari onoruri. Prințul de Condé, ca să nu rămînă mai prejos, se duse și el la Paris, dar fu primit cu indiferență și răceală. Discutînd cu sora sa, doamna de Longueville, ea se străduí, cu deosebită grijă, să-l rupă de regină, arătîndu-i că interesul lui era să se unească cu ai săi și nu cu străinii. El văzu că fratele său, prințul de Conti, sfătuit de sora sa, trăgea mari foloase, de pe urma Curții. Că doamna de Longueville merita să fie ascultată pentru că, de fapt, îl îndemna la niște lucruri care erau spre binele lui. Această încredere și prietenie dintre cei doi frați, făcu să se nască în sufletul domnului Prinț cu totul alte sentimente decît cele pe care le nutrise pînă atunci față de regină și încet, încet, începu a-l trata pe Mazarin cu un dispreț tot atît

de mare cît și al frondeurilor. Deci doamnei de Longueville i s-a datorat schimbarea prințului de Condé care a început, de atunci, să-i trateze de sus și pe cardinal, și pe regină. Schimbarea a produs mari revolte la Curte, iar acestea, la rîndul lor, au produs altele și mai mari, în țară și chiar în sînul familiei regale.

Coadjutorul Paul de Gondi se retrase în fortăreața lui de la Notre-Dame și nu veni la Saint-Germain, ca ceilalți. Îl rugă pe ducele de Liancourt s-o salute pe regină, din partea sa și s-o asigure că-i era cel mai fidel și mai supus servitor. Dar regina primi toate aceste complimente, cu mult dispreț și porunci ducelui de Liancourt să-i transmită coadjutorului că nu-l socotea nici fidel, nici supus, din moment ce era dușmanul lui Mazarin, care era ministrul ei.

Tot atunci, sosi din Normandia, cu o mare suită, ducele de Longueville. Venea s-o salute pe regină, care-l primi destul de rece. Toți curtenii dădură buzna în cabinetul reginei, să-l audă ce va spune. Dar el, simțindu-se cu musca pe căciulă, fiind un om cinstit, îi fu greu să mintă ; așa că mai întîi păli, apoi se făcu roșu ca racul, deschise gura, apoi o închise la loc și nu scoase o vorbă. După această căință, mai mult decît elocventă, îl salută pe Mazarin, și apoi se retraseră amîndoi lîngă o fereastră, unde stătură îndelung de vorbă ; pe urmă se vizitară reciproc și dădură tuturor impresia că sînt prieteni.

Contelui de Harcourt, care-l apărase pe rege, cu o mînă de oameni și cu bani puțini, i se dădu drept răsplată, guvernămîntul din Alsacia și o abație pentru unul dintre copiii săi.

În aceeași zi, sosi la Curte și ducele de York. Încă nu-i văzuse nici pe rege, nici pe regină, din pricină că ajunsese la Paris chiar în toiul răzmeriței, așa că rămăsese lîngă mama sa. Ana de Austria îl primi cu multă căldură și-i oferi un scaun cu brațe, așa cum și regina Angliei îi oferise unul ducelui de Orléans, care-i era frate.

Printre cei care sosiră în curînd la Curte, se numărară și doamna de Longueville, împreună cu fiica sa vitregă, frondeuză înflăcărată, lucru ce-i fu însă trecut cu vederea, ținîndu-se seama că nu făcuse decît ceea ce-i spusese tatăl ei. Cînd sosiră cele două prințese, regina era în pat, odihnindu-se după toată oboseala de peste zi. Aflîndu-mă lîngă patul reginei și auzind de sosirea celor două musafire, m-am tras mai la o parte, hotărîtă să rămîn și să văd dacă spirituala doamnă de Longueville va fi ceva mai vorbăreață decît soțul ei. Dar cum era timidă din fire, se roși și bălmăji ceva atît de încet, încît, cu toate străduaniile noastre, nici eu nici regina n-am auzit nimic. Apoi, după ce făcură cîte o reverență adîncă, plecară, întărind și mai mult antipatia pe care regina o nutrea față de doamna de Longueville, pe care n-o putuse suferi niciodată. Cuvintele acelea ininteligibile și abia șoptite o convinseră pe Ana de Austria de nesinceritatea vizitatoarei sale, de firea ei duplicitară și de faptul că avea probabil de gînd, să-i mai dea încă multă bătaie de cap. Altminteri, dacă ar fi fost sinceră și ar fi avut intenții curate, ar fi spus clar și răspicat ce avea de spus, și cu asta, basta. Mormăiala și privirile ei nesincere erau cea mai elocventă dovadă că acea frumoasă și răsfățată doamnă plănuia ceva.

Tot atunci, avu loc și împăcarea ducelui de Vendôme cu Curtea, pe care acest mare senior n-o mai văzuse din ziua cînd fusese instaurat Mazarin. Ducele profitase de dezordinea ce se crease în Stat, ca să arate că nu aproba cutezanța fiului său — ducele de Beaufort — și că dorea să se împace cu Mazarin. Iar ca dovadă că dorea acest lucru, îi propuse ca fiul său mai mare, ducele de Mercoeur, s-o ia de nevastă pe nepoata mai mare a cardinalului, domnișoara Mancini. Propunerea nu fu refuzată; dimpotrivă, lui Mazarin îi surîdea grozav să se împace cu acest prinț și să se înrudească cu el. Războiul civil, în

care cardinalul fusese tot timpul ţinta tuturor ironiilor şi insultelor, îl învăţase că trebuie să-şi facă aliaţi puternici care să-l ajute să se apere, fără a mai cerşi tot timpul protecţia ducelui de Orléans sau a prinţului de Condé. Schimbînd deci tactica, deveni mai interesat decît pînă atunci şi dornic să se înconjoare de oameni care să-i sperie pe duşmanii săi. Din aceste motive, îl trată pe ducele de Vendôme cu multă prietenie şi făcu în aşa fel încît să fie primit la fel de bine şi de regină.

În vremea asta, prinţul de Condé, dezgustat de comportarea lui Mazarin şi presat de familia sa, se străduia să se rupă de Curte. Doamnă de Longueville, profitînd de împăcarea şi de încuscrirea ducelui de Vendôme cu Mazarin, izbuti să-i insufle fratelui ei o ură neîmpăcată faţă de cardinal. Îi arătă că — înrudindu-se cu familia de Vendôme — nu mai voia să se sprijine pe el, prinţul de Condé, ci că prefera o cu totul altă protecţie decît a sa ; că acum te puteai aştepta ca ducele de Vendôme — devenind rudă cu primul ministru — să se bucure de o stimă cu totul deosebită, atît din partea regelui, cît mai ales a reginei. Aceste deducţii ale surorii sale, prinţului i se părură cît se poate de fireşti şi-l determinară, într-adevăr, să se îndepărteze de Curte.

La puţină vreme după asta, m-am dus cîteva zile la Paris. Am găsit oraşul încă dominat de acel spirit de nesupunere şi mai mult înclinat către răzmeriţă decît către pace. Nu era nevoie să fii astrolog, ca să-ţi dai seama că pacea abia încheiată, n-avea să fie de lungă durată.

În 13 martie, regina plecă la Compiègne pentru a da unele porunci în legătură cu duşmanii care începuseră a-şi face din nou de lucru, la graniţă. Asediaseră oraşul Ypres, unde Beaujeu se apără atît de bine, încît le dădu serios de furcă, ţinîndu-le piept vreme îndelungată. Palluau — care, în loc să fie la Ypres, huzurea la Curte —

fu criticat de toată lumea, dar el se dădu bine pe lîngă Mazarin, așa că nu păți nimic. Deși n-avea nici un fel de pregătire și mai era și gîngav, se sluji cu multă dibăcie de intrigile de la Curte, îl linguși pe Mazarin pînă la slugărnicie și, astfel, izbuti s-o ia cu mult înaintea altora care erau într-adevăr plini de merite. Se arătă profund mîhnit că Franța pierduse acel oraș, care prețuia enorm. Dar, cu tupeu și abilitate, acest curtean mediocru izbuti să ajungă mareșal al Franței, luînd-o înaintea multor gentilomi care ar fi meritat cu prisosință această înaltă distincție.

În timpul ședерii sale la Compiègne, regina mai uită de necazurile care-i tulburaseră tihna. Pădurea și rîul, care dădeau o frumusețe deosebită acestui orășel, o ajutară să petreacă unele ceasuri foarte plăcute. Cei doi copii ai ei, regele și fratele său, sau micul Monsieur cum i se mai spunea, care erau încă foarte mici pentru a lua parte la treburile Statului, nu se gîndeau decît la joacă și la alergătură, cît era ziua de lungă.

În timpul acelui scurt răgaz, ducele și ducesa de Vendôme, care țineau să se încuscrească neapărat, cu Mazarin, făcură tot ce putură pentru a-l determina pe fiul lor cel mic, ducele de Beaufort, să consimtă la căsătoria fratelui său mai mare, ducele de Mercoeur, cu una dintre nepoatele cardinalului. La un moment dat, i se oferi pînă și guvernămîntul din Auvergne, dar ducele de Beaufort îl refuză. Între timp, reîntorcîndu-se la Paris și întîlnindu-mă cu el la doamna ducesă de Nemours, sora sa, îmi spuse că cei de la Curte își băteau joc de el, fiindcă în timp ce-i făgăduiau guvernămîntul din Auvergne, se pregăteau de fapt să i-l dea ducelui de Elboeuf, în locul celui din Picardia pe care îl voia cardinalul. Dar cum acest schimb nu se făcu, socot că ducele de Beaufort se înșela sau încerca să dea această impresie, numai ca să nu se împace cu Mazarin. După cîteva zile, ducele de Beaufort se îmbolnăvi de o colică atît de violentă, încît crezu că fusese otrăvit și luă, de față cu toată lumea, o contra-otravă, urmărind astfel

să redeștepte simpatia parizienilor față de el. Norodul Parisului dădu fuga la duce să-l vadă, iar la un moment dat se strînse atîta lume în fața casei lui, încît slugile fură obligate să deschidă larg ușile, să ridice perdelele de la pat și să-l arate publicului. Această boală, picată exact la vreme, precum și lingușelile prietenilor săi izbutiră să-l facă să nu se mai împace cu Mazarin, mai ales că el vedea în această atitudine a sa, un act de bravură.

În 8 mai, orașul Ypres se predă, în sfîrșit, inamicului, după ce Beaujeu îl apărase vreme destul de lungă ca să merite cele mai calde laude pentru rezistența pe care o opusese dușmanului. Însă, în acea vreme, intrigile de la Curte îl preocupau atît de mult pe cardinal, încît nu mai avu cînd să se gîndească și la această mare pierdere. Cele mai mari necazuri nu i le pricinuiau dușmanii din afară, ci cei care — dîndu-se drept prietenii săi, ca să smulgă de la el cît mai multe avantaje — îl obligau la tot soiul de combinații, ca să poată satisface pretențiile tuturor.

Avînd în vedere situația dezastruoasă în care se aflau Finanțele Statului, cardinalul dorea cu ardoare să-l readucă în fruntea acestui minister pe d'Émery ; dar președintele de Maisons — care rîvnea de mult la această funcție — apelă la Monsieur, unchiul regelui, să-l ajute să-și satisfacă dorința. Monsieur — diplomat fin și abil — manevră în așa fel lucrurile, încît, pînă la urmă, însuși cardinalul se văzu pus în situația de a-l numi pe de Maisons, ministru de finanțe.

În 27 mai, m-am dus la Compiègne ca s-o văd pe regină. De fapt, a trebuit să plec din Paris din pricina disputelor continuie, a nemulțumirilor și a blestemelor la adresa Anei de Austria, care nu se îndura să-și alunge ministrul de lîngă sine. Dacă această regină ar fi fost mai puțin comodă și mai energică încît să rezolve și singură treburile Statului, s-ar fi bucurat în ochii supușilor ei de un respect fără margini. Dar lenea și indiferența ei față de treburile țării, o făcuseră să renunțe la gloria de a

guverna ea singură acel mare regat şi de a încredinţa această importantă sarcină, lui Mazarin.

Cînd eu plecam din Paris, doamna de Condé tocmai venea ca s-o vadă pe fiica sa, doamna de Longueville şi restul familiei sale. Băgînd de seamă de cîtă stimă şi reputaţie se bucura fiica sa, şi aflînd cît de mult dorea doamna de Longueville să-l rupă pe prinţul de Condé de regină şi, mai ales, de cardinalul Mazarin, îi dădu dreptate acesteia, cu atît mai mult cu cît nici mama nu era deloc încîntată de înrudirea cardinalului cu familia de Vendôme, fiindcă această familie fusese întotdeauna în rîcă cu familia de Condé. Mai tîrziu, am aflat că prinţul de Condé părăsind Parisul şi ducîndu-se în Bourgogne, spusese cîtorva persoane de încredere că fusese nevoit să-l susţină pe Mazarin, pentru că făgăduise reginei că va face acest lucru. Dar că, pe viitor, fiind sigur că lucrurile vor lua o cu totul altă întorsătură, rămînea de văzut dacă va mai proceda astfel. Plecînd în Bourgogne, trecu pe la Compiègne ca să-şi ia rămas bun de la regină ; în pragul uşii, Ana de Austria îi spuse cu glas tare că socotea că vor rămîne prieteni, că ea ţinea să-l asigure că amiciţia sa va fi şi pe viitor tot atît de caldă cum fusese la începuttul regenţei, şi asta — adăugase ea — spre necazul celor care ar fi dorit să-i dezbine. Cum cuvintele şi faptele regilor sînt întotdeauna cîntărite şi răscîntărite de cei din jurul lor, regină a fost ţinută de rău că se apucase să-i spună prinţului de Condé asemenea vorbe, fiindcă abia acum îi făcuse pe toţi să creadă că, într-adevăr, prinţul de Condé avea intenţia de a se depărta de Curte.

Înainte de a pleca, Condé îl prezentă reginei pe mareşalul de La Motte, care încă nu-şi făcuse apariţia la Curte pentru că, cerînd prea multe favoruri, Mazarin avusese nevoie de timp pentru a se hotărî dacă să-i aprobe sau nu cererile. Regina îl primi foarte rece şi-l trimise să discute cu cardinalul. Acesta îi oferi o mare sumă de bani şi cu asta îi astupă gura, fiindcă, de fapt, La Motte

nici nu dorea altceva. Ajungînd la Paris și întrebat de cîțiva prieteni dacă devenise regalist, el le răspunse:

— Regina mi-a făcut doar dreptate și atît; nu mi-a acordat nici un fel de favoruri, așa că n-am de ce să-i fiu nici recunoscător, și nici îndatoritor, ca pe vremuri!

Frumoase cuvinte în gura unui vechi curtean și al unui vechi slujitor al răposatului rege Ludovic al XIII-lea, care-l făcuse mareșal al Franței și duce de Cardone!

Cardinalul, voind să se ocupe puțin de războiul de la graniță, o rugă pe regină să se mute la Amiens. Totodată, îl rugă pe ducele de Orléans să se ducă la Paris și să încerce a mai potoli spiritele și a mai calma atmosfera, fapt care-l îngrijora grozav și nu-i dădea o clipă de liniște. Monsieur o conduse mai întîi pe regină la Amiens, apoi se reîntoarse la Compiègne, o luă pe Madame cu sine — care de data asta nu mai făcu pe bolnava și acceptă să-l însoțească — și plecă la Paris ca să pregătească intrarea în capitală a cardinalului, care avea atîta nevoie de ajutorul și de protecția sa, dar de care, de fapt, se săturase pînă în gît.

Capitolul II

1649. — Împăcarea marchizului de Hocquincourt cu Mazarin. — Beaufort și Jarzé. — Candale îl desfide pe Beaufort. — Mareșalii Franței și Mazarin încercă să curme această ceartă. — Doamna de Longueville obține unele favoruri pentru tînărul prinț de Marcillac. — Ridicarea

asediului de la Cambrai. — Turenne bănuit de trădare. — Ducele de Orléans îi potolește pe parizieni. — Frondeurii se tem de reîntoarcerea regelui în capitală. — Starea vrednică de plîns, a Franței. — Primirea afectuoasă pe care i-o face Ana de Austria regelui Angliei. — Măritișul reginei Poloniei cu fratele răposatului ei bărbat.

În ziua de 7 iunie, cînd Curtea a plecat din Compiègne la Amiens, eu am plecat la Paris, unde am găsit capitala mai în fierbere ca niciodată. Pamfletele și versurile decoltate la adresa reginei și a cardinalului circulau prin tot orașul, stîrnind hazul tuturor celor care le citeau.

Sosind la Amiens, Mazarin îi trimise vorbă lui Hocquincourt, guvernator în Péronne, să vină la el fiindcă aveau de discutat împreună cîteva lucruri foarte importante, lăsînd să se întrevadă faptul că, dacă va veni, îi va dărui și guvernămîntul din Picardia, la care Hocquincourt rîvnea de multă vreme. Cum trecuse de partea frondeurilor, Hocquincourt nu prea simțea dorința de a sta la taclale cu Mazarin. Dar, mă rog, un guvernămînt e totuși un guvernămînt. Înțelegîndu-se dinainte asupra locului unde urmau să se întîlnească și asupra numărului oamenilor din escortă, cei doi se întîlniră într-un sat oarecare, fiecare însoțit de cîte cincizeci de călăreți. Hocquincourt era un bun picard, un cavaler cinstit și un prieten devotat. Așa că-i spuse deschis cardinalului că nu accepta nici favorurile, nici să se împace cu el, decît după ce discuta cu ducele de Beaufort, rugîndu-l chiar să-i facă unele oferte.

Hocquincourt plecă deci la Paris ca să stea de vorbă cu Beaufort, încercînd să-l convingă să se împace cu Mazarin. Îl găsi vîrît într-un scandal serios cu cîteva persoane de la Curte și grozav de pornit împotriva cardinalului. Hocquincourt, văzînd că nu se poate înțelege cu

el, părăsi partidul Frondei și se împăcă cu Mazarin, fără ca totuși să renunțe la guvernămîntul său.

Ducele de Beaufort n-avea atunci vreme de Hocquincourt, pentru că — așa cum am mai spus — se vîrîse într-o treabă destul de urîtă. Cu cîteva zile înainte ca regina să plece de la Compègne la Amiens, ducele de Candale, cavalerul de Souvré, Manicamp, Ruvigni, Jarzé, comandorul de Jars și alți cîțiva vrură să dea o fugă pînă la Paris, după care urmau să se înapoieze la Amiens. Luîndu-și rămas bun de la regină, Jarzé, cel mai zăpăcit și mai neserios dintre toți, îi spuse Anei de Austria că se duceau să susțină partidul cardinalului.

Regina îi răspunse :

— Cu cît veți fi mai înțelepți, cu atît va fi mai bine !

Ajungînd la Paris, se întîlniră într-o seară, pe una dintre aleile principale ale grădinii Tuileries, cu ducele de Beaufort, care se plimba însoțit de ducele de Retz și de cîțiva consilieri frondeuri. Beaufort, fiind în minoritate, vru să evite întîlnirea cu acel grup destul de mare de mazarinișți, așa că o coti pe o alee mai dosnică. Jarzé, obraznic și certat cu bunul simț, vrînd probabil să crească în ochii lui Mazarin, făcu tot soiul de glume nesărate pe seama ducelui de Beaufort, spunînd, printre altele, că „bravul prinț" evitase întîlnirea cu ei, dînd bir cu fugiții și că frondeurii erau niște lași care n-aveau curajul să-i înfrunte pe mazarinișți. Istorisi povestea prin toate saloanele și pe la toate doamnele pe care le vizită.

De îndată ce ducele de Beaufort fu avertizat de această insolență, în loc să judece cu înțelepciune cum să procedeze, el se hotărî să se răzbune, și o făcu într-o manieră destul de bizară. Curtenii noștri — care nu se gîndeau decît cum să se bucure mai din plin de viață — și mai ales Jarzé, care nici nu visa că ironiile sale ajunseseră atît de repede la urechile lui Beaufort, într-o seară se hotărîră să ia masa pe terasa grădinii lui Renard, plătind fiecare cîte doi pistoli pentru ospăt. Venind ora cinei, ducele de

Candale și toți amicii săi — în total douăsprezece persoane — se îndreptară spre terasa cu pricina, dornici să se bucure de masa pe care o comandaseră. Souvré fu avertizat de nepoata sa, domnișoara de Toussi, să nu se ducă la acea masă. Tînăra aflase prin mareșalul de La Motte, care o iubea și care nu mult după aceea, o și luă de nevastă, că ducele de Beaufort punea ceva la cale. Souvré le spuse și celorlalți, dar cînd acesta le aduse vestea, prietenii săi se și așezaseră la masă ; nu vrură să mai plece și se hotărîră să braveze situația, oricît de critică va fi ea.

Abia erau la primul fel, cînd sosi ducele de Beaufort, urmat de mareșalul de La Motte, de ducele de Brissac, de contele de Fiesque, de Duras și de o mulțime de gentilomi. De asemenea, din suită mai făceau parte o mulțime de paji și de lachei înarmați cu săbii și pistoale. Toți acești oameni năvăliră cu mare zgomot, în grădină. Văzîndu-i, cei de la masă își dădură seama că îi aștepta o cu totul altă distracție decît o masă bună. Ducele îi salută destul de rece ; salutul îi fu întors cu politețe, de meseni, ba unii dintre ei, din respect, se ridicară în picioare.

Ducele, privindu-i cu trufie, le spuse :

— Cinați cam devreme, domnilor !

Apoi îi întrebă dacă tocmiseră și violoniști. Ei îi răspunseră că nu.

— Mai bine, le spuse el, fiindcă oricum tot nu și-ar fi avut rostul aici !

Apoi alăugă cum că auzise că unii dintre meseni vorbiseră urît pe seama lui și că venise să-i pedepsească. După care, apucînd fața de masă de un colț o trase jos cu tot ce se afla pe ea, răsturnînd farfuriile cu mîncare și murdărind hainele unora.

După o asemenea ispravă, toți cei doisprezece meseni se ridicară și-și duseră mîna la spadă. Ducele de Candale

era văr primar cu Beaufort. Era fiul unei fiice bastarde a lui Henric al IV-lea, după cum ducele de Vendôme era și el bastardul aceluiași rege. Ducele de Candale deci, ofensat de procedeul vărului său, se repezi la unul din paji, îi luă spada și voi să repare afrontul pe care vărul lui îl adusese prietenilor săi. Ducele de Beaufort, văzîndu-și ruda în primejdie, se aruncă între el și cei cu care se încăierase, strigînd că nu voia vărsare de sînge și că, de fapt, n-avea treabă decît cu Jarzé. Între timp, acesta și începuse a fi ciomăgit de pajii și de lacheii ducelui ; comandorul de Jars și Ruvigni, care fură respectați de către cei din suita ducelui, blamară o astfel de faptă și-i întrebară pe cei ce-l însoțeau pe Beaufort care era de fapt motivul unei astfel de comportări. Amicii ducelui se simțiră destul de stînjeniți, cu atît mai mult cu cît veniseră o droaie ca să pedepsească un singur om : pe Jarzé. După ce săvîrși această ispravă, ducele de Beaufort se retrase, socotind că făcuse o treabă demnă de toată lauda și odată cu dînsul se retraseră și prietenii săi, la fel de mulțumiți de ciomăgeala pe care o încasase Jarzé.

Cum ducele de Candale se simțea cumplit de umilit față de prietenii săi, a doua zi îl provocă pe Beaufort la duel. Acesta însă îi răspunse că nu se putea bate cu vărul său primar. Că dacă ținea neapărat să se răzbune pe el, n-avea decît să-l atace pe stradă, fiindcă atunci va fi nevoit să se apere. Cîteva zile, Beaufort crezu într-adevăr că va fi atacat, așa că nu mai ieși nicăieri decît cu o suită numeroasă. Toți prietenii săi mergeau călare și erau înarmați cu pistoale și săbii. Toată povestea asta devenise atît de ridicolă, încît aducea mai curînd cu lupta lui Don Quichotte cu morile de vînt decît cu o ceartă între oameni serioși și cu scaun la cap.

Jenați, mareșalii Franței încercară să aplaneze conflictul. Dar cum nu izbutiră, domnul de Metz, unchiul ducelui de Candale — fratele mamei sale și fiul bastard al lui Henric al IV-lea — ca să evite o nenorocire, își luă

nepotul cu sine, la Verneuil. Totodată, îi făcură vînt şi lui Jarzé nu mai ştiu prin ce colţ al Franţei şi, în felul acesta, scandalul, în sfîrşit, se isprăvi.

Regina fu foarte nemulţumită de toată această poveste. Mazarin îi pofti pe cei doisprezece adepţi ai săi, care fuseseră lezaţi, să stea de vorbă cu el şi să-i consoleze, dar să-i şi mustre. Văzînd aceasta, ducele de Mercoeur luă partea fratelui său, ducele de Beaufort ; cardinalul, supărat foc, spuse că nu voia să-şi mai dea nepoata după fratele unui descreierat care-l ura şi care se unise cu duşmanii săi, ca să-l jignească. Această încurcătură, făcută de ducele de Beaufort care, pe deasupra, îşi mai ceru şi partea lui de moştenire, înainte ca fratele său să fi apucat să se însoare, fură două piedici serioase, din pricina cărora nunta fu cît pe-aci să nu se mai facă. Adevărul era însă că ducele de Vendôme, văzîndu-se din nou la Curte, nu se prea grăbea să-şi însoare băiatul cel mare cu nepoata unui ministru a cărui faimă şi autoritate scăzuseră simţitor.

Regina reîntorcîndu-se la Compiègne, prinţul de Conti şi prinţul de Marcillac se prezentară la Curte pentru a-i smulge lui Mazarin cît mai multe avantaje. Doamna de Longueville puse şi ea umărul şi iată că favorurile începură a-l copleşi din toate părţile pe Marcillac, deşi regina nu-i putea suferi nici pe el, nici pe fraţii Condé.

În 27 iunie, armata noastră — care fusese în parte plătită prin crearea unor noi slujbe de Stat — era puternică, înfloritoare şi număra treizeci şi două de mii de soldaţi şi optzeci de tunuri. Din ordinul lui Mazarin, ea asedie oraşul Cambray, săpînd într-un timp extrem de scurt o tranşee lungă ce valora cam douăzeci de mii de scuzi, plătindu-li-se soldaţilor cîte un scud de fiecare stînjen. Acest asediu, într-o vreme atît de agitată, era demn de stimă. El trebuia să arate frondeurilor că Mazarin era capabil de fapte mari, că era cutezător şi neîn-

fricat și că în ciuda aparentei sale slăbiciuni, era un om de temut și greu de alungat.

Dar, spre profunda mihnire a reginei și spre disperarea lui Mazarin, contele de Harcourt, care comanda acea oaste, trebui să dea înapoi în fața oștilor, mult mai puternice, comandate de Erlac, care-i alungă pe francezi și cuceri orașul cît ai clipi. Această înfrîngere a fost catastrofală pentru Mazarin, fiindcă dușmanii lui, căpătînd curaj, deveniră din ce în ce mai îndrăzneți și mai periculoși. Coadjutorul Parisului ieși și el din vizuina lui de la Notre-Dame, făcînd o vizită de curtoazie reginei, dar refuzînd cu încăpățînare să-l vadă pe cardinal. În felul acesta, își făcu datoria față de regină, îl sfidă fățiș pe cardinal, ba mai mult decît atît, prin finețea și subtilitatea intrigilor sale, pînă la urmă puse mîna și pe pălăria de cardinal, la care rîvnea de multă vreme.

Între timp, ducele de Orléans, aflînd despre înfrîngerea de la Cambray, plecă la Paris să mai potolească lucrurile, conjurîndu-i pe parizieni să înceteze cu pamfletele injurioase la adresa reginei, anunțîndu-i totodată că cei care nu se vor potoli și vor atița lumea la revoltă, vor fi pedepsiți. După ce făcu tot ce putu pentru a potoli cît de cît acel Paris atît de refractar, se întoarse, în 8 iulie, la Curte, unde încercă să-i împace pe ducii de Beaufort și de Candale. Dar cum ducele de Candale nu voia cu nici un preț să cedeze, interveni — după cum v-am mai spus — unchiul său, care-l luă cu sine, așa că lucrurile se liniștiră pentru o vreme.

Nici nu se potolise bine scandalul cu Beaufort și cu Jarzé, și iată că de la Curtea din Amiens sosi vestea unei noi gîlceve, tot atît de nechibzuită și de rușinoasă ca și prima. Ducele de Brissac, Fontrailles, Matha și alți cîțiva frondeuri, după ce se ospătară zdravăn la Terme, de unde ieșiră cherchelițibine, începură a alerga ca descreierații pe străzi și a se deda la tot felul de fapte, care mai de care mai năbădăioase ; cum băutura nu le mai îngăduia să ju-

dece, întîlnind în drumul lor doi valeți ai regelui, uitînd de respectul pe care-l datorau suveranului lor, le căutară bieților oameni pricină, îi injurară ca la ușa cortului și-i bătură măr. Cei doi tineri apucară totuși să le spună că se mirau peste poate să vadă niște nobili, care aveau datoria de a respecta slugile regelui, purtîndu-se astfel cu ei. La care bețivanii, după ce le mai traseră cîteva scatoalce, le spuseră fără rușine :

— Duce-ți și vă plîngeți stăpînului vostru, reginei și cardinalului !

Unul dintre valeți fusese atît de tare bătut, încît trebui să fie dus imediat la un medic. Celălalt, care de bine, de rău se mai putea ține pe picioare, porni spre Curte, ajunse cu chiu, cu vai pînă la regină, și după ce-i povesti acesteia ce i se întîmplase lui și amicului său, îi arătă vînătăile și loviturile pe care le primise. Regina, profund șocată de această faptă neomenească, trimise să-l cheme pe cancelar poruncindu-i să afle exact cum se petrecuseră lucrurile, pentru că, de data asta, voia să facă dreptate celor nevinovați și să-i pedepsească, așa cum meritau, pe cei vinovați. Iată însă că această nepoată a atîtor împărați și a atîtor regi, împreună cu fiul ei, strănepotul lui Ludovic cel Sfînt, văzură cu uimire că nu-i ascultă nimeni. Burghezii, care fuseseră martori la acel tărăboi, fură totuși scandalizați, iar unii dintre ei avură curajul să spună că era vorba de o treabă urîtă. Procurorul regelui, necutezînd să rostească numele ducelui de Brissac acesta se prezentă el însuși, urmărind ca afacerea să ajungă în Parlament, singurul care avea dreptul să-i judece pe duci și pe pairi. Ei socotiră că Parlamentul, știind ce făcuseră, îi va trata cu multă îngăduință. În plus, socoteau că acest proces va prilejui și adunarea Camerelor, iar dacă se întîmpla acest lucru, atunci se puteau discuta și alte lucruri, cu mult mai serioase.

Mazarin, dîndu-și seama de intențiile scandalagiilor, o sfătui pe regină să tacă și să rabde, așa cum mai răb-

dase şi alte lucruri mai grave. Regina nu avu încotro şi trebui să se resemneze. Dealtfel, trebuia să facă ceva şi să pună ordine în toată harababura din Paris şi din ţară. Provinciile nu mai voiau să plătească dările către Stat, poporul se plîngea de birurile cu care era din ce în ce mai împovărat, bieţii ţărani gemeau sub jugul impozitelor, al foametei şi al sărăciei. Pînă şi casa regală ajunsese într-o stare vrednică de plîns. La masă, aproape că nu mai aveau ce mînca, o parte din bijuteriile Coroanei fuseseră amanetate, armata era neplătită ; soldaţii, deşi fideli, lipsiţi de soldă, nu mai voiau să lupte. Ofiţerii — şi cei superiori, şi cei inferiori — nu mai voiau să rămînă în armată. Pajii erau trimişi la părinţii lor, pentru că gentilomii pe care-i slujeau nu mai aveau ce le da de mîncare. Acea monarhie, odinioară atît de bogată, de mare şi de opulentă, ajunsese la sapă de lemn. Tocmai atunci se găsi şi regele Angliei să vină în Franţa, fiindcă această ţară fusese prima care-i recunoscuse dreptul de a domni. Venea s-o îmbrăţişeze pe mama sa, pe care n-o mai văzuse dinainte de a se prăpădi Carol I. Regina îi oferi un apartament la Saint-Germain, rugîndu-l să rămînă cît va vrea în Franţa. Îl primi cu multă pompă şi-i oferi o masă regească, dar la care — din pricina sărăcici — nu luară parte decît cei doi regi — Ludovic al XIV-lea şi regele Angliei — regina, Monsieur cel mic, fratele regelui, ducele de Orléans, unchiul regelui şi Mademoiselle, fiica acestuia din urmă. Prinţesa de Carignan — fiind prinţesă de sînge regal — insistă să ia şi ea parte la acea masă. Dar ducele de Orléans se opuse spunînd că dacă o accepta pe ea, atunci trebuia s-o cheme şi pe doamna de Lorena care era verişoara primară şi cumnata doamnei ducese de Orléans, soţia sa. Doamna de Carignan fu atît de jignită de acest refuz, încît, neputîndu-l îndura, plecă la Paris chiar în aceeaşi noapte, spunînd că nu voia s-o mai vadă niciodată pe regină. Dar cum această prinţesă se răzgîndea foarte uşor, au fost de ajuns cîteva cuvinte calde

din partea Anei de Austria, ca să uite pe loc acea jignire. Curtea engleză rămase o vreme la Saint-Germain, căci odată cu regele plecaseră și seniorii care-i erau credincioși ; dar fu foarte puțin vizitată de seniorii noștri care n-aveau nimic de cîștigat de pe urma acestor vizite, fiindcă regele Angliei n-avea nici putere, nici bani, nici țară, ci doar o simplă coroană. Pe vremuri, regina Angliei se bucurase de mult mai multă bogăție și splendoare decît Ana de Austria. Numai că fericirea de odinioară, acum, i se preschimbase în disperare, iar bogățiile pe care le posedase o făceau să simtă și mai amarnic sărăcia prezentă.

Cum nu toți regii sînt nefericiți, exista și o regină care, după ce fusese măritată cu un bărbat bătrîn și ursuz, acum se măritase a doua oară cu cel pe care-l iubea și care părea a fi un om de treabă. E vorba de regina Poloniei care, după ce-și pierduse soțul pe care nu-l iubise, se văzu iubită de cumnatul ei, care pretindea coroana. Regina-văduvă — după cum am mai spus — izbutise, cît fusese nevasta răposatului rege, să-și adune o avere considerabilă și să-și facă o mulțime de prieteni. În plus, era și foarte iubită de poporul polonez cu care se purta foarte frumos. Așa că cumnatul ei, care o iubea, găsi un sprijin serios în ea, ca să poată pune mîna atît pe tron cît și pe făptura ei. Deși îi era cumnat, nădăjduia că Papa îi va da dispensa necesară pentru a se însura cu cea care urma să devină a doua oară regină. Dar, biata regină, se îmbolnăvi și fiind la un pas de moarte, își făcu testamentul lăsînd surorii sale din Franța, toată averea ei din Polonia. Cumnatul ei, disperat, se străduí s-o îngrijească cum putu mai bine ; boala trecu și, însănătoșindu-se, regina fu din nou cuprinsă de pofta de a domni, de astă dată alături de un rege care o iubea și o respecta. După ce trecu anul de doliu, căsătoria se celebră cu un fast nemaipomenit. Am aflat că regina fusese dusă la biserică într-o caleașcă de argint masiv, căptușită toată cu mătase cu fir de argint ;

că ospățul de nuntă fusese de o bogăție fără seamăn, deși fripturile servite așa, simple, după moda țării, nu aduceau nici pe departe cu delicatele noastre mîncăruri cu sos ; am mai auzit de asemenea că regele și regina păreau a fi foarte mulțumiți unul de celălalt, deși gurile rele spuneau că regele putea să se însoare cu o prințesă mult mai tînără și mai bogată decît cumnata lui.

Capitolul III

1649. — Beaufort îi cere scuze lui Candale. — Condé vine la Compiègne. — Răceala mamei sale față de regină. — Doamna de Chevreuse primită de regină. — Reîntoarcerea Curții la Paris (18 august 1649). — Aventura tinerei Soyons, domnișoară de onoare a reginei. — Moartea împărătesei Germaniei. — Ușurința și nepăsarea regelui Angliei. — Încheierea căsătoriei dintre ducele de Mercoeur și nepoata cea mai mare a cardinalului. — Nemulțumirea lui Condé.

15 iulie 1649. Dar să-i lăsăm pe străini și să vorbim despre Franța. Ducele de Orléans, vrînd să pună capăt scandalului iscat de ducele de Beaufort, îi trimise o scrisoare, rugîndu-l să vină la Nanteuil, dîndu-și cuvîntul că va fi în deplină siguranță. Beaufort se duse și avînd încredere în Monsieur, îi scrise ducelui de Candale o scrisoare plină de căință prin care îi cerea iertare pentru tot

ce făcuse el și prietenii săi, la acea faimoasă masă din grădina Renard. În sfîrșit, cei doi veri se împăcară, se îmbrățișară și rămaseră să petreacă împreună ziua la ducele de Orléans.

În vremea asta, Mazarin trudea din greu pentru a mai diminua ura pe care norodul continua s-o manifeste împotriva lui. In acest scop, plecă în 22 iulie din Compiègne la Saint-Quentin ca să stea de vorbă cu Pigneranda, ministrul Spaniei și cu contele de Harcourt, despre unele lucruri privind războiul de la granită.

Imediat după reîntoarcerea cardinalului Mazarin (în 22 iulie) se înapoie și prințul de Condé din Bourgogne și cum nu voia să se lase dominat cu totul de sora sa, așa cum ar fi vrut ea, păru a fi la fel de preocupat de treburile reginei, ca și în trecut. Doamna de Longueville — care se străduia din răsputeri să-l atragă de partea ei — izbuti în schimb s-o convingă pe mama sa să se rupă de regină. Această tînără și frumoasă adeptă a Frondei, văzînd că prințul de Condé scăpase oarecum de sub influența ei, răspîndi zvonul că fratele său devenise din cale-afară de cucernic, că în timpul călătoriei sale un călugăr izbutise să-l convertească la cele sfinte.

În 2 august, prințul de Condé plecă din Paris, dar, înainte de a se prezenta la Curte, se opri cîteva zile la Chantilly. În 6 ale lunii ajunse la Compiègne ; și, fără a face nazuri, se duse să-i facă o vizită lui Mazarin, arătîndu-i multă bunăvoință și dovedindu-i că era departe de ceea ce se bănuia în legătură cu el. Pe urmă se duse s-o vadă pe regină, căreia îi spuse rîzînd, că tot ce se vorbea pe seama lui erau zvonuri : că nu devenise nici frondeur, nici cucernic, asigurînd-o că, decît să renunțe la ea, prefera să renunțe la familia sa, cu care și așa se certase. Regina păru a fi foarte mulțumită de el, liniștindu-se brusc, cînd auzi că toate zvonurile fuseseră false.

O persoană [1] cu foarte multă experiență și care-l cunoștea bine pe prințul de Condé, îmi spusé că deși el nu era moale ca fratele său, de Conti, și că nu-i plăcea să fie împins de la spate de nimeni, totuși, sora sa izbutise să-i sădească în suflet neîncrederea față de Curte, fiindcă nimic nu-i mai ușor decît să ațîți un prinț care vrea întotdeauna mult mai mult decît i se oferă.

Imediat ce fusese obligată să plece din Paris, doamna de Chevreuse, îmbolnăvindu-se, încă nu se putuse bucura de îngăduința de a o vedea pe regină. Sosi totuși în 8 august, la Compiègne, palidă din pricina bolii prin care trecuse, și gata să se supună tuturor dorințelor reginei și ale cardinalului. Fu primită chiar în plin Consiliu, la care luau parte ducele de Orléans, prințul de Condé și toți ceilalți miniștri. În aceeași seară, Le Tellier îmi spuse că se străduise îndelung să-i potolească temerile ; căci, în ciuda cuvîntului pe care și-l dăduse Ana de Austria, se temea că, revenind în Franța fără consimțămîntul ei, va fi arestată. Această prințesă era atît de sătulă de exiluri și de izgoniri, încît ajunsese să se teamă de ele ca de foc. Regina — care nu le săruta decît pe ducesa de Orléans, pe Mademoiselle și uneori pe doamna prințesă de Condé, ca fiind una din favoritele sale, îi făcu și doamnei de Chevreuse acest hatîr, ca să-i arate ce mult pierduse în ochii ei. Mișcată, doamna de Chevreuse o rugă cu lacrimi în ochi, pe regină, să treacă cu buretele peste tot ce făcuse, făgăduindu-i ca pe viitor să-i dea dovadă de o fidelitate fără margini. Și culmea e că-și ținu într-adevăr făgăduiala, deși nu cu prea mare tragere de inimă. După ce-l salută pe rege și schimbă cîteva vorbe cu Mazarin, se retrase ; regina spuse uimită, că doamna de Chevreuse se schimbase atît de mult, încît parcă nici n-ar mai fi fost ea, începînd cu chipul, care nu mai păstra aproape nimic din

[1] E vorba de domnul Rohan-Chabot (n.ed.fr.).

marea sa frumusețe din trecut și sfîrșind cu felul ei de a se comporta. În schimb, domnișoara de Chevreuse, fiica sa, care o însoțise, se afla în deplinătatea frumuseții sale care — deși nu chiar desăvîrșită — lua ochii tuturor celor care-o vedeau, lăudînd-o cît îi ținea gura.

În 9 mai, prințul de Conti, convins de fratele său mai mare, prințul de Condé, veni la Curte, hotărît a face caz de rangul său. Cei din Liège îl rugaseră să devină coadjutor în orașul lor, ca să-l poată pune pe goană pe episcopul de acolo, care le mînca zilele. Prințul le ceruse un răgaz. Cînd plecase din Paris, le făgăduise frondeurilor că nu vă da ochii cu Mazarin ; avînd însă de rezolvat această treabă, nu se putea să n-o discute cu cardinalul. Așa că trebui să-l vadă. Dar propunerea cu Liège nu-i surîse lui Mazarin, care ar fi avut de întîmpinat prea mari dificultăți ca s-o poată realiza, iar ministrul n-avea nici un interes să-l servească. În aceeași zi, în plin Consiliu, regina întrebîndu-l ceva pe prințul de Conti, în legătură cu o treabă care-l privea pe cardinal, acesta — supărat pe Mazarin — nu catadicsi să-i răspundă. Seara, regina îmi spuse, foarte iritată, că nu mai văzuse atîtea obrăznicie, că se simțise plină de mînie nu atît pentru lipsa de respect pe care prințul de Conti o manifestase față de cardinal, ci mai mult pentru cea manifestată față de ea. În același Consiliu se hotărî că regele se va înapoia cît mai repede, la Paris. Și Monsieur, și domnul Prinț o zoriră pe regină să se înapoieze în capitală, asigurîndu-l pe cardinal de protecția lor. Sigur că erau animați de cele mai lăudabile intenții. Dar, dacă e să spunem lucrurilor pe nume, apoi vă rog să mă credeți că prea puțin le păsa amîndurora de domnul cardinal și că atmosfera din Paris nu-i indispunea cîtuși de puțin.

Mazarin consimți și el să se înapoieze în capitală, nădăjduind că prezența regelui va înăbuși orice nouă înclinare către răscoală. Și apoi, își spuse că suferințele și

lipsurile fac întotdeauna să scadă furia poporului. Şi cu toate că parizienii nu îndurase chiar foametea, populaţia o dusese totuşi destul de greu. Multă sărăcime murise ; iar din vajnicii răzvrătiţi de odinioară nu mai rămăseseră decît cîţiva oameni de nimic, plătiţi de frondeuri ca să facă gură.

Doamna de Montbazon, văzînd că iubitul ei, ducele de Beaufort, va fi pînă la urmă nevoit să fugă din Paris, dacă regele se înapoia în capitală, îl rugă pe Mazarin să intervină, să pună o vorbă bună pe lîngă regină şi să-i îngăduie iubitului ei să-i salute atît pe rege, cît şi pe Ana de Austria, după care — dacă ei doreau — el se angaja să plece din Paris. Cardinalul — care acum avea mai mare nevoie ca oricînd de duhul blîndeţii — socoti că era cu mult mai bine pentru el să înlăture acel obstacol din drum, de care oricînd se putea împiedica. Ducele de Orléans îşi asumă sarcina să vegheze asupra lui Beaufort, făgăduind că, la cea mai mică abatere, va fi alungat.

Şederea prinţului de Conti la Curte, unitatea dintre regină, prinţii de sînge şi Mazarin, revenirea prinţesei de Condé la Compiègne şi lămurirea pe care o avu cu regina, împăcarea Anei de Austria cu ducesa de Chevreuse, ceea ce avea să ducă pînă la urmă, la împăcarea reginei şi cu coadjutorul (care trăia pe atunci în mod public cu domnişoara de Chevreuse), bănuiala că ducele de Beaufort începuse a se da de partea Curţii şi mai ales bucuria manifestată de burghezie la întoarcerea regelui, îi făcură pe toţi cei nemulţumiţi să-şi piardă nădejdea că se vor mai putea opune Curţii. Deveniră trişti, începură a-şi justifica faptele din trecut şi a se teme de viitor. Regina, nevrînd să le dea timp celor rău intenţionaţi de a pune ceva la cale, grăbi plecarea din Compiègne şi, în 18 august, ea şi regele intrară în Paris, primiţi cu aplauze şi cu strigăte de entuziasm. Toată lumea părea atît de bucuroasă de înapoierea regelui în bunul său oraş. Parisul,

încît locuitorii capitalei uitaseră, pur și simplu, de Mazarin.

Palatul regal se umplu de nobilimea cea mai aleasă. Ducele de Orléans îl aduse pe ducele de Beaufort s-o salute pe regină, care se retrăsese în cabinetul cel mic. Mazarin nu se afla acolo ; se retrăsese în apartamentul său ca să se odihnească. Ducele de Orléans, care avea tot interesul să scurteze această audiență, spuse că trebuiau s-o lase pe regină să se odihnească după oboseala acelui drum, susținînd că se simțea el însuși foarte obosit, așa că ieși din cabinet, luîndu-l cu sine și pe Beaufort.

A doua zi, coadjutorul Parisului, în fruntea unei deputății a clerului, veni să-i salute pe rege și pe regină. Ținu un mic discurs care, prin scurtimea lui, arăta cît de deznădăjduit era că trebuia să-l țină. De astă dată, îndrăzneala, cutezanța și tăria lui de caracter îl părăsiseră, făcînd loc spaimei care-i apucă de obicei pe toți cei care se simt cu musca pe căciulă, față de stăpînii lor. Aflîndu-mă lîngă regină, am observat că bietul coadjutor era palid ca ceara, și-i tremurau buzele. Mazarin, în picioare, lîngă scaunul pe care stătea regele, jubila. Dar, cu toată spaima lui, coadjutorul avu mîndria de a nu-i arunca nici o privire. După ce-și făcu reverența în fața regelui și a reginei, fără a-și ridica privirile din pămînt, plecă necăjit pe sine însuși că dăduse dovadă de-atîta slăbiciune în fața dușmanilor săi.

După ce coadjutorul plecă, regina îmi făcu semn să-mi apropii urechea de buzele ei și, nemaipomenit de încîntată, îmi șopti :

— Stinghereala lui mi-a mers la inimă. Dacă aș fi vanitoasă, aș spune că mi-a făcut chiar plăcere. Dar cred că și mai tare l-a bucurat pe domnul cardinal.

După ce oboseala primelor zile îi mai trecu, Ana de Austria se duse s-o viziteze pe regina Angliei, la Saint-Germain. Acolo îl găsi pe regele Anglici, fiul ei, care aștepta, împreună cu mama sa, vreo ocazie favorabilă pentru

a se putea reîntoarce în țara lor și a-și lua în stăpînire tronul. Cele două regine nu se mai văzuseră de la moartea lui Carol I, pe care amîndouă îl regretau profund, una în calitate de soție, cealaltă, de prietenă. Acea zi se isprăvi cu fuga tinerei Soyons — domnișoară de onoare a reginei — la Carmelite, pentru a scăpa de curtea insistentă pe care i-o făcea ducele de Orléans. Ducele fu disperat. Ca s-o determine să iasă din mănăstire, întreprinse niște lucruri de neînchipuit. După ce le spuse răspicat maicilor de acolo că dacă n-o alungau pe față, vor avea de-a face cu el, făcu uz de toată puterea pe care-o avea, ca unchi al regelui, și nu se lăsă pînă ce frumoasa nu se reîntoarse la Curte. Numai că această reîntoarcere fu pricina multor schimbări petrecute la propria Curte a acestui mare duce, Curte alcătuită din persoane foarte simandicoase, dar unde se țeseau și multe intrigi. Se pare că din pricina unei astfel de intrigi fugise și domnișoara de Soyons, la mănăstire. Era o fată deosebit de plăcută, cu niște ochi mari și frumoși, cu dinți ca perlele, și o gură și mai frumoasă ; singurul ei cusur, dacă putem spune că ăsta e un cusur, îl constituia faptul că era foarte brună. Și cu toate că nu era desăvîrșită, putea spune fără nici o reținere : *„Nigra sum, sed formosa"* [1].

Tot în acea epocă, împăratul Germaniei — căruia îi murise prima nevastă și se însurase a doua oară, din dragoste, cu fata arhiducelui de Insbruck, tînără, frumoasă și cuminte — rămase din nou văduv, căci, la puțină vreme după nuntă, moartea i-o răpi și pe cea de a doua nevastă. Odată cu această veste tristă, regele Angliei mai află încă una, și mai tristă pentru el, și anume că puțina oaste care-i mai rămăsese credincioasă, în Anglia, fusese înfrîntă de cei care preluaseră puterea. Văzîndu-și toate speranțele năruite, regele se hotărî să se ducă în insulele Jersey și Guernesey, unde era guvernator milordul Germain, un

[1] Sînt neagră, dar frumoasă (lat.).

slujitor credincios al mamei sale. De acolo voia să se ducă în Irlanda, să vadă dacă nu exista vreo posibilitate de a se reîntoarce în țara sa. Dar milordul Germain îl sfătui să nu se pripească. Regele îi răspunse că prefera să moară decît să mai trăiască astfel, fiindcă nimic nu putea fi mai rușinos pentru un rege, decît să trăiască din mila altora. Aceste vorbe îi făcură cinste dar, din păcate, tinerii uită lesne amărăciunile și iau din viață doar partea care le convine. Așa se întîmplă și cu acest tînăr rege care, plăcîndu-i mult prea mult femeile frumoase, începu a duce o viață destul de ușuratică. Noroc că soarta l-a ajutat la vreme să se reîntoarcă în țara sa, să-și ia în primire tronul și să se apuce serios de treburile pe care le avea de făcut.

Mazarin, ministrul nostru, care voia să devină cu orice preț, stăpînul absolut al Curții, făcu tot ce putu ca să-l atragă de partea sa pe prințul de Conti ; dar acest prinț, care era ca ceara în mîinile surorii sale, doamna de Longueville, continuă să se țină departe de el, fapt care-l îngrijora profund pe cardinal. Căci numele acestui prinț se bucura de mare popularitate printre cei nemulțumiți și oricînd putea fi scînteia care să aprindă din nou vîlvătaia. În ciuda supărării pe care i-o cășuna de Conti, Mazarin se hotărî să-și mărite cît mai repede nepoata cu ducele de Mercoeur și să nu strice relațiile cu nici unul din prinții de sînge regal cu care visa să se încuscrească, rînd pe rînd, din moment ce Domnul îl blagoslovise cu atîtea nepoate pe care dorea să le facă pe toate; prințese. Îl trimise deci pe Le Tellier la ducele de Vendôme, pentru a-i spune că dorea să încheie acel contract de căsătorie și să isprăvească o treabă care începuse a se lungi cam mult ; că nu putea refuza un prinț atît de mare, care-i făcea cinstea de a dori să se înrudească cu el și că dorea să-și arate recunoștința, încheind cît mai repede acea căsătorie. Le Tellier mi-a povestit că prințul îi răspunsese, după ce-l luase un pic peste picior, pe Mazarin, că deoarece își dăduse o dată

cuvîntul, la Compiègne, cum că era de acord cu această căsătorie, acum nu și-l mai putea lua înapoi.

În 5 septembrie regele împlinea unsprezece ani și, pentru a sărbători acest eveniment, Curtea oferi un banchet copios la Primărie, urmat de un mare bal. Fu poftită toată nobilimea, iar doamnele erau atît de luxos îmbrăcate și atît de pline de podoabe, încît aproape că nu le mai recunoșteai. Și masa, și balul avură loc ziua, ca nu cumva, Doamne-ferește, să le vină vreo idee celor care încă nu se potoliseră, noaptea fiind mult mai ușor de pus la cale orice fel de matrapazlîcuri.

Doamna de Longueville, pe care ciuda de a-i vedea pe rege și pe regină în Paris, o făcuse să plece la Chantilly — sub pretextul că trebuia să urmeze o cură de ape — voi să profite de acest bal, pentru a reintra în grațiile regentei. În timpul asediului Parisului, domnise ca o regină, la Primărie, și sigur că nu era deloc plăcut pentru ea să vadă că puterea îi fusese diminuată de o alta, cu mult mai mare. Pentru a-și mai molcomi această amărăciune, dori cu ardoare ca regina s-o invite la bal. O rugă deci pe mama sa, apoi pe cîțiva prieteni influenți să pună o vorbă bună pentru ea, pe lîngă regină. Dar Ana de Austria, care n-avea ochi s-o vadă, le răspunse cu răceală tuturor, că se temea ca nu cumva invitația ei să n-o incomodeze pe doamna de Longueville. Pînă la urmă, interveni chiar prințul de Condé, evident înțeles cu mama sa, încît sora sa nu numai că fu poftită, dar lăsă tuturor impresia că nu ea se zbătuse atîta ca să fie invitată, ci dimpotrivă, regina se rugase de ea să vină la acel bal. Seara, regina — destul de supărată — îmi mărturisi că pricepea de ce doamna de Longueville depusese atîtea strădanii ca să fie invitată la acel bal. I-am răspuns că doamna cu pricina, probabil, voise să dovedească prietenilor săi că era la fel de iubită și de frondeuri, și de cei de la Curte. Acea petrecere a fost primită cu multă bucurie atît de nobilime, cît și de burghezie. Era o zi senină și caldă, dar doamnele nu suferiră deloc din pricina căl-

durii, fiindcă toate ferestrele fuseseră larg deschise pentru a se reîmprospăta aerul. Regele dansă cu Mademoiselle ; prințul de Condé cu domnișoara de Chevreuse ; doamna de Longueville fu poftită la dans de ducele de Rohan ; iar ducele de Mercoeur dansă cu logodnica sa, domnișoara Mancini. Ziua se sfîrși cu o altă masă, parcă și mai bogată ca prima, și cu un minunat foc de artificii. Cînd, în sfîrșit, regina îl duse îndărăt pe rege, la Palatul Regal, era încă devreme.

În timp ce Curtea părea îngăduitoare, Parlamentul era tot bățos și nu lăsa să-i scape nici o ocazie să nu se amestece. Contractul de căsătorie al ducelui de Mercoeur, care-i deranja atît de tare pe prințul de Condé, era aproape definitivat. În acest contract, ducelui de Vendôme, i se făgăduise Amiralitatea și dreptul de a o lăsa moștenire fiului său ; drept dotă, i se dădu miresei două sute de mii de scuzi și primul guvernămînt care avea să fie vacant. Prințul de Condé nu spuse nimic, dar convocă Parlamentul, cu atît mai mult cu cît era nemulțumit și de alte lucruri. Ducele de Bouillon și vicontele de Turenne cereau să fie despăgubiți pentru orașul Sedan. Li se făgăduiseră în locul lui, Auvergne, Château-Thierry și alte cîteva orașe, dar nu li se dăduse nimic. Prințul de Condé ceru să li se facă dreptate și, vorbind despre acest lucru cu cancelarul, se mînie și spuse că domnul cardinal le făgăduise să le satisfacă cererea și ca atare, era obligat să le-o satisfacă. Ducele de Longueville, instigat și el de nevastă-sa, cerea să i se dea Pont-de-l'Arche, situat pe Sena, la patru leghe de Rouen [1]. Prințul de Condé vorbi cu Mazarin, iar acesta îi ceru un răgaz de opt zile, ca s-o convingă pe regină. Convinsul ăsta al reginei era și el o treabă, și încă una destul de serioasă. Pentru că Le Tellier mi-a mărturisit într-o zi că regina nu era întotdeauna dispusă să-i dea dreptate car-

[1] În plus, cerea și opt sute de mii de livre. Apoi, cum această sumă i se păru pînă și lui cam mare, o reduse la jumătate, adică la patru sute de mii, pe care Mazarin fu de acord să i-o dea.

dinalului. Că era destul de inteligentă ca să-şi dea seama de cusururile ministrului său ; că vedea bine că una spunea şi alta făcea şi că din această pricină îşi pierduse mai toţi prietenii cărora le făgăduise marea cu sarea, pentru ca pînă la urmă să nu le mai dea nimic ; că nu era hotărît, că nu-şi lua nici un fel de precauţii împotriva celor care-l urau, şi că nu-şi iubea îndestul puţinii prieteni ce-i mai rămăseseră. Şi că, deşi nu aprobase de multe ori conduita ministrului ei, nu-i spusese niciodată nimic, fiind totuşi obligată să-l susţină, de teamă ca nu cumva slăbindu-i lui puterea, să nu şi-o slăbească şi pe a sa.

Îmi amintesc că a mai avut o discuţie asemănătoare şi cu comandorul de Jars, căruia într-o seară, vorbindu-i despre treburile ţării, regina îi spusese :

— Vă înşelaţi cu toţii, dacă socotiţi că stima pe care-o am pentru cei cu care lucrez, le poate ascunde cusururile. Dimpotrivă, le cunosc foarte bine. Dar cum nimeni nu este perfect, le trec cu vederea. Sigur că asta mă supără, dar nu înseamnă că-i iubesc mai puţin cînd îmi dau seama că au unele calităţi cu totul deosebite, dintre care cele mai importante sînt fidelitatea şi siguranţa. Mă mulţumesc cu aceste calităţi şi nu mă plîng de cusururile lor, fiindcă, atunci cînd fac cîte o greşeală, de cele mai multe ori o fac fără voia lor.

Sînt totuşi convinsă că Ana de Austria, cu tot spiritul ei de pătrundere, nu-i cunoştea nici măcar un sfert din cusururile cardinalului, care era un viclean şi un prefăcut fără pereche, ce se străduia întotdeauna să pară în ochii ei bun, blînd şi iertător. Şi totuşi, oricît de puţin l-ar fi cunoscut, unele defecte erau atît de mari, încît săreau în ochi, oricui, nu numai reginei. Eu cu urechile mele l-am auzit pe cardinal, plîngîndu-se că regina se opunea la cutare sau la cutare lucru pe care el îl dorea cu ardoare, dar pe care ea îl socotea nedrept. Atunci o critica fără jenă, spunînd că pietatea şi cucernicia ei îl împiedicau pe el să

facă unele lucruri ce puteau fi „de mare folos Statului". Plîngerile sale începură a deveni tot mai dese, pe măsură ce regina devenea tot mai puțin comodă și mai interesată de binele țării, făcînd ceea ce era de datoria ei să facă.

Capitolul IV

Septembrie 1649. — Condé cere Pont-de-l'Arche pentru ducele de Longueville. — Refuzul reginei. — Prințul se declară dușmanul lui Mazarin. — Ducele de Orléans îl sprijină pe Condé. — Condé îi poftește la masă pe șefii Frondei. — Scandalul care a urmat după asta. — Boala reginei. — Taburetele acordate prințesei de Marcillac și doamnei de Pons. — Jarzé e fidel lui Condé. — Protestele prinților împotriva cererilor ducelui de Bouillon și vicontelui de Turenne. — Condé revine lîngă regină și cardinal.

Deci, așa cum v-am spus, prințul de Condé începu a-l sîcîi pe cardinal să-i dea Pont-de-l'Arche ; numai că regina nici nu voi să audă de una ca asta. Condé, convins de trecerea pe care-o avea Mazarin în fața reginei, nu bătu deloc în retragere, ci dimpotrivă, își înteți cererile. În 10 septembrie, supărat că încă nu i se rezolvase această treabă și ațîțat de ai săi, îi vorbi de sus ministrului, cu ciudă și cutezanță. Ministrul — ca să se scuze — îi răspunse că acest oraș era atît de important, încît dacă i-l dădea ducelui de Longueville, acesta devenea stăpînul absolut al Normandiei. Că el, în calitate de prim-ministru, era obligat

să apere interesele regelui și ale reginei, adică, de fapt, interesele Statului. Și cum la toate insistențele Prințului, el o ținea întruna cu interesele Statului, pînă la urmă de Condé, plictisit să-l tot audă repetînd că el era cel care apăra interesele Statului cînd, de fapt, nu era în stare să se apere nici pe sine fără protecția sa și a ducelui de Orléans, îi rîse în nas, și lăudîndu-i presupusa vitejie, îi strigă în batjocură, ieșind pe ușă : „Cu bine, Marte !", spre amuzamentul tuturor celor care erau de față.

Mazarin simți pînă în străfundurile sufletului jignirea. Curtea, auzind de această dispută, începu a face tot felul de presupuneri. Frondeurii se înviorară, Parlamentul făcu zarvă, iar Curtea se împărți în două. Falsii amici ai cardinalului intrară în panică. Binefacerile pe care le primiseră de la el, îi obligau să rămînă de partea lui. Erau disperați că nu-l puteau părăsi și nu știau ce motive să invoce ca să-i întoarcă spatele. Regina, fermă pe poziție și plină de încredere în ea, spuse răspicat că nici în ruptul capului nu va da Pont-de-l'Arche ducelui de Longueville ; că faptul era împotriva Statului și că puțin îi păsa de supărarea celor în cauză, din moment ce ea avea deplina convingere că proceda bine și că era de datoria ei să procedeze astfel.

În 14 septembrie, Le Tellier a fost trimis de Mazarin la Condé, să-i spună acestuia că n-o putuse îndupleca în nici un chip, pe regină, că el n-avea nici o vină și că-l ruga pe domnul Prinț să nu fie supărat pe el. Condé însă îi trimise vorbă că nu numai că se supărase pe cardinal, pentru că nu-și ținuse cuvîntul, dar se supărase atît de tare încît îl socotea, pur și simplu, dușmanul lui. La care Mazarin îi răspunse că i se părea ciudat ca un prinț atît de mare să se lase „guvernat" de sora și de fratele lui ; aceste cuvinte îl supărară și mai rău pe domnul Prinț, care avea pretenția că nu se lăsa „guvernat" de nimeni. În schimb, ele o făcură pe doamna de Longueville să se umfle în pene, fiindcă spusele cardinalului dovedeau în mod public puterea pe care ea începuse s-o aibă asupra domnului Prinț.

Şi iată că, încet, încet, Curtea începu a trece de partea domnului Prinţ. Frondeurii fură încîntaţi să le fie şef, nădăjduind că, într-o zi, vor putea lupta sub flamurile sale împotriva cardinalului. Mulţi dintre slujitorii Coroanei se duseră să-l vadă. Cei care nu se duseră, îşi manifestară pe ascuns simpatia. Persoanele ataşate ducelui de Orléans se duseră şi ele să-l vadă, pretextînd că Prinţul era rudă cu ducele. Cei care erau ataşaţi regelui şi reginei, şi care-l vizitaseră, susţinură că era vorba de o simplă ceartă între Prinţ şi Mazarin, şi nu între Prinţ şi rege sau între Prinţ şi regină.

Domnul Prinţ, care nu dorea pentru nimic în lume ca acea discuţie dintre el şi Mazarin să denatureze într-un război civil, îi făcu o vizită vărului său, ducele de Orléans şi stătu de vorbă cu el, vreme îndelungată. Ducele îl rugă să nu dea apă la moară răzvrătiţilor şi-l conjură să menţină pacea. Numai că doamna de Longueville şi prinţul de Conti nu voiau pace. Amîndoi îşi făcuseră nişte planuri atît de vaste, încît, dacă ele s-ar fi realizat, ar fi trebuit să devină amîndoi, cam ceea ce fuseseră, pe vremea lui Carol al VIII-lea, doamna de Beaujeu şi soţul ei, care-l izgoniseră pe ducele de Orléans şi care cîrmuiseră vreme îndelungată Statul, după capriciile lor. Văzînd că cei doi prinţi îi încredinţaseră abatelui de la Rivière sarcina de a se strădui să menţină pacea, cei doi încercară să-l atragă pe abate de partea lor, făgăduindu-i postul de prim-ministru, cu condiţia să-i ajute să-l izgonească pe Mazarin. Dar abatele de la Rivière, care era totuşi un bun francez, nici nu vru să audă de propunerea pe care i-o făcuseră cei doi fraţi, atît de porniţi împotriva cardinalului. Deci, planurile doamnei de Longueville dînd greş, toată lumea fu de acord cu ideea împăcării. Prinţesa de Condé — prefăcîndu-se că ignoră acea ceartă — continuă să vină la regină, discutînd vreme îndelungată cu ea, diverse lucruri. Dar cînd persoanele încep să nu se mai poată suferi, astfel de vizite devin extrem de plicticoase, cu toate că, pentru a salva

aparențele, n-ai încotro și trebuie să le suporți. Adevărul e că în epoca aceea, regina era mai mult singură. Ducesele de Chevreuse și de Montbazon, vechile dușmance ale doamnei de Longueville, trecuseră de partea ei. În același timp, ducele de Beaufort — care fusese slujitorul fidel al ducelui de Orléans — în ciuda opoziției pe care o manifestase întotdeauna față de familia de Condé, se duse să-și ofere serviciile domnului Prinț, pentru că la Curte interesul trece întotdeauna înaintea urii sau a prieteniei și cel mai mare interes pe care-l aveau toți atunci, era să-l facă pe cardinal să se teamă de ei.

În 15 septembrie, prințul de Condé, urmat de o mulțime de curteni, veni s-o vadă pe regină. Stătu mult timp de vorbă cu ea și cu Mazarin. Discutară lucruri fără importanță, dar prințul se adresă de două sau trei ori cardinalului, ceea ce dovedi că se mai îmblînzise. Doamna de Longueville, alarmată de acea vizită și speriată ca nu cumva fratele ei să renunțe la Pont-de-l'Arche, le spuse prietenilor ei că, în mod sigur Prințului îi era greu să se strice cu Curtea ; ducele de Rohan îmi mărturisi că, în cele trei zile de cînd se dezlănțuise scandalul. Prințul se răzgîndise de trei sute de ori, deoarece îi era nespus de greu să acționeze altfel decît simțea. În 16 septembrie veni la Consiliu, unde discută cu ducele de Orléans despre Pont-de-l'Arche și discută tare și răspicat, să audă și regina. Îl rugă pe Monsieur să-și aducă aminte că domnul cardinal îi făgăduise acel oraș și că, din moment ce apucase să facă acea făgăduială, apoi trebuia să și-o țină.

După ce Prințul plecă, urmă o discuție aprinsă între regină, ducele de Orléans, Mazarin, abatele de la Rivière și Le Tellier, discuție în care se luă hotărîrea de a se pune capăt acestui conflict, deși îi dezavantaja și pe rege, și pe regină. Mai ales că Anei de Austria îi era rușine să se dezică, după ce spusese răspicat că, pentru nimic în lume, nu va da Pont-de-l'Arche domnului de Longueville. Dar nimeni nu-i mai putea imputa nimic, deoarece susținuse în-

teresele fiului ei atît cît îi stătuse în putere ; fiind însă abandonată de toţi cei care i-ar fi putut sări în ajutor, nu mai avu ce face şi trebui să renunţe la acel oraş, consimţind să i-l facă — împotriva voinţei sale — cadou domnului de Longueville.

Cavalerul de Guise (Roger de Lorena), văzînd că ducele de Longueville căpătase Pont-de-l'Arche, veni şi el să ceară nu ştiu ce abaţie, dar fu refuzat pentru că fusese promisă altcuiva. Prinţul loren, supărat că fusese refuzat, îi spuse cardinalului că se socotea absolvit de orice obligaţie faţă de el, plîngîndu-se tuturor că Mazarin îi făgăduise acea abaţie şi că acum nu mai voia să-şi ţină cuvîntul. Drept pentru care se duse glonţ la prinţul de Condé şi-şi oferi serviciile.

În 17 septembrie, abatele de la Rivière se duse la domnul Prinţ şi-i oferi Pont-de-l'Arche, din partea reginei, cu mii de dulcegării din partea lui Mazarin care-i făgăduia că se va strădui să-i satisfacă şi pe viitor, dorinţele. Ducele de Saint-Simon, fidel regelui, şi care, prin soţia sa, se înrudea cu domnul Prinţ, văzîndu-l vîrît în acea gîlceavă, se miră foarte tare, mai ales văzîndu-l cu cîtă disperare se agăţase de acel Pont-de-l'Arche. Fiind neam cu el, îi arătă pericolul la care se expunea mîniind-o pe regină şi împingînd lucrurile pînă la extrem. Prinţul îi dădu dreptate, dar îi spuse că se angajase faţă de sora sa că va cere pentru soţul ei acest oraş şi că acum nu mai putea da înapoi. Că ar fi fost încîntat să-l poată convinge pe cumnatul său să renunţe la această pretenţie ; ducele de Saint-Simon îşi asumă el sarcina să-l convingă pe ducele de Longueville să renunţe. Dar acesta, cînd auzi despre ce era vorba, rîse cu hohote, apoi îi răspunse :

— Ştiu că se vorbeşte la Curte că aş dori să devin stăpînul Normandiei. Află că n-am această intenţie. Dar mărturisesţe sincer că nici dumitale nu ţi-ar displăcea deloc să te vezi stăpîn absolut în Guienne !

Sigur că cuvintele ducelui de Longueville au fost răutăcioase și ironice. Dar dorința prințului de Condé de a scăpa de angajamentul pe care și-l luase față de el, dovedește că intențiile sale erau dezinteresate. La puțină vreme după asta, mareșalul de Villeroy îl întrebă pe prințul de Condé dacă era mulțumit și dacă mai era preocupat de vreo problemă ; că dacă însurătoarea ducelui de Mercoeur nu-i era pe plac, îl ruga s-o spună deschis. Domnul Prinț îi răspunse că era mulțumit și că, în privința căsătoriei de care era vorba, fie că-i convenea sau nu, din moment ce-și dăduse consimțămîntul, acum era prea tîrziu ca să se mai plîngă de ceva.

În seara în care se împăcară, domnul Prinț oferi o masă ducelui de Orléans și cardinalului care fu adus de Monsieur, ca să întărească această împăcare, printr-un gest mai familiar. După ce se salutară, cei doi foști dușmani, intrară împreună într-un cabinet, unde discutară vreme îndelungată ; cînd ieșiră, păreau amîndoi foarte satisfăcuți unul de celălalt ; dar cum tot restul serii fură foarte gravi și serioși, cei din jur își dădură seama că treburile nu stăteau chiar atît de bine pe cît se străduiseră ei să dea impresia că stau. Apoi ducele de Orléans se înapoie la palatul Luxembourg, lăsîndu-l pe cardinal la prințul de Condé, fapt care-i îngrozi pe cei cîțiva italieni ce-l însoțeau, fiindcă se temeau să nu fie vorba de vreo capcană, după cum era obiceiul în țara lor. Împăcarea aceasta a durat atît de puțin, încît, a doua zi, domnul Prinț — care fusese poftit la masă la domnul cardinal, nu binevoi să se ducă, pretextînd că nu se simțea bine și chemase medicul. Dar, în ziua următoare, prințul de Condé se duse să ia masa la Prud'homme — un băiaș renumit în Paris — împreună cu o droaie de frondeuri, toți dușmani ai cardinalului, printre care : ducele de Beaufort, ducii de Retz și de Rohan, mareșalul de La Motte, marchizul de Noirmoutiers, Laigues și coadjutorul Paul de Gondi. Vicontele de Turenne, care se certase și el cu Mazarin, fu de asemenea văzut la acea masă. Toate acele

persoane nu doreau nimic altceva, decît să-l împingă pe Prinț să se certe cu Mazarin și să treacă de partea lor. Dealtfel, în timpul acelei mese, unii dintre oaspeți rostiră o mulțime de cuvinte destul de tari pentru urechile Prințului, toate, evident, la adresa cardinalului. Cred că oaspeții și-ar fi dat și mai rău în petec, dacă ducele de Rohan nu le-ar fi stăvilit elanul cu seriozitatea sa și nu i-ar fi pus, din cînd în cînd, la punct, pe petrecăreți. Prințul găsi de cuviință să se arate și el la fel de moderat și să nu împingă lucrurile prea departe, încît să-și taie orice posibilitate de împăcare.

Ospățul Prințului iscă totuși mare scandal la Curte. Regina, roșie de ciudă, îmi spuse că asta era probabil mulțumirea ducelui de Condé, pentru că ea își călcase pe inimă și-i dăruise acel atît de rîvnit Pont-de-l'Arche. Cînd i se ceru socoteală Prințului pentru felul cum procedase, acesta răspunse foarte calm, că, din moment ce domnul cardinal reluase legăturile cu dușmanii săi, nu vedea de ce n-ar relua și el legătura cu frondeurii, plătindu-i cu aceeași monedă.

Peste cîteva zile, Mazarin avu o criză de gută. Prințul, însoțit de ducele de Orléans, veni să-l vadă ; stătu foarte puțin, după care se duse la regină. Aceasta, discutînd cu el, aduse de cîteva ori vorba despre cardinal, ca să vadă ce va zice prințul de Condé. Dar el tăcu mîlc și, ori de cîte ori venea vorba despre ministru, schimba subiectul discuției. Asta nu-l împiedică să participe a doua zi la Consiliu, dovedind că nu se sinchisea de nimeni și de nimic. Cu ducele de Orléans vorbea cu un respect și cu o politețe, deosebite. Se ținea tot timpul scai de el și, la un moment dat, îi spuse că singurul considerent pentru care se arătase a fi de acord cu însurătoarea duceluri de Mercoeur, fusese faptul că Monsieur se interesase îndeaproape de această treabă ; dar că-l ruga totuși să-l lase să aibă părerile lui despre această căsătorie, despre familia de Vendôme și despre cardinal.

Ducele de Vendôme, tatăl ducelui de Mercoeur — pe care nu-l prea trăgea inima să se încuscrească cu Mazarin acum, cînd puterea acestuia părea pe ducă, îi spuse acestuia că-l mira faptul că nu mai vorbea deloc despre acea căsătorie, care era atît în avantajul cardinalului cît și al său ; că socotea că băiatul lui era o partidă dintre cele mai bune pentru nepoata sa, menită să-l apere de atacurile prințului de Condé ; că dacă se răzgîndise, avea datoria să-l anunțe pentru a-l despăgubi totuși într-un alt mod și că, dacă nu-l mai interesa alianța cu familia sa, slavă Domnului, avea cu cine se alia. Cardinalul, jignit de aceste vorbe și neștiind ce hotărîre să ia, îi reproșă că, de fapt, nu alianța cu el îl interesa pe duce, ci Amiralitatea și guvernămîntul din Bretagne. În 23 septembrie, însănătoșindu-se, cardinalul veni la Consiliu. Prințul și el se văzură, se salutară, dar nu vorbiră decît numai în prezența reginei. Ieșind de la Consiliu, ducele de Orléans spuse, cu glas tare, ducelui de Vendôme, că lucrurile erau pe cale de a se aranja mult mai bine și mai durabil ca în trecut ; Prințul le spuse și el același lucru prietenilor săi. Secretul, trecînd din gură în gură, frondeurii — dușmani înverșunați ai păcii — îi ziseră domnului Prinț că era de datoria lui să-l pună pe goană pe cardinal și că — din moment ce se declarase dușmanul său — nu mai era cazul să umble cu jumătăți de măsură. Că n-avea să spună decît un singur cuvînt și toată lumea era la dispoziția lui, gata să i se supună orbește. Chavigny și prietenii săi îl îmboldeau de asemenea să-l alunge pe Mazarin, crezînd că în felul acesta îi netezeau amicului lor calea către favoruri atît pentru el, cît mai ales pentru ei. Cei care țineau cu bătrînul Châteauneuf, îl sfătuiau pe ducele de Orléans ca, în cazul în care cardinalul ar fi izgonit de facțiunile ce se formau împotriva lui, să nu consimtă ca prințul de Condé să devină stăpînul Curții, punînd în locul lui Mazarin un ministru atașat lui, ci să-l pună pe Châteauneuf, care era atașat domnului duce de Orléans.

Adevărul e că și Monsieur, și Prințul doreau fiecare să pună mîna pe putere. Doamna de Longueville și prințul de Conti voiau și ei să capete unele favoruri. Alții, avînd în vedere situația dificilă în care se afla Mazarin, încercau să profite de acest lucru și să-l determine să le satisfacă unele doleanțe. Majoritatea prefera să rămînă unde era, cu condiția să smulgă de la el tot ceea ce rîvneau să aibă. Cardinalul, mult mai subtil și mai fin decît ei, le făcea jocul, trimițîndu-le vorbă că era mai avantajos pentru ei să se bucure de favorurile lui, decît de ifosele și de capriciile unuia care poate că i-ar fi tratat de sus și nu le-ar fi dat nimic.

În vreme ce cardinalul trăgea de timp, ținîndu-și postul cu dinții, regina se îmbolnăvi din cauza necazurilor pricinuite de acele certuri ce nu se mai sfîrșeau, deși făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să le curme. De cîteva ori vărsă fiere, avu și o ușoară fierbințeală, și stătu în pat cîteva zile, nevrînd să-i vadă decît pe cei cu care avea unele treburi.

Adevărul e că toate necazurile reginei se datorau doamnei de Longueville care, deși căpătase acel atît de rîvnit Pont-de-l'Arche pentru bărbatul ei, acum voia și pentru iubitul ei, prințul de Marcillac, alt rînd de favoruri așa că, în primul rînd, ceru dreptul la un taburet, în cercul reginei, pentru soția acestuia, iar în al doilea rînd, dreptul ca doamna de Marcillac să poată intra cu trăsura în curtea palatului Luvru. Aceste două favoruri, dacă i-ar fi fost acordate, îl situau pe ducele de Marcillac deasupra ducilor, făcîndu-l egalul prinților de sînge. Tînărul de Marcillac, deși își zicea prinț, nu se trăgea din os domnesc. Deocamdată, nu era decît un simplu gentilom, pentru că tatăl său, ducele de La Rochefoucauld, încă nu murise, așa că el încă nu-i moștenise titlul. Era însă un mare senior și se bucura de o destul de mare considerație, ca să se poată hrăni cu astfel de himere.

Cea mai bună prietenă a doamnei de Longueville era doamna de Pons, fiica doamnei Du Vigean, văduva răposatului domn de Pons, care pretindea a se trage din ilustra familie d'Albret. Această doamnă era o persoană foarte politicoasă, amabilă și atentă ; cusurul ei cel mare era lingușeala. Nu era cîtuși de puțin frumoasă, în schimb, avea un trup minunat și un piept de zeiță. Știa să se facă plăcută prin laudele pe care le adresa persoanelor cu care stătea de vorbă, creîndu-și în felul acesta relații folositoare, ba chiar și unele amiciții. Iar amiciția doamnei de Longueville îi era nespus de folositoare. Abatele de la Rivière se atașase de ea, la început din interes, apoi din dragoste. Căci considerînd-o pe doamna de Longueville una dintre figurile de primă mărime de la Curte, socoti că doamna de Pons l-ar putea ajuta să capete atît de mult rîvnita pălărie de cardinal. Așa că-și puse în gînd să sucească mințile acestei prietene a doamnei de Longueville, care-i putea susține interesele și care-l putea ajuta să-și ajungă scopul. Doamna de Pons era tot atît de șireată și de ambițioasă, pe cît era de lingușitoare. Ea nu era nici ducesă, nici prințesă. Dar răposatul ei bărbat se înrudise cu familia d'Albret, așa că avu tupeul să-l roage pe cardinal să intervină pe lîngă regină și să-i dea și ei dreptul de a avea un taburet. Amiciția doamnei de Longueville — care o proteja — împreună cu dragostea abatelui de la Rivière — care negocie această afacere — se dovediră a fi destul de puternice, din moment ce doamna de Pons obținu mult rîvnitul taburet.

De îndată ce fură acordate cele două favoruri prințului de Marcillac și doamnei de Pons, domnul de Condé fu numai unt și miere. O copleși pe regină cu stima și cu respectul său, supunîndu-se, fără rezerve, tuturor dorințelor sale și, în primul rînd, celei de a se împăca, necondiționat, cu domnul cardinal ; făgădui că, pe viitor, va fi prietenul său și că-și va îndeplini orice promisiune îi va face. Prințul acceptă tot ce-i ceru regina, o asigură de

stima și de respectul său și-i promise să fie, în orice împrejurare, de partea ei. Dar frondeurii fură disperați să vadă că acea dispută ce făgăduia să se transforme într-o adevărată răzmeriță, se încheiase printr-un fleac și toate nădejdile lor se risipiseră ca un fum. Și iată că astrele se vădiră a fi din nou nefavorabile Curții. Căci toată acea liniște dură doar de joi pînă mai apoi. Ea fu în curînd tulburată de resentimentele tuturor persoanelor de viță aleasă, împotriva celor două taburete acordate de regină unor persoane care nu aveau dreptul la ele. Cei care purtau pe drept numele d'Albret, pretindeau că se trăgeau din os domnesc, că printre strămoșii lor puteau număra cîțiva regi ; alte mari familii din Franța, pretindeau același lucru. Familia de La Rochefoucauld era ilustră și veche ; dar fiii ducilor nu avuseseră niciodată astfel de drepturi, așa că, toată marea nobilime se simți jignită, prin acordarea celor două taburete. Ducii și mareșalii Franței [1], care nu voiau să recunoască titlurile de noblețe ale prințului de Marcillac și ale doamnei de Pons, spuseră răspicat că se opuneau să se acorde dreptul la taburete celor fără ducate. Regina — care-l ura pe prințul de Marcillac și căreia nu-i păsa cîtuși de puțin de doamna de Pons, asculta liniștită plîngerile acelor gentilomi. Dar cum nădăjduia că pe această cale, nu va izbuti să mențină liniștea la Curte, nu mai voi să ia îndărăt ceea ce apucase să dăruiască. Într-o seară, cineva [2] îi vorbi de scandalul care se iscase în jurul celor două taburete. Ea îi răspunse că lumea se obișnuise să facă scandal pentru orice. Că brevetele acordate, cu cîțiva ani în urmă, noilor duci, iscase același scandal ca și cel al taburetelor și că se va potoli și acesta în curînd, așa cum se potolise și cel cu brevetele. Numai că, de data asta, regina s-a înșelat. Nobilimea a pus la cale o adunare, care

[1] E vorba de mareșalii d'Estrées, de Schomberg, de l'Hôpital și de Villeroy.

[2] Comandorul de Jars.

s-a dovedit a fi destul de puternică pentru a răsturna noile taburete și a duce de rîpă toată acea înțelegere dintre regină și prințul de Condé. Marchizul de Coeuvres, fiul mareșalului d'Estrées, marchizul de Leuville și alți cîțiva, fură cei care propuseseră acea adunare. Mai întîi, hotărîră să se întîlnească la marchizul de Monglat, marele maestru al garderobei regale, unde mai veniră încă zece sau douăsprezece persoane. Careva propuse să fie ales un șef care să expună reginei doleanțele lor. Îl aleseră deci pe L'Hôpital. Acesta primi cu plăcere sarcina încredințată, căci era el însuși nemulțumit de faptul că alți mareșali ai Franței primiseră brevete de duci, iar el, care slujise cu atîta credință țara și care se număra printre mareșalii cei mai vîrstnici, nu primise brevet. O mulțime de nobili, cînd auziră despre acea adunare, se îndreptară, fără a mai sta pe gînduri, către locuința lui L'Hôpital, pentru a lua și ei parte la ea. În aceeași zi, se duseră la regină care se afla în cercul ei, neștiind nimic de acea adunare. Văzînd toată floarea nobilimii, cu un șef în frunte, dînd buzna în odaia ei, mai întîi se miră. Toți cei care-i umpluseră camera și pe care-i cunoștea — pe unii chiar foarte bine, cum erau de pildă, de Jars, de Souvré — o rugară respectuos, dar energic, să renunțe la cele două taburete acordate pe nedrept, indiferent de considerațiile politice care stăteau la baza acelor favoruri. Văzînd printre cei de față, persoane la care ținea foarte mult, regina îi primi pe nobili cu blîndețe și înțelegere și le spuse că va medita asupra a ceea ce avea de făcut. Cum cele două taburete fuseseră smulse cu forța, puteau fi foarte bine revocate, fără ca domnul Prinț să se poată plînge de acest lucru. Vestea se răspîndi în întreg Parisul și-i bucură, deopotrivă, și pe cei care iubeau ordinea și pe cei care iubeau dezordinea. Cei înțelepți le dădură dreptate nobililor să se opună ambițiilor nebunești ale unor particulari, iar ceilalți se bucurară de revolta nobilimii. Domnul Prinț fu mustrat că susținuse niște ambiții himerice, care ofensau întreaga nobi-

lime. Doamna de Longueville fu și ea atacată, iar abatele de la Rivière fu invectivat, amenințat și sfîrtecat de toate gurile rele din Paris, fiindcă omul provenea de jos și fiindcă, pe lîngă cele cîteva calități pe care nu i le putea contesta nimeni, avea și o droaie de cusururi.

A doua zi, nobilimea se adună din nou, fiindcă ținea cu orice preț ca dorința să le fie satisfăcută. În acest scop, aleseră opt dintre ei pe care-i trimiseră în deputăție la Monsieur ca să-l roage să-i susțină și să le dea dreptate. De la Monsieur, cei opt deputați se duseră la domnul Prinț, ca să-l roage același lucru, dar Prințul îi primi extrem de rece și nu le făgădui nimic. Condé nu era un om care să se mire de orice, dar cînd văzu o mulțime dintre prietenii săi, în acea adunare, se miră totuși, dar se miră și mai tare, cînd mulți dintre ei îl părăsiră. Jarzé avu curajul și-i spuse că toată nobilimea era uluită, cum de-și putuse atrage ura tuturor pentru iubitul surorii sale, cu care nici măcar nu era prieten. La care Prințul îi răspunsese :

— Ai dreptate, dragul meu Jarzé, dar sînt hotărît să nu mă rup niciodată de familia mea ; știu că atunci cînd îi am alături pe ai mei, sînt puternic. Iar tu n-ai decît să alegi între mînia și prietenia mea !

Jarzé — care nu voia pentru nimic în lume să piardă protecția acestui mare Prinț —, îi răspunse că, din moment ce-i dădea posibilitatea să aleagă, va părăsi nobilimea și va fi gata să renunțe pînă și la calitatea lui de gentilom, decît la cea de slujitor al Prințului. Și cum nu prea era iubit, fiindcă avea o fire cam nestăpînită, era ușuratic, ironic și cam găunos, cei pe care-i părăsi nu-l cruțară, insultîndu-l în modul cel mai grosolan și înjurîndu-l ca la ușa cortului.

La puțină vreme după asta, nobilimea se adună la palatul Chevreuse, fiind intrigată de faptul că ducele de Bouillon și mareșalul de Turenne, fratele său, voiau să-și ia și ei titlul de prinți. Adevărații prinți protestară cu vehemență împotriva acestei uzurpări de titlu, opunîndu-se ca

această familie să fie pusă — prin tot soiul de intrigi şi uneltiri — alături de ei. Ducele de Vendôme a fost trimis imediat s-o informeze pe regină de planurile celor doi fraţi şi s-o roage să le îngăduie să-şi apere ei singuri titlurile pe care le moşteniseră din moşi-strămoşi. Adunarea nobilimii nu-i displăcu lui Mazarin, care vedea cu bucurie că doamna de Longueville şi prinţul de Conti, protectorii lui Marcillac, şi prinţul de Condé, protectorul fraţilor de Bouillon, al abatelui de la Rivière şi al doamnei de Pons, începeau a fi urîţi de prinţii adevăraţi şi de marea nobilime. Acum era momentul ca regina să profite de această ocazie şi să-şi atragă de partea ei, nobilimea, rupîndu-se de prinţul de Condé. Dar cardinalul o sfătui să nu procedeze astfel şi să lase lucrurile în voia lor. Şi iată că din nou avu dreptate. Văzîndu-se părăsit de prieteni şi urît de toţi cei care pînă mai ieri îl adulaseră, prinţul de Condé nu mai avu încotro şi, pentru a scăpa de ura lor, trebui să se pună sub protecţia reginei. Ceilalţi doi fraţi ai săi făcură acelaşi lucru şi, în sfîrşit, prinţul de Conti, forţat de împrejurări, se văzu obligat să se împace cu Mazarin, jurînd credinţă regelui şi fidelitate reginei. Numai că astfel de persoane nu prea au obiceiul de a preţui fidelitatea, nici de a-şi face din ea o virtute ; de obicei, una dintre cele mai mari virtuţi ale lor, este disimularea.

Pentru a evita ura nobilimii, ducele de Orléans se hotărî să abandoneze afacerea taburetelor. Favoritul său, abatele de la Rivière, neavînd încotro, trebui să renunţe şi el, deşi o iubea pe doamna de Pons şi o socotea deosebit de utilă intereselor sale. Dar cum ţinea mult mai mult la propria sa persoană, socoti că nu era cazul să-şi pună în primejdie situaţia, numai ca să placă doamnei de Pons. Ducele de Orléans le aduse la cunoştinţă nobililor că afacerea se rezolvase, că regina retrăsese taburetele celor două persoane care nu le meritau şi cu asta lucrurile se potoliră, deocamdată.

Capitolul V

1649. — Revolta bordelezilor. — Parlamentul le ia apărarea. — Cucerirea castelului Trompette de către bordelezi. — Starea deplorabilă a Finanțelor Statului. — Sfîrșitul exilului lui Chavigny. — Dragostea lui Jarzé pentru Ana de Austria. — Reîntoarcerea doamnei de Beauvais. — Jarzé e apostrofat cu asprime de către regină. — Intrigile Parlamentului împotriva lui Émery. — Prinții o împiedică pe regină să pedepsească orașul Bordeaux. — La Boulaye încearcă să atîțe poporul — Tentativa de asasinat asupra lui Condé. — Doamna de Pons se mărită cu ducele de Richelieu. — Purtarea trufașă a lui Condé, cu prilejul acestei căsătorii.

În ciuda vacațiunilor, Parlamentul continua să dea dovadă de reavoință și să-i apere pe bordelezi a căror revoltă se întețise în loc să scadă. Mulți oameni cu judecată susțineau că bordelezii avuseseră dreptate să se răzvrătească, pentru că guvernatorul lor, ducele de Epernon, era din cale-afară de violent și se purta foarte aspru cu ei.

Conform legilor echității și ale justiției, regii — care sînt stăpînii, dar și părinții unui popor — trebuie să aibă grijă să pună în slujbe mari oameni cu judecată, nu tirani : de asemenea, au datoria să-i apere de opresiunea, de lăcomia și de răutatea acestora. Acuma — ca să fim drepți — nici bordelezii nu erau chiar ușă de biserică, fiindcă, obișnuiți multă vreme cu legile engleze, luaseră obiceiul ca, pentru orice fleac, să se răscoale. Regina și Consiliul hotărîră să-l trimită într-acolo pe mareșalul Du Plessis, ca să-i aducă pe răsculați la ordine. Dar mareșalul găsi lucrurile într-o stare atît de gravă, încît scrise imediat la Curte că numai cu o oaste puternică le mai putea veni de hac răzvrătiților. În plus, îi scrise reginei că nici

măcar nu putuse pătrunde în oraș, din pricina burghezilor care trăseseră fără încetare. Într-adevăr, bordelezii îl amenințaseră pe de L'Isle, locotenentul gărzilor — care, cu puțin timp înainte, voise să ducă Parlamentului cîteva ordine din partea regelui — că-l vor ucide cu pietre. Aceste fapte arătau clar care era situația în acea provincie și cît de porniți erau locuitorii ei împotriva guvernatorului lor.

În 4 octombrie, mareșalul L'Hôpital îi prezentă reginei un memoriu din partea nobilimii, unde erau trecute toate doleanțele acesteia. Doar citind acel memoriu, era lesne să-ți dai seama că toată afacerea luase o întorsătură foarte primejdioasă, mai ales că marii seniori începură a vorbi de unele abuzuri făcute în timpul regenței și cărora acum trebuia să li se pună capăt. Unii ajunseră pînă acolo încît cerură convocarea Statelor Generale, pentru ca abaterile de la legile Statului să fie remediate pe această cale. Toate acele propuneri îi speriară grozav pe cardinal, pe Monsieur și pe domnul Prinț, fiindcă niciunuia dintre ei nu le ardea de reforme. Hotărîră deci împreună să-i lase pe nobili să creadă că vor revoca brevetele de care se plîngea adunarea. În ciuda acestei hotărîri, ducele de Vendôme a fost trimis de prinți, ca deputat al lor, la adunarea nobilimii ; acolo vorbi cu atîta violență și vigoare, încît și prinții și gentilomii hotărîră să se opună tuturor neregulilor ce se strecuraseră de-a lungul anilor, la Curte. Ducele se plînse de pretențiile ducelui de Bouillon și de aprobarea pe care se părea că o primise, și-i rugă pe toți să fie uniți pentru a-și susține drepturile, făgăduind — în numele prinților — să facă tot ce va putea pentru a le apăra interesele. Toți cei de față acceptară cu bucurie uniunea cu prinții, cu condiția să-i sprijine în ceea ce cereau ei, adică să nu-i fie recunoscută domnului de Bouillon calitatea de prinț — titlu pe care-l pretindea, fiind guvernator al orașului Sedan — și nici pretențiile domnului de Marcillac și ale doamnei de Pons. Gentilomii trimiseră pe cîțiva

dintre ei să le mulțumească prinților [1], pentru cinstea pe care le-o făcuseră. Prinții le întinseră mîna, apoi se urcară în trăsură și plecară. Mai tîrziu, încheiară un fel de concordat pe care-l semnară, în care-și făgăduiau reciproc, ajutor și protecție, legîndu-se să nu se despartă decît după ce regina le va da cîștig de cauză, adică după ce vor fi înlăturate toate abuzurile săvîrșite în timpul regenței. Ele se refereau nu numai la ducele de Bouillon, domnul de Marcillac și doamna de Pons, ci și la contesa de Flex, căreia i se dăduse dreptul la un taburet în cercul reginei, datorită mamei sale, doamna de Senecé, care se trăgea din familia de Foix ; apoi la doamna de Montbazon, care căpătase și ea dreptul la un taburet ; grandoarea familiei de Rohan nu-i împiedică deloc să pună în discuție această problemă. Or, nobilimea voia s-o priveze pe această doamnă de un drept de care se bucura de multă vreme, lucru ce tulbură întreaga Curte. Se ridicară de asemenea și împotriva doamnei de La Trémouille, care avea un taburet nu numai pentru ea — ca ducesă — ci și pentru fiicele sale care nu aveau acest drept, fiindcă fiicele ducilor nu puteau avea taburet, la regină. Ducele de La Trémouille purta numele de Laval, care era ilustru, dar care nu-l făcea prinț. Pretenția lui de a fi totuși socotit prinț se întemeia pe faptul că unul dintre strămoșii săi, din ramura Laval, se însurase cu moștenitoarea regatelor Neapolelui și Aragonului. Susținea chiar că ar avea dreptul la acea coroană care-i fusese dată de Frédéric de Aragon — tatăl acelei fete — printr-un act autentic, regelui Franței ; fără să ia în seamă această donație, ei susțineau că sînt prinți, fiindcă se trăgeau dintr-o regină.

Ana de Austria era mult prea îngrijorată de toată întorsătura pe care-o luaseră lucrurile, pentru a nu încerca să pună capăt cît mai repede acestei situații. Ținu deci un Consiliu în care se hotărî ca patru dintre mare-

[1] E vorba de prinții din familia de Vendôme și de cei din familiile de Lorena și de Savoia.

şalii Franţei să fie trimişi ca să aducă la cunoştinţă nobilimii, hotărîrea reginei. Ceea ce se şi făcu a doua zi, cu toată gravitatea cerută de o astfel de situaţie. Deci, a doua zi, mareşalii d'Estrées, de Schomberg, de L'Hôpital şi de Villeroy, participară la adunarea nobilimii, atît în calitate de trimişi ai reginei cît şi de şefi ai celor din sală. Primul lucru pe care-l făcură, fu să semneze acel concordat, încheiat între prinţi şi gentilomi. Apoi, cel mai bătrîn dintre ei, vorbi celor de faţă, spunîndu-le ce anume hotărîse regina. Că dîndu-le dreptate, revocase dreptul la taburet acordat doamnelor de Marcillac şi de Pons, precum şi intrarea cu trăsura în Luvru, a doamnei de Marcillac ; că le îngăduia să se adune din nou şi să protesteze dacă nu şi-ar fi ţinut cuvîntul ; că în privinţa contesei de Flex, le declara că-i acordase dreptul la taburet, numai pentru serviciile pe care i le adusese doamna de Senecé, mama doamnei de Flex şi nu pentru că s-ar fi tras din familia de Foix ; dar că totuşi, pentru a-i mulţumi, avea să-i retragă şi doamnei de Flex acest drept ; că, în ceea ce-l privea pe ducele de Bouillon, majestatea sa le făgăduia că nu-i va acorda nici unul din prerogativele cerute, deşi, în realitate, ar fi dorit să i le acorde.

Singurul lucru care rămăsese în suspensie era dreptul la taburet al domnişoarei de Montbazon. Cum acel taburet fusese atacat de întreaga adunare, domnul Prinţ şi sora sa, doamna de Longueville, care-o urau, aduseră din nou problema în discuţie. Numai că această problemă nu era deloc simplă. Căci fetele din prima ramură a familiei de Rohan avuseseră acest drept încă de pe vremea lui Henric al IV-lea, în calitate de rude apropiate ale regelui. Prinţesa de Guéménée, după ce se mărîtă cu prinţul de Guéménée, fiul cel mare al ducelui de Montbazon, care se trăgea, ca şi ea, din familia de Rohan, căsătorindu-se, avu dreptul la taburet, fără să fie nici prinţesă, nici ducesă. Ea obţinuse acest prerogativ într-o epocă în care Maria de Medicis respecta cu stricteţe protocolul şi nu era

deloc darnică în favoruri. Doamna de Guéménée pretindea totuși că avea dreptul la taburet și la titlul de prințesă, pentru că familia sa se înrudise cu familia de Bourbon. Deși n-o iubea cîtuși de puțin pe doamna de Montbazon, mama vitregă a soțului ei, doamna de Guéménée făcu tot ce putu ca sora ei vitregă — domnișoara de Montbazon — să capete și ea un taburet. La rîndul ei, doamna de Montbazon avea o mulțime de prieteni, căci femeile atît de uluitor de frumoase ca ea nu duc niciodată lipsă de amici. Monsieur, unchiul regelui, îi purta un mare interes, iar partidul frondeurilor era — ca să zic așa — al ei. Făcu deci mare tărăboi, plîngîndu-se peste tot că i se contesta un drept căpătat de multă vreme, că se va duce la cercul reginei și că dacă cineva va cuteza să-i ia taburetul fiicei sale, ei bine, vor sta amîndouă pe taburetul ei. Regina se văzu constrînsă să-i trimită vorbă să nu vină deocamdată la ea, cîtă vreme prințul de Condé era împotrivă-i ; și, pentru a pune capăt acestui scandal ce putea aduce după sine alte neplăceri, îi făgădui, în secret, să-i păstreze taburetul fiicei sale, cu condiția ca să aibă înțelepciunea și răbdarea să aștepte să treacă tot acel iureș.

Și iată că se isprăvi, în sfîrșit, și cu acea adunare a nobilimii, făcînd loc altor evenimente mult mai mari și mai importante. Acestei afaceri îi urmară discuțiile din Parlament, evident, în favoarea bordelezilor. Pe urmă, sosi vestea că cei din Bordeaux cuceriseră castelul Trompette și-l dărîmaseră, ca să nu mai existe nimic care să-i împiedice a fi stăpîni în orașul și în provincia lor.

Toate aceste răzmeriți fie la Curte, fie în Parlament, fie în provincii, sigur că nu erau menite să umple cuferele regelui. Prinții de sînge regal ajutau la golirea lor, iar nesupunerea Parlamentului făcea ca poporul să nu-și mai plătească dările. Mareșalul de La Meilleraye nu se mai amesteca în Finanțele Statului. Mazarin, necutezînd încă să-l aducă pe d'Emery, lăsase Finanțele pe mîna a doi directori — d'Aligre și Morangis — oameni cinstiți

dealtfel, ce-ar fi făcut treabă sub mîna unui rege dibaci care să nu aibă nevoie decît de fidelitate, și nu în timpul unei domnii tulburate de tot soiul de răzmeriţe și de nemulţumiri și sub un ministru avar, copleșit de nevoile regelui, dar mai ales de ale sale. Văzînd că această funcţie începea a se duce de ripă, lăsată pe seama celor doi directori lipsiţi de experienţă, Mazarin socoti absolut necesar să pună la cîrma Finanţelor un om care să ştie să scoată bani și din piatră seacă. Iar acel om, el nu-l vedea decît în persoana lui d'Émery. Dar, cînd încercă să-l propună, fu din cale-afară de mirat să-l audă pe Monsieur susţinînd că nu d'Émery era omul indicat pntru această slujbă, ci preşedintele de Maisons, care — susţinea Monsieur — era agreat de toată lumea, pînă și de Parlament.

La Vieuville — care fusese ministru al Finanţelor pe vremea răposatului Ludovic al XIII-lea, dar care, izgonit de Richelieu, se refugiase în Olanda unde petrecuse ani îndelungaţi — întors în Franţa, dorea cu ardoare să-și ocupe slujba de odinioară. Îi făcu oferte ispititoare lui Mazarin, și-i făgădui o sumă imensă dacă-i încredinţa lui acea slujbă, luîndu-și totodată angajamentul să facă rost de bani în așa fel, încît poporul nici să nu-și dea seama. Mazarin, pe de o parte, nefiind prea sigur că-l va putea readuce pe d'Émery, iar pe de alta ispitit de oferta lui Vieuville, îl propuse ca ministru al Finanţelor, spunîndu-i lui Monsieur că, din moment ce el nu era de acord cu numirea lui d'Émery, iar regina nu era de acord cu numirea lui de Maisons, cel mai indicat era să rămînă la cel de al treilea, adică la marchizul de Vieuville. Monsieur, care nu voia să-i displacă reginei, fu de acord cu această propunere; numai că, în vremea asta, prietenii lui d'Émery începură presiunile și asupra lui Mazarin, și asupra lui Monsieur. Ducele de Orléans se mai ţinu băţos o vreme, apoi cedă în favoarea lui d'Émery. Abatele de la Rivière, care fusese prieten cu d'Émery și nu avea nici un motiv să se plîngă de el, ţinînd ca acesta să-i rămînă

obligat, atîta îl pisă la cap pe Monsieur, pînă cînd acesta consimți. Așa că d'Émery fu numit din nou ministru al Finanțelor, spre mulțumirea prietenilor săi.

De îndată ce-și luă slujba în primire, făgădui să plătească rentele de la Primărie și destină, în acest scop, anumite fonduri care să fie distribuite săptămînal. Cum, în Paris, existau foarte multe persoane interesate de aceste rente, toți tăcură mîlc și nimeni nu mai protestă împotriva revenirii lui d'Émery la Finanțe. Pe urmă, același d'Émery își făcu o serie de prieteni în Parlament ; și iată că cel care, cu un an mai înainte, fusese izgonit și huiduit de norodul care-l ura, acum fu primit cu bucurie, ba unii chiar îl și binecuvîntară ; asta, ca să vedeți și domniile voastre cît de capricioși și de schimbători pot fi oamenii, cînd e vorba de interesul lor. Dacă acest om ar fi fost și sănătos tun, s-ar fi putut socoti fericit, pentru că îi plăcea să trăiască bine, să fie bogat și să guste din plin viața.

Chavigny, după ce ieșise din închisoare, fusese mai tot timpul exilat ; dar avînd un proces cu președintele Le Coigneux, se sluji de acest pretext pentru a-i cere reginei îngăduința de a se reîntoarce la Paris. Cardinalul, amintindu-și de prietenia care-i legase odinioară, consimți ca Chavigny să se înapoieze, cu condiția să n-o vadă pe regină. Cînd sosi, toată Curtea se duse să-l viziteze. Se duse și prințul de Condé care-i făgădui să-l onoreze cu prietenia lui ; acel ministru, nemulțumit și dizgrațiat, îl asigură pe domnul Prinț, de deplinul său atașament și de cea mai fierbinte recunoștință. Apoi trimise pe careva să-l întrebe pe Monsieur dacă ar fi dispus să-l primească la palatul Luxembourg, ca să-l salutea Cum Monsieur îl agrea, Chavigny fu foarte bine primit. Abatele de la Rivière și Chavigny, care nu se puteau suferi, se vizitară, plini de acea politețe rece care se practică în mediile în care domnesc ura și invidia.

Ambiția, care e de obicei atotputernică la Curte, ne va arăta una dintre cele mai bizare întîmplări pe care a trăit-o însăși regina. Jarzé — în pofida atașamentului pe care-l avea pentru prințul de Condé și pe care și-l ascundea cu grijă — se vîrîse pe sub pielea lui Mazarin, prin intermediul căruia putea s-o vadă foarte des pe regină, mai ales seara. Lipsit de înțelepciune și de judecată, Jarzé își pusese în cap s-o seducă pe regină, prin complimentele pe care i le făcea și mai ales prin sentimentele pe care le lăsa să se întrevadă că le-ar nutri pentru ea. La început, regina nici nu observă curtea asiduă a acestuia. Ea răspundea întotdeauna cu mult bunsimț — de față cu noi — la toate exaltările acestui zăpăcit, de care nu făcea niciodată caz. În ce mă privește, am fost ultima care mi-am dat seama de curtea asiduă pe care i-o făcea Jarzé, reginei ; într-o seară, cînd în sfîrșit mi-am dat și eu seama de ce se întîmpla, cum tocmai ne retrăsesem — comandorul de Jars, domnișoara de Beaumont și cu mine — am vrut să le împărtășesc și lor secretul. După ce i-am rugat de nu știu cîte ori să nu rîdă de mine, le-am spus ce observasem și le-am cerut părerea, rușinată într-un fel că mă văzusem obligată să mărturisesc un lucru care contravenea, în mod flagrant, bunului simț. Dar cei doi, mult mai pătrunzători și mai subtili decît mine, care se lămuriseră demult despre intențiile lui Jarzé, izbucniră în hohote de rîs. Mă întrebară de unde picasem ? De la Curtea Marelui Mogul sau din Japonia, din moment ce nu știusem nimic pînă atunci ? Și rîseră de mine nu pentru ceea ce, în sfîrșit, observasem, ci pentru că observasem atît de tîrziu un lucru ce sărea de mult, în ochii tuturor. După ce ne-am amuzat o vreme, am început să discutăm cît se poate de serios despre această afacere. Zăpăcitul de Jarzé, în loc să se mulțumească cu o curte discretă, făcută reginei, se apucă să-i spună că era îndrăgostit nebunește de ea, că stima și respectul pe care i le datora, nu mai aveau nici o putere

asupra lui și că nu mai cuteza decît s-o privească. Fără să țină seama de virtutea reginei, de vîrsta, de viața, de moravurile sale și de respectul pe care i-l datora, se gîndi că n-avea ce pierde și socoti că, în cazul în care regina l-ar respinge, căderea i-ar fi mai de folos decît altora înălțarea. Numai că lucrurile ajunseră repede la urechile cardinalului Mazarin, care — după cum știa toată lumea — o iubea pe regină, și ca ministru, dar și ca bărbat. Nu se temea că rivalul său l-ar putea pune în umbră, pentru că cunoștea firea comodă și trufașă a reginei. Și totuși, se pare că șarpele geloziei îl mușcă destul de tare de inimă, simțind ceea ce simte orice avar cînd cineva cutează să se atingă de ceva ce socoate că-i aparține. Regina — care nu și-ar fi plecat urechea pentru nimic în lume, la vorbele lui Jarzé — rămase uluită cînd văzu cît pune Mazarin la inimă această treabă, care ei i se părea de-a dreptul ridicolă. Mazarin știa însă un lucru : că bărbații care se pricep să glumească tot timpul și să se facă plăcuți, sînt de temut ; așa că-i interzise îndrăgostitului, pe care, pe deasupra, îl mai știa și prieten la catarama cu domnul Prinț, să mai apară la Curte ; iar în sinea sa le puse gînd rău atît lui Jarzé, cît și doamnei de Beauvais care — prietenă la toartă cu îndrăgostitul — nu pierdea nici un prilej să nu-i vorbească reginei despre înflăcăratele sentimente ale acestuia și despre patima care, chipurile, îl mistuia. Îi vorbi deci reginei despre această problemă delicată și se pricepu să aducă atît de bine lucrurile din condei, încît Ana de Austria — oricît s-ar fi simțit ea de măgulită de curtea lui Jarzé — auzind că acesta era sluga preasupusă a domnului Prinț, făgădui să-i dea îndrăznețului o lecție atît de usturătoare, încît să-și aducă aminte de ea, cît o trăi. În privința doamnei de Beauvais, Ana de Austria făcu unele eforturi ca să-i ia apărarea, susținînd în fața lui Mazarin, că-i era cu neputință să creadă că ar fi amestecată în toată acea poveste. Regina o prețuia pe camerista ei nu pentru calitățile sale, nu pen-

tru frumusețea chipului sau a sufletului ei, ci pentru îndemânarea cu care o pieptăna și o ajuta să se îmbrace și pentru faptul că era extrem de curată.

Încercă deci să-l convingă pe Mazarin că drăguța Catau (așa îi spunea ea doamnei de Beauvais) îi vorbise despre Jarzé, dar ca despre un bufon agreabil, ale cărui dulcegării te fac să rîzi : că toate doamnele ei de onoare discutau tot felul de fleacuri cu el, dar că ea, de cele mai multe ori, nici n-auzea ce vorbeau. Cardinalul însă nu se liniști, pînă ce regina nu-i făgădui că-și va concedia camerista. Izgonirea acesteia fiind deci hotărîtă, a doua zi regina se sculă devreme și se duse la nu știu ce mănăstire. Înainte de a pleca, îi porunci supraintendentului ei să-i spună doamnei de Beauvais să părăsească Palatul, împreună cu bărbatul și cu copiii ei și să-i predea acestuia cheile de la sipete. Doamna de Beauvais rămase uluită, cînd auzi această veste. Cu puțin mai înainte, o îmbrăcase pe regină, iar aceasta se purtase cu ea ca de obicei. Așa că, după ce-și veni în fire, spuse că nu va pleca pînă nu va vorbi cu stăpîna ei. Fu însă obligată să se supună, pentru că porunca era categorică [1]. La cîteva zile după asta, în vreme ce se pregătea să se culce, regina le spuse doamnei de Beaumont și lui Comminges, că se părea că avea un iubit, că în sfîrșit, aflase de la niște prieteni credincioși ce spunea lumea despre sminteala lui Jarzé. Apoi adăugă pe un ton ironic, dar și plin de mînie, că Jarzé era un neobrăzat și că era foarte supărată pe el c-o amestecase într-o asemenea poveste. Sigur că regina convenise cu Mazarin să vorbească astfel despre Jarzé, în fața unor persoane care-l puteau pune în gardă. Comminges — care-și dădu seama ce urmărea regina — văzîndu-l a doua zi în Palatul Regal, voi să-l împiedice să intre la regină ; dar cum chiar atunci fu abordat de cineva care dorea să-l

[1] Doamna de Beauvais primi ordinul de a se retrage la casa ei din Gentilly, unde rămase un an, după care fu rechemată și repusă în slujbă (n.ed.fr.).

întrebe nu știu ce, nu mai avu cînd să-l anunțe pe Jarzé, care și intrase în cabinetul reginei. De îndată ce-l zări, regina — care abia aștepta să-l pedepsească așa cum merita, pentru cutezanța lui — îi spuse pe un ton plin de dispreț :

— Domnule de Jarzé, ești într-adevăr ridicol ! Mi s-a spus că faci pe îndrăgostitul ! Iată unde era frumosul cuceritor ! Pe cuvîntul meu, că-mi inspiri milă ! Ar trebui să fii internat la Petites-Maisons. Dar, de fapt, n-are rost să mă mir de sminteala dumitale, fiindcă asta e boală de familie [1] !

Bietul Jarzé, năucit de lovitură, nu cutează să mai spună nimic. Ieși din cabinet, clătinîndu-se, palid ca un mort. Vestea se împrăștie într-o clipă și toată Curtea o comentă în fel și chip. Numele lui Jarzé deveni cunoscut nu numai în întreg Parisul, ci în întreaga țară. Urmarea acestei istorii fu destul de neplăcută pentru Franța. Căci ceea ce, în fond, nu era decît un fleac, se transformă într-un lucru ce duse la niște rezultate extrem de grave. Pentru a-l consola pe Jarzé, prințul de Condé îl luă cu sine două zile la Saint-Maur și, nefăcînd deloc caz de cele spuse de regină, declară în mod public, că Jarzé era prietenul lui și că ținea foarte mult la el. Apoi le spuse tuturor celor care voiau să-l asculte că, pe vremea cînd el era certat cu Mazarin, deși Jarzé se prefăcea a fi atașat Curții, el era de fapt, cel mai credincios slujitor al său ; că se purtase frumos cu Mazarin, numai pentru că dorise să-și păstreze slujba de căpitan al gărzilor domnului duce de Anjou, fratele regelui. Prințul de Condé făcu și mai mult : ca și cum regina n-ar fi fost stăpînă pe vorbele și pe sentimentele ei, el se plînse vehement de faptul că-l bruftuise pe Jarzé fără să-l anunțe ce avea de gînd să facă, precum și de faptul că Mazarin o îndemnase să-i jig-

[1] Bunicul dinspre mamă al lui Jarzé fusese alungat de la Curte, pentru că se apucase să-i facă curte reginei Maria de Medicis (n.ed.fr.).

nească slujitorul. Regina îi trimise vorbă că vorbise cu dispreţ, despre Jarzé, doamnei de Beaumont şi lui Comminges, cu o seară înainte de a-l admonesta, nădăjduind că cei doi îl vor avertiza să nu mai pună piciorul în Palatul Regal ; dar că atunci cînd îl văzuse din nou în faţa ochilor, fusese atît de mîniată, încît uitase de orice politeţe. Văzîndu-se obligată să se justifice în faţa prinţului de Condé, reginei nu-i plăcu deloc dependenţa pe care voia să i-o impună acesta. Şi, în aceeaşi zi în care Condé îl luă cu sine pe Jarze la Saint-Maur, regina îmi făcu cinstea de a-mi spune — cu multă amărăciune — că începuse să se satură de „superba manieră de a acţiona" a domnului Prinţ şi că protecţia acordată lui Jarzé nu-i plăcea deloc. Domnul de Condé, care-şi săpa singur groapa — ca să zic aşa — împinse lucrurile atît de departe, încît începu a o sîcîi pe regină să-l primească pe Jarzé şi să-l ierte. Unul dintre slujitorii săi [1] îmi spuse — vorbind despre această întîmplare — că dacă regina nu voia să-l ierte şi continua să se menţină pe poziţie, va face un tapaj cum nu s-a mai văzut şi că el, Condé, va striga cel mai tare. Abia atunci se lămuri Mazarin cu cine avea de-a face şi-şi dădu în sfîrşit seama, că toate vorbele dulci ale Prinţului, ale doamnei de Longueville şi ale lui Conti nu fuseseră decît prefăcătorie şi că nu urmăriseră altceva decît să smulgă reginei brevetul de prinţ pentru domnul de Marcillac. Felul lui viclean de a acţiona, îl făcu să priceapă că nu avea nici un rost să nădăjduiască o împăcare sinceră cu el. Povestea cu Jarzé trezi din somnolenţă şi Parlamentul şi Fronda. Cum nici primul, nici cea de a doua nu voiau ca Prinţul să se împace cu Curtea, începură să se agite. Frondeurii nădăjduiau că lucrurile înrăutăţindu-se, îl vor putea atrage de partea lor pe Condé. Familiile de Longueil şi de Vieuville — care se străduiau să-l îndepărteze pe d'Émery de la Finanţe — turnară şi ele gaz peste foc. În 4 decembrie, la Parlament avu loc un mare scandal

[1] Arnauld, nepotul guvernatorului din Philisbourg (n.ed.fr.).

din pricina rentelor. Sindicii cerură să fie primiți de această Companie și să fie lăsați să se ocupe ei de rentele de la Primărie. Între alții, un oarecare Joli [1], i-a vorbit foarte obraznic primului președinte, iar pe fiul acestuia — Champlâtreux — l-a amenințat că nu va mai apuca să moștenească funcția tatălui său. Președintele Le Coigneux, a cărui fată se măritase cu fiul lui d'Émery, fu și el tratat la fel de urît. Sindicii îi reproșară că primise mult mai mulți bani decît toți ceilalți, cînd se împărțiseră rentele, la Primărie.

Acestor scandaluri, li se adăugă și cel din Bordeaux. Bordelezii erau susținuți de domnul de Condé, care nu putea să-l sufere pe ducele de Épernon și care — socot — că n-ar fi fost deloc supărat, dacă ar fi avut în Franța un loc unde să fie în siguranță, în caz că s-ar fi certat cu Curtea. În timpul acesta, ducele de Orléans — fiind din fire un om pașnic — se străduia să împace lucrurile. În 12 decembrie, coadjutorul și cîțiva amici ai săi aranjară în așa fel lucrurile, încît Joly să fie rănit ușor de un glonte, în timp ce se afla în trăsura care-l ducea la președintele Charton ; lucrurile fură ticluite de așa manieră, încît glontele să fie tras la doi pași de ușa președintelui. Joly făcu un tărăboi groaznic, strigă și se lamentă, încercînd să atîțe norodul. Președintele Charton ieși imediat afară și încercă să-i vină în ajutor. Apoi Joly și alți doi sindici, împreună cu președintele Charton se îndreptară spre Parlament, cerînd pedepsirea celor care încercaseră să-l asasineze. Tot atunci, marchizul de La Boulaye, mare frondeur și prieten la toartă cu șefii Frondei, începu a alerga prin oraș, cu pistolul în mînă, strigînd cît îl ținea gura : „Trădare ! La arme ! Jos cu Mazarin !"

[1] Guy-Joly, autorul unor *Memorii* ce par a fi un fel de continuare a *Memoriilor* cardinalului de Retz. Guy-Joly era consilier la Châtelet și a luat parte la toate intrigile coadjutorului Paul de Gondi, în timpul Frondei. Împreună cu Charton, a făcut parte dintre cei doisprezece sindici ai scutierilor (n.ed.fr.).

Seara, la masa reginei, La Marck, socrul lui La Boulaye îi spuse Anei de Austria, că ginerele său — auzind că unii îl vorbiseră de rău în faţa majestăţii sale — îl rugase să vină şi să-i spună că fusese acuzat pe nedrept că ar fi instigat poporul la revoltă ; că nici nu visase să facă una ca asta, fiindcă nu era în stare. Că unii, vrînd să-l omoare, se văzuse nevoit să strige după ajutor şi atîta tot. La care regina îi răspunsese foarte rece :

— Am auzit spunîndu-se că cineva ar fi vrut să împuşte un consilier de la Châtelet, şi nu pe ginerele dumitale. Dimpotrivă, am fost informată că acesta ar fi alergat pe străzile Parisului, cu un pistol în mînă, încercînd să aţîţe poporul la răscoală şi strigînd cît îl ţinea gura : „La arme !“ Aş dori, spre binele lui, ca ceea ce mi-ai spus în apărarea sa, să fie adevărat. Îţi făgăduiesc să mă informez în amănunt, ca să ştiu exact cum s-au petrecut lucrurile !

În aceeaşi zi, două persoane [1] ataşate domnului Prinţ îmi spuseră că frondeurii îi puseseră gînd rău lui Condé. Într-adevăr, seara, după Consiliu, Prinţul ducîndu-se la faimosul băiaş Prud'homme, unul dintre scutierii săi veni să-l avertizeze, trimis de domnul preşedinte Perrault, că un negustor i-ar fi spus acestuia că domnul Prinţ va fi asasinat. Scutierul îi istorisi şi el că trecînd cu trăsura prin Piaţa Dauphine, cîţiva sărăntoci adunaţi acolo trăseseră cinci sau şase gloanţe care, din fericire, nu-l atinseseră. Auzind acest lucru, cavalerul de Gramont, ataşat domnului Prinţ, trimise trăsura acestuia cu cîţiva servitori în livrea, pe Pont-Neuf, ca să vadă ce se va întîmpla. Şi văzu. Gloata, care nu ştia că trăsura era goală, trase o salvă asupra ei. Trăsura lui Duras, care urma îndeaproape trăsura domnului Prinţ, şi în care se aflau lacheii, avu aceeaşi soartă, iar una dintre slugi fu ucisă. Oamenii domnului Prinţ îmi spuseră că văzuseră patruzeci sau

[1] Arnauld şi ducele de Rohan.

cincizeci de călăreți și că — tot atîția — fuseseră văzuți de dimineață lîngă casa lui La Boulaye, unde locuia ducele de Beaufort. A doua zi, toată Curtea fu răscolită de această întîmplare. Imediat, ducele de Orléans, prințul de Condé și prințul de Conti se duseră la Parlament ; avocații regelui cerură ca majestatea sa să fie informată în amănunt, despre tentativa de asasinat a lui Joly, cît și despre cei care voiseră să răscoale poporul. Despre încercarea de a-l ucide pe prințul de Condé, nu suflă nimeni o vorbă. Acest Prinț simțea, de la o vreme, un nor amenințător plutind pe deasupra capului său ; căci, în ciuda încrederii pe care o avea în cuvintele frumoase ale reginei și ale ducelui de Orléans, simțea că ceva nu era în regulă, ceea ce-l făcea să fie neliniștit și mîhnit. Cel care știa să se apere ca un leu, în lupte, nu suporta să se vadă ignorat de Parlament și nici de ducele de Orléans care începuse a înclina către ducele de Beaufort, pe care dealtfel îl simpatizase întotdeauna. Crăciunul nu potoli agitația. Iar în cea de a doua zi a acestei sărbători, ajunse la urechile reginei vestea care făcu să se umple paharul nemulțumirilor acesteia împotriva domnului Prinț : căsătoria ducelui de Richelieu cu doamna de Pons. Doamna de Pons — așa după cum v-am mai spus — era fiica doamnei de Vigean la care ținea enorm de mult doamna ducesă de Aiguillon, nepoata răposatului cardinal de Richelieu. Această amiciție o făcuse pe doamna de Vigean să se bucure de multe favoruri, pe vremea cînd trăia Richelieu, căci a fi prietenă cu nepoata celui mai puternic om din Franța, nu era chiar un lucru menit să treacă neobservat. Doamna de Pons era văduva unui om de familie bună, dar sărac. Ducesa de Aiguillon — ținînd din cale-afară de mult la doamna de Vigean — îi spusese acesteia să nu fie necăjită că n-avea bani, fiindcă se hotărîse că împartă cu ea tot ce avea. Doamna de Pons — mai puțin preocupată de recunoștința pe care o datora ducesei de Aiguillon și foarte interesată de propria sa situație —

dorind cu ardoare să fie bogată, își vîrî în minte să pună mîna pe ducele de Richelieu, nepotul ducesei. Lucrul fu dealtfel, destul de ușor, pentru că ducele era foarte tînăr, iar ea, o femeie cu multă experiență, plăcută, amabilă și cu un trup deosebit de atrăgător, făcut parcă anume pentru a fi iubit cu patimă. Doamna de Aiguillon o rugase să aibă grijă de el și, cum tînărul i-ar fi putut fi aproape fiu, primi lecțiile doamnei, cu cea mai deplină supunere. Doamna de Pons nu era frumoasă, în schimb avea o mulțime de calități : era blîndă, politicoasă, atentă și se bucura de o reputație fără pată. Era mult prea abilă în materie de dragoste mai mult prefăcută decît adevărată, ca să nu triumfe asupra unei inimi pure, lipsite de cutezanța de a întreprinde cuceriri mai dificile. Așa că această doamnă, însuflețită de dorința de a ajunge ducesă, făcu tot ce putu pentru a-i cădea cu tronc tînărului ei curtezan. În ceea ce-l privea pe duce, acesta — lipsit de experiență într-ale vieții — văzîndu-se iubit cu atîta pasiune, se simți într-al nouălea cer.

Răposatul cardinal de Richelieu, o numise pe ducesa de Aiguillon tutoarea băiatului, socotind că virtutea, mintea și curajul ei îl vor apăra de ura și de invidia pe care le vor isca marea lui avere, în sufletele celor din jur. Această mătușă grijulie, văzîndu-și într-o zi nepotul făcînd unele mici servicii doamnei de Pons, îi spuse, în glumă, că avea impresia că se îndrăgostise de ea ; la care doamna de Pons îi răspunse rîzînd, că o va înștiința cînd tînărul îi va face prima declarație de dragoste, iar dacă o va cere de nevastă, nu va avea inima să-l refuze. Sigur că aceste vorbe fură luate drept glumă de către încrezătoarea mătușă ; dar doamna de Pons, care se gîndea foarte serios la treaba asta, socoti că-și făcuse datoria și că o pusese în gardă pe doamna de Aiguillon. Și, crezîndu-se obligată de a se prefera pe sine în locul oricărei alteia, se folosi —

pentru a-şi realiza planul — de un om care era bun prieten cu ducele de Richelieu, şi pe care-l cîştigă de partea ei. Omul era prinţul de Condé, fratele doamnei de Longueville, cea mai bună prietenă a ei. Prin intermediul acestei prinţese, ea îl rugă pe domnul Prinţ să dea o mînă de ajutor la încheierea acestei căsătorii care putea să-i fie de mare folos [1]. Doamna de Pons voia un soţ, iar doamna de Longueville voia ca prietena ei să obţină guvernămîntul din Havre-de-Grâce, oraş, care putea să-l facă pe ducele de Longueville stăpînul absolut al Normandiei. Des Marets, unul dintre cei care îl sfătuiseră pe ducele de Richelieu să se însoare cu doamna de Pons, îşi făcea tot soiul de vise în legătură cu această căsătorie. Dar ducesa de Aiguillon era cît pe-aci să strice tot aranjamentul familiei de Condé, pentru că ţinea să-şi însoare nepotul cu domnişoara de Chevreuse, de care dealtfel băiatul fusese şi puţin îndrăgostit. Fata era deosebit de frumoasă, se trăgea dintr-un neam mare şi era foarte bogată. Dar acest amic atîta îl linguşi pe ducele de Richelieu, atîta îl lăudă şi-l tămîie, încît îl convinse că ar face mult mai bine să se însoare cu acea Elenă urîtă [2], sortită să-l scoată din anonimat, decît cu fata pe care i-o sortise mătuşa sa. Apoi îl asigură că domnul Prinţ, fiind de partea sa, n-avea de ce se teme că mătuşa sa îi va dezaproba alegerea. Toate aceste aranjamente făcură ca această căsătorie să fie fatală pentru prinţul de Condé, nefericită pentru cei doi soţi, dureroasă pentru doamna de Aiguillon şi de nici un folos doamnei

---

[1] Tînărul duce de Richelieu — al cărui guvernămînt din Le Havre era deocamdată condus de mătuşa sa, era ţinut foarte din scurt de către aceasta. Urmărind să-l scape de tutela ei, prinţul de Condé şi ducele de Longueville îi încurajară pasiunea pentru doamna de Pons, căsătorindu-i în secret şi fără zarvă, la Trie. Condé se duse special la Trie, ca să asiste, ca martor, la această căsătorie. Odată ce se văzu însurat, tînărul duce de Richelieu deschise larg porţile oraşului Le Havre binefăcătorului său, domnul de Longueville şi deci, implicit, şi prinţului de Conde (n.ed.fr.).

[2] Aluzie la Elena din Troia.

de Longueville care — atunci cînd avu nevoie — nu găsi ajutorul scontat, în le Havre. Puțin a lipsit ca această legătură să nu pricinuiască aceleași neajunsuri francezilor ca și cele iscate de Pâris și de frumoasa lui Elenă, bieților troieni. Căsătoria fu celebrată la țară, în prezența domnului Prinț — care ținu morțiș să fie de față și să țină locul părinților celor doi miri. Regina fu extrem de surprinsă, cînd află cum fusese celebrată acea nuntă (care avu loc în 26 decembrie 1649). Iar cînd auzi ce urmărea prințul de Condé prin acea legătură, îi și puse gînd rău acestuia. Dar nici regina, nici Mazarin nu-și dădură pe față planurile.

Cînd ducesa de Aiguillon află de însurătoarea nepotului ei, fu disperată. Cei care au copii sau nepoți la care țin ca la copiii lor și pe care vor să-i știe fericiți, o pot înțelege lesne pe ducesă. Această doamnă — care era întreprinzătoare și curajoasă din fire — trimise repede un curier la le Havre, oraș pe care-l guverna pînă la majoratul nepotului ei, cu porunca de a nu fi primit în oraș. Dar prințul de Condé, prevăzînd acest lucru, îl trimise pe proaspătul mire chiar a doua zi după nuntă, să-și ia orașul în stăpînire. Regina, la rîndul ei, îl trimise pe Bar să cucerească le Havre, ca să-l împiedice pe Condé să-i dea acest oraș cumnatului său și să-l facă astfel stăpînul întregii Normandii.

Reîntorcîndu-se din această expediție, prințul de Condé se înfățișă senin, în fața reginei ; și deși știa că Ana de Austria dezaprobase ceea ce făcuse și că Bar plecase ca să-i dejoace planurile, el nu ascunse nimic și povesti, vesel nevoie mare, toate amănuntele acelei nunți. Regina îi spuse că ducesa de Aiguillon umbla să desfacă acea căsătorie, din pricină că nepotul său era încă minor. Prințul îi răspunse trufaș, că o căsătorie încheiată în fața unor martori ca el, nu se mai putea desface. Regina ardea de dorința să-i spună de la obraz că ceea ce făcuse el semăna cu o răzvrătire împotriva tronului, că nu avusese

dreptul să însoare un duce și un pair al Franței, fără aprobarea regelui, numai ca să-și poată realiza planurile sale de mărire. Dar, în loc să rostească astfel de vorbe, se prefăcu veselă și zimbitoare, înșelîndu-l pe Condé, tot la fel cum o înșelase și el.

După două zile, regina primi vestea că ducele de Richelieu ajunsese la le Havre, că Bar îl văzuse și că încercase să-l convingă să păstreze acel oraș pentru regele său — spre binele lui — și să se rupă de prințul de Condé. Tînărul duce trimise imediat un curier la regină, rugîndu-o să-l ierte pentru ceea ce făcuse. Regina îi răspunse că într-adevăr, fusese foarte supărată pe el, că nu trebuia să uite că-și datora toată măreția răposatului rege, Ludovic al XIII-lea și că, prin urmare, nu trebuia să se arate atît de lipsit de respect față de suveranii săi, cum din păcate, se arătase. Dar că dacă pe viitor se angaja să-și repare greșeala printr-o fidelitate deplină, n-ar fi cu neputință să obțină iertarea.

Capitolul VI

1650. — Ana de Austria, sătulă de puterea lui Condé, se hotărăște să-l aresteze și odată cu el, și pe prințul de Conti — fratele său — și pe ducele de Longueville — cumnatul său. — Discuția lui la Rivière cu Mazarin. — Răcirea ducelui de Orléans față de favoritul său. — Durerea doamnei de Longueville și a doamnei de Condé-mama. — Exilul doamnei de Condé-mama. — Fuga doamnei de Longueville. — Portretul doamnei Du Plessis-Guéné-

gaud. — Vorbele rostite de Chavigny despre arestarea lui Condé.

1650. Sătui de dominația prințului de Condé, regina și Mazarin începură a-l privi ca pe un uzurpator al autorității regale și ca pe un prinț a cărui putere începuse a le da de gîndit, atît prin trufia, cît și prin ambiția sa. Afacerea Jarzé, povestea cu Pont-de-L'Arche, căsătoria ducelui de Richelieu și opunerea lui la măritișul nepoatei cardinalului cu ducele de Mercoeur, umpluseră în așa măsură paharul, încît nici regina, nici Mazarin nu mai putuseră îndura atîta trufie care, pînă la urmă, putea deveni periculoasă pentru Stat. Și apoi, era de rău augur, cel puțin pentru cardinal. Acesta voia să anihileze puterea Prințului și să se apropie de frondeuri. Numai că aceștia aveau alte gînduri. Nu refuzară avansurile cardinalului și intrară în tratative cu el, pentru că nemaitemîndu-se de redutabilul Condé, își închipuiau că Mazarin — slab și urît de toată lumea — nu va cuteza să le refuze nimic și va fi sluga lor supusă ; că ducele de Orléans, nemaiavîndu-l pe abatele de la Rivière, se va lăsa dirijat de coadjutor, prietenul lor, față de care se părea că avea multă admirație și stimă ; că acel mare duce, fiind condus de ei, va deveni stăpînul Curții ; doamna de Chevreuse se și văzu — ca la începutul regenței — manevrînd-o pe regină.,

În vremea asta, Curtea își vedea de ale ei ; problema cea mai arzătoare care se punea, era să-i aresteze pe prinții de Condé și de Conti și pe cumnatul lor, ducele de Longueville, de teamă că ultimii doi, dacă ar fi fost liberi, să nu iște vreun război civil pentru a veni în ajutorul celui dintîi. Regina — vorbindu-i despre această intenție ducelui de Orléans — îl conjură să nu sufle o vorbă abatelui de la Rivière. În sfîrșit, fură luate toate măsurile pentru a pune în practică acest plan. Ducele de Longueville zăcea bolnav, la Chaillot ; acceptase foarte greu in-

vitația de a veni la Curte, pentru că se pare că-i ajunseseră niște zvonuri la ureche. Dar cum apucase să făgăduiască celor din Consiliu că va veni ca să rezolve o afacere a lui Beuvron, regina se hotărî să profite de această ocazie, pentru a-și pune în aplicare planul. Prefăcîndu-se bolnavă, porunci să se închidă porțile Palatului, pentru ca vestea să nu se afle imediat. Cînd se ținea Consiliu, la Palatul Regal se aduna o mulțime de lume, iar această acțiune cerea siguranță și, prin urmare, cît mai puțini martori. Acest motiv o obligă pe regină să ordone căpitanului gărzii sale să nu dea nimănui voie să intre decît celor din Consiliu. Ducele de Orléans nu vru să vină, ca să nu fie martor la nenorocirea vărului său, care se credea în siguranță, datorită cuvîntului pe care i-l dăduse el.

Regina se vîrî în pat, spunînd că o doare capul ; mai tîrziu, mi-a mărturisit că simțise nevoia de a se așeza în pat ca să-și ascundă tulburarea care-i sporea, pe măsură ce se apropia ora Consiliului. Dar tocmai atunci veni s-o viziteze prințesa de Condé-mama, care se bucura de privilegiul de a putea intra la ea oricînd. Vizita aceasta spori emoția reginei, fiindcă ținea mult la prințesa-mamă despre care știa că nu luase parte în nici un fel la isprăvile copiilor ei. Această mamă nefericită, care habar n-avea ce-o așteptă, se așeză lîngă patul reginei și-i puse o mulțime de întrebări în legătură cu pretinsa ei durere de cap care-o chinuia, arătîndu-și în mod sincer îngrijorarea. Aceste atenții sporiră mîhnirea și căința reginei, mai ales cînd văzu cît se străduia prințesa să-i ușureze răul, în vreme ce ea, dimpotrivă, se pregătea să i-l cășune. În dimineața zilei de 18 ianuarie, prințul de Condé se duse să-l vadă pe cardinal, pe care-l găsi stînd de vorbă cu Priolo, slujitorul ducelui de Longueville, prin care îi transmise ducelui o droaie de complimente, rugîndu-l să poftească după-amiază la Consiliu. Intrînd în cabinetul lui Mazarin, îl rugă pe acesta să nu-și întrerupă discuția ; apropiindu-se de căminul în care ardea un foc strașnic,

îl zări pe de Lyonne, secretarul cardinalului, care scria pe o tăbliță cerată poruncile ce trebuiau executate în acea zi. Cînd îl văzu pe Prinț apropiindu-se, de Lyonne ascunse cu grijă tăbliţa, apoi îi zîmbi cu cea mai mare seninătate.

Această vizită odată terminată, Condé se duse să prînzească la mama sa. Prinţesa sau primise unele veşti, sau avea unele presimţiri despre dizgraţierea fiului ei. Aşa că, după-masă, luîndu-şi deoparte băieţii, le spuse să aibă grijă de ei, fiindcă avea impresia că cei de la Curte puneau ceva la cale împotriva lor. Condé îi răspunse că doar cu două ceasuri mai devreme regina îl asigurase de prietenia ei, iar cardinalul îl tratase cum nu se poate mai bine. Dar că probabil îl pîndea vreun necaz din partea lui la Rivière care-l trădase şi care-şi împingea noul stăpîn în braţele frondeurilor. Apoi le spuse mamei şi fratelui său că — chiar în acea zi — îi va trage abatelui o bruftuială, aşa cum merita. Prinţul de Marcillac, mai abil şi mai pătrunzător, dîndu-şi seama că afacerile prinţilor nu mergeau deloc bine, îi sfătui să nu se ducă niciodată toţi trei, la Consiliu. Dar, din păcate, ei nu vrură să ţină seama de acest sfat. Condé se duse primul la regină, iar după el veniră şi ceilalţi doi. Acolo o găsi pe mama sa, aşa că rămase o vreme lîngă patul reginei, discutînd împreună diverse fleacuri. Cum avea o mulţime de treburi, îşi luă rămas bun de la regină şi de la mama sa, fără să ştie că pe aceasta din urmă o vedea pentru ultima oară. Din odaia reginei trecu în cabinetul cel mic, iar de acolo, printr-un mic culoar, în galeria cea mare, unde se ţinea de obicei Consiliul. Tot prin acel culoar puteai ajunge în apartamentul lui Mazarin. Condé voi să-i facă o vizită ; dar chiar atunci cardinalul apăru în acel acel mic culoar, îndreptîndu-se către odaia reginei. Oprindu-se amîndoi, schimbară cîteva cuvinte amicale. Între timp, sosiseră la Palat şi ceilalţi doi prinţi : Conti şi Longueville. Ministrul, văzîndu-i pe toţi trei laolaltă, îi trimise vorbă reginei că putea veni la Consiliu. Sub pretext că trebuia să se ducă la acel Con-

siliu, regina își luă rămas bun de la prințesa de Condé, pe care o văzu și ea tot pentru ultima oară ; apoi prinții și miniștrii intrară în galerie. Așteptînd-o pe regină, prințul de Condé discuta foarte însuflețit cu contele d'Avaux. Cardinalul — care rămăsese pe culoar — văzîndu-i pe cei trei prinți în galerie, în loc să intre și ei acolo, îl trase după sine pe abatele de la Rivière, spunîndu-i în șoaptă :

— Hai în odaia mea, am ceva important de discutat cu dumneata.

Și intrară împreună în cabinetul cardinalului, primul, preocupat de ceea ce pusese la cale, cel de al doilea, mirat de această retragere strategică ce nu-i mirosea deloc a bine. Regina — care stătuse pînă atunci în pat, vîrîtă sub cuverturi, gata îmbrăcată — se dădu repede jos și-l chemă pe Guitaut, căpitanul gărzilor sale. Apoi îl luă pe rege — care încă nu fusese informat ce anume se pregătea la acel Consiliu — și se închise cu el în oratoriu, poruncindu-i lui Guitaut să se ducă și să-și îndeplinească sarcina pe care i-o încredințase. Așa că peste cîteva minute, în loc de regină, pe care toți cei adunați în galerie o așteptau cu nerăbdare, îl văzură intrînd pe Guitaut. Observîndu-l că se îndreaptă către el, Condé crezu că dorea să-i ceară vreo favoare. Dar Guitaut îi spuse foarte încet :

— Domnule, am primit poruncă să vă arestez, atît pe dumneavoastră, cît și pe fratele și pe cumnatul dumneavoastră !

Prințul îi răspunse de sus :

— Pe mine, domnule Guitaut, vrei dumneata să mă arestezi ? Apoi, după ce rămase cîteva clipe pe gînduri, adăugă : Pentru Dumnezeu, du-te la regină și spune-i că vreau să vorbesc cîteva minute cu ea !

Guitaut îi răspunse că știa că se ducea degeaba, dar că, mă rog, îi va satisface totuși dorința. După ce Guitaut îl părăsi, ducîndu-se la regină, Condé se întoarse către toți cei adunați în galerie și le spuse :

— Domnilor, regina m-a arestat !

Apoi, îndreptîndu-se către fratele și cumnatul său, adăugă : Și pe voi doi, de asemenea ! Mărturisesc — continuă el — că lucrul mă miră din cale-afară, fiindcă știu că l-am slujit întotdeauna cu credință pe rege și că eram bun prieten cu domnul cardinal.

Apoi, îndreptîndu-se spre cancelar, îl rugă să se ducă la regină și să-i spună că voia să stea de vorbă cu ea, iar pe Servien îl rugă să se ducă la cardinal și să-i spună același lucru. Cancelarul se îndreptă spre regină, dar nu se mai întoarse, iar Servien — care se duse la domnul cardinal — procedă la fel. Între timp, se reîntoarse în galerie Guitaut, care-i spuse că regina nu-l putea primi și că-i poruncise să-i execute ordinul.

Condé îi răspunse cît se poate de liniștit :

— Bine, domnule, dacă-i așa, să ne supunem ! Dar măcar spune-ne unde ne duci ? Te rog să ne duci undeva unde să fie cald !

Guitaut îi răspunse că primise ordin să-i ducă pe toți trei la Vincennes. La care Prințul îi răspunse :

— Bine ! Atunci să mergem !

Apoi luîndu-și rămas bun de la cei de față și rugîndu-i să nu-l uite, se îndreptă spre de Brienne, secretar de Stat, la care ținea foarte mult, și-l îmbrățișă spunîndu-i :

— Pe tine te sărut, fiindcă îmi ești rudă !

În vremea asta, Guitaut îl chemă pe Comminges, nepotul său, împreună cu doisprezece soldați din gardă. Aceștia îi scoaseră pe arestați pe o ușă și pe o scară dosnică, în curtea Palatului. Înainte de a coborî scara, Prințul îi spuse lui Comminges :

— Comminges te știu gentilom și om de onoare ; spune-mi, n-am a mă teme de nimic ?

Apoi îi reaminti în cîteva cuvinte, tot ce făcuse pentru el și pentru micul Guitaut, vărul lui, pe care-l luase în

slujba sa. Comminges, dîndu-şi seama că Prinţul se temea să nu fie ucis, îşi dădu cuvîntul lui de gentilom că nu avea a se teme de nimic şi că nu primise nici o altă poruncă decît să fie dus, împreună cu fratele şi cumnatul său, la Vincennes. Primind această asigurare din partea unui om pe care-l cunoştea bine, Prinţul îl urmă, fără a se mai teme de nimic. Tînărul Conti n-a scos — de la început şi pînă la sfîrşit — nici o vorbă. În galerie a stat tot timpul pe canapeaua aflată acolo, fără să manifeste nici frică, nici mîhnire, iar mai apoi, s-a lăsat condus, fără să opună nici cea mai mică rezistenţă. Ducele de Longueville, pe care-l durea rău un picior, abia putea merge. Guitaut porunci cîtorva dintre soldaţii săi să-l ajute. Şi cum era destul de bătrîn, Guitaut îmi istorisi în seara aceleaşi zile că rar văzuse un om atît de doborît de amărăciune, că i se citea limpede pe chip că socotea această dizgraţiere drept o nenorocire menită să-l vîre în mormînt.

Prinţul de Condé, ajungînd primul la portiţa dosnică ce dădea în stradă, trebui să-i aştepte şi pe ceilalţi doi, care mergeau foarte încet. Apoi se urcară toţi trei în trăsura care-i aştepta. În acest răstimp, Condé îl întrebă pe Guitaut dacă ştia cumva de ce fusese arestat. Guitaut îi răspunse că habar n-avea, şi-l rugă, cu lacrimi în ochi, să-l ierte pentru că fusese obligat să-l aresteze, dar că domnul Prinţ, la care dealtfel ţinea foarte mult, va înţelege că fusese obligat să facă ceea ce i se poruncise de către stăpînii săi, pentru a nu-şi pierde slujba. Prinţul, satisfăcut de aceste scuze, îl rugă să nu-şi facă nici un fel de griji. În sfîrşit trăsura porni şi — ca să nu străbată oraşul cu acea pradă preţioasă — Guitaut, Comminges şi soldaţii ieşiră din Paris pe Poarta Richelieu, care era cea mai apropiată de Palat, fapt care-i obligă după aceea să facă un mare ocol, pe nişte drumuri foarte proaste. Ba, la un moment dat, trăsura se şi răsturnă. După ce, cu chiu, cu vai, o ridicară din noroi, şi prizonierii se urcară din nou în ea,

Comminges îi porunci vizitiului să mîne cît putea de repede. Condé, auzind această poruncă, rîse și-i spuse lui Comminges :

— Nu te teme, Comminges, căci nu-mi va veni nimeni în ajutor ! Jur că n-am luat nici un fel de precauții cînd am venit la Consiliu, așa că nimeni nu știe încă despre noi că am fost arestați !

Apoi îl întrebă dacă știa de ce-l închideau, adăugînd că el habar n-avea. Comminges, care era isteț și care citise mult, îi răspunse că nici el nu știa nimic. Dar că, după cîte se părea, se făcuse vinovat de aceeași crimă ca și Germanicus, pe care împăratul Tiberius nu mai putea să-l sufere pentru că era prea viteaz, prea plin de calități și prea iubit de cei din jur. Acest răspuns îl făcu pe Condé să cadă pe gînduri o vreme, apoi strigă :

— In momentul ăsta cred că Monsieur jubilează de bucurie că mi-a jucat acest renghi, iar favoritul lui, care e un trădător (se referea la abatele de la Rivière), a pus probabil la cale toată afacerea asta !

Intrînd în pădurea Vincennes, păru puțin tulburat și-i spuse lui Miossens, care — la piciorul turnului — își luă rămas bun de la el, că îl ruga s-o asigure pe regină că era umilul ei servitor. Cînd ajunseră în odaia ce le fusese destinată, nu găsiră nici un fel de pat în care să poată dormi. Așa că toți trei fură obligați să joace cărți toată noaptea, neavînd pe ce se odihni. Condé, foarte bine dispus, își distră fratele și cumnatul, cu tot soiul de glume, ceea ce dovedea că era un bărbat curajos, și că tăria lui de caracter, hotărîrea și răbdarea se arătaseră a fi mult mai puternice decît slăbiciunea lui de la început, cînd, speriat, ceruse s-o vadă pe regină. După ce isprăvi parida de cărți, se lansă într-o lungă dispută cu Comminges, pe teme de astrologie. Mai tîrziu, l-am auzit pe același Comminges spunînd că nu-și petrecuse niciodată mai plăcut și mai cu folos timpul ca în cele opt zile cît stătuse cu Prințul. Cînd

trebuise să-l părăsească, mi-a mărturisit că plînsese despărțindu-se de el și că domnul Prinț, îmbrățișîndu-l, avea și dînsul ochii plini de lacrimi.

Cu cîteva pagini mai în urmă, am lăsat-o pe regină închisă în oratoriul ei. De îndată se află că prizonierii coborîseră și se urcaseră în trăsură, își recăpătă liniștea și se duse în odaia ei. L-am lăsat de asemenea pe cardinal în cabinetul său, împreună cu abatele de la Rivière. După ce închise bine ușa în urma sa, cardinalul îi spuse abatelui că regina poruncise ca prinții de Condé, de Conti și de Longueville să fie arestați, lucru care se și înfăptuia în acel moment, în galeria cea mare. Abatele de la Rivire fu atît de uluit de această veste, încît o bună bucată de vreme crezu că era vorba de o glumă a cardinalului ; și o tot ținu așa, pînă ce amîndoi începură a rîde cu hohote : unul rîdea, fiindcă știa că lucrul era adevărat, iar celălalt, pentru că credea că e vorba de o glumă. Cînd însă abatele de la Rivière îi văzu intrînd pe Servien — care-i spuse lui Mazarin că prințul de Condé voia să-i vorbească — și pe Miosens — care veni să primească ultimele porunci din gura cardinalului — abatele nu se mai îndoi că vestea dată de Mazarin era adevărată. Adresîndu-se acestuia, îi spuse pe un ton de reproș, că se mira foarte tare că i se ascunsese acest lucru, că însemna că regina era supărată pe el și că, probabil, foarte curînd, urma să aibă și el aceeași soartă. Cardinalul, neștiind ce să-i răspundă, îl luă de mînă și-l duse la regină, care știa ce anume trebuia să-i spună. Își ceru scuze că nu-l informase, îl asigură că-i va păstra pălăria de cardinal și că se va strădui să-l împace cu stăpînul său. În realitate, reginei nici prin gînd nu-i trecea să facă ceea ce făgăduise, cu atît mai mult cu cît nu-l putea suferi pe abate, iar cardinalul — care nu voia ca Monsieur să aibă lîngă sine un favorit atît de periculos, era și mai

puţin dispus decît regina, să-i acorde pălăria de cardinal şi să-l facă pe la Rivière egalul său.

După această discuţie, abatele — tulburat, plin de nădejde, dar şi de teamă — se duse la Luxembourg să-l vadă pe Monsieur.

Cînd regina află că prinţii erau de-acum în drum spre închisoare, îl trimise pe domnul de Vrillière, secretar de Stat, s-o poftească pe doamna de Longueville la Palatul Regal, cu scopul de a o aresta şi pe ea. N-o găsiră acasă, dar slugile ei veniră în goană să-i aducă vestea la Prinţesa Palatină, unde ştiau că se afla în vizită. Cînd auzi ce li se întîmplase fraţilor şi bărbatului ei, doamna de Longueville căzu grămadă pe covor. Prinţesa Palatină, speriată de leşinul ei, şi profund mişcată de soarta tristă a acestei doamne, se strădui s-o aducă în simţiri, s-o mîngîie şi s-o liniştească. După ce-şi veni în fire, doamna de Longueville plecă valvîrtej la mama sa, prinţesa de Condé, care, de îndată ce-o zări atît de palidă şi de răvăşită şi strigînd cît o ţinea gura : „Vai, mamă, fraţii mei !..." crezu că se întîmplase o catastrofă.

— Ce-i, strigă ea, ce s-a întîmplat ? Mi-au murit amîndoi băieţii ?

Contele de Brienne, apropiindu-se de ea, îi spuse că nu muriseră, ci că regina îi arestase şi că venise, trimis de ea, s-o înştiinţeze. Totodată, îi porunci că se retragă pe domeniul ei şi s-o ia cu sine şi pe nora sa — soţia prinţului de Condé — împreună cu fiul acesteia, micul duce de Enghien. La Vrillière — care o căuta pe doamna de Longueville ca să-i spună să vină la Palatul Regal — negăsind-o la ea acasă, veni s-o caute la palatul Condé. Dar ea îi răspunse că mai întîi trebuia să vorbească cu mama sa. Discutînd cu doamna de Condé, şi mama, şi fiica ajunseră la concluzia că regina n-o poftea la Palatul Regal, decît ca s-o aresteze. Văzînd că nu era vreme de pierdut, doamna de Longueville o rugă pe prietena sa, Prinţesa Palatină — care venise cu ea la palatul Condé — s-o ajute

să fugă. Aceasta o scoase pe o ușă dosnică, din palatul Condé, o urcă în trăsura ei și o duse într-o căsuță din foburgul Saint-Germain ; după asta, trimise pe cineva s-o aducă și pe domnișoara de Longueville, fiica sa vitregă, ca s-o ia cu sine. Prințul de Marcillac și cumnatul său, marchizul de Sillery, se oferiră s-o urmeze și s-o ajute. Ea acceptă cu bucurie, căci era singurul sprijin pe care-l mai avea. Se urcă deci în trăsura prietenei sale, care-i făgădui s-o ajute cît va putea în timpul dizgrației sale, și plecă imediat. Merse toată noaptea, cu gîndul să ajungă în Normandia. Ajunse într-adevăr, a doua zi, tot atît de zdrobită de oboseală pe cît era de mîhnită. Și, ca o culme a ghinionului, nici nu fu primită cum merita [1]. Noroc că-și lăsase copiii la mama sa care, neluînd parte la nici un fel de intrigă, nu avea de ce se teme.

La o jumătate de ceas după ce prinții fuseseră arestați, Chavigny — neaflînd încă vestea — se duse să-i facă o vizită doamnei Du Plessis-Guénégaud, care tocmai o aflase de la un lacheu pe care i-l trimisese soțul ei. Căci, fiind secretar de Stat, fusese martor la acea arestare. Doamna de Guénégaud era fiica răposatului mareșal de Praslin. Familia ei număra o mulțime de strămoși de neam mare. Regina, care n-o cunoștea mai deloc, n-o prea trata așa cum merita, mai ales că doamna de Guénégaud era o persoană plină de calități. Așa că doamna de Guénégaud avea o mulțime de prieteni care-i spuneau tot ce se petrecea la Curte. Și cum nu-l putea suferi pe Mazarin, toți cei care-l urau erau prietenii ei. În afară de toate aceste cusururi sau calități — depinde cum vreți să le spuneți — era o femeie extrem de cinstită, amabilă și capabilă de lucruri mari. Deosebit de plăcută și extrem de veselă, această

[1] Căci Parlamentul din Rouen trimise pe cineva ca s-o roage să părăsească orașul. Tînărul duce de Richelieu, a cărui căsătorie cu doamna de Pons o datora prințului de Condé și doamnei de Longueville, refuză s-o primească pe aceasta din urmă, în orașul le Havre (n.ed.fr.).

doamnă era iubită cu patimă de Chavigny. Cum el nu-i ascundea nimic, ea știa cît de legat era Chavigny de Condé și cît de tare îl ura pe Mazarin. Așa că de îndată ce-l zări, îi și spuse că regina îi arestase pe prinți. Chavigny, care încă nu știa nimic, fu cuprins de o mare mîhnire. Doamna de Guénégaud se miră văzîndu-l atît de abătut ; după ce rămase o vreme pe gînduri, Chavigny zise :

— Nenorocirea e mare, atît pentru domnul Prinț, cît și pentru prietenii săi. Dar trebuie totuși să-ți spun adevărul : cardinalul i-a făcut un bine arestîndu-l, altfel ar fi fost definitiv pierdut !

Mai mult ca sigur, că aceste cuvinte ascundeau o taină. Avînd însă în vedere starea lucrurilor, am putea spune și noi — ca și Chavigny — că, de data asta, Mazarin merita felicitat pentru cutezanța sa.

După ce află că prinții ajunseseră și că erau înconjurați de zidurile groase ale donjonului din pădurea Vincennes, regina porunci să se deschidă porțile Palatului Regal și să lase toată lumea să intre. Această veste fiind divulgată, toată lumea se înghesui în cabinetul reginei. Ducîndu-mă la ea, am fost surprinsă să văd atîtea chipuri noi. Toți frondeurii, dușmanii ministrului nostru, umpleau pînă la refuz odaia. Toți se jurau cu mîna pe spadă că sînt cei mai fideli slujitori ai regelui și că sînt gata s-o apere pe regină și Statul. Orgoliul lor mi s-a părut caraghios și fanfaronada lor, ridicolă. Slujitorii și prietenii prinților, văzîndu-i pe aceștia arestați, fugiră care încotro și se adăpostiră în orașele comandate de oamenii prinților : Stenay, Clermont, Jamez, Damvilliers și altele. Ducele de Bouillon și vicontele de Turenne fură primii care fugiră. Dacă ar mai fi întîrziat cîteva minute, ar fi fost arestați și ei, și prințul de Marcillac. Regina le hotărîse și lor aceeași soartă ; noroc că fuseseră avertizați din vreme. Vicontele de Turenne se retrase la Stenay, care-i aparținea prințului de Condé ; negăsindu-l pe stăpîn, gărzile reginei

îl arestară pe Perrault, intendentul său și-l duseră la Vincennes.

În seara acelei faimoase zile, regina — arătîndu-se Curții — vorbi, cu multă moderație, despre prințul de Condé. Spuse tuturora că era foarte mîhnită pentru că fusese obligată să-l aresteze, avînd în vedere meritele și rangul său ; dar că trebuise să facă acest lucru, pentru binele țării. Primi cît se poate de rece efuziunile doamnei de Montbazon, care veni s-o felicite pentru că-i scăpase de domnul Prinț ; răspunzîndu-i că treaba asta pe ea n-o bucura deloc, și că ar fi fost mult mai fericită dacă domnul Prinț n-ar fi pus-o într-o asemenea situație, regina îi întoarse spatele.

În sfîrșit, ziua se isprăvi printr-o discuție de un ceas între regină și Laigue. Tot discutînd, regina se vîrîse în pat, iar la miezul nopții, Laigue îi ură „noapte bună" și trase perdelele patului. Acest mare amator de noutăți, era un om cutezător, gata oricînd să dea unele sugestii și foarte dibaci în a le susține și a-i convinge pe cei din jur de necesitatea lor.

Dar, ca și regina, vorbi și el cu multă moderație, despre prinți. Această moderație stăvili — în primele zile — bucuria celor care nu-l puteau suferi pe Condé. Dar, după nici o săptămînă, întemnițarea prinților deveni un prilej de bucurie fără margini, pentru unii curteni.

În noaptea următoare, ducele de Beaufort, sfătuit de ducele de Orléans, străbătu călare străzile Parisului, ca să-l vadă lumea și să se asigure că nu fusese arestat ; între timp, în întreg Parisul se aprinseră focuri de bucurie că regina îl arestase pe Condé, pe care poporul nu-l putea suferi pentru că, la rîndul lui, Condé nu-l putea suferi pe Beaufort, favoritul lor. A doua zi, înainte ca regina să se fi trezit, cabinetul cel mare era atît de tixit de lume, încît ducele de Orléans abia putu ajunge în odaia reginei. Rămaseră o bucată de vreme împreună, stînd de vorbă, iar celor de alături nu le fu deloc greu să-și dea seama despre

ce anume vorbeau. Auzisem — cu o seară înainte — că abatele de la Rivière fiind foarte prost văzut, nu știuse nimic despre întemnițarea prinților. M-am apropiat deci de el, ca să-l întreb dacă era adevărat. El îmi răspunse că da, că habar n-avusese de acea întemnițare.

— Cum, i-am spus, dar asta înseamnă că și dumneata ești pierdut !

— Bineînțeles ! Stăpînul meu nici măcar nu mai vorbește cu mine, așa că pot spune că și sînt cu un picior în temniță !

Apoi mă părăsi pentru a-l urma pe ducele de Orléans la Mazarin, care se prefăcea încă foarte prietenos față de el. Deîndată ce regina se sculă din pat, toți cei de față o salutară și o asigurară de fidelitatea lor ; pînă și unele dintre neamurile celor închiși.

Regina trimise un curier în Catalonia, la Joseph Marguerit de la Merca, intendentul justiției în acel ținut, cu porunca de a-l aresta pe Marsin, care comanda acolo o oaste a lui Condé ; porunca fu executată cu promptitudine. Între timp, doamna prințesă de Condé-mama, trimise pe cineva la regină s-o roage să-i îngăduie a mai rămîne încă o zi la Paris, la ea acasă și încă una la Carmelite, unde voia să se roage. Regina îi aprobă cererea. În timpul celor două zile, tot ce avea Parisul mai select se perindă pe la doamna Prințesă, asigurînd-o că lua parte la durerea ei, fiindcă doamna ducesă de Condé era foarte prețuită și iubită, cu atît mai mult cu cît toată lumea știa că nu luase parte la nici una dintre intrigile copiilor ei. Comandorul de Jars se duse și el s-o vadă, deși era prieten cu Châteauneuf, dușmanul lui Condé. Dar doamna Prințesă, știindu-l om de onoare, îl îmbrățișă și plînse amarnic în fața lui. Apoi îi spuse :

— Domnule comandor, te-am numărat întotdeauna printre prietenii mei. Cred că-ți dai seama cît sufăr. Spune-mi, ai vrea să-mi faci un bine ?

— Da, doamnă, răspunse el, aș fi fericit să pot face ceva pentru domnia voastră, cu condiția să-mi stea în putere.

— Știi că fiul meu cel mic, prințul de Conti, spuse prințesa mîhnită, este infirm, și că are o sănătate foarte șubredă. Se va chinui mult, dacă nu va avea lîngă sine un valet credincios care să aibă grijă de el. Te rog, fă în așa fel, încît s-o convingi pe regină să-i dea voie să aibă lîngă el o slugă. Dacă ar face asta, m-aș simți într-un fel mai ușurată !

Comandorul de Jars, gentilom pînă în măduva oaselor, se duse imediat la regină și îi reproduse, cuvînt cu cuvînt, rugămintea prințesei. Îi vorbi atît de cald și de convingător, încît, chiar în aceeași zi, valetul de cameră al prințului de Conti a și fost trimis la Vincennes, după stăpînul său, spre bucuria atît a prințului, cît mai ales a mamei sale care-l iubea cu patimă, așa cum se întîmplă de obicei cu cel mai mic dintre copii.

Ducele de Beaufort și coadjutorul încă nu dăduseră ochii cu regina, din pricină că încă mai erau acuzați de crimă [1]. În 21 ale lunii, fură chemați în fața Parlamentului și absolviți de orice vină. Cred că vă dați seama că amîndoi se înfășuraseră strîns în vălurile pure ale nevinovăției și că se prezentaseră în fața Parlamentului fără nici o teamă că ar mai putea fi arestați, indiferent de ce-ar fi spus martorii.

În vremea asta, abatele de la Rivière, văzînd că era pierdut, încercă să-i vorbească lui Monsieur. Dar acesta evită orice discuție cu el. Cînd își dădu, în sfîrșit, seama că stăpînul său nu mai avea urechi pentru el, dar nici ochi să-l mai vadă, îl rugă — prin intermediul prietenului său, marchizul de Thermes — să-i îngăduie să se retragă pentru cincisprezece zile, la casa lui din Petit-Bourg.

[1] Fuseseră învinuiți că puseseră la cale, asasinarea prințului de Condé, pe Pont-Neuf.

Această dorință îi fu îndeplinită pe loc și chiar cu rugămintea de a sta cît mai mult acolo. A doua zi, la șase dimineața, plecă fără să dea semne de cea mai mică tulburare sau mîhnire. Pierduse încrederea lui Monsieur, pălăria de cardinal, la care rîvnise atîta, precum și nădejdea că, în locul pălăriei, i se va da arhiepiscopia din Reims. Fusese bîrfit în fața lui Monsieur, tocmai de cei pe care-i ajutase și care-i datorau rangul și averea ; și fusese urmat, tocmai de cei cărora nu le dăduse nimic și nu le făcuse nici un bine. La cîtăva vreme după asta, ducele de Orléans îi trimise poruncă să se retragă la una din abațiile sale, apoi să se ducă la Aurillac, undeva în fundul provinciei Auvergne și să predea sigiliul pe care-l cumpărase de la Châteauneuf, cu trei sute de mii de livre. Făcu tot ce i se porunci, îndurînd totul cu răbdare și curaj.

Spre sfîrșitul lunii, veni vestea că vicontele de Turenne, devenit locotenent general, se pregătea să-i elibereze pe prinți. Refugiat la Stenay, își alcătuise o oaste de peste trei mii de soldați. Auzind acest lucru, regina îl trimise pe ducele de Vendôme, cu o oaste mare, în Champagne, ca să-l înfrunte pe Turenne. La rîndul ei, Ana de Austria se hotărî să plece în Normandia, pentru a se asigura de această mare provincie pe care nu voia s-o lase în stăpînirea doamnei de Longueville. Parlamentul din Rouen și nobilimea făcură multă vîlvă în favoarea acelei prințese care ținea cu Fronda. Dar marchizul de Beuvron, vechi prieten al ducelui de Longueville, deși cu multă greutate, se hotărî să-și facă datoria ; îi arătă deci foarte clar că n-o va putea ajuta și că nici să nu se aștepte la vreun sprijin din partea celorlalți. Văzîndu-se atît de prost primită, doamna de Longueville se hotărî să plece la Dieppe, unde primi vizita multor gentilomi din ținut ; unii îi puseră la dispoziție cîțiva soldați, alții se oferiseră s-o împrumute cu bani. Prințul de Marcillac plecase în Touraine, la guvernămîntul său, încercînd să alcătuiască

un partid în acel ținut, unde se bucura de multă trecere. Așa că nu mai rămăseseră lîngă doamna de Longueville decît Saint-Ibal, Traci și Bavière, împreună cu un oarecare Saint-André, foarte priceput în materie de fortificații. Prințesa voia să rămînă cît mai mult timp cu putință în acel loc, iar dacă regele ar fi alungat-o, atunci să se urce într-un vas și să fugă undeva, într-o țară străină, cum făcuse și doamna de Chevreuse. Cum marchizul de Beuvron îi spuse că trebuia să plece și din Dieppe, doamna de Longueville încercă să se refugieze la le Havre. Dar ducele de Richelieu n-o putu primi, fiindcă orașul era al mătușii sale, el nefiind încă major. Așa că doamna de Longueville — care se făcuse luntre și punte pentru ca buna sa prietenă, doamna de Pons, să ajungă ducesă și să aibă și ea un loc unde să se poată refugia la nevoie — se văzu alungată și din acest oraș. Regina — care plecase din Paris în 1 februarie, sosi la Rouen, în 3. Înainte de a pleca, porunci să fie arestată doamna de Bouillon ; aceasta însă avu istețimea de a-și ascunde băieții, în locuri sigure. Doamna de Bouillon era renumită pentru dragostea pe care i-o purta soțului ei, cît și pentru dragostea pe care acesta o nutrea față de ea, atît pentru frumusețea ei, cît și pentru tot ceea ce-i hărăzise natura. Din fericire, chiar în ziua în care fu arestată, ducesa născu, și cum regina nu era chiar atît de haină să persecute o femeie aflată într-o astfel de situație, nu numai c-o lăsă în pace, dar îi trimise și toate cele necesare.

Ajungînd la Rouen, regele și regina fură primiți cu cele mai mari dovezi de bucurie. În 7 februarie, Chambrai, care comanda Pont-de-L'Arche și care primise poruncă de la doamna de Longueville să cedeze orașul încă de la prima somație, îl încredință regelui, cerînd în schimb două mii de pistoli pentru soldații din garnizoană.

Ajungînd la Rouen, regina îl dădu afară pe marchizul de Beuvron, din vechiul Palat. Căci — deși aproape că

o izgonise pe doamna de Longueville din Rouen — regina nu avea încredere într-un om care nu acționa decît de frică și pe a cărui comportare nu putea conta. În locul lui, puse un căpitan din garda ei, pe nume Fourille. Apoi Ana de Austria îl chemă la ea pe ducele de Richelieu. Abatele de Richelieu venise mai înainte ca s-o asigure pe regină de bunele intenții ale rudei sale și ale soției acestuia, fosta doamnă de Pons, care ținea ca regele și regina să-i recunoască, în mod oficial, căsătoria. Isteața doamnă de Richelieu încercă mai întîi să-l convingă pe Mazarin să-i pledeze cauza și nu se lăsă pînă nu reuși. El îi făgădui că dacă și ea și soțul ei îi vor fi credincioși reginei, aceasta îi va acorda dreptul la taburet și că va fi tratată ca ducesă de Richelieu. Ceea ce se și făcu după cîteva zile. La Croisette, care comanda în Caen și căruia ducele de Longueville îi fixase o rentă de patruzeci de mii de livre, trimise pe cineva să le asigure pe majestățile lor de fidelitatea sa. Domnișoara de Longueville, care o părăsise pe mama sa vitregă, cu îngăduința reginei, se retrăsese la Coulommiers pentru a petrece acolo o bucată de vreme. Era o fată deșteaptă și plină de calități. Virtutea și viața retrasă pe care o ducea, o puseseră la adăpost de furtunile de la Curte. Regina — care știa că nu era vinovată cu nimic și că nu exista nici o legătură între ea și mama sa vitregă, o lăsă în pace, să se bucure în liniște de cea mai mare pasiune a ei, care era cititul. Regina îi porunci și doamnei de Longueville să se retragă la Coulommiers. Dar această prințesă era prea pornită împotriva Anei de Austria ca să se supună ordinelor sale. Primind acea poruncă, o făcu pe bolnava și-i trimise vorbă reginei că, de îndată ce se va face bine, se va duce acolo unde i se poruncise. După ce făcu tot ce-i stătu în putință pentru a păstra Normandia pentru soțul și frații ei, doamna de Longueville — izbindu-se de nepăsarea unui norod pe care puțin îl interesa cine-i era stăpîn, și de neputința slujito-

rilor ei credincioși de a ține piept oștilor regelui — părăsi castelul unde se refugiase și, împreună cu cîteva din femeile sale care-i rămăseseră credincioase, alergară pe jos, două mile, pînă la un mic port unde se aflau cîteva bărci pescărești. Voia să se îmbarce în acel loc, împotriva sfaturilor date de pescari, pe un vas pe care-l închiriase din vreme și care-o aștepta în radă. Dar vîntul era atît de puternic și mareea atît de înaltă, încît pescarul care-o luase în brațe ca s-o ducă pînă la șalupă, o scăpă în apă și ducesa fu cît pe-aci să se înece. Cu chiu, cu vai, fu scoasă afară din apă; și cum vîntul, între timp, se înteți se, luară hotărîrea să închirieze cîțiva cai, ceea ce și făcură. Călători astfel toată noaptea, iar în zori ajunse la casa unui gentilom din Caux, care-o primi cu bucurie și-o ascunse cu grijă. Între timp, ducesa trimise un om de-al ei ca să aducă nava pe care o închiriase. Dar noroc că nu apucase să pună piciorul pe puntea ei, pentru că abia acum află ducesa că tot personalul navei fusese cumpărat de cardinal, care abia aștepta s-o aresteze. După ce se văzu scăpată de această nenorocire, mai rămase încă cincisprezece zile în Caux, ascunzîndu-se pe unde putea; între timp, oamenii ei izbutiră să-l convingă pe căpitanul unei nave engleze s-o ducă în Olanda. Ajunsă cu bine în această țară, a fost primită cu toată cinstea cuvenită de prințul de Orania, de soția și de soacra acestuia. Apoi ducesa se îndreptă spre Stenay. Odată ajunsă în acest oraș, îi trimise regelui o scrisoare în care se plîngea de toate neajunsurile ce-i fuseseră aduse.

Întîmpinat cu multă prietenie de către normanzi, regele se bucură de aceeași primire și în Champagne. Regina — primind între timp raportul lui Du Plessis-Beltière care intrase în Dieppe, cum că doamna de Longueville izbutise să se îmbarce pe o navă și să fugă — se reîntoarse la Paris. Plecă din Rouen în 22 februarie, după ce-o văzu pe ducesa de Richelieu și-i dărui taburetul făgăduit.

Trecu prin Gaillou, unde primi — printr-un curier trimis de contele de Harcourt — vestea că într-adevăr ducesa se îmbarcase şi fugise din ţară. Reîntoarsă la Paris, Ana de Austria îi privi cu multă bunăvoinţă pe frondeuri ; dar cum ei voiau dovezi concrete ale acestei bunăvoinţe, o rugară să-l recheme pe Châteauneuf şi să-l numească în postul de cancelar. Cardinalul însă, dîndu-şi seama ce urmăreau, se împotrivi. Pînă la urmă, sîciit de presupuşii săi prieteni şi rugat de regină, acceptă, nădăjduind că Châteauneuf va avea bunul simţ de a se mulţumi cu locul al doilea şi de a nu rîvni să-i ia postul. Aşa că în 1 martie, la ora şapte seara, La Vrillière a fost trimis, din partea regelui şi a reginei, la cancelarul Séguier, rugîndu-l să predea marele sigiliu, precum şi peceţile mai mici. Séguier, ştiind cît de furios era cardinalul din pricina acestei schimbări, făcu tot ce i se ceru, fără să scoată o vorbă. Apoi toate sigiliile îi fură duse reginei, în oratoriu, unde rămaseră pînă a doua zi dimineaţă, cînd i le trimise lui Châteauneuf, la Montrouge. Cînd noul cancelar primi această slujbă, avea şaptezeci de ani bătuţi pe muche, era sănătos tun, plin de curaj şi de ambiţie. La vîrsta asta, îşi făcea asemenea planuri de viitor, ca şi cum ar mai fi avut de trăit cine ştie cît de-acum încolo. A doua zi, veni s-o salute pe regină şi să-i mulţumească. În acele zile, Palatul Regal se umplu din nou de o mulţime de lume. Acest bătrîn, care primise atîtea vizite la Montrouge, cînd nu avea încă nici o putere, acum devenise idolul tuturor curtenilor.

După ce-l numi pe Châteauneuf cancelar, regina se hotărî să plece în Bourgogne, ca să întărească autoritatea regelui prin cucerirea oraşului Bellegarde, care ţinea cu prinţul de Condé. Plecă în 5 martie, urmată doar de cîteva dintre doamnele sale, de prinţesa de Carignan şi de fiica acesteia, Louise. Cardinalul mai rămase o zi pentru a se împăca cu doamna de Chevreuse, cu Laigues, cu coad-

jutorul și cu principalii șefi ai intrigilor. Atmosfera era atît de încărcată, încît furtuna părea gata să izbucnească din clipă în clipă. În acea zi, mulți dintre curteni au fost aproape siguri că Mazarin va fi asasinat. În sfîrșit, plecă, lăsîndu-i la Paris, pe ducele de Orléans, pe noul cancelar și tot partidul frondeurilor. Le Tellier și Servien rămaseră și ei, atît pentru a-l sluji pe rege, cît mai ales pentru a-l apăra pe Mazarin, de maliției și de calomniatori.

Plecînd, regina îi dărui lui Comminges guvernămîntul din Saumur, vacant prin moartea ducelui de Brézé, tatăl doamnei prințese, soția prințului de Condé. Dar Comminges nu fu primit în acel oraș. Între timp, prințul de Marcillac murindu-i tatăl, și devenind duce de La Rochefoucauld, cum avea multe relații în Saumur, îl împiedică pe Comminges să-și ia în stăpînire guvernămîntul. Sub pretextul înmormîntării tatălui său, adună două mii de gentilomi pentru a veni în ajutorul acestui oraș. Dar Comminges, și mai isteț decît el, oferindu-i o mare sumă de bani celui care conducea orașul, încheie cu el o înțelegere și puse mîna pe Saumur, înainte ca la Rochefoucauld și oastea lui să fi ajuns acolo. Îndată după plecarea reginei, ducesa de Bouillon, care era arestată în casa ei din Paris, înșelă gărzile și fugi din odaia ei. Fiica ei, mica domnișoară de Bouillon, cu care se înțelesese din ajun, intră în odaia ei, s-o vadă. Dar spunîndu-i santinelei că mamă-sa dormea, vru să se retragă în odaia ei. Cum era încă întuneric, îl rugă pe soldat să-i lumineze calea. Santinela luă sfeșnicul în care se afla o lumînare și păși înaintea copilei. Mama sa, mergînd aplecată în spatele lor, izbuti să ajungă la o scară dosnică și să coboare în pivniță, unde o așteptau cîteva din slugile sale. De acolo ieși afară prin răsuflătoare și izbuti să se ascundă la niște prieteni. Dar cînd să fugă din Paris, află că fata ei se îmbolnăvise de vărsat. Ca o mamă bună ce era, nu vru să-și părăsească fiica bolnavă și se întoarse înapoi. Ajunsă acasă, fu luată pe

sus și dusă la Bastilia împreună cu fetița bolnavă și cu cumnata ei, sora ducelui de Bouillon, unde rămaseră pînă ce se încheie pacea cu orașul Bordeaux.

În vremea asta, partizanii prințului de Condé începură să se agite și să agite — la rîndul lor — Parlamentul. Prințesa Palatină lucra și ea în favoarea prizonierilor. Această prințesă, aidoma atîtor alte doamne, știa să se folosească de farmecele personale și mai ales de privirea ochilor ei, care erau într-adevăr nespus de frumoși. Dar, în afară de acest avantaj, destul de periculos pentru sexul tare, ea mai avea și altele : era deșteaptă, isteață, abilă, capabilă să conducă o intrigă și se pricepea ca nimeni altul să găsească exact lucrul care-i trebuia, pentru a-și ajunge țelul. Așa că, de îndată ce se hotărî să-i salveze pe prinți, își alese cu grijă mijloacele datorită cărora știa sigur că planul ei va reuși. Socotind necesar de a-și atrage de partea sa Fronda, se servi de doamna de Rhodes, care-i era prietenă, pentru a-i propune doamnei de Chevreuse s-o mărite pe fiica ei — frumoasa domnișoară de Chevreuse — cu prințul de Conti. Prințul de Nemours, prietenul prințului de Condé, era și el unul dintre cei care se agitau foarte tare, cerînd eliberarea prinților din închisoare. Președintele Viole cerea același lucru, iar Longueil făcea adevărate minuni în ceea ce privea intrigile țesute în favoarea celor întemnițați. Toți aprobară planurile Prințesei Palatine și mai ales însurătoarea lui Conti cu tînăra de Chevreuse. Doamna de Longueville, înștiințată de acest plan, îl găsi bun și-și dădu consimțămîntul.

În 12 aprilie, regina — avertizată că foarte multă lume se străduia să convingă Parlamentul să ia apărarea prinților — porunci prințesei de Condé-mama să se retragă la Montrond, convinsă că era înțeleasă cu dușmanii ei. Totodată, porunci unui locotenent din garda ei personală s-o aresteze pe soția prințului de Condé, care se afla la Chantilly. Dar această prințesă, anunțată din vreme de

cei care știau că vor avea nevoie de ea, puse în locul ei, în pat, o cameristă, iar ea și fiul ei, micul duce de Enghien, fugiră la Montrond, unde ostașii regelui încă nu apucaseră să sosească. Dar de îndată ce-i zări, fugi noaptea înapoi la Chantilly și rămase ascunsă o vreme, fără ca regina să-i poată da de urmă. Între timp, partizanii soțului ei puseră mîna pe castelul Montrond — care era solid și capabil să reziste unor atacuri din afară, așa că ducesa de Condé fugi din nou, împreună cu fiul ei, la Montrond.

În vremea asta, în Bourgogne, atacul orașului Bellegarde continua. Regele, deși încă un copil, se duse în tabără, printre oșteni. Soldații fură atît de încîntați să-l vadă, încît uitară că nu li se mai plătise solda de nu știu cînd. Căci toate acele răzmeriţe și răscoale puseseră la pămînt finanțele țării. Prezența foarte tînărului monarh îi însufleți pe soldați și le scăzu elanul celor din Bellegarde. După cîteva zile cerură capitularea. În timpul unui scurt armistițiu ostașii din Bellegarde îi vizitară pe cei pe care-i asediaseră ; și cum majoritatea erau rude și prieteni, se îmbrățișară cu dragoste, manifestîndu-și mînia împotriva celor care îi obligau să se ucidă între ei, ca și cum ar fi fost dușmani, cînd ei erau cu toții fiii aceluiași popor. Asta-i nenorocirea războaielor civile.

În ziua de 27 aprilie, cînd se adunară Camerele, prințesa de Condé-mama, izbuti să vină la Paris, apărînd în Palatul Parlamentului, la ora cinci dimineață, însoțită de marchizul de Saint-Simon și de ducesa de Châtillon, ca să ceară dreptate în legătură cu întemnițarea fiilor și a ginerelui ei, ducele de Longueville. Își prezentă cererea tuturor consilierilor din Marea Cameră. Mulți refuzară s-o citească : dar un oarecare Des Landes-Payen o luă, cu intenția de a o prezenta Parlamentului. Prințesa cerea Parlamentului, prin acea hîrtie, siguranță în ceea ce privea persoana sa și dreptate pentru cei întemnițați, adică să fie judecați și dacă vor fi găsiți vinovați, să fie întemni-

ţaţi, iar dacă nu, să fie eliberaţi. După ce Des Landes-Payen citi acea cerere, primul preşedinte trimise cîţiva magistraţi la ducele de Orléans, ca să-i ceară ca prinţesa de Condé să nu mai fie urmărită şi persecutată. Între timp, prinţesa-mamă se duse de la o Cameră la alta, cerînd dreptate şi milă. Plîngînd cu lacrimi amare, rostea asemenea vorbe încît ar fi mişcat şi pietrele, nu numai inimile parlamentarilor. Răspunsul ducelui de Orléans întîrziind, Parlamentul o luă pe îndurerata prinţesă sub protecţia sa, rugînd-o să rămînă în palatul Parlamentului şi să-şi aleagă ce odaie îi va plăcea. A doua zi, Parlamentul îl trimise pe primul preşedinte la ducele de Orléans, dar acesta îl făcu cu ou şi cu oţet, spunîndu-i verde, în faţă, că ţinea cu prinţii. Ducele de Orléans, care avea tot interesul ca prinţii să nu iasă din închisoare, îi spuse preşedintelui să-i transmită prinţesei să părăsească imediat Parisul, unde venise fără îngăduinţa regelui.

În 29, ducele de Orléans se duse la Parlament ca să dea răspunsul definitiv la cererea prinţesei-mame. După ce făcu o sumară trecere în revistă a crimelor de care se făcuseră vinovaţi prinţii şi a nesupunerii prinţesei de Condé, îi porunci acesteia să se supună poruncii pe care i-o dăduse regina şi să se retragă acolo unde i se spusese. Rugat de Parlament şi sfătuit de oamenii cardinalului, ducele de Orléans îi acordă prinţesei trei zile de stat la Paris, după reîntoarcerea Curţii, ca să poată implora mila şi îndurarea Anei de Austria, ce urma să vină în capitală. Primul preşedinte se mulţumi şi cu această favoare. Şi cum nimeni nu mai vru să discute nici despre cererea prinţesei, nici despre eliberarea prinţilor, toată afacerea rămase îngropată ; doamna prinţesă de Condé plecă imediat la Chilly ca să aştepte acolo întoarcerea reginei şi să petreacă la Curte — în lacrimi şi rugăminţi — cele trei zile pe care i le acordase ducele de Orléans.

Capitolul VII

1650. — Prințesa de Condé-mama părăsește Parisul. — Amiralitatea e dată ducelui de Vendôme. — Bordeaux-ul se ridică în favoarea prinților. — Portretul lui Gourville. — Moartea lui d'Émery. — Plecarea reginei la Compiègne. — Curtea revine la Paris. — Plecarea regelui la Bordeaux. — Parlamentele din Paris și Bordeaux intervin în favoarea prinților. — Regele amenință orașul Bordeaux, cu asediul. — Portretul ducelui de Epernon.

Revenind din Bourgogne, regina fu foarte nemulțumită atît de vizita doamnei prințese, cît și a celor care o însoțeau. Ca să-l răsplătească pe ducele de Vendôme, îi dărui Amiralitatea, cu dreptul de a fi moștenită de ducele de Beaufort, ce părea să se fi împăcat cu Mazarin. Acest dar îl indispuse total pe fratele său mai mare, ducele de Mercoeur, care avea și el pretenția de a moșteni Amiralitatea, mai ales că, avînd de gînd să se însoare cu una din nepoatele lui Mazarin, era aproape sigur că va fi preferat fratelui său. Scrise deci — din Catalonia, unde se afla — ducelui de Beaufort că-l provoca la duel ; din pricina Amiralității, cei doi frați se avură multă vreme precum cîinele cu pisica. Dar timpul, care le drege pe toate, puse pînă la urmă capăt și urii dintre ei.

Curtea, aflîndu-se la Paris, îi declară pe doamna de Longueville, pe ducele de Bouillon, vicontele de Turenne, și ducele de La Rochefoucauld criminali de les-majestate.

Doamna de Longueville și mareșalul de Turenne, aflîndu-se la Stenay, încheiară un tratat cu spaniolii. Ducii de Bouillon și de La Rochefoucauld, aflînd despre această negociere, îl trimiseră pe Chavagnac să-i ia pe doamna de Condé — soția prințului — și pe micul duce de Enghien — fiul acestuia — pentru că socotiră că dacă regele venea

să ia cu asalt castelul din Montrond, cei de acolo nu s-ar fi putut apăra multă vreme. Așa că Chavagnac, împreună cu trei sute de gentilomi pe care îi adusese marchizul de Sillery, cumnatul lui La Rochefoucauld, îi luară pe cei doi din Montrond și-i duseră în vicomitatul Turenne unde rămaseră cîteva zile, sfătuindu-se încotro să se îndrepte. Pînă la urmă, Chavagnac îi sfătui să se ducă la Bordeaux. Dar, cînd îi văzură, bordelezii le închiseră porțile în nas. Parlamentul și burghezii refuzară să-i primească atît pe soția cît și pe fiul prințului de Condé. Mulți dintre cei atașați domnului Prinț protestară, susținînd că orașul lor nu putea și nu trebuia să refuze să-i ajute pe soția și pe fiul unui prinț, care nu fusese închis decît pentru că le apărase interesele, în Consiliul regal. Dar și mai mulți se opuseră spunînd că nu voiau să se războiască cu regele și să fie învinuiți de crima de les-majestate, că erau sătui de răzmeriție și de răscoale, și că voiau liniște și pace. Aceste discuții în contradictoriu stîrniră atîta zarvă, încît, pînă la urmă, Parlamentul hotărî să-i primească în oraș doar pe doamna prințesă împreună cu fiul ei și cu slugile care-i urmaseră. Doamna prințesă, intrînd în oraș, se duse la Parlament și le ceru, în genunchi, magistraților, s-o apere atît pe ea cît și pe fiul ei. După o lungă deliberare, Parlamentul se angajă să-i apere. Lenet [1], slujitorul prințului de Condé, intrase și el în oraș odată cu soția stăpînului său. Ager la minte, izbuti să-i convingă pînă și pe cei mai încăpățînați că era de datoria lor să-l ajute pe prințul de Condé. Cum era îndrăzneț și bun de gură, izbuti să sporească numărul celor infideli regelui, convingîndu-i pînă și pe cei mai înverșunați. Această atmosferă creată de el,

[1] Pierre Lenet datora totul familiei Condé. Era fiul și nepotul președinților Parlamentului din Dijon. Doamna de Sévigné spunea că avea o minte cît o duzină de bărbați, la un loc. Marele Condé a obținut pentru el brevetul de consilier de Stat. După arestarea prinților, Lenet a fost unul dintre oamenii de seamă din partidul lor. A lăsat niște *Memorii* despre evenimentele la care a luat parte (n.ed.fr.).

îi determinară pe ducii de Bouillon şi de La Rochefoucauld să ceară şi ei azil în acest oraş, chiar cu riscul de a se expune unui refuz. Aşa că cerură să li se îngăduie să-i facă o vizită doamnei prinţese, pretextînd că aveau de discutat ceva foarte important cu ea. După ce obţinură aprobarea de a o vedea, rămaseră la ea pînă seara. Cum între timp se făcuse foarte tîrziu, înnoptară acolo. A doua zi, văzînd că nimeni nu le zice nimic, prelungiră vizita ; apoi se înfăţişară cu o cerere în faţa Parlementului, implorînd protecţia acestuia timp de şase săptămîni, făgăduind ca, în acest interval, să se justifice în faţa regelui şi să fie iertaţi de majestatea sa. Cum aduseseră cu ei unele trupe, acestea rămaseseră în împrejurimile oraşului, destul de prost plasate. Dar deocamdată nu avură curajul să aducă vorba despre război. Treaba era mult prea delicată şi trebuia să-i lase pe bordelezi să ajungă ei singuri la concluzia de a se apăra împotriva regelui.

În vremea asta, ducele de Bouillon trimise în Spania un gentilom, pe nume Bas, foarte isteţ şi descurcăreţ, ca să-l convingă pe rege să le pună la dispoziţie o oaste plătită de el, îndemnîndu-l totodată să profite de răzmeriţa de la ei pentru a diminua forţele regelui Franţei, în interesul şi al lor, şi al Spaniei. Filip al IV-lea îl primi cu multă bucurie pe Bas, fiindcă propunerea acestuia îi surîdea grozav. Făgădui răzvrătiţilor tot ce cereau : bani, vase şi trupe. Nădejdea în acest ajutor îi determină pe bordelezi să ia apărarea prinţilor şi-i hotărî să se răzbune pe guvernatorul lor, ducele d'Epernon. Declarară deci război regelui lor, îl numiră pe ducele de Enghien, generalisim, iar pe ducii de Bouillon şi de La Rochefoucould, generali ; marchizii de Sauveboeuf şi de Lusignan fură numiţi locotenenţi.

Acest mare partid începînd a căpăta putere, generalii trimiseră o a doua ambasadă în Spania, cu scopul de a grăbi ajutorul pe care-l aşteptau. Marchizul de Sillery fu atît de bine primit, încît se înapoie la Bordeaux cu don

Joseph Ozorio — trimis de regele Spaniei ca să-i viziteze pe doamna prinţesă şi pe ducele de Enghien. Acesta le făgădui tot ce doriră, străduindu-se să le curme neliniştea. Regele Spaniei socotea că ar fi fost bine ca regele Franţei să aibă unele încurcături în Guienne şi în alte părţi, ca să nu se mai poată preocupa de Stenay — unde se afla doamna de Longueville — şi nici de Bordeaux, unde se aflau doamna de Condé şi ducele de Enghien.

În timp ce în provincii şi în alte locuri se petreceau tot felul de lucruri, ministrul Finanţelor — d'Émery — muri, fără să fi apucat să se bucure cum trebuie de noua lui slujbă. A doua zi după moartea sa, preşedintele de Maisons fu numit ministru de Finanţe. Imediat, contele d'Avaux — care pînă atunci rîvnise la acest post — renunţă, pentru că nu voia să fie numit ajutorul lui de Maisons. Tot atunci se revoltară şi oştenii elveţieni, care nu mai fuseseră plătiţi de nu ştiu cînd. Şi cum cuferele regelui erau goale — de teamă ca elveţienii să nu se întoarcă în cantoanele lor — regina se văzu obligată să-şi amaneteze şi restul bijuteriilor, ca să-i plătească.

Între timp, ducele de Saint-Simon — care era guvernator în Blaye — fu rugat de către doamna de Longueville să se alăture partidului lor. Cum oraşul pe care-l avea în grijă era deosebit de important, aflîndu-se la doi paşi de Bordeaux, cei care puneau mîna pe el, se puteau socoti fericiţi. Dar ducele rămase ferm pe poziţie, refuzînd cei opt sute de mii de franci pe care îi oferise regele Spaniei. În vremea asta, inamicul îşi făcu apariţia la graniţă, cu o oaste pe care o comanda însuşi Arhiducele Spaniei şi căreia i se alăturară şi vicontele de Turenne cu oamenii săi. Regina, vrînd să-şi apere graniţele ţării, plecă la Compiègne, în 2 iunie, cu intenţia de a se opune acelei mari oştiri, doar cu o mînă de oameni. Dar chiar dacă îi lipseau soldaţii, nu-i lipsea curajul. În timp ce oştile regelui abia se adunau, armata Arhiducelui asedia oraşul Catelet. Nefiind bine fortificat, acest oraş a fost luat de inamic.

Vandi, care comanda acolo, se apără vitejește, dar totul fu în zadar. Arhiducele, care voia să profite de panica iscată, asedie imediat și orașul Guise. Contele de Fuensaldagne, cu douăzeci de mii de oameni, își întinse tabăra în jurul acelui oraș. Vicontele de Turenne se afla alături de el, cu toate trupele sale. Bridieu, guvernator în Guise, se hotărî să se apere. Avea în oraș regimentul lui de Guise, cel al lui Person, trei sute de elvețieni și cîțiva polonezi ; dar avea prea puțină muniție. Cardinalul, știind că n-avea ce-i trebuie, îi făgădui să-l ajute, determinîndu-i astfel pe cei din oraș să reziste. Mareșalul Du Plessis, preceptorul micului Monsieur, comanda oștirea noastră. Dar cum n-avea bani să plătească soldele ostașilor, nu făcu nici o ispravă.

Mazarin efectuă mai multe călătorii la graniță. Și știind că în orașul Bordeaux — prin ceea ce se petrecea acolo — era nevoie de prezența regelui — el încerca să vină în ajutorul cetății Guise. Aduse bani, veșminte și cizme pentru soldați și încercă să închidă gura dușmanilor săi personali, luptînd împotriva dușmanului din afară. Mazarin știa că dacă afacerile regelui mergeau rău, apoi ale lui erau catastrofale și că fie că era de partea prinților, fie a Frondei, amîndouă partidele aveau să profite — în dauna sa — de loviturile pe care Spania le dădea Franței. În sfîrșit, cu chiu, cu vai, reuși să salveze orașul Guise și să-i oblige pe spanioli să se retragă. În 29 iunie, întreaga Curte se întoarse la Paris. Ducele de Orléans, prefăcîndu-se din cale-afară de fericit, îl îmbrățișă pe Mazarin, lăudîndu-l cît îl ținea gura. Orașul părea liniștit și calm, dar acest calm se asemuia într-un fel cu cel dinaintea unei furtuni. Frondeurii văzuseră cu regret că spaniolii fuseseră obligați să bată în retragere din fața orașului Guise. Văzuseră de asemenea Normandia și Champagne supunîndu-se regelui. Și deși îi urau pe prinți, n-ar fi vrut ca și orașul Bordeaux să aibă aceeași soartă.

Între timp, regina, sfătuită de cardinal, socoti şi ea că ar fi fost bine să-l trimită pe rege la Bordeaux. Această hotărîre odată luată, Curtea — abia întoarsă la Paris — o porni din nou într-o lungă călătorie, ce viza de astă dată oraşul Bordeaux, călătorie în care regina pleca cu inima strînsă fiindcă la Paris frondeurii îşi făceau încă de cap, iar la graniţă duşmanii erau puternici şi comandaţi de oameni hotărîţi să-i căşune numai necazuri. Dar, în pofida situaţiei extrem de grele în care se afla, regina nu ezită o secundă şi se îndreptă în grabă către Guienne. Îi lăsă la Paris pe ducele de Orléans şi pe cancelarul de Châteauneuf, cu toată Fronda în spate. Iar dintre toate persoanele de la Curte, pe singurul om credincios reginei şi cardinalului, secretarul de Stat Le Tellier, care într-adevăr se achită cu fidelitate, dibăcie şi iscusinţă de toate sarcinile care-i fuseseră încredinţate de regină. Ducii de Bouillon şi de La Rochefoucauld, auzind că regele se îndrepta către Guienne, îşi dădură toată silinţa să cîştige Parlamentul din Bordeaux, de partea lor. Dar iată că de îndată ce Curtea ajunse la Libourne, Parlamentul, neputînd să nu-şi manifeste respectul faţă de majestăţile lor, trimise o deputăţie să-i întîmpine ; deputăţia era alcătuită din mai mulţi consilieri şi dintr-unul din preşedinţi.

Contele de Dognon, locotenent al regelui în La Rochelle, în insula de Ré, în Oléron şi în Brouage — după moartea ducelui de Brézé — rămăsese în acel post, din propria lui iniţiativă. Regele îi porunci să vină să-l vadă. El se scuză că nu se simţea bine şi nu se duse la Curte. Mazarin îşi dădu imediat seama că în refuzul lui Dognon se ascundea un pericol şi că locotenentul nu voia să renunţe la bunurile pe care le stăpînea. Ca să-l atragă de partea lui, se gîndi să-i ofere fie un ducat, fie bastonul de mareşal, convins că Dognon nu era atît de prost, încît să dea cu piciorul unor astfel de favoruri.

Între timp, spaniolii vrînd să repare pierderile suferite, asediară şi cuceriră Porto-Longone şi Piombino, din

Italia, care costaseră bani grei și care ne pricinuiseră destule necazuri pînă să punem mîna pe ele. Apoi asediară La Capelle pe care îl și cuceriră foarte ușor, pentru că mareșalul Du Plessis nu primise ajutorul făgăduit de Curte. Armata lui, neplătită de multă vreme, nu vru să apere decît orașe mai importante. După ce-i fu luat, sub ochii lui, orașul La Capelle, Du Plessis se retrase la Reims, ca să poată păstra Champagne. Dar vicontele de Turenne, ajutat de oștile regelui Spaniei, asedie orașul Rethel pe care-l cuceri în două zile.

În vremea asta, la Paris, președintele Thoré, fiul răposatului supraintendent d'Émery, începu a se agita în favoarea prinților ; acestuia i se mai alăturară și alți magistrați care — în afară de eliberarea prinților — îi cerură ducelui de Orléans și alte lucruri și anume : ducii de Bouillon și de La Rochefoucauld și încă vreo cîțiva ce fuseseră obligați să fugă, să fie amnistiați ; vicontele de Turenne să se înapoieze în Franța ; casa ducelui de La Rochefoucauld, din Verteuil, care fusese dărîmată pînă-n temelii, să fie reclădită ; în revocarea ducelui de Epernon să fie specificată și excluderea ducelui de Candale, fiul său, precum și a cavalerului de La Valette, fratele său bastard ; Parlamentul să continue să se adune pînă la încheierea păcii cu orașul Bordeaux. Foarte mulți magistrați cerură insistent eliberarea prinților. Alții fură de părere să-i ceară deschis reginei să-l alunge pe Mazarin, susținînd că el era cauza tuturor relelor și că reconcilierea familiei regale nu se va putea face, decît după ce el va fi izgonit de la Curte. După care, îl blagosloviră cum le veni la gură, copleșindu-i cu ocări și cu înjurături, manifestîndu-și astfel fățiș ura și disprețul lor față de cardinal.

În timp ce la Paris se petreceau aceste lucruri, la Libourne, regele — în fruntea unei oștiri impunătoare — dădu impresia că ar avea de gînd să asedieze orașul Bordeaux. În sfîrșit, supușii rebeli, șovăind între datorie

și frică, trimiseră o nouă deputație la rege. De data asta, magistrații fură mult mai umili, părînd chiar să implore îndurare.

La sfîrșitul acelei luni, în ajunul Sfintei Maria, sora mea se călugări, intrînd la mănăstirea Sainte-Marie din Saint-Antoine. Era o fată plăcută, bine făcută, dar foarte cucernică ; fiind foarte isteață și înțeleaptă, i se dăduse porecla de Socratine. Ea prefera adesea, în locul strălucirii de la Curte, casele celor sărmani sau odaia reginei. Deși ținea foarte mult la mine și la fratele meu, preferă totuși mănăstirea.

După ce-i primi pe deputații orașului Bordeaux, regina le trimise o scrisoare în care le spunea că regele binevoise să-i ierte și să treacă cu buretele peste crima de a se fi răzvrătit împotriva sa. Dar că voia să știe — înainte de a începe tratativele cu ei — dacă erau dispuși să-l primească, așa cum se cuvenea, cu toată cinstea și cu tot respectul pe care i le datorau, sau dacă preferau în locul regelui lor, pe ducii de Bouillon și de La Rochefoucald, declarați criminali de les-majestate de către toate Parlamentele țării. Deputații răspunseră că după ce vor citi scrisoarea reginei în fața Parlamentului, îi vor da răspunsul înainte de 5 septembrie. Cardinalul — pentru a-i intimida pe bordelezi — trimise cîteva trupe comandate de mareșalul de La Meilleraye să asedieze un mic fort numit Voies, care fu cucerit imediat. Și ca să-i sperie pe bordelezi, porunci ca acela care comanda fortul, să fie spînzurat. Ducele de Bouillon, auzind ce făcuse cardinalul, îi aținâ pe bordelezi, îndemnîndu-i să se răzbune ; și, ca să le arate că nu glumea nici el, porunci să fie adus imediat un căpitan din regimentul de Navailles, care fusese luat prizonier, nu mai știu cu ce prilej. Soldații îl înșfăcară și-l spînzurară în semn de represalii, apoi îi atîrnară trupul pe zidul ce împrejmuia orașul. Regina, supărată, porunci continuarea războiului. Mareșalul de La Meilleraye atacă insula Saint-Georges, unde cei din

oraș își adăpostiseră grosul trupelor. După cîteva lovituri de tun, soldații — în număr de trei sute — se alăturară oștilor regelui. Cei șaptezeci de ofițeri aflați în acel loc, după ce jurară să nu lupte împotriva regelui, fură trataţi cu multă bunăvoință.

Ducele de Candale fusese trimis la Loches, unde se afla ducele de Epernon, tatăl său, care — în ciuda poruncilor primite — nu voise să se prezinte la Curte. Mazarin voia să-i dea guvernămîntul din Guienne micului Monsieur — unicul frate al regelui — pentru ca rebelii să nu mai aibă nici un motiv să se plîngă. Bordelezii nutreau o profundă aversiune față de ducele de Epernon, pe care-l numeau tiranul lor. Căci se părea că avea multe pe conștiință. Toată viața fusese nespus de dur și de trufaș. Fusese bănuit că-și otrăvise prima nevastă, pe ducesa de La Valette — sora bastardă a răposatului rege Ludovic al XIII-lea — din pricina geloziei, deși femeia fusese nevinovată. Am auzit spunîndu-i-se reginei Angliei — care-l văzuse la Curtea ei — că o iubise cu patimă pe doamna de La Valette, înainte de a se însura cu ea. Dar că această dragoste, în loc să se transforme, cu timpul, în înțelegere și prietenie, se preschimbase în silă și plictis din partea soțului, care, într-o zi, îi trase soției sale o palmă zdravănă, pentru nu știu ce fleac ; cînd răposatul rege află acest lucru, vru s-o despartă pe sora sa de un om atît de violent și de nestăpînit, dar tînăra lui soție, care totuși îl iubea, nu-l lăsă pe fratele ei să-i alunge bărbatul. Fapt pentru care, mai tîrziu, avea să se căiască amarnic, căci — după cum am mai spus — îngăduința aceasta se pare că a costat-o viața. Pe urmă, ducele s-a însurat cu o nepoată a lui Richelieu, care, la începutul căsătoriei, a trăit alături de el în deplină pace și virtute. Ba l-a urmat și în Anglia, cînd a fost dizgrațiat, împotriva voinței unchiului său. În ciuda fidelității sale, ducele a maltrata în așa hal,

încît ajunsese să stîrnească compasiunea întregii Curți. Așa că ducele — care nu era prinț, deși murea de dorința de a fi — și care trăia pe picior mare, nu era nici prețuit, nici respectat.

Capitolul VIII

1650. — Ducelui de Orléans i se naște un fiu — Moartea acestui copil. — Mutarea prinților la Marcoussis. — Asediul orașului Bordeaux. — Amnistia acordată bordelezilor și ducilor de Bouillon, și de la Rochefoucauld (1 octombrie). — Intrarea regelui în Bordeaux. — Regina pleacă la Paris, dar se îmbolnăvește pe drum. — Eforturile vane ale coadjutorului pentru a obține pălăria de cardinal. — Ana de Austria revine la Paris (15 noiembrie). — Moartea lui Wilhelm al II-lea de Orania. — Prinții sînt transferați la le Havre. — Soția lui Condé prezintă o cerere Parlamentului, cerînd eliberarea soțului ei. — Moartea Prințesei-mame. — Furtuna iscată în sînul Parlamentului. — Intriga Prinților Palatini împotriva lui Mazarin. — Acesta părăsește armata. — Parlamentul cere eliberarea prinților.

În acele zile în care regina era ocupată să-i învingă pe bordelezi, ducesa de Orléans născu, la Paris, un fiu, fapt ce prilejui o mare bucurie lui Monsieur. Poporul se bucură și el, aprinzînd pe străzi focuri mari, pentru a sărbători eve-

nimentul şi pentru a-şi manifesta veselia ; dar bietul copil n-avu zile şi, la puţină vreme după naştere, se prăpădi.

Armata spaniolă se proţăpise pe atunci la graniţa noastră, puternică şi plină de nădejdi în ceea ce privea forţa ei şi slăbiciunea noastră. Apoi începu a înainta spre Reims. Dar oraşul nu cedă, datorită mareşalului Du Plessis, care-şi luase toate măsurile necesare pentru a rezista oricărui atac. Atunci Arhiducele ocupă oraşele Neufchâtel, Pontaverre şi Bazoches, unde voia să rămînă cîteva zile. Marchizul de Hocquicourt — care avu curajul de a ataca cîteva trupe duşmane — fu bătut şi alungat tocmai în Soissons şi, puţin a lipsit, să nu fie luat prizonier. Cîteva oşti din armata vicontelui de Turenne, comandate de Bouteville, înaintară cu îndrăzneală, pînă la zece leghe de Paris, nu atît ca să se lupte cu noi, cît mai mult ca să ne sperie. Bouteville izbuti într-adevăr să semene panică, fiindcă ţăranii şi nobilimea din Picardia, care se refugiaseră la Paris, se speriară cumplit. În acel moment, Capitala era plină de atîta facţiuni, încît majoritatea mai mult se bucură decît se întristă, văzîndu-l pe Arhiduce la doi paşi de Paris. În loc să se opună duşmanului, fiecare voia să profite de toată acea zăpăceală, în interesul său. Ducele de Orléans, care-şi dădu seama că vicontele de Turenne putea veni cu oştile sale pînă în pădurea Vincennes, ca să-i răpească pe cei trei prinţi închişi acolo [1], fu cuprins de nelinişte. Frondeurii îl sfătuiră să-i aducă la Bastilia. Monsieur vorbi cu Le Tellier, secretar de Stat,

[1] Spaima nu era chiar neîntemeiată. Mareşalul Du Plessis îşi împărţise oastea în mai multe corpuri, ca să poată ocupa Laon, Soissons, Châlons, Château-Thierry, Épernay şi toate podurile de peste Marna. La această veste, Turenne se hotărî s-o ia prin cîmpia din Valois, dintre Marna, Aisne şi Oise ; traversînd l'Ile de-France, ar fi ajuns drept în faţa castelului Vincennes şi i-ar fi eliberat pe prizonieri. Năvala lui Bouteville către Paris nu urmărea numai să-i sperie pe parizieni, ci şi să înlesnească marşul trupelor lui Turenne. Dar transferul prizonierilor la Marcoussis, îi dădu peste cap planul lui Turenne (n.ed.fr.).

care se opuse categoric. După mai mult ceasuri de discuţii şi de consultări, se ajunse în sfîrşit la concluzia ca prinţii să fie duşi la Marcoussis, sub pază bună, adică dincolo de Sena şi Marna, aşteptînd să vadă ce va hotărî regina. Madame, auzind despre ce era vorba, îl sfătui pe Monsieur să-l elibere pe prinţul de Condé şi să-l însoare pe fiul acestuia, tînărul duce de Enghien, cu una dintre fetele sale. Monsieur n-a fost de acord cu această propunere, deşi i-ar fi convenit. Dar, fiind cam sucit din fire, nu se putea hotărî, aşa, deodată ; îi trebuia un oarecare timp de gîndire. Frondeurii îl îndemnau întruna să pună el mîna pe cei trei prizonieri, ca să poată dispune de ei, în funcţie de nevoile care s-ar fi ivit.

În toiul acestor tulburări generale, sosi un crainic din partea Arhiducelui Germaniei ce părea a fi fost trimis ducelui de Orléans, dar care, de fapt, se adresa tuturor francezilor pe care-i întîlnea în cale. Prinţul german îşi manifesta dorinţa de pace, oferindu-se să colaboreze cu Monsieur, în acest sens, făcîndu-l să tragă nădejde că va încheia pace în condiţii mai mult decît avantajoase. Această veste îi bucură nespus pe parizieni, care crezură într-adevăr să străinii le deveniseră aşa, dintr-o dată, prieteni, fără să le bănuiască şiretlicul. Ducele de Orléans, înşelat şi el ca toţi ceilalţi, şi îmbătat de gloria de a dărui Franţei pacea, îi răspunse Arhiducelui în termeni cît se poate de politicoşi, trimiţîndu-i imediat un curier care să-l asigure că era gata să stea de vorbă cu el. Apoi trimise un gentilom la Curte ca să-i informeze pe regină şi pe ministru despre ofertele Arhiducelui [1] şi să ceară împuternicirea de a discuta cu acel prinţ.

---

[1] După Monglat, crainicul ar fi ajuns la la Paris, în timp ce Arhiducele se afla la Fismes. Arhiducele dorea o întrevedere cu ducele de Orléans, pentru a trata „ei înşişi pacea". Gabriel de Toledo, trimis de el, fu primit în audienţă de ducele de Orléans, în prezenţa nunţiului papal, a ambasadorului Veneţiei, a ofiţerilor Coroanei şi a miniştrilor de Stat care se aflau atunci, la Paris.

Mazarin își dădu imediat seama cît de importantă era acea afacere și cui se datora. Crezu că doamna de Longueville și vicontele de Turenne îi făcuseră această propunere Arhiducelui, pentru a-l face pe el, Mazarin, și mai urît de public și pentru a-i ridica întreg Parisul în cap. Așa că nu fu deloc încîntat că ducele de Orléans acceptase acea propunere. Dar, ca să nu-i dea lui Monsieur prilejul să se plîngă de el, nici parizienilor să strige împotrivă-i îi trimise împuternicirile necesare. Contele d'Avaux fu și el amestecat în povestea asta. Apoi sosi le Paris un oarecare don Gabriel de Toledo, care stătu o bună bucată de vreme, la Isay. În vremea asta, bileţelele lui Turenne împînzeau Parisul, îndemnîndu-l la revoltă. Ba chiar, pe la răspîntii, putură fi văzute și unele placarde în care Mazarin era înjurat, iar Arhiducele lăudat că voia să restabilească liniștea și pacea în țară. Pînă la urmă, toate acele iluzii se năruiră, iar oamenii se simțiră ruşinaţi că le luaseră în serios.

În vremea asta, regina era ocupată cu grijile pe care i le pricinuia asediul oraşului Bordeaux. Propunerile de pace pe care Monsieur le făcuse în Parlament, nu-i conveniseră lui Mazarin. Pe de altă parte, mareşalul de la Meilleraye zorea oraşul să se predea ; în acest scop, porunci marchizilor de Roquelaure și din Saint-Mesgrin să atace foburgul Saint-Severin. Lupta fu crudă și dintr-o

Scrisoarea fu citită cu glas tare. Reieșea din ea că Arhiducele solicita o întrevedere, în ziua de 18 septembrie, între Reims și Rethel. Acel don Gabriel de Toledo îi duse a doua zi Arhiducelui o scrisoare din partea lui Monsieur, în care acesta îl ruga ca în locul său să-i primească pe nunțiul papal și pe ambasadorul Veneției, împreună cu domnul d'Avaux. Cei trei plecară și ajunseră la Nanteuil. Dar pașapoartele pe care trebuia să le trimită Arhiducele se lăsară îndelung așteptate. Atunci trimiseră și ei un crainic la Arhiduce, care le răspunse că nu voia să discute decît cu Monsieur. Abia atunci își dădură seama și noștri că era vorba de o viclenie. Crainicul sosise la Paris doar ca să răspîndească peste tot bileţele în care vicontele de Turenne îi îndemna la revoltă pe „bunii săi burghezi parizieni". (N.ed.fr.).

parte, și dintr-alta. Cei care comandau orașul, făcură minuni de vitejie. De Choupes, Riberpré și Genlis fură răniți. Din partea asediaților, doi dintre generali (ducii de Bouillon și de la Rochefoucauld) erau tot timpul peste tot, apărîndu-și oamenii. Regaliștii atacară cu vitejie, iar rebelii se apărară la fel. Contele de Palluau fu respins de trei ori de la o poartă pe care voia s-o cucerească, de către ducele de La Rochefoucauld, ajutat de gărzile sale și de către cele ale ducelui de Condé. În vreme asta, ministrul de război se gîndea — conform firii sale — la pace. Consimți ca ducele de Candale să-l aducă pe Gourville la Bourg. În acea conferință au fost tratate o mulțime de lucruri. Gourville era omul propunerilor îndrăznețe [1], care se slujea cu dibăcie cînd de „da", cînd de „nu", după ceea ce avea de spus sau de făcut ; el i-a deschis lui Mazarin, fără urmă de vicleșug, fără cea mai mică intenție de a-l înșela, toate căile către pace. El a fost cel care a propus căsătoria prințului de Conti cu domnișoara de Martinozzi, nepoata lui Mazarin. Tot el i-a spus că, dacă îi eliberează pe prinți, ducii de Bouillon și de La Rochefoucauld sînt gata să intre de bunăvoie în închisoare, răspunzînd cu propria lor persoană de fidelitatea și de sinceritatea prințului de Condé. A încercat să-l mulțumească din toate punctele de vedere și n-a uitat să-i spună nimic din ceea ce știa că-i va face plăcere. Cardinalul a refuzat orice fel de împăcare, pentru că nu mai cuteza să se încreadă în prințului de Condé. A încercat să-l mulțumească din toate pe de o parte. Iar pe de alta, pentru că făgăduise să nu întreprindă nimic în legătură cu eliberarea prinților, pînă ce nu l-ar fi informat și pe ducele de Orléans. Ducii de Bouillon și de La Rochefoucauld care îi hrăniseră pe borde-

[1] Doamna de Motteville îl judecă foarte bine. O dovadă a propunerilor sale îndrăznețe o constituie faptul că el a avut ideea de a-l așeza mai tîrziu, pe tronul Spaniei, pe nepotul lui Ludovic al XIV-lea. Fapt care a contribuit din plin la strălucita și fericita lui soartă (n.ed.fr.).

lezi cu nădejdea unui ajutor masiv din partea Spaniei și a unei flote, acum nu mai puteau să-i înșele. Fură deci siliți să consimtă la împăcare și să urmeze îndemnurile celor care se speriaseră de oastea regelui.

Ducele de Orléans îl trimise din nou pe Du Coudray-Montpensier la cardinal, împreună cu doi consilieri ai Palamentului din Paris, ca să-l convingă să încheie pace cu acel oraș rebel. Toate negocierile — și dintr-o parte, și dintr-alta — fiind acceptate, Curtea încheie pace cu bordelezii, conform declarației făcută în fața Parlamentului din Paris. Toți răzvrătiții fură amnistiați. Doamnei prințese de Condé — soția prințului — i se îngădui să se retragă, împreună cu fiul ei, ducele de Enghien, la una din reședințele sale din Anjou sau din Montrond, numărul soldaților din garnizoana de pază urmînd să fie limitat de rege. Ducii de Bouillon și de la Rochefoucauld căpătară dreptul de a se retrage pe domeniile lor, bucurîndu-se în pace de toate bunurile, exact ca în vremurile de altădată. Această declarație a regelui a fost dată în 1 octombrie. În 4 ale aceleiași luni, doamna prințesă plecă din Bordeaux, împreună cu fiul ei, ducele de Enghien, cu ducii de Bouillon și de La Rochefoucauld, precum și cu un mare număr de slujitori. Prințesa avea de gînd să meargă la Coutras. Mareșalul de La Meilleraye, întîlnindu-o pe mica sa galeră, își apropie nava de a sa, pentru a o saluta și a-i face o reverență. Ea îi spuse că voia să treacă prin Bourg, cu intenția de a încerca să ajungă pînă la regină și să i se arunce la picioare. Că ea socotea că nu putea să se adreseze nimănui altcuiva mai potrivit decît el, care s-o roage pe regină să-i îngăduie prințesei de a petrece cîteva zile la Bourg. El acceptă această rugăminte, pe care i-o adresă reginei, de față cu toată lumea.

La început, Ana de Austria păru surprinsă și-i răspunse că nu putea s-o primească, fiindcă n-avea unde s-o găzduiască. Mareșalul de La Meilleraye, plin de bunăvoință, îi răspunse că prințesa era hotărîtă mai curînd să

petreacă noaptea pe galeră, decît să n-o vadă ; dar că, dacă ea era de acord, soţia lui îi putea oferi ospitalitate pentru o noapte. Regina, nemaiputînd invoca nici o scuză, consimţi şi, după cîteva minute, o văzură apărînd pe prinţesă, pe malul rîului, urmată de toată suita sa. Regina trimise pe careva s-o întîmpine şi să-i ureze bun-sosit ; doamna de la Meilleraye se duse şi ea în întîmpinarea prinţesei, ca s-o poftească la dînsa acasă. În vremea asta, Mazarin se dusese la o întîlnire pe care i-o dăduse ducele de Bouillon. Regina trimisese repede un curier după el, ca să-l cheme înapoi ; reîntorcîndu-se, îl găsi pe ducele de Bouillon la el acasă. Stătură îndelung de vorbă, apoi Mazarin se duse la regină, unde, după cîteva momente, veni şi doamna prinţesă. Ea fu primită de regină în particular şi Mazarin fu singurul martor al lacrimilor pe care le vărsă prinţesa. Ţinîndu-l de mînă pe fiul ei, ducele de Enghien, ea se aruncă în genunchi în faţa reginei şi o salută pînă la pămînt, suspinînd şi plîngînd. Unul dintre prietenii mei, care era de faţă şi care mi-a istorisit toată scena, mi-a spus că durerea o înfrumuseţase. Această prinţesă nu prea fusese luată în seamă pînă atunci de către cei din familia ei. Deşi se trăgea dintr-un neam foarte nobil, era totuşi mult mai prejos decît bărbatul ei şi, deşi foarte isteaţă şi ageră la minte, nimeni nu-i dădea atenţia cuvenită. Doamna de Longueville, care era de-a dreptul sclipitoare, o ignora cu desăvîrşire. Iar dispreţul soacrei sale, atît faţă de neamul din care se trăgea, cît şi faţă de persoana ei, o anihilaseră cu totul. Prinţesa avea totuşi o mulţime de calităţi. Cînd vorbea, vorbea frumos şi era foarte spirituală ; pe deasupra, mai era şi destul de drăguţă, căci avea nişte ochi minunaţi, un ten admirabil şi o talie frumoasă. Fără a fi admirată de cei care-i erau apropiaţi, ea a avut cel puţin cinstea de a împărţi necazurile, cu bărbatul ei. Ceea ce compensa într-un fel nefericirea de a nu avea alte merite personale decît o virtute şi o reputaţie solidă de femeie bună, dreaptă şi cinstită.

După ce o salutară pe regină, ducii de Bouillon și de La Rochefoucauld se duseră să ia masa la cardinal, unde e de presupus că nu și-au pierdut vremea discutînd despre fleacuri. Apoi se duseră la ei acasă, sătui pînă în gît de soarta lor cîinoasă. Căci nu e prea plăcut să te războiești cu propriul tău stăpîn și rege. Și deși acea pace n-a fost încheiată numai în avantajul regelui, nici făcută cu acea măreție necesară restabilirii autorității regale, se părea că era comodă lui Mazarin și foarte utilă regelui. Din aceste motive, dușmanii Statului, poate chiar și frondeurii, dar mai ales cei din partidul prinților, erau disperați.

Regele și regina, odată intrați în Bordeaux, n-au mai fost primiți cu bucuria și cu aplauzele care însoțeau de obicei aceste vizite. Orașul oferi suveranilor săi o masă amărîtă și sărăcăcioasă și un foc de artificii la fel de puțin reușit, ca și masa. Mademoiselle — care o urmase pe regină împotriva voinței sale — dădu un bal și tot ce s-a petrecut mai important acolo, a fost că regina a răcit. Dealtfel, mi-a istorisit ea însăși toate amănuntele, după ce s-a întors la Paris, adăugînd că mai rău o îmbolnăvise starea proastă de spirit a celor din jur, decît climatul. Căci a avut de îndurat necazuri mari în acel oraș. Corupția întipărise și în inimile celor mari, și ale celor mici o silă fără margini față de îndatoririle lor. Mazarin fusese primit mizerabil ; nu i se făcură nici una dintre urările obișnuite în astfel de ocazii, urări care se fac întotdeauna unui prim-ministru [1]. Regina simți acest lucru, ca pe o jignire adusă propriei sale persoane. Nu rămase decît zece zile la Bordeaux, fiindcă prezența ei era necesară la Paris. Plecă răcită, iar boala pe drum, în loc să-i treacă, se agravă. Ajungînd la Poitiers, se îmbolnăvi de-a binelea și făcu febră mare. Dar, după două zile, simțindu-se mai bine,

[1] Motivul urii bordelezilor împotriva lui Mazarin se datora protecției pe care acesta o acorda ducelui de Epernon, pe al cărui fiu, ducele de Candale, voia să-l însoare cu o nepoată de a sa (n.ed.fr.).

plecă în grabă spre Paris. Ajungînd la Amboise, fu constrînsă să rămînă douăsprezece zile, pentru că boala se înrăutăţi, febra crescu şi medicii se văzură nevoiţi să-i ia sînge de mai multe ori. Doamna de Brienne, singura dintre doamnele sale care o însoţise, îmi istorisi, după ce se întoarse, că regina — în timpul acelei călătorii — îndurase multe neajunsuri. Boala n-a împiedicat-o să meargă cîte o zi întreagă cu trăsura, ca şi cum ar fi fost sănătoasă tun. Era tristă, pentru că avea febră, dar şi pentru că era nemulţumită de starea lucrurilor. Deşi se simţea rău, nu se plîngea cîtuşi de puţin. Urmărea cu răbdare, în trăsură, jocurile copilăreşti ale celor doi fii ai ei, fără să dea semne că o deranjează, deşi adevărul e că o deranjau, şi încă foarte tare. Într-o zi avu un acces de febră foarte violent şi, după toată oboseala călătoriei, trebui să aştepte patru ceasuri ca să i se aducă un pat, într-un han mizerabil, unde nu exista nici o altă mobilă decît un scaun mare, de lemn. Regina se aşeză pe el şi rămase acolo fără să se plîngă, fără să murmure împotriva slujitorilor săi, spunîndu-i doamnei de Brienne, care îi sprijinea capul :

— Noi, ăştia marii, avem întotdeauna tot ce ne trebuie la dispoziţie. E firesc ca uneori să mai vedem şi noi ce înseamnă lipsurile !

Sosind la Fontainebleau, îl pofti pe ducele de Orléans să vină s-o vadă. Dar frondeurii se opuseră. Ei doreau să-l facă să se certe cu Mazarin, amintindu-i că acesta avusese discuţii îndelungate cu ducii de Bouillon şi de La Rochefoucauld [1]. Acest pretext îi făcu pe frondeuri să protesteze

[1] Mademoiselle, care o urmase pe regină în această călătorie, auzind vorbindu-se despre acele „nesfîrşite conferinţe" ale lui Mazarin, cu cei doi duci, „îl avertiză pe tatăl ei, ducele de Orléans, care intră la bănuieli, închipuindu-şi că Mazarin trata despre eliberarea prinţilor, fără ştirea lui şi fără participarea frondeurilor. Această neîncredere a fost, în parte, cauza suspiciunilor care l-au bîntuit o vreme", spune Monglat. Nu trebuie să uităm că coadjutorul Parisului, Paul de Gondi, îi luase locul abatelui de la Rivière în inima lui Monsieur şi că coadjutorul era profund ulcerat, văzînd pălăria de cardinal depărtîndu-se de capul său (n.ed.fr.).

pe lîngă Monsieur şi să-i arate cît era de important de a nu-i lăsa pe prinţii întemniţaţi, în mîna ministrului. Fidelitatea — care-l determinase să se prefacă a nu auzi propunerile ce i se făcuseră la Bordeaux — nu-i slujise la nimic ; duşmanii lui, fie că le făcea bine, fie că le făcea rău, se străduiau cu orice preţ, să-l distrugă. Le Tellier mi-a spus că, în timp ce prizonierii fuseseră transportaţi la Marcoussis, ducele de Orléans văzînd că interesele îl obligau fie să le ia partea, fie să se arate împotriva lor, spusese :

— Ştiu bine care-i primul pas pe care trebuie să-l fac, dar, din păcate, după acest prim pas va trebui să fac alţii ; şi asta nu-mi convine !

Adică, cu alte cuvinte, voia să spună că după ce-i va elibera pe prinţi, trebuia să declare război reginei şi să devină regent în locul ei.

Ducele de Orléans se duse totuşi la Fontainebleau, după ce avu grijă să se plîngă, în mod public, de cardinal şi după ce mărturisi tuturor că n-avea nici un chef s-o vadă pe regină. Regele, însoţit de cardinal, îi ieşi în întîmpinare. La început, ducele păru cît se poate de satisfăcut. Îl îmbrăţişă pe cardinal şi după cîteva mici plîngeri care fură îndulcite de justificările ministrului şi de tratamentul deosebit de prietenos al reginei, totul păru să fi reintrat în normal. Începură deci să discute despre afacerea care le stătea cel mai tare la inimă şi anume despre locul unde să fie transportaţi prinţii. Regina îmi făcu cinstea de a-mi spune, imediat după ce s-a înapoiat la Paris, că ea îi vorbise lui Monsieur despre planul pe care şi-l făcuse de a-i duce la le Havre şi că el nu păruse să se opună. Spusese doar atît : *„Mezo si, mezo no"* (Şi da, şi nu). După asta, ducelui de Harcourt i se porunci să-şi ia imediat un număr corespunzător de trupe şi să-i ducă pe prinţi la le Havre.

Aflîndu-se la Fontainebleau, doamna de Chevreuse încercă să-l asigure pe Mazarin de bunele sentimente ale coadjutorului Paul de Gondi, vrînd să-l determine să-l facă

şi pe el cardinal. În acest scop, îi dădu lui Mazarin o mulţime de amănunte privitoare la cei care se străduiau să-i scoată pe prinţi din temniţă şi păru teribil de îndatoritoare faţă de regină. Châteauneuf, care în tot timpul călătoriei se străduise s-o facă pe slujitorul fidel şi ascultător, păru şi el dornic să se apropie de Mazarin. Ba chiar se crezu că îl sfătuise pe cardinal să-i aresteze pe ducele de Beaufort şi pe coadjutor, spunînd — în ciuda strînsei sale prietenii cu cei doi — că periclitau liniştea Statului ; dar cardinalul nu cuteză să aibă încredere în el. Châteauneuf avusese unele relaţii cu frondeurii, ba chiar şi cu unii din slujitorii credincioşi ai prinţilor, aşa cum avusese şi coadjutorul, căruia îi făgăduise — că doar nu-l costa nimic să-i făgăduiască — pălăria de cardinal, pe care însă nici nu visa să i-o dăruiască. Aşa că doamna de Chevreuse îi dădu lui Paul de Gondi unele speranţe în privinţa atît de rîvnitei pălării, dar, cum nu era vorba de nimic precis, ura coadjutorului împotriva lui Mazarin spori şi mai vîrtos. Comportarea cardinalului îl făcu şi pe Châteauneuf să se îndepărteze de el, fiindcă bătrînul cancelar îşi dădu seama că, oricîtă curte i-ar face şi oricît l-ar adula, tot nu i-ar sluji la nimic. Coadjutorul, mai perseverent, îşi înghiţi mînia şi încercă din nou să se apropie de Mazarin, spunîndu-i acestuia că, dacă avea unele temeri în privinţa sa, el era gata să plece la Roma, fiind mai mult decît mulţumit, să nu se mai amestece în nimic. Toate aceste intenţii frumoase şi lăudabile nu-l putură convinge pe Mazarin să-i facă vreun bine, dar nu cuteză nici să-i căşune vreun rău, adică să-l aresteze, aşa cum se pare că-i propusese Châteauneuf. Bănuitor din fire, Mazarin nu se încrezu în intenţiile celor doi, care, de astă dată, doreau în mod sincer să se apropie de el ; şi fiindcă amîndoi îl urîseră prea multă vreme, acum — aşa cum dealtfel era şi normal — nu-i mai putea privi pe cei doi, ca pe nişte oameni care i-ar fi putut deveni prieteni. Dacă Mazarin ar fi bănuit atunci că prinţul de Condé nutrea o cît de slabă

amiciție față de el, ar fi preferat să se împace cu acel prinț orgolios, pînă într-atît era de sătul de frondeuri și de toate isprăvile lor. Cu puțin înainte de a se reîntoarce la Paris, aceștia îl spînzuraseră în efigie pe la toate răspîntiile Parisului, și-i adresaseră și o mulțime de versuri deocheate. A trebuit ca locotenentul poliției să dărîme acele spînzurători și să poruncească ștergerea cuvintelor de ocară. Cardinalul atribuise toate aceste insolențe „bunilor săi prieteni", frondeurii. Adevărul e că la toate aceste manifestări de dispreț și de ură față de cardinal, luaseră parte și cei din partidul prinților.

Regina îl reținu pe ducele de Orléans lîngă ea, la Fontainebleau, cît putu de mult și nu-l lăsă să plece, decît cu o zi înainte de a se reîntoarce ea însăși la Paris, adică pe 15 noiembrie. Cînd am văzut-o, mi s-a părut foarte schimbată după boală. Era slăbită și tristă. Toată Curtea o întîmpină cu respectul cuvenit. Ducele de Beaufort, deși se temea să nu fie arestat, veni totuși s-o salute. Regina îl primi foarte rece. Procedă și el la fel față de Mazarin, urmărind să-și apere onoarea în ochii poporului. Coadjutorul veni și el s-o salute pe regină, iar aceasta îi făcu reproșuri despre felul cum se purtase.

La puțină vreme după scrisoarea reginei în capitală, veni vestea morții prințului Wilhelm al II-lea de Orania, ginerele reginei Angliei. Pierderea sa spori mîhnirea reginei, care și așa era foarte tristă. Îl plînse, de față cu mine, mărturisindu-mi că era profund impresionată. Prințul era un bărbat în putere, unul din marii căpitani ai lumii, stimat și prețuit de întreaga Europă. De la Ana de Austria m-am dus la regina Angliei, pe care am găsit-o și mai bolnavă, și mai abătută ca de obicei. Moartea acestui prinț, pe care o regreta enorm, îi aduse aminte de toate nenorocirile prin care trecuse, încît, pînă la urmă, am ajuns amîndouă la concluzia că secolul nostru ne blagoslovise cu o mulțime de necazuri menite să ne facă să medităm îndelung asupra nimicniciei omenești, ca și asupra

nenorocirilor ce se abat asupra noastră, cînd nici nu gîndești, răpindu-ne pentru totdeauna fericirea și bucuria de a mai trăi.

La două zile după ce s-a înapoiat la Paris, regina și-a chemat medicul, rugîndu-l să facă ce-o ști și s-o scape de boala aceea care se tot lungea. Doctorul îi dădu un leac, care, în loc să-i facă bine, îi făcu rău, fiindcă în noaptea următoare se simți foarte prost. Febra îi reveni, cu o putere nebănuită și o ținu unsprezece zile. Sigur că mulți dintre curteni se speriară, alții, dimpotrivă, se bucurară, fiecare conform patimilor și intereselor de care era animat.

Prinții sosiră la le Havre în 25 ale lunii noiembrie, în ziua de Sfînta Ecaterina. Plecaseră din Marcoussis în 15 noiembrie și nu mergeau decît în zori, cînd era încă întuneric, ca să nu-i vadă lumea, deși, bieții de ei, trăgeau mereu nădejde că vor fi salvați. Prințul de Condé, la un moment dat, încercă să fugă, dar Bar, care se ținea după el ca umbra, îl aduse înapoi. Cea mai cumplită amărăciune fu însă pentru prințul de Condé să se vadă în mîna și în puterea ducesei de Aiguillon, dușmanca sa, iar pentru ducele de Longueville cea mai mare umilință fu să se vadă purtat sub arest, prin ținuturile sale. Ducesa de Aiguillon, dimpotrivă, n-a fost cîtuși de puțin mîhnită să-i aibă pe prinți în mînă. Cînd ajunseră la le Havre, ea îi spuse prietenei sale, marchiza de Sablé, ridicîndu-și ochii spre cer și părînd mișcată de soarta lor nefericită că, de cînd îi știa pe bieții prinți la le Havre, uitase că-i ura ; că, la un moment dat, chiar avusese impresia că-i deveniseră foarte apropiați ; și că, îndată ce pacea generală avea să fie semnată, ea se hotărîse să se poarte cu ei cît se poate de bine. Marchiza — credincioasă prinților — îi răspunse că ea, dacă ar fi fost în locul ei, i-ar fi trimis cît mai departe. Această doamnă, al cărui spirit pătrunzător sondase toate cutele și răscutele inimii omenești, rîse împreună cu mine de prefăcuta bunătate a doamnei de Aiguillon, care nutrea în sinea ei cu totul alte senti-

mente, foarte puțin creștinești, față de bieții prinți. Reputația de care se bucura prințul de Condé, venerația pe care o aveau oamenii simpli față de cel mai mare căpitan al acelor vremuri, făcu ca odaia în care fusese închis la Vincennes să fie vizitată — cu curiozitate și respect — de nenumărate persoane. Domnișoara de Scudéry, ale cărei frumoase lucrări s-au bucurat de mare faimă în epoca noastră, s-a dus și ea la Vincennes. Și, văzînd garoafele, sădite în ghiveci și îngrijite de domnul Prinț, ce împodobeau terasa unde ieșea uneori să se plimbe, ea compuse cîteva versuri, pe care le scrise pe peretele odăii sau al acelei terase — nu mai știu exact — unde se aflau florile :

„Aceste gingașe garoafe stropite de-un războinic mare,
Cu mîna ce-a ținut o spadă și-a înstrunit un armăsar,
Ne amintesc că și Apolo a construit cîndva altare
Și nu ne miră că și Marte poate să fie grădinar."

Regina, în cea de a paisprezecea zi a bolii sale, se simți ceva mai bine ; acest lucru îi îngădui cardinalului să se preocupe de luptele de la graniță, unde soldații cam începuseră a se lăsa pe tînjală. Fără a mai pierde vreme, cardinalul plecă din Paris în 1 decembrie. Planul său era să recucerească orașul Rethel din mîinile dușmanilor, care tocmai puseseră stăpînire pe el și pe care se părea că aveau de gînd să-l întărească, pentru a petrece iarna între zidurile sale. Toate trupele aflate la Bordeaux, alăturîndu-se armatei noastre din Champagne, ne-am trezit cu o oaste de peste douăzeci de mii de oameni. Mazarin, în ciuda iernii care era destul de înaintată, voia neapărat să întreprindă ceva care să mai șteargă cît de cît rușinea îndurată de mareșalul Du Plessis, care nu fusese în stare să-i arate dușmanului, de ce era el capabil. Pierderile suferite de noi în Catalonia, unde spaniolii puseseră mîna pe cele mai importante orașe, dădeau și ele destulă apă la moară răuvoitorilor și cîrcotașilor. Plecarea ministrului dădu și ea

loc la tot felul de presupuneri. Unii au spus că Mazarin plecase fiindcă regina era foarte bolnavă şi că, dacă s-ar fi prăpădit, era mai bine pentru el să se afle cît mai departe de Paris, unde viaţa sa, într-o asemenea situaţie, nu mai era în siguranţă. Noroc că regina era aproape vindecată cînd plecase el, iar cardinalul preconizase această călătorie, chiar înainte de a se duce în Guienne.

În clipa în care dădea să plece, careva îl înştiinţă că frondeurii se străduiau să-l atragă de partea lor pe ducele de Orléans, că acest prinţ se plînsese de cutezanţa cardinalului, care-i trimisese pe prinţi la le Havre, fără să-i ceară consimţămîntul. Dealtfel, Mazarin observase că, după ce se reîntorsese de la Fontainebleau, Monsieur se purta foarte rece cu regina, că se simţea stingherit cînd se aflau împreună şi mai ales cînd se afla el de faţă. Mazarin a fost de asemenea înştiinţat că Parlamentul începuse a face zarvă în favoarea prinţilor, care zarvă era sporită de tărăboiul pe care-l făceau slujitorii lor credincioşi. Toate acele veşti nu-l mirară pe ministru, cîtuşi de puţin. Socoti că trebuia să realizeze mai întîi ceea ce era mai important şi de mai mare reputaţie pentru el şi să lase timpul să descurce celelalte probleme. La cîteva zile după plecarea cardinalului, regina îmi făcu cinstea de a-mi mărturisi că, luîndu-şi rămas bun de la ea, îi spusese că se ducea acolo unde-l chema datoria, fără să se teamă, deşi fusese avertizat că unii vor încerca să-l bîrfească şi să-l ponegrească în ochii ei ; la care ea îi răspunsese că era bucuroasă că se ivise ocazia pentru a-i dovedi cît de mult ţinea la el şi-l aprecia.

Aşa după cum prevăzuse cardinalul, de îndată ce el plecă, Parlamentul se şi adună. Prinţesa de Condé, soţia prinţului — căci mama acestuia era atunci foarte bolnavă — prezentă Companiei o cerere în care se plîngea de cardinalul Mazarin, care-i trimisese bărbatul într-un loc unde era asuprit de cei mai aprigi duşmani ai lui şi care ar fi putut, oricînd ar fi avut chef, să-l trimită

undeva, în vreo țară străină. Că așa stînd lucrurile, ea ruga Parlamentul să-i ia în considerație cererea și să ordone ca — în conformitate cu legile Statului și, mai ales, cu ultima declarație din luna octombrie, să fie aduși la Luvru și păziți de un gentilom din casa regală. Această cerere a fost prezentată de către Des Landes-Payen, consilierilor din Parlament, care s-au dovedit deosebit de zeloși în privința prinților. Cererea a fost primită cu aplauze de Parlament și dată avocaților regelui, care să hotărască ce era de făcut cu ea. Aceștia, după ce se consultară între ei, se deciseră să trimită cererea reginei, rugînd s-o aibă în vedere.

Chiar în ziua aceea sosi și vestea morții doamnei prințese-mama, care a fost regretată de nenumărate persoane. Sigur că cei care știau cît suferise din pricina arestării fiilor ei, spuseră că murise cu zile, datorită mîhnirii și durerii, mai ales că se afla la o vîrstă care i-ar fi îngăduit să mai trăiască încă mulți ani, cu atît mai mult cu cît fusese o femeie zdravănă și sănătoasă tun. Era încă foarte frumoasă și e lesne de bănuit că numai amărăciunea acelei dizgrații a dat-o peste cap. Cred că v-am mai spus, cînd v-am mai vorbit despre ea, că era foarte mîndră și orgolioasă, urîndu-și cumplit dușmanii și neputînd, pentru nimic în lume, să-i ierte. Cu firea pe care-o avea, sigur că nu putuse îndura să se vadă exilată, să-și vadă băieții închiși, iar pe dușmanii ei triumfînd. Înainte de a muri, prințesa de Condé l-a rugat pe arhiepiscopul de Sens să se ducă și să-i spună reginei că o iertase pentru răul pe care i-l făcuse, și că să se gîndească la faptul că moartea nu cruță pe nimeni. Deși regina era atunci încă foarte bolnavă, soarta prințesei o impresionă mult. Dar cum era preocupată de propriile ei necazuri, fiind foarte abătută din pricina bolii care nu-i mai trecea, nu făcu prea mare caz de moartea prințesei. Madame și Mademoiselle n-au fost deloc impresionate de moartea acestei prințese ; atîta doar că înoetară s-o mai urască. Madame fusese informată

de fratele ei, ducele de Lorena, că doamna de Longueville izbutise să ajungă la o înțelegere cu spaniolii ; cum Madame nu mai avea de-acum încolo prilejul să se vadă cu doamna prințesă a cărei trufie o indispunea profund, fu cît se poate de dispusă să treacă de partea prințului de Condé. Așa că începu a-l îndemna și pe soțul ei să facă la fel, ba chiar și pe Mademoiselle, care se pare că avea o oarecare slăbiciune pentru domnul Prinț.

Nu vreau să închei cu prințesa de Condé, înainte de a aminti unele lucruri pe care mi le-a mărturisit doamna de Brienne. După ce această doamnă s-a întors din călătoria pe care a făcut-o la Bordeaux, unde a urmat-o pe regină, s-a dus s-o vadă pe doamna prințesă cu care avea cinstea de a fi rudă și pe care o iubise întotdeauna, în mod cu totul deosebit. A găsit-o bolnavă ; cînd prințesa s-a aflat la un pas de moarte, s-a întors spre ea, i-a întins mîna și i-a spus :

— Draga mea prietenă, spune-i te rog acelei nefericite ființe, care se află acum la Stenay (nefericita ființă era doamna de Longueville, fiica ei), în ce stare mă aflu și fă în așa fel încît să audă că am murit.

Aceste vorbe își făcură, din plin, efectul. Căci, la puțină vreme după asta, doamna de Longueville, dezamăgită, sătulă de necazurile prin care trecuse și mai ales de falsitatea și de mărețiile trecătoare ale acestei lumi, după ce a străbătut toată Europa și a cunoscut tot felul de oameni, căindu-se de viața searbădă pe care o dusese, a preferat în locul unei existențe mondene și zgomotoase, una sobră și austeră, călugărindu-se. Doamna prințesă avusese și ea o tinerețe destul de zvăpăiată, căci, într-o zi, am auzit-o amuzîndu-se împreună cu regina, pe seama aventurilor sale din trecut, amintind de cardinalul Pamfilio — care mai apoi a devenit Papă — regretîndu-l apoi pe cardinalul Bentivoglio și lăudîndu-se că avusese o droaie de amanți de toate condițiile : papi, regi, cardinali, prinți, duci, mareșali ai Franței, ba chiar și simpli gentilomi. După ce a rămas văduvă, deși

nu-l iubise deloc pe bărbatul ei, ci doar îl admirase pentru bunătatea, puterea și bogăția sa, s-a simțit copleșită de tot felul de necazuri și de neplăceri. Copiii ei, pe care-i iubise ca pe ochii din cap, i-au pricinuit mari mîhniri, iar mai apoi, dizgrațierea și întemnițarea lor, i-au scurtat zilele. De obicei, cam așa se întîmplă în viață : dorim întotdeauna ceea ce n-avem ; iar cînd obținem ceea ce am dorit cu atîta ardoare, ori ne aduce numai necazuri, ori e prea tîrziu.

Doamna prințesă murind, nora sa trebui să se agite ea acum pentru eliberarea prinților. În ziua hotărîtă pentru a delibera asupra cererii sale, Camerele se adunară din nou. Primul președinte — pentru a nu părea că apără cu prea multă căldură cauza prinților — făcu unele greutăți, susținînd că doamna prințesă nu prea avea căderea să facă o astfel de cerere. Dar chiar în acea clipă, ușa Marei Camere se deschise și un gentilom aduse din partea prinților o scrisoare, ce părea a fi fost scrisă în drum spre le Havre și care era semnată de toți trei. Primul președinte spuse că era greu de crezut ca prinții să fi scris acea scrisoare pe drum, după care adăugă : „Dificil, dar nu imposibil !" Și, pentru a le închide gura coadjutorului și ducelui de Beaufort, care tocmai se pregăteau să conteste autenticitatea acelei scrisori, spuse :

— Dealtfel, am mai văzut în timpul războiului astfel de scrisori venite din partea Arhiducelui, și pe care acesta le scrisese — după cum ne-au confirmat cei care l-au văzut cu ochii lor — pe strada Saint-Denis.

După această intervenție se iscă o asemenea învălmășeală în Parlament, încît președintele spuse că, dacă vor vorbi toți deodată, nimeni nu va mai înțelege nimic și că-i roagă pe domnii magistrați să facă liniște. În sfîrșit, după ce zarva se mai potoli, deliberară ce trebuia făcut cu scrisoarea gentilomului. În timp ce deliberau, iată că mai primiră o scrisoare, de data asta din partea domnișoarei de Longueville care cerea pentru tatăl ei, exact ceea ce

ceruse şi doamna prinţesă pentru soţul ei şi pentru cumnatul ei, prinţul de Conti. Pînă la urmă, Parlamentul pierzîndu-şi vremea cu tot felul de proceduri, ajunse la concluzia că scrisoarea nu aparţinea prinţilor, că, probabil fusese scrisă de gentilomul care-o adusese şi că nu putea fi luată în consideraţie. Oricum, deliberările în legătură cu cele trei cereri — a doamnei prinţese de Condé, a domnişoarei de Longueville şi a gentilomului — fură amînate pe a doua zi, 9 decembrie. Regina, deşi bolnavă, ţinu un Consiliu în aceeaşi zi, adică în 8 decembrie, în odaia ei, Consiliu la care luară parte cancelarul, mareşalul de Villeroy, Servien şi Le Tellier. Hotărîră să-i cheme imediat pe avocaţii regelui, iar cînd aceştia sosiră, îi întrebă ce era cu scrisoarea gentilomului şi-i puse să povestească în amănunt tot ce se petrecuse în şedinţa Parlamentului.

A doua zi, în 9 decembrie, de îndată ce Camerele se adunară din nou, ea trimise avocaţilor regelui o scrisoare cu pecete, prin care poruncea acestora să ceară Parlamentului o păsuire, ca să se gîndească în linişte la ceea ce avea de făcut. Că regele nu avea nimic împotriva cererii pe care o făcuse prinţesa de Condé, dar că, avînd în vedere că era bolnavă, cerea un răgaz de opt zile, pentru a-şi da seama în ce fel trebuia să procedeze. Această cerere a avocaţilor regelui şi dezbaterile care urmară în legătură cu ea, făcu să se iroseasc㠄toată ziua.

Sîmbătă, 10 decembrie, avocaţii regelui aduseră din nou la cunoştinţa Parlamentului cererea reginei. Magistraţii deliberară o vreme, apoi hotărîră să-i acorde reginei un răgaz de patru zile în loc de opt, cîte ceruse ea. Regina începu a se simţi mai bine ; Vautier, medicul ei, spuse că avusese un abces la maţe şi că, în sfîrşit, acesta spărsese. Faptul uimi toată Curtea, căci abia acum îşi dădură cu toţii seama prin ce primejdie trecuse. Dar, deşi abcesul dăduse înapoi, febra nu-i scădea deloc.

În 14, Parlamentul vru să delibereze din nou în legătură cu cele trei cereri ; dar timpul se irosi în disputele

dintre frondeuri și partizanii prinților și în diversele vociferări împotriva cardinalului, pe care-l făcură cum le veni la gură. Toți îl socotiră perturbator al liniștei publice și strigară că doreau ca ducele de Orléans să ia și el parte la ședințele Parlamentului. Deși cardinalul neglijase să-și recruteze slujitori credincioși din mijlocul acestei Companii, iar regina neglijase și ea, Ana de Austria mai avea totuși cîțiva oameni care-o slujeau și care-o ajutau. În 15 decembrie, domnii din Parlament trimiseră cîțiva magistrați la ducele de Orléans, ca să-l roage să asiste la deliberările lor. Ducele de Orléans care, în privința prinților, era întrutotul de acord cu regina, dorind ca cererea prințesei de Condé să fie respinsă, răspunse că nu se va hotărî să vină la Parlament, decît atunci cînd va fi primit în cu totul alt mod decît în zilele precedente ; că acolo fiecare făcea pe stăpînul, iscînd o asemenea hărmălaie, încît nu se mai înțelegea om cu om ; că zarva și scandalul pe care-l făceau nu-i va scoate pe prinți din închisoare și că, dealtfel, nici n-o sfătuia pe regină să facă acest lucru. Că regina avusese motive serioase ca să-i ducă la le Havre și că el fusese cel care o sfătuise să facă acest lucru, deși — pe de altă parte — toată lumea știa că fusese foarte supărat pe regină că-i trimisese pe cei trei prinți la le Havre, fără acordul lui.

În aceeași zi, sosi vestea unei înfrîngeri a dușmanului de către lordul Digby, un englez care comanda pe atunci unele din trupele noastre. L-am văzut aducîndu-i reginei un steag, ceea ce prețui în ochii ei, mai mult decît cel mai frumos diamant din lume. Dar iată că în curînd, regina mai primi unul, mult mai important. Mazarin îi trimise un curier ca s-o anunțe că cucerise Rethelul, în două sau trei zile. Cardinalul putea împărți cu mareșalul Du Plessis gloria acestei cuceriri. Iată-l deci pe acest om, condamnat de Parlament și spînzurat în efigie, crescînd în ochii lumii, în ciuda urii publice, adăugînd la calitatea lui de ministru și pe cea de ostaș, și cucerind orașe în fruntea a douăzeci

de mii de oameni, fără să-i pese de injuriile dușmanilor săi. Văzîndu-se urît de mai marii regatului, încercă să cucerească simpatia soldaților. Maxima sa era de a se duce pe front, cît mai des cu putință și de a duce bani soldaților, avînd grijă ca aceștia să aibă tot ce le trebuie. În acel an, le duse niște mantale, pentru a-i feri de frigul ce începuse a pișca binișor. Dădea cîte trei, patru mese îmbelșugate, la care-i poftea pe ofițeri, urmărind să și-i apropie și arătîndu-se față de toată lumea foarte blînd și înțelegător, ceea ce nu se întîmpla niciodată în cabinetul reginei, unde era aproape inaccesibil.

Regina, deși primi această veste cu multă bucurie, se arătă foarte reținută, spunînd doar că acum, cînd Rethelul fusese cucerit, nu le mai rămînea decît să-l înfrîngă pe mareșalul de Turenne. Vorbele astea fură profetice : căci chiar atunci cînd vorbea despre acest lucru, armata regelui pusese mîna pe oștile dușmane comandate de mareșalul de Turenne. Acel mareșal rebel și don Estevan de Gamarra, imediat după cucerirea Rethelului, cu mai bine de opt mii de călăreți și peste patru mii de pedestrași, nefiind încă înștiințați de victoria alor noștri, își continuară marșul către acel oraș pe care voiau să-l ajute, fiindcă așa le făgăduise asediaților. Cînd oastea regelui află despre apropierea lor, întruni imediat Consiliul de război și Mazarin hotărî să-i înfrunte. Generalii și toți celalți ofițeri superiori fiind de acord cu această hotărîre, grosul armatei, care se afla gata de luptă, se pregăti de atac. Șapte mii de infanteriști și cinci mii de călăreți înaintară cu toată viteza posibilă înaintea armatei spaniole. Ai noștri, neavînd decît două tunuri, îi văzură la un moment dat pe spanioli, care se opriseră cam la trei sferturi de leghe de ei, pentru a delibera dacă să se lupte sau să se retragă. Pînă la urmă, hotărîră să se bată ; vă închipuiți cît de crîncenă a fost acea bătălie între două oștiri aproape la fel de mari și de călite, conduse de doi mareșali cum erau Du Plessis și Turenne, precum și de numeroși ofițeri viteji, cutezători

şi obişnuiţi cu luptele. Mareşalul Du Plessis, care era tot timpul în fruntea oştilor sale, cu sabia în mînă, îl bătu pe Turenne care, deşi învins, nu se comportă mai puţin vitejeşte.

Regina fu încîntată să vadă că dorinţele i se împliniseră. Se părea că bunul Dumnezeu, prin acea înfrîngere, voise să astupe gura bîrfitorilor, onorîndu-l — printr-un atît de mare succes — tocmai pe cel pe care ei îl dispreţuiseră pe nedrept şi care-l urau atîta, fără să ştie de ce.

Auzind această veste, m-am apropiat de regină care stătea în pat, bucurîndu-mă de bucuria ei. După ce-i mai mulţumi Domnului încă o dată, îmi întinse mîna, spunînd :

— Slavă Cerului, că mi-a ascultat ruga !

Bucuria mareşalului Du Plessis pentru acea victorie fu întunecată de moartea fiului său, contele Du Plessis, băiatul cel mare, cu care se mîndrea grozav. Mai pierduse unul, într-o altă bătălie pe care o cîştigase în faţa Cremonei. Această de a doua pierdere, reînnoindu-i-o şi pe prima, durerea lui fu dublă. Acelaşi mareşal, mi-a mărturisit mai tîrziu, vorbindu-mi despre moartea celor doi fii ai săi, că bucuria de a cîştiga o bătălie este atît de mare, încît te face să nu mai fii sensibil la nimic altceva, dîndu-mi astfel de înţeles că onoarea şi gloria de a-ţi sluji patria trebuie să fie mai presus chiar decît dragostea faţă de copiii noştri, oricît de mult i-am iubi.

În vreme ce ministrul era ocupat să cîştige bătălii împotriva duşmanilor ţării, bătăliile sale proprii, în ciuda succeselor repurtate, aveau să-i aducă mari necazuri. Prinţesa Palatină o cîştigă de partea ei pe doamna de Chevreuse, făgăduindu-i, în numele prinţilor, s-o mărite pe fata ei, frumoasa domnişoară de Chevreuse, cu prinţul de Conti. Nu era cine ştie ce mare avantaj pentru o prinţesă din familia de Lorena, care pe deasupra mai era şi frumoasă şi bogată, să se mărite cu un prinţ urît şi cocoşat. Dar planurile mari făcute în legătură cu această căsătorie, o determinară pe doamna de Chevreuse să privească lucru-

rile cu mult interes, mai ales în privinţa urmărilor. Îi convenea s-o mărite pe fiică-sa cu cocoşatul de Conti, pentru că nu mai avea nici o încredere în ducele de Orléans, pentru că familia prinţului avea multă putere şi pentru că însuşi Parlamentul începuse a-l stima pe prinţul de Condé. Fiind aproape sigură că această căsătorie se va face, ştia că domnul Prinţ, ajutat de prietenii săi, de ea şi de viitoarea lui cumnată, va realiza lucruri mari. Coadjutorul, mai dificil decît ceilalţi, nu se lasă atît de uşor cîştigat de Prinţesa Palatină. Socotindu-l însă necesar planurilor sale, se duse ea la el şi se pricepu să-l convingă atît de bine, încît de dragul pălăriei de cardinal, renunţă la domnişoara de Chevreuse de care era îndrăgostit nebuneşte. Prinţesa Palatină îi făgădui în mod solemn să vorbească cu sora sa, regina Poloniei, care avea un post liber de cardinal, şi s-o roage să-l cedeze Franţei. Bătut la cap şi de doamna de Chevreuse, coadjutorul făgădui să îmbrăţişeze cauza prinţilor, încercînd să-l determine şi pe ducele de Orléans să fie de partea celor trei iluştri întemniţaţi. Cum primeau adesea veşti de la ei prin cîţiva oameni pe care-i cumpărase, prinţii fură puşi la curent cu tot ceea ce se făcea pentru eliberarea lor. Cardinalul fu imediat avertizat, de tot ceea ce făcea Parlamentul în favoarea prinţilor ; dar nu ştia nimic din ceea ce se punea la cale în secret, între prinţi, frondeuri şi Prinţesa Palatină. Acele zvonuri publice, deşi destul de puternice, nu-l speriară. Avea cîţiva prieteni buni la Paris, care-l sfătuiră să nu se întoarcă încă ; dar, neştiind nimic — după cum v-am mai spus — din tratativele secrete duse pentru eliberarea prinţilor, nu vru să ţină seamă de sfaturile prietenilor săi şi hotărî să se înapoieze în capitală. Rămase doar cîteva zile la Amiens, pentru a afla ce anume se discutase în Parlament. În ziua de 17, cînd ajunse la Paris vestea bătăliei pe care o cîştigase, Parlamentul deliberase în legătură cu cererea prinţesei de Condé, prezentată de Des Landes-Payen. Mulţi luară cuvîntul şi spuseră că regina ar trebui rugată să-i elibereze

pe prinți și să-l îndepărteze pe cardinal din treburile publice, ca incapabil și ca perturbator al liniștei țării. Dar, sunînd ora de închidere, înainte ca toți consilierii să fi apucat să-și spună părerea, adunarea se destramă și rămase să mai discute și a doua zi.

În acea zi, un oarecare Menardeau, unul dintre prietenii cardinalului, spuse că prinții de sînge erau de fapt ca și copiii familiei regale ; că tatăl putea să-și corijeze copiii, fără a-i critica ; că Parlamentul o luase înaintea puterii regale ; că el nu avea dreptul să judece acțiunile regelui ; că nu avea decît dreptul „de excepție", adică dintre mai multe lucruri pe care regele le cerea Parlamentului, acesta avea dreptul „să excepteze" unele, care ar fi fost vătămătoare poporului.

Dar Menardeau a fost fluierat și luat în rîs de toată Compania, ca și cum ar fi spus cine știe ce trăznăi. Terminîndu-și deliberările, Parlamentul fu invitat de rege, la Notre-Dame, la un *Te Deum* ce se cînta în ziua aceea, drept mulțumire pentru victoriile repurtate la graniță. Cardinalul poruncise să se împodobească incinta Catedralei, cu steagurile pe care le cucerise. Dar această slujbă, făcută pentru a-l proslăvi pe el, se întoarse împotrivă-i și-i făcu numai rău. Există boli, în care cele mai bune leacuri se preschimbă în otravă pentru cei care le iau. Regina, care văzu că ducele de Orléans era de acord cu tot ce se făcea împotriva ei, i se plînse de acest lucru. Dar el, fără să-i spună încă precis ce anume gîndea, îi răspunse că, în timpul călătoriei sale la Bordeaux, se folosise de frondeuri, ca să-l poată sluji mai bine pe rege, și că acum nu putea să-i mai abandoneze, după ce le făgăduise că o să-i împace cu regina. Ceea ce, adăugase, n-ar fi fost deloc imposibil. În 29 ale lunii, se isprăvi, în sfîrșit, acea faimoasă deliberare în favoarea prinților, ajungîndu-se la concluzia că regina să fie rugată să-i elibereze, întrucît prinții nu se făcuseră vinovați de nici un fel de crimă.

A doua zi, ducele de Orléans se duse la doamna de Chevreuse, de unde trimise după Châteauneuf şi după Le Tellier, cărora le spuse răspicat că el nu va mai pune piciorul în Palatul regal, pentru că fusese avertizat, din mai multe părţi, că regina voia să-l aresteze. Cei doi miniştri, transmiţîndu-i reginei cele spuse de cumnatul ei, ea îşi dădu cuvîntul că ducele se afla în deplină siguranţă la Palat şi că toate zvonurile care-i ajunseseră la ureche, erau false. Luîndu-şi inima în dinţi, ducele de Orléans se duse la regină ; cardinalul îi ieşi înainte pînă în anticameră. Ducele, îmbrăţişîndu-l, îi spuse cîteva vorbe foarte amabile şi politicoase, dar nu-i făcu nici o vizită.

Capitolul IX

1651. — Vizita ducelui de Orléans la cardinalul Mazarin. — Ducele doreşte să-şi mărite una din fete, cu regele. — Refuză să-i abandoneze pe coadjutor şi pe ducele de Beaufort. — Numirea mareşalilor. — Moartea lui d'Avaux şi a lui de Mesme. — Alianţa Prinţesei Palatine cu ducele de Orléans, doamna de Chevreuse, coadjutorul şi Châteauneuf împotriva lui Mazarin. — Dizgraţierea lui Chandenier. — Ducele de Orléans cere îndepărtarea lui Mazarin. — El refuză s-o vadă pe Ana de Austria. — Ea se plînge Parlamentului, de coadjutor. — Magistraţii cer alungarea cardinalului. — Regina refuză. — Şedinţa furtunoasă din Parlament. — Plecarea lui Mazarin la le Havre. — Neliniştea reginei. — Discuţia pe care o are cu doamna de Motteville.

1651: În ziua de 3 ianuarie a noului an ducele de Orlèans se duse la Palatul Regal, unde nu discută nimic cu Mazarin. În 4 ianuarie, ducele de Orléans se duse să-l vadă pe cardinal. În acea zi, ducele nu era prea bine dispus, din pricina diligenţelor pe care le depunea cardinalul, pe ascuns, pentru a-l atrage de partea sa. Cum rămaseră destulă vreme împreună discutînd între patru ochi, toţi îşi închipuiră că de-acum toate facţiunile aveau să se împace. Adevărul e că toată discuţia n-a constat decît în reproşuri şi dintr-o parte, şi dintr-alta şi dintr-o serie de justificări ale lui Mazarin, pe care ducele le primi cu destulă răceală. Era atît de mare şi de puternic pe atunci, încît puteai spune că era aidoma unui rege. Cerul îl înzestrase cu spirit şi cu judecată. Dar acţionînd întotdeauna după cum îl îndemnau ceilalţi, fiind cam moale din fire, în loc să-şi vadă de interesele sale, le rezolva pe ale celor care-l manevrau. Ceruse pălăria de cardinal pentru slujitorul său, abatele de la Rivière, mergînd pînă-n pînzele albe pentru a satisface interesele acestui favorit al său. Făcuse acelaşi lucru şi pentru coadjutor, care, vrînd să fie cardinal, îl atrăsese pe duce pe partea lui. Lăsîndu-se condus cu atîta uşurinţă, Monsieur se lipsea de toate avantajele pe care le-ar fi putut pretinde, în mod legitim, pentru sine. Toată lumea se mira de orbirea lui. Din păcate, n-avea decît fete. Cea mai mare, pe care-o avusese cu prima lui soţie, fosta domnişoară de Montpensier, era mult mai în vîrstă decît regele, şi avea o fire mult prea capricioasă, pentru ca să-i placă reginei. Dar ducele mai avea şi alte fete, din cea de a doua căsătorie, iar cea mai mare dintre ele era foarte frumoasă şi foarte apropiată de vîrsta regelui. Această alianţă convenea ambelor familii ; era potrivită şi ducele se strădui cît putu să-şi mărite fata cu nepotul său. Numai că regina nu era deloc încîntată de acest proiect. Ea n-o voia ca noră decît pe Infanta Spaniei, fata fratelui ei, deci pe nepoată-sa. Pe de altă parte, gîndindu-se că ducele de Orléans, devenind socrul

regelui, n-ar mai fi avut în vedere decît interesele ginerelui său, trebuind să renunțe la toate acele facțiuni care tulburau Statul, mai că ar fi fost de acord să-și însoare băiatul cu fata cumnatului său.

În 5 ianuarie, ducele de Orleans, care nu luase încă o hotărîre, îi făcu o nouă vizită cardinalului, discutînd împreună patru ceasuri încheiate. Îi spuse că avea de gînd să uite tot ceea ce-l deranjase și că dorea să trăiască amîndoi în aceleași bune relații de mai înainte. Ministrul, trăgînd unele nădejdi că l-ar putea atrage din nou de partea sa, îl rugă, cu multă insistență, să i-i cedeze lui pe ducele de Beaufort și pe coadjutor ; dar orice rugăminte fu zadarnică : cei doi prinseseră rădăcini mult prea adînci în sufletul ducelui de Orléans, pentru ca acesta să și-i poată smulge din suflet, chiar atît de repede. Ca să poată face acest lucru, ar fi trebuit ca renunțarea să fie condiționată de ceva care să-l intereseze în cel mai înalt grad pe Monsieur. Or, Mazarin nu avea cu ce-l tenta. Momentul a fost hotărîtor și pentru duce, și pentru cardinal : căci, începînd din ziua aceea, toate lucrurile care s-au petrecut, i-au despărțit definitiv. Trebuie deci să tragem concluzia, odată ajunși aici, că e o mare nenorocire pentru un om de un neam atît de ales, să nu se poată ține pe propriile sale picioare, să nu știe ce hotărîre să ia atunci cînd trebuie să facă ceva care să nu-i știrbească nici prestigiul, nici gloria, și care să poată discerne întotdeauna binele de rău. Marchizul de Seneterre mi-a istorisit toate amănuntele acelei discuții, care, pentru că nu fusese dusă pînă la capăt, n-a avut nici un fel de rezultate concrete. Marchizul mi-a mai spus că ducele de Orléans, cu avantajele pe care le avea, putea trage mari foloase. Căci reîmprietenindu-se cu Mazarin, puterea suverană i-ar fi furnizat mijloacele de a satisface ambiția celor pe care nu voia să-i abandoneze, privîndu-i doar de o încredere de care cei doi nici așa nu făceau prea mare caz. Seara, la regină, ducele de Orléans, strîngîndu-mi mîna, îmi spuse :

— Sîntem pe cale, doamnă, de a vedea niște răzmeriţe ciudate !

Cardinalul îl pofti totuşi pe ducele de Orléans, la el la masă, împreună cu regele, ca să petreacă împreună ajunul Bobotezei. Ducele se duse, şi masa fu destul de veselă şi de plăcută. Ducele de Orléans, dînd pe gît cîteva pahare în plus, spuse unele vorbe care le dădură celorlalţi prilejul să facă unele glume deocheate pe seama frondeurilor. Cavalerul de Guise, instigat de cardinal, voi să continue acea discuţie ; şi, înfierbîntat şi el de vinul pe care-l băuse, începu să lălăie nişte cîntece pe seama ducelui de Beaufort ; apoi, pierzîndu-şi măsura, spuse că coadjutorul Parisului ar trebui aruncat pe fereastră. Şi sînt sigură că ar fi făcut cu plăcere acest lucru, pentru că pe Gondi îl credea duşmanul prinţului de Condé, la care el ţinea foarte mult. Apoi, mai dînd un pahar peste cap, în sănătatea reginei, adăugă cum că era sigur că o asemenea faptă ar vindeca-o pe loc pe majestatea sa. Regele era încă prea tînăr, pentru a lua parte la acel chiolhan şi la acele cîtece deşucheate. La rugămintea cardinalului, se ridică de la masă, lăsîndu-i pe ducele de Orléans şi pe ceilalţi, care se afumaseră bine, să-şi continuie cîntecele şi vorbele fără perdea. Ministrul nu mai vru nici el să rămînă, pentru a nu fi obligat să ia parte la glumele răutăcioase ce se făceau pe seama duşmanilor săi. Dar, ceea ce se petrecea, îi plăcea grozav, deşi prudenţa îl obligase să se retragă într-un cabinet alăturat, împreună cu regele.

A doua zi, regina ne istorisi cu multă plăcere, ceea ce spusese cavalerul de Guise. Dar, din păcate, acele vorbe care-o înveseliseră atîta mai tîrziu îi căşunară mari necazuri. Frondeuriii, auzind de acea declaraţie publică făcută împotriva lor, socotiră că venise vremea să-l alunge pe Mazarin ; cum ducele de Orléans nu-i abandonase pe frondeuri, frumoasele demonstraţii de pe vremuri, în favoarea cardinalului, luară sfîrşit. Se pare că între regină

și ducele de Orléans exista o înțelegere scrisă, de a nu-l elibera pe prințul de Condé, fără consimțămîntul comun și al uneia, și al celuilalt. Această făgăduială nu-i dădea deloc liniște ducelui de Orléans. Vedea că-l îndepărtase atît de mult pe ministru, încît îl obliga, fără voia lui, să se împace cu prinții ; ba chiar și auzise că începuse a le lua partea. Prietenii săi, turnînd gaz peste foc, îl asigurară că știau din sursă sigură că avea de gînd să le deschidă el însuși porțile închisorii din le Havre. Ducele de Orléans — îndepărtîndu-se de cardinal, din capriciu și din sila care i se strecurase în suflet împotriva lui, presat de frondeurii care erau legați în taină de prințul de Condé, și dorind ca acest prinț să-i rămînă obligat — se lăsă dus acolo unde voiau să-l aducă dușmanii lui Mazarin, angajîndu-se să acționeze el însuși pentru a-i elibera pe prinți, și mai ales pe prințul de Condé, pe care începu a-l respecta și mai mult, cînd văzu că Parlamentul începuse a se interesa atîta de el. Laigues, care, pentru a-l salva pe coadjutor, propusese primul ca prințul de Condé să fie arestat, acum fusese primul care făcuse cea mai mare zarvă, cerînd eliberarea lui, spunînd tot ce-i trecea prin minte ducelui de Orléans, doar, doar îl va rupe complet de cardinal. Se pare că principalul motiv pe care l-a avut de a-și distruge propria-i operă, a fost refuzul lui Mazarin față de doamna de Chevreuse, de a-i acorda coadjutorului pălăria de cardinal, Buturuga mică răstoarnă carul mare ! Dealtfel, aproape zilnic vedem că mai toate lucrurile importante care se întîmplă în lumea asta mare, se datorează de fapt, unor fleacuri.

De îndată ce s-a întors la Paris, Mazarin i-a prezentat reginei pe cîțiva dintre cei care au contribuit la victoria de la Rethel. Mă aflam lîngă regină, cînd aceasta i-a primit. I-a lăudat pentru felul cum luptaseră, apoi, întorcîndu-se spre mine, spuse :

— Ah, Doamne, cît de dragi îmi sînt aceștia oameni care l-au slujit cu atîta credință pe rege !

Cei mai de seamă au fost răsplătiți. Villequier, marchizul de Hocquincourt, La Ferté-Seneterre și La Ferté-Imbault primiră fiecare bastonul de mareșal al Franței. Villequier luă numele familiei sale, de Aumont. Hocquincourt și-l păstră pe-al lui, la fel ca și Ferté-Seneterre. La Ferté-Imbault îl luă pe cel de Étampes. Marchizul de Grancé, guvernator în Gravelines, care n-a fost făcut mareșal al Franței, din cauză — cred eu — că s-a opus ducele de Orléans, s-a dus înapoi în orașul lui, nemulțumit și mîhnit. Dar s-a împăcat repede cu Mazarin, care, mai tîrziu, l-a făcut și pe el mareșal al Franței. Manicamp a primit drept răsplată orașul La Fère, însă, după cîțiva ani, i-a fost luat din pricina violențelor și nedreptăților sale.

Spre sfîrșitul anului, s-au prăpădit contele d'Avaux și președintele de Mesme, fratele său, doi oameni cu totul deosebiți, plini de suflet și de calități, pe care toată lumea i-a regretat. Unul era deosebit de abil în negocieri și a fost folosit ca ambasador, cu diverse prilejuri. Celălalt era un magistrat care împărțea dreptatea, așa cum scrie la carte, căci era un om de o integritate desăvîrșită.

Ducele de La Rochefoucauld, văzînd bunele intenții ale Parlamentului și neavînd nici stimă, nici prietenie față de frondeuri, vru să-l convingă pe Mazarin să-i elibereze pe prinți, ca să se bucure el de meritul că făcuse acest lucru. Mazarin veni pe furiș la Prințesa Palatină, se ascunse în palatul acesteia și discută pe îndelete cu La Rochefoucauld, fără ca doamna de Chevreuse, ducele de Beaufort sau coadjutorul să afle ceva. Marii seriori socoteau că era de datoria lor să se atașeze de rege și de miniștrii acestuia, pentru că era singurul loc de unde le puteau veni binefacerile și favorurile. Își închipuiau — și pe bună dreptate — că prințul de Condé și cardinalul, împăcîndu-se, ei ar primi o răsplată considerabilă. După o primă întrevedere între La Rochefoucauld și Mazarin, urmă o a doua, care avu loc la Palatul Regal. Bartet, slujitor fidel al cardinalului, care era amestecat într-o mulțime

de intrigi, îl duse pe La Rochefoucald, pe ascuns, la cardinal, ca să trateze cu el. Intră în apartamentul lui Mazarin din Palatul Regal, pe o scară dosnică, unde-i deschise ușa chiar ministrul, cu o lumînare în mînă. L-am auzit mai apoi pe La Rochefoucauld spunînd că Mazarin, venind singur să-i deschidă, putea să-l ucidă ca pe un pui de găină, și că-i admirase întotdeauna curajul și cutezanța de a se încrede în cel mai bun prieten al prințului de Condé și al doamnei de Longueville. La rîndul lui, Mazarin ar fi putut să-l aresteze. Dar amîndoi s-au purtat cinstit, iar La Rochefoucauld a făcut tot ce-a putut ca să-l convingă pe ministru să se împace cu Condé. Dar ministrul, care nu știa nimic de legătura prinților cu frondeurii, și care se temea de cutezanța lui Condé, de intrigile doamnei de Longueville și chiar de ambiția lui La Rochefoucauld, nu vru pentru nimic în lume să treacă de partea lui. Toate acele discuții neavînd nici un rezultat. La Rochefoucauld se hotărî s-o lase pe Prințesa Palatină să-și ducă la capăt opera, împreună cu ducele de Nemours care-l slujea cu credință pe Condé. La rîndu-i, Prințesa Palatină îl sfătui pe prințul de Condé să se împace mai curînd cu Curtea decît cu frondeurii. După ce-și epuiză astfel toate resursele, îi trimise vorbă cardinalului, prin Bartet, că era pierdut, dacă nu se hotăra să-i elibereze pe prinți, asigurîndu-l că dacă nu făcea acest lucru, și încă repede de tot, în cîteva zile își va ridica toată Curtea în cap, că toate intrigile vor fi îndreptate asupra lui și că nimeni nu-i va da nici cel mai mic ajutor. Acele amenințări și acele profeții îl mirară puțin și-l derutară pe cardinal ; dar nu-l putură determina să deschidă porțile, dușmanilor săi. Temporiză lucrurile, fiindcă voia să afle dedesubturile acelei afaceri, să vadă în ce fel ar putea anihila toate acele intrigi. Trimise deci la Prințesa Palatină cerîndu-i un răgaz, dar cînd această Prințesă văzu că, de fapt, ministrul urmărea cu totul altceva, și că nu mai putea întîrzia cu aducerea la îndeplinire a ceea ce

se hotărîse, semnă patru tratate particulare cu cei pe care-i angajase în eliberarea prinţilor.

Primul tratat era cu ducele de Orléans, unde se stipula, printre altele, căsătoria ducelui de Enghien cu una dintre tinerele domnişoare de Orléans. El, care se părea că nu avea nici un interes în toată treaba asta, iată că avea unul, pentru care merita să se zbată. Cum această alianţă fusese primită cu braţele deschise, ea fu, pînă la urmă, ruptă tot atît de repede, căci prinţul de Condé n-o dori. Al doilea tratat fu semnat cu doamna de Chevreuse şi privea căsătoria prinţului de Conti cu fiica acesteia ; dar nici această alianţă nu avu mai mult succes decît prima. Al treilea tratat a fost semnat cu coadjutorul, pentru pălăria de cardinal pe care însă n-o căpătă pe această cale. Iar al patrulea, cu Châteauneuf, ca să devină prim-ministru, în locul lui Mazarin. Acest ultim tratat a fost semnat în secret, din pricina postului pe care-l ocupa Châteauneuf, acesta fiind cancelar. Pînă la urmă, toate aceste lucruri se sparseră în capul lui Mazarin, care nu văzu decît mult prea tîrziu că ameninţările Prinţesei Palatine aveau o bază reală. În 7, Parlamentul îşi trimise deputaţii la ducele de Orléans, pentru a-l ruga să medieze între regină şi Parlament, redînd mai repede libertatea prinţilor. El le răspunse că va face cu plăcere acest lucru, că, de fapt, asta şi fusese intenţia sa. Prin comportarea sa, ducele se declară deci a fi de partea prinţilor. Regina rămase uluită ; dar cum prinţul nu-i dădu nici o explicaţie, crezu că se înşelase. În 18, regina îi primi pe deputaţii clerului, care îi adresară o foarte respectuoasă rugăminte, în legătură cu acelaşi lucru şi mai ales în favoarea prinţului de Conti despre care pretindeau că făcea parte din tagma lor. În 20, încă bolnavă, regina primi, stînd în pat, acea faimoasă deputăţie a Parlamentului, care şi începuse a isca vîlvă prin zvonul pe care-l lansă, cum că ducele de Orléans trecuse de partea lor. Cei din Parlament, care ţineau cu prinţii, spuseră răspicat că voiau să înceapă prin a o ruga pe

regină să-i elibereze pe prinzonieri şi că, dacă ea refuza, aveau să se slujească de puterea pe care le-o dădea legea. Primul preşedinte Molé, fără să mai pomenească nici despre succesele regenţei, nici despre ultima bătălie, cîştigată, vorbi numai despre lucrurile rele din timpul regenţei, cu o libertate care întrecea orice măsură, exagerîndu-le şi arătînd că toate erau în detrimentul autorităţii regale şi că toate se datorau comportării lui Mazarin. Îi ceru reginei să-i elibereze pe prinţi, mai curînd poruncitor, decît umil, arătînd astfel că era la curent cu toate negocierile secrete şi făţişe, făcute în favoarea lor.

Regina se supără ; Mazarin, în ciuda obiceiului său de a-şi ascunde sentimentele, de astă dată păru, pur şi simplu, distrus. Ducele de Orléans, după ce ascultase cu atenţie acel discurs, îl dezaprobă ; Mademoiselle, care încă nu ştia prea bine ce se petrece, îmi spuse că roşise de două ori de mînie, şi că regina ar fi făcut mult mai bine, dacă l-ar fi aruncat pe preşedinte pe fereastră. Adevărul e că preşedintele Molé, — care era totuşi omul regelui şi care pînă atunci îl tot rugase cu vorbă bună pe Mazarin să-i elibereze pe prinţi — văzînd că aşa nu izbutise, acum sărise peste cal, dorind să-l sperie şi, în felul acesta, să consimtă.

În aceeaşi zi, Chandenier — care fusese scos din funcţia sa de căpitan al gărzilor — primi poruncă să cedeze bastonul de căpitan şi să se retragă pe domeniul lui, dizgraţiat pentru a treia oară, căci era duşmanul făţiş al lui Mazarin. Îşi afişa cu ostentaţie ura, şi cum mereu fusese prost tratat, păstrase împotriva lui nişte resentimente foarte puternice, deşi fusese chemat de două ori înapoi. Se împrietenise atît de tare cu coadjutorul, încît Mazarin socoti că e mai sănătos să-l îndepărteze de la Curte. Regina îi dădu dreptate ministrului, deşi îl stima şi-l aprecia pe Chandenier, care era un om plin de calităţi. Înainte de a pleca, ceru o audienţă reginei, care i-o acordă, stînd de vorbă cu el, destul de multă vreme.

Acesta își vărsă tot năduful împotriva cardinalului, în asemenea termeni, încît, la un moment dat, regina, nemaiputînd suporta, îi spuse :

— Destul, Chandenier, destul !

După ce se răcori astfel, Chandenier părăsi Curtea pentru totdeauna, găsindu-și în acea retragere o bucurie adevărată și deplină.

Între timp, Camera Conturilor veni și ea s-o roage pe regină să-i redea libertatea lui Pérault, intendentul prințului de Condé, care fusese arestat, după cum v-am mai spus, în aceeași zi cu Prințul. Discursul, foarte respectuos, fu ținut de președintele Nicolaï. Regina îl lăudă pentru felul cum vorbise și-i răspunse că găsea cererea întemeiată. Cardinalul, vrînd să evite furtuna pe care o simțea deasupra capului, dar neștiind încă din ce parte venise, se arătă a fi și el de partea prinților și, pentru a da unele dovezi evidente — care să-i convingă și pe unii, și pe alții — îi spuse mareșalului de Gramont că, în ce-l privea, el le dorea deplina libertate și că va încerca s-o convingă și pe regină de acest lucru, dar că ducele de Orléans se va opune, fapt ce va constitui, fără îndoială, un obstacol peste care nu se va putea trece. Bineînțeles că toată lumea își bătu joc de el, făcîndu-l „actor", fiindcă Mazarin habar n-avea de tratatele secrete ce se încheiaseră peste capul lui. Chiar ducele își bătu joc de vorbele cardinalului, răspunzîndu-i mareșalului de Gramont, cînd acesta îi vorbi despre Mazarin, că nu era nevoie ca ministrul să-i pună lui acea afacere în spinare ; că, în ce-l privea, el era gata să consimtă la eliberarea prinților ; apoi îi porunci — în calitate de prieten bun al prințului de Condé — să le spună din partea sa reginei și cardinalului Mazarin, că va face o declarație publică în legătură cu acest lucru, oricînd va dori majestatea sa. Regina fu surprinsă de cuvintele cumnatului ei. Ea spusese, cu destulă trufie, că tot ceea ce făcuse Parlamentul pînă atunci, nu avusese alt rezultat decît să închidă și mai bine porțile închisorii unde

se aflau prinții. Abia acum își dădu seama cît de mult o deranja acea declarație a ducelui de Orléans. Mazarin a fost și el, la început, foarte încurcat. Dar cum nu se gîndea decît în ce chip să-i înșele pe toți, crezu că și ceilalți procedau la fel față de el și că ducele de Orléans nu vorbise astfel, decît pentru a-l tulbura și pentru a-i face plăcere coadjutorului. Acesta a fost motivul pentru care nu s-a hotărît să-i elibereze pe prinți. Îi spuse totuși mareșalului de Gramont, că era încîntat să aibă consimțămîntul ducelui de Orléans în privința eliberării prinților. Îi mai spus că regina consimțea și ea, și încă din toată inima, la eliberarea lor. Imediat după asta, îi chemă pe ducele de La Rochefoucauld și pe mareșalul de Sillery pentru a trata cu ei, trimițînd totodată un om la Stenay, pentru a discuta cu doamna de Longueville și cu mareșalul de Turenne. Toate acele lucruri se făcură cu foarte puțină tragere de inimă și dintr-o parte, și dintr-alta și cu „succesul" menit să-l aibă o negociere forțată, din care lipsea sinceritatea.

După deputația trimisă reginei, Parlamentul îi ceru acesteia un răspuns ; ea îi pofti pe magistrați în odaia ei, unde cancelarul le făgădui tot ce doreau. Le spuse însă că mai întîi trebuia să trimită pe cineva la Stenay, ca să-i spună doamnei de Longueville să renunțe la ajutorul spaniolilor. Cancelarul îi asigură pe magistrați, din partea reginei, că aceasta va redacta o abolire în favoarea prizonierilor, pe care le-o va trimite.

În 1 februarie, Parlamentul se adună din nou, căci Compania se îndoia de bunele intenții ale reginei. Sigur că nu era deloc plăcut pentru o mare regină, să se vadă silită de supușii fiului ei să facă un lucru pe care nu-l dorea. Și cum ei căutau mijlocul de a o obliga să se țină de cuvînt și să facă ceea ce le făgăduise, soarta le scoase în cale un mijloc care-i mulțumi pe deplin. Coadjutorul, socotind că venise vremea să se dea pe față în privința sentimentelor sale față de prinți, profită de această ocazie

și spuse în Marea Cameră că eliberarea prinților era un bine necesar Statului și poporului ; că toți trebuiau să pună umărul și să-i salveze pe prinți ; că asta era părerea lui și că avea poruncă de la domnul duce de Orléans să asigure Compania că alteța sa regală dorea același lucru. Că ducele de Beaufort putea confirma ceea ce spusese el, mărturisind dealtfel că asta era și dorința lui. Toți rămaseră cu gura căscată, auzind aceste vorbe. Ei credeau — în urma călătoriei efectuată la Bordeaux — că, în privința prinților, ducele de Orléans era de aceeași părere cu regina. Așa că această schimbare produse o bucurie de nedescris în întreaga Cameră. Toți își dădură pe față sentimentele, dovedind că erau, cu trup și suflet, de partea prinților. După ședință, coadjutorul îi spuse ducelui de Orléans ce făcuse și cît o lăudase toată lumea pe alteța sa regală pentru generazitatea sa. Ducele fu în culmea bucuriei. Și, înainte de a-și cerceta inima, ajunse să creadă și el că era teribil de generos și de bun închipuindu-și că făcuse o faptă de un curaj nebun. Dacă ducele nu s-ar fi învîrtit ca o giruetă, dacă ar fi fost statornic în sentimentele sale, rămînînd — așa cum făgăduise — alături de regină — ar fi izbutit să-i elibereze pe prinți și să aducă pacea și liniștea la Curte, purtarea lui fiind, în acest caz, demnă de laudă și de stimă. Regina, care voia și ea să-i elibereze pe prinți, sigur că i-ar fi rămas profund îndatorată, dacă el i-ar fi dat o mînă de ajutor. Aceste fapte îl uluiră pe Mazarin, care văzu că toată lumea se ocupa acum de eliberarea prinților, fără să-și poată explica ce anume se întîmplase, ce resorturi se declanșaseră schimbînd, peste noapte, toate inimile și toate interesele și dînd peste cap toate intrigile. În aceeași zi, ducele venind la Palatul Regal, cardinalul voi să vorbească cu el despre coadjutor și să se justifice pentru toate lucrurile rele ce i se puneau în circă. În toiul acestei discuții, pe ministru îl luă gura pe dinainte și, vorbind despre Parlament, îl compară cu cel din Anglia, iar pe

unii frondeuri îi compară cu Fairfax și cu Cromwell. Ducele, neștiind cum să scape de el, făcu pe supăratul din pricina acelor vorbe și, părăsindu-l brusc, se duse la regină. Le Tellier îl întrebă dacă tot ceea ce coadjutorul spusese în numele său, era adevărat. Ducele îi răspunse cu mîndrie că coadjutorul vorbise așa cum îi poruncise el, fiindcă așa îi dictaseră sentimentele, că era de acord cu tot ce se spusese și cu tot ceea ce urma să se facă. Mazarin, văzînd că prinții vor ieși oricum din închisoare, fie că voia, fie că nu voia el, îi chemă imediat pe mareșalul de Gramont și pe de Lyonne, trimițîndu-i să discute cu ei. Goulas, secretarul ducelui de Orléans, îi însoți pe cei doi, din ordinul stăpînului său.

A doua zi, ducele, îndemnat de coadjutor, trimise să-i cheme pe mareșalul de Villeroy și pe Le Tellier, poruncindu-le să spună, din partea sa, reginei, că era foarte nemulțumit de cardinal, că acesta îi vorbise pe un ton insolent, și că o poftea pe regină să-i facă dreptate. O ruga deci să-l îndepărteze din Consliu pe cardinal, aducîndu-i la cunoștință că el nu va mai participa la nici o ședință a Consiliului, pînă ce Mazarin nu va fi înlăturat. Îi mai spuse mareșalului de Villeroy că, în calitate de locotenent general al regatului, de acum încolo el se va ocupa de persoana regelui. În ziua următoare, 3 februarie, ducele — care pînă atunci avusese o stimă deosebită față de regină — porunci gărzilor orașului să aibă armele pregătite, interzicîndu-le categoric să primească porunci de la altcineva în afară de el. Le mai spuse de asemenea cancelarului și lui Le Tellier să nu expedieze nimănui nici o hîrtie, fără asentimentul său. Totodată, îl trimise pe coadjutor la Parlament pentru a le spune magistraților cît de mult dorea el să-i elibereze pe prinți și pentru a le declara că se certase cu Mazarin, cerîndu-i reginei să-l alunge din Consiliu. Coadjutorul își îndeplini sarcina, anunțîndu-i pe magistrați că ducele se certase cu cardinalul, pentru că acesta avusese îndrăzneala să compare Compania lor cu Parlamentul Angliei,

iar pe unii frondeuri, cu Fairfax și Cromwell. Cel care relata aceste lucruri avu grijă să le umfle cît mai mult, pentru ca auditoriul să se înfurie cît mai tare ; apoi le mai spuse că domnul duce de Orléans îi trimisese vorbă reginei că nu va mai participa la nici un Consiliu, pînă ce Ana de Austria nu-l va alunga pe Mazarin. Aceste vorbe produseră o hărmălaie fără precedent, în incinta Parlamentului. Toți magistrații își manifestară fățiș ura împotriva cardinalului. Unii propuseră să-l aresteze, alții — în frunte cu președintele Viole — cerură să fie adus la Parlament ca să dea socoteală de felul cum administrase averea țării și ca să-și ceară scuze pentru cuvintele jignitoare pe care le rostise la adresa Companiei. Coulon fu de părere să se trimită o deputație la regină, care să-i ceară să-l alunge pe Mazarin din țară, încheind cu cuvintele : „Trăiască regele ! Jos cu Mazarin !"

În aceeași zi, Mazarin veni la regină și-i spuse de față cu toată lumea, că prevăzuse furtuna ce izbucnise. Analiză cauzele stuației proaste de la Curte, puse aproape totul pe seama ambiției nemăsurate a coadjutorului și spuse că, în ce-l privea, era gata să plece, dacă înlăturarea persoanei sale putea să redea Franței liniștea. Dar că, dacă regele și regina nu voiau să se lipsească de el, va rămîne alături de majestățile lor pentru a le sluji și pe mai departe, și că nu-și va cruța — în acest scop — nici onoarea, nici viața. O mulțime de ofițeri superiori se oferiră să-l ajute, iar unii chiar îl sfătuiră să cheme cîteva oști și să țină piept Parisului. Dar el nu cuteză să meargă chiar atît de departe. Regina, și mai interesată decît el să-i ferească de primejdii pe rege și pe micul Monsieur, nu fu de acord cu nici una dintre propunerile făcute. Auzind de poruncile pe care le dăduse Monsieur lui Le Tellier și mareșalului de Villeroy, fu îngrozitor de mîhnită, pentru că-și dădu seama că trebuia să se teamă serios de cumnatul ei, care — deși bun din fire — era în stare de cele mai mari acte de violență, cînd asculta de sfaturile rele ce i se dădeau.

Aflată în această situație, regina — vrînd să vadă dacă puterea pe care-o avusese întotdeauna asupra lui nu i-ar putea fi de folos și de data asta — îi trimise vorbă că voia să vină la el acasă, să-l vadă, împreună cu domnul cardinal. Ducele îi răspunse, destul de nepoliticos, că n-o sfătuia să vină, fiindcă la el acasă n-ar fi fost în siguranță. Regina îi trimise la rîndu-i vorbă că nu se temea de popor, că știa că acesta o respecta, și că voia să vină singură, pentru că înțelesese din răspunsul lui, că nu dorea să-l vadă pe cardinal. Dar ducele de Orléans o rugă și de astă dată să nu vină, pentru că în mod sigur n-ar fi în siguranță. Ea își dădu în sfîrșit seama că cumnatul ei nu voia s-o vadă, așa că se potoli.

Le Tellier mi-a spus mai apoi că, deși certați, ea l-a chemat totuși pe Monsieur într-o zi la ea, și i-a spus că starea în care se afla țara o speria ; că dorea din tot sufletul, pacea și liniștea ; că avusese întotdeauna intenții bune ; că-l stima pe cardinal, pentru că era un slujitor credincios și că se simțise întotdeauna datoare să-l susțină ; că asta era părerea ei, dar că, cine știe, poate că se înșela. Că, tocmai de teamă să nu se înșele, trimisese să-l cheme ca să-i ceară sfatul, conjurîndu-l — în numele regelui — să-i spună ce credea el că trebuia să facă, pentru a-și îndeplini îndatoririle pe care le avea, și ca să nu săvîrșească, fără voia ei, vreo greșeală. Le Tellier mi-a zis că Monsieur a fost surprins și foarte încurcat, auzind o asemenea declarație. Și că, neștiind într-adevăr ca să-i spună să facă, a sfătuit-o să dea glas primelor sale impulsuri, conducîndu-se după principiul că prima idee care-ți vine e întotdeauna și cea mai bună.

Vrînd să-și desăvîrșească opera, ducele de Orléans se duse, cu noaptea în cap, în ziua de 4 februarie, la Parlament, cu intenția de a da o hotărîre împotriva cardinalului. Dealtfel, ținea să-l pună la locul lui pe primul președinte care, în ședința precedentă, spusese că, din moment ce Ana de Austria consimțea la eliberarea prinților, era just ca

prizonierii să fie recunoscători reginei. Or, tocmai asta nu doreau nici Monsieur, nici frondeurii. Aşa că ducele de Orléans se duse, cum am mai spus, în 4 ianuarie, la Parlament, însoţit de ducii de Beaufort, de Joyeuse, de Retz, de coadjutor şi de numeroşi alţi mari seniori ai ţării. Luă cuvîntul şi vorbi mult şi foarte frumos. În astfel de ocazii, îţi puteai da lesne seama că ducele era un bărbat foarte instruit, inteligent, dibaci, plin de spirit şi care studiase temeinic în tinereţea sa. Informă Compania de motivele pe care le avea de a se plînge de cardinal. Exageră, cu bună ştiinţă, ceea ce zisese ministrul despre Parlament şi confirmă, cu gura lui, tot ceea ce spusese coadjutorul, privitor la prinţi. Declară că nu consimţise niciodată la întemniţarea lor, că aceştia fuseseră închişi de către regină în urma sfaturilor proaste pe care i le dăduse Mazarin, care ţinea să-i întemniţeze, ca să scape de ei. Le mai spuse că purtarea cardinalului era condamnabilă şi din alte puncte de vedere, că văzînd Statul ducîndu-se de rîpă şi Finanţele ţării la pămînt, nu mai putuse fi de acord cu regina, care ţinea să-şi păstreze ministrul. Că avusese întotdeauna faţă de ea multă simpatie şi respect. Că va continua să aibă aceleaşi sentimente, dar că-i spusese clar că nu va mai luă parte la Consiliu, decît după ce-l va izgoni pe Mazarin ; că luînd această hotărîre, acum venise să-i întrebe ce trebuie să facă.

Declaraţia ducelui de Orléans plăcu întregii Companii, care de multă vreme îi purta sîmbetele, cardinalului. Primul preşedinte îi răspunse ducelui de Orléans — cu multe dovezi de stimă şi de respect, dar vrînd oarecum să-i mai modereze impetuozitatea — că mareşalul de Gramont şi plecase ca să-i elibereze pe prinţi ; că dorea ca totul să se sfîrşească cu bine ; că regina, trimiţîndu-l pe mareşal să-i aducă pe prinţi, era bine să-i lase ei gloria eliberării lor ; că, în privinţa ministrului, poate că se gîndea la o soluţie mai puţin dură, pentru că, la urma urmei, regii aveau totuşi dreptul să-şi aleagă ei singuri miniştrii şi că

alteța sa era un om mult prea bun ca să vrea să înșe un război pentru niște resentimente trecătoare, care se puteau atît de lesne șterge.

În vreme ce în Parlament se discutau astfel de lucruri, la Palatul Regal regina se pregătea să dea peste cap ședința Companiei și să se plîngă ea însăși Parlamentului. Așa că-l trimise acolo pe domnul de Rhodes, marele maestru al ceremoniilor, poftindu-i pe magistrați să lase totul baltă și să vină la Palatul Regal, unde erau chemați de rege. Primul președinte, cunoscînd intențiile reginei, vru să încheie ședința. Dar ducele de Orléans se opuse și propuse să rămînă toată lumea în sală pînă la înapoierea primului președinte și a deputaților care urmau să se ducă la Palatul Regal, pentru a afla ce anume voia regina. Regenta îi primi pe cei pe care-i chemase, în galeria cea mică, în prezența întregii Curți, cu boneta de noapte pe cap și în cămașă de noapte, fiindcă mai era încă bolnavă. Cardinalul stătea în picioare lîngă fotoliul ei, iar cancelarul stătea lîngă cardinal. Cel din urmă vorbi — ca de obicei — mult și prost. Regina vorbi și ea vreun sfert de ceas, mai sobru și mai la obiect. Se plînse de coadjutor, din pricina căruia pierduse prietenia ducelui de Orléans, la care ținea atît de mult. Le spuse că ea dorea mai mult ca ei să-i elibereze pe prinți, le făgădui să facă acest lucru și le arătă cît de tare o jignise cumnatul ei, care nu voise s-o primească să stea de vorbă cu ea. Primul președinte, care dorea eliberarea prinților fără amestecul Frondei, o rugă pe regină să-și dea cuvîntul că-i va elibera pe prinți ; dar ea îi răspunse scurt că-și arătase limpede intențiile și că mai mult de-atît n-avea ce le spune. Reîntorcîndu-se la Parlament, care-l aștepta în plenul lui, primul președinte reproduse, cuvînt cu cuvînt, vorbele reginei. Contele de Brienne, secretar de Stat, care-l însoțise la Palatul Regal, le spuse, de față cu ducele de Orléans, că regina regreta enorm că pierduse prietenia cumnatului ei din pricina unor spirite răuvoitoare, că nu putea uita ofensa că nu voise s-o primească

în vizită, deşi era încă slăbită după boala pe care-o avusese, dar că, trecînd peste aceste lucruri, era gata şi acum să se ducă să-l vadă ca să-i explice că era întrutotul de acord cu el, în privinţa eliberării prinţilor. Şi cum primul preşedinte începu a-l pisa la cap pe Monsieur să stea de vorbă cu regina, aceasta îi răspunse că numai Compania avea dreptul să hotărască într-o asemenea problemă dificilă, care nu era de competenţa lui. Primul preşedinte mai adăugă cum că regina expediase un ordin la le Havre, pentru a-i scoate pe prinţi din temniţă. La care, ducele de Orléans spuse tare, că ordinul era fals. După o sumedenie de discuţii în contradictoriu, hotărîră, în sfîrşit, ca regina să fie rugată să dea o declaraţie privind nevinovăţia prinţilor, pentru a-i putea scoate din închisoare şi să mai fie de asemenea rugată să-l alunge pe Mazarin din Consiliu, pentru ca domnul duce de Orléans, prinţ de sînge şi locotenent general al regatului, să poată participa la şedinţele Consiliului regal.

În aceeaşi dimineaţă, regina îmi făcu cinstea de a-mi spune că era hotărîtă să se ţină tare şi să nu-i elibereze pe prinţi ; că-şi bătea joc de toate hotărîrile Parlamentului şi că, avînd în buzunar cheile închisorii din le Havre, nimeni n-o putea sili să deschidă porţile. Champlâtreux, fiul primului preşedinte, se duse să-i spună chiar în aceeaşi zi cardinalului, că dacă voia să trimită repede ordinul de eliberare al prizonierilor, tatăl şi prietenii săi nădăjduiau că-l mai puteau salva. Însă, fără acest ordin, nu exista nici o nădejde de salvare pentru el. Arnauld, confidentul prinţilor şi al meu, veni să-mi spună, ca eu la rîndul meu s-o avertizez pe regină, că dacă trimitea un ordin în aceeaşi zi, poate că domnul Prinţ i-ar rămîne obligat. Acel „poate", displăcîndu-i reginei, îmi porunci să-i spun lui Arnauld că nu izbutisem să discut cu ea acea afacere. A doua zi, ducele de Orléans îi chemă pe ducele de Epernon şi pe mareşalul de Schomberg, unul colonel al infanteriei franceze, celălalt, al elveţienilor, şi le spuse că, fiind locotenent general

al Coroanei, ţinea să nu primească decît de la el ordinele legate de sarcinile lor. Ei îi răspunseră că ştiau cît respect îi datorau, dar că regele fiind prezent, depindeau de el. Toţi ceilalţi duci şi mareşali ai Franţei răspunseră cam la fel. Ducele de Mercoeur se arătă atît de ataşat faţă de cardinal, încît Monsieur îl chemă imediat pe frate-său, ducele de Beaufort, ca să-l pună la punct pe duce, eventual chiar să-i ardă şi o mamă de bătaie. Regina îi chemă pe mai marii oraşului, cărora le porunci să nu primească nici un fel de ordine decît de la rege, regină şi secretarii de Stat. Dar iată că, imediat după asta, îi chemă ducele de Orléans. Ei o întrebară pe regină dacă să se ducă. Regina — ca să nu arate că ar fi supărată pe cumnatul ei — le spuse că să se ducă, dar le interzise încă o dată să primească vreun ordin de la altcineva decît de la rege. Ei făgăduiră s-o asculte, dar rămaseră cu făgăduiala. Cancelarul de Châteauneuf şi mareşalul de Villeroy — cei care negociau în secret să-l alunge pe Mazarin — erau însoţiţi de Le Tellier care, deşi nu era animat de aceleaşi intenţii, lăsă să se înţeleagă că nu-l admira chiar din cale-afară pe cardinal. Aceşti ambasadori interesaţi, care făcură nenumărate drumuri între Palatul Regal şi palatul Luxembourg, reşedinţa lui Monsieur, îşi iubeau ţara, dar fiecare în felul său ; însă toţi trei urmăreau să ia locul lui Mazarin. Cancelarul, cel mai ahtiat după acel post, încheie cu ducele de Orléans şi cu amicii prinţilor un tratat particular, avantajos pentru Curte, tratat din care coadjutorul fusese exclus. Deci dizgraţierea sa şi fusese de-acum hotărîtă. Prietenii prinţilor, încîntaţi să scape de şeful frondeurilor, pe care nu puteau să-l sufere, se angajară să-i convingă pe prinţi să semneze şi ei acel tratat, care, într-adevăr, era util Statului. Şi deşi tratatul diminua oarecum puterea domnului Prinţ, îl semnară toţi, bucuroşi că vor scăpa de coadjutor. Dar toate aceste negocieri particulare nu duseră la nici un rezultat, pentru că regina nu avea încredere în Villeroy, pe care-l bănuia a se fi înţeles în secret cu Monsieur, ce se decla-

rase deschis împotriva ei. Din păcate, bănuielile ei erau cît se poate de întemeiate.

În seara zilei de 5 februarie, avocații regelui trimiși de primul președinte, veniră s-o roage pe regină să-și țină cuvîntul și să-l alunge pe Mazarin. Ea îi primi și le spuse că le va da răspunsul a doua zi. În situația în care se afla cardinalul, chiar și o zi conta, pentru că întîrzia hotărîrea pe care Parlamentul se pregătea s-o rostească împotriva lui. A doua zi, adică în 6 februarie, Parlamentul se adună din nou. Toți magistrații se plînseră împotriva primului președinte care, în loc să se ducă el personal, la regină, îi trimisese pe avocații regelui, scuzîndu-se că nu era pregătit. Rumoarea din sala Parlamentului crescu brusc și toți începură să strige în gura mare :

— Cardinalul să fie alungat ! Cardinalul să piară ! Jos cu Mazarin !

Toate acele furtuni îl supărară pe ministru, care se gîndi că ar fi mai bine să se retragă. Prietenii săi îi oferiră din nou soldați și cîțiva mareșali ai Franței, care să-i orînduiască o oaste. Dar aceste propuneri nu fură acceptate nici de regină, nici de Mazarin, care se temeau ca această rezistență să nu îndîrjească poporul și să ducă la cine știe ce mari neplăceri.

Doamna de Chevreuse — care, de cînd fuseseră întemnițați prinții, părea a fi din nou foarte atașată de regină, prefăcîndu-se a fi amica lui Mazarin — îl sfătui să plece pentru cîtva timp, pînă ce avea să se potolească furtuna. Ea îi făgădui reginei că, între timp, va face tot ce va putea să-l împace cu ducele de Orléans și că, mai tîrziu, îi va fi ușor să-l determine pe duce să consimtă la reîntoarcerea cardinalului. Poate chiar ar fi și făcut-o, pentru a o obliga pe regină, sau dacă nu, atunci măcar de dragul intrigii. Dar, mai înainte de a o ajuta pe Ana de Austria, voia să se ajute pe sine, adică să-i vadă pe prinți ieșiți din închisoare, și pe fiica sa măritată cu tînărul de

Conti. Iată care era, în realitate, motivul care-o determinase să-l sfătuiască pe Mazarin să plece. Doamna ducesă de Aiguillon îl sfătui şi ea pe Mazarin să plece, ascunzîndu-şi, în dosul unor vorbe mari, antipatia pe care o nutrea faţă de el spunîndu-i că se va acoperi şi mai mult de glorie, dacă se va sacrifica pentru liniştea Statului şi mai ales a reginei.

Tulburat şi agitat, speriat şi frămîntat de diversele gînduri care-l asaltau, necutezînd să recurgă la soluţii extreme. Mazarin se hotărî să se ducă la le Havre şi să-i elibereze el însuşi pe prinţi. Îi ceru reginei un ordin secret, semnat de ea, adresat lui Bar, prin care Ana de Austria îi porunci acestuia să execute punct cu punct, tot ce-i va cere cardinalul. Să fi crezut cumva ministrul că deschizîndu-le el însuşi porţile închisorii, prinţii îi vor rămîne îndatoraţi şi se vor împăca cu el ? Dacă şi-a făcut asemenea iluzii, a îndurat o cruntă dezamăgire, fiindcă astfel de favoruri, făcute cu de-a sila, nu-i obligă la nimic pe cei asupra cărora se revarsă. Cardinalul îi dezvălui planul său reginei. Ea se arătă de acord cu el, pentru că-i era greu să nu fie, cînd avea o părere atît de bună despre fidelitatea sa şi cînd îl iubea aşa cum îl iubea ea. În sinea ei însă, nu l-a aprobat, ba chiar era convinsă că acea călătorie putea să aibă unele urmări neplăcute. Vrînd să le evite, socoti că ar fi mai bine să plece din Paris şi ea, şi Mazarin. Dar nici acest plan nu se dovedi a fi bun, pentru că toată lumea era cu ochii pe ea şi nu putea face un pas, afară din oraş, fără să afle întreaga capitală.

Cardinalul, hotărîndu-se pînă la urmă să plece, veni la regină să-şi ia rămas bun, în seara zilei de 6 februarie. Ea stătu îndelung de vorbă cu el, în văzul întregii lumi, convinsă că-l vede pentru ultima oară. Deşi era profund mîhnită, ca de obicei nu i se putea citi nimic pe chip. Şi cu toate că inima trebuie să-i fi fost plină de mînie, de ură, de ciudă şi de durere, nu lăsă să i se vadă nimic din toate aceste sentimente. Cred că niciodată n-am văzut-o mai liniştită

și mai calmă ca atunci. Între timp, abatele de Pailluau, valetul de cameră, veni să-i spună că străzile se umpluseră de lume și că toți strigau : „La arme !“ Speriat, Mazarin își luă imediat rămas bun de la regină, se năpusti în apartamentul său, își puse o jachetă roșie și o pălărie mare cu pene și plecă pe furiș din Palatul Regal, urmat doar de doi dintre gentilomii săi. Ieși pe Poarta Richelieu, unde-și găsi slujitorii care-l așteptau cu cai gata pregătiți [1]. Noaptea o petrecu la Saint-Germain ; la început voise să iasă din Paris pe Poarta Conferinței, dar cum zvonul despre fuga sa și începuse a se împrăștia, unul dintre prietenii săi îl sfătui să iasă pe altă Poartă, pentru că oamenii adunați în fața Porții Conferinței aveau de gînd să-l omoare. Abia atunci își dădu cardinalul seama că ceea ce-i spusese Prințesa Palatină fusese adevărat și că ar fi trebuit s-o creadă. Îi scrise din Saint-Germain că plecase să-i scoată pe prinți din închisoare și că, conform făgăduielii pe care i-o făcuse, o roagă să-și țină cuvîntul și să-l determine pe prințul de Condé să se împace cu regina, de îndată ce va fi liber. Ea îi răspunse că se angajase să-i susțină pe prinți, dar că, neputînd să-i sufere pe frondeuri, de îndată ce prinții vor fi liberi, cea mai mare dorință a ei va fi să se alăture reginei, făgăduind s-o slujească cu credință. Ca s-o atragă de partea lui, Mazarin îi promise mari recompense, și mai ales funcția de supraintendentă a viitoarei regine, soția lui Ludovic al XIV-lea.

Prințesa Palatină acceptă toate aceste favoruri, căci voia să se apropie de regină, singura care-i putea oferi slujbe și favoruri pe măsura neamului ales din care se trăgea și a măreției familiei sale. Acceptînd aceste favoruri, ea o salva pe regină, oferindu-i acesteia mijlocul de a-l susține pe cardinal. Această prințesă, isteață și abilă, procedă de așa manieră încît, pînă la urmă, dădu peste cap și pla-

[1] Omer Talon spune că ar fi ieșit din Palat la unsprezece noaptea, pe poarta Richelieu, unde-l așteptau două sute de călăreți, gata pregătiți de plecare (n.ed.fr.).

nurile prinților și pe ale frondeurilor. Mai întîi potoli ardoarea impetuoasă a frondeurilor, apoi îl făcu pe prințul de Condé să se rupă de ei, ceea ce schimbă sentimentele și mai ales interesele tuturor actorilor.

Regina, după ce cardinalul plecă, rămase toată seara în cercul ei, discutînd diverse fleacuri. Păru neschimbată, ca de obicei. Toți cei care o priveau, erau uimiți ; căci era cu neputință să atribui acea nepăsare indiferenței sau insensibilității. A doua zi, apropiindu-mă de ea, am întrebat-o sărutîndu-i mîna — cum se simțea.

— Poți să-ți dai seama și singură, mi-a răspuns ea, tristă.

Și cum avea multă încredere în mine, pentru a-și dezvălui unele sentimente, mă luă cu ea în oratoriu și-mi porunci să închid ușa.

— Ce zici de situația în care mă aflu ?

— Zic, doamnă, că e groaznică și că aveți nevoie de toată înțelepciunea domniei voastre, pentru a ieși cu bine din ea. Vi s-a luat ministrul, cu forța. Asta înseamnă o slăbire vădită a autorității domniei voastre ; dacă o veți accepta, asta v-ar putea anihila cu desăvîrșire. Doamnă, i-am mai spus, vă rog să mă iertați că-mi îngădui să vă vorbesc astfel, dar zău dacă domnul cardinal, care e un om atît de înțelept și de chibzuit, n-a dat dovadă de superficialitate, căci toți cei care vă iubesc sînt foarte mîhniți să vadă că suferiți astfel din pricina greșelilor sale. Nu știu dacă n-ar trebui totuși să alegeți pe cineva, care să vă fie credincios și care să nu fie vîrît în nici una din intrigile astea odioase ; cred că v-ar fi de mare folos în astfel de vremuri, cînd aveți atîta nevoie de un sfat bun. Gîndiți-vă bine, doamnă, i-am zis. Căci, în ce mă privește, eu nu-s în stare să hotărăsc în astfel de lucruri. Tot ceea ce pot spune majestății voastre, e că sînt gata s-o slujesc cu aceeași credință ca și pînă acum. Și, cu toate că domnul cardinal m-a tratat întotdeauna prost și nu mi-a făcut

niciodată nici un bine, o asigur pe majestatea voastră că sînt gata să fac pentru el, orice mi-aţi cere !

După ce mă ascultă cu multă atenţie, Ana de Austria îmi răspunse :

— Ai dreptate, în tot ce-ai spus. Numai că e foarte greu să găseşti acel om dezinteresat, care să nu fie vîrît în nici o intrigă şi care să mă sfătuiască de bine. Neputînd judeca eu însămi lucrurile, cu nepărtinire, cred că sînt obligată să apăr un ministru care a fost alungat fără voia mea. Trag nădejde că bunul Dumnezeu se va milostivi de băiatul meu şi că nu-l va face să tragă ponoase din pricina cardinalului. Ştiu — aşa cum ai spus — că Mazarin are multe cusururi şi că a făcut şi mai multe greşeli. Dar mai ştiu că e foarte bine intenţionat atît faţă de rege, cît şi faţă de mine. Că a rezolvat multe din treburile ţării, atunci cînd a fost lăsat s-o facă ; că primii cinci ani ai regenţei mele au fost fericiţi şi că fiind trădat tocmai de cei care-i erau mai îndatoraţi, ca de pildă, Villeroy, sigur că o astfel de nelegiuire i-a fost vătămătoare. Iar acest lucru mi se pare că mă obligă să am şi mai multă milă faţă de el !

Rostind aceste cuvinte, căzu într-o profundă reverie. După o vreme, îmi spuse : Nu vreau să mai discut nimic privitor la acest capitol. Fiindcă, dîndu-mi seama de situaţia în care mă aflu, m-aş înfricoşa. În ce te priveşte, recunosc că domnul cardinal nu s-a purtat prea bine cu dumneata. Să ştii însă că mi-a plăcut cum ai vorbit. Ai dovedit încă o dată că ai inimă bună. Dealtfel, trebuie să-ţi mărturisesc că eu te stimez foarte mult şi-mi asum sarcina să vorbesc cu el, ca pe viitor să te aprecieze aşa cum meriţi.

Şi se ţinu într-adevăr, de cuvînt. Cardinalul, după obiceiul lui, îmi făgădui marea cu sarea, dar nu m-am ales decît cu promisiunile.

În ziua aceea, regina a fost cum nu se poate mai calmă. Seara, aflîndu-se cu doamnele sale de onoare în cabinetul cel mic, după ce l-a ascultat o vreme pe Nogent — care

istorisea aceleași vechi și răsuflate baliverne — regina, făcîndu-mi semn să mă apropii de ea, mi-a spus în șoaptă :

— Mărturisesc că ceea ce debitează omul ăsta, mi se pare mai ridicol ca niciodată !

Apoi, după ce rămase o vreme pe gînduri, adăugă : Aș vrea să fie tot timpul noapte ; căci, deși nu pot dormi, tăcerea și singurătatea îmi plac ; ziua nu văd decît oameni care mă trădează !

Capitolul X

1651. — Neliniștea pricinuită de plecarea cardinalului. — Purtarea urîtă a ducelui de Orléans față de regină. — Parlamentul îl alungă pe Mazarin (9 februarie 1651). — Prințul de Condé se ceartă cu doamna de Chevreuse și cu coadjutorul. — Condé se ceartă și cu primul președinte al Parlamentului, cu ducele de Bouillon și cu Turenne. — Comportarea lui Condé, care obține guvernămîntul din Guienne.

În timp ce toate vechile neînțelegeri începeau să se descurce, alte evenimente prinseră a umple scena. Nobilimea nu vedea peste tot decît confuzie : Parlamentul acționa ca și cum ar fi fost stăpînul regatului, clerul se aduna și-și vedea doar de interesele sale. Cînd prinții,

seniorii și gentilomii observară că toate Corpurile legiuitoare luau parte la treburile publice, hotărîră să-și revendice drepturile și cerură adunarea Statelor Generale. Regina, care nu mai știa nici ea ce e rău și ce e bine, și care — așa cum spunea marchizul de Seneterre — asculta de orice sfat, la început fu de acord cu această idee, numai fiindcă nu convenea Parlamentului. Înainte de eliberarea prinților, clerul și nobilimea trimiseră mai multe deputății la regină, toate cu scopul de a o ruga să-i elibereze pe prinți. După ce nobilimea i-a văzut ieșind din închisoare, l-a trimis pe marchizul de Sourdis la Monsieur pentru a-i mulțumi și pentru a-l ruga să consimtă atît el, cît și prințul de Condé la o adunare a nobilimii [1]. Cînd cei doi prinți văzură că se ajunsese la adunarea Statelor Generale, vrură să se servească de acest lucru pentru unele planuri mult mai mari ; socotind că aveau de partea lor Parlamentul și pe mulți dintre nobili și clerici, vrură să devină stăpînii Franței. Planul era să pună mîna pe Paris, unde norodul ținea cu ei și unde, înainte de majoratul regelui, care se apropia, să ceară revenirea la vechea lege care interzicea majoratul regelui la o vîrstă atît de fragedă [2]. Dar nădejdea lor de a-i smulge regența Anei de Austria și de a deveni stăpînii țării, se dovedi a fi vană Regina — informată despre planurile lor, dar bine sfătuită și instruită — se opuse categoric la o asemenea lege, fiind susținută chiar de primul președinte al Parlamentului și de aproape toată Compania, care era, din principiu, împo-

[1] Această adunare a nobilimii, convocată de toate partidele Franței pentru a obține eliberarea prinților din mîinile lui Mazarin, a avut loc, cu toate intrigile Curții. Înainte de a se dizolva, la cererea expresă a reginei și a ducelui de Orléans, ea a votat convocarea Statelor Generale (n.ed.fr.).

[2] Adică la treisprezece ani.

triva Statelor Generale, din pricină că-i subminau puterea şi pentru că cuvintele de „starea a treia" nu-i conveneau.

Cancelarul Châteauneuf îi susţinea pe cei care cereau convocarea Statelor Generale. Autoritatea reginei îl lăsa rece, iar pe deasupra, ştia că primul preşedinte nu-l putea suferi. Spre marele său regret, văzu că regina începuse a cîştiga teren şi că — sprijinită de Parlament — mai mult ca sigur că avea să cîştige partida. Iată de ce îi sfătui pe prinţi să convoace totuşi Statele Generale, la Tours, în 1 octombrie [1], adică imediat după majoratul regelui. Regina, nemaiputînd da înapoi, de data asta se văzu obligată să consimtă, spre marele regret al celor din Parlament. Se consolară totuşi, gîndindu-se că atunci regele va fi major şi Ana de Austria va avea suficientă putere să dejoace planurile celor care-i puseseră gînd rău. În 19, ducele de Orléans trimise după părintele Paulin, iezuit, duhovnicul regelui, ca să-i spună că-l ruga s-o avertizeze pe regină, că convocarea Statelor Generale, după majoratul regelui, nu convenea nimănui ; că se temea de noi dezordini în Stat ; că ea ar fi trebuit să ştie că, în trei zile, întreg Parisul va fi trecut prin foc şi sabie. Părintele Paulin îi spuse reginei tot ce-i zisese Monsieur, însoţindu-şi vorbele de un tablou înfricoşător a ceea ce putea să se întîmple. Regina îl ascultă foarte calmă, fiindcă îşi dăduse seama că aceste vorbe aveau

[1] Regele devenea major în 5 septembrie. A convoca Statele Generale înainte de majoratul regelui, însemna pentru regină să se expună la ceea ce ducele de Orléans — sfătuit de coadjutor şi de duşmanii lui Mazarin — dorea să obţină de la Statele Generale ; prelungirea regenţei, care urma să-i fie încredinţată lui, ceea ce nu mai era cu putinţă dacă, între timp, regele ar fi fost declarat major. Iată de ce regina, care se temea să nu fie dată deoparte şi vîrîtă în vreo mănăstire, se opunea cu atîta îndrjire la convocarea Statelor Generale, înainte de majoratul regelui (n.ed.fr.).

menirea s-o sperie și s-o determine să convoace Statele Generale înainte de majoratul regelui. Văzu foarte clar că interesele ei se băteau cap în cap cu interesele prinților și că, după ce aceștia îl alungaseră pe Mazarin, își puseră în minte să-i facă zile amare.

În seara aceleiași zile, ducele de Orléans și prințul de Condé veniră s-o vadă. Ea îi spuse ducelui că, dacă voise s-o sperie prin cele transmise de părintele Paulin, se ostenise degeaba, fiindcă nu izbutise. Ducele și prințul de Condé insistară ca Statele Generale să se țină înainte de majoratul regelui, urmărind prin asta — ziceau ei — să mulțumească adunarea nobilimii, care nu voia să se risipească înainte de a obține acest lucru. Dar regina se ținu tare și nu vru să cedeze pentru nimic în lume. Ba chiar îi vorbi prințului de Condé cu oarecare trufie, arătîndu-i că nu se temea nici de el, nici de ducele de Orléans. Pînă la urmă, cei trei se despărțiră foarte nemulțumiți unii de alții. A doua zi, cancelarul se duse la palatul Luxembourg, pentru a pune capăt acestui diferend. Înapoindu-se la Palatul Regal, îi raportă reginei că ducele de Orléans o ruga să accepte ca adunarea Statelor Generale să aibă loc măcar cu cinci sau șase zile înainte de majoratul regelui. Dar regina nu cedă nici în fața acestui ultim atac. Cum îi era teamă ca aceste ultime zile să nu-i fie funeste, rezistă cu și mai multă dîrzenie. Ducele de Orléans se zbătu ca un disperat să convingă Parlamentul să convoace Statele Generale și fără aprobarea reginei; dar cum interesele schimbă sentimentele oamenilor, văzu că nu se mai bucura de atîta încredere ca odinioară și că nici magistrații, nici burghezia nu mai țineau chiar atît de tare cu prinții. Discuțiile se lungiră pînă în ajunul declarării majoratului. Cînd ducele văzu că nu mai poate face nimic, se năpusti iarăși asupra lui Mazarin, susținînd că, de fapt, regina nu făcea decît ceea ce-i scria el de la Brulh, unde își avea reședința; că se înconjurase de mazariniști; că nu putea răspunde de liniștea Statului, cîtă vreme Le Tellier, Ser-

vien și doamna de Navailles nu fuseseră alungați de Curte ; că toate acele persoane fiind slugile credincioase ale cardinalului, regina nu făcea decît ceea ce o sfătuiau ele.

Navailles era un gentilom de familie bună, frumos alcătuit și om de treabă. Cînd Mazarin plecase din Franța, îi dăruise brevetul de duce [1] și o rugase pe regină să-l ajute să se însoare cu domnișoara de Neuillant, pe care o prețuia foarte mult, pentru că era o fată deșteaptă, de neam mare și foarte bogată. Această căsătorie făcîndu-se în taină, la Palatul Regal, și trebuind să aibă consimțămîntul reginei, ducele de Navailles trudea fără încetare pentru cardinal, ca să se plătească de obligațiile pe care le avea față de acesta ; doamna de Navailles, după ce-și anunță în mod public căsătoria, rămăsese lîngă regină pentru ca, prin soțul ei, să mențină corespondența cu cardinalul : el îi scria ei, comunicîndu-i toate dorințele lui Mazarin ; am văzut aproape toate acele scrisori ; căci doamna de Navailles, devenind prietena mea, după cîțiva ani mi le-a arătat. Iată deci motivul pentru care ducele de Orléans s-a apucat să vorbească despre ea, în Parlamentul care a rămas uimit ; căci sexul nostru se bucură totuși de unele privilegii, care-l scutesc de a fi pomenit în locuri publice. Ducele de Orléans voia să-l alunge și pe Le Tellier, fiindcă era atașat cardinalului. Aici ducele era întrutotul de acord cu domnul Prinț care se plîngea de Le Tellier, fiindcă socotise întotdeauna că-i era prieten și, cînd colo, el îl abandonase, neavertizîndu-l atunci cînd fusese arestat. Îl blama pentru un lucru pentru care, de fapt, trebuia lăudat. Fiindcă n-ai voie să trădezi niciodată secretele stăpînului tău și, cu atît mai mult, pe cele ale Statului. Cancelarul, care contribuise la alungarea lui Mazarin ca să-i ia locul, văzînd că regina nici nu-l bagă în seamă, se umplu de amărăciune și de durere. Văzuse că regina nu avea încredere în el și că-l privea ca pe un dușman. Încercă pe toate

[1] De fapt, acest brevet fusese dat tatălui său, pentru ca el să se poată bucura de avantajul că era fiul unui duce (n.ed.fr.).

căile să-i cîştige încrederea, afirmînd cum că-i era deosebit de ataşat ; se oferi să se rupă de ducele de Orléans şi de orice persoană care-i dădea de bănuit reginei ; se oferi s-o împace cu prinţii şi-i spuse pe şleau că va găsi în el un prim-ministru mult mai de soi decît cel pe care-l pierduse. Regina se arătă plină de bunăvoinţă faţă de el dar, în realitate, nu puse preţ pe nici una din făgăduielile sale ; dealtfel, nu făcea parte dintre persoanele care să-şi schimbe prea lesne părerile. Cancelarul — cu experienţa sa — putea să-şi dea seama că nu avea nici o şansă să ocupe locul cardinalului ; dacă ar fi fost cît de cît perspicace, ar fi văzut că toţi prinţii care complotaseră împotriva reginei şi a cardinalului, nu se aleseseră cu altă răsplată decît cu căinţa.

Pentru a-i mulţumi pe prinţi, care cereau întîi de una îndepărtarea miniştrilor şi prietenilor cardinalului, regina se oferi, cu consimţămîntul lui Le Tellier, ca acesta să n-o mai slujească şi să fie înlocuit de altcineva. Această propunere făcu să se creadă că regina avea de gînd să-i alunge pe toţi cei ce fuseseră pomeniţi în Parlament. Regina, temîndu-se ca acest zvon să nu-i dăuneze, declară în mod public că dacă prinţii nu voiau să mai vină la Consiliu, prefera să-l ţină singură decît să mai alunge pe cineva. La care prinţii îi răspunseră că nu vor veni şi că n-avea decît să facă ce voia. Cancelarul fu de părere să amîne Consiliul, cu nădejdea că între timp va găsi vreo cale de împăcare. Dar regina îi porunci să-l ţină, spunîndu-i categoric că doar voinţa ei conta în această afacere. În aceeaşi seară, prinţii — miraţi de fermitatea ei — veniră s-o vadă ; şi pentru că porţile Parisului mai erau încă păzite, ducele de Orléans se grăbi să îndepărteze gărzile, ştiind că acest lucru o necăjise pe regină, rugînd-o să le poruncească să se retragă. Regina consimţi, căci, începînd din acea clipă, era liberă să plece din Paris, oricînd ar fi dorit. Neputîndu-l suferi pe cancelar, regenta voi să-i

dea marele sigiliu lui Séguier, care o slujise cu credință după ieșirea prinților din închisoare și care — rupîndu-se de prințul de Condé — se legase s-o slujească la fel de bine. De asemenea, îl primi în Consiliu pe Mathieu Molé, primul președinte al Parlamentului. Mareșalul de Gramont — prietenul lui Chavigny — Longueil, care devenise cancelarul personal al reginei, și alți cîțiva îi cîștigară de partea lor pe Servien și pe de Lyonne, și — cu toții — interveniră pe lîngă regină, ca să-l recheme la Curte pe Chavigny. O sfătuiră că, dacă voia să se bucure de o oarecare încredere din partea Parlamentului, era bine să se prefacă față de toți că nu-l mai voia pe Mazarin și că-l prefera pe Chavigny, cel mai mare dușman al său. Lui Servien și lui de Lyonne ideea li se păru bună pentru că doreau să aibă un prieten în Consiliu, care să-i pună bine cu prințul de Condé, pe care și începuseră a-l privi ca pe protectorul lor. Regina scrise la Brulh cardinalului, explicîndu-i că reîntoarcerea lui Chavigny era necesară, pentru a arunca praf în ochii poporului ; și că, în plus, era mult mai bine să-i aibă pe Chavigny și de Molé în Consiliu, decît pe Châteauneuf, pentru că acesta era mult mai periculos cu intrigile lui, decît Chavigny, de care acum nu mai aveau de ce să se teamă. Cardinalul consimți, pentru că cea mai mare dorință a sa era să scape de Châteauneuf. Am citit cu ochii mei acest lucru, într-una din scrisorile trimise de Mazarin doamnei de Navailles. Seneterre nu știu nimic de reîntoarcerea lui Chavigny ; i se ascunsese cu grijă acest lucru. Mai întîi, pentru că nu putea să-l sufere, iar în al doilea rînd, pentru că se simțea foarte legat de Châteauneuf. Dar cum nu-i aprobase purtarea cancelarului și cum, între timp, se atașase de regină, se consolă repede cu hotărîrea pe care o luase regenta, de a-l alunga pe cancelar. În ceea ce-l privea pe Chavigny, se hotărî să i se opună, ori de cîte ori va putea, socotind că Mazarin îi va rămîne obligat, din moment ce acceptase reîntoarcerea lui Chavigny numai pentru sim-

plul motiv că era dușmanul neîmpăcat al cardinalului. Am văzut deci cu mirare, că ura se poate manifesta la fel ca și prietenia. Dar, de fapt, n-are nici un rost să ne mirăm, fiindcă interesul e în stare să ne joace tot felul de renghiuri ; el e stăpînul inimilor, el cîrmuiește lumea, el îi determină pe oameni să săvîrșească fapte bune ori rele, care iscă ura sau care dau impresia unei calde amiciții, pe care cei de la Curte ar avea-o, chipurile, unii pentru alții. Chavigny sosi deci în 2 aprilie și, în seara aceleiași zile, regina îl primi în oratoriu, unde ajunse pe o scară dosnică, scară ce ducea în acel loc unde nu-i poftea decît pe cei pe care voia să-i ascundă de ochii celor ce-o pîndeau.

A doua zi, ducele de Orléans — care habar n-avea de reîntoarcerea lui Chavigny, fiindcă regina nu-i spusese nimic — se arătă îngrozitor de jignit. Veni valvîrtej la Palatul Regal, pornit rău împotriva cumnatei sale, urmat de prințul de Condé care, dimpotrivă, era foarte bucuros. Dar, conform principiilor Curții, Condé își ascunse sentimentele, de teamă să nu-l ofenseze pe Monsieur care clocotea de ciudă. Îi spuse reginei, de față cu o duzină de persoane, că se mira nespus de tare de faptul că, avînd rangul pe care-l avea și deținînd un loc important în Consiliul regal, regina îl rechemase pe Chavigny, fără să-i sufle o vorbă, dîndu-i, în felul acesta, cea mai grăitoare dovadă de dispreț și de neîncredere. Regina îi răspunse, foarte trufașă, că și el făcuse o mulțime de lucruri, în ultima vreme, fără s-o consulte, așa că n-avea nici un rost să i se pară ciudat că și ea procedase la fel ; că pe vremea cînd se purta cu ea ca un frate, știa bine că nu-i ascunsese nimic, nici chiar cele mai neînsemnate fleacuri și că el fusese primul căruia îi ceruse întotdeauna părerea ; dar că felul său de a se purta, o obligase și pe ea să și-l schimbe pe al ei ; că era foarte necăjită că iubitul ei cumnat o determinase să facă acest lucru. El îi răspunse că nu făcuse nimic altceva, decît să se apere ; că ea începuse a nu mai pune preț pe prietenia lui, trimițîndu-i pe prinți la le Havre,

în ciuda împotrivirii sale ; că Mazarin fusese cel care-l jignise primul ; că, pe urmă, nu-i mai rămăsese altceva de făcut, decît ceea ce era obligat să facă în interesul său şi pentru apărarea persoanei sale.

În timp ce regina şi cumnatul ei se certau astfel, am observat că prinţul de Condé asculta, dar nu scotea o vorbă ; sînt ferm convinsă că, în adîncul inimii sale, era chiar bucuros de acea dispută, fiindcă, la un moment dat, i-am zărit un surîs în colţul gurii. În vremea asta, deputaţii Parlamentului sosiră la Palat, fapt care o obligă pe regină să pună capăt discuţiei aprinse cu cumnatul ei, ca să asculte observaţiile primului preşedinte în legătură cu cardinalii. Cred că v-am spus, nu mai ştiu pe unde, că Parlamentul propusese să fie excluşi toţi cardinalii din funcţiile ministeriale. Primul preşedinte, după ce pomeni deci de Mazarin, aduse vorba despre coadjutor, spunînd despre el că era un om extrem de ambiţios, că punea tot timpul la cale cîte o intrigă menită să tulbure liniştea publică şi pe cea a familiei regale, şi că era drept să nu i se dea nici o slujbă. Ducele de Orléans se înroşi de mînie. Simţi că, de fapt, acele cuvinte lui îi erau adresate, că i se aducea astfel la cunoştinţă că regina nu fusese cîtuşi de puţin părăsită, că Parlamentul se întorsese din nou către ea şi că nebunia cea mai mare a unui om e să se încreadă în semenii săi. Regina, în loc să spună, ca de obicei, că le va cere părerea lui Monsieur şi domnului Prinţ înainte de a le da un răspuns, încă mîniată pe cumnatul ei, îi răspunse primului preşedinte, că era de acord cu cererea Parlamentului, adăugind — în mod foarte judicios — că socotea că putea proceda astfel, fiindcă atît Monsieur cît şi prinţul de Condé fuseseră în sală cînd Parlamentul propusese acest lucru. Apoi se întoarse spre cancelar şi-i porunci să aprobe şi să parafeze, chiar în acea clipă, cererea. Auzind cuvintele atît de categorice ale reginei, doamna de Chevreuse roşi, la rîndul ei, căci îşi dădu imediat seama că şi coadjutorul, şi Châteauneuf fuseseră

lipsiți de posibilitatea de a avea totodată și pălăria de cardinal și funcția de ministru. Dar cum și fuseseră depuse pînă atunci nenumărate diligențe pentru a-i excepta de la această regulă pe cardinalii francezi, atîtea intrigi se țesură și se răsțesură, încît, pînă la urmă, legea fu eludată și se împotmoli.

Această ceremonie odată isprăvită, prinții plecară. Ducele de Orléans cu inima plină de mîhnire și tristețe, prințul de Condé vesel și mulțumit. Ceea ce-l necăjise pe Monsieur în legătură cu coadjutorul, îl bucurase pe Condé ; în plus, acesta mai avea un motiv să fie vesel : reîntoarcerea lui Chavigny, omul său de încredere. Regina, ieșind din galerie unde se ținuse Consiliul, intră la ea în cabinet, unde-l primi, de față cu toată lumea, pe Chavigny, tratîndu-l cu multă bunăvoință. Cei care-l ajutaseră să se reîntoarcă, se bucurară văzînd cît de bine era tratat ; dar cardinalul, care-l acceptase de nevoie, îi socoti dușmani pe toți cei care-l ajutaseră pe Chavigny să revină la Curte și și-i scoase din inimă. În vreme ce în cabinetul reginei se petreceau cele spuse mai înainte, cancelarul — care-l ura pe Chavigny și care simțea cum i se apropie dizgrația — rămas singur în galerie, sprijinit în colțul mesei, căzuse pe gînduri, mîhnit și încurcat. Acea funcție, la care rîvnise atîta, nu-i adusese nici o satisfacție, ci numai necazuri. Fusese exclus din toate marile afaceri. Abia în acel moment își dădu seama că-și va pierde slujba, fiindcă abia atunci realiză că regina nu primenise Consiliul ca să-i facă în necaz lui Monsieur, ci din cu totul alte motive. Ajungînd acasă, după două ceasuri regina trimise să-l cheme ; apoi îl porunci să părăsească slujba de cancelar și să-i predea marele sigiliu. După ce scăpă de Châteauneuf, Ana de Austria trimise după fostul cancelar Séguier, rugîndu-l să revină la Curte și să-și reia funcția de cancelar al Franței. Cît suferi Châteauneuf cînd se văzu îndepărtat din slujbă, e greu de exprimat ; numai un ambițios

fără margini cred că şi-ar putea face o idee. La început, se gîndi să se ducă şi să depună sigiliul în mîna lui Monsieur, rugîndu-l pe acesta să-l protejeze şi să-l ajute să rămînă în slujbă, împotriva dorinţei reginei. După ce i-a dus totuşi sigiliul Anei de Austria, s-a căit amarnic că n-a procedat aşa cum plănuise la început. Acest om avea şi mari cusururi, dar şi mari calităţi. Era ferm, îndrăzneţ şi dornic de glorie ; se pricepea la intrigă şi avea o mare experienţă în afacerile Statului ; era respectat deopotrivă şi de prieteni, şi de duşmani, cărora le refuza, fără jenă, şi unora şi altora, ceea ce socotea el că nu li se cuvine, fără ca nici unii, nici ceilalţi să aibă curajul să se plîngă. Avea destule pe conştiinţă, printre care şi moartea nevinovatului mareşal de Marillac, pe care-l trădase în mod laş, pe vremea domniei lui Richelieu, pentru a-şi satisface ambiţia şi a-şi potoli setea de mărire. În plus, mai avea un cusur care-l făcea ridicol : îi plăceau prea mult femeile. Linguşelile şi laudele lor îi mergeau la inimă. Iar femeile, ca să-şi poată satisface interesele, ştiindu-i slăbiciunea, îl lăudau cît le ţinea gura. Adevărul e că Châteauneuf parvenise prin femei, căci intrigile şi laudele lor contribuiseră din plin la măreţia şi la averea sa, dar şi la faptul că-l făcuseră să fie disprețuit. În afară de aceste pete ruşinoase se mai poate spune că, dorind să ajungă pe treapta cea mai înaltă, a fost în stare de cele mai jalnice josnicii, care nu fac cinste nici măcar unui bărbat de cea mai proastă condiţie.

Vestea dizgraţierii acestui om, ajungînd la urechile ducelui de Orléans, acesta se tulbură, mîniindu-se cumplit. Tună şi fulgeră împotriva reginei, jurînd să se răzbune crunt pentru acest afront. Coadjutorul, sau Montrésor — din ordinul său — sau poate chiar amîndoi, îi spuseră ducelui de Orléans că, din moment ce regina făcuse uz de calitatea ei de regentă, era cazul să facă şi el uz de calitatea sa de locotenent general al regatului, drept pentru care îi propuseră să le poruncească burghezilor să ridice armele.

Ducele de Beaufort își oferi și el spada, susținînd că era gata să aţîţe norodul ; că era bine să se ducă la Palatul Regal să-l ia pe rege, apoi să-l izgonească pe Chavigny, iar dacă acesta ar fi opus rezistenţă, să-l ucidă şi să-l arunce pe fereastră. Am aflat că s-a propus — cu această ocazie — tot ce putea fi mai crud şi mai sîngeros, pînă şi împotriva reginei. După toate aparenţele, punerea în practică a acestor propuneri era dorită cel mai mult, de coadjutor. Sigur că Châteauneuf a avut şi el momente în care s-a simţit ispitit de dorinţe criminale, cei doi oameni — coadjutorul şi fostul cancelar — fiind stăpîniţi, în egală măsură, de cele mai cumplite patimi ce pot sălăşlui într-o inimă omenească. Doamna de Chevreuse luă şi ea parte la mîhnirea lui Monsieur, cu atît mai mult cu cît era profund îndurerată de înlocuirea lui Châteauneuf. Dar n-am auzit să se fi numărat printre cei care clocceau planuri de răzbunare împotriva reginei. În schimb, am auzit despre Mademoiselle cum că s-ar fi agitat foarte tare să dreagă reputaţia oarecum ştirbită a lui Monsieur şi că — fiind nemulţumită de regină — i-a luat partea tatălui ei. Prinţul de Condé, care fusese şi el de faţă la toate acele propuneri smintite, după ce se dezvinovăţi, lămurindu-l pe ducele de Orléans că el nu contribuise în nici un fel la rechemarea lui Chavigny, şi după ce-l asigură că, orice s-ar întîmpla, va rămîne de partea lui, declară că nu era de acord cu propunerile atît de pătimaşe ce fuseseră făcute, mai întîi pentru că ar fi fost dificil să fie puse în practică, şi apoi pentru că erau nedemne. Apoi adăugă cum că era gata oricînd să se aşeze în fruntea oştilor sale şi să-şi verse ultima lui picătură de sînge, pentru Monsieur dar că nu va lua niciodată parte la nişte fapte pe care, orice om cu o fărîmă de bun-simţ, le-ar dezaproba.

Aceste vorbe înţelepte îi făcu să amuţească pînă şi pe cei mai îndrăzneţi, pentru că judecata şi autoritatea au, laolaltă, putere multă. Prinţul de Condé voia — după cum v-am mai spus — să obţină de la regentă guvernămîntul

din Guienne, așa că se silea din răsputeri s-o oblige în vreun fel. Înlăturînd de deasupra capului ei acea furtună cumplită pe care se pregăteau s-o dezlănțuie coadjutorul și Châteauneuf, îi făcea un mare bine Anei de Austria. Așa că numai prințului de Condé i s-a datorat onoarea de a fi stăvilit acel plan sîngeros care, mai mult ca sigur, ar fi dus la o a doua noapte a Sfîntului Bartolomeu, cu singura deosebire că de astă dată n-ar fi fost căsăpiți huguenoții, ci mazariniștii. Doamna de Longueville mi-a mărturisit mai tîrziu, că a fost convinsă, în acea zi, că Parisul va fi trecut prin foc și sabie ; că a fost îngrozitor de speriată, că n-a putut închide ochii toată noaptea și că, spre dimineață, văzînd că planul coadjutorului nu se realizase, se aruncase pe patul fratelui ei, așa îmbrăcată cum era, odihnindu-se cîteva ceasuri. Că i-a trebuit multă vreme pînă să-și revină, pînă într-atît fusese de mîhnită și de înfricoșată de ceea ce putea să se întîmple. Regina, în schimb, dormi cît se poate de liniștită, fiindcă nu a știut nimic din cele întîmplate în ziua aceea, aflînd despre primejdia care-o pîndise, abia după ce aceasta trecuse.

A doua zi sosi noul cancelar, Séguier, pe care regina îl primi cu multă bunăvoință. Era un om tobă de carte, vorbea frumos și era foarte priceput în afacerile Statului. Regina avea nevoie de un ministru, dar de un ministru bun care s-o slujească cu credință. Séguier avea multe din calitățile dorite de ea ; din păcate, nu putea rezista în fața laudelor și nu era chiar atît de stimat și de prețuit pe cît ar fi meritat. Nefiind ahtiat după glorie, nici după mărire, nerîvnind deci să-i ia locul lui Mazarin, putea guverna și putea aștepta liniștit sau reîntoarcerea cardinalului, sau pieirea lui. Era — ca să mă exprim cît mai corect — opusul lui Châteauneuf ; așa că, neavînd destulă putere să țină piept dușmanilor săi, a fost, la puțină vreme după instalarea sa, încolțit de aceștia. Era un curtean atît de puțin zelos, încît o întreba tot timpul pe regină ce trebuia să facă și cînd aceasta i-a răspuns să se mai odih-

nească şi să nu vină la Palatul Regal decît atunci cînd avea treabă, el făcu întocmai : se duse din ce în ce mai rar, iar în curînd, nu se mai duse deloc. Era învinuit de o prea mare comoditate şi de o totală lipsă de iniţiativă, plăcîndu-i să facă numai ceea ce-i spuneau supeţiorii săi. Această supunere l-a făcut să se bucure de o soartă fericită şi îndelungată, dar prea puţin strălucitoare.

Ducele de Orléans continua să fie mîniat ; nu se mai ducea nici la Palatul Regal şi nu mai lua parte nici la Consiliu. Spunea tuturora că nu va mai călca pe la Palat, decît după ce i se va lua sigiliul lui Séguier şi după ce vor fi alungaţi din Consiliu Chavigny şi Molé, declarînd că prefera să n-o mai vadă niciodată pe regină, dacă nu-i va da satisfacţie. Curtenii se străduiră să mai îmblînzească lucrurile şi dintr-o parte, şi dintr-alta. Dar ducele de Orléans nu dădu semne că ar renunţa la hotărîrea sa, iar regina declară, sus şi tare, că nu va alunga pe nimeni din preajma ei sau din Consiliu.

În vreme ce aceste încăpăţînări preocupau toate spiritele, Chavigny găsi mijlocul de a se împăca cu Monsieur. După ce prietenii săi pregătiră din vreme terenul, Chavigny se duse să-i prezinte omagiile şi fu destul de bine primit. Aşa că jumătate din mînia ducelui se risipi ; rămase însă inflexibil în privinţa lui Molé. Îi trimise vorbă prinţului de Condé că, dacă ţinea cît de cît la el, să-l lase în plata Domnului, pe Molé. Prinţul îi făcu pe plac, abandonîndu-l pe primul preşedinte, fapt pentru care a fost criticat de toată lumea. Cei care au obiceiul să-i judece pe alţii, spuseră că, avînd mari obligaţii faţă de Molé, prinţul de Condé putea proceda în aşa fel, încît să potolească mînia lui Monsieur. Îşi sacrifică deci prietenul, pentru a-i face pe plac celui mai puternic şi, între două obligaţii, o alese pe cea care-l costa cel mai puţin. Suferind din această pricină, spuse cîtorva prieteni că-l invidia pe ducele de Beaufort, pentru că nu-şi datora libertatea decît lui însuşi şi slujitorilor săi. Primul preşedinte Molé, crunt jignit de

atitudinea prințului, văzîndu-se victima intereselor sale, după ce-l ajutase atîta și moral, și material, nu mai avu ochi să-l vadă pe Condé. Deși modest din fire, nu se putu abține să nu-și manifeste în mod public resentimentele și mîhnirea pe care i le provocaseră vechiul său prieten.

Cînd coadjutorul văzu că propunerile sale nu fuseseră luate în seamă, se retrase de la Curte, spunîndu-i ducelui de Orléans că, nemaifiindu-i de nici un folos, ar fi mai bine să se dea deoparte ; că regina, care-l ura, poate că va deveni mai înțelegătoare, dacă nu-l va mai vedea. Slujitorii domnului Prinț îmi spuseră că unul dintre motivele care-l siliseră pe acesta să se lepede de Molé, fusese această falsă retragere a coadjutorului. Căci, văzînd că Monsieur rămăsese singur, fusese obligat să renunțe la Molé și să i se alăture ducelui de Orléans. Numai că retragerea coadjutorului fusese o prefăcătorie. Paul de Gondi își luă rămas bun de la ducele de Orléans, în Săptămîna Mare ; o vreme, nu-l văzu pe Monsieur decît pe ascuns, iar după aceea, în mod public. Ce rațiune va fi avut toată acea prefăcătorie, n-am putut să-mi dau seama. În vremea asta, ducele de Orléans continua să se plîngă de regină, iar regina continua să se țină bățoasă. Această ceartă nu mirosea a bine ; ea amenința Franța cu un nou război civil, iar oamenii cu scaun la cap, care nu doreau decît binele țării, începură a fi neliniștiți. Trebuiau să-i determine, pe regină să cedeze, iar pe duce să-și potolească mînia. Ca să-i fie pe plac lui Monsieur, miniștrii tăbărîră cu gura pe regină, străduindu-se s-o convingă să renunțe la noii primiți în Consiliu. Prietenii primului președinte Molé au fost primii care au sfătuit-o pe regină să renunțe la serviciile sale, spunîndu-i că era de preferat să-l îndepărteze pe Molé, decît să rişte un război civil cu ducele de Orléans. Regina, cam speriată și năucită de atîtea sfaturi, pînă la urmă acceptă să-l scoată pe Molé din Consiliu. Îl chemă deci la ea și, foarte jenată de ceea ce era obligată să facă, îi ceru zeci de scuze primului președinte, pe care-l rugă să facă

acest sacrificiu numai pentru binele Statului. Că îl asigura că, de îndată ce va putea, îl va rechema la Curte ; că era deznădăjduită că trebuia să procedeze astfel, dar că Monsieur o amenința cu războiul civil. Primul președinte, fără să se mire, îi răspunse vesel că nimic nu-l bucura mai mult, decît să audă că regina avea o părere atît de bună despre el și că se simțea din cale-afară de fericit că putea, prin plecarea lui, să contribuie la liniștea Statului. După care, își luă rămas bun de la regină și se duse într-ale lui. Ducele de Orléans putea fi acum satisfăcut, iar regina nădăjduia că, în sfîrșit, își va putea trage și ea o clipă sufletul, după atîtea necazuri și neplăceri. Și ca să aibă un aliat de nădejde, se hotărî să-i dea prințului de Condé guvernămîntul din Guienne ; de îndată ce se răspîndi această veste, o mulțime de persoane dădură fuga la regină, spunîndu-i că dacă făcea acest lucru, săvîrșea cea mai mare greșeală, pentru că se abătea atît de la maximele Statului cît și de la cele ale prudenței. Regina, năucită de aceste sfaturi date de slujitorii ei credincioși, stătu o vreme în cumpănă, dacă să-i dea sau nu, prințului de Condé, acel guvernămînt. Prințul, avertizat de acea ezitare, îi spuse reginei că, decît s-o tulbure și s-o neliniștească, prefera să renunțe. Chavigny, ca să-i facă plăcere reginei, îi spuse Prințului, de față cu Ana de Austria :

— Domnule, socotiți că e bine s-o puneți pe majestatea sa în situația de a-și retrage cuvîntul pe care vi l-a dat ?

Prințul îi răspunse că da, iar regina îi mulțumi, fără nici un fel de explicații. Așa că lucrurile rămaseră o vreme incerte. Numai că prințul de Condé fiind obișnuit să și obțină ceea ce i se făgăduia, îi rugă pe Servien și pe de Lyonne — oamenii cardinalului — să-l ajute în această treabă, și amîndoi se dovediră a fi mai fideli și mai zeloși decît fostul său amic Chavigny. Pînă la urmă, sfătuită de ei, regina acceptă să-i dea lui Condé ce-i făgăduise. Și iată și motivele care au convins-o : cei doi susțineau că era mult mai avantajos să-i dea guvernămîntul din Gu-

ienne prințului de Condé, pentru a-l rupe astfel de ducele de Orléans și a-l determina să fie îndatorat reginei ; că era foarte iubit de cei din acel ținut. Astfel ducele de Epernon încetă de a mai fi mărul discordiei în Bordeaux, căci fu mutat în Bourgogne. În felul acesta, se ajungea la o altă împăcare, căci ducele de Candale acceptă să-i dea Auvergne ducelui de Mercoeur. Regina dorea demult acest lucru, fiindcă ducele de Mercoeur urma să se însoare, nu peste mult, cu una dintre domnișoarele Mancini ; această dorință a reginei, neputînd fi inspirată decît de Mazarin, lăsă să se vadă clar să negociatorii nu acționau decît numai conform ordinelor pe care regina le primea de la cardinal.

Ducele de Longueville stătu o vreme, retras. Apoi, prin de Lyonne, izbuti să reia unele legături cu Curtea ; sînt sigură că și acest lucru, ca dealtfel toate celelalte, s-a făcut tot cu consimțămîntul lui Mazarin. Doamna de Longueville, care nu se împăca deloc cu bărbatul ei, nu voi s-o aibă pe regină inamică, ci amică. Așa că făcu tot ce putu ca să se apropie de ea, apelînd la ajutorul bunei sale prietene, Prințesa Palatină. După mai multe consfătuiri între cele două doamne, Prințesa Palatină îl trimise pe Bartet cu o scrisoare la Mazarin, în care îl asigura de deplina simpatie a doamnei de Longueville, strecurîndu-i printre altele, că se străduiau împreună să-l cîștige pe prințul de Condé, de partea cardinalului. Dar toate aceste făgăduieli rămaseră doar vorbe goale, pentru că domnul Prinț, supărat pe regină, n-avea de gînd să se apropie nici de ea, nici de cardinal. Dealtfel, o mulțime de persoane corespondau cu cardinalul, căci încăpățînarea reginei uimise întreaga Curte, motiv pentru care și amicii, și inamicii lui nu mai voiau să trateze decît cu el. Toți — în afară de Monsieur și de prințul de Condé — își trimiseseră emisarii, cerîndu-i ajutorul în diverse probleme. Aceste dusuri și veniturii, prilejuiră mari negocieri, dar nimic nu le putu egala pe cele ale celor doi iubiți pătimași ai Fortunei (le spun așa, în derîdere, lui Châteauneuf și coadjutorului).

Primul, la apusul vieții sale, după ce întorsese cu susul în jos o țară întreagă, ca să-l alunge pe cardinal, și după ce fusese pedepsit cu dizgrațierea, vru să reintre — cu orice preț — în Consiliu. Așa că țesu o nouă intrigă, de astă dată în favoarea celui pe care-l alungase ; și, fără să aibă un pic de rușine pentru faptul că se schimba mereu, după cum bătea vîntul, îi rugă pe marchizul de Seneterre și pe mareșalul d'Estrées să-i propună reginei că, dacă-l numea din nou cancelar, făgăduia să fie slujitorul credincios și prietenul lui Mazarin, asigurînd-o totodată că o va împăca și cu ducele de Orléans. La început, regina nici nu vru să audă de Châteauneuf, mai întîi pentru că știa că nu era sincer, apoi pentru că nu-l putea suferi. Dar el, fără să bată în retragere, o trimise pe doamna de Vaucelas, sora sa, să-l implore pe marchizul de Seneterre să vină să-l vadă. Seneterre, știind că regina nu-l putea suferi, nu vru să se ducă, ci îl trimise pe mareșalul d'Estrées. Acesta, după ce se văzu cu Châteauneuf, îl rugă pe Seneterre să-i îngăduie să-l trimită pe Brachet, slujitorul său, la cardinal, ca să-l asigure de deplina afecțiune a lui Châteauneuf, precum și de fidelitatea sa, cu condiția să-l împace cu regina, care să-l repună în funcția de cancelar. Trebuie să menționez că, cu acest prilej, Châteauneuf făgăduindu-i lui Seneterre marea cu sarea, îi dădu de înțeles, prin mareșalul d'Estrées, că dacă Mazarin îl va ajuta să-și ajungă țelul, el îi va da o mînă de ajutor pentru a-l întemnița a doua oară pe prințul de Condé. Dar Seneterre, așa cum mi-a spus mai tîrziu, n-a fost de acord cu această propunere, văzînd bine că numai patima și dorința de a se răzbuna i-o inspiraseră celui care o făcuse și că, de fapt, ea venea mai mult din partea coadjutorului și poate și a doamnei de Chevreuse. Așa că această propunere fu eludată și Brachet se duse să-i transmită cardinalului tot ceea ce-i spusese acel biet „ocnaș". Căci așa ar trebui să-i numim pe toți acești curteni care sînt robii dorințelor lor. Nebunia ce-i face să alerge toată viața după onoruri, în

dauna odihnei, e un fel de robie care-i împiedică să vadă că toate aceste demnităţi după care se omoară astfel, nu sînt decît nişte biete iluzii cu care se amăgesc, mai ales cînd te apropii de optzeci de ani, ca moşneagul de Châteauneuf. Noroc că Seneterre nu era ros de viermele ambiţiei şi al vanităţii şi că era un om cinstit şi cu picioarele pe pămînt ; fiind înţelept şi cu scaun la cap, nu înceta să se tot mire de lăcomia fără margini faţă de favoruri şi de măriri, a fostului cancelar Châteauneuf şi a coadjutorului Paul de Gondi, cît de mult sufereau şi se frămîntau că nu-şi puteau ajunge scopurile, precum şi de metodele la care recurgeau — de cele mai multe ori, josnice şi laşe — pentru a se vedea cocoţaţi în fruntea piramidei.

Cardinalul, văzînd că Guienne nu-l obligase pe prinţul de Condé să fie în relaţii bune cu regina, ascultă propunerile lui Châteauneuf şi ale coadjutorului, mai ales că acesta din urmă era în stare de orice, ca să poată ajunge cardinal. Nu cunosc toate amănuntele acestor negocieri, căci ele şi-au schimbat actorii. Pînă la urmă, au fost amestecaţi în ele şi Servien, şi de Lyonne, ba chiar şi Montrésor. Dar după cîte ştiu, toţi au continuat să propună împăcarea lui Monsieur cu regina, urmărind să-l azvîrle pentru a doua oară pe prinţul de Condé, în închisoare. Nici una dintre aceste propuneri nu-i plăcură reginei, care le detestă pe unele şi se îndoi de celelalte, aşa că ceru sfatul cîtorva persoane în care avea încredere. Seneterre, pe care-l preţuia şi-l stima, îi spuse verde, în faţă, că n-o sfătuia să-l închidă din nou pe domnul Prinţ, pentru că cei care acum îl urau şi se plîngeau de el, văzîndu-l la strîmtoare, vor reîncepe să-l slujească, ceea ce va isca alt rînd de tulburări şi de scandaluri ; că, în plus, îl va avea din nou pe cap pe ducele de Orléans cu toţi intriganţii săi, care erau mulţi şi periculoşi, căci printre aceşti faimoşi intriganţi, să nu uite majestatea sa, se numărau Châteauneuf, coadjutorul, doamna de Chevreuse, ducele de Beaufort şi toată Fronda ; că în foarte scurtă vreme ea va

deveni sclava lor şi că domnul cardinal — cînd se va reîntoarce — nu va mai găsi decît o ruină din tot ce lăsase el ; pe de altă parte, dacă toţi aceşti intriganţi vor deveni mari şi tari, majestatea sa nu trebuia să-şi mai facă nici o iluzie că domnul cardinal se va mai putea vreodată reîntoarce la Paris.

Regina, văzînd că Seneterre avea dreptate în tot ce-i spusese, îi tratã pe frondeuri cu o răceală de gheaţă, spulberîndu-le toate nădejdile. O vreme, nu-i dădu nici un răspuns lui Châteauneuf, pentru că aştepta să vadă ce-o va sfătui cardinalul. După ce au fost trimişi mai mulţi curieri, abatele Ondedei şi alţi cîţiva, cardinalul a binevoit să răspundă, ca de obicei, că regina să se împace cu Châteauneuf, cu coadjutorul şi cu doamna de Chevreuse ; că să-i spună lui Châteauneuf că, cu prilejul majoratului regelui, care se apropia, va fi făcut prim-ministru. Primului preşedinte, de Molé, i se făgădui Ministerul Justiţiei. Iar în urma intrigilor Prinţesei Palatine, La Vieuville deveni ministru al finanţelor, fiindcă preşedintele de Maisons se purtase urît cu cardinalul. Nu cutezase să-i trimisă bani şi era bănuit a fi prietenul lui Chavigny. Longueil, dorind ca fratele lui să rămînă în slujba pe care-o avea la finanţe, se jură în faţa reginei, că-l va sluji cu credinţă pe cardinal. Dar cardinalul nu-i răspunse nimic, dealtfel ca majorităţii celor ce-i scriseseră, nu din pricină că n-ar mai fi dorit să revină în Franţa ca prim-ministru, ci pentru că ştia sigur că nu va veni, pînă ce Parlamentul nu-l va reabilita şi nu-l va spăla de toate calomniile cu care-l împroşcase. Slujind atîta vreme Franţa, cu fidelitate şi abnegaţie, voia ca onoarea să nu-i fie pătată şi nevinovăţia recunoscută. Longueil, avînd mulţi prieteni în Parlament, se angajă să facă totul pentru reabilitarea lui, bucurîndu-se că nu voia decît atît. Dar cardinalul nu-i aprecie oferta, fiindcă îl socotea a fi bun prieten cu Chavigny.

Cum nu există secret care să poată fi păstrat [1], firește că prințul de Condé află de toate acele negocieri și mai ales de propunerile privitoare la viața și la libertatea sa. Așa stînd lucrurile, își luă imediat toate precauțiile necesare ; într-o seară, stînd de vorbă cu ai săi, trîntit în pat, Vineuil veni să-i spună că se pusese ceva la cale împotriva persoanei sale, fiindcă văzuse două sau trei companii de gardă îndreptîndu-se către reședința sa. Vestea fiind confirmată și de alte persoane, prințul de Condé se sculă imediat, încălecă pe cal și se îndreptă în goană către Saint-Maur, urmat de toată familia sa : de prințul de Conti și de doamna de Longueville, de soția și de fiul său, de ducele de La Rochefoucauld, de ducele de Richelieu, de mareșalul de La Motte și de mulți alții.

Comminges o sculă pe regină la cinci dimineața, ca să-i aducă această veste. Ea îl trimise imediat pe Villeroy la ducele de Orléans. Prințul veni s-o vadă, asigurînd-o că habar n-avea de planul prințului de Condé de a părăsi Parisul. După cîteva zile, îi făcu o nouă vizită, purtîndu-se foarte atent cu ea, iar docilitatea sa îi dovedi Anei de Austria că planurile celui de la Brulh [2] începuseră a da roade. Imediat după asta, cei de la Curte răspîndiră zvonul că prințul de Condé se speriase degeaba, că șeful unui regiment de gardă trimisese cîțiva oșteni ca să asigure intrarea în oraș a cîtorva butoaie cu vin, care să fie scutite de impozit. Slujitorii domnului Prinț, zărind oștenii, își avertizaseră stăpînul, care era ferm convins că se atenta saù la viața, sau la libertatea lui. Imediat după

[1] Și iată cum : „De Lyonne văzîndu-l pe coadjutor, la Montrésor și auzind ce pun la cale, fie din imprudență, fie cu scopul de a-l salva pe prințul de Condé de închisoare, îi spuse ce auzise mareșalului de Gramont, care, la rîndul lui, îi spuse lui Chavigny, bunul său prieten. Prințul, uluit, plecă imediat din Paris și se retrase la Saint-Maur. Divulgarea acestui secret l-a costat enorm pe de Lyonne, care a trebuit să plece de la Curte", spune Monglat, în *Memoriile* sale (n.ed.fr.).

[2] Adică ale lui Mazarin, fugit la Brulh.

plecarea lui Condé, la Palatul Regal se ţinu în grabă un Consiliu, în care se analizară urmările acestei plecări neaşteptate. Între timp, ducele de La Rochefoucauld veni din Saint-Maur la ducele de Orléans, ca să-l asigure, din partea prinţului de Condé, de tot respectul şi amiciţia acestuia, amintindu-i cît îi era de recunoscător pentru tot ceea ce făcuse pentru el. Îi spuse însă că unii dintre supuşii lui Monsieur se pregăteau să atenteze fie la viaţa, fie la libertatea lui, fapt care-l obligase să fugă. Ducele de La Rochefoucauld veni apoi la Palatul Regal, unde stătu îndelung de vorbă cu mareşalul de Villeroy, apoi îi spuse şi reginei că domnul Prinţ fusese obligat să plece de la Curte, fiindcă nu se mai simţea în siguranţă. Îi mai spuse că la Curte existau două grupuri care ţeseau tot felul de intrigi, de care era obligat să se păzească : grupul frondeurilor şi grupul mazariniştilor. În plus, prinţul de Condé se mai plîngea şi de faptul că regina nu voise să-i rezolve nişte treburi care pentru el contau foarte mult, dar care pentru ea erau nişte fleacuri. Regina îi mărturisi ducelui că nu voise să i le rezolve, pentru că Prinţul nu mai venise s-o vadă. Pînă la urmă, Ana de Austria hotărî să-l trimită pe mareşalul de Gramont, din partea sa şi din partea ducelui de Orléans, ca să-l asigure de bunele lor intenţii. Regina îi spuse că nu avea a se teme de nimic din partea celor pe care-i pomenise şi că, dacă voia să se reîntoarcă, îşi dădea cuvîntul ei de regină că era în deplină siguranţă la Paris. Prinţul de Condé îi răspunse mareşalului de Gramont, cu trufie şi asprime. Îi vorbi în termeni politicoşi despre ducele de Orléans şi în termeni lipsiţi de respect, despre regină, spunîndu-i că-i era peste putinţă să pună preţ pe cuvîntul ei. Că-l mai înşelase o dată, că devenise expertă în materie şi că nu mai era atît de credul să se lase în voia hazardului ; că nu-i putea suferi pe mazarinişti ; că, atîta vreme cît slugile cardinalului se vor bucura de încrederea reginei, el nu va reveni la Curte ; şi că, dacă regina ţinea cu tot dinadinsul să se

întoarcă, trebuia să-i îndepărteze mai întîi din preajma ei pe de Lyonne, Servien şi Le Tellier. Mareşalul de Gramont, ca bun slujitor al regelui şi al reginei, nu fu deloc de acord cu răspunsul domnului Prinţ, care-l dezgustă atît de tare de astfel de negocieri, încît se retrase foarte curînd, în guvernămîntul lui din Béarn, unde trăi liniştit şi fără bătaie de cap.

În seara aceleiaşi zile, regina îi chemă pe avocaţii regelui pentru a le face cunoscută dorinţa sa, mai înainte ca Parlamentul să apuce să-l primească şi să-l asculte pe prinţul de Conti, care urma să sosească a doua zi. Ceea ce prinţul de Condé spusese despre de Lyonne găsi ecou în inima ei, din pricină că făcuse multe boacăne şi că nici ea nu-l putea suferi.

Capitolul XI

1651. — Prinţul de Conti explică Parlamentului de ce a plecat fratele său. — Condé scrie el însuşi acestei Companii. — Ducele de Orléans îi ia apărarea. — Abilitatea reginei. — Dubla declaraţie a regentei împotriva lui Mazarin şi în favoarea lui Condé. — Îndepărtarea lui Le Tellier, Servien şi de Lyonne. — Dizgraţierea lui Chavigny. — Reîntoarcerea lui Condé la Paris. — Întrevederile secrete ale reginei cu Chateauneuf. — Ura făţişă a lui Condé împotriva coadjutorului. — Vizita lui Monsieur la regina Angliei. — Condé nu vrea să-i vadă nici pe rege, nici pe regină. — Ducele de Mercoeur acuzat de Parlament

că s-a însurat cu nepoata cardinalului. — Înțelegerea Anei de Austria cu frondeurii. — Condé se pregătește de revoltă. — Ducele de Longueville îl abandonează. — Domnișoara de Longueville. — Manifestul reginei împotriva lui Condé. — Prințul îl declară calomnios. — Încurcătura ducelui de Orléans. — Condé obține de la el un înscris pe care-l arată magistraților. — Manifestul pe care-l publică drept răspuns la manifestul reginei.

În ziua de 7 iulie, Camerele adunîndu-se, ducele de Orléans se duse să-și ocupe locul, însoțit de prințul de Conti, de ducii de Joyeuse și de Brissac, de mareșalii de Gramont și de L'Hôpital. Luînd cuvîntul, prințul de Conti spuse Companiei că ar fi mult mai bine să afle din gura lui de ce anume se retrăsese fratele său la Saint-Maur ; că, cu o seară mai înainte, aflase că un grup de soldați din gardă se îndreptau spre Palatul Condé ; că atunci se aruncase pe cal și fugise ; că trecînd prin spatele palatului Luxembourg, văzuse adunați acolo vreo treizeci, patruzeci de călăreți ; că atunci se văzuse nevoit s-o taie peste cîmp, spre Fleury, de unde se îndreptase mai apoi spre Saint-Maur. Că de îndată ce părăsise Parisul, îl rugase pe ducele de la Rochefoucauld să-l înștiințeze pe ducele de Orléans, de cele întîmplate, și să-i spună că, nemaisimțindu-se în siguranță, se văzuse nevoit să fugă. Că era la curent cu toate negocierile care se duceau cu Mazarin, cu dusul și cu venitul curierilor și cu călătoria ducelui de Mercoeur la Brulh, unde plecase să se însoare cu nepoata mai mare a cardinalului. El spuse că toate aceste lucruri îl făcuseră pe fratele său să devină bănuitor, temîndu-se să nu fie întemnițat a doua oară de către cardinal, fiindcă nu mai era un secret pentru nimeni că Mazarin guverna țara într-un mod mult mai ferm, de la Brulh, decît o guvernase cînd fusese la Paris ; că Servien, Le Tellier și de Lyonne nu acționau decît din ordinele sale ; că așa stînd lucrurile, venise la Parlament să facă o declarație în numele fratelui său, care

nu se retrăsese din pricina vreunei nemulţumiri personale, ci din pricina motivelor arătate mai înainte. Mai spuse că trebuia să facă această declaraţie în faţa Companiei, pentru ca să ştie toată ţara de ce se retrăsese prinţul de Condé. Că era gata să se reîntoarcă oricînd, dacă i se garanta că se află în siguranţă şi dacă vor fi îndepărtaţi din Consiliu cei trei miniştri pe care-i pomenise şi care erau slugile fidele ale cardinalului. Prinţul de Conti încheindu-şi cuvîntarea, primul preşedinte zise că un gentilom cerea să intre, ca să aducă o scrisoare din partea prinţului de Condé. Scrisoarea fu înmînată preşedintelui, care i-o dădu lui Menardeau s-o citească cu glas tare. După ce o citi, primul preşedinte spuse că Compania, care luptase din răsputeri ca să-l elibereze din temniţă pe domnul Prinţ, trăgea nădejde că împreună cu Monsieur vor aduce linişte ţării şi vor pune capăt tuturor dezordinelor care se manifestau de atîta vreme ; dar că, din păcate, vedea cu regret, că prinţul de Condé părăsise Parisul, fie fiindcă într-adevăr se speriase, fie premeditat ; că dacă o făcuse premeditat, lucrul era destul de neplăcut, iar dacă plecase de teamă, apoi atunci trebuia neapărat să se întoarcă înapoi. Prinţul de Conti îl întrerupse, spunîndu-i că nu plecase premeditat şi că nimeni nu credea acest lucru, că o garanta el, fratele său, şi mai ales domnul duce de Orléans, faţă de care prinţul de Condé avea o stimă deosebită ; că plecase de teama de a nu fi arestat a doua oară.

Luînd cuvîntul, ducele de Orléans spuse că într-adevăr vărul său nu plecase premeditat, că fusese întotdeauna animat de cele mai bune intenţii ; că marile servicii pe care le adusese Franţei nu îngăduiau nimănui să presupună că plecase premeditat, că el era martor că, după eliberarea sa, nu dorise niciodată altceva decît binele Statului ; că, între timp, regina îl asigurase că nici prin cap nu-i trecuse să-i căşune vreun necaz prinţului de Condé ; că el, Monsieur, credea în cuvîntul ei ; că se străduise să-i scoată din minte vărului său cum că-l păştea vreun pe-

ricol, convingîndu-l că se putea întoarce liniştit acasă, unde va fi în deplină siguranţă, că i se părea firesc ca un om care fusese o dată închis pe nedrept, să fie bănuitor şi că era adevărat că Mazarin, deşi plecat, continua să fie atotputernic în Consiliu. Primul preşedinte, luînd din nou cuvîntul, spuse că nu se îndoia de bunele intenţii ale domnului Prinţ, dar că trebuia să se reîntoarcă acasă. Prinţul de Conti, ridicîndu-se, spuse că era întrutotul de acord cu domnul prim-preşedinte, dar că mai întîi voia să ştie cînd va delibera Parlamentul asupra scrisorii fratelui său. Primul preşedinte răspunse că, cu o seară înainte, regina bănuind că prinţul de Conti va veni la Parlament şi că prinţul de Condé va trimite Companiei o scrisoare, îi poruncise să nu delibereze asupra acelei scrisori, pînă ce nu va primi ordin de la ea. Preşedintele Le Coigneux, luînd cuvîntul, spuse că avea impresia că întreaga afacere o pornise pe un drum bun, din moment ce domnul Prinţ se arătase a fi alături de Monsieur care asigurase Compania de bunele intenţii ale reginei şi că ducele de Orléans era un garant în care domnul Prinţ putea avea deplină încredere. Prinţul de Conti răspunse că totuşi siguranţa fratelui său era legată de îndepărtarea celor trei miniştri mazarinişti. Preşedintele le Coigneux răspunse că asta era totuşi o condiţie mult prea dură pentru regină. Primul preşedinte adăugă şi el că Monsieur, asigurat de regină, era cel mai bun garant pentru domnul Prinţ; că regina, dîndu-şi astfel cuvîntul Parlamentului, domnul Prinţ n-avea de ce să se mai teamă; că în privinţa unor persoane indezirabile din Consiliu, cînd Monsieur şi domnul Prinţ vor lua parte la şedinţe, îşi vor impune voinţa în toate treburile Statului, fără să mai ţină seama sau să mai dea vreo atenţie părerilor acelor persoane.

A doua zi, ducele de Orléans, prinţul de Conti şi mulţi alţii ducîndu-se la Parlament, avocaţii regelui le transmiseră din partea reginei că, după ce aceasta citise scrisoarea prinţului de Condé şi se sfătuise cu miniştrii săi, îi asigura

că domnul Prinţ nu avusese nici un motiv să se retragă de la Curte, întrucît ea se purtase cu el cît se poate de frumos ; că ducele de Orléans putea depune mărturie în ceea ce privea sinceritatea vorbelor sale ; că mareşalul de Gramont, care se dusese la domnul Prinţ ca să-l asigure că nu-l pîndea nici o primejdie la Paris, putea şi el istorisi Parlamentului, tot ce discutase cu prinţul de Condé. Avocaţii regelui mai spuseră că regina adăugase că, dacă domnul Prinţ se temea cumva de reîntoarcerea lui Mazarin, îl putea asigura că se menţinea pe aceeaşi poziţie şi că nu avea de gînd să-l mai cheme înapoi ; că-şi dăduse cuvîntul faţă de Parlament şi că era obligată să şi-l respecte cu religiozitate. Cît despre căsătoria ducelui de Mercoeur, majestatea sa nu ştia nimic ; în privinţa miniştrilor pe care-i avea în Consiliu, nu era obligată să dea socoteală nimănui, fiindcă o regină îşi putea alege ca slujitor pe oricine-i plăcea. Acest răspuns iscă, în sala Parlamentului, o mare zarvă ; toţi începură a striga că regina n-avea dreptate şi că cozile de topor ale lui Mazarin trebuiau alungate din Consiliu, unde nu aveau dreptul să stea alături de prinţii de sînge regal. Această agitaţie ţinu atît de mult, încît primul preşedinte fu de-a dreptul surprins şi-şi dădu seama că era cazul să schimbe tactica. Se adresă deci ducelui de Orléans, rugîndu-l să-l împace pe prinţul de Condé cu regina. Le Coigneux, vrînd să întărească spusele primului preşedinte, adăugă şi el că într-adevăr o asemenea treabă nu era demnă decît de domnia-sa. Dar după aceste vorbe, iar se iscă zarvă. Cei de la Anchete protestară, spunînd că asta însemna de fapt împiedicarea libertăţii de a delibera. Primul preşedinte, vrînd să-i potolească pe cei de la Anchete şi să liniştească spiritele, spuse că această afacere era deosebit de importantă şi că Compania trebuia să se comporte de aşa manieră, ca nu cumva retragerea domnului Prinţ să ducă, Doamne fereşte, la vreun război civil. Prinţul de Conti îl întrerupse, spunîndu-i cu brutalitate, că fratele său nu va semăna niciodată sămînţa discordiei pe pămîntul

Franței, și că faptele sale nu vor împinge niciodată țara la un război civil. Că aceste două cuvinte nici măcar nu trebuiau să fie rostite într-o asemenea adunare și mai ales în legătură cu fratele său. Primul președinte, furios, strigă sus și tare, că putea spune ce voia și că nimeni n-avea dreptul să-i închidă gura, deoarece avea cinstea de a prezida Compania și, deci, de a ține locul regelui. Ducele de Orléans, luînd cuvîntul, spuse și el că într-adevăr avea motive să se teamă de slujitorii cardinalului ; că toți amicii lui Mazarin continuau să fie binevăzuți la Curte și că unii dintre ei, aflați chiar în preajma regelui, îi vorbeau acestuia tot timpul despre cardinal. Discuțiile se încheiară cu cîteva scuze din partea prințului de Conti, care mulțumi Parlamentului pentru tot ce făcuse pentru fratele său ; că magistrații trebuiau să-i ierte izbucnirea de mînie de mai înainte, întrucît nu putea suporta să audă că fratele său ar fi în stare să tîrască țara într-un război civil. Compania îl asigură de deplina ei simpatie și-l rugă încă o dată pe Monsieur să se străduie să-l împace pe domnul Prinț cu regina. Și cum între timp se făcuse ceasul zece, toți fură de acord să continue ședința luni.

Châteauneuf, care încheiase un acord cu coadjutorul și care spera ca pe această cale să reintre în grațiile reginei, era bucuros să-i alunge pe cei trei slujitori ai cardinalului, fiindcă, alungîndu-i, ar fi rămas el mare și tare în Consiliu. Alții, invidioși pe funcțiile înalte ale celor trei miniștri, se străduiră și ei să pună o vorbă bună să fie alungați, urmărindu-și fiecare interesele, așa cum prințul de Condé și-l urmărea pe al său.

Fără să mai descriu în amănunt toate deliberările din Parlament în legătură cu această poveste, voi spune doar că regina a fost rugată să dea o nouă declarație împotriva lui Mazarin, menită să liniștească spiritele și să-l convingă pe domnul Prinț că se afla în deplină siguranță. Nimeni nu mai pomeni nimic despre cei trei miniștri. Această de-

claraţie o măguli pe regină, din pricină că autoritatea regală era respectată, că nu trebuia să-i mai alunge pe cei trei miniştri, aşa cum pretinsese prinţul de Condé şi că, aparent, avea puterea de a face ce voia. Dar iată că Parlamentul îşi trimise deputaţii la regină şi primul preşedinte, blînd şi respectuos, ceru unele modificări la declaraţie. Regina îi răspunse că era întrutotul de acord cu declaraţia împotriva lui Mazarin dar că, în ceea ce privea celelalte lucruri, trebuia să discute cu Consiliul. Domnul Prinţ persista — pentru a fi sigur că nu-l mai păştea nici un pericol — să fie totuşi izgoniţi de la Curte cei trei miniştri. Regina şovăia între a refuza şi a fi de acord. Nu ştia nici ea dacă era bine sau nu să-i alunge pe slujitorii lui Mazarin. Dar, după ce i s-a explicat că acest lucru se practicase odinioară în mod curent, la cererea prinţilor de sînge, i s-a spus că ar fi bine să-i îndepărteze de la Curte, sub pretextul că nu voia ca prinţul de Condé să iste, din pricina lor, vreun război civil. Sfătuită de mai toţi prietenii ei, pînă la urmă, regina se hotărî să-i dizgraţieze şi să dea astfel o pildă întregii Franţe că-şi sacrifica miniştrii de dragul păcii şi liniştii în ţară. Faptul că nu putea să-i sufere pe de Lyonne şi pe Servien, o făcu să ia această hotărîre, cu inimă destul de uşoară. Le Tellier plecă însă cu nădejdea că se va întoarce, căci regina ţinea foarte mult la el. Se certase cu prinţul de Condé, dar în schimb cîştigase afecţiunea sinceră a cardinalului. Pleca, dar cu fruntea sus fiindcă, dintre toţi trei, el fusese singurul a cărui probitate nu fusese niciodată pusă la îndoială nici de cardinal şi nici de regină. Cei trei îşi luară deci nevestele şi copiii, şi se retraseră la reşedinţa lor. Servien şi de Lyonne, văzîndu-se alungaţi de domnul Prinţ, îşi dădură imediat seama cine le făcuse acest pustiu de bine : domnul de Chavigny, care urmărea să le ia locul şi care-i ura tot atît cît şi prinţul de Condé. Aşa că nu se sfiiră să-i arate reginei cine era de fapt autorul ruinei lor materiale şi morale, dezvăluindu-i acesteia o serie de intrigi puse la cale de

Chavigny împotriva autorității regale. Nu le-a fost prea greu să-i facă și lui același rău pe care și el li-l făcuse lor, mai ales că regina n-avea ochi să-l vadă, fiindcă era dușmanul de moarte al lui Mazarin. Chavigny credea că ajutat de prințul de Condé și de dușmanii cardinalului — care erau destui — va putea încet, încet, să-i ia locul ; își închipuia că cu creditul și cu reputația de care se bucura, va ajunge, în scurt timp, la fericirea mult visată.

Chavigny — simțind cam apăsătoare atmosfera de la Curte, creată și de cei trei miniștri care plecaseră — voi să se împace cu regina, lămurind unele lucruri. Dar în loc ca regina să-și plece urechile la plîngerile sale, dimpotrivă, îi spuse foarte deschis, că nu era deloc mulțumită de serviciile lui. Chavigny spunîndu-i că dacă așa stăteau lucrurile, el nu va mai veni la Consiliu, atîta vreme cît ea nu va fi convinsă de fidelitatea și de atașamentul lui, ea nu-i zise nici să vină, nici să nu vină. După acea tăcere semnificativă, el se socoti într-un fel, exclus din Consiliu, fără să știe în ce situație se afla : adică la un pas de dizgrațiere, sau, ceea ce era și mai rău, prost văzut de regină, care nu mai avea încredere în el. Se dovedi atît de naiv încît, luîndu-se după ceea ce vedea, crezu că regina nu se mai gîndea la cardinal și nu-l va mai rechema niciodată. Ba mai mult decît atît, se apucă să-i spună tocmai reginei acest lucru, fapt care o impresionă în mod cu totul neplăcut pe Ana de Austria și care o convinse ori că știa ceva, ori că era din cale-afară de maliții și că n-avea nevoie — după cum mi-a mărturisit într-o zi — de un ministru care avusese cinstea de a se bucura de încrederea răposatului ei soț și care acum se dovedea atît de lipsit de recunoștință.

Parlamentul fiind chemat — prin deputații săi — la Palatul Regal, cancelarul le spuse din partea reginei, că dragostea pe care majestatea sa o nutrea față de Stat și dorința de a păstra unitatea familiei regale, o obligase să-l asigure de toată siguranța pe prințul de Condé, îndepărtîndu-i de la Curte pe cei trei miniștri care lui i se păruseră

suspecți. Apoi rugă Compania să contribuie și ea la împăcarea reginei cu prinții de sînge regal, și să muncească mai cu zel pentru liniștea țării.

Poate că prințul de Condé se va fi simțit stînjenit că nu mai avea motive să se plîngă și, desigur, mirat că regina procedase astfel. Se întoarse deci la Paris și se duse la Parlament. Cei care erau împotriva lui Châteauneuf, voiau să-l împiedice să se reîntoarcă la Curte. Pentru a reuși, încercară să se slujească de prințul de Condé, sfătuindu-l să revină la Curte pentru a-i lua locul acestuia ; dar cum neîncrederea lui încă mai dăinuia, deși cei trei miniștri fuseseră îndepărtați, nu vru să se ducă s-o vadă pe regină; sigur că această credință n-a fost lipsită de urmări ; cel mai grav lucru a fost că ea a dat apă la moară lui Châteauneuf ; căci Mazarin, văzîndu-l pe prințul de Condé atît de înstrăinat de regină și de el, a simțit nevoia de a se apropia de cei care aveau tot interesul să-l susțină. Condé se culcase liniștit pe făgăduielile ducelui de Orléans, cum că Châteauneuf nu va reveni fără consimțămîntul său și nu-și închipui că puteau fi amîndoi trași pe sfoară. Și au fost într-adevăr. Lucrurile ajungînd foarte departe, coadjutorul luă legătură cu regina și Châteauneuf o văzu de două ori, pe ascuns, fără ca prinții să știe ceva. Dar cum la Curte nu se poate păstra niciodată un secret, Condé îi făcu scandal lui Monsieur că nu se ținuse de cuvînt. Ducele protestă vehement, susținînd că habar n-avea că regina tratase pe ascuns cu cei doi bărbați și că era el însuși foarte supărat de acest lucru. Prințul, îi spuse verde, în față lui Monsieur, că nu-l putea suferi pe coadjutor, fapt care nu-l deranjă deloc pe ducele de Orléans.

Cam tot pe-atunci, Monsieur se duse la Chaillot ca s-o vadă pe regina Angliei. Ea făcuse din casa în care stătea o mănăstire pentru maicile de la Sainte-Marie. Sora mea intrînd ca novice la acea mănăstire, bineînțeles că mi-am dat și eu obolul. Monsieur îi spuse surorii sale, rîzînd, că

prinţul de Condé şi coadjutorul se aveau precum cîinele cu pisica şi că el era foarte amuzat de toată acea gîlceavă.

Prinţul de Condé, aflîndu-se la Paris, se întîlni într-o zi cu regele pe strada Cours. Se prefăcu a nu-i vedea nici pe rege, nici pe regină, vrînd să arate că nu avea nici un pic de respect nici faţă de persoana lor, nici faţă de Coroană. Se pare că acel prinţ, mai puţin abil decît adversarii săi, se sinchisea prea puţin să n-o supere pe regină. Renunţînd deci la relaţii amicale şi la pace, în 2 august se duse la Parlament, unde începu din nou să vorbească despre „fantome", cum le spuneam noi, adică despre cardinal care acum se mutase la Colonia. Se ridică împotriva lui Brachet, curierul lui Mazarin, a lui Bartet, confidentul şi curierul Prinţesei Palatine, şi a tuturor celor care aveau legături cu Mazarin. Cineva m-a asigurat că avea de gînd să-l pomenească şi pe Châteauneuf, dar n-o făcu. Din ce cauză, nu ştiu. Aduse totuşi vorba despre ducele de Mercoeur pe care-l pofti să vină să dea socoteală în faţa Companiei, pentru faptul că se însurase cu nepoata mai mare a cardinalului. În plus, ceru ca declaraţia pe care regina o dăduse împotriva lui Mazarin, să fie multiplicată şi înregistrată. Apoi îşi ceru scuze pentru întîlnirea cu regele, spunînd Parlamentului că dacă ar fi ştiut că urma să se întîlnească cu familia regală, ar fi evitat să iasă din casă. Dar că, oricum, se va duce la Palatul Regal să-şi ceară scuze şi să-l asigure pe rege de fidelitatea sa. Ceea ce şi făcu într-adevăr. Peste cîteva zile, se duse împreună cu ducele de Orléans să-i salute pe rege şi pe regină. Întrevederea fu foarte rece ; discuţia avu loc în mod public, vorbiră mai nimic, iar vizita fu foarte scurtă. După asta, Prinţul, speriat, n-a mai vrut să dea pe la Palat. Brachet şi Bartet, auzind ce se spusese despre ei, se disculpară cu atîta iscusinţă, încît nimeni nu se mai agăţă de ei. Dar domnul Prinţ nu se lăsă şi ceru ca ducele de Mercoeur să fie chemat în faţa Parlamentului. Veni şi fu interogat în 12 şi în 13 august ; primul preşedinte îl pofti să răspundă

precis la toate întrebările ce i se vor pune ; fu deci întrebat dacă se însurase ; la început răspunse că asta era treaba lui şi nu se credea obligat să răspundă la o asemenea întrebare. Şi apoi, chiar dacă ar fi fost aşa, însurătoarea nu era o crimă. Primul preşedinte spuse :

— Adică vreţi să spuneţi că v-aţi însurat cu nepoata, înainte ca unchiul ei să fi fost declarat criminal de Stat !

Ducele răspunse că da, că se însurase înainte de plecarea lui Mazarin. Avocaţii regelui spuseră că ducele nu putea fi învinuit de nimic. Dar o mare parte dintre magistraţi susţinură că ducele se însurase fără aprobarea regelui ; că, de fapt, se însurase cu nepoata cardinalului, în urma călătoriei pe care o făcuse la Brulh, că ceea ce spusese mai înainte nu era adevărat şi nici nu putea dovedi. Din sală se ridică un murmur. Afacerea era încurcată, pentru că într-adevăr căsătoria avusese loc, în mod public, în oraşul unde se refugiase cardinalul, iar ducele de Mercoeur nu putea dovedi contrariul ; slujitorii reginei începură a se impacienta din pricină că prinţii îl puteau şicana pe bietul duce. Dar această familie avînd susţinători serioşi, lucrurile se aplanară şi nu se mai discută nimic despre căsătoria ducelui.

Prinţul de Condé, înfruntînd-o pe regină, iar aceasta avînd o sumedenie de motive să se plîngă de el, se gîndi să-şi ia unele măsuri de siguranţă, cu atît mai mult cu cît domnul Prinţ, după toate probabilităţile, se pregătea de război. În acest scop, îşi şi trimisese emisarii în Spania, făcînd tot ceea ce-l obliga să facă situaţia precară în care se afla. Cea care dorea însă cu ardoare războiul, era doamna de Longueville, pentru a nu mai fi obligată să se reîntoarcă la bărbatul ei, cu care se certase şi cu care nu se împăca deloc. Ducele de La Rochefoucauld — aşa cum am aflat mai tîrziu — dorea pacea pentru că simţise pe pielea lui grozăviile războiului civil, iar casa sa, rasă de pe faţa pămîntului, îl făcea să urască astfel de certuri interne, atît de sîngeroase şi de păgubitoare. Trebuind însă s-o urmeze

pe doamna de Longueville, cînd văzu că fratele ei mai mare o rupsese cu Curtea, o sfătui să plece imediat la Montrond și să aștepte acolo evenimentele ce urmau să aibă loc. Prințul de Condé, aprobînd acest sfat, doamna de Longueville plecă din Saint-Maur la Montrond, împreună cu cumnata sa — soția lui Condé — și cu băiatul acestora, tînărul duce de Enghien. După această plecare, ducele de Longueville se despărți definitiv de cumnatul său, prințul de Condé. La această despărțire a contribuit mult și fiica sa, domnișoara de Longueville ; căci, deși trecea drept frondistă, ea nu intrase în acest partid decît din obligație ; fiind fata unei prințese de sînge regal, adică nepoata ultimului conte de Soissons care pierise în lupta de la Sedan, ea nu-l putea suferi pe prințul de Condé și mai ales pe doamna de Longueville, mama sa vitregă, care n-o prea băga în seamă. Ducele de York dorise cu ardoare să se însoare cu ea ; dealtfel regina Angliei, îmi și porunci să vorbesc, în acest sens, cu Ana de Austria. Am făcut-o, dar Ana de Austria mi-a spus că prințul, fiind fiu de rege, era de condiție prea bună pentru a se însura cu o simplă prințesă din Franța ; și iată că din aceste motive politice, această căsătorie dorită și dintr-o parte și dintr-alta, nu s-a putut face. Prințul a fost foarte necăjit, căci o prețuia nespus pe această fată ; îi plăcea grozav și persoana și calitățile ei ; ca să nu mai vorbim de averea considerabilă pe care o avea, fiind unica moștenitoare a răposatului duce de Soissons. Căci pe vremea aceea prințul de York era sărac ca Iov și această căsătorie le-ar fi convenit la amîndoi, adică și fetei și băiatului.

Regina, văzînd că nu putea trage nădejde să se împace cu prințul de Condé, nevrînd să uzeze de mijloace violente, așa cum fusese sfătuită, apelă la cele mai blînde, așa cum îi sugerase Seneterre, a cărui înțelepciune și moderație îi erau întotdeauna de folos, ori de cîte ori era vorba despre cei de față, pentru care nu mai avea nici un pic de stimă. Acest senior bătrîn văzu cu uimire, că Ana de Austria nu

se temea cîtuşi de puţin, de Monsieur, căruia el îi fusese întotdeauna foarte ataşat. Dar, în ciuda circumspecţiei pe care o observase la regină, el îi dăduse unele sfaturi salutare, aşa că rămăsese fidel amîndurora, dorind din toată inima s-o apropie din nou pe regină de cumnatul ei. Cu această nădejde, pînă la urmă o determinară pe regină — el, adică Seneterre, Châteauneuf, coadjutorul şi mareşalul de Villeroy — să mai dea o declaraţie împotriva prinţului de Condé, care să fie dusă Parlamentului şi tuturor Curţilor suverane, în care regina să arate clar motivele de care se plîngea împotriva domnului Prinţ. Această declaraţie fu înmînată primului preşedinte al Parlamentului, care pe atunci se împăcase cu Châteauneuf şi cu coadjutorul, numai din antipatia pe care o nutrea faţă de domnul Prinţ. Primul preşedinte aprobă deci cererea şi-i mai făcu pe ici, pe colo, cîte o modificare necesară ca să fie conformă cu cerinţele Parlamentului. Acum venea partea cea mai grea : să-l cîştige de partea lor pe ducele de Orléans, care părea, din zi în zi, tot mai detaşat de frondeuri. Dar, ca să se împace cu el, cei patru, sau cinci, sau şase, nu se dădură înapoi de la nimic : astfel, ajunseră chiar să-i spună că îi pusesră gînd rău cardinalului, pe care voiau să-l piardă, şi că dacă făcuseră cîţiva paşi către el, îi făcuseră fiindcă voiau să se apropie de regină, ca s-o determine să renunţe pentru totdeauna la el şi să nu-l mai aducă niciodată înapoi. Monsieur spunea el însuşi că era sigur că frondeurii îl urau pe cardinal şi că voiau să-l înfunde cît mai mult ; dar, de data asta, această înţelegere dintre miniştri, nu făcu nici o impresie asupra sa. Pe de altă parte, prinţul de Condé, duşmanul lor declarat, îl trăgea către sine pe Monsieur, care nu voia sau nu putea să se despartă de el. Ducele de Orléans se temea că regina, care-l ofensase, dacă-l îndepărta pe prinţul de Condé, să nu ia vreo hotărîre neplăcută şi împotriva lui, ceea ce — avînd în vedere starea în care se aflau lucrurile — nu era deloc cu neputinţă. Aceste raţiuni îndepărtîndu-l deci pe Monsieur de

frondeuri și obligîndu-l să devină și mai prieten cu prințul de Condé, frondeurii fură foarte încurcați. Se lăudaseră în fața reginei că or s-o împace cu cumnatul ei și acum vedeau că nu-și mai puteau ține făgăduiala. Declarația fu deci înregistrată de Parlament ; acum nu mai rămînea decît să fie arătată ducelui de Orléans. Regina îl pofti la Palatul Regal, îl vîrî în oratoriu și-l rugă s-o citească. Ducele fu surprins și încercă s-o facă să-și schimbe planul. Dar ea îi spuse că nici nu se gîndea. Văzînd că n-o poate convinge, Monsieur o mai citi o dată, modifică două articole care-l priveau, apoi se duse să se culce, neliniștit și mîhnit, neștiind de partea cui să treacă : a reginei sau a vărului său, prințul de Condé.

Pentru ca această declarație să fie cît mai pe gustul publicului, i se adăugă, în frunte, un protest împotriva cardinalului Mazarin, menit să convingă publicul că regina își luase gîndul de la cardinal. Contele de Brienne, secretar de Stat, citi declarația în Parlament. Prințul de Conti auzind-o, spuse tare, că acum fratelui său îi va veni mult mai ușor să se disculpe de toate calomniile ce i se puneau în cîrcă. A doua zi, prințul de Condé veni la Parlament și se arătă din cale-afară de surprins de toate răutățile puse de dușmanii săi, pe seama sa, arătînd că aceștia se slujiseră de autoritatea regală, ca să-l calomnieze. Că tot ceea ce făcuse el pentru țară, precum și neamul ales din care se trăgea, arătau clar că era nevinovat ; că-și închipuia că regina știa toate aceste lucruri, și că va arăta Parlamentului ce era adevăr și ce era minciună în tot ceea ce spunea despre el. Vorbi cu multă trufie, iar cînd aduse vorba despre dușmanii săi, se întoarse ostentativ către coadjutor. Căci știa sigur că declarația era opera domniei sale.

Această afacere putînd avea consecințe grave, magistrații trimiseră imediat după ducele de Orléans. Dar cum acesta încă nu se hotărîse de partea cui să treacă, trimise vorbă Parlamentului că era bolnav, că doctorul abia îi

luase sînge şi că nu se putea da jos din pat. Rugat să spună totuşi cam cînd credea că putea veni, le răspunse magistraţilor care veniseră după el, că abia pe la ora şase le putea da un răspuns sigur.

A doua zi, în 19 august, prinţul de Condé puse pe masa Parlamentului o hîrtie scrisă de mîna lui Monsieur, prin care acesta îl dezvinovăţea de tot ceea ce-i pusese regina în cîrcă, în acea faimoasă declaraţie. Această purtare ciudată a lui Monsieur o supără cumplit pe regină. Dar el spuse că, după ce cîntărise bine lucrurile, nu urmărea altceva decît s-o împace pe regină cu Condé şi să înlăture un război civil ; că apropiindu-se de domnul Prinţ — ca doi oameni ce fuseseră amîndoi jigniţi de regină — o părăsise, ajutîndu-şi vărul ca să poată rezista în faţa valului de calomnii cu care fusese copleşit.

În afară de acel bilet justificativ, domnul Prinţ mai depuse pe masa Parlamentului un răspuns la declaraţia reginei, care fu citit de faţă cu toată lumea şi în care îşi motiva purtarea. Coadjutorul, auzindu-şi numele citit cu glas tare, sări să se apere. Cu acest prilej, prinţul de Condé şi el îşi aruncară în faţă o mulţime de lucruri neplăcute. Şi acum iată răspunsul lui Condé la declaraţia reginei :

„Domnilor,

După ce am arătat de atîtea ori în faţa Companiei şi a publicului, sinceritatea intenţiilor mele, justificate printr-o conduită recunoscută de întreaga Franţă, neavînd nimic ce-mi reproşa, iată-mă în neplăcuta situaţie de a da lămuriri în legătură cu o scrisoare pe care o respect, pentru că e semnată de regele meu, dar care încearcă să-mi defăimeze persoana şi comportarea. Nu mă pot abţine să n-o socot stranie, cu tot respectul pe care-l datorez majestăţii sale şi să nu-mi manifest surprinderea faţă de artificiile la care au recurs duşmanii mei.

Se pare că mi se impută că mă slujesc de numele cardinalului Mazarin ca de un pretext, pentru a ațița partidele ce s-au creat în țară. Dar toată Franța știe că n-am luat parte la nimic din tot ce s-a făcut și s-a spus împotriva lui, înainte să fi fost vîrît în închisoare. Că el a fost proscris în timp ce eu mă aflam în temniță. Și că dacă, după aceea, mi-am unit glasul cu cel al Parlamentelor din întregul regat și cu cel al norodului, n-am făcut-o decît pentru a menține liniștea și pacea țării, pe care înapoierea sa puteau să le tulbure.

Mi se mai reproșează favorurile făcute familiei mele de către răposatul rege, ca și cum bietul meu părinte, mort și el, n-ar fi meritat să fie răsplătit pentru serviciile aduse Statului ; căci în ceea ce privește orașele Stenay și Clermont, care mi-au fost dăruite la începutul regenței, în locul Amiralității care aparținuse cumnatului meu, ducele de Brézé și pe care am pierdut-o odată cu moartea sa, nu socot că ele mi-au fost date drept răsplată pentru ceea ce am făcut eu pentru țară, la fel ca și funcțiile și guvernămintele pe care le-am moștenit și care nu-mi pot fi luate fiindcă sînt ale mele, lăsate mie de către tatăl meu.

Recunosc în mod public, să-mi datorez libertatea bunătății majestăților lor, la insistențele domnului duce de Orléans care a dat dovadă de atîta dragoste și generozitate față de mine, precum și la rugămințile Parlamentului, căruia îi mulțumesc din suflet. Mi s-ar părea însă ciudat, ca după dovada de nevinovăție pe care regina a trimis-o Parlamentului, și după ce am stat pe degeaba treisprezece luni în închisoare, să-i mulțumesc reginei pentru că mi-a redat, în sfîrșit, libertatea. S-a spus că mi s-a făcut cinstea de a fi ales în Consiliu, în locul răposatului meu tată ; nu mi s-a făcut nici o cinste, fiindcă această participare la Consiliu îmi revenea pe drept, ea fiind specificată în testamentul lăsat de Ludovic al XIII-lea. Datorită faptului că sînt un prinț de sînge regal, nu cred că poate fi socotit favoare, un drept care mi se cuvine și de care oricum,

nimeni şi nimic nu mă va putea lipsi, după cum nu mă va putea lipsi de oraşele, de guvernămintele şi de toate bunurile mele. Şi fiindcă tot veni vorba despre averea mea, îl socot de-a dreptul ridicol pe cel care i-a dictat reginei acea declaraţie şi care susţine că aş avea prea multe bunuri. Adevărul e că eu, personal, nu am decît două oraşe : Stenay şi Clermont. Restul aparţine de secole, familiei mele. Las la bunăvoinţa Parlamentului să aprecieze dacă acea coadă de topor a lui Mazarin, care m-a învinuit că aş avea prea multe oraşe, a avut sau n-a avut dreptate, după ce voi enumera ceea ce posedă cardinalul şi anume : Pignerol, în Italia ; Balses, Pérpignan şi Rosses, în Roussillon ; Brest, Dunkerque, Mardick, Bergues, Dourlens, Bapaume, La Bassée, Ypres, Courtray, Porto-Longone şi Piombino, fără a mai pune la socoteală zeci de alte localităţi ai căror guvernatori sînt în slujba sa.

I s-a spus regelui că el a alcătuit oştirea pe care o are astăzi ţara ; lucru neadevărat, fiindcă această oştire se luptă cu duşmanii de ani de zile, iar victoriile repurtate sînt rodul trudei acestor oşteni încercaţi şi ai generalilor, lor, şi nu se datorează nicidecum cardinalului. E adevărat însă că Mazarin, fiind stăpînul ţării, a alcătuit o armată; dar o armată a lui, personală, formată din două regimente de infanterie italiană, alte două regimente de germani şi polonezi, patru regimente de cavalerie, tot poloneze, cîteva companii de jandarmi şi de cavalerie uşoară, precum şi gărzile sale, fără a mai pune la socoteală alte douăzeci de regimente care-i păzesc oraşele, cetăţile şi forturile ce-i aparţin. Aşa că să nu mi se reproşeze mie că aş avea prea multe regimente, fiindcă nu am, iar cu cele pe care le am, nu-mi apăr bunurile mele, ci pe cele ale ţării şi nici nu intenţionez să tulbur cu oastea mea liniştea regatului, aşa cum face el, ci dimpotrivă, s-o apăr.

Mărturisesc că am acceptat guvernămîntul din Guienne în locul celui din Bourgogne, pe care regele l-a dat lui Epernon, la insistenţele reginei, pentru a instaura pacea

în acel ținut, care nu-l putea suferi pe guvernatorul său. E adevărat că am păstrat cîteva orașe în Bourgogne, pe care le comand în numele regelui. Dar le-am cumpărat cu bani grei, de la rege și pînă acum n-am primit nici alte orașe, în locul acelora, în Guienne.

În ceea ce privește sumele imense despre care se spune că mi-ar fi fost plătite atît mie, cît și armatei, cel care a așternut pe hîrtie acest lucru, se pare că nu prea are ținere de minte, căci a uitat că în tot acest interval eu n-am primit decît bonuri plătibile în 1652 și 1653 ; că n-am avut bani, nici măcar cu ce să plătesc oștile, or asta-i o treabă care nu suferă amînare. Pot dovedi cu acte în regulă, că în afară de acele bonuri, n-am primit nici cincizeci de mii de livre și că datorez creditorilor mei mai bine de două milioane, cheltuieli făcute în slujba majestății sale. Nu eu sînt cel care a profitat de harababura de la Finanțe, ci domnul cardinal care și-a vîrît mîinile pînă la coate în banii Statului. Ca să nu mai amintesc că regina îmi e datoare și acum două sute cincizeci de mii de livre, cu care răposata mea mamă a împrumutat-o, cînd se afla la strîmtoare.

Faptul că am cerut să se facă unele schimbări în Consiliu, nu înseamnă că am lezat cu ceva autoritatea regală. Dimpotrivă, am cerut să fie îndepărtați din Consiliul regelui, trepădușii cardinalului. Perseverența cu care am urmărit acest lucru mi-a fost dealtfel răsplătită de laudele primite din partea Parlamentului și de aplauzele populației, dovadă că cererea mea era nu numai dreaptă și întemeiată, dar și necesară pentru siguranța tuturor oamenilor cinstiți și a mea personală.

Dacă am scris Parlamentelor și cîtorva din orașele țării, n-am făcut-o decît ca să dau seama de purtarea și de faptele mele și ca să risipesc zvonurile ce s-au împrăștiat, cum că aș vrea să provoc un război civil și că de asta am fugit din Paris și m-am retras la casa mea din Saint-Maur. Mă mir totuși că acea retragere provocată de teama de a

nu fi întemnițat a doua oară, retragere pe care Compania domniilor voastre a găsit-o justificată, alții se străduiesc s-o socoată criminală, lucru cu totul contrar realității, pentru că nu m-am retras nici ca să recrutez oameni, nici ca să fortific unele orașe, nici ca să oblig oamenii din împrejurimi la corvezi sau la rechiziții, deși am primit și poruncă și bani de la majestatea sa, să întăresc unele fortificații, lucru ce-ar fi de dorit să-l facă toți guvernatorii din orașele de la graniță.

Retragerea soției și a surorii mele, în castelul din Montrond, a fost și ea exagerată, tălmăcită și răstălmăcită în toate sensurile de către dușmanii mei. E adevărat că soția și sora mea au plecat odată cu mine, pentru că era de datoria mea să am grijă de ai mei și să nu-i las de izbeliște ; numai că dușmanii mei nu știu, sau nu vor să știe că sora mea s-a retras la Carmelite, iar soția mea stă și acum în casa care i-a fost fixată ca loc de refugiu pe vremea cînd eu eram în închisoare.

Cît despre oștile pe care le comand și care se află la graniță, purtarea mea poate fi oricînd justificată de către domnul duce de Orléans, care știe că n-am întreprins nimic fără ordinele domniei sale și că m-am străduit cît am putut să țin bine oastea în mînă, să n-o las să se împrăștie și s-o împiedic să se unească cu trupele generalilor și ofițerilor aflați în solda cardinalului. Iar zarva care se face pe seama acestor trupe, se pare că n-are alt scop, decît să mă denigreze, deoarece calomniatorii mei n-au suflat o vorbuliță despre oștile cardinalului conduse de Turenne și de Vendôme și nici despre regimentele sale — care rod și urechile poporului — conduse de Chack și de Mettencourt.

Dacă nu m-aș fi arătat atît de pornit împotriva cardinalului Mazarin, dacă n-aș fi pomenit de curierii care au făcut bătături la picioare alergînd de la Paris la Colonia și din Colonia la Paris, acum n-aș mai fi fost nevoit să mă justific în fața domniilor voastre.

În ceea ce privește relațiile mele cu străinii, ar fi dificil de conceput — dacă te gîndești că Cambray este locul pe unde trec zilnic curierii trimiși la cardinal, așa cum reiese din scrisoarea lui Hocquincourt pe care o ducea Métayer — ar fi dificil de conceput, zic, că aș fi putut s-o apuc pe același drum ca să comunic cu Arhiducele, însoțit de treizeci de oameni, și să nu mă vadă nimeni pe acel drum atît de bătut. Faptul mi se pare atît de ridiciol, încît nici nu merită să mai vorbesc despre el.

Voi încheia cu lucrul care mi se pare cel mai grav : înțelegerea mea cu spaniolii, cea mai urîtă și mai josnică dintre calomniile scornite de dușmanii mei și pentru care cer satisfacție, socotind-o cea mai mare jignire adusă unui prinț de sînge regal. Rog deci Compania să obțină, în numele meu, această satisfacție și să-i roage pe rege și regină să-i numească pe cei care m-au calomniat astfel și să binevoiască să vă trimită acel memoriu despre care susțin că ar exista, privind recrutările pe care, chipurile, le-aș face eu în țară pentru o oștire a mea personală."

Capitolul XII

1651. — Ura dintre Condé și coadjutor. — Regina își trimite garda ca să-l apere pe coadjutor. — Acesta e cît pe-aci să fie ucis de La Rochefoucauld. — Parlamentul o roagă pe regină să se împace cu Condé. — Apropierea majoratului regelui. — Ceremonia care are loc la Parlament, cu acest prilej. — Înapoierea la Curte a lui Châteauneuf, Vieuville și Mathieu Molé. — Condé ezită dacă să iște, sau

nu, un război civil. — Doamna de Longueville îl determină să-l iște. — Prințul de Condé e primit cu entuziasm la Bordeaux. — Turenne refuză să-l ajute. — Discuțiile coadjutorului cu Mazarin. — Mazarin îi făgăduiește acestuia pălăria roșie, de cardinal. — Plecarea regelui și a reginei în Berri și Guienne, cu scopul de a-l înfrînge de Condé (24 septembrie 1651.)

Prințul de Condé și coadjutorul, dușmănindu-se acum pe față, fiecare venea la Parlament însoțit de o suită numeroasă. Prințul de Condé, fiind de neam regesc, avea o mulțime de prieteni și de slujitori ; coadjutorul, prin intrigile sale, avea și el un mare număr de amici ; toată lumea avea motive să creadă că această ceartă nu se va termina decît cu vărsare de sînge.

În 21 august, Parlamentul se adună pentru a delibera asupra cererii de reabilitare a domnului Prinț, pe care biletul ducelui de Orléans o făcea să se rezolve aproape de la sine, spre necazul dușmanilor săi. Animozitatea era de așa natură, încît fiecare voia să fie în stare să atace sau să se apere. Coadjutorul, în ziua aceea, pe care toată lumea o bănuia că va fi cumplită, temîndu-se că prietenii săi nu vor fi în număr tot atît de mare ca și cei ai prințului de Condé, o rugă pe regină să-i împrumute cîteva din gărzile sale. Laigues, care fusese căpitan în regimentul de gardă, îi aduse un număr destul de mare de soldați din regimentul de gardă [1] ; așa că Parlamentul era plin de oameni înarmați, gata să se încaiere la cel mai mic semnal.

[1] La Rochefoucauld spune în *Memoriile* sale, că de o bună bucată de vreme, coadjutorul nu se mai ducea la palatul Parlamentului, decît însoțit de o mare suită de slujitori. El pretinde că regina, dîndu-i o parte din gărzile sale coadjutorului, era foarte bucuroasă de această nouă „dihonie care intervenise între doi dintre supușii săi, pe care nu putea să-i sufere și pe care-i ura în egală măsură, nădăjduind că va fi răzbunată de unul dintre ei, sau poate că va avea bucuria să-i vadă pierind chiar pe amîndoi". (N.ed.fr.).

Cînd toți șefii de partide și toți ceilalți își ocupară locurile, cineva veni să-i avertizeze pe magistrații din Marea Cameră că sala era ticsită de oameni înarmați și că era cu neputință să înceapă dezbaterile în astfel de condiții. Prințul de Condé îl rugă pe La Rochefoucauld să se ducă și să le spună oamenilor săi să plece. Coadjutorul spuse și el că se va duce să-i roage pe prietenii săi să se retragă și chiar dădu să iasă din sală în acest scop. Se îndreptă deci spre ușă, înaintea ducelui de La Rochefoucauld. De îndată ce apăru în sala cea mare a Palatului și cei din partidul Prințului îl zăriră, toți puseră mîna pe mînerul spadei. Cei din partidul coadjutorului, făcură același lucru. Timp de cîteva secunde fură cît pe-aci să se căsăpească unii pe alții. Coadjutorul, văzînd acea atmosferă încărcată și temîndu-se să nu-și piardă viața, vru să intre în Parchetul aprozilor ; dar chiar în acea clipă, dădu nas în nas, în ușă, cu ducele de La Rochefoucauld, care-l împiedică să intre. Întredeschise totuși ușa, ca să vadă cine-l mai însoțea pe coadjutor ; acesta încercă să se strecoare prin deschizătură, dar ducele — fiind mai puternic decît el — îl prinse între cele două canaturi, strîngîndu-l atît de tare, încît bietul coadjutor, pe jumătate strivit, nu mai putea nici să intre, nici să se tragă înapoi. Ducele de La Rochefoucauld îl ținu vreme destul de lungă între cele două uși, ba, la un moment dat, chiar sprijini una din uși cu o vergea de fier, ca nu cumva coadjutorul să scape. Cei din Parchetul aprozilor îi spuseră ducelui să deschidă ușa ; Montrésor, amicul coadjutorului, se năpusti spre ușă, încerînd să-l ajute să intre ; dar ducele de La Rochefoucauld i se puse în cale, amenințîndu-l cu spada. Vă dați și domniile voastre seama în ce situație se afla bietul coadjutor, cu o parte din trup în Parchetul aprozilor, iar cu cealaltă, în sala cea mare, ticsită de dușmani înarmați, care puteau scoate oricînd un pumnal ca să i-l vîre în spinare. Tocmai în acele momente cumplite, cele două tabere înarmate, începură, a se amenința și a se înjura una pe alta. Noroc că

unii începură a striga să vină careva din Marea Cameră și să potolească lucrurile. Champlâtreux, fiul primului președinte, ieși imediat afară, făcu ordine în sală și-l scoase pe coadjutor dintre cele două uși. Ocupîndu-și locul în Marea Cameră, coadjutorul se plînse că ducele de La Rochefoucauld voise să-i omoare. Ducele — care se afla așezat pe rîndul de deasupra lui, căci sala era în formă de amfiteatru — îi răspunse că n-ar fi fost nici o pagubă. Ducele de Brissac, care stătea aproape de La Rochefoucauld și care era rudă cu coadjutorul, îl înjură în gura mare. La Rochefoucauld îi răspunse foarte rece că, dacă nu s-ar afla în incinta Parlamentului, i-ar strînge de gît și pe el, și pe coadjutor. Paul de Gondi, făcînd uz de porecla pe care i-o dăduse odinioară, în timpul războaielor civile, îi zise :

— Amice La Franchise, nu fă pe nebunul ! Tu ești un poltron, iar eu sînt preot, așa că nu ne putem bate !

Această „amabilă" discuție se încheie printr-o întîlnire pe care și-o dădură de Brissac și La Rochefoucauld, ca să se bată în duel. Dar pînă la urmă, conflictul fiind aplanat, duelul nu mai avu loc [1].

Toată dimineața s-a pierdut cu făcutul ordinei și cu potolitul celor două tabere, care ardeau de dorința de a se bate ; abia către orele zece lucrurile se liniștiră. A fost o adevărată minune că în ziua aceea nu s-a întîmplat nici o nenorocire și că cei mai porniți nu l-au ucis totuși pe coadjutor, atunci cînd fusese prins între cele două canaturi ale ușii. Sigur că fapta lui La Rochefoucauld n-a fost chiar demnă de cinste ; a fost însă scuzabilă în niște

[1] Această întîmplare de necrezut este povestită aproape în aceeași termeni și de La Rochefoucauld, în *Memoriile* sale. El adaugă doar că numai din generozitate nu l-a ucis pe coadjutor. Retz spune dimpotrivă, că atunci cînd era strîns cu gîtul în ușă, La Rochefoucauld i-a strigat lui Coligny și lui Ricousse, să-l ucidă (n.ed.fr.).

vremuri ca acelea și mai ales fiind vorba de un om atît de primejdios, cum era coadjutorul.

În 22, începură dezbaterile privind declarația prințului de Condé. Mulți fură de părere că omul avea dreptate. Dar primul președinte propuse ca hîrtia să fie trimisă reginei, avînd în vedere că lucrul era deosebit de important, iar ducele de Orléans fu și el rugat să le dea o mînă de ajutor parlamentarilor.

În 26, cîțiva magistrați veniră la regină ; primul președinte, în discursul pe care-l ținu, îi luă apărarea domnului Prinț, îndemnînd-o pe regină să-l reabiliteze, exagerînd nevinovăția Prințului, urmărind să evite astfel nenorocirile ce s-ar fi putut abate asupra Franței. Regina îl lăudă, căci știa că nu era prieten cu Prințul [1].

Careva îi spuse lui Molé că comportarea lui i se părea ciudată și că probabil voia să-i facă rău reginei, din moment ce tot insista atîta pentru prințul de Condé. Dar Molé răspunse că — în Palatul Regal și în prezența reginei — se simțea obligat să vorbească despre nevinovăția Prințului, pentru binele și liniștea Statului.

Parlamentul, prinții, cardinalul Mazarin și toți cei care-l urau, erau atît de preocupați de persoama lui Condé, încît nimeni nu mai vorbea despre altceva. Se părea că Parisul devenise totuna cu Franța și că dincolo de zidurile sale nu mai exista nimic care să-i frămînte pe oameni, decît scandalurile și gîlcevile din Paris. Regina, temîndu-se să intervină, ca să nu înrăutățească și mai mult lucrurile, nu mai avea cînd se ocupa de dușmanii din afară, pentru că cei din propria ei țară îi cășunau mai multe necazuri decît cei străini. În ziua de 26 august, ducele de Orléans veni din nou s-o vadă pe regină, insistînd să aprobe adunarea Statelor Generale, înainte de majoratul regelui ; ceea ce dovedea cu prisosință, intenția

[1] Prințul de Condé ceruse, cu cîteva luni mai înainte, îndepărtarea din Consiliul regal a primului președinte Mathieu Molé. De aici și resentimentele acestuia împotriva prințului de Condé.

prinţilor de a prelungi regenţa şi poate şi de a o înlătura de la cîrma ţării pe Ana de Austria. Dar regina se ţinu la fel de tare ca şi mai înainte. Ca urmare a acestei discuţii, ducele de Orléans, foarte prost dispus, se duse la Limours, unde regina trimise pe careva să-i ceară părerea, ce anume să răspundă Parlamentului în legătură cu declaraţia prinţului de Condé. Ducele de Orléans se simţi măgulit de această atenţie a reginei. Îi trimise vorbă că o sfătuia să spună Parlamentului că ea îl socotea pe Prinţ mult mai puţin vinovat, decît îl socotise înainte de a citi acea justificare a lui. Că avînd în vedere că se angajase să-i alunge pe spanioli din oraşul Stenay, ea îl onora cu prietenia regelui şi a ei. Regina procedă aşa cum o sfătuise Monsieur. Şi ca să ne dăm şi mai bine seama cît de plină de contradicţii e viaţa, cînd ducele de Orleans se înapoie de la Limours la Paris, i-l prezentă reginei, pe cine credeţi ? Pe coadjutor. Monsieur, care făcea mare caz de prietenia lui cu prinţul de Condé, avusese cîteva discuţii cu coadjutorul care, în cîteva zile, şi izbutise să-i intre pe sub piele. Faptul îi făcu pe prietenii prinţului de Condé să afirme că purtarea lui Monsieur era de neînţeles. În vremea asta, Parlamentul lucra de zor la reabilitarea prinţului de Condé.

În timp ce fiecare îşi vedea de ale sale, la Curte începură pregătirile pentru majoratul regelui. Regina abia aştepta acest eveniment, ca să scape de servitutea la care era obligată, trebuind să dea mereu socoteală de fiecare lucru, lui Monsieur şi prinţului de Condé. Ea trăgea nădejde să găsească un sprijin sigur în fiul ei, ştiind cît de mult o iubea Ludovic. Avînd în vedere calităţile tînărului rege, seriozitatea şi înţelepciunea sa, era convinsă că, fiul ei, deşi încă foarte tînăr, va restabili, prin persoana sa, autoritatea regală, distrugînd-o pe a celor care i-o uzurpaseră pe vremea cînd era încă un copil.

Cum înţelegerea scrisă dintre cardinal şi şefii frondeurilor începuse a circula prin Paris, pe sub mînă, careva

a tipărit-o imediat și a făcut-o cunoscută tuturor. Fiindcă schimbările făcute de regină după majoratul regelui mi s-au părut legate de această înțelegere, o redau așa cum a fost ea tipărită în epoca respectivă, împreună cu descrierea ceremoniei majoratului regelui. Odată cu aceste două relatări, a apărut și declarația de nevinovăție a prințului de Condé care, în acele zile, se duse într-o scurtă plimbare la țară, fiind încă supărat pe regină.

Articolele înțelegerii dintre cardinalul Mazarin, cancelarul de Châteauneuf, coadjutorul Parisului și ducesa de Chevreuse :

1. Ca să se bucure în continuare de încrederea poporului, coadjutorul Parisului îl va vorbi de rău în Parlament și peste tot unde va fi cazul, pe cardinalul Mazarin, pînă ce va veni vremea să se declare, că, de fapt, a fost și este de partea lui ; domnul de Châteauneuf și doamna de Chevreuse vor proceda la fel ca el, prefăcîndu-se a fi în relații proaste cu domnul cardinal.
2. Doamna de Chevreuse, cancelarul și coadjutorul vor depune toate eforturile pentru a-l îndepărta pe domnul duce de Orléans de prințul de Condé, dar nu chiar de tot, mai întîi pentru că nu vor izbuti, iar în al doilea rînd, pentru a nu pierde încrederea pe care o are Monsieur în domniile lor, propunîndu-i dintr-o dată, să treacă de partea cardinalului ; căci, cunoscînd afecțiunea pe care Monsieur o are față de popor, precum și aversiunea sa față de cardinal, e firesc ca ei să nu mai aibă încredere în el, după toate cele întîmplate. Așa stînd lucrurile, va fi de ajuns ca cei trei să facă tot ce va depinde de ei, pentru a-l împiedica pe Monsieur să-l respingă pe cardinal.
3. Cancelarul de Châteauneuf va fi numit prim-ministru, acceptînd ca primul președinte Mathieu Molé să fie numit cancelor, în locul său.
4. Marchizul de la Vieuville va fi numit ministru al

Finanţelor, plătind pentru această slujbă patru sute de mii de livre, pe care i le va înmîna domnului cardinal şi cincizeci de mii de livre lui Bartet, care a pus o vorbă bună pentru el ; asta, pentru ca Bartet să-şi poată plăti funcţia de secretar, de cabinet, pe care i s-a îngăduit s-o cumpere.

5. Cardinalul va depune toate diligenţele pe lîngă rege, pentru ca domnul coadjutor să fie numit cardinal şi să capete o funcţie de ministru de Stat ; asta însă după adunarea Statelor Generale, unde coadjutorul se va strădui să-i fie cît mai util domnului cardinal.

6. Cardinalul îl va numi pe Noirmoutiers duce, trimiţîndu-i hîrtiile respective reginei, care le va semna.

7. Cardinalul îi va da lui Laigue suma de o sută de mii de livre din banii pe care îi va plăti de Nouveau pentru o funcţie de secretar de Stat, pe care Mazarin i-o făgăduise drept răsplată pentru serviciile pe care i le adusese, făcîndu-i rost de curieri de încredere.

8. Cardinalul îi va da domnului Mancini ducatul de Nevers sau pe cel de Rethelois, împreună cu guvernămîntul din Provence şi-l va însura cu domnişoara de Chevreuse, de îndată ce va intra în posesia acestor bunuri, cu condiţia ca domnul de Mancini şi soţia sa să-l ajute pe Mazarin să revină la Paris.

9. Cardinalul va face tot ce va putea pentru ca ducele de Beaufort să nu se bucure de încrederea regelui sau a reginei, considerîndu-l duşmanul său, din moment ce era ataşat cu trup şi suflet prinţului de Condé.

10. Cardinalul îi va recomanda reginei, cu multă căldură, să aibă deplină încredere în Châteauneuf, coadjutor şi doamna de Chevreuse, precum şi în Villeroy, d'Estrées, de Senecterre şi de Jars, care vor face tot ce le va sta în putinţă, pentru a-l ajuta pe Mazarin să se reîntoarcă în Franţa.

Interesul comun al tuturor celor de mai sus era să-l îndepărteze de la Curte pe ducele de Condé şi pe toţi ai

săi ; de asemenea, cei care încheiaseră acel tratat, trebuiau să păstreze, o bucată de vreme, secretul față de domnul duce de Orléans.

Celebra cavalcadă care a avut loc cu prilejul majoratului regelui, așa cum a apărut ea în presa vremii de atunci.

Domnul de Saintot, maestrul de ceremonii, primi de la domnul de Rhodes, maestru principal de ceremonii, poruncile pe care majestățile lor le dăduseră cu cîteva zile mai înainte de majorat, ca să pregătească toate cele necesare pentru o asemnea augustă festivitate ; tot el, înștiință în 5 septembrie Parlamentul, că regele va fi acolo în 7, pentru a fi declarat major.

În ziua de 6 septembrie, spre seară, marchizul de Gesvres, căpitan al gărzilor, marele maestru de ceremonii, domnul de Reau, locotenent al gărzilor, împreună cu toți ofițerii din corpul de gardă, după ce-i făcură o vizită primului președinte, vizitară tot palatul Parlamentului, apoi închisorile unde marchizul de Gesvres lăsă de pază un ofițer și patru soldați, cărora le încredință cheile acelor temnițe. Domnii de Reau și de Saintot rămaseră în incinta Parlamentului, toată noaptea, supraveghind pregătirile ce trebuiau să fie gata a doua zi, la ora opt dimineața. La ora 7, de Saintot și de Reau se duseră la Palatul Cardinal [1], unde se adunase și Curtea. Maestrul de ceremonii intră în odaia regelui și-i spuse că regina venise să-l vadă, însoțită de micul Monsieur, fratele său, de Monsieur, unchiul său, de prințesa de Carignan, de ducii de Vendôme, de Mercoeur, de Chevreuse, de Elbouf, de Beaufort, de prințul de Harcourt, de cavalerul de Guise, de ducii de Lillebonne, de Uzès, de Roannez, de Epernon, de Candale și de Amville, de mareșali ai Franței, de ofițeri ai Coroanei și de mulți alți

[1] Fostul Palat al lui Richelieu, căruia regina i-a spus mai apoi Palatul Regal.

mari seniori ai regatului. Majestatea sa îl trimise imediat pe ducele de Joyeuse, marele său şambelan, şi pe marchizul de Souvré, gentilom al Camerei sale, să deschidă uşa şi să conducă toată compania în faţa patului regal. Majestatea sa se ridică în sus şi o îmbrăţişă pe regină care-l strînse la piept şi-l sărută cu dragoste, spunîndu-i cîteva cuvinte ; imediat după asta, micul Monsieur îl salută pe fratele său cu mult respect, după care urmară toţi ceilalaţi : prinţii [1], ducii, ofiţerii Coroanei şi toţi marii seniori ai regatului. Apoi regele porunci maestrului de ceremonii să-l îmbrace, iar celor de faţă, să iasă din odaie, să se urce pe cai şi să-l aştepte afară. Toţi cei de faţă îl salutară pe rege şi ieşiră din odaie, în afară de regină şi de micul Monsieur.

Între timp, afară începu a se aranja suita ce trebuia să-l preceadă pe rege la Parlament. În faţă, se aflau doi trîmbiţaşi urmaţi de domnul de Ternen, consilierul regelui şi de căpitanul general al gărzilor sale, însoţit de aghiotanţii săi şi de domnul de La Chapelle. După ei, veneau cincizeci de ostaşi din gardă cu însemnele majestăţii sale. Apoi urma întreaga Curte, cu tot ce avea ea mai nobil, cam şapte sau opt sute de gentilomi călare, împărţiţi în trei grupuri.

După nobilime, venea în ordine : compania de cavalerie uşoară a reginei, alcătuită din peste o sută de călăreţi conduşi de cavalerul de Saint-Mesgrin, îmbrăcat în nişte haine cu broderii de aur şi argint, călare pe un cal alb ca neaua, cu valtrapuri pînă la pămînt şi a cărui coamă albă

[1] „Prinţul de Condé — spune Monglat în *Memoriile* sale — n-a luat parte la această ceremonie, întrucît se afla la Saint-Maur. Dar l-a trimis pe prinţul de Conti care i-a înmînat reginei o scrisoare din partea sa, în care îşi cerea scuze pentru faptul că nu putea lua parte la acea minunată serbare, aşa cum ar fi dorit. Că era profund nefericit, fiindcă duşmanii săi îl ponegriseră în faţa majestăţii sale, dar nădăjduia că, vărsîndu-şi sîngele în slujba sa, regele îşi va schimba proasta părere pe care şi-o făcuse despre el şi că va veni la Curte, de îndată ce va socoti că se află în deplină siguranţă". (N.ed.fr.)

era împodobită cu o mulțime de panglici colorate ; în fața lui, mergeau patru trîmbițași, îmbrăcați în haine de catifea neagră cu pasmanterie de argint.

Pe urmă, venea compania de cavalerie ușoară a regelui, alcătuită din două sute de ostași, în veșminte împodobite cu pasmanterie din aur și argint, urcați pe niște cai deosebiți de frumoși ; și ei erau precedați de patru trîmbițași îmbrăcați în haine de catifea albastră, cu broderie de aur și argint, comandați de contele de Olonne, înveșmîntat în aur și în argint, cu un centiron bătut în perle, împodobit cu pene albe și roșii și urcat pe un cal alb, ale cărui valtrapuri, roșii ca sîngele, erau și ele brodate cu aur și argint, întocmai ca și veșmintele stăpînilor.

Pe urmă, venea pe jos, compania primarului Parisului ; doar el singur mergea călare, pe un cal splendid, cu valtrapuri de aur. După această companie venea imediat cea a elveților, înveșmîntați în straie noi, pe cap cu o tocă de catifea neagră, cu pană, și încinși peste mijloc cu cîte un cordon lat de aur ; și ei mergeau tot pe jos, cu stegarul în frunte și conduși de domnul de Sainte-Marie, locotenent francez, îmbrăcat în niște haine doldora de aurării, călare pe un cal murg, și pe domnul Diespach, locotenent în aceeași companie, provenind dintr-una dintre cele mai ilustre familii elveține, atașată de multă vreme Franței și regilor ei ; locotenentul Diespach era îmbrăcat în străvechiul costum elvețian, alcătuit din haină și pantaloni de satin roșu ca focul, iar pe deasupra cu o mantie largă de dantelă, țesută din aur și dublată cu mătase roșie ; avea ciorapi și pantofi de mătase, iar la gît, un lanț gros de aur, răsucit de mai multe ori, fiindcă era foarte lung, de care atîrna o medalie grea, tot de aur. Pe cap purta o tocă de catifea neagră împodobită cu o pană de bîtlan prinsă cu o agrafă mare, cu diamante. Locotenentul mergea călare pe un cal voinic, care avea în frunte un panaș din pene de egretă, coama împodobită cu funde și ciucuri colorați, valtrapuri de catifea roșie, brodate cu aur și argint, iar scă-

rile, hăţurile şi pintenii atît de frumos auriţi, încît puteai jura că sînt din aur masiv. Locotenentul era înconjurat de doisprezece mici elveţieni, purtîndu-şi halebardele cu aceeaşi graţie cu care-şi purtau tocile mici şi negre, împodobite cu pene. Această frumoasă şi înduioşătoare apariţie s-a bucurat de admiraţia şi de aplauzele tuturor, atît ale celor de la Curte, cît şi ale norodului.

Pe urmă, veneau călare o mulţime de seniori de la Curte, guvernatori din diverse oraşe, locotenenţi generali din diverse provincii, toţi îmbrăcaţi nemaipomenit de frumos, şi urcaţi pe nişte cai demni de rangul lor. Între alţii, contele de Clère, fiul marchizului de Fontaine-Martel, îmbrăcat într-o jachetă ţesută din fir de aur, care strălucea de-ţi lua ochii ; centironul de care atîrna sabia era şi el tot de aur, după cum din fir de aur erau ţesute şi valtrapurile care acopereau calul, a cărui coamă era atît de frumos împodobită cu panglici şi a cărui coadă lungă pînă la pămînt şi ondulată i-au făcut pe mulţi să spună că, probabil, contele îşi dusese calul la vreun coafor pentru doamne.

Alături de contele de Clère, mergea fratele său, marchizul de Archy, îmbrăcat la fel, călare pe un cal bălan, dar ale cărui hamuri şi scări erau de argint, iar valtrapurile de catifea roşie ca focul, acoperite cu broderii de aur şi argint.

Cavalerul Paul, faimos în luptele pe mare, deşi nu se urcase niciodată pe cal, ţinu să apară la această ceremonie, călare. Şi el era doldora de aur, argint şi pietre scumpe, plus că avea la gît crucea de cavaler, estimată la zece mii de scuzi şi o centură plină de figuri în relief, făcute din aur şi argint şi care valora pe puţin opt sute de livre. călărea pe un cal alb ca neaua şi greu de strunit ale cărui valtrapuri erau presărate, de sus şi pînă jos, cu perle veritabile.

Alţi doi trîmbiţaşi mergeau în fruntea guvernatorilor din provincii, a domnului Du Plessis-Bellière, a cavale-

rilor care făceau parte din diverse ordine, a gentilomilor regelui, a marilor ofițeri din casa regală, toți în niște echipaje bogate sau călare pe cai dintre cei mai frumoși, cu harnașamente de aur.

Apoi urmară șase trîmbițași îmbrăcați în catifea albastră, precedîndu-i pe cei șase crainici călare, îmbrăcați în catifea roșie, cu flori de crin țesute din fire de aur, cu caduceul în mînă, iar pe cap cu o tocă de catifea. După ei, își făcu apariția domnul de Saintot, maestrul de ceremonii, care o ținea într-un du-te-vino, menținînd ordinea și alinierea acelui lung alai ; pe urmă, venea marchizul de La Meilleraye, ministrul artileriei și ofițer al Coroanei ; mareșalii Franței — d'Estrées, de La Motte-Houdancourt, de l'Hôpital, Du Plessis-Praslin, d'Étamps și de Hocquincourt — mergînd doi cîte doi, bogat înveșmîntați, erau urcați pe niște cai mari, ale căror valtrapuri erau încărcate cu broderii de aur și de argint. În spatele lor, mergea singur, contele de Harcourt, marele scutier al Franței, purtînd sabia regelui, vîrîtă într-o teacă de catifea albastră presărată cu flori de crin țesute din aur, cu marginile cusute în punct spaniol, avînd, în loc de hățuri, două eșarfe lungi de tafta neagră. Pajii și valeții, în număr foarte mare, îmbrăcați în livrele noi, împodobite cu pene albe, roz și bleu, cu capetele descoperite, îl urmau îndeaproape pe conte.

După asta, își făcu, în sfîrșit, apariția și regele, cu chipul lui plăcut și serios, cu o ținută într-adevăr regală. stîrnind admirația tuturor. Era îmbrăcat într-un veșmînt atît de plin de broderii de aur, încît nu se mai putea distinge culoarea stofei de sub ele ; părea mult mai înalt, încît cu greu ai fi putut crede că n-avea încă nici paisprezece ani. Își conducea cu atîta măiestrie calul de culoarea cafelei cu lapte, de parcă toată viața lui nu făcuse decît asta. Bidiviul avea valtrapurile presărate cu crucea sfîntului Ștefan și cu flori de crin, țesute din fire de aur ; calul era aprig și greu de struni ; se ridică de mai multe ori în

două picioare, ceea ce făcu să se adeverească spusele lui Plutarc, cum că armăsarii n-au obiceiul să-i linguşească pe regi ; faptul dădu prilej regelui nostru să fie socotit unul dintre cei mai desăvîrşiţi călăreţi din regatul său. Alături de rege, mergeau pe jos, în stînga sa, scutierii de Vantelet, de Roque, de Boufnonville şi Du Daufin ; în dreapta, Tenilly, de Varnante, de Sainte-Croix şi de La Chenaye. De o parte şi de alta, înconjurîndu-l pe rege, şi avîndu-l în frunte pe locotenentul Feron, mergeau gărzile scoţiene, tot pe jos. urmate de locotenentul Carnavalet. În dreapta regelui, se afla ducele de Joyeuse, marele său şambelan, iar în spatele său, mareşalul de Villeroy, preceptorul său, marchizii de Gesvres şi de Villequier, căpitanii gărzilor sale precum şi Beringhen, primul său scutier. Regele era urmat de un mare număr de prinţi, duci şi pairi ; apoi veneau gărzile de elveţieni ale reginei, pajii şi valeţii ei, ducele de Uzés, cavalerul ei de onoare şi contele de Orval, primul ei scutier.

În sfîrşit, apăru şi trăsura reginei, în care se afla Monsieur cel mic, fratele regelui, Ana de Austria, prinţesa de Carignan, prinţesa Luiza, ducesa de Aiguillon, marchiza de Senecé, doamnă de onoare a reginei şi marchiza de Souvré. Ofiţerii şi soldaţii din gardă mergeau în jurul trăsurii ; apoi urmau locotenentul gărzilor, stegarul, al doilea scutier, preceptorul micului Monsieur, şi compania de jandarmi a regelui, în total cam vreo sută cincizeci de călăreţi, cu contele de Miossens în frunte şi cu patru trîmbiţaşi înainte. Compania de jandarmi a reginei avea vreo sută douăzeci de oameni, toţi călare, conduşi de contele Mouchard, locotenentul lor. Cîţiva trîmbiţaşi mergeau înaintea trăsurilor în care se aflau domnişoarele de onoare, prinţesele de la Curte şi toată suita reginei.

Tot acest pompos alai, merse de-a lungul străzilor Saint-Honoré, la Feronnerie, Saint-Denis, trecu prin faţa închisorii Châtelet, apoi pe strada Crucifix-Saint-Jacque, pe podul Notre-Dame, prin Marché-Neuf şi intră, pe

strada Sainte Anne, în curtea Parlamentului. Toate acele străzi forfoteau de lume, transformate într-un fel de amfiteatre, unde fiecare se cocoţase pe ce putuse, pînă la nivelul etajului al doilea al caselor, ale căror ferestre şi balcoane gemeau de lume. Unii se urcaseră pînă şi pe acoperişuri, ca să poată vedea mai bine. Toată lumea striga, aplauda, îşi manifesta cu glas tare uimirea, admira, lăuda, rîdea şi se bucura. Regele coborî la Sainte-Chapelle, unde fu primit, cu cinstea cuvenită, de către episcopul de Bayeux, îmbrăcat în veşminte pontificale şi însoţit de tot clerul ; după ce regele asistă la slujba efectuată de un capelan, patru preşedinţi şi şase consilieri ai Parlamentului îi ieşiră înainte, pentru a-l primi în incinta Parlamentului. Tobele începură să bată, trîmbiţele să răsune şi regele împreună cu regina şi cu toată suita lor păşiră în sala cea mare a Parlamentului, unde se aşeză pe tronul pregătit dinainte. Regina se aşeză în dreapta, Monsieur cel mic în stînga, apoi, de jur-împrejur, luară loc ducele de Orléans, prinţul de Conti, ducii de Mercoeur, de Uzès, de Beaufort, de Brissac, de Candale, de La Rochefoucauld, mareşalii Franţei, şi ministrul artileriei. Pe partea stîngă a sălii, stătea pe o bancă, arhiepiscopul de Reims, duce şi pair. În spatele lui se aşezaseră episcopii de Beauvais, de Chalons şi de Noyon, conţi şi pairi ; marele şambelan stătea pe prima treaptă a tronului, la picioarele regelui ; pe cea de a doua, ceva mai în spate, şedea contele de Harcourt. La picioarele reginei, pe prima treaptă, şedeau contele de Trêmes, marchizul de Gesvres, contele de Charost, domnii de Villequier şi de Chapes, căpitani ai gărzilor.

Cancelarul Franţei, care venise cu un ceas înaintea regelui, şi care pînă atunci ocupase scaunul cel mai înalt, mai sus cu o treaptă decît cel al preşedinţilor Parlamentului, acum se aşezase pe un scaun mai jos cu o treaptă decît majestatea sa, iar primarul Parisului, pe prima treaptă.

După ce toţi îşi ocupară astfel locurile, după ce doamnele şi domnişoarele de onoare ale reginei ocupară banca ce le fusese rezervată, după ce, în sfîrşit, toată lumea luă loc şi zarva se potoli, regele se ridică şi zise :

— Domnilor, am venit în Parlamentul meu ca să vă spun că, urmînd legile Statului meu, vreau să-mi asum singur conducerea ţării. Sper că Domnul mă va ajuta să cîrmuiesc cu milă şi dreptate. Cancelarul meu vă va spune în amănunt ce intenţii am.

Cancelarul, care între timp se ridicase în picioare, ţinu o cuvîntare, în care dezvoltă cele spuse de rege, vorbind foarte elocvent şi adăugind unele reflecţii foarte judicioase, privind atît trecutul, cît mai ales viitorul ţării. După care, regina luă şi ea cuvîntul şi spuse :

— Domnule, iată al nouălea an de cînd — din voinţa răposatului rege, preaonoratul meu stăpîn — am grijă de educaţia şi de bunurile dumitale. Domnul m-a ajutat să te cresc frumos şi sănătos. Acum, cînd legile ţării te cheamă să-ţi cîrmuieşti Statul, nădăjduiesc că Cel-de-Sus îţi va dărui înţelepciunea, forţa şi prudenţa de a-ţi face supuşii fericiţi.

La care majestatea sa răspunse :

— Doamnă, vă mulţumesc pentru grija cu care m-aţi educat şi mi-aţi administrat bunurile. Vă rog să continuaţi şi de acum încolo să mă sfătuiţi cum să procedez, căci — după mine — doresc ca domnia voastră să fiţi şeful Consiliului meu.

Regina se ridică de la locul ei şi se apropie de rege, pentru a-l îmbrăţişa. Dar regele, ridicîndu-se de pe tron, veni înaintea ei, o îmbrăţişă şi o sărută cu dragoste, după care fiecare se reîntoarse la locul său.

Monsieur cel mic, fratele regelui, puse un genunchi pe pămînt, şi, sărutînd mîna regelui, îi făgădui credinţă deplină. Ducele de Orléans şi prinţul de Conti făcură şi ei acelaşi lucru ; apoi urmară la rînd toţi ducii, pairii, ecleziaştii, mareşalii Franţei, ofiţerii Coroanei, într-un cuvînt,

toţi cîţi erau de faţă. Pe urmă cancelarul porunci să se deschidă larg uşile şi să intre poporul. Guiet, grefier în Parlament, citi edictele date de rege împotriva blasfemiei şi duelurilor, precum şi declaraţia de nevinovăţie a prinţului de Condé care urma, după ce fusese citită în Parlament, să fie publicată şi înregistrată. După asta, toată lumea se ridică şi toţi plecară în aceeaşi ordine în care veniseră, în afară de majestatea sa care, cînd ajunse în faţa treptelor de la Sainte-Chapelle, se urcă în trăsură. Maestrul de ceremonii, aşezînd toată nobilimea în aceeaşi ordine ca la început, întreg alaiul se întoarse la Curte, trecînd pe Pont-Neuf şi pe la Croix-du-Trahoir, unde domnul François, intendentul general al fîntînilor şi apeductelor Franţei, pentru a da un aspect de sărbătoare acelei zile, oprise apa care ţîşnea din fîntîni, dînd întîietate vinului ce începuse a curge pretutindeni, de la nouă dimineaţă şi pînă pe la şase seara.

Ajungînd la Palatul Cardinal, majestăţile lor fură primite cu aclamaţii şi cu strigăte de bucurie ; artileria din micul fort înălţat, din porunca regelui, în fundul grădinii, îl salută cu cîteva lovituri de tun, cărora le răspunse tunurile din Bastilia şi din oraş. Şi cum bucuria care precede astfel de evenimente măreţe, trece întotdeauna dincolo de limitele obişnuite, petrecerea se înteţi către seară şi continuă aproape toată noaptea ; oamenii aprinseră focuri mari atît în faţa Palatului Cardinal, cît şi pe străzi ; se spune că lumina acelor focuri, precum şi cea a felinarelor aşezate la ferestre, lumina Parisul ca ziua ; jocurile de artificii adăugau mii de alte stele celor de pe cer, parcă spre a le contesta gloria de a lumina ele singure într-o noapte ca aceea, în care bucuria îşi făcuse loc în toate oraşele Franţei, care, ştiind din vreme despre această serbare, dovedeau că se bucurau şi ele de acest eveniment fericit, tot atît cît şi Parisul.

Doamna de Brienne, pe care regina o preţuia pentru calităţile şi pentru evlavia sa, aflîndu-se într-o zi în odaia

mea, îmi spuse că o oarecare destrăbălată, căreia i se zicea „madam Ana" şi care cîştiga parale frumoase cîntînd pe străzile Parisului, cîntece neruşinate la adresa reginei, fusese vîrîtă în închisoare şi că se afla într-o stare jalnică. I-am transmis reginei rugămintea doamnei de Brienne, care — din nu ştiu ce motive — nu voia să-i spună ea însăşi. Regina nu zise nimic, aşa că n-am mai insistat. După cîteva zile, aceeaşi doamnă de Brienne îmi spuse că se dusese s-o vadă pe acea nefericită, dar că nu se mai afla în celulă ; că fusese mutată într-o odaie spaţioasă, unde era bine îngrijită, bine hrănită, avea un pat bun şi că se mira şi ea, cum de se întîmplase această minune. Ne-am dat imediat seama că această „minune" se datora reginei. Cînd am vrut să-i vorbim despre acest lucru, ea n-a vrut să ne asculte şi nici n-a mai adus vreodată vorba despre acea nenorocită, mai ales că era nespus de bucuroasă că scăpase de regenţă. Ana de Austria îşi iubea cu atîta patimă fiul, încît cred că ar fi fost în stare să spună şi ea ca acea romană ambiţioasă care consultase oracolul : „Sînt gata să-mi dau viaţa, cu condiţia ca fiul meu să ajungă împărat !" Dar cum era mult prea evlavioasă, pentru a-şi dori moartea, din pură vanitate, avea obiceiul să spună : „El să fie stăpînul ; eu nu mai vreau să fiu nimic !" Dar tinereţea acestui rege, precum şi starea în care se afla Franţa, o împiedicase să tragă nădejde că-l va vedea, chiar atît de repede, cîrmuindu-şi singur ţara, cu deplină autoritate. Iar noile zguduiri prin care trecea Franţa, o făceau să-şi mute gîndul că se va putea retrage la Val-de-Grâce, să-şi petreacă restul vieţii în linişte şi pace. Deci, majoratul regelui nu-i aduse reginei odihna după care tînjea atîta ; în schimb, îi dădu puteri noi pentru a se apăra împotriva celor care pregăteau un nou război civil, mult mai sîngeros decît primul, din pricina celui care avea să se afle, de astă dată, în fruntea lui şi a intrigilor datorită cărora îşi făcuse un partid foarte

mare și foarte puternic. Châteauneuf fusese numit prim-ministru, marchizul de Vieuville. ministru al Finanțelor, iar primul președinte Mathieu Molé, cancelar. Imediat după ce se efectuară aceste mari schimbări, regina îl trimise pe mareșalul d'Aumont cu oastea lui, să-l atace pe prințul de Condé, care se retrăsese cu soldații la Stenay și în alte orașe întărite. Încă nu știa ce să facă, încă mai șovăia, dacă să se împace, sau nu cu regina. Se duse deci la Angerville, la reședința președintelui Pérault, unde aștepta o zi întreagă răspunsul lui Monsieur în legătură cu împăcarea pe care o propusese. Dar cel care trebuia să vină de la domnul duce de Orléans avu nu știu ce accident și nu putu ajunge la vreme ; domnul Prinț, văzînd că nu venise, plecă a doua zi la Bourges, care se declară de partea lui. Croissy veni să-i spună, din partea reginei și a noului ei ministru, Châteauneuf, că-l ruga să stea liniștit într-unul dintre orașele pe care și le alesese, împreună cu oștile sale, pînă la convocarea Statelor Generale ; îi ceru însă reginei, în numele ducelui de Orléans, să țină acea adunare la Saint-Denis sau într-un loc care să nu i se pară dubios.

Pe vremea aceea, prințul de Condé încă mai înclina către pace ; ba existau chiar momente cînd nu mai părea chiar atît de categoric în privința întoarcerii cardinalului, pentru că acum îl ura cumplit pe Châteauneuf, care se vîrîse între el și Monsieur, încercînd să sădească în inima acestuia din urmă incertitudinea și contrarietatea. Chavigny și toți cei apropiați de Condé gîndeau la fel ca el. Ducele de Nemours nu era pornit împotriva cardinalului, decît din cînd în cînd, după cum îl apuca fantezia [1]. Ducele de La Rochefoucauld, care îl ura într-adevăr pe cardinal, ura războiul ; și totuși îl voia, pentru că iubita lui,

[1] Din pricină că era îndrăgostit de frumoasa doamnă de Châtillon.

doamna de Longueville, îl dorea cu patimă. Prinţul de Condé, consultîndu-se deci cu aceşti prieteni ai săi, toţi îi spuseră că ei erau pentru război ; îi mai spuseră că, fie că Mazarin voia, sau nu să mai vină la Paris, Prinţul va fi silit să colaboreze cu el şi că, datorită acestui fapt, după ce se vor potoli lucrurile, putea să-i ceară, orice-ar fi vrut. În pofida acestor sfaturi, Prinţul încă nu se putea hotărî ; ar fi vrut să dea o fugă pînă la Montrond, unde se afla sora sa, doamna de Longueville, ca să se sfătuiască şi cu ea. Se duse şi se hotărî într-adevăr, căci dacă e să spunem lucrurilor pe nume, apoi atunci, acest război, aflaţi dragii mei cititori, că n-a fost dezlănţuit nici de Condé, nici de prietenii lui, ci a fost iscat de o femeie, a cărei ambiţie s-a dovedit a fi mai puternică decît judecata şi înţelepciunea celui mai mare căpitan de oşti al vremurilor noastre. Se hotărî deci, aşa că le spuse tuturor alor săi că, din moment ce toţi voiau acest lucru, ei bine, le va face pe plac ; dar că să-şi aducă aminte, cum că-l obligau să tragă spada împotriva fraţilor săi şi că el va fi poate ultimul care o va vîrî în teacă, dîndu-le astfel de înţeles, că-l angajau într-o treabă în care mulţi din ei nu-l vor urma pînă la capăt.

Prinţul de Conti, doamna de Longueville, ducii de Nemours şi de La Rochefoucauld şi preşedintele Viole, văzîndu-l că-şi asumă această răspundere împotriva voinţei sale şi temîndu-se să nu se răzgîndească, încheiară între ei un fel de înţelegere, prin care se legau să rămînă uniţi, avînd interese comune, ca să-i poată ţine piept prinţului de Condé, în cazul în care acesta, împăcîndu-se cu regina, i-ar fi lipsit pe ei de favorurile pe care voiau să le obţină de la Curte. Domnul Prinţ, trimiţîndu-l îndărăt pe Croissy, îşi lăsă o portiţă de scăpare, încercînd unele negocieri, ca să nu se zică cumva că n-ar fi încercat acest lucru. În vremea asta, începu a se pregăti temeinic de război. Îşi lăsă soţia şi fiul la Montrond, şi-i trimise pe prinţul

de Conti și pe doamna de Longueville la Bourges [1]; el, împreună cu ducii de Nemours și de La Rochefoucauld, se îndreptară spre Guienne, trecînd prin Verteuil, pe la locuința ducelui de La Rochefoucauld care, cu un an în urmă, fusese dărîmată, pentru că ducele se angajase în partidul lui Condé. Prințul fu primit la Bordeaux cu multă bucurie și simpatie. Primele lucruri pe care le făcu, fu să-l alunge pe primul președinte al Parlamentului, fiindcă era sluga regelui și să-l trimită în Spania pe Lenet, om isteț și dibaci, ca să încheie cu spaniolii un tratat avantajos pentru stăpînul său. Apoi împărți o mulțime de comisioane [2] și găsi destui oameni care să vrea să-l slujească. Pe urmă, se străduí să-l atragă de partea lui pe domnul de Turenne [3], dar nu reuși. Cum toată lumea voia să fie pace, toți se străduiau în acest sens. Gourville, om deștept și expeditiv, care din confidentul lui La Rochefoucauld deveni confidentul lui Condé [4], rămăsese la Paris,

---

[1] Orașul Bourges era divizat. Locotenentul general al prezidialului pusese la cale o cabală împotriva prințului de Conti, în interesul Curții : „Acest prinț — zice Monglat în *Memoriile* sale — întîlnindu-se pe stradă cu el, îl apucase de după ceafă și-l tîrîse pînă la turnul orașului, strigînd că era un mazarinist înrăit, care nu urmărea altceva decît întoarcerea cardinalului. Poporul, auzind despre ce era vroba, începu a-l fugări, făcîndu-l mazarinist și aruncînd cu bulgări de pămînt, după el" (n.ed.fr.).

[2] Lenet a fost cel care a expediat comisioanele lui Condé. Prințul a mai poruncit să se adune bani de la oameni, luîndu-și, între timp, titlul de generalisim al majestății sale (n.ed.fr.).

[3] Turenne și fratele său, ducele de Bouillon, îi reproșară prințului de Condé că, după serviciile pe care i le făcuseră, el nu le împărtășise nici unul dintre secretele sale și avusese încredere în niște oameni care nu erau în stare să-i susțină partidul, așa cum l-ar fi susținut ei. Turenne se plînse chiar mai vehement decît fratele său (n.ed.fr.).

[4] Cînd ducele de La Rochefoucauld îi întîmpinase pe prinți, la ieșirea lor din închisoarea din le Havre, îl luase cu sine și pe Gourville. Acesta a fost momentul în care, văzîndu-l, prințul de Condé i-a poruncit să se așeze la masa lui. „Ceea ce am și făcut

pentru a afla ce se întîmplă acolo și a-i raporta stăpînului său, trăgînd nădejde că lucrurile însă se mai puteau aranja.

În vremea asta, coadjutorul văzînd că toate negocierile de la Curte și cele întreprinse de diverse persoane pe lîngă ducele de Orléans — între alții, de doamna Du Plessis-Guénégaud, prietena mea, sora mareșalului d'Étampes, doamnă de onoare a ducesei de Orléans — aveau ca scop să-l determine pe prințul de Condé să se împace cu regina, și temîndu-se ca nu cumva să se întîmple acest lucru, îl trimise pe Bartet la Mazarin, oferindu-se să-l convingă pe ducele de Orléans să-i îngăduie să se reîntoarcă în Franța, cerîndu-i ca răsplată pentru acest lucru, pălăria de cardinal, la prima promoție de cardinali ce urma să fie propusă. Doamna de Chevreuse și marchizii de Noirmoutiers, prietenii coadjutorului, întăriră spusele amicului lor, asigurîndu-l pe cardinal de fidelitatea acestuia precum și de recunoștința sa. Bartet, care se pricepea ca nimeni altul că îndruge gogoși, cu carul, îi spuse cardinalului că coadjutorului era un suflet mare și generos, și că-i va fi cel mai bun prieten ; atîta îl năuci de cap pe Mazarin, încît, pînă la urmă, acesta, presat din toate părțile, lingușit și amețit de presupusele calități ale coadjutorului pe care cei din jur nu mai pridideau să i le ridice în slăvi, fu de acord să fie numit cardinal, rugîndu-l pe ducele de Orléans să facă această propunere, ca să nu pară că vine din partea lui Mazarin, pe care Papa n-avea ochi să-l vadă și ca nu cumva să respingă cererea.

Numai că ministrul fu foarte prost răsplătit pentru această binefacere. După ce coadjutorul obținu ceea ce dorise cu atîta ardoare, văzînd că prințul de Condé alesese

---

— mărturisește Gourville — căci m-am simțit nespus de onorat de cinstea arătată. Încet, încet, Prințul — căpătînd încredere în mine — a început să-mi vorbească despre toate afacerile sale secrete, despre negocierile de la Madrid și Bordeaux, cît și despre hotărîrea pe care o luase de a declara război" (n.ed.fr.).

calea războiului, începu din nou a-și bate joc de bietul cardinal, exact ca pe vremuri, arătîndu-și pe față dușmănia și sfidindu-l cu aceeași trufie ca și în trecut. Regina — încercînd să dreagă într-un fel, toate aceste trădări și să potolească frămîntările din Guienne și din Berri, ce prevesteau un nou război civil — hotărî să plece într-acolo, ca să dea peste cap planurile dușmanilor ei. Așa că-l luă cu sine pe rege și plecară într-o lungă călătorie, în 24 septembrie 1651, însoțiți de Monsieur cel mic, de toți miniștrii și de toată Curtea.

Capitolul XIII

1651. — Succesele dușmanilor în nord. — Curtea la Bourges. — Regele îi poruncește lui Mazarin să se întoarcă. — Fuga prințului de Conti și a doamnei de Longueville, la Bordeaux. — Condé primește cu trufie propunerile de pace. — Regina la Poitiers. — Succesul lui Harcourt împotriva lui Condé. — Curajul lui Mathieu Molé. — Parlamentul pune preț pe capul cardinalului. — (1652). Reîntoarcerea lui Mazarin în fruntea unei oștiri serioase. — Moartea lui Châteauneuf. — Turenne se reîntoarce la Curte. — Sfîrșitul exilului lui Le Tellier. — Curtea pleacă la Tours, apoi la Blois. — Reintrarea în grații a lui Servien, apoi a lui de Lyonne. — Beaufort înfrînt de Turenne. — Domnișoara de Orléans vrea să se mărite cu regele. — Refuzul Anei de Austria. — Coadjutorul este numit cardinal. — Ambițiile lui Chavigny. — Ardoarea războ-

nică a doamnei de Longueville. — Gelozia și resentimentele lui La Rochefoucauld. — Condé primit la Paris, în triumf.

Dușmanii, vrînd să profite de războiul civil din Franța, cuceriră orașele Furnes, Bergnes și Saint-Vinox, aproape de Dunkerque ; apoi mai luară Linck, Hannuie și Bourbourg. Regele și regina, aflîndu-se la Fontainebleau, fură sfătuiți de Châteauneuf să se ducă direct la Bourges, unde el însuși, prin curierii săi, le poruncise locuitorilor să-i primească pe majestățile lor, cu onorurile cuvenite. Regele și regina se hotărîră s-o pornească într-acolo ; și, în ciuda prezenței prințului de Conti și a doamnei de Longueville, fură foarte bine primiți. Cancelarul se înapoie la Paris, pentru a avea grijă de afacerile regelui, sub conducerea ducelui de Orléans, împreună cu Vieuville și cu Guénégaud, secretar de Stat.

Înainte de a pleca din Fontainebleau, în 2 octombrie, regele încredință comanda oștirii din Guienne contelui de Harcourt ; între timp, regina îi trimise poruncă lui Mazarin, prin Ondedei, să se întoarcă la Paris. De fapt, el fusese tot timpul stăpînul și Châteauneuf se plîngea mereu că regina nu avea încredere în el. De îndată ce primi scrisoarea reginei, Mazarin se îndreaptă spre Spania ; ajungînd la Dinan, Navailles, Broglie și mulți alți prieteni ai săi cărora el le dăruise guvernăminte, veniră să-l vadă și hotărîră să-i încropească o oaste în fruntea căreia să intre în Franța.

Doamna de Chevreuse și coadjutorul — care nu se gîndeau decît cum să scape de Mazarin și de prințul de Condé — îl convinseră pe ducele de Orléans să treacă de partea lor. Chavigny se opuse din toate puterile, atît pentru că avea în vedere interesele prințului de Condé față de care era foarte atașat, cît și pentru că se gîndea la propriile sale interese. Chavigny dorea din tot sufletul ca între cei doi prinți — de Orléans și de Condé —

să existe relații cît mai strînse, pentru a-l împiedica pe Mazarin — care-l alungase — să se reîntoarcă în Franța, deși, după cum susțineau gurile rele, Chavigny își datora averea cardinalului Mazarin.

Prințul de Conti și doamna de Longueville, cînd auziră că vine regele, părăsiră grabnic orașul Bourges, îndreptîndu-se spre Montrond, iar de acolo, spre Bordeaux. Marsin, simțîndu-se obligat față de prințul de Condé și știind că acesta se hotărîse pentru război, lăsă totul baltă și-și urmă binefăcătorul. Dacă ar mai fi rămas încă două, trei zile, ar fi primit numirea de vice-rege, în Catalonia, pe care i-o trimisese regina, cu scopul de a-l obliga să rămînă în slujba regelui. Contele Du Dognon, guvernator în Brouage, La Rochelle, Oleron și în insula Ré, făcu același lucru ca și Marsin, adică trecu de partea lui Condé. Văzînd atîta lume trecînd de partea Prințului, regina se neliniști și-l rugă pe ducele de Orléans să-i facă vărului său propuneri de pace, în vreme ce cardinalul făcea același lucru, prin ducele de Bouillon și prin fratele său, de Turenne. Aceștia îl trimiseră pe Gourville să-i ofere Prințului tot ce dorea, în schimbul păcii [1]. Prințul le răspunse cu mîndrie că, dacă voiau să se împace cu el și dacă domnul de Turenne se învoia să comande oastea, în locul lui, va face ce-l vor sfătui ei. Dar că refuza categoric să se ducă în orașul Richelieu și să vorbească personal cu regina și cu ducele de Orléans.

Împiedicîndu-se tot timpul, în planurile sale, de coadjutor, prințul de Condé se hotărî să-l răpească și să-l închidă într-unul din forturile sale. Gourville — așa cum mi-a istorisit mai tîrziu — s-a angajat să ducă la bun

[1] Gourville primise sarcina, din partea prințului de Condé, de a-l vedea pe ducele de Bouillon și de a-l cîștiga, împreună cu fratele său, domnul de Turenne, de partea sa. Gourville servea deci de intermediar între aceștia și Prinț, bucurîndu-se, ca și Chavigny, de încrederea deplină a lui Condé (n.ed.fr.).

sfîrşit această treabă [1]. Dar cu toate că nu era lipsit nici de isteţime, nici de cutezanţă, n-a izbutit. Hazardul l-a ajutat pe coadjutor să scape din capcanele care i-au fost întinse. Baronul de Battéville, slujitor al regelui Spaniei, a fost trimis de către stăpînul său, în ajutorul prinţului de Condé, cu treisprezece vase de război, cu bani şi cu soldaţi. Regina, speriată de acest mare partid al Prinţului, plecă din Bourges, ducîndu-se la Poitiers, de unde regele îi scrise cardinalului, pentru a-l zori să facă recrutări şi a-i veni în ajutor ; totodată îi trimise ordin mareşalului de Hocquincourt să-şi unească oastea cu armata cardinalului şi să se supună poruncilor acestuia.

[1] Era vorba să-l răpească pe coadjutor şi să-l ducă într-un „loc sigur", la Damvilliers, unde se afla cavaleria prinţului de Condé. Acest Prinţ, se gîndise la diverse persoane, care să-l ajute în această treabă, înainte de a pune ochii pe Gourville, care i se păru cel mai potrivit. După ce a făcut rost de bani, pentru a pune în practică acest plan, Gourville istoriseşte : „Aflînd de la unele persoane că coadjutorul se ducea în fiecare seară la palatul Chevreuse, din strada Saint-Thomas-du-Louvre, de unde nu pleca înainte de miezul nopţii, m-am pus la pîndă şi am văzut că se întorcea întotdeauna acasă, pe drumul ce mergea paralel cu cheiul Senei. Pe măsură ce oamenii pe care-i angajasem îmi soseau din Angoumois, îi găzduiam pe la diverse hanuri. În seara în care m-am hotărît să pun mîna pe coadjutor, am plasat cincisprezece sau şaisprezece dintre ei, în locul unde drumul cobora de-a lungul rîului. Aceştia trebuiau să procedeze astfel : doi dintre ei, să pună mîna pe lachei şi să le stingă torţele ; doi să se urce în caleaşca coadjutorului, în locul vizitiului pe care trebuiau să-l lege fedeleş şi să-l vîre în trăsură, iar ceilalţi, să-i împiedice pe lacheii din spatele trăsurii să coboare, de teamă să nu dea de veste, ce se întîmplase. Eu, împreună cu doi oameni, trebuia să mă prezint la o portieră, iar alţi doi oameni la cealaltă portieră, şi să-i spun coadjutorului că era arestat, în numele regelui. După aceea, trebuia să-l urc pe un cal, pe care slujitorul meu îl avea pregătit şi să-l las în grija oamenilor mei. La unsprezece noaptea totul era gata ; fiind avertizat că coadjutorul se afla, ca de obicei, la palatul Chevreuse, îl şi vedeam pe înaltul prelat la Damvilliers. Aproape de miezul nopţii, m-am dus să bat la uşa palatului Chevreuse ; după ce-am aşteptat o bună bucată de vreme, un slujitor, pe jumătate adormit, a venit să-mi deschidă. Întrebîndu-l dacă domnul coadju-

În vremea asta, prințul de Condé își atrase de partea lui și orașul Agen, din Gasconia. Și văzîndu-l pe Saint-Luc fortificîndu-se în Montauban și Cahors, puse mîna pe orașul Saintes, pe care episcopul, copil din flori al mareșalului de Bassompierre, om de treabă și slujitor credincios al regelui, îl părăsi imediat ; tot atunci, domnul Prinț mai luă în stăpînire și orașul Taillebourg, rîvnind să pună mîna și pe Angoulème ; dar, necutezînd să-l atace din pricină că marchizul de Montausier, guvernatorul din Angoumois și din Saintonge, adunase în preajma lui un mare număr de gentilomi și de prieteni se îndreptă spre Cognac. Cucerind acest oraș, deveni stăpîn pe întregul ținut ce se întindea de la Charente și pînă la Garonne și Dordogne. Îi lăsă în acel loc pe ducele de La Rochefoucauld și pe prințul de Tarente, iar el se întoarse la Bordeaux, pentru a duce tratative cu miniștrii Spaniei. Îl zori pe contele de Dognon să-i adune o oaste mare în La Rochelle, pentru a întări orașul, atît cît îi va fi cu putință. În vremea asta, regele se afla la Poitiers, iar Châteauneuf îl slujea cu mult zel, nu numai pentru a cîștiga încrederea atît a sa cît și a reginei, cît mai ales din plăcerea pe care o simțea să pună umărul la distrugerea prințului de Condé, vechiul său dușman. Îi sfătui deci pe rege și pe regină de a se gîndi să ia pe neașteptate, cetatea La Rochelle, din mîinile dușmanilor lor, numindu-l guvernator acolo pe Estissac, fratele răposatului duce de La Rochefoucauld, care in-

---

tor mai era acolo, el îmi spuse că nu, că plecase pe alt drum, cu trăsura doamnei de Rhodes, fapt care m-a necăjit grozav.

A doua zi, coadjutorul își petrecu seara la doamna de Pommereuil. După asta, toată povestea cu răpitul coadjutorului, căzu baltă". În ciuda acestui eșec, Condé s-a arătat totuși foarte mulțumit de Gourville, care adaugă în *Memoriile* sale : „Îmi dau seama că dacă cineva va citi vreodată aceste *Memorii*, o să creadă că sînt simple scorneli ; căci cei bătrîni, care au trăit în acele vremuri ciudate, nu mai sînt, iar cei tineri, care nu cunosc decît epoca de acum, în care regele a făcut ordine în țară, vor lua această istorisire, drept nălucirea unui smintit". (N.ed.fr.)

tră în La Rochelle cu o mică oaste. Şi deşi nepotul său, tînărul duce de La Rochefoucauld, se afla în partidul advers şi contele de Dognon îi era prieten, Estissac ştiu să şi-l apropie şi să-l determine să-l slujească pe rege, şi nu pe prinţul de Condé. În vremea asta, nici contele de Harcourt nu stătea degeaba. Adunase oşti şi, aşezîndu-se în fruntea lor, încerca să-i arate prinţului de Condé că o armată condusă de un general priceput, poate să inspire teamă oricui. Aşa că se îndreptă foarte ţanţoş către Cognac, pe care, cu oarecare trudă, reuşi să-l cucerească, înfrîngîndu-i pe rînd, mai întîi pe prinţul de Tarente, apoi pe ducele de La Rochefoucauld. Cînd oastea prinţului de Condé dădu fuga să-i ajute pe cei doi, de Harcourt o risipi, ucigînd o mulţime de oameni şi luînd o droaie de prizonieri. În timp ce ducele de Condé se retrăgea, Harcourt puse mîna pe carele cu o parte din bagajele armatei. Dar, imediat după asta, a fost crunt bătut de Condé, fapt care a făcut să-i scadă reputaţia şi, odată cu ea, speranţele şi forţele partidului său. În La Rochelle, ducele de Harcourt se străduia să-l înscăuneze pe Estissac ca guvernator al întregii cetăţi, ceea ce nu prea putea, pentru că turnurile şi trupele închise în ele ţineau cu Dognon ; aşa că Harcourt îşi propuse să meargă el însuşi să le atace. Cei din turnuri începură a tremura la vederea oştilor regelui ; Harcourt le porunci să-l arunce pe fereastră pe Dognon, după ce-l vor fi străpuns cu pumnalele. Rebelii, pentru a-şi salva viaţa, o sacrificară pe cea a comandantului lor, săvîrşind o faptă crudă şi mişelească.

După asta, regele trimise Parlamentului din Paris o declaraţie împotriva prinţului de Condé ; dar spiritul de revoltă care domnea în acest mare oraş, nu îngădui să fie pedepsită o crimă de les-majestate. Primul preşedinte, supus credincios al regelui, voi să înregistreze declaraţia ; dar ea nu putu fi înregistrată decît după ce i se aduseră unele modificări şi după ce magistraţii vociferară şi bombăniră împotriva primului preşedinte, care se supunea

orbește poruncilor regelui. Într-o zi, aflîndu-se la el acasă, unde se ținea Consiliul regal — și unde se mai aflau marchizul de La Vieuville, mareșalul de L'Hôpital, guvernator al Parisului, și Du Plessis-Guénégaud, secretar de Stat — primul președinte fu amenințat de o droaie de derbedei, că-l vor ucide. În loc să ferece ușa, el o deschise larg și ieși în pragul ei, ca să le vorbească celor ce-l amenințaseră cu moartea. Această dovadă de curaj îi uluí pe cei de-afară care tăcură mîlc, cînd îl zăriră.

Marchizul de La Vieuville, dînd să iasă de la primul președinte, mulțimea de afară, care nu se împrăștiase, îl înjură ca la ușa cortului, iar după ce Vieuville apucă să se urce în trăsură, începură a-l huidui și a arunca după el cu bulgări și cu pietre. Mareșalul de L'Hôpital îl părăsi și el pe primul președinte ; ajungînd acasă la el, avu laşitatea de a nu-i trimite nici un fel de ajutoare. Du Plessis-Guénégaud a fost singurul care a rămas alături de acel venerabil magistrat.

Cardinalul, primind porunca reginei, se gîndi să se reîntoarcă în Franța ; așa că începu a-și pune în aplicare acest plan. Spaniolii nemaiîngăduindu-i să stea în Spania, trebui să plece din Dinan, să străbată o mulțime de drumuri pline de ostași spanioli și de soldați ai prințului de Condé ; în sfîrșit, cu chiu, cu vai, ajunse la Bouillon. Această veste îi înfurie cumplit pe dușmanii săi. Parlamentul își dublă hotărîrile luate și date împotriva lui ; cei mai porniți din această Companie puseră preț pe capul cardinalului, făgăduind cincizeci de mii de scuzi celui care-l va ucide. Această sumă avea să fie procurată din vînzarea, în întregime, a mobilelor și a bibliotecii sale.

Întreaga Europă se cruci auzind de o astfel de hotărîre, de care magistrații cu judecată și cu bun-simț se scandalizară, și pe bună dreptate, fiind vorba de primul ministru al țării lor și de un cardinal, nu de un pirat sau de un tîlhar de drumul mare. Regina mi-a mărturisit mai tîrziu, că această hotărîre, în loc s-o facă să dea înapoi,

dimpotrivă, a întărîtat-o. Se înțelege de la sine că Châteauneuf, fără a arăta acest lucru, era, în sinea lui, de acord cu răzvrătiții, deoarece n-avea chef să renunțe la postul de prim-ministru pe care pusese mîna cu atîta greutate. Cancelarul și toți prietenii cardinalului — Seneterre, mareșalul Du Plessis și Le Tellier — abia așteptau să se reîntoarcă. Regina îl aștepta și ea cu nerăbdare, deși teama ca această revenire să nu-i sporească puterea prințului de Condé, încă o mai făcu să șovăie, dacă să-l reprimească în vechea funcție sau nu. Ducesa de Navailles mi-a povestit că, aflîndu-se într-o zi singură cu regina și îndemnînd-o să-l recheme pe cardinal mai repede, aceasta i-ar fi răspuns :

— Cunosc fidelitatea domnului cardinal și știu cîtă nevoie avem și eu, și regele de el, pentru a pune odată capăt intrigilor celor de la Curte, care vor să-i ia locul. Știu că insolența Parlamentului din Paris trebuie pedepsită și cred că n-o pot pedepsi mai bine, decît readucîndu-l pe domnul cardinal. Dar mă văd nevoită să-ți mărturisesc că mă tem ca întoarcerea domnului cardinal să nu înrăutățească afacerile Statului. Iată de ce stau în cumpănă, dacă să-l reprimesc sau nu.

Acea doamnă, care dorea din tot sufletul ca Mazarin să revină, fiindcă soțul ei, ducele de Navailles, îi era deosebit de atașat, mi-a spus că vorbele reginei o speriaseră foarte tare, deoarece în loc să vadă în ele înțelepciunea și prudența Anei de Austria, ea crezuse că regina își schimbase sentimentele față de cardinal ; așa că-i scrise imediat acestuia să vină, și că era pierdut dacă nu se grăbea să-și reia locul. Acest sfat avu efectul pe care era firesc să-l aibă : ministrul o porni imediat la drum. Sigur că o atît de mare prudență din partea reginei, nu i-a fost cîtuși de puțin pe plac lui Mazarin, făcînd să-i scadă considerabil recunoștința față de stăpîna sa.

Pe de altă parte, pentru a împiedica această revenire, Châteauneuf scrise prietenilor pe care-i avea pe lîngă

ducele de Orléans, pentru a-l convinge să vină cît mai grabnic la Poitiers, socotind că numai el avea puterea să se opună la întoarcerea cardinalului. Dar coadjutorul, temîndu-se că dacă regina l-ar ruga ea însăşi pe Monsieur să vină la Poitiers, el va face exact invers, adică nu va veni, îl convinse pe Châteauneuf să nu-l cheme ; se mulţumi doar să-i trimită pe Verdronne la regină, ca să-i propună acesteia să-i poruncească lui Chavigny să se ducă la Monsieur, fiindcă ştia că ducele nu putea să-l sufere pe Chavigny.

1652. În timp ce domnul de Aminville bătea drumurile de la Poitiers la Paris, Mazarin — urmînd sfaturile prietenilor săi, dădu peste cap toate planurile duşmanilor, şi păşi pe pămîntul Franţei într-o atît de bună companie (mareşalul de Hocquincourt, Navailles, Broglie, Manicamp, Beaujeu, Bar şi toţi guvernatorii din oraşele de la graniţă — unindu-şi mica lui oaste cu oştile celor pomeniţi mai sus, încît, în 2 ianuarie, se văzu în fruntea unei armate destul de mari, alcătuită din soldaţi curajoşi şi încercaţi şi comandată de cei mai buni ofiţeri care doriră, cu acest prilej, să-şi manifeste faţă de cardinal zelul şi dorinţa de a-l sluji, nădăjduind că vor fi răsplătiţi după merit, de îndată ce cardinalul îşi va ocupa funcţia de prim-ministru, învingînd piedicile pe care ducele de Orléans i le tot punea în cale. Monsieur trimisese un pîlc de ostaşi împotriva lui, care însă nu cutezară să se arate. Doi consilieri ai Parlamentului rupseră podurile pe unde trebuia să treacă Mazarin. Unul dintre ei, Bitaut-Geniez, o luă la fugă, aşa că Mazarin ajunse cu bine la Poitiers, în 28 ianuarie.

Regele îi ieşi înainte, împreună cu toată Curtea. Regina, care-l protejase şi-l susţinuse împotriva întregii Franţe, îl întîmpină cu multă bucurie. Consiliul regal casase hotărîrea Parlamentului dată împotriva cardinalului şi interzise să i se mai vîndă mobilele. Dar asta nu era destul pentru a-i restabili autoritatea. Iată de ce acest cap, atacat din toate părţile, pus la preţ de Parlament, împuiat de toate

intrigile de la Curte, fu imediat făcut tobă de toate afacerile regatului, care erau destul de mari, de urgente și de grave, pentru a-l preocupa în întregime.

Prințul de Condé îl zorise pe ducele de Nemours să plece în Flandra, pentru a se așeza în fruntea trupelor trimise de regele Spaniei ; acesta însă, neputînd rezista în fața oștilor contelui de Harcourt, care-l urmăreau pas cu pas, își vîrî oastea în tabăra de iarnă, iar el se apucă să atîțe revolta din Bordeaux. Ducele de Rohan-Chabot, cu toate că fusese întotdeauna de partea domnului Prinț — deși mult mai puțin pornit decît ceilalți, împotriva lui Mazarin — fiind guvernator în Anjou, voi să răscoale orașul Angers. Acest fapt îl obligă pe cardinal — care voia să ia în stăpînire orașul Bordeaux, capitala imperiului domnului Prinț — să-și schimbe hotărîrea și să se îndrepte glonț spre Saumur, pentru a remedia răul pe care voia să-l facă acolo ducele de Rohan. În acest scop, Curtea plecă din Poitiers, în 6 februarie. Mareșalul de Hocquincourt, Broglie și Navailles, ofițerii cardinalului, îl atacară pe ducele de Rohan, obligîndu-l să ceară un armistițiu în timpul căruia fu convins să se întoarcă la Paris și să renunțe o vreme la guvernămîntul său. Între timp, regele urma să pună în fruntea orașului Angers pe cine va crede el de cuviință. Pont-de-Cé, atacat de mareșalul de Hocquincourt, urmă exemplul orașului Angers, predîndu-se regelui.

Înainte ca întreaga Curte să plece din Saumur, Châteauneuf, sătul de a se vedea tot timpul de prisos, își luă rămas bun de la rege și de la regină și se întoarse la Tours unde, după cîtăva vreme, cardinalul îi trimise vorbă să se retragă la reședința sa din Montrouge, unde și muri, încărcat de ani și de întrigi. Amicul său, comandorul de Jars, să retrase și el de la Curte. Vicontele de Turenne, care se rupsese complet de domnul Prinț, și reintrase în grațiile regelui și ale reginei, veni la Curte, unde fu primit cu multă bunăvoință de către majestățile lor, la fel ca și

Le Tellier, primul dintre cei exilați, care fu reinstalat în vechea lui funcție.

Din păcate, cei victorioși nu sînt întotdeauna de neînvins. În timp ce prințul de Condé îl bătea pe Saint-Luc, marchizul de Montausier și Du Plessis-Bellière cuceream orașul Saintes. Pe de altă parte, ducele de Nemours, intrînd în Franța cu oștile aduse din Flandra — un ajutor considerabil — reputația domnului Prinț, care începuse a se clătina, crescu brusc și francezii începură a se lamenta, cum că regele lor era pierdut. Nobilimea din Vexin încercă să se opună și să nu îngăduie trupelor străine să treacă prin orașul lor. Dar ducele de Orléans, considerînd această armată ca și cum ar fi fost a sa, o ajută să treacă Sena pe la Mantes, așezînd-o în tabără între Chartres și Paris, unde ducele de Nemours, Tavannes, Clinchamp și ofițerii spanioli fură copleșiți de binecuvîntările burghezilor din împrejurimi.

În timp ce generalii se distrau și trupele se odihneau, Mazarin isprăvi de cucerit Angersul, Pont-de-Cé, Saintes și La Rochelle. După asta, socoti că era necesar să se îndrepte spre Paris, împreună cu armata regelui, pentru a împiedica progresele oștirii pe care o comanda ducele de Nemours. Astfel Curtea ajunse la Tours, unde regele și regina primiră o deputație a clerului francez, care se plînse regelui de nedreptatea făcută acestuia de către Parlamentul francez, nerespectîndu-l pe cardinal. Arhiepiscopul din Rouen, care vorbi în numele clerului, își alesese nemaipomenit de bine momentul cînd să vină la majestățile lor ca să le vorbească, fiindcă laudele aduse cardinalului erau, de fapt, consimțămîntul la reîntoarcerea lui Mazarin a acestei prime stări a Statelor Generale pe care regele urma să le convoace în curînd. Din Tours, Curtea veni la Blois, unde Servien primi ordin să se întoarcă. Fusese exilat odată cu Le Tellier, fiindcă așa voiseră prinții. Dar unii credeau că Mazarin nu era chiar atît de încîntat nici de el, nici de nepotul său, de Lyonne, care

fusese şi el o vreme, dizgraţiat. Servien, care-l văzuse pe cardinal odinioară preţuindu-l, pe vremea cînd era secretar de Stat, era bănuit, dealtfel ca şi de Lyonne, de a fi vrut să se vîre pe sub pielea reginei, datorită capacităţii lor în afacerile de Stat, în timpul absenţei primului ministru, pentru a o obişnui să nu mai ţină seama de părerile lui ; dar dizgraţierea n-a durat mult şi această reîntoarcere a dovedit că bănuielile, în ceea ce privea infidelitatea lor, fuseseră neîntemeiate.

Spaima încrederii de care se bucura Monsieur în Orléans, care era apanajul său şi lipsa de încredere pe care o aveau în guvernatorul acestui oraş, marchizul de Sourdis, hotărîră Curtea să renunţe la drumul principal şi s-o apuce pe drumul ce ducea la Georgeau, unde Vaubecourt şi Paluau trebuiau să-şi unească oştile, aşteptîndu-l pe mareşalul de Turenne care urma să vină cu cei două mii cinci sute de oameni, pe care-i comanda. Ducele de Nemours o luă şi el pe acelaşi drum, ca să poată cuceri Georgeau şi Gien, unde ducele de Beaufort urma să-şi unească oastea cu oastea lui Monsieur. Dar mareşalul de Turenne, prevenindu-i, ducele de Beaufort, care voia să-l alunge din acele locuri, fu învins şi trebui să se retragă. S-a spus atunci că abilitatea noului nostru general îi salvase pe rege, pe regină şi toată casa regală, care altfel ar fi căzut pradă duşmanului a cărui armată îşi întinsese tabăra de jur împrejurul oraşului Orléans.

Ducele de Orléans a fost sfătuit să se ducă el însuşi ca să-l împiedice pe rege să intre în Orléans. Dar domnia sa găsi diverse pretexte de a nu părăsi Parisul şi o trimise la Orléans pe fiica sa, Mademoiselle [1]. Ea se duse cu multă

[1] Mademoiselle istoriseşte pe larg, în *Memoriile* sale, sosirea ei la Orléans şi rolul pe care l-a jucat acolo. După ea, „armata lui Hocquincourt făcuse praf şi pulbere totul, în calea ei, ruinînd pămînturile tatălui ei şi mai ales ţinutul Blaisois ; aşa că, cei din Orléans, aveau toate motivele să se teamă de un tratament asemănător şi mai ales de jaf. Tot grîul din acea regiune, toate bunurile de valoare şi toate mobilele celor din jur fuseseră aduse în

bucurie și hotărîre, urmată de contesele de Fiesque și de Frontenac și de multe alte doamne, îmbrăcate în amazoane, însoțite de ducele de Rohan, de cîțiva consilieri din Parlament și de o mulțime de tineri din Paris. Știam cu ce sentimente pleca Mademoiselle, dar, într-un fel, ele erau îndreptățite, pentru că era vorba de un oraș care le aparținea. Pe de altă parte, știam că dorea cu patimă să se mărite cu regele, deși era mult mai mare ca el, dar pe această fată n-o interesau nici vîrsta, nici chipul plăcut, nici farmecul deosebit, nici calitățile tînărului Ludovic ; n-o interesa decît coroana lui și atît [1]. Și, dacă marele Alexandru, pentru o pasiune asemănătoare, a primit atîtea laude, deși a săvîrșit nenumărate fapte reprobabile, cucerind și supunînd țări pașnice, care nu-i făcuseră niciodată nimic, de ce n-am scuza-o și pe ea care, trăgîndu-se din sîngele regilor noștri, dorea cu atîta ardoare să se vadă purtînd pe cap coroana strămoșilor săi ? Regina n-o ținea de rău că nutrea asemenea dorințe ; îl ținea de rău pe tatăl ei, care nutrea dorința de a dezlănțui un război civil, nu de a-și rostui fata, cum îi era datoria. Nu-i plăcea însă felul ei repezit și aspru de a se comporta. Mademoiselle stricase întotdeauna mult, cu firea ei nestăpînită, care o făcea să sară mereu peste cal, în tot ce se apuca să facă ; dacă ar fi fost mai moderată, sînt convinsă că ar fi reușit în mai toate lucrurile.

Mademoiselle se prezentă deci la una din porțile orașului Orléans, miercuri 27 martie, și ceru să intre, în timp ce la altă poartă cancelarul cerea orașului să-l primească pe rege. Dar conducătorii orașului, se tot consfătuiau, ne-

orașul Orléans. Odată cu ele se refugiaseră în acest loc, o mare parte din nobilimea din împrejurimi, din burghezie și chiar din norodul de rînd" (n.ed.fr.).

[1] Coroana era singurul semn al suveranității. În *Memoriile* sale, Mademoiselle nu ascunde dorința de a se mărita cu regele. Dar, vorbind despre intrigile Prințesei Palatine, spune : „Puneam bază pe faptul că regele mă simpatiza, că-i plăcea să stea de vorbă și să se plimbe cu mine. Cea mai aprigă dorință a mea, în acea epocă, era să fiu regină" (n.ed.fr.).

știind ce să facă. Dacă ar fi fost după ei, i-ar fi deschis regelui, dar locuitorii nu voiau să deschidă poarta nimănui, nici regelui nici fiicei ducelui de Orléans. În acest interval de timp, Mademoiselle, care se plimba pe malul șanțului de apărare, veni pînă la marginea apei ce umplea șanțul. Barcagiii, văzînd-o, o salutară cu strigăte de bucurie. Contele de Fiesque, care se afla în oraș, risipea bani în dreapta și-n stînga, pentru a cîștiga norodul de partea fiicei lui Monsieur. Fie datorită poporului din afara orașului, fie celui dinlăuntrul său. Mademoiselle izbuti să intre printr-o portiță ce dădea spre rîu, care fusese zidită, dar pe care luntrașii o dărîmară ca să poată intra. De îndată ce se văzu în oraș, ea fu urmată de întreg poporul, cu cea mai caldă simpatie și cu aplauze [1]. Îndreptîndu-se spre primărie, ca o stăpînă ce era, interzise mai marilor orașului să-l primească pe cancelar. Marchizul de Sourdis, deși slujitorul fidel al lui Monsieur, nu se arătă deloc bucuros de venirea fiicei acestuia ; așa că-i puse bețe-n roate, cît putu. Calitatea lui de guvernator îi îngăduia să nu se supună întrutotul fiicei lui Monsieur.

A doua zi, ducii de Nemours, de Beaufort și Mademoiselle se aflau în foburgul din Orléans pentru a hotărî împreună, ce aveau de făcut. Numai că cei doi însoțitori, în loc de a stabili o ordine în desfășurarea lucrurilor, se luară la harță, spre marea satisfacție a regelui. Ducele de Beaufort îi arse o palmă cumnatului său. Mademoiselle îi potoli și încercă să-i împace. Beaufort, care-și iubea foarte mult sora, pe doamna de Nemours, ceru iertare cumnatului său, cu lacrimi în ochi, dar degeaba : ducele

[1] „Doi oameni mă ridicară — spune Mademoiselle în *Memoriile* sale — și mă așezară pe un scaun de lemn. Nu mai știu dacă ședeam pe scaun sau în brațele lor ; toată lumea îmi săruta mîinile, iar eu abia mă abțineam să nu izbucnesc în rîs, văzîndu-mă într-o situație atît de plăcută. După ce am străbătut cîteva străzi, purtată în triumf, le-am spus oamenilor că aveam picioare solide și că eram învățată să merg pe jos, așa că i-am rugat să mă așeze pe pămînt." (N.ed.fr.)

de Nemours prinse o asemenea ură pe el, încît, pînă la urmă, această ură îl făcu să-și piardă viața.

Cu cîtva timp înainte ca Mademoiselle să intre în Orléans, îi scrise doamnei de Navailles, rugînd-o s-o asigure pe regină că era dornică s-o slujească, dar cu condiția să-i acorde mai multă bunăvoință, ca unei persoane care putea deveni cîndva regina Franței. Această scrisoare, pe care am văzut-o și eu, a fost foarte prost primită de regină, care nici așa n-o simpatiza din cale-afară pe această fată mult prea voluntară, a cumnatului ei. Firește că Mademoiselle s-a simțit cumplit de jignită, pentru faptul că bunăvoința ei a fost tratată de regină cu atîta indiferență. Se apucă deci și scrise o nouă scrisoare aceleiași persoane, în care îi mărturisea acesteia că niciodată nu-l putuse suferi pe Mazarin, fiindcă n-o tratase cu respectul cuvenit : declara că, dacă avea chef, se va mărita cu regele, și se lăuda că ea fusese aceea care împiedicase trupele regale să intre în Orléans. Apoi adăuga că regina n-ar fi trebuit s-o dispreţuiască, pentru că i-ar fi putut fi foarte utilă, dacă i-ar fi devenit noră. Scrisoarea era scrisă cu mult spirit, ca dealtfel toate scrisorile acestei tinere. Numai că regina n-o voia pentru nimic în lume ca noră pe Mademoiselle.

În vremea asta, ducele de Nemours aduse din partea prințului de Condé ordinul ca armata să treacă Loara, să vină în ajutorul orașului Montrond, apoi să se îndrepte spre Guienne. Ducele de Beaufort veni — din partea ducelui de Orléans — cu un ordin care se bătea cap în cap cu primul, pentru că Monsieur voia să aibă armata la îndemînă, pentru cazul în care ar fi fost atacat de oștile regelui. Coadjutorul, care acum se bucura de deplina încredere a ducelui de Orléans, îi dădu dreptate acestuia, nu atît pentru că avea într-adevăr dreptate să păstreze armata lîngă sine, cît mai mult ca să-i facă în ciudă prințului de Condé, pe care-l ura cu înverșunare. Dorea de asemenea, să arate Curții cîtă putere avea el asupra lui Monsieur,

urmărind ca prin această politică să capete mai repede pălăria de cardinal, pe care, dealtfel, o și primi în curînd, conform angajamentului dintre el și Mazarin, despre care v-am mai vorbit. Chavigny voia să țină doi pepeni într-o mînă. Toată lumea știa că era omul lui Condé ; pe de altă parte, cîștigase într-o oarecare măsură și încrederea ducelui de Orléans ; întreținea de asemenea relații diplomatice și cu Mazarin, prin intermediul lui Fabert [1], pentru unele lucruri mai dificile. Voia să prindă un moment propice pentru a ajuta Curtea să încheie pace, aspirînd, totodată, și la gloria de a lua parte la încheierea păcii generale. Pentru aceste motive, cît și pentru altele, avea absolută nevoie de prințul de Condé la Paris, așa că-l sfătui să vină cu oastea în Capitală și să lase baltă treburile din Guienne. Acest sfat a fost primit cu multă plăcere de Condé, din pricină că aproape peste tot domnul Prinț fusese înfrînt de contele de Harcourt. Așa că părăsi grabnic Guienne și veni la Paris, împreună cu ducele de la Rochefoucauld, lăsîndu-l pe Marsin lîngă fratele și sora sa, pe de o parte, ca să-i știe uniți, pe de alta, ca să aibă grijă de orașul Bordeaux. Căci dezbinările erau mari, iar interesele și mai mari, în familia sa. Doamna de Longueville era prost văzută la Curte ; și cu toate că se străduise — prin intermediul Prințesei Palatine — să se apropie de regină, nu izbutise. Doamnele cu o inimă prea pătimașă, care, din diverse motive, vor să se apropie de cei pe care nu-i iubesc, nu prea au cîștig de cauză, fiindcă lumea nu are încredere în ele. Din acest motiv, nici prințul de Condé, deși îi era frate, nu putea fi pe deplin sigur că soră-sa n-avea de gînd să-i joace vreun renghi. Prințul de Conti, celălalt frate al ei, pentru că o iubea foarte mult, o și ura uneori, în aceeași măsură ; căci vrînd să fie singurul ei confident, se înfuria cumplit cînd vedea că doamna de Longueville nu-i încredința chiar toate tainele ei. Aceste

[1] Fiul unui modest tipograf din Metz, care, în 1646, a ajuns mareșal al Franței.

sentimente ciudate făceau să se iște între ei mari dezbinări, la care se mai adăugau și intrigile celor care nu făceau parte din familie. Acum, prințul de Conti voia pace ; doamna de Longueville, neputîndu-se împăca nici cu Curtea, nici cu ea însăși, voia să se facă temută și de Curte, și de fratele ei. Așa că-i atîța de zor la război, pe toți cei din jur. Și prințul de Conti, și ea, din motive diferite, se străduiau să devină stăpîni atît ai Parlamentului, cît și ai orașului Bordeaux. Sprijineau mai ales populația din acest oraș, care se aduna într-un loc numit Ormée, care a și dat numele facțiunii din acest oraș, atîta vreme cît a durat războiul.

Ducele de la Rochefoucauld a părăsit și el, cu plăcere, orașul Bordeaux, pentru a-l însoți pe domnul Prinț ; căci farmecele doamnei de Longueville, care odinioară îl bucuraseră atîta, acum îl aduseseră la disperare. Patima i se schimbase într-o gelozie care-l chinuia cumplit. O bănuia pe iubita sa că se îndrăgostise de ducele de Nemours, și această bănuială îi sfîșia inima. Nu se putea, pentru nimic în lume, consola cu gîndul, că după ce se bucurase de toate farmecele acestei prințese, acum era pe cale s-o piardă ; în afară de faptul că nu-l mai iubea, n-o mai interesau nici problemele lui, lăsîndu-l în voia soartei. Mi-a spus mai tîrziu că pusese mîna pe niște scrisori în care se vedea clar că voia să-l despartă de prințul de Condé, uitînd de toate serviciile pe care i le făcuse, de casa dărîmată pînă în temelii, de toate sacrificiile sale pentru ea. Această nestatornicie a iubitei sale, i se păru ducelui mai cumplită decît cea mai crîncenă crimă pe care ar fi putut-o săvîrși. Căci, pe cît fusese de fericit că posedase acea inimă atît de rîvnită de o droaie de mari seniori, pe atît era acum de neînduplecat, văzîndu-se alungat din ea și înlocuit de un altul. Mînia și ciuda l-au dus atît de departe, încît, pînă la urmă, s-a preschimbat dintr-un iubit pătimaș, într-un dușman înverșunat, jignind-o fără milă, ori de cîte ori avea prilejul, pe necredincioasa lui iubită, fapt care l-a

coborît întrucîtva în ochii semenilor săi — deşi, în fond, avea dreptate — pentru că un om de onoare nu se coboară niciodată pînă la a jigni o femeie, indiferent ce s-ar fi întîmplat între ei. Poate din pricina mustrărilor de conştiinţă, poate din alte motive, după o vreme, doamna de Longueville, căindu-se de toate necazurile pe care le adusese celor din preajma ei, s-a călugărit. Şi bine a făcut.

După ce prinţul de Condé a dat dispoziţiile necesare în legătură cu familia sa, pentru a preveni lucrurile rele ce se puteau întîmpla în absenţa lui, s-a despărţit de fratele său la Agen. Luîndu-şi rămas bun de la el, i-a recomandat să aibă deplină încredere în Marsin şi în Lenet. Apoi s-a îndreptat spre oastea sa, însoţit de ducele de La Rochefoucauld, de prinţul de Marcillac, fiul acestuia, de Guitaut, Chavagnac şi Gourville, de valetul său şi de alte cîteva slugi. Străbătură aproape toată Franţa, trecînd prin mari pericole, din care au scăpat însă cu bine, datorită prezenţei de spirit şi abilităţii lui Gourville.

Ajungînd în pădurea din Orléans, fu recunoscut de cîţiva călăreţi din avangarda armatei sale, fapt care-i umplu de o bucurie fără margini, fiindcă aveau mare nevoie de el. De îndată ce se văzu în mijlocul oştilor sale, prinţul de Condé se îndreptă spre Montargis pe care-l cuceri, cît ai bate din palme şi pe care-l umplu cu grîu şi cu vin, ca să aibă rezerve în caz de nevoie. De acolo, se îndreptă spre Château-Regnard, unde, odată cu el, ajunse şi Gourville pe care Prinţul îl trimisese la Paris, la ducele de Orléans şi la amicii săi din Parlament, pentru a vedea în ce ape se scăldau. Veştile pe care le primi, fură contradictorii. Gourville mi-a spus că o parte din amicii săi îl sfătuiau să rămînă în fruntea oastei, fiind siguri că atîta vreme cît va avea armata în mînă, va avea şi puterea şi că, fiind puternic, va fi stăpînul şi al Curţii, şi al Parlamentului. Toţi fură însă de părere că trebuia să atace armata regelui şi să săvîrşească vreo faptă de arme, de mare răsunet, care să redea încrederea poporului în for-

țele sale. Chavigny era de părere să vină la Paris cînd va putea, fiindcă prestigiul coadjutorului — devenit între timp cardinal de Retz — crescuse tot atît de mult cît și intrigile din Parlament și de la Curte. Chavigny voia ca, prin prezența prințului de Condé la Paris, să slăbească puterea rivalului său și să-și consolideze poziția.

Între timp, prințul de Condé primi vestea că brigada mareșalului de Hocquincourt se afla destul de aproape de Château-Regnard și că a doua zi ea urma să se alăture celei a vicontelui de Turenne ; ceea ce-l făcu pe Prinț să se hotărască pe loc și să-l atace cu toată oastea sa pe mareșalul de Hocquincourt, înainte de a apuca să se alăture oștirii lui de Turenne. Îl atacă, îi risipi soldații și le luă toate efectele militare. Condé puse mîna pe trei mii de cai, luă o mulțime de prizonieri, o parte dădură bir cu fugiții, iar restul armatei a fost fugărit aproape patru ceasuri către Auxerre.

Această înfrîngere ar fi fost și mai catastrofală, dacă vicontele de Turenne — prin prudența, fermitatea și înțelepciunea sa — n-ar fi stăvilit avîntul Prințului, salvînd, în ziua aceea, pe rege și Franța, care s-au aflat la un pas de înfrîngere. Ducii de Nemours și de Beaufort dovediră în acea zi că, dacă nu prea aveau măsură în ce făceau, aveau în schimb un curaj nebun. Primul fu rănit destul de grav, de un glonte, dar nu mortal. Ducele de La Rochefoucauld și fiul său, prințul de Marcillac, făcură minuni de vitejie.

Regele și regina, care se aflau la Gien, aflară cu mîhnire și cu spaimă, vestea înfrîngerii lui Hocquincourt. Regele — așa cum mi-a scris mai apoi, fratele meu — s-a urcat pe un cal care era gata pregătit și, împreună cu toți seniorii care-l însoțeau, părăsi orașul ; dar Mazarin, luîndu-se după el, îl opri, împiedicîndu-l să dea glas sentimentelor sale care — avînd în vedere vîrsta lui fragedă — îl îmbo'deau să vină în ajutorul oștilor sale. În timp ce întreaga Curte își încărca bagajele în căruțele gata pregătite, în timp ce unii dintre ei chiar se gîndeau că după

ce vor trece cu toţii pe malul celălalt, să distrugă podul, ducele de Bouillon veni cu o mulţime de voluntari şi cu oastea lui, care era nespus de veselă, pentru că auzise că regele se îndrepta către ea. Plini de elan, soldaţii începură a striga : „Trăiască regele !“ şi „La luptă !“ La puţină vreme după asta, iată însă că sosi vestea că pierderile nu fuseseră chiar atît de mari, că prinţul de Condé se retrăsese în tabăra sa, iar vicontele de Turenne făcuse acelaşi lucru.

Armata regelui retrăgîndu-se, prinţul de Condé porni cu oastea sa spre Châtillon, unde rămase două zile ; apoi se îndreptă spre Paris, încredinţînd comanda trupelor sale lui Clinchamp şi contelui de Tavannes. Prinţul îi luă cu sine pe ducii de Nemours, de Beaufort şi de La Rochefoucauld şi se duse să se bucure de aplauzele care-l aşteptau după o călătorie atît de periculoasă şi după o victorie atît de plină de glorie şi de strălucire. Au fost într-adevăr primiţi în aşa fel, încît să poată fi pe deplin mulţumiţi.

Capitolul XIV

1653. — Cardinalul se întoarce de la Sedan la Paris. — Doamna de Motteville se reîntoarce şi ea la Paris. — Supunerea oraşului Bordeaux. — Căsătoria prinţului de Conti cu o nepoată a lui Mazarin. — Doamna de Longueville se retrage la mănăstire. — Discuţia dintre regină şi prinţul de Conti, despre Frondă. — Cardinalul de Retz scapă şi fuge la Roma. — Francezii forţează liniile din Ar-

ras (25 august 1654). — Regele se duce la Parlament în costum de călărie şi interzice acestuia să se mai adune. — Primul preşedinte de Bellièvre. — Exilul mai multor magistraţi. — Satisfacţia reginei. — Doamna de Châtillon conspiră împotriva lui Mazarin. — Slăbiciunea regelui faţă de domnişoara Mancini — (1655). Serbări la Curte. — Supravegherea continuă a Anei de Austria asupra fiului ei, devenit rege. — (1656). — Serbare ecvestră la Curte. — Regele pleacă la Compiègne. — Cucerirea oraşelor Valenciennes şi Condé de către spanioli. — Parlamentul vrea să cunoască hotărîrile Consiliului. — Sosirea reginei Cristina la Curtea Franţei. — Scrisoarea ducelui de Guise despre această prinţesă. — Intrarea ei în Paris. — Regina Cristina se duce la Compiègne să-i vadă pe rege şi pe regină. — Detalii şi particularităţi despre persoana sa şi despre şederea ei în Franţa. — Cristina pleacă de la Compiègne, o vizitează pe Ninon de Lenclos, apoi se îndreaptă spre Savoia.

(1653). Cardinalul Mazarin se afla la Sedan, aşteptînd să scape de coadjutor. Dîndu-şi seama că n-are destui bani pentru a se apăra împotriva celor ce-i căşunau numai necazuri, vru să repare această greşeală ; şi, fie din lăcomie, fie pentru a se răzbuna pe duşmanii săi care-l urau, se răzbună de fapt pe întreaga Franţă, înşfăcîndu-i toţi banii şi umplîndu-şi cu ei cuferele sale. Se întoarse la Paris în 3 februarie 1653, dată la care m-am înapoiat şi eu din Normandia : aşa că *Memoriile* mele nu vor cuprinde decît ceea ce am văzut eu, cu ochii mei şi nu ce-am auzit de la alţii. De obicei, nu scriu decît ceea ce ştiu eu însămi despre cei care sînt fie actori principali, fie confidenţi.

După reîntoarcerea cardinalului la Curte, Parlamentul şi întreaga Franţă se supuse puterii sale ; oamenii, deschizînd mai bine ochii, observară — după toate nenorocirile prin cîte trecuseră — că dominaţia sa era mai bună decît falsa libertate pe care o doriseră atîta. Poporul, care-l

dispreţuise, începu a se teme de el ; temîndu-se, începu să-l respecte cum nu-l respectase niciodată ; pe urmă, începu nu numai să-l suporte, ba chiar să-l şi laude, fiindcă îşi dădu seama că, datorită calităţilor pe care le avea, trebuia să-i treacă cu vederea cusururile. El se străduí să pună capăt războiului cu oraşul Bordeaux, ca să se poată apăra, la nevoie, împotriva puterilor străine.

Prinţul de Conti şi doamna de Longueville — care se mai aflau încă în acel oraş rebel susţinînd rămăşiţele unui partid doborît, se apărară împotriva lui, prin toate mijloacele pe care le-a putut furniza tirania. Îi persecutară pe toţi cei care, sătui de război, doreau să treacă de partea regelui şi făcură mari nedreptăţi, de care mai tîrziu se căiră şi unul, şi celălalt. Prinţul de Conti, devenit dintr-o dată cucernic, dealtfel ca şi sora lui, au încercat mai apoi să repare unele greşeli şi frumuseţea acestui gest a şters oarecum amintirea nedreptăţilor făptuite. Puterea pe care o aveau ei în acel oraş, neputînd rezista totuşi prea multă vreme autorităţii legitime, pînă la urmă au fost obligaţi să-şi abandoneze fortăreaţa şi să execute ceea ce le poruncea regele. Doamna prinţesă de Condé, ducele de Enghien, prinţul de Conti şi doamna de Longueville plecară în 24 iulie 1653, îndreptîndu-se fiecare către locurile ce le fuseseră indicate.

Ducele de Candale avu cinstea de a isprăvi acest război ; uşurinţa cu care învinse nu-i scăzu cîtuşi de puţin meritele, în ochii ministrului şi ai regelui său. Se ştia că urma să se însoare cu domnişoara Martinozzi, nepoata cardinalului ; aşa că era cu neputinţă să nu fie lăudat, din moment ce avea să se bucure de o astfel de favoare.

După război, prinţul de Conti, văzîndu-se exilat, renunţă la poziţia lui şi o ceru de nevastă pe aceeaşi domnişoară Martinozzi, socotindu-se fericit să devină nepotul celui pe care-l urîse şi-l dispreţuise. Această alianţă, la început nu păru să convină măreţiei şi neamului ales din care se trăgea acest prinţ. Dar averea lui Mazarin era atît

de mare, că se putea trece cu buretele peste modestia neamului său, ridicînd faima familiei sale atît de sus, încît să fie demnă de cele mai alese încuscriri. Prinţul de Conti avu o mulţime de avantaje, alegînd-o pe domnişoara Martinozzi : căci, în afară de frumuseţe, fata avea o fire blîndă, era isteaţă şi cu multă judecată.

Doamna de Longueville, părăsind oraşul Bordeaux, stătu o vreme la Montreuil-Bellay ; apoi, aflînd că fusese surghiunită, se retrase la Moulins, la mănăstirea Sainte-Marie, alături de mătuşa sa, doamna de Montmorency. Abia acolo şi-a dat ea, în sfîrşit, seama, cît de fade şi de deşarte sînt toate lucrurile de pe acest pămînt şi ce înseamnă să duci o viaţă liniştită, curată şi lipsită de griji. Cum călugărirea i-a schimbat toate sentimentele, a ţinut — cum dealtfel era şi firesc — să se împace cu bărbatul ei, ducele de Longueville, ceea ce s-a şi întîmplat, spre deplina satisfacţie a ambelor părţi. Apoi doamna de Longueville s-a împăcat cu fratele ei, ducele de Conti, cu care se certase rău de tot, înainte de a pleca din Bordeaux. Şi iată că această familie, care fusese tot timpul pe picior de război, din pricina nebuniei şi a vanităţii acestei lumi, se văzu în sfîrşit unită şi împăcată.

La puţină vreme după ce s-a însurat, prinţul de Conti a venit într-o zi la regină, unde nu se aflau decît doamna de Flex şi cu mine. Regina începu a-i vorbi despre trecut — mai mult aşa, ca să spună şi ea ceva — şi despre războiul în care prinţul fusese împotriva regelui. Apoi îl întrebă despre cîţiva slujitori care voiseră să dea impresia că-i fuseseră credincioşi, deşi nu-i fuseseră ; căci, în asemenea ocazii, mulţi voiau să ţină doi pepeni într-o mînă. El îi spuse foarte exact care erau cei ce ţineau cu Parlamentul, cine ţinea cu regele, ba îi vorbi chiar şi despre indiferenţii care nu ţineau nici cu unii, nici cu alţii. În continuarea acestei discuţii, regina — făcîndu-i cîteva reproşuri destul de blînde despre necazurile pe care i le căşunase — îl întrebă dacă era adevărat că domnul de

Condé, fratele său, înainte de prima răzmeriță din Paris, în care-l slujise cu credință pe rege, avusese de gînd să-și facă un partid al lui și să se rupă de Curte ; și dacă era adevărat că, în acest scop, se înțelesese la Noisy, cu coadjutorul, devenit mai apoi cardinal de Retz. Fratele său răspunse că, într-adevăr, prințul de Condé avusese în acea epocă o foarte lungă convorbire cu coadjutorul, dar că el nu credea că avea de gînd să se alieze cu Retz ; că, într-adevăr, văzînd niște nori care pluteau în aer, așteptase să vadă dincotro avea să bată vîntul și unde avea să mîne norii. Apoi, adăugă, foarte cinstit, că doamna de Longueville și el, temîndu-se de acea discuție, își luaseră toate măsurile, ferindu-se de a deveni șefii vreunuia dintre partidele ce se formau împotriva regelui și că chiar se supăraseră pe prințul de Condé că voia să-i vîre într-o asemenea încurcătură. Că disprețul fratelui său îl duruse cumplit și-l determinase să părăsească imediat Curtea din Saint-Germain, pentru a-i dovedi că nu mai era un băiețaș și că putea și el, dacă voia, să facă fie bine, fie rău.

Cînd Conti ajunse aici, regina își aminti de lacrimile pe care le vărsase șiroaie răposata prințesă de Condé, cînd aflase că tînărul Conti plecase la Paris. Regina îi răspunse că nu se îndoia de spusele sale, fiindcă, într-adevăr, în epoca aceea prințesa de Condé nu-l putea suferi pe băiatul ei cel mare și că suferise cumplit să-i vadă plecați la Paris și pe cel mic (adică pe prințul de Conti) și pe fiica sa, doamna de Longueville, pe care, dealtfel, îi iubea foarte mult.

Dar iată că, în mijlocul acestei discuții, prințul de Conti, ca și cum s-ar fi trezit dintr-un somn adînc, începu să strige că, mai mult ca sigur, nu mai era în toate mințile din moment ce se apucase să-i vorbească despre toate aceste lucruri reginei, care-i puteau stîrni din nou ura împotriva lui. Dar regina, începînd să rîdă, îi spuse că putea să continuie fără nici o teamă, fiindcă era cu totul de partea lui ; așa că era cu neputință să mai iște în inima ei vreunul din

sentimentele pe care — pe bună dreptate — le nutrise față de el, odinioară. În urma acestei discuții — aparent nevinovate — dintre Conti și regină, cardinalul de Retz fu arestat.

După ce se înapoie la Paris, Mazarin — solicitat de mareșalul de La Meilleraye, să i-l încredințeze lui pe cardinalul de Retz, dealtfel rudă cu soția sa — se hotărî să-i satisfacă rugămintea, după ce-l puse să jure că nu-l va scăpa din ochi și că nu-l va elibera, decît în urma unui ordin scris, al regelui.

Numai că încrederea lui fu prost răsplătită : căci mareșalul de La Meilleraye fu prost slujit de ostașii săi ; fie neglijent din fire, fie înșelat de soția sa, avu neplăcerea, după o vreme, să vadă prizonierul scăpîndu-i din mînă. Cardinalul Mazarin avu generozitatea să creadă că Retz se salvase fără ajutorul mareșalului. Coadjutorul, odată liber, fugi la Roma, unde țesu tot soiul de intrigi împotriva lui Mazarin, atît pe lîngă Papă, cît și în alte cercuri. Un manifest, pe care l-a trimis mai apoi la Paris, a fost ars în piață, de mîna călăului. Tot în acea epocă, au existat o serie de neînțelegeri între Curtea noastră și cea a Romei. Forțele cardinalului de Retz n-au fost totuși suficiente, pentru a-l pune la adăpost de abilitatea lui Mazarin.

(1654). Războiul cu străinii continuă ca și pînă atunci. Prințul de Condé însuflețea din cînd în cînd oștile dușmane, dar, de cele mai multe ori, regele le punea pe goană. Oștile sale erau tot timpul nu numai suficiente pentru a rezista celor inamice, ci și pentru a le învinge. Dovadă, victoria din Arras, din 25 august, unde a pierit între alții, ducele de Joyeuse, regretat profund, de întreaga Curte. Fiecare campanie era însoțită de victorii mai mari sau mai mici. Sigur că acești trandafiri au avut uneori și spini ; dar acești spini n-au fost chiar atît de mulți, încît să nu poți culege, cu plăcere, florile.

Parlamentul — care nu fusese umilit decît numai pentru că nu putuse rezista în fața puterii regale — făcea,

din cînd în cînd, unele eforturi, ca să-şi recapete forţele, încercînd uneori, chiar cu ajutorul poliţiei, să se şi adune. Dar cum acele adunări ale Parlamentului prea fuseseră nefaste Franţei şi cum numai la acest cuvînt ministrului i se încreţea pielea de frică, regele se opuse categoric, ba odată chiar veni la Parlament direct de la o vînătoare din pădurea Vincennes, în cizme, ca să le interzică parlamentarilor orice fel de adunare. Ministrul Justiţiei — care, ca prim-preşedinte al Parlamentului, jucase un rol de seamă în timpul războaielor civile — murind, acum era prim-preşedinte un oarecare de Bellièvre. Era un om abil, căruia curtenii îi recunoşteau o mulţime de calităţi şi-l apreciau şi pentru faptul că avea o droaie de prieteni, care-i asigurau că Bellièvre una gîndea şi alta spunea. Odată, Parlamentul rezistînd la nişte hotărîri ale regelui, bineînţeles în legătură cu banii, Mazarin — care nu voia cu nici un preţ ca această Companie să-şi recîştige puterea, se hotărî să exileze cîţiva magistraţi. Li se trimise aşadar poruncă, să se retragă fiecare în locul ce-i fusese indicat. Regina era în culmea fericirii că, în sfîrşit, se putea şi ea răzbuna cît de cît, pe cei care-i făcuseră viaţa amară atîţia ani. În acea zi, intrînd în odaia ei, îmi făcu cinstea să-mi spună, cu chipul strălucind de bucurie :

— Doamnă, au exilat zece parlamentari !

I-am răspuns pe acelaşi ton :

— Majestatea voastră e deci bucuroasă ?

— Sînt, într-adevăr, mi-a spus ea, dar nu chiar atît cît ar trebui ; fiindcă, dacă ar fi după mine, i-aş trimite pe toţi la Bastilia ! Dar, din pricina blîndeţii cardinalului, n-a ajuns încă nici unul acolo !

Pe urmă adăugă, că primul preşedinte fiind cel mai periculos, va fi tratat ca atare. Între timp, sosind mareşalul de Villeroy, regina ridică tonul şi începu a vorbi despre locurile unde fuseseră surghiuniţi cei zece. Unul dintre ei, înduioşă întreg Parlamentul, fiindcă fusese exilat la Quimper-Corentin, în sudul Bretaniei. Reîntorcîndu-mă

de la Luvru şi dînd să mă retrag în apartamentul meu din Palatul Regal, am trecut pe la regina Angliei, căreia i-am povestit ce se întîmplase. Ea îmi spuse — rîzînd de mine — că Quimper-Corentin era cel mai plăcut loc cu putinţă. Că trecuse pe acolo cînd venise din Anglia în Franţa, şi-mi descrise în amănunt localitatea ; abia atunci mi-am dat seama, că, de fapt, exilatul cu pricina, fusese cel mai fericit dintre toţi.

Parlamentarii nu se lăsară şi făcură mari presiuni pe lîngă Mazarin, în legătură cu exilaţii. Pînă la urmă, Mazarin le îngădui să se întoarcă şi lucrurile se liniştiră.

Dar intrigile împotriva lui Mazarin, puse la cale de toţi cei care ţineau cu prinţul de Condé, nu încetară nici o clipă. Doamna de Châtillon fu acuzată că ar fi atentat la viaţa lui şi în alt fel decît cu ochii ei nespus de frumoşi. Dar norocul, care se ţinea scai de cardinal, îl salvă şi de astă dată. Doamna de Châtillon a fost amestecată în multe intrigi ; nu voi spune despre ea decît că era o femeie tot atît de frumoasă, de galantă şi de ambiţioasă, pe cît era de îndrăzneaţă, de întreprinzătoare şi de gata la orice, ca să-şi poată satisface pasiunile. Vicleană şi abilă, ştia să-şi ascundă aventurile deocheate, şi să şi le pună în valoare pe cele care o avantajau. Marea ei frumuseţe şi darul de a se face plăcută, pe care-l poseda în cel mai înalt grad, o făceau de nepreţuit în ochii tuturor. Unora le era chiar peste putinţă să scape de farmecele şi de linguşelile ei ; căci ştia să te oblige cu o graţie desăvîrşită şi cu o politeţe extremă, care ar fi făcut-o demnă de o stimă cu totul deosebită, dacă ai fi putut trece cu vederea un nu ştiu ce, fals şi afectat, în sentimentele şi faptele sale, care displăcea întotdeauna persoanelor ce preţuiau sinceritatea.

După ce am aşternut pe hîrtie lucrurile mai importante petrecute în epoca respectivă, de acum încolo mă voi ocupa mai mult de persoana regelui, de sentimentele şi faptele sale care, de fapt, constituie primele trăsături ale unui portret pe care pictori mult mai iscusiţi decît mine vor

avea cinstea de a-l desăvîrși. Crescînd, începuse a atrage către sine inimile și privirile supușilor. Dar cum oamenii nu caută în persoana regilor decît ceea ce le poate satisface interesele, și cum majoritatea erau convinși că Mazarin va mai trăi încă multă vreme, socoteau domnia regelui destul de îndepărtată, așa că persoana lui nu era încă nici ridicată în slăvi, și nici căutată. După ce se încheiase pacea și după ce se reîntorsese la Paris, crescuse din toate punctele de vedere : talia înaltă și înfățișarea frumoasă începură a fi admirate de toată lumea, mai ales că avea în privire și în întreaga sa persoană un aer impunător și plin de majestate.

De îndată ce liniștea publică instaură liniștea și la Curte, acest tînăr rege — care le vedea mult mai des pe nepoatele cardinalului, decît alții, se atașă, nu de cea mai frumoasă, ci de sora doamnei de Mercoeur, care era cam de aceeași vîrstă cu el. După descrierea pe care i-am făcut-o cînd a sosit din Italia, se părea că nici efortul naturii, nici cel al tinereții n-aveau s-o înfrumusețeze vreodată. Avea însă ochii plini de foc și, în ciuda cusururilor chipului, iată că vîrsta de optsprezece ani făcu minuni ; se mai împlini și deveni mai albă ; căpătase un ten frumos, iar chipul i se mai rotunjise ; în obraji avea gropițe care-i dădeau un aer de mare drăgălășenie, iar gura îi devenise mai mică. Avea brațe și mîini frumoase și deși era departe de a fi o frumusețe, plăcea. Așa că regelui i se păru frumoasă, iar celor indiferenți, drăguță. O vedea destul de des și această plăcere iscă chiar, la un moment dat, teama ca nu cumva să nu-l determine să-i facă mai multă cinste decît merita.

Regina — care cunoștea înțelepciunea fiului ei, dar și pe cea a tinerei Mancini — nu se supără din pricina acestui atașament, pentru că-l credea nevinovat. Dar nu putea suferi să se vorbească, nici măcar în glumă, despre această prietenie ca despre un lucru ce putea lua, la un moment dat, o întorsătură foarte neplăcută. Se pare însă că regele

nu se gîndise niciodată la una ca asta. Dealtfel, domnișoara Mancini — care simțea că nu-i era sortit să fie regină — care se gîndea foarte serios la interesele ei, dorea cu ardoare să devină prințesă, ca și surorile ei. Am auzit că îi și fusese propus fiul mareșalului de La Meilleraye, dar ea îl refuzase, trăgînd nădejde la o partidă mai bună, mai ales de cînd văzuse că verișoara ei primară, domnișoara de Martinozzi, îl refuzase pe ducele de Candale și se măritase cu prințul de Conti. O vreme regele îi făcu o curte înflăcărată. O ducea la baluri, unde dansa numai cu ea. În anul 1655, avură loc o mulțime de baluri mai mici, la care regele se ducea adesea mascat. Avu loc, de asemenea, o mare serbare la cancelarul Séguier. Regina o rugă într-o seară pe regina Angliei să vină împreună cu fata ei, să-l vadă pe rege dansînd și aceasta acceptă cu bucurie. Micul bal fusese special dat, pentru ca regele s-o distreze puțin pe mica prințesă a Angliei, care începuse a nu mai fi o copilă și care făgăduia încă de pe atunci, să devină foarte drăguță. Dar regele, obișnuit cu nepoatele cardinalului, în loc s-o invite la dans pe prințesa Angliei, dădu fuga și-o invită pe doamna de Mercoeur. Regina, surprinsă, se ridică de pe scaun, i-o smulse pe doamna de Mercoeur din brațe și-i spuse regelui, în șoaptă, s-o invite la dans pe prințesa Angliei. Regina Angliei — care observase mînia reginei Franței — alergă după ea și o rugă să nu-l supere pe rege, pretextînd că pe fiică-sa o dureau picioarele și nu putea să danseze. Regina îi răspunse foarte prompt, că dacă prințesa nu putea dansa, atunci nu va dansa nici regele. Speriată, regina Angliei, ca să nu facă cine știe ce încurcătură, acceptă ca fiica ei să danseze cu regele Franței, deși, în sufletul ei, era foarte nemulțumită de felul cum se comportase tînărul Ludovic al XIV-lea.

Bineînțeles că seara, regina îl certă strașnic pentru ceea ce făcuse, dar regele îi răspunse scurt, că lui nu-i plăceau fetițele. E adevărat că, pe atunci, prințesa Angliei mergea pe unsprezece ani, iar el pe șaptesprezece ; dacă stai totuși

să te gîndeşti bine, la urma urmei, diferenţa dintre ei nu era chiar atît de mare. E adevărat însă că, după cum arăta, regele părea de douăzeci. În faţa lumii, regina-mamă îl respecta, la fel ca toţi ceilalţi. Dar cînd făcea cîte-o boacănă şi rămîneau între patru ochi, nu se sfiia deloc să-i zică ce merita.

(1656). În anul următor, continuînd să se ţină scai de domnişoara Mancini, regele dori — pentru a se distra — să i se pregătească o alergare a inelului, ca pe vremea cavalerilor de odinioară. Îi împărţi deci pe tinerii gentilomi de la Curte, în trei grupuri de cîte opt persoane. El era şeful primului grup, ducele de Guise, şeful celui de al doilea, iar ducele de Candale, şeful celui de al treilea. Veşmintele celor care făceau parte din grupul regelui, erau de un roşu aprins, cu alb, ale celor din grupul al doilea, albastru cu alb, iar ultimul grup avea haine verzi cu alb. Toate veşmintele aveau broderii bogate de aur şi de argint şi erau croite după moda romană ; pe cap, cei ce luau parte la întrecere, aveau căşti mici, împodobite cu pene, iar în frunte, fiecare avea cîte o pană de egretă. În plus, mai erau împodobiţi şi cu tot felul de panglici. Alergară între grădina Palatului Regal şi casa unde locuia pe atunci, regina Angliei.

Regele veni să se îmbrace în palatul Brion, o clădire mică, pe care odinioară, ducele de Damville, o numea „Brion" şi o ridicase în grădina Palatului Regal. Toţi cei pe care-i conducea el, urcară pe cai încă din grădină, de unde apoi ieşiră afară, ca să poată fi admiraţi de doamnele care umpluseră balcoanele şi ferestrele Palatului Regal. Fiecare grup îşi avea aghiotantul său care-şi aduna oamenii pe diverse alei ale grădinii, lucru foarte plăcut de privit. Culorile aprinse şi veşmintele strălucitoare, înfăţişarea plăcută a călăreţilor şi frumuseţea cailor, te făceau să-ţi aduci aminte, cu plăcere, de cele citite în romanele de odinioară. Înaintea trupei regelui apărură paisprezece paji,

îmbrăcaţi în văluri de argint, cu panglici de un roşu aprins ; ei purtau lăncile şi blazoanele cavalerilor.

După ei, urmară şase trîmbiţaşi ; după trîmbiţaşi venea primul scutier al regelui, îmbrăcat la fel de frumos. Acesta era, la rîndu-i, urmat de doisprezece paji ai regelui, îmbrăcaţi ca şi primii, încărcaţi de pene şi de panglici colorate ; ultimii doi purtau, unul, lancea regelui, iar celălalt, scutul ce reprezenta un soare sub care scria : *„Ne piu, ne pari“* [1]. Apoi se ivi regele, urmat de ceilalţi cavaleri, toţi mascaţi şi toţi îmbrăcaţi în nişte haine de o scumpete şi de o frumuseţe nemaivăzută. După mica oaste a regelui, venea cea îmbrăcată în alb şi albastru, în aceeaşi ordine, care plăcu mult, datorită armonizării plăcute a culorilor şi înfăţişării şi mai plăcute a ducelui de Guise, a cărui fire romantică se potrivea de minune cu turnirurile. Ducele era urmat de un cal ce părea că trebuie să-l slujească pe vreun Abencerrage sau Zégri ; căci era condus de doi mauri, care-l duceau în pas lent şi pompos. Scutul ducelui de Guise avea ca deviză un rug pe care se afla o pasăre phoenix şi un soare care o readucea la viaţă şi sub care scria :

„Qu 'importa que maton, si resucitan ?“ [2]

În sfîrşit, apăru ducele de Candale, care nu fu mai puţin admirat. Verdele, aurul şi argintul străluceau pe veşmintele trupei sale, dar mai ales el, cu talia sa minunată şi capul său cu plete de aur, primi laudele pe care le merita din plin. Pe scutul său se aflau o măciucă şi aceste cuvinte :

„Ea poate să mă aşeze chiar şi printre aştri“.

Venind vara, regele şi regina plecară la Compiègne, după cum le era obiceiul ; eu am rămas în acel an, cîtva timp la Fresnes, cu doamna Du Plessis, prietena mea. În

[1] Nimic mai mare, nimic asemănător (it.).

[2] Ce importanţă are că mă ucide, din moment ce mă face să renasc ? (span.).

26 august, m-am dus după regină. Sosind la Compiègne, mi se păru că Ana de Austria voia să dea impresia că nu-i păsa că pierduse oraşele Valenciennes şi Condé, pe care le cuceriseră spaniolii. Regina îmi spuse rîzînd, cînd veni vorba de Valenciennes, că avea presimţirea că în curînd vom avea parte de victorii ; că nu trebuia să ne mirăm de acele evenimente care se datorau, în mare parte, intrigilor Parlamentului. Eu nu ştiu dacă Parlamentul se ţinea sau nu, de intrigi ; dar toată lumea spunea că Mazarin ar fi trebuit să pună capăt acelor lupte interne care duceau ţara de rîpă şi care puteau oferi, în permanenţă, ocazia de a se striga împotriva lui.

Cam tot pe atunci, am văzut-o sosind la Compiègne şi pe regina Suediei, despre care auzisem povestindu-se nişte lucruri extraordinare. Această regină, care-şi părăsise regatul, părea s-o fi făcut atît dintr-un imens dispreţ faţă de Coroană, cît şi pentru a nu fi obligată să se mărite cu una dintre rudele sale apropiate. Se convertise la catolicism şi-şi abjurase credinţa, în faţa Papei. Unii puneau mare preţ pe un astfel de lucru, afirmînd că această regină, renunţînd la Coroana Suediei, era demnă de admirat. Alţii o acuzau că-şi părăsise ţara, ori silită, ori din vreun capriciu, că iubise cu patimă, atît în Suedia cît şi în Flandra, un spaniol numit Pimmentel, care fusese trimis la Curtea ei de către stăpînul său, regele Spaniei. Unii o lăudau, dar cei mai mulţi o ţineau de rău. Regina trecea drept o persoană ilustră. Penele celor mai faimoşi autori nu mai osteneau să-i ridice în slăvi virtuţile ; alţii, dimpotrivă, îi criticau fără milă, cusururile, luînd-o peste picior. Plecînd din Suedia, ea trecu prin Flandra şi se opri la Roma. Continuîndu-şi călătoria, voi să vadă Franţa şi mai apoi Italia. Cum Mazarin o preţuia, a fost primită aşa cum fusese primit pe vremuri Carol Quintul, cînd a trecut prin Franţa, pentru a se duce în Flandra. Regele l-a trimis pe ducele de Guise ca s-o aştepte la graniţă şi s-o salute din partea lui. Regina l-a trimis pe Comminges, căpitanul gărzilor sale. Ducele

de Guise i-a scris unuia dintre prietenii săi o scrisoare pe care și regele și regina au citit-o cu plăcere. Am păstrat-o, pentru că o înfățișează într-un mod foarte fidel pe această regină :

Scrisoarea ducelui de Guise

„Vreau ca în timpul în care mă plictisesc cumplit, să te distrez, schițîndu-ți portretul persoanei pe care o însoțesc. Regina nu-i înaltă, ci bondoacă și cu șolduri late. Are mîini albe, dar mai curînd de bărbat decît de femeie și niște umeri solizi pe care și-i ascunde sub un veșmînt din cale-afară de ciudat. Are o față lată, fără cusururi mari, nasul acvilin, gura destul de mare, dinți albi și niște ochi mari, foarte frumoși și plini de foc. Pe cap poartă o perucă la fel de ciudată ca și hainele cu care e îmbrăcată, o perucă mai mult de bărbat decît de femeie, foarte lăsată mult pe frunte ; peruca nu are aceeași culoare peste tot, iar în partea de jos este aproape blondă. Uneori, regina poartă pălărie. Hainele îi sînt lălîi ; bluza foarte dreaptă și foarte strîmtă, îi iese mereu afară din fustă. Se pudrează din gros și nu poartă mănuși. Umblă încălțată ca un bărbat, are o voce groasă și o face pe amazoana. E mîndră și trufașă, ca și tatăl ei, e foarte politicoasă, vorbește opt limbi la perfecție, dintre care franceza tot atît de bine ca și limba maternă. Știe mai multe lucruri decît știe toată Sorbona noastră la un loc, se pricepe grozav la pictură și cunoaște toate intrigile de la Curtea noastră, mai bine decît mine. Mi s-a părut, pur și simplu, extraordinară. O voi însoți pînă la Curte, pe drumul ce duce spre Paris ; acolo o vei vedea cu ochii tăi. Cred că n-am uitat nimic, zugrăvindu-i portretul, în afară de faptul că uneori poartă sabie și vestă de piele de bivol, că atunci își pune pe cap o perucă neagră, iar la gît, o simplă eșarfă.“

Această regină cunoștea atît de perfect Curtea noastră, încît, văzîndu-l pe Comminges, îi ceru vești despre unchiul

său, bătrînul Guitaut, vrînd să știe dacă se mai mînia tot atît de des.

Intră în Paris în 8 septembrie, după ce fusese primită regește, la Essone, de către Hesselin, care o distrase cu focuri de artificii, cu un balet și o comedie, după ce poftise un mare număr de doamne s-o vadă. Burghezii din Paris, îmbrăcați sărbătorește, înțesaseră străzile, începînd de la Conflans — unde dormise — și pînă la Luvru, unde urma să locuiască. Străzile erau atît de ticsite de lume, încît bietei regine îi trebuiră două ceasuri ca să ajungă la Luvru, adică pe la nouă seara. Fu poftită în apartamentul regelui, unde se afla o frumoasă tapiserie de Scipion și un pat de satin alb, cu broderie de aur, pe care răposatul cardinal de Richelieu i-l lăsase regelui. Cum sosi, ceru de băut. Prințul de Conti, care avea sarcina s-o primească, îi întinse un șervet, pe care-l luă după ce mulțumi de mai multe ori.

Comminges ne spuse că, ducele de Epernon, pe atunci guvernator în Bourgogne, o primise regește ; și deși se prefăcea că nu prea are ce să admire, găsi totuși că Franța era frumoasă, bogată și că avea un popor minunat. La început, tuturor li se păru amabilă. Rochia, oricît de greu ar fi de descris, nu era chiar atît de groaznică de privit și apoi — ca s-o spunem drept — i se potrivea. Chipul li se păru tuturora, destul de drăguț, toată lumea îi admiră vioiciunea spiritului și lucrurile deosebite pe care le știa despre Franța. Cunoștea nu numai palatele și armamentul, dar era la curent cu toate intrigile și amorurile, știind pînă și numele celor cărora le plăceau pictura și muzica. Îi vorbi marchizului de Sourdis despre tablourile de preț pe care le avea în cabinetul său, adăugînd că ducele de Liancourt avea altele și mai frumoase. Ajunse pînă acolo, încît le spuse francezilor lucruri pe care aceștia nu le știau despre propria lor țară. Discută în contradictoriu cu cîțiva, care habar n-aveau că în Sfînta Capelă se afla o agată de un mare preț, pe care voia neapărat s-o vadă și pe care, pînă la urmă, o descoperi la Saint-Denis. Era politicoasă, mai

ales cu bărbaţii, dar destul de repezită, nedînd prilej de a se da crezare poveştilor care circulau pe seama ei. Amazoana noastră suedeză cuceri inimile parizienilor, pe care cu siguranţă că le-ar fi pierdut repede, dacă ar fi stat mai mult. După ce văzu tot ceea ce socoti demn de curiozitatea ei, părăsi Parisul, unde fusese tot timpul înconjurată de o sumedenie de lume, îndreptîndu-se spre Compiègne, ca să le vadă pe majestăţile lor, şi unde a fost primită nu numai ca o regină, ci ca o regină foarte dragă lui Mazarin. De la Compiègne plecară împreună la Chantilly, unde era pregătit un mare ospăţ. După două ceasuri, sosiră — ca din întîmplare — şi regele împreună cu Monsieur. De îndată ce-şi făcură apariţia, fură înfăţişaţi reginei Suediei, fără să i se spună acesteia cine erau. Dar ea îi recunoscu imediat ; după portretele pe care le văzuse la Luvru, le spuse că exact aşa şi-i închipuise şi ea şi că păreau într-adevăr sortiţi să poarte coroană. Regele, deşi timid în acea vreme şi cîtuşi de puţin savant, se împăcă atît de bine cu acea regină îndrăzneaţă, deşteaptă şi mîndră, încît, chiar din primul moment, începură a discuta amîndoi foarte degajaţi şi cu foarte mare plăcere. După această discuţie, el o părăsi şi se reîntoarse la mama sa, care urma s-o primească a doua zi, împreună cu regele şi cu toată suita regală. Această întrevedere avu loc la trei leghe de Compiègne, la Fayer, casă ce aparţinea mareşalului de la Motte-Houdancourt. Trăsura în care se aflau regele şi regina, era precedată de trei escadroane mari de cavalerie uşoară, de jandarmi şi de soldaţi din gardă, foarte frumos împodobite. Regele şi regina erau însoţiţi de Monsieur cel mic, unicul frate al regelui, de ducesa de Lorena, de doamna de Mercoeur şi de contesa de Flex, doamnă de onoare a reginei. De îndată ce regina sosi la Fayer, nu vru să intre în casă, fiindcă ştia că regina Suediei trebuia să pice dintr-o clipă într-alta. Aşa că rămase cu toată Curtea, pe o terasă ce se afla în faţa casei, de unde, coborînd cîteva trepte, dădeai într-o curte mare, unde erau aşezaţi, în şiruri, ostaşii din

cele trei escadroane. Se aflau de față o mulțime de nobili, înveșmîntați în straie scumpe, brodate cu aur și cu argint. Cum nu aveau voie să intre în acea curte decît caleștile reginei Suediei, regina și toată Curtea ei stăteau pe terasa cu pricina, ca într-un amfiteatru. Casa, fiind nouă, era splendidă, iar curtea mare și pătrată. Iarba fusese tăiată scurt — după moda englezească — încît era o plăcere s-o privești. Regina — căreia i-am atras atenția asupra acestui lucru — a fost întrutotul de acord cu mine. Și, ca să vă spun adevărul, deși nu ea era cea mai tînără dintre noi, arăta cel mai bine și avea o înfățișare cu totul deosebită. Ducele de La Rochefoucauld și alți cîțiva care, de cînd această regină străină se afla la Paris, se ținuseră scai după ea, sosiră primii ; apoi, nu după mult, intră în curte și trăsura reginei Suediei, în sunetele trîmbițașilor. Cardinalul Mazarin și ducele de Guise erau cu ea, în trăsură ; fiindcă această regină ciudată n-avea doamne de onoare, ci doar două femei amărîte, care o slujeau și care nu se arătau niciodată.

De îndată ce-o zări pe regină coborînd din trăsură, Ana de Austria făcu doi, trei pași în întîmpinarea ei, pe terasă, ca s-o primească. Amîndouă se salutară cu multă politețe și ceremonie. Regina Suediei îi făcu cîteva complimente și-i mulțumi pentru felul în care fusese primită în Franța ; Ana de Austria o întrerupse, mărturisindu-i cît de mult se bucura că avea prilejul s-o cunoască. Nerăbdarea celor din jur de a o vedea și a o cunoaște și ei, le obligă pe cele două regine să pună capăt complimentelor, pentru a scăpa de mulțimea care le copleșea. Regele, care o cunoscuse, îi întinse mîna ca s-o conducă în casă. Pași înaintea Anei de Austria, lăsîndu-se călăuzită de gazde. Mulți socotiră că regina Franței nu trebuia s-o lase pe regina Suediei să treacă înaintea ei. Însuși regele, mîhnit și supărat, i-a reproșat de mai multe ori mamei sale, că nu trebuia să cedeze locul nici reginei Suediei, nici reginei Poloniei, avînd în vedere că era de o stirpe mult mai aleasă și că

Coroana Franței era mai presus de Coroanele celor două regine. Am avut norocul să mă aflu în preajma celor două suverane ; și cu toate că, după descrierea atît de amănunțită a reginei Suediei, îmi și făcusem o imagine despre ea, mărturisesc totuși că, atunci cînd am văzut-o, am rămas surprinsă. Părul din perucă, în ziua aceea, era necoafat și-i atîrna în lațe. Cînd coborîse din trăsură, vîntul i-l ciufulise într-un hal fără hal. Și cum tenul — pe care probabil că nu și-l mai fardase — își pierduse albeața, mi se păru că seamănă mai curînd cu o egipteancă dezmățată, care, numai din întîmplare, nu era chiar atît de neagră cum erau suratele ei de pe malul Nilului. Din ce mă uitam mai mult la ea, din ce mi se părea mai ciudată și făcută, mai curînd să sperie, decît să placă. Veșmîntul îi era alcătuit dintr-o jachetă, care pe jumătate părea de damă, pe jumătate, de bărbat, atît de prost ajustată pe trup, încît se vedea clar că unul dintre umeri era mult mai mare ca celălalt ; cămașa era bărbătească ; avea un guler prins doar cu un ac, în față, și care-i lăsa toată partea din spate, dezgolită. Cămașa, despre care v-am mai vorbit, i se vedea pe sub jachetă, așa cum se vede la bărbați, și tot la fel i se vedeau și mînecile care-i atîrnau. Fusta, cenușie, împodobită cu pasmanterii de aur și de argint, era scurtă ; și în vreme ce rochiile noastre aveau trenă, a ei era atît de scurtă, încît i se vedeau picioarele. La cordonul fustei, avea cîteva panglici negre înnodate, care-i atîrnau. Pantofii erau aidoma cu cei ai bărbaților, dar destul de eleganți. Regele o conduse într-o sală mare, unde mareșala de la Motte pregătise o gustare consistentă. Regele, cele două regine și Monsieur, intrînd în sală, se așezară la masă, iar noi îi înconjurarăm ca s-o vedem cît mai bine pe acea persoană atît de deosebită de femeile noastre și al cărei renume iscase atîta zarvă. După ce am privit-o după pofta inimii, satisfăcîndu-mi curiozitatea, am început să mă obișnuiesc și eu cu veșmîntul ei ciudat, cu peruca și cu figura ei. Ba chiar am descoperit că avea ochi frumoși și vioi, că chipul

îi era plăcut şi că avea o oarecare blîndeţe amestecată cu mîndrie. Pînă la urmă, am constatat cu uimire, că chiar îmi plăcea, şi, de la o clipă la alta, simţeam cum mi se schimba părerea despre ea. Mi se păru mai înaltă şi mai puţin cocoşată ; doar mîinile, care-i fuseseră lăudate atîta, nu-i erau cîtuşi de puţin frumoase ; erau nişte mîini obişnuite, iar în ziua aceea erau atît de murdare, încît era peste putinţă să-ţi dai seama cum arătau.

În timpul acelei gustări, regina Suediei înfulecă zdravăn şi nu prea vorbi, fiindcă avea mai tot timpul gura plină. Ducele de Guise i-o arătă pe domnişoara de Mancini, care se uita curioasă la ea, dimpreună cu ceilalţi. Ea o salută, aplecîndu-se cît putu mai mult, stînd pe scaun. Ridicîndu-se de la masă, regele, reginele, Monsieur şi cardinalul Mazarin se urcară în caleaşca reginei, unde bineînţeles că discuţia se înfiripă într-o clipă.

Cînd regina a ajuns la Compiègne — după ce şi-a condus musafira în apartamentul rezervat — ne-a făcut cinstea de a ne spune că era încîntată de acea regină, apoi ne-a mărturisit că, în primul sfert de ceas, a fost speriată, ca şi ceilalţi. Dar că după ce-a văzut-o mai bine şi, mai ales, după ce-a auzit-o vorbind, simpatia i s-a preschimbat în admiraţie. Ne mai spuse că acea regină, pretextînd că ar vrea să vadă portretele regelui şi al micului Monsieur — pe care regina le ţinea în braţe — o rugă să-şi scoată mănuşile, apoi îi spuse că nu văzuse nimic mai frumos pe lume decît mîinile Anei de Austria, lăudîndu-i-le şi admirîndu-i-le cu multă iscusinţă.

De îndată ce regina Suediei se odihni o vreme în odaia ei, veni să-i facă o vizită reginei, iar aceasta o pofti la Comedia italiană, care i se păru foarte slabă şi o şi spuse, fără nici o jenă. Toţi o asigurară că comedianţii aveau şi spectacole mai bune. Ea răspunse cu răceală, că era sigură că aveau şi piese mai bune, fiindcă altfel n-ar mai fi fost îngăduiţi la Curte. După asta, fu condusă în odaia

ei, unde fu slujită de slujitorii regelui. Trebui să i se dea pînă și cîțiva valeți de cameră, care s-o dezbrace, fiindcă era singură și nu avea nici doamne de onoare, nici ofițeri, nici echipaj, nici bani. Ea singură alcătuia toată Curtea ei. Chanut, care fusese rezident în timpul domniei sale, stătea tot timpul în preajma ei, împreună cu doi sau trei oameni destul de sluți, cărora — probabil din jenă — ea li se adresa cu titlul de conte. Puteai într-adevăr spune că n-avea pe nimeni ; căci, în afară de acele cîteva persoane mediocre — așa-zișii seniori — n-am mai văzut decît două femei, care semănau mai curînd cu niște precupețe decît cu niște femei de condiție.

A doua zi, cardinalul Mazarin, în sutană, se duse să-i facă o vizită și toți episcopii o salutară cu acest prilej. În ziua aceea, apăru într-o jachetă strînsă pe corp, dintr-o stofă, roșie ca focul, cu o fustă gri, și una, și cealaltă cu aplicații bogate de aur și de argint. Peruca îi era frizată și pudrată ; tenul, după ce se odihnise, era limpede și curat, mîinile spălate și, dacă ar fi fost o persoană căreia să-i pese de laude, cred că în clipa aceea putea fi lăudată, și pe bună dreptate, fiindcă tuturor li se păru cu mult mai amabilă și mai plăcută decît era în realitate. În aceeași dimineață, veni s-o vadă pe regină, iar după-masă Ana de Austria îi întoarse vizita. Discuția dovedi că era o femeie spirituală și extrem de simpatică. Glumi cu cavalerul de Gramont despre pasiunea lui pentru doamna de Mercoeur și nu-l cruță deloc, arătîndu-i că trăgea nădejde degeaba la vreo răsplată, oricît de mică ar fi fost ea. Pe urmă, fu invitată la o vînătoare de mistreți, dar ea refuză, spunînd că o astfel de vînătoare era foarte periculoasă și că ea nu putea să se expună nici unui pericol, pentru o glorie deșartă.

Seara, la Comedia Franceză, dovedi că avea o fire pătimașă ; la pasajele frumoase, scotea strigăte de admirație,

iar la versurile ce se recitau pe scenă, pe fața ei se citea fie bucurie, fie durere, după ceea ce exprimau respectivele stihuri. Apoi, ca și cum s-ar fi aflat singură în odaia ei, după o serie de exclamații admirative, se lăsă pe spatele fotoliului și căzu într-o profundă reverie. Nici regina nu izbuti s-o smulgă din starea asta, deși se tot străduia să-i vorbească. Seara, retrăgîndu-se în odaia ei, împreună cu cîțiva slujitori de la Curte — între alții și Comminges — care nu era deloc un ignorant — vorbiră despre o mulțime de lucruri. În ziua aceea, izbuti să-și atragă simpatia tuturor. Pînă și la regină nu se vorbi decît despre ea.

Unii dintre curteni, văzînd cîtă atenție i se dă, își făcură planul să-i ia peste picior pe toți cei care o ridicau în slăvi. Dar nu avură de ce să se agațe, și asta, fie datorită calităților sau rangului ei mult prea înalt, fie pentru că era prea bine văzută atît de Mazarin, cît și de rege și de regină. În puținul răstimp cît rămase la Curtea Franței, se bucură de stima tuturor ; căci cusururile care, slavă Domnului, erau destul de mari, fuseseră — în acel scurt răstimp — acoperite de calitățile care, într-adevăr, erau strălucite, și de plăcerea de a vedea ceva nou, plăcere care sălășluiește întotdeauna în inimile oamenilor. O vom vedea nu peste mult, pierzînd în mod rușinos, toate aceste avantaje. Fiindcă regii își duc viața în văzul lumii și dacă însușirile lor îi pot face celebri, cusururile le pot diminua sau chiar distruge reputația.

În 18 septembrie, reginele luară parte la o tragedie dată de iezuiți, de care suedeza își bătu joc, în gura mare. A doua zi, regele dădu un banchet regal, care fu așa cum sînt în general astfel de banchete, unde belșugul oboselește cu atît mai mult spiritul, cu cît bucură mai mult burta. După această ceremonie — după mine, extrem de neplăcută — sosi un curier care-i vesti pe rege și pe regină că ducele de Mercoeur cucerise orașul Valencia ; regina Sue-

diei veni lîngă regina noastră şi se bucură de această victorie, într-un mod atît de sincer şi de nestingherit, de parcă ar fi făcut parte din familie. Regina noastră tocmai se apucase să joace cărţi. Cealaltă, se sprijini uşor de masă şi începu să privească, plină de admiraţie, mîinile Anei de Austria. I le lăudă cît putu, apoi îi spuse într-un mod cît se poate de curtenitor, că merita să vină de la Roma la Paris, chiar dacă n-ar fi avut nici un alt motiv, decît pe acela de a vedea cele mai frumoase mîini care existaseră vreodată pe lume.

Această prinţesă gotică preţuia de asemenea, în mod cu totul deosebit, spiritul lui Mazarin, după cum acesta, la rîndu-i, părea să aibă multă veneraţie pentru ea. Fizicul ei, care o dezavantaja cumplit, putea fi un motiv de rîs şi de ironie ; cu atît mai mult, cu cît toate acţiunile ei aveau în ele ceva extravagant şi o puteai pe drept, ţine de rău, după cum iarăşi puteai — dacă aveai în vedere spiritul ei — s-o lauzi pînă osteneai. Nu se asemuia prin nimic cu o femeie, nici măcar în privinţa modestiei. Îi plăcea să fie slujită numai de bărbaţi, chiar şi la nişte ore la care nu se cuvenea ; dealtfel, se şi comporta ca un bărbăţoi : rîdea cu hohote, cînd o distra cîte ceva, mai ales la Comedia Italiană cînd se nimerea să audă cîte o glumă mai deşucheată ; era inegală, impulsivă şi libertină în tot ce spunea, fie că vorbea despre religie, fie despre unele lucruri pe care sexul ei o obliga să le treacă sub tăcere. Nu putea sta o clipă locului. De faţă cu regele, cu regina şi cu întreaga Curte, îşi sprijinea picioarele de marginea scaunelor, cocoţîndu-şi-le atît de sus, încît, cel care şedea în faţa ei, avea ce vedea. Dispreţuia făţiş toate femeile, din pricina ignoranţei lor şi-i plăcea să discute cu bărbaţii mai mult despre lucruri rele, decît despre cele bune ; nu ţinea seama de nici una din regulile impuse de regi, în

ceea ce privea respectul lor. Cele două femei, urîte și prăpădite care o slujeau, se culcau fără jenă, în patul ei, și împărțeau cu ea, totul. Ana de Austria, care, dimpotrivă, respecta cu mare strictețe protocolul, o găsea simpatică și-i admira manierele libere de comportare. Într-adevăr, era și greu după ce o vedeai și, mai ales, după ce-o auzeai vorbind, să nu-i treci cu vederea toate curiozitățile, și mai cu seamă, pe cele care nu lezau pe nimeni cu nimic. Blîndețea și modul plăcut de a se comporta, în majoritatea cazurilor, erau amestecate cu un fel de trufie aspră, iar politețea — atît de firească nației noastre — n-o prea întîlneai la ea. Unii spuneau că semăna cu Fontainebleau, ale cărei clădiri erau mari și frumoase, dar lipsite de simetrie și incomode.

Plecă din Compiègne în 23 septembrie ; regina noastră o conduse două leghe, după care cele două regine se despărțiseră cu multă simpatie, ba chiar și cu oarecare înduioșare. Marchizul de Saint-Simon o primi la Senlis, iar domnul și doamna Du Plessis o primiră în frumoasa lor casă din Fresnes, cu o măreție nemaipomenită. Trecînd prin nu știu ce tîrg, foarte aproape de acolo, voi neapărat s-o vadă pe Ninon de Lenclos, curtezană celebră prin libertinajul, frumusețea și spiritul ei. Cred că a fost singura femeie din Franța, care a lăudat-o pe curtezană. Mareșalul d'Albret și alți cîțiva care se aflau de față, o lăudară și ei, dar, mă rog, aceștia aveau motivele lor. De acolo, acea amazoană suedeză s-a urcat în caleașca pe care i-o dăruise regele, împreună cu o sumă destul de mare de bani, și și-a văzut de drum, împreună cu cele două femei hidoase, fără oștire, fără măreție, fără așternuturi pompoase, fără veselă de argint, fără nimic care să arate oamenilor că era vorba de o regină. Planul ei era să se reîntoarcă la Roma, trecînd prin Savoia, din nou în calitate de regină. Așa și făcu și fu foarte bine primită de savoiarzi, cu toate onorurile cuvenite unei suverane.

(1656). — Regele şi cardinalul se îndreaptă spre La Fère. — Turenne, comandant al armatei. — Reîntoarcerea regelui la Paris. — Mazarin se ocupă de treburile dinlăuntrul ţării. — Moartea doamnei Mancini, sora cardinalului şi a doamnei de Mercoeur, nepoata cardinalului (1657). — Măritişul Mariei Mancini cu contele de Soissons. — Înclinarea regelui către cea mai mare dintre ultimele două nepoate ale cardinalului. — Pasiunea pe care i-o inspiră domnişoara de La Motte d'Argencourt. — Moartea preşedintelui de Bellièvre. — Devoţiunea ducelui de Orléans. — Dominaţia lui Mazarin asupra regelui şi a reginei. — Moartea neaşteptată a doamnei de Montbazon. — Afacerile din Anglia. — Regele Angliei părăseşte Franţa. — Asediul oraşelor Cambrai şi de Montmédy. — Mademoiselle se reintoarce la Curte. — Boala lui Mazarin. — A doua călătorie a reginei Cristina, în Franţa. — I se dă un domiciliu forţat, la Fontainebleau. — Moartea lui Monaldeschi. — Indignarea Curţii. — Cristina asistă la serbările carnavalului din Paris. — Apoi se reîntoarce la Roma. — Boala lui Condé. — Moartea ducelui de Candale.. — Mareşalul de Hocquincourt se întîlneşte cu Condé, în Spania.

Armata regelui asediind La Capelle, regele şi cardinalul plecară a doua zi (7 iunie), îndreptîndu-se spre La Fère, ca să dea porunci în legătură cu războiul. Regina rămase la Compiègne, să-l aştepte pe rege. Turenne comanda armata regelui, în la Capelle ; duşmanii, văzînd acest oraş asediat, părăsiră Saint-Guillain, ca să-i vină în ajutor, sau ca să se lupte. Îşi aşezaseră tabăra doar la două leghe de oastea noastră. Domnul de Turenne, departe de a se speria, acoperi tranşeele dinspre inamic, făcîndu-şi socoteala că, dacă vor veni să-l atace, să poată avea un loc

întins pentru desfășurarea bătăliei. Dar, nevrînd ca orașul asediat să-l mai incomodeze, le trimise vorbă celor dinlăuntru că, dacă pînă a doua zi, nu se vor preda, nu va cruța pe nici unul din ei. Cel care guverna orașul — un oarecare Chamilly — socoti că ar fi mai cuminte să se predea, decît să se vîre în cine știe ce bucluc. Așa că, în 27, orașul se predă regelui, sub ochii oștirii dușmane, care îndură rușinea de a vedea ridicîndu-se asediul de la Saint-Guillain și de a nu-l putea îndepărta pe cel de la Capelle, oraș care, dacă ar fi fost cucerit, ar fi reparat într-un fel pierderea cetății Valenciennes.

Cei care continuaseră a-l urî pe Mazarin — deși pe ascuns și din umbră — nu sărbătoreau victoriile noastre cu aceeași bucurie pe care o simțeau, ori de cîte ori pierdeam cîte un oraș și nu făceau nici un tămbălău, cînd era vorba de cîte un succes, așa cum făceau, ori de cîte ori era vorba de o înfrîngere. Această inechitate s-a practicat în toate timpurile ; fiindcă oamenii sînt întotdeauna înclinați să-i blameze pe cei care-i cîrmuiesc, și nu să-i laude. Nu există bunătate și recunoștință, iar atunci cînd există, sînt foarte rare. Lumea vorbea, în acea epocă, cum că prințul de Condé făcuse tot ce putuse pentru a-i convinge pe spanioli să susțină bătălia, dar că don Juan de Austria nu voise. Așa că victoria noastră a fost mare și fără primejdii. Vicontele de Turenne și în această ocazie, ca în multe altele, a continuat să dovedească lumii, că nu degeaba era socotit unul dintre cei mai mari căpitani ai secolului nostru.

Regele, după ce-a întîrziat cîteva zile la Guise și a văzut de acolo cum a fost cucerit orașul la Capelle, și-a luat oastea și a pornit să conducă un convoi cu de-ale gurii, la Saint-Guilain ; carele erau pline ochi, cu tot ceea ce era necesar unei cetăți întărite ca să poată susține un asediu. Această treabă s-a făcut sub ochii inamicului, a cărui oaste nu s-a arătat, deși era foarte aproape de oastea regelui. Pe urmă, regele s-a înapoiat la Compiègne, unde-l

aştepta cu nerăbdare, mama sa. Sosi în 6 octombrie. Cum, între timp, toată Curtea se adunase la Compiègne, peste două zile plecară cu toţii la Paris.

Imediat după ce se înapoie în capitală, Mazarin le chemă în Franţa pe două dintre surorile sale : doamna Martinozzi şi doamna Mancini, amîndouă femei foarte de treabă şi la locul lor. Prima se văzu mama a două prinţese — prinţesa de Conti şi prinţesa de Modena. Cealaltă, doamna Mancini, era mama doamnei de Mercoeur, a domnişoarei Mancini, pe care însuşi regele o curta pe atunci şi a încă două fete care veniseră în Franţa în 1653, împreună cu băiatul care-i mai rămăsese. Doamna Martinozzi, după ce-şi văzu fetele măritate atît de bine, se reîntorsese în Italia. Doamna Mancini, rămăsese în Franţa, pe lîngă regină, stimată de toată Curtea pentru blîndeţea şi pentru virtutea ei, trăind foarte retrasă şi neamestecîndu-se în nimic, decît în treburile familiei sale. Această femeie muri încă tînără, la sfîrşitul anului, în 19 decembrie, spre marele regret al fratelui ei, cardinalul Mazarin, care stătu lîngă ea pînă în ultima clipă şi păru cumplit de zguduit, cu atît mai mult cu cît îşi iubea foarte mult sora. Pe patul de moarte, aceasta îi lăsă în grijă băiatul şi pe cele trei fete — căci pe cea mai mică o lăsase în Italia — rugîndu-l cu lacrimi în ochi s-o vîre într-o mănăstire pe cea care se numea Maria, pentru că copila avea o fire foarte capricioasă şi neascultătoare şi pentru că răposatul ei soţ — care fusese un mare astrolog — îi spusese că fata asta va fi cauza multor nenorociri. Soţul ei îi prezisese că va muri de îndată ce va împlini patruzeci şi doi de ani ; el prezisese şi moartea fiului său, ucis în ziua de Saint-Denis, ba chiar îşi prezisese şi propria-i moarte, care avu într-adevăr loc la data anunţată. Doamna Mancini, văzînd că tot ce spusese el se adeverise, începuse a se teme de ceea ce-i prezisese ; aşa că, în tot cursul acelui an, le spusese tuturor că, prin decembrie, ea avea să moară. Doamna de Mercoeur, fiica

cea mare a doamnei Mancini, fu foarte zguduită de moartea mamei sale. Cînd aceasta muri, fata era însărcinată. La puțină vreme după moartea mamei sale, născu foarte ușor, un băiat, fără nici un fel de complicații, și totuși muri. La două, trei zile după naștere, paraliză brusc, de la jumătate în sus și nu mai putu vorbi. Cardinalul, unchiul său, nu fu prea neliniștit, pentru că doctorii îl asigurară că era ceva trecător. Așa că se duse liniștit la baletul în care, în acea zi, dansa însuși regele. Nici n-apucă bine să iasă din sală și iată că i se spuse că doamna de Mercoeur se simțea foarte rău. Se năpusti în stradă și se aruncă în prima trăsură pe care o întîlni. Dar cînd ajunse la palatul Vendôme, află că nepoata sa murise și că, neputînd vorbi, nu putuse decît să le surîdă celor din jur. Cum nu se chinuise aproape deloc, moartea nu-i schimbase chipul, așa cum li se întîmplă multora. Rumeneala plăcută din obraji, pricinuită de febră, îi sporise și mai mult frumusețea ; era foarte tînără și destul de durdulie. Singurul cusur pe care-l avea, era talia otova ; dacă n-ar fi avut acest defect, ar fi fost aproape frumoasă. Acum însă, așa cum stătea întinsă în pat, între cearșafuri, cusurul nu i se mai vedea și i-am auzit pe toți cei care veniseră să-și ia adio de la ea, zicînd că, încă nu văzuseră, de cînd erau ei, o moartă atît de frumoasă. Iar frumusețea aceasta aproape desăvîrșită, spori și mai mult mîhnirea și regretul celor din jur. Cardinalul fu atît de zguduit, încît nu-și mai putu reține durerea. Țipă, strigă, se jeli cum nu-l văzuse nimeni niciodată. Abia își pierduse sora, așa că această nouă nenorocire îi spori jalea și durerea, îl copleși și-l doborî. Doamna de Mercoeur — moarta cea frumoasă — nefiind bolnavă decît o zi și o noapte, muri în 8 februarie, regretată din tot sufletul de toate neamurile și de întreaga Curte. Căci virtutea și frumusețea se bucură întotdeauna de bunăvoința tuturor. Această moarte atît de neașteptată și de surprinzătoare, care a triumfat asupra unei prințese tinere, sănătoase și nepoata celui mai puternic ministru

de la Curtea Franței, i-a uluit pînă și pe cei mai îndîrjiți și a constituit pentru toți cel mai grăitor exemplu despre deșertăciunea vanității, a măreților și a bucuriilor atît de lesne trecătoare, de pe acest pămînt.

Spre sfîrșitul lunii, domnișoara Mancini, sora doamnei de Mercoeur, care avusese pînă atunci cinstea de a stăpîni inima regelui, renunțînd la aceste aparențe măgulitoare, care n-o mulțumeau cîtuși de puțin, se mărită cu prințul Eugen, fiul prințului Thomas. Fata băgase de seamă că regelui nu-i plăcea decît să se amuze ; cum nu era cîtuși de puțin încîntată să vadă că unchiul ei, cardinalul Mazarin, neglija s-o mărite, servindu-se de ea doar pentru a-și păstra încrederea de care se bucura în ochii regelui, nu mai putea suporta o asemenea situație, cu atît mai mult cu cît simpatia regelui față de ea scădea pe zi ce trecea. După ce chibzui îndelung, socoti că era momentul să profite de favoarea de care se bucura încă din plin, din partea tuturor, făcîndu-și o situație solidă ; și iat-o punînd ochii pe prințul Eugen, care, prin tatăl său, se trăgea din familia de Savoia, prin bunica sa, era nepotul lui Carol Quintul, iar prin mama sa — prințesa de Carignan — era de sînge francez. Cu greu ar fi putut cineva dibui un bărbat de un neam atît de mare, și dintr-o spiță atît de aleasă, cum dibuise această tînără și isteață Mancini, a cărei fericire a fost aproape deplină : căci nimerise peste un bărbat atît de bun, de așezat și de cinstit, încît avea de ce să se socoată fericită. Prințesa de Carignan era fiica răposatului conte de Soissons, iar după ce muri fratele său, rămăsese unica moștenitoare a acestei ilustre familii, care se trăgea din ramura Burbonilor. Prințul Eugen, fiul ei, luă deci numele de contele de Soissons, nume sub care-l vom vedea bucurîndu-se de multe din favorurile ministrului cu a cărui nepoată se însurase, mai ales că era și foarte iubit la Curte.

Regele o văzu pe fosta lui iubită, măritîndu-se, fără să fie îndurerat sau necăjit. Indiferența sa a dovedit că

pasiunea lui fusese doar un foc de paie şi că francezii — cel puţin unii dintre ei — îşi fac probleme şi se frămîntă pentru tot felul de fleacuri. Regina le spusese întotdeauna celor care se temeau de vreun lucru serios, că era ridicol, chiar şi numai să-ţi închipui că regele ar fi fost în stare de o asemenea slăbiciune şi că-i spusese foarte clar ministrului său, că n-are de gînd s-o ia pe nepoată-sa de nevastă. Că prietenia pe care o nutrea faţă de domnişoara Mancini, era curată şi că nu va degenera în nimic rău.

Într-o zi, după ce această căsătorie fusese de-acum încheiată, regina — văzîndu-i pe Mazarin şi pe prinţesa de Carignan discutînd despre această alianţă — îmi spuse, întorcîndu-se spre mine şi arătîndu-mi-i cu capul :

— Nu v-am spus eu că n-aveţi de ce vă teme de acea slăbiciune a regelui ?

Cardinalul, după măritişul contesei de Soissons, în ciuda rugăminţilor surorii sale, pe patul de moarte, o aduse pe scena Curţii şi pe cea de a treia soră Mancini, pe care o retrăsese de la mănăstire, unde stătuse o bucată de vreme. Vrînd să-i ofere regelui o companie plăcută, o aduse la Curte şi pe sora Mariei, pe tînăra Hortense, care era într-adevăr superbă. Puţin mai mare ca Hortense, Maria, mai mică decît contesa de Soissons, era urîtă. Putea nădăjdui că avea să aibă un trup frumos, fiindcă era înaltă pentru vîrsta ei, şi avea o ţinută frumoasă. Dar era atît de slabă, braţele şi gîtul păreau atît de subţiri, încît, oricît ai fi vrut să fii de politicos, nu puteai lăuda în nici un fel o asemenea faţă. Avea părul ca smoala, iar faţa galbenă ; ochii — mari şi foarte negri — nu erau încă focoşi şi păreau mai mult aspri ; gura îi era mare şi dreaptă ; în afară de dinţi — care erau într-adevăr ca nişte perle — n-avea nimic frumos.

Faptul că era mai răsărită decît sora ei Hortense, îl făcu pe rege s-o prefere pe ea şi nu pe cealaltă, care era încă un copil ; este ştiut că băieţilor, aflaţi la vîrsta la

care se afla regele, nu le plac copilițele, din pricină că acestea se află la vîrsta pe care ei abia au părăsit-o, și care nu li se pare demnă de a mai fi luată în seamă. Această preferință n-a prea fost de la început chiar preferință, fiindcă regele era destul de indiferent față de tînăra Maria. Dar, negăsind încă asupra cui să-și arunce ochii, se mulțumi deocamdată cu această amiciție ciudată. Asta, pînă în ziua cînd se îndrăgosti nebunește de o tînără domnișoară de onoare a reginei, pe nume La Motte d'Argencourt. Fata nu era nici frumoasă, nici deșteaptă. Era însă drăguță și foarte plăcută. Pielea nu-i era nici prea delicată, nici din cale-afară de îngrijită ; dar ochii ei albaștri și pletele bălaie, tenul brun, genele și sprîncenele negre, alcătuiau un contrast deosebit de plăcut și de îmbietor, încît era foarte greu să reziști farmecelor sale. Deci, cu un chip plăcut, cu trăsături regulate și cu un colorit deosebit, cu un trup frumos, avînd un fel de a vorbi care te dădea gata, fata se dovedi și o dansatoare fără pereche, de îndată ce fu admisă în unele seri, la micile serate la care dansa regele. Tînărul Ludovic al XIV-lea simți o asemenea pasiune pentru ea, încît Mazarin începu a se neliniști. Nu-i spuse nimic regelui, dar își mărturisi temerile, reginei. Regina puse imediat piciorul în prag și într-o seară, cînd regele rămase cam mult să discute între patru ochi, cu domnișoara cu pricina, regina îi spuse fără jenă, tot ce gîndea ea despre idila asta. Regele ascultă cu răbdare și respect, mustrarea reginei ; dar o rugă în șoaptă, să nu-l mai certe de față cu atîta lume și să nu arate în public că-i dezaproba faptele.

Cardinalul dimpotrivă, pentru a i se strecura pe sub piele, îi spuse că regina era totuși prea aspră și prea scrupuloasă și că bine făcea că se distra și se amuza. Pînă la urmă, toți băgară de seamă, așa cum observase și regina, chiar de la început, că această pasiune creștea, pe zi ce trecea și că nu peste mult, putea să se transforme într-o dragoste mult prea puternică, pentru a se mai putea face

ceva. Într-o zi, regele îi spuse domnișoarei de La Motte, ca un îndrăgostit care-și pierduse capul, că, dacă ar vrea să-i devină amantă, el ar fi în stare să-i reziste pînă și reginei, ba chiar și cardinalului. Dar ea nu vru, sau mai curînd cred că nu avu curajul să accepte această propunere care i-ar fi terfelit cinstea, așa că refuză să accepte ceva ce putea să-i dăuneze mai tîrziu. Regina, pe care fiul ei o iubea cu patimă, află chiar din gura lui toate aceste lucruri. După ce-i arătă — cu dragoste și duioșie — ce păcat cumplit era pe cale să săvîrșească, regina îl conjură să renunțe la acea fată. Regele îi făgădui că va renunța, dar hotărîrea aceasta îl costă multe lacrimi, mîhnire și frămîntare. Pînă la urmă, izbuti să-și înfrîngă această patimă și, după ce-i mărturisi și reginei acest lucru, plecă într-o scurtă călătorie la Vincennes. După ce se socoti vindecat, se reîntoarse la Paris, hotărît să nu mai vorbească cu acea fată. Și așa și făcu. Dar, după cîteva zile, ducîndu-se la un bal, îi veni rîndul să danseze cu domnișoara de La Motte. Cînd trebui s-o ia de mînă, deveni dintr-o dată foarte palid, apoi se înroși brusc. Fata le povesti mai apoi prietenelor sale, că mîna regelui tremurase tot timpul cît o ținuse pe a sa. Mazarin, ca să-l ajute s-o uite, îi spuse că domnișoara de La Motte abuzase de unele secrete pe care i le încredințase majestatea sa, împărtășindu-le prietenelor sale, ba poate chiar și vreunuia dintre amanții ei, încercînd astfel nu numai s-o discrediteze, dar s-o și înjosească în ochii regelui. Adevărul e că mama domnișoarei de La Motte — ca să se pună bine cu cardinalul — îi spunea acestuia tot ceea ce regele îi spunea fiicei sale, crezînd că, în felul acesta, îl va putea convinge pe cardinal să-l determine pe rege să trăiască cu fata ei și să-i facă o situație. Regina, auzind aceste lucruri, se supără atît de tare, încît porunci ca domnișoara de La Motte să se retragă de îndată la mănăstirea Sainte-Marie, din Chaillot.

Tot în acea vreme, muri Pomponne de Bellièvre, primul președinte al Parlamentului din Paris, ilustru prin

postul pe care-l deținea, prin reputația de care se bucura, prin prietenii pe care-i avea și prin abilitatea plină de moderație, dar și de fermitate, de care uza cu multă artă și finețe. Era — cum am mai spus — un om de temut la Curte și foarte respectat de cei din Parlament. Acționa întotdeauna, cu atîta inteligență, în afacerile politice, încît îi dădea mereu dureri de cap lui Mazarin, fără ca acesta să aibă cel mai mic motiv de a se plînge de el. În privința celor pe care-i conducea, se pricepea — ca nimeni altul — să insufle putere celor slabi și să-i potolească pe cei înclinați către violență. Știa să vorbească bine și frumos și-i plăcea să trăiască pe picior mare : casa lui era plină de tot ce era mai bun : ospețe bogate, distracții de orice fel și muzica cea mai plăcută, însoțeau de obicei, cele mai serioase discuții politice. Toate aceste lucruri plăceau mult celor care veneau la el după sprijin sau ajutor. Sigur că unii nu vedeau deloc, cu ochi buni, acest fel de viață. Ba chiar găseau că era de-a dreptul scandalos, mai ales că, ori de cîte ori te duceai la el, întîlneai tot timpul o mamă cu fiica ei, care făceau pe stăpînele casei sau, mai bine-zis, pe stăpînele stăpînului casei. Așa că, dacă stăteai să te gîndești mai bine, poate că nu era cazul să fie chiar atît de lăudat, deși în ochii tuturor trecea, drept un om de treabă. Avînd în vedere toate aceste lucruri, moartea lui îi bucură — cum era și firesc — pe cei care se temeau de el, și-i mîhni pe toți cei care-l prețuiau.

Tot pe atunci, veni la Paris, într-o scurtă vizită, și ducele de Orléans, unchiul regelui, care fu bine primit și de regină, și de nepotul său. Apoi fu vizitat — fără prea mare grabă — de curtenii de vază și — din obligație — de către reprezentanții corpurilor legiuitoare. Din felul în care ducele îl tratâ pe Mazarin, se văzu limpede că-i recunoștea puterea mai bine-zis, forța suverană de a doborî pe oricine i-ar fi fost antipatic. Acest prinț, retras la castelul său din Blois, devenise evlavios, ducea o viață exemplară și plină de reculegere. Cucernicia lui ar fi fost

demnă de toată stima, dacă lenea sa proverbială nu i-ar fi jucat adesea unele renghiuri. Intrigile și ambițiile foștilor săi favoriți îl vîrîseră în tot soiul de revolte și conspirații, care avuseseră loc pe vremea lui Ludovic al XIII-lea, fratele său, împotriva lui Richelieu. Nenorocirile reginei Maria de Medicis, mama sa, și sfaturile proaste care-i fuseseră date, îl obligaseră adesea să iasă din inerția sa ; căci pot spune că nimănui nu-i plăcea să trîndăvească mai mult decît lui și că, totuși, nimeni nu avusese parte de mai puțină odihnă decît el. Abia acum, la bătrînețe, după ce se retrăsese din viața publică, avea, în sfîrșit, prilejul de a se bucura de liniștea mult visată. Se părea că nu venise la Paris decît pentru a-l vedea pe omul pe care voise să-l alunge din țară — adică pe Mazarin — și pentru a se împăca cu regele și cu regina, fiindcă se reîntoarse foarte repede înapoi, în singurătatea sa de la Blois, care-i devenise mult mai dragă decît Curtea mare și zgomotoasă pe care-o avusese pe vremuri, la Luxembourg.

Acest mare prinț, unchiul regelui, pe care l-am văzut în primii ani ai domniei lui Ludovic al XIII-lea, moștenitorul prezumtiv al coroanei și care fusese, în ultimii ani, locotenentul general al regatului, recunoscu acum autoritatea suverană a lui Mazarin, a celorlalți prinți, și a Parlamentului, nefiindu-i deloc rușine să li se supună.

Tot în acea epocă, doamna de Senecé, dorind să dăruiască slujba de doamnă de onoare a reginei, fiicei sale, contesa de Flex, vorbi cu Ana de Austria. Regina — care nu era deloc mulțumită de atitudinea pe care-o adoptase cardinalul, de cînd se reîntorsese la Paris și care nu accepta să se facă nimic, fără aprobarea lui — le trimise pe cele două doamne la Mazarin, ca să fie sigură că treaba va izbuti. Mama și fiica făcură așa cum le povățuiseră stăpîna lor. Mazarin, din cale-afară de mulțumit și de flatat de această rugăminte, veni să-i spună reginei despre ce anume era vorba. Treaba fu repede aranjată, iar cele trei femei rîseră împreună de nebunia și de făloșenia unor

bărbaţi care, apucînd-o pe căi piezişe, se îndepărtau adesea de la drumul cel drept, cum făcea, de pildă, cardinalul, care n-ar fi trebuit să procedeze astfel faţă de cea care-l cocoţase pe un piedestal atît de înalt, îl susţinuse cu atîta tărie, în trecut, şi care — după toate probabilităţile — era hotărîtă să-l susţină şi în viitor. Dealtfel, n-avea nici un motiv să schimbe un ministru, deşi plin de cusururi şi care-i era dator pînă-n gît, pentru tot ce făcuse pentru el, cu un altul care poate că ar fi avut şi mai multe defecte şi care ar fi fost convins că-şi datora slujba calităţilor sale şi silei pe care ar fi simţit-o regina faţă de cel pe care l-ar fi izgonit. Contesa de Flex ocupă deci locul de doamnă de onoare a reginei — care o iubea şi o stima — dar cu aprobarea tuturor, pentru că era o femeie plină de calităţi. Această întîmplare a dat însă în vileag faptul că Mazarin s-a reîntors la Paris, mult mai puţin recunoscător faţă de binefăcătoarea sa, care n-avea totuşi firea Mariei de Medicis. Pînă atunci, orice intrigă urzită la Curte îl speriase şi-l neliniştise. Iată de ce acum luase hotărîrea să treacă de partea regelui, fără însă să-l îndepărteze pe acesta de regină, preferînd s-o aibă şi pe mamă de partea şi nu împotriva sa.

La scurt timp după asta, se întoarse la Paris doamna de Montbazon, dar cu sentimente cu totul diferite de cele cu care venise ducele de Orléans. Doamna era încă tînără şi grozav de plină de ea. Nu avea încă voie s-o vadă pe regină. Dar, sub nu ştiu ce pretext, căpătase îngăduinţa de a se înapoia la Paris. Fu foarte bine primită, mai ales că se reîntorsese plină de dorinţa de a plăcea la fel de mult ca şi înainte. Cei care au văzut-o, m-au asigurat că doliul pe care-l purta, în calitate de proaspătă văduvă, o făcea şi mai frumoasă, încît aveai impresia că natura proceda cu ea invers decît cu celelalte femei : adică, pe măsură ce înainta în vîrstă, devenea şi mai frumoasă, căci, într-adevăr, se pare că era de o frumuseţe fără egal.

Dar cum moartea nu respectă pe nimeni și nimic, tocmai cînd se afla în culmea frumuseții sale, doamna de Montbazon muri. Boala, care păru a fi la început o simplă răceală, o răpuse în cîteva zile. Regina n-o regretă, fiindcă prea de multe ori o trădase, pentru a-și rezolva propriile interese ; Mazarin mulțumi Domnului că scăpase de un dușman ; foștii ei amanți rămaseră nepăsători ; cei care o iubeau încă, nu fură nici ei prea zguduiți, pentru că, geloși unii pe alții, lăsară lacrimile și durerea ducelui de Beaufort, care era amantul ei cel mai iubit. Femeile serioase și virtuoase își ziseră că avea de dat o grea socoteală în fața Domnului, pentru viața pe care o dusese. Cochetele se speriară să nu aibă și ele aceeași soartă. Într-adevăr, ce rămăsese de pe urma acelei frumuseți neasemuite, care primise atîtea laude și pe care bărbații o idolatrizaseră întocmai ca pe o zeiță ? Ajungînd aici, nu mă pot abține să nu vorbesc de o altă ființă ce se credea nemuritoare, ca și doamna de Montbazon : Cromwell, ce cîrmuia pe atunci Anglia, aidoma unui despot. Regele fusese obligat să încheie un tratat solemn cu el, pentru a-l împiedica pe regele Spaniei să nu se alieze cu Anglia, împotriva lui. Cu regretul în suflet, regele și regina se văzură obligați să-l primească pe ambasadorul lui și să-l trateze cu aceeași pompă ca și pe ambasadorii capetelor încoronate. Regele Angliei și ducele de York, fratele său, fură obligați să plece din Franța și să se refugieze în Flandra. Regina, mama lor, care rămăsese la Curte, se arătă a fi foarte supărată, iar această supărare îi spori și mai tare, cînd, după o bucată de vreme, Cromwell sili Parlamentul Angliei să-i ofere coroana. Dar el, făcînd pe modestul, refuză titlul de rege și se mulțumi cu cel de Protector al Republicii, și asta — dacă e să mă iau după ce mi-a spus regina Angliei — din pricină că armata n-a fost de partea lui. După ce fu numit Protector, puse Parlamentul să redacteze nouăsprezece articole, privitoare la puterea regilor Angliei asupra poporului, și care anulau

toate prerogativele de care se bucuraseră pînă atunci. La sfîrşitul lui iunie, se duse la Parlament. Învăluit în mantia regală, ţinea într-o mînă sceptrul, iar în alta sabia, însemnele puterii asupra dreptăţii şi asupra războiului. Trei dintre cei mai mari seniori ai Angliei, îi întinseră — la această ceremonie — trei săbii ce simbolizau cele trei regate pe care le lua în stăpînire. Dar nu-şi puse nici o coroană pe cap, pentru a arăta că el nu va lua niciodată titlul de rege.

După această teribilă lovitură, funestă pentru Stuarţi, regina Angliei — încercînd să smulgă unele avantaje din situaţia ei nefericită — îl rugă pe Mazarin să-i scrie ca din partea regelui, lui Cromwell — căruia i se spunea milordul Protector — şi să-i ceară dreptul de folosinţă asupra bunurilor sale şi drepturile ce i se cuveneau în calitate de văduvă ; căci, deşi regele Franţei îi dădea destui bani, ea privise întotdeauna această situaţie ca o stare de dependenţă destul de jenantă, din care ar fi dorit din tot sufletul, să scape. Cardinalul fu de acord, nu atît ca să-i facă ei pe plac, cît mai mult pentru a scuti cuferele regelui de o cheltuială în plus ; căci, în marea lui zgîrcenie, era întotdeauna necăjit, cînd vedea că banii ce ieşeau din acele cufere erau sortiţi buzunarului altuia şi nu propriilor sale buzunare. După cîtva timp, cardinalul venind s-o vadă pe regina Angliei, îi aduse şi răspunsul lui Cromwell, spunîndu-i că lordul Protector al Angliei îi trimisese vorbă, cu o insolenţă fără pereche, că nu-i va da nimic din ceea ce cerea, fiindcă nu fusese niciodată recunoscută ca regină a Angliei. Această nedreaptă şi neobrăzată cutezanţă, mai întîi o îndureră cumplit pe regină ; dar, de îndată ce-şi mai veni în fire, îi spuse lui Mazarin că, de fapt, nu ea era aceea care trebuia să se scandalizeze, ci regele Franţei, care nu putea accepta ca o fiică a Franţei să fie tratată ca o concubină ; că ea fusese măritată cu răposatul rege, stăpînul ei şi al întregii Anglii şi că afrontul primit o jignea nu pe ea, ci Franţa.

După această discuție, ea și cardinalul Mazarin vorbiră despre pacea generală ; și cum se gîndea la marile avantaje pe care nădăjduia că le va avea fiul ei, regele Angliei, îl rugă fierbinte să se preocupe de această pace. Dar cardinalul îl și trimisese în Spania pe de Lyonne, slujitorul său devotat, să discute un prim proiect cu don Luis de Haro, ministrul Spaniei ; îi spuse însă că acea negociere nu avusese încă succesul la care sperase. O asigură însă că lucra din răsputeri la această pace, apoi o întrebă ce părere avea ea. Și cum — așa cum mi-a povestit regina, chiar în aceeași zi — ea a tăcut o vreme, cardinalul, bănuind la ce se gîndea, i-a spus :

— Văd bine, doamnă, că nu credeți o iotă din tot ce v-am spus. Vă implor totuși să credeți că am rostit adevărul și că doresc din toată inima această pace.

Regina Angliei, care era o ființă foarte deschisă și cinstită, îi mărturisi că, într-adevăr, la început se îndoise de tot ce-i zisese, dar că acum era ferm convinsă că-i spusese adevărul și că-l ruga, cu lacrimi în ochi, să încheie această pace. El îi făgădui și, nu după multă vreme, avu posibilitatea să se și țină de cuvînt.

În acea campanie, mareșalul de Turenne, care comanda oastea regelui, vru să asedieze orașul Cambray. Prințul de Condé — care se afla la Valenciennes, înștiințat de acest plan al lui Turenne, în noaptea următoare ieși afară din cetate, prin locul unde se afla mareșalul de Clérambault, care încercă să-i țină piept cît putu. Mareșalul de La Ferté, cu alte trupe, asedie Montmedy și-i fu astfel de mare folos regelui. Ducele de Navailles, aflat sub comanda lui, dădu dovadă de multă inițiativă și curaj. Regele porni imediat într-acolo. Dușmanii, aflînd că sosise, timp de două ceasuri nu traseră nici un glonte. Regelui îi plăceau grozav războaiele. Și dacă n-ar fi fost reținut de cardinal — care încerca prin tot soiul de argumente să nu-l lase să se vîre în luptă — ar fi rămas acolo și s-ar fi bătut, cot la cot, cu soldații.

Chiar atunci pică la Curte şi Mademoiselle, fiica lui Monsieur. Împăcarea ei cu familia regală fusese negociată de către Mazarin şi contele de Béthune. Această împăcare nu fusese chiar un lucru de nimic. Căci, în ciuda uşurinţei cu care ministrul uita în general, injuriile, cele care-i fuseseră aduse de Mademoiselle îi lăsaseră urme adînci în inimă ; dar, procedînd cu blîndeţe, mai ales că acum nu mai avea a se teme de nimic, o iertă. Pe de altă parte, lungul exil pe care această prinţesă îl îndurase, îi mai scăzuse din orgoliu şi, văzînd că nu mai avea nici o şansă să se mărite cu regele, îşi dădu seama că nu se putea statornici nici în afara, nici înlăuntrul ţării, decît cu aprobarea cardinalului ; şi că, astfel, era nevoită, împotriva voinţei sale, să i se supună. Contele de Béthune era un om de onoare, nu deosebit de isteţ, dar căruia îi plăceau grozav monedele vechi, cărţile şi tablourile. Era stimat de toată lumea, iar Mazarin îl socotea drept un duşman pe care-l silise să-l iubească, prin binefacerile pe care i le făcuse. Primi deci cu plăcere asigurările acestuia, cum că Mademoiselle era plină de bune intenţii în privinţa sa şi de dorinţa de a nu-i mai necăji niciodată nici pe rege, nici pe regină, prin vreo faptă necugetată. Veni deci la Saint-Cloud, unde aşteptă reîntoarcerea Curţii. În vremea asta, toate persoanele de neam, aflate la Paris, dădură fuga la Saint-Cloud ca să-şi manifeste bucuria că se reîntorsese. Era foarte iubită, şi merita să fie, nu numai pentru calităţile ei, ci şi pentru felul cinstit şi manierat de a se comporta, care-i atrăsese stima tuturor.

Montmédy rezistă multă vreme în faţa oştilor regelui, pentru că cel care comanda în această cetate era un spaniol tînăr şi curajos, ce provenea dintre pajii de la Curtea regelui Spaniei. El se apără atît de bine, încît asediul dură pînă la 6 august, deşi începuse în 12 iunie ; pînă la urmă, acest viteaz guvernator fiind ucis, oraşul se predă după două zile, iar curajul şi fermitatea guvernatorului fură lăudate şi de francezi, şi de cei de naţia sa.

După ce stătu destul de mult timp la Metz, Curtea se reîntoarse la Paris. Cît stătu regina la Metz, regele dăduse o fugă pînă la Nancy. Cardinalul, care-l însoţi, simţi dintr-o dată o durere puternică la rinichi. Ajuns la Paris, se simţi mult mai rău. Sănătatea sa şubredă stîrni altă serie de intrigi, iar cei care rîvneau să-i ia locul, fură bănuiţi că boala cardinalului, în loc să-i mîhnească, i-ar bucura. Mademoiselle, după ce se reîntoarse, fu bine primită de regină, care şterse cu buretele tot ce se întîmplase odinioară.

Tot pe-atunci — fără să fie dorită, ba chiar împotriva dorinţei regelui — veni pentru a doua oară, în Franţa, regina Suediei. Fu constrînsă — prin ordinul pe care-l primi — să se oprească la Fontainebleau unde se plictisea grozav, fiindcă nu venea mai nimeni s-o vadă ; vizita ei, făcută pe neanunţate, fără să se intereseze dacă poate fi primită, era sortită eşecului ; făcută fără cap, nu putea să-i producă decît neplăceri. Această regină bizară nu se mulţumi numai să ne arate că se lăsa în voia fanteziei, fără să reflecteze, ca orice om cu scaun la cap, dar ţinu neapărat să ne dovedească şi cît putea fi de crudă. Căci porunci să fie ucis sub ochii ei, la Fontainebleau, un bărbat care nu-i mai era pe plac. Şi iată cum procedă ea în acea „lăudabilă" acţiune. Mai întîi, trimise să-l cheme pe părintele Mathurin de la Chapelle, căruia îi încredinţă un pachet cu scrisori ; apoi, porunci să fie chemat un bărbat pe nume Monaldeschi, un gentilom de-al ei ; ducîndu-l în Galeria Cerbilor, alături de apartamentul său, ea îi spuse că era un trădător şi că nu merita să trăiască ; poruncindu-i părintelui să-l spovedească, îi părăsi pe amîndoi şi reintră în apartamentul ei ; pe urmă, îl trimise în galerie pe Sentinelli, căpitanul gărzilor sale, care primi ordin să-l execute pe Monaldeschi. Acesta era fratele favoritului reginei, pe care Monaldeschi, din gelozie, îl acuzase pe nedrept, de cîteva crime. De fapt, nimeni nu ştia care era dedesubtul acestei istorii : iată de ce nu pot vorbi decît

despre ceea ce s-a întîmplat și nu și despre cauza care a pricinuit această crimă. Monaldeschi a refuzat multă vreme să se spovedească ; apoi i-a cerut călăului Sentinelli iertare și l-a implorat să se ducă la regină și s-o roage, în numele său, să-l ierte. Sentinelli se duse, dar nu obținu altceva decît porunca de a-l ucide, cît mai repede, pe Monaldeschi. Acea regină crudă își bătu joc de el că se temea de moarte, îl făcu poltron și-i spuse căpitanului gărzilor :

— Du-te, trebuie să moară ! Și ca să-l obligi să se spovedească, rănește-l !

Sentinelli se întoarse, îi aduse prizonierului condamnarea definitivă la moarte și în aceeași clipă voi să-l străpungă cu sabia ; dar observă că Monaldeschi era înarmat, așa că nu izbuti să-l rănească decît la braț, fiindcă el îi păra lovitura. Cînd acesta se întoarse. Sentinelli îl lovi la cap. Văzîndu-se scăldat în sînge, Monaldeschi se spovedi părintelui Mathurin, care era la fel de speriat ca și penitentul său. După ce-l spovedi, părintele se duse și se aruncă la picioarele acelei regine nemiloase, rugînd-o să-l ierte, dar ea refuză categoric. În sfîrșit, Sentinelli îi vîrî sabia în gîtlej și i-l tăie ca unui pui de găină. După ce bietul om muri, îi luară trupul și-l îngropară repede și fără zarvă.

După o asemenea faptă înspăimîntătoare, această prințesă barbară rămase în odaia ei, rîzînd și discutînd tot atît de liniștită, ca și cînd ar fi făcut un lucru demn de toată lauda. Regina-mamă, foarte cucernică, și care avusese atîția dușmani pe care i-ar fi putut pedepsi, fu de-a dreptul scandalizată. Regele și Monsieur o blamară. Mazarin, care nu era crud din fire, rămase uluit. În sfîrșit, întregii Curți îi fu groază de o răzbunare atît de lașă și de crudă și cei care o prețuiseră odinioară pe regina Cristina, acum se rușinară de sentimentele lor. Așa că o lăsară pe această regină să lîncezească la Fontainebleau, ca să-i arate cît de mult o disprețuiau. Numai că ea atîta îl pisă la cap pe Mazarin s-o lase să vină la Paris, încît acesta n-o mai putu

refuza. Veni deci să vadă baletul în care — în acel an — dansa și regele, fiindcă ne aflam în carnaval. Regina Cristina sosi în 24 februarie 1658. Se pare că i-ar fi plăcut să se stabilească în Franța ; dar i se dădu de înțeles că n-o puteau găzdui decît, cel mult, cîteva zile.

O instalară la Luvru, în apartamentul cardinalului Mazarin, special ca să-i dea de înțeles să plece cît mai repede. În ciuda tuturor precauțiilor Anei de Austria, regină Cristina petrecu la Paris toate zilele de carnaval. distrîndu-se cît putu mai bine, avînd grijă să nu sară peste cal și să-și compromită virtutea. În rest, dădu dovadă de prea puțină înțelepciune, se comportă cam prea liber și vădi o mult prea mare înclinare către distracții. Luă parte la toate balurile mascate, se duse tot timpul la comedii, urcîndu-se în prima trăsură care-i ieșea în cale și niciodată o femeie n-a dat dovadă de mai puțină înțelepciune și discreție, ca ea. În sfîrșit, în primele zile din postul Paștelui plecă, după ce primi o sumă de bani de la rege și se înapoie la Roma, unde fapta pe care o săvîrșise în Franța nu bucură pe nimeni și o făcu să piardă stima tuturor.

Cam tot în acel timp, prințul de Condé, care se afla în Flandra, se îmbolnăvi. Expedie imediat un curier reginei ca s-o roage să i-l trimită pe Guenaud, medicul în care avea o mare încredere. Ea i-l trimise imediat și Mazarin făcu tot ce putu ca să-i dovedească acelui mare Prinț, că nenorocirea și nu ura îi despărțea. Prințul a fost foarte grav bolnav, dar, cu timpul, s-a însănătoșit.

Ducele de Candale, un bărbat cu o înfățișare splendidă, plin de măreție și putred de bogat, cel pe care toți bărbații îl invidiau și toate doamnele galante doreau să-i cîștige simpatia, un senior tînăr care arăta într-adevăr ca un zeu, întorcîndu-se din Catalonia — unde comandase în acel an armata regelui — muri la Lyon, în timp ce se

întorcea la Paris [1]. Virtuoasa domnişoară de Epernon şi-a plîns cu multă jale şi durere, fratele. El a fost de asemenea teribil de regretat de întreaga Curte, iar sfîrşitul său îndurerâ şi ului întreaga Franţă. Se părea că moartea fusese, de data asta, mult prea cutezătoare. Numai că acestei neîmpăcate duşmance a neamului omenesc, prea puţin îi pasă de plîngerile noastre : ea nu respectă nici tinereţe, nici neam ales, ba dimpotrivă, aş zice că se distrează să culeagă cele mai alese flori de pe pămînt. Unii pretindeau că prinţul de Candale ar fi fost otrăvit, dar bănuiala nu păru să aibă nici un temei.

Tot atunci muri şi guvernatorul din Hesdin, domnul Belbrune ; locul fu ocupat de Monet, fratele lui Vardes, care, de la o vreme, se ataşase foarte tare de Mazarin. Dar cînd să intre în posesia slujbei, La Fargue, locotenent al regelui şi la Rivière, amîndoi ofiţeri la Hesdin, îi închiseră poarta în nas. Mareşalul de Hocquincourt, guvernator în Peronne, atras de farmecele doamnei de Châtillon şi sfătuit de aceasta, începu a duce tratative cu prinţul de Condé. Îi atrase de partea sa pe cei care comandau în Hesdin şi făgădui Prinţului să-l lase să treacă prin Peronne. Dar conspiraţia care l-ar fi putut face pe inamic stăpîn pe acea frontieră, fiind descoperită de Mazarin, mareşalul îşi pierdu postul. Tot ceea ce mai putu obţine mareşala de Hocquincourt, soţia sa, de la Mazarin, fu să încredinţeze postul de guvernator fiului ei, marchizul de Hocquincourt, pe care cardinalul îl ştia foarte fidel regelui şi demn de încrederea sa.

Tatăl — după această nefastă întîmplare — se trezi într-o situaţie dintre cele mai nefericite. Dizgraţierea şi galanteria n-au făcut niciodată casă bună. Pasiunea pe care-o avusese pentru doamna de Châtillon, îi trecu brusc. Rivalii şi necazurile îl răcoriseră. Văzu şi el că făcuse un

[1] Muri de friguri, în cîteva zile. Odată cu el s-a stins şi neamul ducelui de Epernon, pe care Henric al III-lea îl copleşise cu atîtea onoruri.

pas greşit, dar nu mai avea cum să mai dea înapoi. Se duse deci la Hesdin, pentru a aţîţa mînia lui La Fargue şi a lui la Rivière ; dar văzînd că aceştia nu voiau să-l trateze ca pe şeful lor, trecu în Flandra, unde fu bine primit de prinţul de Condé şi de spanioli, care-i oferiră bani grei şi funcţia de mare judecător, în Gand. Soţia şi fiul său îi salvară averea ; şi cum Curtea se îndreptă, în primăvară, către frontieră, pentru a reîncepe războiul, regele îi porunci mareşalului de Hocquincourt să-l urmeze şi-i dădu şi o sumă mare de bani ca să i se supună.

Capitolul XVI

(1658). — Regele şi regina la oaste. — Reintrarea în graţii, a duelui de Beaufort. — Asediul oraşului Dunkerque. — Sărăcia regelui. — Victoria lui Turenne asupra spaniolilor comandaţi de Condé şi de don Juan de Austria (14 iunie). — Moartea mareşalului de Hocquincourt. — Capitularea oraşului Dunkerque. — Curtea se reîntoarce la Compiègne. — Cucerirea oraşului Gravelines. — Moartea lui Cromwell. — Curtea se reîntoarce la Paris. — Pasiunea regelui pentru domnişoara Mancini. — Proiectul de căsătorie al regelui cu Margareta de Savoia. — Regele pleacă la Lyon ca s-o vadă pe această prinţesă. — Ana de Austria îl însoţeşte. — Întîlnirea celor două Curţi, cea a Franţei şi cea a Savoiei. — Spania începe a se nelinişti din pricina acestui proiect de căsătorie. — Regele vrea, în ciuda mamei sale, să se însoare cu Margareta de Savoia. — Pimmentel o propune pe Infanta Spaniei. — Regele acceptă. — Bucuria reginei. — Gelozia domnişoarei Man-

cini. — Atitudinea plină de noblețe a Margaretei de Savoia. — Sosirea ducelui de Savoia la Lyon. — Curtea se reîntoarce la Paris. — Succesul lui Turenne în Flandra.

Regele și regina porniră la drum, chiar a doua zi după Paști. Renunțară la odihnă mai devreme ca de obicei, urmărind ca, prin prezența lor, să prevină succesul de care s-ar fi putut bucura mareșalul de Hocquincourt. Înainte de a pleca, îl primiră pe ducele de Beaufort care fusese exilat vreme îndelungată. Acesta dădu dovadă de multă fermitate și trufie, necăutînd în nici un fel să-și atragă prietenia lui Mazarin. Ba o vreme chiar nici nu voi să-l vadă ; pînă la urmă, acceptă să se împace cu el, numai după ce cardinalul acceptă să-i acorde unele avantaje. Ducele de Vendôme, tatăl său, dorind să-și revadă fiul la Curte, îl rugă pe Mazarin să-i îngăduie acestuia să vină la Paris. Ministrul dădu uitării urile din trecut, și-l privi pe ducele de Beaufort doar ca pe fratele ducelui de Mercoeur, bărbatul răposatei sale nepoate. După ce se împăcă cu el, îi încredință conducerea Amiralității, pe care ducele de Vendôme o deținuse în timpul războiului.

Regele se opri mai întîi la Amiens, unde stătu o vreme, gîndindu-se cum să pună mîna pe Hesdin. Apoi se prezentă el însuși în fața acelei cetăți ; dar cei dinăuntru se ținură tare și nu-i acordară respectul datorat [1]. Mazarin, văzînd că treaba se încurcă, îl sfătui pe rege să se îndrepte către Calais și să se gîndească la un plan mult mai grandios și anume cucerirea orașului Dunkerque, pe care urma să-l atacăm odată cu englezii, pentru ca mai apoi, după ce avea să fie cucerit, să i-l lăsăm lui Cromwell.

Acest plan displăcu tuturor oamenilor de bine, care nu se sfiiră să-l țină de rău pe Mazarin pentru acest plocon pe care voia să i-l facă unui vechi dușman al Franței, unui eretic și unui uzurpator ; dar cardinalul își avea motivele

[1] Ba mai mult decît atît, la somațiile regelui de a se preda, îi răspunseră cu lovituri de tun (n.ed.fr.).

sale : credea că fără acest lucru îi va fi cu neputinţă să salveze Statul de necazurile care-l aşteptau din partea lui Cromwell, iar pe de altă parte, era convins că, procedînd astfel, îl va sili pe regele Spaniei să încheie pace.

Cei care se arătară nemulţumiţi de legătura dintre englezi şi noi, susţinură că puteam avea toate motivele să ne temem că oraşul Dunkerque, odată dăruit englezilor, nu făceam altceva decît să întărim forţele vecinilor noştri, care ne iubeau ca sarea în ochi, şi că, datorită acestor motive, pe care sigur că Mazarin le-a examinat cu multă atenţie, englezii au trecut Marea Mînecii, iar noi am asediat oraşul Dunkerque. Acest fapt, care s-a bucurat de un succes deplin, putea fi funest Franţei.

Tot atunci, regele porni să-şi viziteze oştirea. Începu cu oraşul Mardick, unde rămase cîtăva vreme. Mirosul, în acest oraş, era de nesuportat, din pricina celor ce se prăpădiseră cu un an în urmă şi care, îngropaţi de mîntuială, în nisip, nu apucaseră să putrezească, fiindcă fusese o secetă cumplită. La Mardick, nu exista mai nimic din cele necesare : nu era apă, nu era nimic de mîncare, iar căldura era groaznică. Mazarin, care în orice împrejurare era obsedat de ideea de a face rost de cît mai mulţi bani, îşi dădu seama că de aici putea trage foloase serioase, dacă-şi va asuma sarcina aprovizionării ostaşilor ; făcu deci imediat rost de alimente şi începu să vîndă armatei, carne, vin, apă proaspătă şi pîine, cîştigînd o mulţime de bani. Sigur că alimentele erau foarte scumpe nu numai la Mardick, ci chiar şi la Calais, unde mîncarea costa enorm. Cît timp a stat la Mardick, regele a trăit la fel ca un simplu ostaş ; mînca la Mazarin sau la vicontele de Turenne, n-avea slugi şi nici farfurii şi tacîmuri de argint. Cînd îşi vizita oastea, întîlnea adesea unii soldaţi care arătau groaznic : şi nu putea să-i ajute cu nimic, fiindcă n-avea niciodată un sfanţ în buzunar. Dar mai grav decît toate era faptul că Mazarin încerca să-l influenţeze pe rege în rău, străduindu-se să-i smulgă din suflet orice sentiment de milă sau

de compasiune ; lucru cît se poate de periculos, fiindcă ostaşul nu mai e dispus să-şi dea viaţa pentru un stăpîn care se zgîrceşte la cîţiva pistoli.

Prinţul de Condé şi don Juan, împreună cu toate forţele Spaniei, se îndreptară către Dunkerque, pentru a-i împiedica pe francezi să cucerească oraşul. Vicontele de Turenne îl avertiză pe Mazarin şi-i spuse că el era de părere să se lupte. Cardinalul, vigilent şi abil, aflînd pe această cale, cît şi prin agenţii săi, că duşmanii veneau de fapt să-l caute pe el, fu de aceeaşi părere şi trimise ordin lui Turenne să dea bătălia. Acest mare căpitan, care în astfel de ocazii se acoperea întotdeauna de lauri, ieşi din tranşee ca să atace armata spaniolă ; dar, spre surprinderea lui, aceasta nu voi să accepte lupta. Mareşalul de Hocquincourt, singurul care o luase înaintea celorlalţi, ca să recunoască liniile noastre, fu şi singurul care-şi pierdu viaţa, murind cu regretul că-l trădase pe rege. Mai trăi cîteva zile, în care se căi amarnic ; regele îl iertă, aşa că, pînă la urmă, putu să fie înmormîntat la Notre-Dame-de-Liesse.

Cu toată vitejia şi fermitatea de care a dat dovadă, prinţului de Condé i-a fost cu neputinţă să stăvilească deruta soldaţilor săi, iar această derută a fost mare. Ducii de York şi de Glocester, care făceau şi ei parte din această oaste, săvîrşiră fapte demne de istorie. Această victorie strălucită a lui Turenne, insuflă putere regelui, doborî oastea spaniolă, ne asigură cucerirea oraşului Dunkerque şi ne puse pe urma păcii. În 14 iunie, această veste plină de bucurie, ajunse la Paris. Ea fu în curînd urmată de capitularea oraşului, care se predă la scurtă vreme după asta. Regina nu mai avu însă cînd simţi această bucurie. pentru că, în 22 ale lunii, regele se îmbolnăvi : avea tot timpul febră mare, urmată de o spuzeală puternică, ceea ce-i făcu pe cei din jur să se teamă pentru viaţa lui. Oboseala şi neajunsurile pe care le îndurase la Mardick şi în locurile unde se dusese să-şi viziteze armata, duhoarea, căldura infernală de acolo, l-au pus la pat. Timp de cinci-

sprezece zile s-a aflat în mare primejdie, iar regina s-a perpelit cum numai o mamă care-şi iubeşte cu patimă fiul, se poate perpeli. Îşi făcuse planul ca, în cazul în care regele s-ar prăpădi, ea să se retragă la Val-de-Grâce ; cu acest prilej, îmi mărturisi cît fusese de mişcată de atitudinea micului Monsieur, care-i arătă o afecţiune deosebită şi care părea cumplit de speriat, ca nu cumva fratele său să se prăpădească. Cînd regina îi spuse să nu se apropie de el de teamă să nu se molipsească, Monsieur începu să plîngă ; şi plînse cu atîta jale şi disperare, încît trecu multă vreme pînă să poată rosti un cuvînt. Reginei, de la care am aflat aceste lucruri, i-a plăcut această purtare şi a fost profund mişcată de bunătatea lui. Începînd din acel moment, începu să-l iubească cu mult mai multă dragoste, decît înainte. Regele bău de două ori nişte vin emetic, puţin folosit pe vremea aceea, şi către 8 iulie începu a se însănătoşi. Această însănătoşire pricinui multă bucurie reginei-mame, lui Monsieur, fratele regelui, cît şi întregii Franţe. Mazarin se bucură şi el, deşi interesele sale păreau a fi mai presus chiar şi decît boala regelui ; căci, cu acest prilej, făcu unele lucruri care-l dezonorară rău de tot. Cum nu cuteza să spere nimic de la tînărul Monsieur, trimise să i se aducă toate comorile şi mobilele de preţ din Paris, ca să le poată trimite la Vincennes. Bineînţeles că-şi luă toate măsurile de siguranţă, apelînd la mareşalul Du Plessis, preceptorul tînărului Monsieur ; acesta îi făgădui marea cu sarea şi se duse să-i viziteze pe toţi cei care erau în graţiile stăpînului său, în special pe contele de Guiche, căruia Mazarin îi promise nişte lucruri ce păreau dictate de un suflet josnic şi laş. După fericita vindecare a regelui, Curtea se reîntoarse la Compiègne, unde majestăţile lor primiră primele dovezi ale bucuriei publice. Nu rămaseră prea mult în acel loc, pentru că regele voia să se arate poporului său, aşa că plecă la Fontainebleau. Boala nu păru să-l fi schimbat deloc. De îndată ce putu ieşi la aer, puterile îi reveniră văzînd cu ochii. Iar cînd ajunse la Paris, eu însămi, care

nu-l văzusem bolnav, fiindcă nu fusesem în acea călătorie, l-am găsit neschimbat, gras și frumos ca de obicei. Regele era serios, grav și foarte amabil. Măreția și calitățile sale impuneau respect celor care-l vedeau. Vorbea puțin și bine. Cuvintele sale erau destul de convingătoare pentru a inspira fie dragoste, fie teamă, după cum erau de blînde sau de aspre.

Cardinalul Mazarin rămăsese la graniță pentru a pune capăt asediului cetății Gravelines, care fusese atacată de mareșalul de la Ferté. Acest loc întărit fu într-adevăr atît de bine încolțit, încît, în 30 august, se predă. După această expediție, ministrul se întoarse la Fontainebleau, lîngă rege și regină, cam la cincisprezece zile după sosirea lor.

Ducele de Modena, care comanda armata regelui, în Italia, și care-l avea pe ducele de Navailles ca locotenent general, cuceri și el orașul Mortare, care se predă în ziua de 25 august.

În timpul ședерii regelui la Fontainebleau, sosi vestea morții lui Cromwell. Deși mulți se bucurară, începînd cu regina Angliei și cu slujitorii acesteia, Mazarin păru supărat, ba chiar dădu de înțeles că nu era deloc de acord cu bucuria aceea publică.

Dar iată că avu plăcerea s-o vadă pe nepoata sa, prințesa de Conti, născîndu-i un prinț de sînge, care se număra printre moștenitorii Coroanei. Moartea acestui copil [1], care nu trăi decît cîteva zile, îl obligă pe Mazarin să se ducă să-și viziteze nepoata. Și cum era convins că aerul de la Fontainebleau nu era bun, îl rugă pe rege să vină la Paris, avînd să-i comunice unele lucruri deosebit de importante. Regele se duse, dar nu dormi decît o noapte la Vincennes. Apoi, reîntorcîndu-se la Fontainebleau, o convinse pe

[1] N-a trăit decît nouă zile. „Venise pe lume plin de bube, din cap pînă în picioare. Tot atunci muri și Cromwell. Moartea micului de Conti salvă afrontul adus Curții de a purta doliu după cel care-l decapitase pe regele său". (*Memorii* de Mademoiselle, 1658 n.ed.fr.).

regină să vină împreună cu el, la Paris, așa că, în 23 septembrie, toată Curtea sosi în capitală.

Cum Parlamentul n-avea de doi ani prim-președinte, cardinalul — ca să-și mai spele din păcate, în ochii oamenilor, vrînd să arate că el știe să răsplătească virtuțile și meritele — vru să pună în fruntea acestui important corp legiuitor un șef care să fie aprobat de toată lumea. În acest scop, își aruncă ochii asupra lui Lamoignon, magistrat, care se bucura de stima tuturor, pe care pînă atunci și-o cucerise prin abilitatea și integritatea sa.

Procurorul general Fouquet, supraintendent al Finanțelor — unul dintre primii care l-au propus — ridică în slăvi calitățile lui Lamoignon pentru a-l convinge pe cardinal să-l numească, măgulindu-l și lăudîndu-l că făcuse o alegere atît de bună.

Regele, după aventura sa cu domnișoara de La Motte, se mai întorcea, din cînd în cînd, să-i mai facă curte contesei de Soissons, așa, ca să facă și el ceva și să nu-și simtă inima goală. Dar iată că, în timpul șederii sale la Fontainebleau, păru să se atașeze de o altă nepoată a cardinalului. Discuta tot timpul cu ea și, în ciuda urîțeniei sale — care, orice s-ar spune, pe vremea aceea era într-adevăr demnă de milă — n-o slăbea o clipă din ochi. Această fată, cam necioplită și repezită, era îndrăzneață și isteață foc. Afecțiunea ei pentru rege începu a o mai șlefui, iar firea ei impetuoasă o ajută să-i dovedească tînărului Ludovic, că nu era deloc insensibilă la atențiile sale. Regele băgă de seamă acest lucru. Fiind obligat să recunoască puterea unchiului, trebuia să se poarte bine cu nepoatele sale. Și tot purtîndu-se bine, iată-l ajuns într-o situație care fu cu atît mai de invidiat pentru tînăra Mancini cu cît, dorind din toată inima, să placă celui mai mare și mai frumos rege din lume, avu satisfacția de a-și împlini visul și de a-și vedea răsplătite graba și ușurința cu care acceptase să i se facă curte, bineînțeles, cu unele limite din partea regelui. Unii chiar au și spus că în această dragoste, atît

de pătimașă, regele fusese cel care avusese înțelepciunea de a nu întrece măsura, și nu fata, care se angajase fără teamă, în această aventură, fiind sigură de virtutea tînărului suveran. Fata văzuse dealtfel, că simpatia pe care Ludovic i-o arătase, mai înainte surorii sale, contesa de Soissons, departe de a-i cășuna vreun necaz, dimpotrivă, o ajutase să-și facă o situație strălucită. De ce nu s-ar fi întîmplat și cu ea la fel ?

În vreme ce regele era prins în mrejele acestei pasiuni violente, toată Europa aștepta cu nerăbdare să vadă pe cine va alege de soție. Și toate prințesele care aveau motive să aspire la această onoare, stăteau cu sufletul la gură, să vadă pe cine va pune ochii regele.

De multă vreme, ducesa de Savoia îl tot presa pe Mazarin să-l însoare pe Ludovic cu fiica ei, Margareta. Această prințesă era mai mare decît sora ei, ducesa de Bavaria, pe care ducele o luase de nevastă, fiindcă era frumoasă, ceea ce nu se putea spune despre Margareta care era pur și simplu, urîtă. Regele — care spusese întotdeauna că ar vrea o nevastă frumoasă — părea totuși decis să ia și una mai puțin frumoasă. Mazarin — care nu voia să-l însoare decît atunci cînd n-avea să mai aibă încotro — era gata s-o prefere pe această prințesă tuturor celorlalte. Nepoata sa, contesa de Soissons se măritase cu băiatul cel mai mare al prințului Thomas, unchiul tînărului duce de Savoia, iar copiii ei urmau să fie moștenitorii acestui prinț. Celelalte nepoate urmau și ele să se mărite cu diverși prinți din Europa, dar chiar să pună pe una dintre ele pe tronul Franței, parcă nu cuteza, deși inima îi dădea întruna ghes. Oricum, deocamdată se oprise asupra prințesei Margareta, fiind cea mai modestă pretendentă și putînd oricînd concura cu nepoata lui, Maria, pe care regele o iubea cu înfocare. Făgădui deci doamnei de Savoia nu chiar tot ce-i cerea, ci doar să i-l dea pe rege ca ginere. Regina — acționînd ca orice mamă, nu se gîndea decît la foloasele pe care le-ar putea avea fiul ei. Dorise întotdea-

una, cu patimă, pacea și pe Infanta Spaniei, ca pe singura soție demnă de fiul ei ; dar după felul cum vorbea despre acest lucru, era lesne de înțeles că nu trăgea nădejde ca dorința să i se împlinească vreodată. Pînă atunci, această căsătorie i se păruse imposibilă, pentru că regele Spaniei n-avea nici un fiu și pentru că Infanta, nepoata sa, trebuia să urmeze la tron. Dar, de puțină vreme, tînăra soție a fratelui său îi născuse un băiat ; așa că această căsătorie devenise un lucru la care se putea nădăjdui, deși existau puține speranțe că s-ar putea realiza, din pricina principiilor de neclintit ale spaniolilor, care nu voiau încuscriri menite să-i oblige la cine știe ce sacrificii.

În lipsa Infantei, regina ar fi preferat-o mai curînd pe fata reginei Angliei, care-i era foarte dragă, pentru că această tînără prințesă părea să aibă, pe atunci, un asemenea respect față de regină, cum n-avea nici pentru propria ei mamă. Singurul care nu se arăta a fi de acord era regele, sau mai curînd Mazarin, care nu avea nici un interes să-și îndrepte privirile în acea parte. Regina dimpotrivă, avea obiceiul să spună că dacă nu putea s-o aibă ca noră pe nepoata sa, o dorea pe fata reginei Angliei și că singurul ei necaz consta în faptul că n-avea cu trei ani mai mult, ca să-i placă regelui, ce părea s-o neglijeze fiindcă era mult mai tînără decît el, care dorea o fată mai împlinită. Cardinalul, cunoscînd ofu reginei și știind că numai Infanta ar putea-o mulțumi, dori să-i satisfacă dorința, deși știa că se aștepta la dificultăți mari. Ca să-l determine pe regele Spaniei să deschidă primul vorba, despre această căsătorie, trebuia să arate în mod public, că regele Franței voia să se însoare cu altcineva. Cardinalul plănui deci acea călătorie la Lyon, pentru a-i pune în legătură pe rege cu prințesa Margareta de Savoia, obligîndu-l, în felul acesta, pe regele Spaniei, să deschidă gura. Acționînd în acest fel, făcu tot ce putu ca s-o mulțumească pe regină. Deci cardinalul începu să i-o fluture prin fața ochilor majestății sale catolice, pe prințesa de Savoia.

Dacă regele Spaniei rămînea mut (ceea ce se putea foarte bine întîmpla), atunci avea să-l lase pe rege să ia pe cine voia el. În plus, era convins că, deşi urîţică, Margareta de Savoia va şti să-l facă pe rege fericit, pentru că era plăcută, spirituală şi plină de înţelepciune.

Socotind că în această călătorie la Lyon, cardinalul o va mulţumi pe regină, căreia îi datora toată măreţia sa, făcînd-o sau soacra nepoatei sale Infanta, sau soacra verişoarei primare a nepoatei sale, îi spuse regelui ce avea de gînd. Dar, cum era şi de aşteptat, Ludovic prefera să fie satisfăcute interesele sale şi nu cele ale reginei. Mazarin ţinea să-l însoare pe rege cu Margareta şi pentru a evita o căsătorie cu prinţesa Angliei pe care n-o putea suferi şi care, crescînd, dădea semne că va deveni frumoasă şi, deci, va putea să-i placă foarte mult regelui şi să-l domine.

Domnişoara de Orléans, cea de a doua fiică a ducelui de Orléans, despre care de asemenea i se vorbea destul de des, era şi ea o partidă demnă de un rege ; în plus, era foarte frumoasă, foarte bogată şi avea exact vîrsta potrivită. Dar cardinalul nu voia să ofere o coroană ducelui de Orléans, care nu-l putuse suferi niciodată. Ştia că multe persoane de la Curte doreau această căsătorie, foarte potrivită, atît pentru viţa aleasă cît şi pentru frumuseţea deosebită a prinţesei. Dar el nu voia să satisfacă dorinţele curtenilor, fiindcă ţinea ca viitoarea regină să-i fie recunoscătoare numai lui pentru fericirea ei.

Mademoiselle, fiica mai mare a ducelui de Orléans, care luase parte pînă şi la război, în nădejdea că va deveni regina Franţei, fusese scoasă din cauză, fiindcă era cu unsprezece ani mai mare decît regele. Mademoiselle se consolase cu soarta ei, dar nu putea suporta durerea de a o vedea pe sora sa mai mică ocupînd un asemenea loc. Sigur că ar fi dorit să vadă pe tron orice altă prinţesă, numai pe soră-sa nu. Căci gelozia iscată de amorul propriu, făcuse să amuţească glasul sîngelui, fiindu-i peste putinţă să îndure o asemenea umilinţă. Cardinalul le dădu atunci pe

cele două surori, deoparte ; dar regina Angliei, care se arată de acord ca Ana de Austria s-o prefere pe Infanta Spaniei, în locul fiicei sale, nu putu suporta — decît cu o adîncă mîhnire — ca prinţesa Margareta de Savoia, nepoata sa, inferioară fiicei sale atît ca neam, cît şi ca fizic, să fie preferată acesteia. Şi deşi n-a spus nimănui nimic, s-a simţit îngrozitor de umilită şi de nedreptăţită.

Mai exista şi în Portugalia o prinţesă care ar fi vrut să se mărite cu regele. Comminges — care era pe atunci ambasador în Portugalia — i-a trimis reginei un portret al acestei prinţese, în care părea frumoasă, deşi nu era cîtuşi de puţin ; mai tîrziu, mi-a povestit că regina Portugaliei îi oferise o avere princiară, dacă va izbuti s-o facă pe fiica sa regina Franţei ; şi că, neputîndu-şi înfrînge ciuda, auzind de călătoria regelui la Lyon, ea îi spuse într-o zi că era pur şi simplu uluită, că regele Franţei putuse face o alegere atît de modestă.

Domnişoara Mancini, deşi nu era prinţesă, era la fel de neliniştită ca şi celelalte fete de neam mare. Şi deşi era mai prejos decît toate, nutrea nădejdi chiar mai mari decît ele. Nu-l părăsea o clipă pe rege, îl urma pretutindeni, iar tînărului părea să-i placă foarte mult acest lucru. Slăbiciunea pe care o aveau unul pentru celălalt, începu a nu mai fi pe placul reginei, care — după cum am observat — îşi manifestă făţiş nemulţumirea.

Nevasta pe care se părea că fiul ei şi-o va lua, pînă la urmă, din Savoia, nu-i plăcea, însă domnişoara Mancini — care părea că se vîrîse destul de adînc în inima regelui — îi plăcea şi mai puţin. Faptul că nu-l părăsea o secundă, îl îndurera nespus pe rege, care ştia că în curînd avea să se însoare cu Margareta de Savoia. Deşi era nepoata celui mai puternic om din Franţa, regina mărturisi doamnelor sale de onoare cît de mult îi displăcea această fată. Faţă de Margareta de Savoia, despre care avea cu totul altă părere, nu-şi manifestă făţiş nemulţumirea, spunînd doar, că nu fusese rostit încă ultimul cuvînt şi că cel mai important

lucru era ca regele să se arate bucuros și mulțumit de viitoarea lui soție.

La început — din pricină că reginei îi repugna această căsătorie — nu vru să meargă la Lyon ; apoi se răzgîndi și se hotărî să meargă doar pentru a rupe tratativele. Dar omul propune și Cel-de-Sus dispune : căci celor două săptămîni — cît fu obligată să mai întîrzie la Paris, pentru a-și pune în ordine echipajul — li s-a datorat faptul că noi am căpătat-o ca regină, pe Infantă ; în cincisprezece zile, trimisul regelui Spaniei ajunse la Lyon, exact la vremea potrivită ca să rupă înțelegerea cu prințesa de Savoia. Într-una din acele zile, cînd regina se pregătea de plecare, mi-am luat libertatea și i-am spus că-mi părea rău s-o văd că face atîta drum degeaba, într-un anotimp atît de friguros ; ea îmi făcu cinstea să-mi răspundă, apucîndu-mă de mînă :

— De ce-mi spui acest lucru, tocmai dumneata care ții atît de mult la mine ? Nu vezi că sînt totuși obligată să mă duc ?

Călătoria fiind deci hotărîtă, toată Curtea porni spre Lyon, în 25 octombrie. Doamna de Savoia, la rîndul ei, era și ea destul de neliniștită, temîndu-se ca nu cumva să intervină ceva și căsătoria să nu se mai facă. Vedea că Mazarin avea tot interesul s-o mărite pe Margareta cu Ludovic. La Infantă nici nu se gîndea, așa că era oarecum convinsă că Margareta, fiind o fată plină de calități, va deveni pînă la urmă, regina Franței. Cei care o văzuseră, vorbeau frumos despre ea. Spuneau că era o tînără foarte chibzuită și cu multă judecată și că dacă nu era frumoasă, era în schimb o persoană foarte amabilă și foarte plăcută. În sfîrșit, doamna de Savoia nădăjduia ca această călătorie să-i fie cu folos, netrecîndu-i o secundă prin minte că regele, regina și Mazarin, care făceau atîta drum, ar fi putut s-o dezamăgească.

Prințesa Margareta — așa cum am aflat mai tîrziu — gîndea exact invers decît mama sa : presimțea că această

călătorie, va avea urmări triste ; isteață din fire, se și vedea expusă pericolului de a nu fi pe placul regelui, știindu-se cît era de urîtă, așa că această călătorie i se păru inutilă. S-a aflat mai tîrziu, că ea n-a vrut pentru nimic în lume să meargă la Lyon, ba, la un moment dat, s-a prefăcut chiar a fi bolnavă. Cu toate împotrivirile sale, n-a putut evita însă această umilință ; s-a bucurat totuși de stima tuturor celor care au cunoscut-o la Lyon ; și dacă n-a putut deveni regina unui mare regat, s-a bucurat în schimb de reputația că ar fi fost oricînd demnă să fie, ceea ce nu era chiar un lucru de nimic.

Curtea Franței ajunse deci la Lyon în 23 noiembrie, iar Curtea din Savoia în 28 ale aceleiași luni. Cînd s-a aflat că doamna de Savoia era doar la trei leghe de Lyon, cardinalul a plecat s-o întîmpine. Cînd s-a aflat la o leghe de oraș, i-a ieșit înainte tînărul Monsieur, iar cînd a ajuns la o jumătate de leghe, a fost întîmpinată de rege și de regină. Cînd regele auzi că se află atît de aproape de Lyon, se urcă pe cal și goni pînă ajunse la cîțiva pași de trăsura prințeselor din Savoia. Imediat ce-l zăriră, ele opriră trăsura și coborîră toate trei ca să-l salute. Căci doamna de Savoia o luase cu sine și pe cealaltă fată a sa, acum văduvă, care — din rațiuni de Stat — urma să se mărite cu unchiul ei, prințul Maurice, care fusese numit cardinal de Savoia. Regele ardea de nerăbdare s-o vadă pe cea care-i fusese predestinată. După saluturile de rigoare și după ce-o privise cu multă atenție pe tînăra Margareta, Ludovic se înapoie lîngă trăsura mamei sale ; satisfăcut de ce văzuse, îi spuse acesteia, foarte vesel :

— Să știi, mamă, că e o persoană foarte plăcută ; seamănă leit cu portretul ! E un pic cam scundă, dar asta n-o împiedică deloc să fie binefăcută.

De îndată ce trăsurile ajunseră una lîngă alta, doamna de Savoia coborî odată cu Ana de Austria. Doamna de Savoia se înclină atît de adînc în fața reginei noastre, încît aproape că îngenunchie, apoi îi luă mîna și i-o sărută cu

foarte mare respct. Regina o îmbrăţişă, iar cele două prinţese o salutară, punînd un genunchi pe pămînt. Mademoiselle o salută pe doamna de Savoia, care-i era mătuşă, iar cele trei prinţese se îmbrăţişară, fiind rude foarte apropiate.

Regina noastră se urcă din nou în trăsură, după ce o pofti alături pe doamna de Savoia. Mademoiselle luă loc, în spatele lor, alături de doamna de Carignan care-i ieşise înaintea doamnei de Savoia, ca rudă apropiată, prin bărbatul ei. Monsieur cel tînăr, mergea călare lîngă portiera unde se afla prinţesa Louise, văduva. Regele mergea călare, lîngă cealaltă portieră, unde se afla prinţesa Margareta. În timpul drumului, păru vesel şi, contrar obiceiului său, vorbi tot timpul cu tînăra prinţesă. Regina — care era atentă la tot ceea ce făcea regele — îmi spuse, după ce se întoarse la Paris, că fusese foarte mirată să-l vadă atît de vorbăreţ pe rege şi, mai ales, să-i vadă pe cei doi tineri că s-au înţeles atît de bine, de cum s-au văzut.

După mărturisirile celor care au fost de faţă la această întrevedere, cît şi ale reginei-mame, prinţesa Margareta li s-a părut tuturor — în acele prime momente — că avea o statură frumoasă şi bine alcătuită. Toţi au spus, de asemenea, că avea ochi frumoşi şi sprîncene la fel de frumoase, dar că obrajii îi erau puţin căzuţi, lucrul acesta moştenindu-se — prin mama sa — de la Bourbonii din care se trăgea. Avea o gură cam mare, cu buze groase, tenul măsliniu, dar destul de curat şi de plăcut la pipăit şi un nas foarte urît. Cineva — nu mai ştiu cine — care se afla în trăsura reginei, îmi spuse că li se păruse tuturora cam mîndră şi deloc stînjenită că era obiectul atenţiei atîtor perechi de ochi.

Toată această companie regală sosi în cea mai perfectă ordine, la Lyon ; toţi cei aflaţi în acea suită, au spus că măreţia Curţii noastre şi strălucirea Curţii din Savoia, care se împodobise cu tot ce avea mai de preţ, erau demne de văzut şi că-ţi luau, pur şi simplu, ochii. Cele două Curţi

coborîră din trăsuri la locuinţa reginei, unde doamna de Savoia mulţumi, în mod public, regelui şi cardinalului, pentru că-i înapoiaseră oraşul Torino, exagerînd cît era de obligată faţă de Franţa, uzînd de toate linguşelile ce se pot imagina, lucru ce nu plăcu deloc Anei de Austria, care nu putea să sufere laudele, cuvintele umflate şi fasoanele. Doamna de Savoia nu uită nimic din tot ceea ce-l putea face pe Mazarin să se umfle în pene, mulţumindu-i şi răsmulţumindu-i pentru faptul că-i restituise acel oraş. După ce schimbară cîteva cuvinte, regele şi Monsieur cel tînăr le conduse la locuinţa lor şi totul, în seara aceea, fu consacrat doamnei de Savoia şi prinţesei Margareta.

Dar bunul Dumnezeu, care-i sortise pe regele nostru unei alte prinţese — prima din Europa şi cea mai puternică din lume — orîndui în aşa fel lucrurile, încît, regele Spaniei, auzind de călătoria reginei Franţei, la Lyon, să se sperie ; am aflat mai tîrziu, de la viitoarea noastră regină, că tatăl ei — auzind că Ludovic al XIV-lea se ducea în peţit — spusese : *„Esto no puede ser, y no sero !“* (Asta nu se poate şi nici nu se va putea !) Infanta, de cînd ne-a devenit regină, mi-a făcut cinstea de a-mi spune că aceste vorbe i-au mers drept la inimă, fiindcă acea călătorie a regelui Franţei, la Lyon, îi stătea ca un ghimpe în suflet, Avea un fel de presimţire că Ludovic va fi bărbatul ei şi mai ştia că, dintre toate prinţesele lumii, numai ea era demnă de el.

Regele Spaniei, dorind să-şi concretizeze afirmaţia, lăsă deoparte fineţurile şi spuse răspicat că voia pace. Îi porunci deci lui don Antonio Pimmentel să plece în Franţa, să discute clar cu Mazarin şi să-i ofere şi pacea, şi pe Infantă. Pimmentel — pe care l-am văzut mai apoi la Saint-Jean-de-Luz — mi-a spus că, cunoscîndu-l pe cardinal de multă vreme, îl tot asigurase pe stăpînul său de bunele intenţii ale acestuia, că Mazarin dorea în mod sincer, să pună capăt războiului ; că miniştrii de la Curtea Spaniei se supăraseră pe el, pentru că vorbise astfel şi că

fusese cît pe-aci să-şi piardă şi viaţa, şi averea. Dar că regele, stăpînul său, auzind de călătoria la Lyon, nu mai ţinuse seama de părerea nimănui şi că-l expediase atît de grabnic în Franţa, încît, bietul Pimmentel, plecase fără acte şi fără paşaport, putînd fi luat oricînd prizonier. Dacă i s-ar fi întîmplat un asemenea necaz, sigur că ar fi cerut să fie dus imediat la cardinal ; aşa încît, fie că era liber, fie că era prizonier, avea să găsească el mijlocul să trateze cu Mazarin căsătoria pe care era autorizat să i-o propună. Pimmentel se pricepu însă să se deghizeze atît de bine şi călători cu atîta grabă, încît ajunse la Lyon în aceeaşi zi cu doamna de Savoia, ba chiar la aceeaşi oră, cea dintîi venind pe drumul dinspre Savoia, cel de al doilea, pe drumul dinspre Spania. Cele două puteri erau sortite să se combată una pe alta, iar regele urma să fie preţul celei care avea să învingă. Cum erau totuşi inegale, n-avem de ce ne mira că Spania a ieşit victorioasă şi că măreţia fără seamăn a Infantei şi pacea au fost de preferat prinţesei Margareta care, oricum, nu se putea compara cu acea fată de rege şi nepoată a atîtor regi şi împăraţi, şi nici cu frumuseţea ei, care era într-adevăr deosebită.

Pimmentel nu apucă să-l vadă pe cardinal, decît a doua zi după sosirea doamnei de Savoia. Unii spun că l-ar fi văzut mult mai curînd, dar că Mazarin îi ascunsese acest lucru reginei. Nu ştiu precis, aşa că nu pot să mă pronunţ în nici un fel ; dar nu cred totuşi să fi apucat să-l vadă înainte de a doua zi. Acest ministru al Spaniei cunoştea pe unul dintre slujitorii cardinalului, pe nume Colbert [1]; se duse la el, îi spuse că venise cu treburi importante, iar acesta îl înştiinţă imediat pe Mazarin. Cardinalul — care ardea de nerăbdare să afle cu ce scopuri venise — îl primi imediat.

[1] Colbert, cel mai de seamă ministru al lui Ludovic al XIV-lea, era în acel moment, intendentul lui Mazarin. Născut la Reims, în 1619, n-avea — în acea epocă — nici patruzeci de ani. A murit în 1683.

În vremea asta, Ana de Austria era grozav de mîhnită și de nemulțumită de întîlnirea cu doamna de Savoia.

Prințesa Margareta nu-i plăcea. Era mult prea urîtă ; și chiar dacă n-ar fi fost, știa că, dacă fiul ei se va însura cu ea, războiul dintre Franța și Spania va izbucni cu și mai multă furie decît înainte. Vedea, în fiul ei, una din cele mai strălucite partide de pe pămînt ; prințesa Margareta ce avea în schimb ? Era virtuoasă, de neam ales, dar nu stătea nici la degetul cel mic al Infantei. Fusese respinsă pînă și de ducele Bavariei, care se însurase cu sora ei mai mică, fiindcă era frumoasă. Nu-și putuse da seama, în timpul șederii sale la Lyon, dacă avea calități și care anume ; era cu atît mai mîhnită, cu cît pierduse nădejdea că nepoata sa, Infanta Spaniei, îi va dărui vreodată nepoți, care să fie din sîngele ei și după fiu, și după noră. Mai făcu totuși o încercare de a vorbi — în seara în care sosise doamna de Savoia — cu Mazarin și cu Ludovic despre opunerea ei la această căsătorie. Dar regele, care ardea de dorința de a se însura și care nu fusese cîtuși de puțin deranjat de urîțenia viitoarei sale soții, nici nu vru să audă de dorința reginei de a renunța la această căsătorie, ajungînd să-i spună pînă la urmă, verde, în față, că el era stăpînul și că se va însura cu cine va vrea el. Regina, care nu era plîngăcioasă din fire, izbucni în lacrimi, simțind o mîhnire fără margini la auzul acelor vorbe.

Dar iată că minunea care trebuia să se întîmple, se întîmplă. Discuția pe care Mazarin o avu a doua zi cu Pimmentel, îl făcu pe cardinal să-și schimbe atitudinea și o făcu pe regină să tragă nădejde că poate cerul îi va îndeplini dorința. În seara acelei zile, în care toate lucrurile și-au schimbat fața, cardinalul — intrînd la regină, care era dusă pe gînduri și melancolică — îi spuse rîzînd :

— Vești bune, doamnă, vești bune !

— Ce vești ? îl întrebă regina. Nu cumva va fi pace ?

— Mai mult, doamnă, mai mult ! Aduc majestății voastre și pacea, și pe Infantă !

E de prisos să vă mai spun ce à simţit regina la auzul acestei veşti. Presupun însă că bucuria i-a fost fără margini. Apoi, după ce regina şi cardinalul discutară o vreme împreună, îi spuseră şi regelui noutatea. Cînd află că era vorba de Infantă, nici nu mai vru să audă de prinţesa Margareta ; căci, oricît ar fi fost el de tînăr şi de fără minte, îşi dădu totuşi seama de distanţa uriaşă dintre Infantă şi acea prinţesă, aşa că nu mai şovăi o clipă şi-şi dădu pe loc consimţămîntul.

Domnişoara Mancini — care nu mai era chiar atît de slabă şi care avea mai mult foc în privire — se schimbase în bine. Dragostea o înfrumuseţase ; ba devenise chiar atît de îndrăzneaţă, încît să-şi îngăduie să fie geloasă ; îi făcu regelui reproşuri amare pentru uşurătatea sa şi pentru slăbiciunea pe care-o avusese, la început, pentru prinţesa Margareta [1]. Cum regele era sigur că această prinţesă nu-l va refuza, dragostea l-a făcut, în ziua aceea, să-i făgăduiască pătimaşei Mancini, că, de acum încolo, avea să fie foarte rece faţă de prinţesa Margareta. Şi, într-adevăr, se ţinu de cuvînt şi încă atît de tare, încît observă toată lumea. Căci cei care ne scriau din Lyon, după ce vorbiră de înflăcărarea din prima zi, trecură la schimbarea din cea de a doua zi. Dar cînd regele află că era sortit unei căsătorii ilustre şi cînd îşi dădu seama de avantaje, hatîrul pe care i-l făcuse domnişoarei Mancini, avu motive mult mai serioase ; aşa că, începînd din cea de a doua zi a sosirii sale, zi funestă pentru prinţesa Margareta, el fu de o indiferenţă totală faţă de ea. Domnişoara Mancini, la rîndul ei, admirînd fidelitatea regelui şi socotind că avea o putere nemăsurată asupra lui, îşi reluă vechile obiceiuri, de a fi tot timpul alături de el, de a discuta şi de a sta cît

[1] „Domnişoara Mancini veni să mă întrebe, în timp ce regele se afla la doamna de Savoia, dacă îi plăcuse prinţesa Margareta şi cum se purtase cu ea. Eu i-am spus : — Mie mi se pare că i-a plăcut ! apoi am aflat că i-ar fi spus regelui : — Nu vă e ruşine, sire, că vreţi să ne daţi o regină atît de urîtă ?“ (*Memorii* de Mademoiselle, 1658, n.ed.fr.).

mai mult împreună. Satisfacţia pe care o avea, de a se crede iubită, o făcu să-l iubească şi mai tare pe cel pe care şi aşa îl iubea mult prea mult. În vremea asta, prinţesa Margareta continua să fie stimată de toată lumea şi lăudată pînă şi de regină. Căci fie că regele nu se uita la ea, fie că-i vorbea, ea se purta tot timpul la fel de politicos şi de demn cu toţi cei din jur, fără însă a-şi mai da silinţa să placă. Cum legăturile de rudenie ale cardinalului cu doamna de Savoia erau puternice, cum acea călătorie, efectuată în ochii întregii Europe, era de fapt egală cu un angajament care-i obliga şi pe regină, şi pe ministru să-l onoreze, existau zile cînd se părea că acea căsătorie se va face, iar altele în care, datorită reginei, totul părea că se duce pe apa sîmbetei. Dar pe faţa tinerei prinţese nu se putea citi nici tristeţe, nici bucurie, căci nobila ei mîndrie n-o părăsea nici o clipă. Regina însăşi mi-a povestit toate aceste lucruri şi de la ea cunosc toate aceste amănunte.

În sfîrşit, cardinalul îi aduse la cunoştinţă doamnei de Savoia, obligaţia pe care-o avea regina de a aduce Europei pacea, adăugînd că Ana de Austria o prefera pe Infantă ca noră, în locul prinţesei Margareta. Îi mai spuse că dacă nu puteau încheia pacea, dacă negocierile nu duceau la rezultatul scontat, regele se angaja în scris, s-o ia de nevastă pe prinţesa Margareta. Regina îi vorbi şi ea doamnei de Savoia, cam în aceeaşi termeni, şi cum lucrul părea plauzibil şi logic, doamna de Savoia nu se supără. În timp ce-o ameţeau cu vorbe frumoase, înţelegerea cu spaniolii înainta în secret. Ducele de Savoia veni, la cîteva zile după mama sa, să-l viziteze pe rege. Fu bine primit şi căpătă reputaţia că ar fi un om amabil şi inteligent. Mademoiselle pretindea că prinţesele de Savoia nu aveau rang mare, decît pentru că erau nepoatele prinţilor Franţei ; ea se socotea mult mai presus decît ele, din pricină că era fata ducelui de Orléans, fiul Franţei şi fratele mai mare al doamnei de Savoia şi care fusese multă vreme moştenitorul prezumtiv al Coroanei ; dar trebui să se supună ordi-

nului regelui, care ţinu ca ea să le trateze ca de la egal la egal. Mademoiselle se consolă cu această poruncă, avînd în vedere plăcerea de a-l vedea şi de a fi văzută de ducele de Savoia [1]. I se propusese adesea să-l ia de bărbat pe acest prinţ ; dar în epoca în care dorea să aibă un soţ cu un titlu mult mai mare, ea nu-l băgase în seamă. Pe atunci, această partidă nu-i surîdea. Ducele de Savoia sigur că o privise ca pe o prinţesă cu care i-ar fi convenit să se însoare, atît pentru că era de neam mare, cît şi pentru că era extrem de bogată. Dar faptul că era cam trecută, îl făcuse să dea înapoi, fiindcă ţinea cu tot dinadinsul să aibă copii. Iar frumuseţea ei, care începuse să pălească, nu mai avu puterea de a-l face să uite că toţi bărbaţii doresc neapărat să aibă urmaşi.

Mademoiselle, prin firea ei impetuoasă, care nu prea ţinea aproape niciodată seama de prudenţă, contribuise singură la soarta ei nefericită, fiindcă nu izbutise nici pînă la acea vîrstă [2] să se mărite. Respinsese întotdeauna, cu bruscheţe, partidele care i se oferiseră, pentru că pe vremea cînd îi fuseseră oferite, capricioasă cum era, dorea altele care nu aveau nici un fel de şanse de reuşită. Aşa că, vorba proverbului, după ce-a tot ales, pînă n-a mai avut ce culege, după ce i-a refuzat pe mai toţi prinţii mari ai Europei, aceştia i-au întors spatele şi nu i-au mai dat nici o atenţie. Firea ei nestăpînită, calităţile care atîrnau cam tot atît cît şi cusururile, i-au jucat întotdeauna renghiuri dintre cele mai neplăcute.

Doamna de Savoia, mătuşa ei, care voia să-şi guverneze regatul, se opusese întotdeauna, cu străşnicie, dorinţei fiului ei, pentru că se temea să aibă o noră prea deşteaptă ;

[1] Mademoiselle mărturiseşte în *Memoriile* sale că, într-o discuţie cu tatăl său — ducele de Orléans — ea i-a spus că ar prefera să devină ducesă de Savoia decît împărăteasa Germaniei, pentru că în Piemont „trăieşti după moda franceză şi pentru că ducele de Savoia vorbeşte franţuzeşte". (*Memorii* de Mademoiselle, partea a treia, anul 1659, n.ed.fr.).

[2] După toate probabilităţile, avea peste treizeci de ani.

ascunzîndu-şi această temere, se făcuse luntre şi punte să împiedice acea căsătorie, pretextînd firea acestei prinţese, pe care o ştia trufaşă şi capricioasă şi, prin urmare, capabilă de pătimi exagerate, ce pot tulbura liniştea nu numai a unei familii, ci şi a unui Stat. Auzind toate aceste lucruri, ducele de Savoia începu a da înapoi şi nu mai vru să se însoare cu ea. La Lyon, s-a arătat atît de rece faţă de ea, încît Mademoiselle începu a se plînge de el, cum că rostise nişte micuţe răutăţi la adresa ei şi că nu s-ar fi purtat faţă de ea cu respectul cuvenit. Ducele, aflînd de aceste plîngeri neîntemeiate, se crezu obligat să se justifice, vorbindu-i despre ele ducelui de Navailles, pe care-l cunoştea. Peste cîteva zile, la Lyon avu loc un bal, unde se adunară cele două Curţi şi unde fiecare se străduí să arate cît mai frumos. Mademoiselle — după cîte mi s-a spus — avea o înfăţişare splendidă şi o talie demnă de invidiat. Şi deşi chipul nu mai avea prospeţimea rozelor abia îmbobocite, era totuşi deosebit de frumoasă. Prinţesa Margareta putea şi ea să pară frumoasă uneori. Chipurile oacheşe sînt întotdeauna avantajate de flacăra lumînărilor, iar în acea seară era foarte frumos îmbrăcată şi dansa într-un fel demn de cea mai deplină admiraţie. Ducele de Savoia, care — aşa cum mi-au povestit cei care l-au cunoscut — nu era deloc chipeş, era atît de elegant îmbrăcat, încît arăta aproape frumos. Nu vru să danseze cu nimeni (lumea socoti că din mîndrie, ca să nu danseze după Monsieur). Stătu mai mult pe lîngă regina noastră, făcîndu-i curte şi discutînd cu vervă şi veselie. La un moment dat, regina îşi scoase mănuşile ; ducele, îngenunchind în faţa ei, îi făcu atîtea complimente în legătură cu frumuseţea mîinilor sale, i le sărută într-un mod atît de plăcut şi de plin de respect, încît regina fu de-a dreptul încîntată. Am auzit-o, mai tîrziu, spunînd, că încă nu văzuse un bărbat mai amabil şi mai plăcut decît el. Dealtfel, ducele avea reputaţia de a fi cam desfrînat, uşuratic, frivol şi fără nici o tragere de inimă în privinţa treburilor Statului.

După cîteva zile, cele două Curți se despărțiră. Doamna de Savoia îi puse regelui în față, o hîrtie, prin care acesta se angaja să se însoare cu prințesa Margareta [1] în caz că Franța nu putea încheia pace cu Spania și Ludovic n-o putea lua de nevastă pe Infantă. Apoi regele și regina se îndreptară spre Paris, unde ajunseră la sfîrșitul lui ianuarie 1659.

Regina plutea de fericire că rupsese alianța cu Curtea de Savoia ; dorea din suflet alianța cu Curtea Spaniei și era foarte mulțumită că făcuse această călătorie. După ce se întoarse, îmi făcu cinstea de a-mi spune că era convinsă că, fără ea, regele s-ar fi însurat cu Margareta, că s-ar fi angajat încă de la început, atît de mult față de această prințesă, încît oferta Spaniei n-ar mai fi putut fi acceptată. Regele era la fel de fericit ca și mama sa, că ieșise cu fața curată din toată această afacere ; numai cardinalul mai trăgea nădejde că, totuși, regele nu se va însura cu Infanta.

Singurul care s-a întors nemulțumit din această călătorie a fost Monsieur, fratele regelui, sătul pînă peste cap de ifosele și de pretențiile ducelui de Savoia, care tot timpul, se dădea drept rege. Reîntorcîndu-se acasă, Ludovic al XIV-lea își găsi oștile de la frontieră în bună regulă. Cît lipsise el, mareșalul de Turenne se postase în mijlocul Flandrei, aproape de porțile orașului Bruxelles, între Lys și l'Escaut, unde se fortificase extrem de bine, susținînd cu cinste, gloria Franței. Prințul de Condé și don Juan de Austria nu putură întreprinde nimic împotriva lui. Cavaleria lui făcea zilnic ravagii prin ținuturile din jur și dușmanii erau obligați să le suporte.

Situația proastă în care se aflau treburile politice ale regelui Spaniei, putea să ne facă să ne mai luptăm încă multă vreme cu el ; așa că sau renunțam de-a pururi la

[1] Ca s-o consoleze, cardinalul îi făcu cadou Margaretei, în afară de o pereche de cercei de aur, cu email negru și cu o mulțime de diamante, și cîteva flacoane de aur cu pietre scumpe, pentru parfumuri (n.ed.fr.).

pace, sau profitam de slăbiciunea sa şi puneam capăt războiului. Dealtfel, Mazarin spusese întotdeauna că trebuia să luptăm, pînă ce regele Spaniei va fi constrîns să ceară pace. Între timp, puteau surveni însă atîtea lucruri care să redea forţele duşmanului nostru, încît era mult mai prudent să profităm de situaţie şi să încheiem pacea, în condiţiile propuse de spanioli.

Capitolul XVII

(1659). — Regina e nemulţumită de pasiunea fiului ei faţă de Maria Mancini. — Regele rezistă în faţa mamei sale. — Mazarin vrea s-o determine pe regină să fie de acord ca regele să se însoare cu nepoata sa. — Răspunsul indignat al reginei. — Regina îl primeşte pe trimisul Spaniei. — Suspendarea ostilităţilor. — Purtarea demnă de laudă a cardinalului, care nu-l lasă pe rege să se însoare cu nepoata sa. — Plecarea Mariei Mancini. — Durerea lui Ludovic al XIV-lea. — Purtarea categorică a ministrului. — Mazarin se îndreaptă către frontiera Spaniei. — Regele şi regina pleacă la Fontainebleau. — Plecarea lor către graniţă. — Mareşalul de Gramont e trimis ambasador în Spania. — Moartea ducelui de Orléans (2 februarie 1660). — Cîteva cuvinte despre acest prinţ atît de puţin regretat.

După ce s-a întors, regina a continuat să-şi manifeste aversiunea faţă de încuscrirea cu casa de Savoia, precum şi să arate clar că nu mai era dispusă să-l lase pe rege

să se țină de fustele domnișoarei Mancini. Aceleași motive, pe care le avusese cînd pusese capăt idilei dintre rege și domnișoara de La Motte, fură invocate și acum, căci, deși domnișoara Mancini era venerabila nepoată a cardinalului, asta n-a împiedicat-o pe regină, să-i spună verde, în față, ce gîndea ; dar intervenția ei n-a avut nici un succes, pentru că dragostea regelui era protejată de Mazarin. Regina — care nu putea s-o sufere pe domnișoara Mancini — mai avea un motiv în plus să se plîngă împotriva ei : faptul că ori de cîte ori îl chema pe rege la ea, acesta nu venea niciodată singur, fiindcă domnișoara cu pricina se ținea scai după el, oriunde se ducea și avea prostul obicei de a-i vorbi la ureche, pînă și de față cu regina, fără să țină seama de recunoștința și de respectul pe care i le datora.

Toate aceste motive o obligară pe Ana de Austria să vorbească, între patru ochi, cu Ludovic. Dar el nu-i mai ascultă sfaturile cu aceeași docilitate cu care se obișnuise să le asculte. La început îi ținu piept, apoi păru chiar să se supere. Ceea ce nu e de mirare, dacă ne gîndim că, la vîrsta pe care o avea regele, dragostea e întotdeauna atotputernică.

Aversiunea pe care regina o avea față de domnișoara Mancini, crescu și mai mult, în urma unor vorbe aruncate de Mazarin, care era sclavul ambiției, capabil de orice ingratitudine și preferîndu-se întotdeauna pe sine, altora. Nepoata lui, amețită de pasiunea ei și convinsă de puterea farmecelor sale, avu îngîmfarea să-și închipuie că regele o iubea atît de mult, încît va face orice-i va cere. Așa că-i spusese unchiului ei că, avînd în vedere sentimentele regelui față de ea, n-ar fi deloc exclus să ajungă regină, dacă acesta ar vrea să-i dea și el o mînă de ajutor. Cardinalul fu încîntat să încerce o asemenea lovitură, așa că într-o zi, prefăcîndu-se că-și bate joc — într-o oarecare măsură — de pasiunea nepoată-si, îi spuse reginei, mai pe ocolite, mai de-a dreptul, tot ce avea pe suflet. Regina, înțelegînd

perfect încotro bătea ministrul, îi răspunse pe un ton care-l îngheță :

— Dragă domnule cardinal, nu cred că regele ar fi în stare de o asemenea josnicie. Dar, dacă s-ar întîmpla așa ceva, te avertizez că întreaga Franță se va ridica împotriva dumitale și a lui, că eu însămi voi sta în fruntea celor revoltați și că nu mă voi lăsa pînă ce nu-mi voi aduce fiul pe drumul cel drept !

Urmarea acestei discuții a fost destul de amară pentru această mamă iubitoare, căci Mazarin — ascunzîndu-și resentimentele — i-a purtat pică toată viața și i-a cășunat mii de mici necazuri.

În vremea asta, Pimmentel veni în taină la Paris ca să pună la punct tratatul de pace, împreună cu Mazarin. Regina stătu și ea de vorbă cu el și pacea apropiată umplu de bucurie toate inimile francezilor. Tot atunci, regina Spaniei mai născu un al doilea băiat, ceea ce o făcu pe Ana de Austria să fie acum sigură, că nepoata sa, Infanta Maria-Tereza, îi va deveni în curînd noră.

În vremea asta, don Juan de Austria, la porunca regelui Spaniei, tatăl său [1], părăsi Flandra, unde era comandantul armatei și veni la Madrid. Regele îi dădu un pașaport și-l trimise în Franța ; la graniță, don Juan fu întîmpinat de Mazarin. Don Juan îl rugă să-i înlesnească o întrevedere cu regina. Aceasta, deși ardea de dorința de a-l vedea, îl primi foarte rece, ca să dea tuturor impresia că numai de dragul păcii acceptase — deci mai mult constrînsă — această alianță cu Spania. Pe urmă, îl primi neoficial, la Val-de-Grâce, cu multă căldură și bucurie, fiindcă don Juan îi era nepot și deci de același sînge cu ea. El veni *„vestido de camino"*, adică îmbrăcat într-o haină groasă, cenușie și cu o jachetă trei sferturi, strînsă pe corp, încheiată cu nasturi mari de argint, după moda franțuzească. Regina — care voia să discute cu el în

[1] Era fiul natural al lui Filip al IV-lea, regele Spaniei și al unei comediene numită Maria Calderona.

particular — nu luase cu sine decît pe Monsieur și cîteva doamne de încredere, printre care m-am numărat și eu. Așa că am avut prilejul să-l văd și să-l cunosc pe acest prinț, care, deși bastard, știa să impună tuturor, respectul cuvenit. Era slujit de nobili cu nume strălucite, iar persoanele care făceau parte din suita sa, se numărau printre cele mai ilustre familii din Spania. Ni se păru scund, dar binefăcut. Avea un chip plăcut, părul negru, ochii albaștri și plini de foc, mîini frumoase ; era un bărbat vesel și foarte spiritual. După ce o salută pe regină, ea îl pofti într-un ungher mai retras al odăii, unde stătură de vorbă, în picioare, aproape un ceas. De acolo, don Juan fu dus la Mazarin, unde fu primit și tratat regește. Toată lumea se înghesui în jurul lui și fiecare se grăbea să vină să vadă cum arată acest prinț spaniol. Mai tîrziu, regina îl primi la Luvru, pe o ușă dosnică și-l pofti în cabinetul de baie, care era una dintre cele mai frumoase odăi ale apartamentului ei. Ana de Austria voia să i-l arate pe rege, pe care ardea de curiozitate să-l cunoască. După ce fu introdus în acel splendid cabinet, regina trimise după rege. Acesta întră imediat și cum, odată cu el, mai intrară, după moda franceză, o mulțime de nobili, don Juan se întoarse spre regină și zise :

— *Senora, es esto el particular del Rey ?* (Doamnă, nu-i așa că acesta e regele ?)

Îl lăudă îndelung, apoi spuse că dacă n-ar fi fost rege, prin naștere, ar fi meritat să fie, prin distincție.

În sfîrșit, după două zile plecă, fără să fi văzut din Paris altceva decît tîrgul din Saint-Germain.

Mazarin — pentru a-și ține făgăduiala, cum că va dărui Europei pacea, zorit de regină, care dorea confirmarea acestei păci — Mazarin deci, trimise ordin la graniță să înceteze orice act de ostilitate ; apoi, se pregăti să se îndrepte el însuși spre graniță, pentru a se întîlni cu don Luis de Haro, ministrul regelui Filip al IV-lea, pentru a încheia, în sfîrșit, acea pace de care se interesa

întreaga Europă. Cardinalul se pregăti pentru această călătorie cu atît mai multă satisfacție, cu cît era mai copleșit de binecuvîntările norodului ; se părea chiar că, silit de cuvintele aspre pe care i le spusese regina, să fie înțelept și modest, se hotărîse să sacrifice orice dorință a sa, onoarei pe care o avusese de a contribui la această pace atît de mult rîvnită de toată lumea. Regina, văzîndu-l că pleacă atît de vesel, fu convinsă că izgonise din inima sa orice gînd care ar fi putut s-o supere. Și, cu toate astea, nu era totuși pe deplin mulțumită. Dragostea regelui pentru nepoata ministrului ei, o necăjea grozav de mult ; se temea de vreun act necugetat și nedemn de un rege și nu voia ca nepoata ei, Infanta dăruindu-i fiului ei o inimă pură și plină de dragoste, s-o găsească pe a lui plină de afecțiune, dar pentru alta, afecțiune care ar fi făcut ca această căsnicie să fie nefericită chiar de la început, mai ales că cunoștea foarte bine îndrăzneala și temperamentul nestăpînit al tinerei Mancini. Niciodată nu-i veniseră în minte astfel de gînduri, cînd regele îi făcuse curte celeilalte Mancini, acum contesă de Soissons ; fata asta însă, care se ținea ca scaiul de fiul ei, o deranja foarte tare. Nemaigăsindu-și liniștea, gîndindu-se la mîhnirea Infantei, pe care avea datoria s-o facă fericită, își luă inima în dinți și-i mărturisi cardinalului, înainte de a pleca, toate aceste gînduri care-o frămîntau ; apoi îi spuse clar că dorea să-l despartă pe fiul ei, de fata aceea, care, spre rușinea lui, îl atrăsese în mrejele ei. Cardinalul — care nu se prea străduia să-i mai satisfacă chiar toate dorințele stăpînei sale — de astă dată fu demn de toată lauda ; căci, înfrîngîndu-și dorința de a-și impune autoritatea și asupra reginei, și asupra regelui, se hotărî să facă ceea ce era de datoria lui. Iată una dintre cele mai lăudabile și mai surprinzătoare fapte pe care le săvîrși cardinalul, pentru a se plăti de prea multele obligații pe care le avea față de regină. Se puse în situația ei și, dîndu-i dreptate, hotărî — cu toată rudenia și interesele

pe care le avea — să-şi îndepărteze nepoata de la Curte, ca să nu se mai poată întîlni cu regele. Ludovic, care o iubea cu adevărat, fu atît de năucit de durerea de a se despărţi de ea, încît, într-o clipă de rătăcire, ajunse să-i spună cardinalului că, decît s-o vadă suferind astfel pe cea pe care o iubea, mai curînd o lua de nevastă, indiferent de ce va zice lumea. Dar Mazarin, care ajunsese mult prea departe cu tratativele de pace şi cu măritişul Infantei, ca să mai poată da înapoi, îl refuză politicos pe rege pentru cinstea deosebită pe care i-o făcea, şi-l sfătui să pună capăt acestei iubiri, pentru a nu se căi mai tîrziu şi a nu-i reproşa ministrului său că nu-i deschisese ochii la vreme, cînd va vedea că întreg regatul i se ridică în cap, pentru a-l împiedica să se însoare cu o fată oarecare. Adăugă că, după ce-i slujise cu credinţă pe răposatul rege, tatăl său, şi pe regină, mama sa, nu va abuza niciodată de confidenţa pe care fiul lor i-o făcuse într-un moment de slăbiciune, după cum nu va îngădui niciodată regelui său un lucru menit să-l înjosească în ochii lumii şi ai supuşilor săi. Apoi spuse că, mai curînd o ucidea cu mîna lui pe nepoată-sa, decît să trădeze interesele Statului şi ale regelui său. Ludovic, nemaiavînd ce face, trebui să consimtă la acea crudă despărţire şi s-o vadă pe domnişoara Mancini îndreptîndu-se spre Brouage, locul unde fusese exilată. Bineînţeles că despărţirea îi făcură pe cei doi tineri să verse şiroaie de lacrimi ; dar, pînă la urmă, regele, aducîndu-şi aminte că era bărbat, izbuti să se stăpînească şi să-şi învingă durerea. După ce-şi mai veni în fire, îşi dădu seama că toată această durere îi fusese, de fapt, căşunată de mama sa, care voia să i-o smulgă pe iubita lui din inimă, asemenea chirurgilor ce-ţi ardeau rana, cu fierul roşu, ca să te vindece. Fu groaznic de mîhnit, mai ales cînd îşi dădu seama că regina avea totuşi dreptate, se plînse, dar nu de ea, ci împreună cu ea ; Ana de Austria îl consolă, spunîndu-i că făcuse acest lucru numai spre binele lui, că mai tîrziu avea să-i mulţu-

mească şi că un rege mare ştie să-şi înfrîngă întotdeauna patima, cînd sînt în joc interesele ţării.

În dimineaţa zilei de 22 iunie, domnişoara Macini plecă, însoţită de domnişoara Hortense şi de micuţa Ana-Maria, sora lor. Lacrimile curseră din nou, şuvoi, şi dintr-o parte, şi dintr-alta, dar parcă mai din belşug, din ochii fetei. Regele o însoţi pînă la trăsură, manifestîndu-şi în mod public durerea ; după plecarea iubitei sale, îşi luă şi el rămas bun de la regină şi plecă la Chantilly pentru cîteva zile, ca să mai schimbe aerul şi să mai uite.

În sfîrşit, după ce-şi expedie nepoata, cardinalul plecă şi el, în 25 iunie ; mai întîi se duse la Vincennes, cu intenţia de a petrece cîteva zile acolo şi de a nu reveni la Paris decît în ziua în care trebuia să plece în acea lungă călătorie. Regele veni şi el la Vincenes, din Chantilly, iar regina se duse şi ea după ei. De acolo, hotărîră să petreacă două, trei zile la Fontainebleau. După asta, regele se reîntoarse în singurătatea lui, iar cardinalul plecă în aceeaşi zi la Paris pentru unele treburi urgente care surveniseră între timp. A doua zi, plecă spre graniţă, ca să pună la punct problemele păcii. Regina plecă şi ea în aceeaşi zi la Pontoise, unde rămase trei zile, ca să facă o vizită la Carmelite şi s-o vadă, mai ales, pe maica Jeanne, carmelită care se bucura de mare reputaţie, sora cancelarului. Vizită de asemenea abaţia Sainte-Marie, a monseniorului Montaigu la care ţinea şi pe care-l stima foarte mult. Monsieur se duse la el, la Saint-Cloud, pentru a se distra în casa sa, aşteptînd reîntoarcerea reginei-mame, de care nu se despărţea aproape niciodată.

Regina, reîntorcîndu-se, primi o scrisoare de la rege, care o impresionă profund. În aceeaşi zi, ducîndu-se să viziteze locuinţa viitoarei regine, mă luă cu ea ; în Sala Antichităţilor, rămînînd singură cu ea, după ce vizitasem aproape toate apartamentele din Luvru, se aşeză un pic ca să se odihnească. Apoi îmi făcu cinstea de a-mi povesti ce anume cuprindea scrisoarea regelui. I-am spus că obser-

vasem încă de dimineață că, după ce-o citise, i se umpluseră ochii de lacrimi. Atunci ea îmi spuse simplu :

— Regele e un fiu foarte bun !

Și repetînd aceste cuvinte, îmi mai spuse încă o dată :

— Te asigur, draga mea, că regele e un fiu foarte bun !

După asta, regina îmi făcu onoarea de a-mi spune ce conținea acea scrisoare. Regele îi mărturisea că prețuia rezistența ei și că știa și de ce se opusese la dragostea lui cu nepoata cardinalului. Îi mai spunea că abia aștepta s-o vadă pe mama sa, că primise o scrisoare foarte lungă de la domnul cardinal, în care îl îndemna să citească, să se instruiască și să se informeze cît de grea e meseria de rege.

După cîteva zile, regina îmi spuse că regele nu mai era singur, că cîțiva tineri de neam se străduiau să-l distreze și să-l facă s-o uite pe cea pe care încă o mai iubea.

Doamna de Mesmes, soacra contelui de Vivonne, o înștiință că ginerele ei se împrietenise cu regele, și că acesta îi vorbea zilnic despre domnișoara Mancini, urmărind să păstreze intactă în sufletul lui, dragostea pentru acea fată. Regina — dîndu-și seama că această dragoste avea să-i răpească liniștea Infantei — îi scrise cardinalului, la Saint-Jean-de-Luz. Cardinalul se arătă și el tot atît de îngrijorat ca și regina și-și făcu datoria, cu mult zel, curaj și fidelitate ; îi trimise regelui o scrisoare foarte drastică, scrisă în niște termeni care dovedeau un dispreț profund pentru cea pe care tînărul nu voia s-o uite. Domnul de Vivonne fu — la puțină vreme după asta — exilat de regină.

Regele, lăsîndu-se călăuzit de judecată, înțelese — în ciuda a ceea ce simțea el pentru domnișoara Mancini — că cei care voiau să se pună bine cu el, îi întrețineau patima, sau mai curînd capriciul trecător, fără să se gîndească la demnitatea lui și că, de fapt, numai regina și ministrul — care-i spuseseră adevărul — erau singurii care-i voiau binele. Dîndu-le dreptate, le urmă ascultător

sfaturile care, de fapt, coincideau cu propriile sale interese ; aşa că, fără să-şi mai asculte inima — care uneori îl îndemna să răspundă cu aceeaşi monedă iubirii pătimaşe a celei de care se despărţise — luă hotărîrea înţeleaptă de a nu se mai gîndi la ea ; regina — care-mi făcu cinstea să-mi împărtăşească această hotărîre — îşi manifestă făţiş, bucuria.

Întîlnindu-se mai apoi, la Fontainebleau, regele şi regina părură a se înţelege de minune, deşi regina îşi ascundea în suflet bucuria de a-şi fi făcut datoria, iar regele, durerea de a o fi pierdut pe cea pe care o iubea. Dar cu cît judeca mai profund, cu atît i se risipea încet, încet, tristeţea şi mîhnirea ; apoi, diverse alte preocupări, ca de pildă confecţionarea livrelelor pentru nunta sa, începură a-l distrage tot mai des de la gîndurile sale.

La cîtva timp după asta, majestăţile lor plecară de la Fontainebleau, cu intenţia de a-l ajunge din urmă pe cardinal, ca să isprăvească acea mare operă după care Europa tînjea de atîta vreme, adică pacea dintre cele două ţări şi căsătoria regelui cu Infanta, fapte ale căror urmări puteau produce mari evenimente, avînd în vedere nefericirea regelui Spaniei, care nu avea decît doi băieţi şi aceia bolnăvicioşi.

Cardinalul îşi trimisese nepoatele dizgraţiate în Brouages ; cînd Curtea, ducîndu-se la Bordeaux, se apropie de locul unde se aflau ele, regele dori s-o vadă, în trecere, pe domnişoara Mancini. Regina nu putu rezista acestei rugăminţi. Îi îngădui deci fetei să vină, mi se pare că la Cognac. Am auzit spunîndu-se că această ultimă întrevedere ar fi fost destul de mişcătoare şi că cei doi tineri ar fi plîns, revăzîndu-se. Totuşi, regele îşi continuă drumul, iar nepoata cardinalului se reîntoarse la locul exilului. Romanul de dragoste dintre cei doi tineri luă astfel sfîrşit ; lucrurile se schimbară, căci Ludovic găsi în măreţia, frumuseţea şi puritatea Infantei, tot ceea ce-i trebuia, ca să se consoleze c-o pierduse pe Maria Mancini.

Întrevederea dintre cei doi mari regi ai lumii — regina Franței și regele Spaniei — ce urma să aibă loc la granița dintre Statele lor, îmi dădu ghes să plec și eu cu Curtea. Și cum, de data asta, curiozitatea a fost mai puternică decît comoditatea, mai ales că regina mi-a mărturisit dorința s-o însoțesc, întrucît ducesa de Navailles urma să devină doamna de onoare a viitoarei regine, am acceptat să merg cu ea. Am plecat la cîteva zile după ce-a plecat Curtea, împreună cu doamna de Navailles, la Niort. Intenția noastră era de a o ajunge cît mai repede, din urmă, pe regină, care se afla la Bordeaux ; dar căsătoria regelui fiind amînată pînă la primăvară, Curtea — ca să-și umple timpul în mod plăcut — se duse să petreacă iarna în Provence. Eu, care sînt o ființă comodă, n-am vrut să mă expun oboselii unei călătorii atît de lungi ; așa că am rămas la Niort cu prietena mea, doamna de Navailles, unde am petrecut aproape șapte luni. Mareșalul de Gramont fusese ales ca ambasador extraordinar și trimis la regele Spaniei ca s-o ceară pe Infantă de soție, pentru Ludovic al XIV-lea. Bineînțeles că mareșalul era însoțit de o suită numeroasă, printre care s-a numărat și fratele meu. În timpul șederii mele la Niort, am primit din partea lui o scrisoare în care îmi relata în amănunt tot ce se petrecuse, cu acest prilej, la Madrid. Iat-o :

Scrisoarea fratelui meu, pe atunci abate du Mont-aux-Malades și consilier în Parlamentul din Rouen.

Madrid, 21 octombrie 1659

„Domnul mareșal a ajuns aici, joi 16 octombrie, cam pe la ceasurile două după-amiază, petrecîndu-și noaptea în burgul d'Alcobendas, la trei leghe de Madrid. De acolo, a încălecat pe un catîr solid, pe care i l-a trimis don Luis de Haro și am pornit, cu noaptea în cap, care pe cai, care pe măgari, fiindcă nu puteam călători decît numai pînă la o anumită oră a dimineții ; căci soarele era atît de puternic, încît era cu neputință să-ți petreci amiaza

între stîncile sau pe cîmpiile pustii ale Castiliei. Cu atît mai mult cu cît nu exista decît ici-colo, cîte un măslin, care nu prea dădea umbră. Tot timpul eram însoţiţi de un alcade, care avea grijă de găzduirea domnului mareşal.

La Burgos, a fost primit cu puternice aclamaţii de bucurie, ca dealtfel peste tot pe unde trecea. La Alcobendas, regele îi trimise domnului mareşal, un locotenent din garda sa, care-i introduce de obicei pe ambasadori la rege ; şi de asemenea, pe unul dintre majordomii săi, care-i aduse un cadou foarte frumos : mănuşi, pahare fără picior, un fel de pastile şi multe alte curiozităţi, toate din piele fină de Cordoba. Prietenul tău Barrières [1]*, îmbrăcat într-un frumos costum spaniol, împreună cu cîţiva nobili spanioli, veniră să-l vadă. Joi dimineaţă, regele a trimis mareşalului pe locotenentul care răspunde de caii de poştă, împreună cu cîţiva curieri şi cu opt poştalioane care străluceau de-ţi luau ochii şi cu o mulţime de cai de poştă, dintre care opt, cu şei şi hamuri scumpe, date de rege şi acoperiţi cu valtrapuri din ţesături scumpe de argint. Domnul mareşal dădu cîte unul, fiecăruia dintre cei opt oameni care erau trecuţi pe lista ce ne fusese trimisă. Toţi ai noştri erau încărcaţi de broderii scumpe, în afară de preoţii de Feuquières, de Villiers, de Castellane şi de mine care eram îmbrăcaţi simplu, în catifea neagră.*

Am plecat ceva mai devreme decît trebuia, aşa că am aşteptat cam mult, pînă ni s-a îngăduit să intrăm în oraş. N-aş putea compara această intrare a noastră decît cu cea a trimişilor Poloniei, cînd au venit la Paris, după prinţesa de Gonzague ; dar a noastră parcă a fost şi mai frumoasă, întrucît aici toate casele au o mulţime de balcoane, care erau pline de doamne, care de care mai arătoase şi mai bogat înveşmîntate, lucru ce ni s-a părut mult mai frumos decît toate estradele care au fost ridicate atunci, în Paris. Am mers, pînă la Palatul Regal, cînd la trap, cînd la galop, mai tot timpul cu pălăriile în mînă, în cele opt

[1] Care era în Spania, agentul prinţului de Condé.

poștalioane care-l precedau pe domnul mareșal, fără să ne întîlnim sau să ne încurcăm pe drum, cu alte vehicole; căci la „calle major" (strada Mare), pe care ne aflam, era foarte largă, iar toate celelalte trăsuri sau căruțe trăseseră pe margine. Și astfel, însoțiți de strigătele de bucurie și de aplauzele norodului strîns ciucure, am ajuns la Palatul Regal.

Cînd regele veni să ne-o aducă pe Infantă, n-am văzut niciodată un mai mare puhoi de lume ca atunci și, dacă stau să mă gîndesc bine, cred că tot restul Madridului rămăsese pustiu.

Ca să continui această povestire, am ajuns în Piața din fața Palatului Regal, care este foarte mare și foarte frumoasă. Era tot atît de plină de trăsuri, ca și balcoanele, doldora de bărbați și femei. Între cele două pavilioane, există un corp mare de clădiri al cărui acoperiș are forma unui clopot. Fiecare etaj are treizeci și unu sau treizeci și două de uși-ferestre și toate cu balcoane ce înfrumusețează clădirea, care e destul de severă. Ceea ce mi s-a părut ciudat, a fost faptul că Palatul n-are curte unde să poată intra trăsurile. Am coborît din trăsură sub o boltă unde amiralul Castiliei, care se numește don Henriques și se trage din familia regilor de Castilia, veni să-l primească pe domnul mareșal. De sub această boltă, am urcat către un portic mare, aflat într-una din părțile Palatului. Palatul are formă de mănăstire; în mijlocul lui se află o scară exterioară ce ocupă toată lățimea unuia dintre corpurile clădirii. Întreg Palatul era atît de ticsit de lume, încît, peste tot pe unde treceam, se auzeau strigăte de admirație la adresa penelor și panglicilor noastre, strigăte atît de entuziaste și de nestăpînite, încît nu se jenau chiar să ne smulgă acele pene și panglici. Am intrat în nenumărate odăi lambrisate pînă sus, și pline de tablouri. Căci, fiind vară, scoaseră de pe pereți toate tapiseriile. Apoi am trecut prin nenumărate galerii și saloane, pline de foarte multe statui. În sfîrșit, am ajuns într-o sală mare,

unde se afla regele. Cusurul pe care am avut răgazul să-l remarc, înainte de a intra în acea sală, consta în faptul că, toate odăile prin care trecusem, erau extrem de întunecoase ; existau chiar unele care nu aveau deloc ferestre, sau care aveau una mititică de tot, lumina venind de undeva, din tavan, căci sticla este foarte rară în Spania și majoritatea ferestrelor n-au geamuri. Trebuie de asemenea să mărturisesc că felul în care acordă regele nostru audiențe, în Franța, e jalnic în comparație cu felul cum a fost primit domnul mareșal. Prin fiecare sală pe unde treceam, ne întîmpinau șiruri de oameni, iar în sala unde ne aștepta regele, se aflau, în mijloc, două rînduri de bănci acoperite cu tapiserii, ca să împiedice mulțimea să dea năvală și ca să lase liber drumul, iar în capătul celălalt, se aflau alte două rînduri de bănci, în formă de cruce. Pe acestea erau așezați, unul lîngă altul, numai nobilii de vază. Dar cum toți erau îmbrăcați la fel și foarte simplu, nobilii aceștia nu păreau mai mari decît alții. Regele stătea în picioare, îmbrăcat foarte simplu, semănînd perfect cu cel din portrete, sub un baldachin făcut dintr-o broderie bogată, din aur și argint.

Intrînd în acea sală, ne-am împărțit în două grupuri. Cînd a intrat domnul mareșal, regele și-a dus, politicos, mîna la pălărie. Cînd mareșalul s-a apropiat, regele nu s-a mai clintit. Și chiar cînd domnul mareșal și-a scos pălăria, ca să-i prezinte scrisorile de acreditare, regele a rămas neclintit și nu și-a mai dus mîna la pălărie, decît cînd domnul mareșal a plecat. Cu o clipă înainte de a pleca, ne-a făcut semn, celor aflați pe lista sa, să ne apropiem unul cîte unul, să-l salutăm, de parcă i-am fi adus o ofrandă și, în timp ce noi ne înclinam pînă la pămînt, mareșalul de Gramont ne prezenta pe fiecare în parte.

Ieșind de la rege, ne-am dus în apartamentul reginei, unde ne aștepta o și mai mare mulțime de curteni. Regina și Infanta se aflau în celălalt capăt al sălii, sub un baldachin, pe o estradă acoperită cu un covor mare. Regina

n-avea decît douăzeci şi patru de ani, iar Infanta în jur de douăzeci. Era pieptănată ca în portrete. Fără exagerare, regina şi Infanta ocupau — cu turnura rochiilor lor — tot locul de sub baldachin.

Tot ce pot spune despre Infanta noastră e că e mult mai frumoasă decît în portretele pe care le-am văzut în Franţa. Are ochii albaştri, nu prea mari, dar foarte frumoşi şi strălucitori, fruntea înaltă şi cum pieptănătura i-o descoperă şi mai mult, chipul îi pare puţin cam prelung, deşi n-ar părea astfel, dacă şi-ar lăsa părul pe tîmple. Are un nas frumos, o gură şi mai frumoasă, cu buze foarte roşii, tenul curat şi foarte alb. Partea de jos a obrajilor e puţin cam cărnoasă şi-şi dă cu prea mult roşu pe faţă, deşi e mult mai puţin fardată decît doamnele de pe aici. Părul, de un blond-cenuşiu, e nemaipomenit de frumos. În ziua aceea, avea o mulţime de şuviţe false, prinse cu nenumărate panglici. Nu e prea înaltă, dar e foarte bine făcută.

Domnul mareşal, stătu o vreme de vorbă cu regina — cu pălăria pe cap, cîtă vreme vorbi în numele regelui său, apoi descoperindu-se, plin de respect — iar după ce o salută pe Infantă, tot timpul cît vorbi cu ea, îşi ţinu pălăria în mînă. Complimentele pe care i le făcu, fură socotite foarte galante ; el îi spuse că scrisoarea reginei Franţei, tăcerea şi respectul lui sînt mult mai grăitoare decît orice alte vorbe. După asta, le salutarăm pe regină şi pe Infantă, aplecîndu-ne pînă la pămînt şi prefăcîndu-ne a le săruta poala rochiei.

Ceea ce m-a uimit foarte tare, a fost faptul că, deşi se aflau de faţă foarte multe persoane de gen feminin, toate numai fete sau văduve (căci nici o femeie măritată nu locuieşte în palat), toţi bărbaţii stăteau cu pălăriile pe cap, chiar şi cînd a intrat domnul mareşal. Mi s-a spus mai apoi că, în acele zile solemne, fiecare doamnă putea îngădui la doi dintre curtezanii săi să intre în sală şi să stea cu pălăria pe cap, chiar şi în faţa reginei ; explicaţia

pe care mi-o dădură, fu că erau atît de „tan embevecidos", adică atît de dornici să-şi revadă doamnele inimii lor, atît de îmbătaţi şi de ameţiţi de farmecele lor, încît n-aveau ochi decît pentru ele şi nu mai vedeau nimic din ce se petrecea în jurul lor.

Ieşind de acolo, un „grand d'Espania", cu care m-am împrietenit şi cu care am vorbit în limba spaniolă, mă duse cu trăsura lui pînă la reşedinţa destinată domnului mareşal, unde locuiam împreună cu cea mai mare parte a celor veniţi cu el. Cred că în această casă, există cele mai frumoase tapiserii pe care le-am văzut vreodată; sîntem ţinuţi pe banii regelui şi în fiece dimineaţă sîntem trataţi cu ciocolată caldă, ceea ce e un adevărat regal pe aici.

Toată marea nobilime a venit să-l vadă pe domnul mareşal, iar noi am şi făcut cîte o vizită amiralului de Castilia, ducelui de Alva, marchizului de Leganez şi marchizului de Liche, fiul lui don Luis de Haro, care are ca soţie cea mai frumoasă femeie din Spania, pe care am avut prilejul s-o vedem, sîmbătă 18.

Toate casele acestor nobili sînt foarte curate, pline de un mare număr de tablouri şi de cabinete şi sînt mult mai frumoase pe dinăuntru decît pe dinafară.

În aceeaşi zi, cîţiva dintre noi ne-am dus să vedem cum mănîncă regina, care ia masa singură, Infanta nemîncînd niciodată cu ea, în public. Am văzut numai cinci doamne şi cîteva duegnas îmbrăcate în alb. Meninele sînt domnişoarele de onoare ale Infantei, după cum meninii sînt fiii granzilor de Spania sau titulados, care slujesc că paji şi care nu poartă nici mantie, nici spadă. Regina e slujită cu un mare respect; puţini oameni ajung pînă la ea şi nouă ni s-a făcut o mare onoare ca să rămînem în pragul uşii sale. Cînd i se aduce de băut, un menin ia paharul din mîna unei doamne, care îngenunchează, la fel ca şi meninul; de cealaltă parte, se află un alt menin îngenuncheat, care-i întinde reginei, şervetul. În faţa

ei, se află o doamnă de onoare, ca și în Franța. Ducele de Aurante, grand d'Espania, stătea în picioare, cu pălăria pe cap, alături de o duegnas ; cînd regina se ridică de la masă, el își scoase pălăria și se retrase împreună cu noi.

Duminică 19, ne-am dus, împreună cu domnul mareșal, să ascultăm slujba la care asista regele și care se ținea în capelă. În ziua aceea, nunțiul papal, ambasadorul împăratului Germaniei, precum și ambasadorul Poloniei veniră și ei la slujbă. Așteptară într-o anticameră, unde, după puțin timp, veni și regele, apoi se îndreptară cu toții către capelă. În timp ce acesta trecea, trei femei se așezară în genunchi și-i întinseră niște jalbe. El se opri să le asculte și, fără să facă vreun gest, neclintit ca o statuie, luă jalbele. În capelă, muzica interpretată a fost foarte bună.

Deasupra jubeului se aflau trei mici nișe, unde stăteau regina, Infanta și prințul cel mic, care nu are decît doi ani fără o lună.

După slujbă, regele se înapoie la Palat, fără să spună o vorbă nimănui, nici măcar domnului mareșal, iar noi ne-am dus să mîncăm la Amiralitate. Acolo am găsit o masă mare, unde se aflau majoritatea granzilor d'Espania și ai acelor titulados, care se așezară de o parte, iar noi de alta, a mesei. Am numărat optzeci și șase de persoane ; în ceea ce privește mîncărurile servite, pe astea n-am mai putut să le număr. Unii spuneau că pe masă s-ar fi aflat cinci, alții, șapte, alții opt sute de platouri cu diverse bucate.

După ce ne-am sculat de la masă, a urmat o muzică vocală și instrumentală, ultima, mai ales din harfe și ghitare. Pe urmă am văzut o comedie, cu diverse farse și balete și cu femei cu castaniete. În sfîrșit, ospățul fu desăvîrșit și abia seara am apucat să ajungem acasă.

Luni 20, secretarul de Stat, don Fernando Ruiz de Contreras, îi aduse domnului mareșal scrisorile regelui, ale reginei și ale Infantei, atît de pozitive, încît putem spune că, începînd de ieri, și avem o nouă regină. Un

călugăr cordelier, care se bucură aici de mare reputație și care stă tot timpul la Palat, a venit să-l vadă pe domnul mareșal ; i-a spus că în dimineața aceea vorbise cu majestatea sa despre nuntă și că regele începuse a rîde. Astăzi ar trebui să ne luăm rămas bun de la rege, dar cred că va mai avea loc încă un spectacol de comedie la Palat.

Audiența în care ne-am luat rămas bun, n-a avut loc nici în sala tronului și nici în public. Regele i-a spus domnului mareșal că era foarte bucuros că a avut prilejul să-l cunoască, fiindcă auzise mereu vorbindu-se despre el și că putea fi sigur de prietenia lui. Ba chiar mi se pare că i-a mai spus că auzise, cum că el îi tratase întotdeauna bine pe spanioli. Cuvintele rostite mi s-au părut foarte multe, pentru o statuie ca regele Filip.

Cînd contele de Guiche și contele de Louvigny, băieții mareșalului, l-au salutat, el a spus : „Buen moco" *(Frumoși băieți).*

Ieșind de la rege, ne-am dus să ne luăm rămas bun de la regină și de la Infantă. Acum nu mai stăteau sub baldachin, ca data trecută, ci cu spatele la fereastră și cu toate doamnele în jurul lor. Domnul mareșal s-a străduit în fel și chip s-o facă pe Infantă să rostească și ea o vorbă ; dar tot ce a putut smulge de la această tînără, a fost :

— Diga a la Reyna, mi segnora y mi tia, que yo estare siempre rendida à sus pies. *(Spuneți-i reginei, doamna și mătușa mea, că voi fi întotdeauna supusă, la picioarele domniei sale.)*

Cred că se aflau acolo vreo douăsprezece doamne, dintre care unele destul de frumoase. Dar cel mai frumos lucru a fost comedia ce s-a jucat la Palat, doar la lumina a șase lumînări groase, de ceară albă, vîrîte în-niște sfeșnice mari de argint, de o bogăție nemaipomenită. La cele două capete ale sălii existau niște nișe ascunse după un fel de jaluzele. Într-una se aflau cei doi mici prinți și cîțiva oameni de la Palat, iar în cealaltă, domnul mareșal. De-a lungul celor doi pereți, se aflau doar două bănci

lungi, acoperite cu covoare persane. Doamnele, să tot fi fost vreo zece sau douăsprezece, veniră să se aşeze pe cele două bănci. În spatele lor, spre nişa unde stăteau prinţişorii, destul de departe de comedianţi, se aflau cîţiva seniori, în picioare, şi doar unul singur lîngă nişa domnului mareşal ; noi, ceilalţi francezi, stăteam în picioare, în spatele băncilor pe care se aşezaseră doamnele.

Pe urmă, a intrat în sală o doamnă care purta un sfeşnic cu o lumînare groasă ; imediat după ea, urmară regele, regina şi Infanta. Intrînd, regele îşi scoase pălăria în faţa doamnelor, apoi se aşezară toţi trei, în dosul unui paravan, întîi regele, apoi în stînga lui regina, iar în stînga reginei, Infanta. În tot timpul comediei, în afară de un singur cuvînt pe care i l-a şoptit reginei, regele nu s-a clintit, nu şi-a mişcat o clipă braţele, picioarele, ori capul. Îşi întorcea doar ochii, cînd într-o parte, cînd într-alta şi n-avea lîngă sine nici un slujitor, în afară de piticul lui.

După ce comedia s-a terminat, doamnele s-au ridicat şi, după ce au făcut cîte o reverenţă destul de lungă, de cîteva minute, au plecat, una cîte una. Pe urmă s-a ridicat şi regele care, după ce s-a înclinat în faţa reginei, a plecat ; aceasta, la rîndul ei s-a înclinat uşor, în faţa Infantei, apoi, luîndu-se amîndouă de mînă, au ieşit şi ele din sală.

În seara asta; regele Spaniei i-a trimis domnului mareşal un cordon de diamante, care este foarte frumos şi care face, pe puţin, douăzeci de mii de scuzi."

Cît am stat la Niort, am mai primit o scrisoare de la fratele meu, în care îmi spunea că, cel de al doilea prinţişor al Spaniei, se prăpădise ; ceea ce-l făcu pe mareşalul de Gramont să se teamă, ca nu cumva călătoria lui să se termine prost ; dar regele îl asigură că-şi va ţine cuvîntul dat, că va încheia pace şi că i-o va da pe Infantă.

(1660). În timpul şederii regelui nostru în Provence, şi anume la Marsilia, muri, în cîteva zile, la castelul său din Blois, ducele de Orléans, unchiul lui Ludovic al XIV-lea şi fiul lui Henric cel Mare (Henric al IV-lea), a cărei amintire e veşnic trează în inimile francezilor. În ultimii ani, ducele dusese o viaţă pioasă şi se căise amarnic pentru păcatele săvîrşite în tinereţe, urmînd exemplul răposatului său frate, Ludovic al XIII-lea. Odinioară, fusese şeful tuturor intrigilor împotriva lui Richelieu şi cardinalul a fost, datorită lui, de cîteva ori, la un pas de moarte. Dar firea acestui prinţ, care nu era totuşi rău, l-a împiedicat să-şi ducă planurile pînă la capăt şi să verse sîngele duşmanului său, încărcîndu-şi sufletul cu o crimă. Odinioară, Curtea lui era plină de cei mai mari seniori ai regatului, care se băteau să-l slujească, atîta vreme cît a fost moştenitorul prezumtiv al tronului. Dar toată această glorie se dusese demult. Nu-i mai rămăsese decît amintirea supărătoare a vanităţii şi inutilităţii faptelor sale. După insuccesele ultimilor sale acţiuni, căzuse în acel fel de uitare, în care toată lumea te socoate mort, cu mult înainte de a-ţi da sufletul.

Regele şi regina îl regretară şi nu prea, mai ales după ce-şi aduseră aminte, cîte avuseseră de pătimit din pricina lui. Mademoiselle se supără că Curtea nu ţinu doliu mare, fiindcă pierderea părintelui ei i se părea de neînlocuit ; dar faptul că trebuise să se judece cu el pentru unele bunuri, cît şi faptul că nu-şi dăduse cîtuşi de puţin silinţa s-o mărite, îi mai potoliră mîhnirea. Madame fu singura care-i simţi lipsa şi care-l regretă sincer, dar, din păcate, această prinţesă nu mai era demult băgată în seamă de nimeni. Domnişoarele de Orléans, de Alençon şi de Valois, celelalte fiice ale sale, erau atît de sătule şi de plictisite să mai stea la Blois, încît aproape că mulţumiră cerului, văzîndu-se scăpate din acel crud exil, ce le condamna să stea lîngă tatăl lor, cînd ele ardeau de dorinţa

de a trăi la Paris. Din păcate, se pare că însuşi Monsieur, înainte de a muri, îşi dăduse brusc seama, privindu-şi familia, cît de mult îi stînjenise pe ai săi, fiindcă rosti, în faţa unui preot oratorian, care-i veghea ultimele clipe, un citat din *Scriptură*, foarte edificator în acest sens, prin care-şi arăta profunda sa dezamăgire.

Capitolul XVIII

(1660). — Înapoierea lui Condé în Franţa. — Primirea pe care i-o face regele. — Călătoria doamnei de Motteville la Bénac. — Descrierea Pirineilor. — Curtea la Saint-Jean-de-Luz. — Insula Fazanilor. — Regele Spaniei la San-Sebastian. — Regele scrie Infantei. — Scrisoarea Anei de Austria către viitoarea sa noră. — Reinstaurarea Stuarţilor. — Sosirea regelui Spaniei la Fontarabie. — Ceremonia căsătoriei prin procură. — Portretul Infantei. — Primirea pe care i-o face Mademoisellei. — Întrevederea dintre Ana de Austria, Filip al IV-lea şi Infantă. — Delicatele atenţii ale lui Ludovic al XIV-lea. — Cei doi regi jură solemn să încheie pace. — Ludovic al XIV-lea şi Ana de Austria se duc după Infantă, la Fontarabie. — Banchetul oferit de rege, de regina tînără şi de regina-mamă. — Tristeţea regelui Spaniei. — Dragostea Infantei Maria-Tereza faţă de tatăl ei. — Noua regină se îmbracă după moda franceză.

Tot în acea vreme, reveni în Franța prințul de Condé. Se duse după rege în provincie, unde acesta aștepta să-și primească nevasta din mîna socrului său, regele Spaniei, care trebuia să i-o aducă. Eu nu eram atunci la Curte, așa că nu vă pot spune nimic despre întrevederea dintre rege și prinț. Cei doi miniștri — Mazarin și don Luis de Haro — aflați la graniță, și-au pierdut multă vreme pînă au izbutit să-l împace pe rege cu prințul de Condé. Mazarin ținea morțiș să-l trateze ca pe un dușman care declarase război regelui său și nu dorea cîtuși de puțin ca protecția spaniolilor să-l ajute să obțină favorurile pe care le cerea. Spaniolii, dimpotrivă, țineau să-l susțină cu toată tăria, pînă la capăt. În sfîrșit, intervenția regelui Spaniei îl ajută pe prinț să se împace cu regele, în condițiile pe care le dorise. Bucuros, reveni deci să se arunce la picioarele regelui său care, așa cum am auzit mai pe urmă, l-a primit cu multă blîndețe și seriozitate. Domnului Prinț i se păru că regele crescuse atît de mult și că fizic, și în măreție, încît își dădu seama că venise vremea să renunțe la toate fumurile lui de mărire. Tinerețea strălucitoare a regelui și acel aer de stăpîn necontestat al Franței, care începea să se impună tuturor, îl convinse pe Condé că trecutul pierise pentru totdeauna, așa că, devenind înțelept și măsurat, arătă clar — prin comportarea și faptele sale — că se hotărîse să fie supus și ascultător.

După ce-am petrecut iarna la Niort — care a fost destul de neplăcută, din pricina frigului pe care l-am îndurat — doamna de Navailles și cu mine am plecat din acel orășel, imediat după Paști (30 martie), la Bénac, casa ducelui de Navailles, situată la intrarea în Pirinei, așteptînd acolo reîntoarcerea Curții, care oricum trebuia să treacă pe acolo, ca să ajungă la graniță, pentru a încheia pacea.

Bénacul e situat pe o colină, la intrarea în munți care, pe măsură ce înaintezi, devin din ce în ce mai înalți și mai impunători. Orășelul e la doi pași de cîmpia Bigorre ;

de la ferestrele castelului se văd Pirineii în toată splendoarea lor, cu crestele acoperite de zăpadă. Ducele de Navailles are o avere serioasă în această provincie : e senior al Lavedanului, care cuprinde șapte văi pline de burguri și de castele. Am profitat de ocazie și am vizitat toate acele domenii ale lor, satisfăcîndu-mi curiozitatea de a vedea, în sfîrșit, acel ținut pe care natura l-a alcătuit atît de deosebit de celelalte. Îmi închipuisem întotdeauna că Pirineii erau niște munți pustii și sterpi, unde n-aveai nimic frumos de văzut, decît o înfricoșătoare singurătate și o înălțime care te făcea să amețești, doar cît te uitai la ea. Am fost însă uimită să văd frumusețea și grozăvia dîndu-și mîna și alcătuind ceva nespus de armonios, cu totul deosebit de toate frumusețile pe care le văzusem pînă atunci. Căci, din loc în loc, în acei munți înalți și îngrozitori, se adîncesc văi deosebit de atrăgătoare. Și chiar dacă n-au o chiar atît de vastă întindere pentru a oferi privirii plăcerea unor zări îndepărtate, au cel puțin avantajul că-ți oferă zeci de reliefuri și contururi, cu totul deosebite, și foarte plăcute ochilor. În afară de frumusețea pășunelor, poți vedea aici galbenul grînelor, verdele viilor, albastrul inului, într-un cuvînt, toate cele necesare vieții. Într-o parte vezi un munte pîn-la-cer, cu creasta acoperită de zăpadă și pe jumătate ascuns în moliciunea pufoasă a norilor, iar în cealaltă parte, vezi un altul, mult mai scund, care e arat și semănat, cultivat și plantat, cum sînt colinele din jurul Parisului. Apoi alții care, deși poartă pe frunte aceleași cununi de zăpadă, sînt, pînă la jumătate, plini de verdeață și de pășuni, de cirezi de vite și de grîne, ca și cei foarte scunzi. Există, de asemenea, printre aceștia și munți complet despuiați, care n-au alte podoabe decît niște stînci înfricoșătoare, ce se pare că n-au altă menire decît să te facă să admiri atotputernicia Celui care a creat toate aceste lucruri. Din acești munți, și mai ales din cei pustii, țîșnesc o puzderie de torente, care, căzînd tocmai din vîrful stîncilor, se pră-

vălesc vijelios de-a lungul acelor pietre înnegrite de vreme, alcătuind o serie de cascade nemaipomenit de frumoase ; zgomotul lor e plăcut, nu te asurzește, iar întreg spectacolul e uimitor.

În toate acele văi există sate frumoase și tîrguri foarte populate. Deși vezi pretutindeni o puzderie de biserici, oamenii sînt destul de răi și de neîndurători, fiindcă climatul lor aspru îi face să fie cruzi. Sînt totuși cucernici în felul lor și pe toate drumurile nu întîlnești decît troițe cu chipul Maicii Domnului. Vorbesc o spaniolă ciudată, greu de înțeles. Țăranii sînt înalți, voinici și frumos îmbrăcați. Odinioară umblau înarmați cu pumnale și pistoale ; dar domnul de Tarbes, episcopul lor, le-a interzis să mai poarte arme, din pricină că se ucideau adesea între ei, după ce se luau la harță sau la bătaie.

În această călătorie pe care am făcut-o ca să admirăm frumusețea ținutului, ne-am dus să mîncăm la Joncala, tîrg frumos care ține tot de vicomitatul Lavedan. Am mîncat niște carne foarte gustoasă, dar mai ales, cel mai bun unt din lume. Casele celor din Joncala sînt arătoase, făcute dintr-o piatră despre care poți jura că e marmoră. E deosebit de frumoasă, iar aceste case sînt extrem de curate și de bine îngrijite ; înăuntru au pereții îmbrăcați în lemn, iar pe jos sînt pardosite cu ardezie. Căci acei munți pustii sînt plini de mine de ardezie.

Din Joncala ne-am dus să dormim la Bossein, un vechi castel aparținînd ducelui de Navailles, clădit pe vîrful unui munte mai scund. Socot că pe vremuri trebuie să fi fost locuința secretă a Urgandei. A fost înălțat pe o stîncă uriașă, care e aproape inaccesibilă ; e alcătuită dintr-o terasă patrată și foarte mare, ce constituie de fapt curtea castelului, de unde poți vedea una dintre cele mai frumoase și mai fertile cîmpii din acel ținut. Are mai mult de o jumătate de leghe lățime și peste o leghe lungime. Rîul Gave trece drept prin mijlocul acelei cîmpii ; ieșind din adîncurile muntelui, curge cu o mare repeziciune, prin

mijlocul acelei văi frumoase, care e înconjurată de cei mai înalţi munţi din acel ţinut. Există unul, oarecum separat de ceilalţi, care e cel mai înalt şi cel mai drept dintre toţi şi care se numeşte Pic de Midi. Ei bine, muntele ăsta e tot atît de departe de ferestrele castelului Bossein, cît e, să zicem, Pont Neuf de Luvru, adică la o azvîrlitură de băţ. Din Bossein, poţi vedea cele şase mari burguri care se află la poalele sau pe primele trepte ale acestor munţi. Într-unul din aceste burguri se află o abaţie deosebit de importantă, care aduce un mare venit, bine construită, ai cărei călugări duc o viaţă exemplară ; abaţia se numeşte Saint-Seurin. Rîul Gave, care udă ogoarele acestei cîmpii, le face să rodească din plin ; pretutindeni vezi livezi întinse, ale căror fructe — după cum ni s-a spus — sînt delicioase. Intrarea în această vale, pe vremuri se putea închide cu un lanţ de fier, aşa cum era odinioară celebra Vega din Grenada. Căci nu poţi pătrunde în această vale, decît pe nişte poteci care sînt foarte înguste. Din aceşti munţi, se desprind trei drumuri care duc în Spania şi care, pe vremuri, se puteau foarte uşor închide ; căci de acolo nu-s decît patru leghe mari şi late, pînă în Arragon.

După ce ne-am satisfăcut curiozitatea în privinţa frumuseţii Pirineilor, am plecat din Bénac, în 2 mai, îndreptîndu-ne spre Bayonne, unde Curtea şi ajunsese. Am trecut prin Pau, pe care ţineam neapărat să-l văd. Respectul pe care-l aveam faţă de memoria marelui Henric al IV-lea, m-a determinat să vizitez castelul pe îndelete şi mai ales odaia în care văzuse lumina zilei.

La 5 mai, am ajuns la Bayonne. Regina ne-a primit încîntată. Dar şi mai încîntată eram eu că mă vedeam într-o ţară atît de depărtată de ţara mea şi că izbutisem să-mi înfrîng lenea şi comoditatea care mă caracterizau. Nici n-am ajuns bine în acest oraş şi Curtea a şi plecat, îndreptîndu-se spre Saint-Jean-de-Luz, unde am ajuns în 8 mai. Începînd din clipa aceea, nu s-a mai vorbit decît despre frumuseţea locului unde urmau să se întîlnească

Ana de Austria și Filip al IV-lea, numit „locul conferinței" [1]. Cu un an în urmă, Mazarin și don Luis de Haro discutaseră aici, articol cu articol, condițiile păcii. Încă de pe atunci se construiseră aici cele două splendide pavilioane, absolut identice, dintre care unul se deschidea spre pămîntul Franței, iar celălalt, spre cel al Spaniei. Cele două pavilioane dădeau în salonul despre care am vorbit și care între timp fusese împodobit și înfrumusețat, încît atrăgea curiozitatea tuturor. Monsieur și Mademoiselle se duseseră și ei să-l vadă, în 17 mai. M-au luat și pe mine cu ei și, într-adevăr, pot spune că cele două pavilioane și salonul era cea mai frumoasă reședință pe care-o văzusem vreodată.

Cum regele Spaniei tocmai sosise la San-Sebastian, toți francezii s-au dus să-l vadă, în timp ce lua masa. Toți au spus că Curtea acestui rege era solitară, și că Infanta era frumoasă. Regele discută cu cei care veniseră să-l vadă, interesîndu-se mai ales despre regină și despre fiul ei, viitorul său ginere. Toți cei veniți din Saint-Jean-de-Luz erau bine primiți. Dar cum numărul lor era tot mai mare și impetuozitatea lor, de-a dreptul excesivă, existau zile cînd regele Spaniei — de care slujitorii săi nu cutezau să se apropie cînd mînca — era gata să se înăbușe de atîta lume ce se înghesuia să-l vadă și care nu de puține ori era să-i dărîme și masa.

În vremea asta, negocierile privind însurătoarea regelui înaintau și — în ciuda profețiilor, cum că această căsătorie nu se va face niciodată — cu fiecare zi care trecea, se apropiau de sfîrșit. Din cînd în cînd, regele își trimitea slujitorii să afle ce mai făcea Infanta.

---

[1] E vorba de mica insulă a Fazanilor, situată în Bidassoa, la granița dintre cele două regate și care fusese împărțită în două: în salonul care reunea cele două pavilioane — unul al Franței, celălalt al Spaniei — și care fusese împărțit și el în două printr-o linie groasă trasă prin mijlocul lui, se aflau două fotolii: unul pentru regina Franței, celălalt pentru regele Spaniei (n.ed.fr.).

Ea mulţumea întotdeauna, foarte laconic, regelui şi transmitea o mulţime de drăgălăşenii şi de complimente, mătuşii sale, Ana de Austria.

În 19 mai, în timp ce Curtea noastră se afla la Saint-Jean-de-Luz, primi o veste deosebit de plăcută : luarea în stăpînire de către regele Angliei, a regatului său. Monck îl slujise cu folos şi atrăsese de partea regelui său, Parlamentul şi armata. Trecuse multă vreme de cînd acest popor, sătul de tiranie, rîvnea după un cîrmuitor blînd şi drept. Aşa că Parlamentul trimise o deputăţie la acest rege, care se afla pe atunci în Flandra, rugîndu-l să se înapoieze în ţara lui, făgăduindu-i supunere, şi mai ales fidelitate.

În aceeaşi zi, Ludovic al XIV-lea se duse să viziteze locul, unde Mazarin şi don Luis de Haro se străduiau să reaşeze graniţele ţărilor lor şi să pună la punct ultimele chestiuni ce mai trebuiau discutate în legătură cu pacea. Ludovic voia să vadă cu ochii lui unde vor fi aşezate oştile sale în ziua întrevederii Reginei cu Infanta, pe care voia şi el neapărat, s-o vadă. Mai mulţi nobili spanioli, şi îndeosebi marchizul de Liche, fiul lui don Luis de Haro, îşi manifestară admiraţia faţă de tînărul nostru rege, care le mulţumi pentru laudele ce-i fuseseră aduse. Semnarea păcii mai întîrzie o vreme, din pricina Spaniei, pentru cîteva cătune pe care le cerea Franţei. Aceste şicane îi scîrbiră pe cei doi regi, ai Franţei şi ai Spaniei, şi cele două Curţi chiar se şi supărară. Cei aflaţi la Saint-Jean-de-Luz începură a-şi şopi la ureche că, mai mult ca sigur, nunta nu va mai avea loc. În sfîrşit, negocierile dintre cei doi miniştri se încheiară, în favoarea regelui nostru ; căci Mazarin, ţinîndu-se tare, regele Spaniei ceru să fie luat ca arbitru şi în această calitate, puse capăt disputelor şi încheie pacea. Le Tellier veni să aducă această veste, în ziua Sfintei Împărtăşanii, regelui şi reginei care se aflau la slujbă, în biserica din Saint-Jean-de-Luz. Vestea bu-

cură întreaga Curte, căci toată lumea abia aștepta să se reîntoarcă la Paris. După ce fură puse la punct și ultimele lucruri, se hotărî ziua căsătoriei și întrevederea dintre regele Spaniei, regina Franței și Infantă.

Miercuri 2 iunie, regele Spaniei părăsi orașul San-Sebastian și veni la Fontarabie, pentru căsătoria ce trebuia celebrată în 3 iunie. Don Luis de Haro, ministrul Spaniei, trebuia să se însoare cu Infanta, în numele regelui Franței ; episcopul de Frejus fu ales ca martor al lui Ludovic al XIV-lea. Am ținut să văd și eu acea ceremonie și Curtea Spaniei. N-am fost singura care am avut această curiozitate ; multe alte persoane, bărbați și femei, au vrut și ei s-o vadă. Mademoiselle a mers pe ascuns, sau cum se spune în spaniolă, *deenboco ;* mi-a făcut cinstea de a mă pofti să merg cu ea, dar, cum făgăduisem mai înainte, altor persoane, n-am mers cu ea, ci ne-am întîlnit mai tîrziu, la Fontarabie. Ajungînd pe malul rîului Andaye, am găsit cîteva bărci pe care regele Spaniei — care știa că unele doamne voiau să participe la ceremonie — ni le trimisese. Bărcile erau acoperite pe dinafară cu stofe strălucitoare, iar pe dinăuntru, tapițate cu damasc de un roșu aprins, cu molete de aur și de argint și cu perdele din același material. Bărcile aveau bănci și scaune comode, deosebit de frumos împodobite. Pe celălalt mal al rîului, ne așteptau trăsurile regelui Spaniei, chiar la picioarele zidului cetății Fontarabie ; ne-am urmat într-una din ele și am fost conduse, atît eu cît și cele două persoane care mă însoțeau [1], acasă la Pimmentel, unde ni s-a adus imediat cîte o ceașcă cu ciocolată și biscuiți, cea mai aleasă tratație, în Spania. Casa se afla așezată chiar în piața orașului și, în timpul acelui scurt popas, am profitat de ocazie și am privit tot ce era de privit. Sînt curioasă din fire și-mi place să văd lucruri pe care nu le-am mai văzut. Mai întîi și mai întîi, am zărit o mulțime

[1] E vorba de doamnele Colbert și de Lyonne (n.ed.fr.).

de slugi în livrelele regelui ; cele ale granzilor de Spania erau mai modest îmbrăcate, adică n-aveau nici un fel de fireturi de aur. Apoi am văzut trecînd un grup de nobili care, în afară de slugi, mai erau urmați și de cîțiva paji ai regelui. Mi s-a spus că mai toți nobilii aveau paji, unii mai mulți, alții mai puțini, după cum le era rangul și că pe toți îi plătea regele. De acolo, am fost conduse la biserică, unde erau înșirate o mulțime de gărzi, care nu prea aveau ce face, fiindcă erau foarte puțini curteni de față, așa că nu era nici un fel de îmbulzeală, care să trebuiască a fi stăvilită de gărzi. Am auzit că curtenii nu-l însoțesc pe rege în călătorie, decît dacă primesc ordin. Acest obicei, care lipsește de zarvă și de strălucire Curtea, are totuși în sine o anumită măreție.

În Franța, niciodată n-am izbutit să particip atît de ușor, nici la cea mai neînsemnată ceremonie. Ca să vă spun adevărul, am fost din cale-afară de uimită, să văd în acel loc și la o astfel de ceremonie, atît de puțină lume. Ne-am așezat în cor, de unde vedeam perfect jilțul regelui, adică locul unde trebuia să se așeze ca să asculte slujba, jilț care aducea mai mult cu un fel de pat îngust, cu perdele de jur împrejur. Perdeaua din față era trasă, ca să poată asculta, în deplină reculegere, slujba. Jilțul, care se afla în dreapta corului, era așezat pe un splendid covor turcesc. Alături, se afla o bancă lungă, acoperită și ea cu covoare scumpe, care continua și pe lîngă ceilalți pereți, alcătuind un fel de patrat, pe care ședea nobilimea Spaniei.

Mademoiselle sosi aproape imediat după noi și se vîri printre ceilalți. Dar cum toți știau că trebuia să vină, cîțiva dintre nobili și chiar și preoții mă întrebară dacă sosise. Am discutat cu ei în limba spaniolă și cutez să spun că mi-au răspuns în niște termeni cam prea galanți pentru niște preoți. Dar destrăbălarea era foarte mare, pe atunci, în Spania.

După vreo trei sferturi de ceas, sosi și regele cu Infanta, pe care o ținea de mîna stîngă. Nu erau urmați decît de cîteva persoane ; căci regele Spaniei are gărzi puține și sunetele trîmbițelor și ale tobelor nu-l însoțesc, ca pe regele nostru. Se așezară amîndoi în jilțul de sub perdele, Infanta ocupînd loc în stînga tatălui ei.

Chiar din prima clipă în care am zărit-o pe această prințesă, mi s-a părut frumoasă ; cum perdeaua acelui jilț rămăsese ridicată spre partea noastră, am crezut că o făcuseră special pentru Mademoiselle, pe care regele o privea destul de des. Nobilimea ședea pe banca aceea îmbrăcată în covoare ; cînd don Luis de Haro atinse cu mîna perdelele jilțului, începu slujba, care fu rostită încet, fără nici o ceremonie, de către episcopul de Pampeluna. Fără a pune la socoteală numărul mare de francezi, care aproape că umpleau biserica, marii noștri seniori ocupaseră partea de sus a corului precum și treptele ce duceau spre altarul alături de care se așezaseră episcopii de Frejus și de Comminges, din familia de Choiseul.

Slujba odată terminată, episcopul de Pampeluna, îmbrăcat în odăjdii, se apropie la locul unde se aflau regele și Infanta. Don Luiset, episcop de Frejus, se apropie și el ; Infanta făcu cîțiva pași înainte ; pe urmă, cineva citi procura regelui nostru, după care episcopul o cunună pe Infantă. Cînd trebui să rostească acel „da", atît de important pentru toți, dar mai cu seamă pentru niște persoane atît de alese, ea făcu o plecăciune adîncă în fața tatălui ei, apoi rosti acel „da", cu multă modestie. A doua oară, îl spuse ceva mai tare. Ceremonia odată isprăvită, se așeză în genunchi în fața tatălui ei, care, îmbrățișînd-o cu dragoste, o ridică de jos, avînd ochii plini de lacrimi.

Infanta-regină era micuță, dar binefăcută ; i-am admirat fără rezerve, albeața strălucitoare a chipului și a pielii, ochii albaștri care mi se părură frumoși, mai ales prin blîndețea și strălucirea lor. I-am lăudat frumusețea gurii

și a buzelor — poate puțin cam groase — dar minunat conturate și roșii ca cireașa. Chipul îl avea puțin cam prelung ; dar, fiind rotund în partea de jos, ne-a plăcut. Obrajii îi erau cam cărnoși, dar frumoși. Părul era de un blond-argintiu și se potrivea de minune cu culorile chipului ei. Dacă ar fi fost ceva mai înaltă și ar fi avut și dinții frumoși, putea fi socotită printre cele mai arătoase prințese din Europa ; m-a mirat faptul că semăna atît de bine cu portretul pe care i-l făcuse fratele meu, în scrisoare. Pieptul îi era destul de plin, gîtul și decolteul, frumoase, dar rochia era groaznică.

Nici moda, nici obiceiurile nu ne-au încîntat. În ce mă privește, fie că sînt în Franța, fie că sînt în altă parte, discern cu ușurință ce e urît de ceea ce e frumos. Așa, de pildă, mi se păreau teribil de ridicole veșmintele pe care le purtau pe atunci, francezii ; pantalonii largi cu manșete de dantelă și jiletcile caraghioase care nu le acopereau nu trupul, dar nici măcar stomacul. La fel de urîte mi se păreau rochiile și pieptănăturile spaniolelor. În afară de Infantă, toate femeile pe care le-am văzut, erau slabe și negre. Umerii lor dezgoliți, făcea să ți se strîngă inima de milă. Manșetele lor înguste erau crestate și cumplit de urîte. Aveau lenjerie puțină, iar dantelele erau groaznice. Totul era fără grație, iar cercurile de sub rochii erau, pur și simplu, monstruoase, fiindcă dădeau impresia unor cercuri de butoaie cusute pe sub fuste, lăsînd la o parte faptul că, în loc să fie rotunde, ca orice cerc, astea erau turtite în față și în spate și lățite mult în părți. Cînd femeile mergeau, cercurile acelea se ridicau și se coborau, dînd rochiei o înfățișare dizgrațioasă. Pieptănătura era foarte umflată, din pricina șuvițelor de păr fals ; fruntea, mult prea dezgolită și fără nici un fel de bucle, era lipsită de atracție. Unele femei își înnodau părul la spate și-și prindeau ici și colo, codițe false, cu panglici colorate, mult mai urîte ca ale noastre. Cel puțin

felul acesta de a se pieptăna, fiind mai simplu și mai natural, părea, oricum, ceva mai plăcut.

În ziua căsătoriei sale, Infanta era pieptănată și ea cu părul umflat. Rochia îi era albă, dintr-o stofă foarte urîtă și cu broderie modestă : căci argintul era interzis în Spania. În schimb, avea o mulțime de pietre scumpe cusute pe rochie, cu fir de aur. Pletele sale frumoase fuseseră ascunse sub un fel de bonetă albă, care mai mult o urîțea decît o împodobea. Dar, deși îmbrăcată fără gust, Infanta își păstrase toată prospețimea și frumusețea tinereții.

După cununie, ne-am dus să asistăm la masa reginei, neputînd rezista dorinței de a o vedea de aproape. Cînd a ieșit din odaia ei, intrînd în cea în care fusese pregătită masa, ne-a îngăduit să ne apropiem de ea și să-i sărutăm mîna. Ducesa de Uzès, care venise cu noi, s-a dus prima ; apoi a urmat doamna de Lyonne, apoi eu, și pe urmă toate celelalte. După asta, Infanta se așeză, în sfîrșit, la masă și fu servită de doamnele și de meninii săi. Cum eu am salutat-o în limba spaniolă, ea s-a oprit lîngă mine și mi-a făcut onoarea de a-mi răspunde la toate întrebările pe care am cutezat să i le pun. Cum părul ei frumos nu i se mai vedea, mi-a spus că avea păr fals, căruia i se spunea *monos*. Am rugat-o să mi-l arate pe al ei ; mi l-a arătat și am fost pur și simplu încîntată de frumusețea lui. După ce s-a așezat la masă, mi-a poruncit să mă apropii și să stau de vorbă cu ea. Am trecut în spatele scaunului ei ; și cum doamnele sale nu se apropiau de ea, din respect, i-am spus că, din moment ce acum era regina noastră, trebuia să se obișnuiască cu prezența noastră.

Mademoiselle, care între timp se dusese să asiste la masa regelui Spaniei, se întorsese și intrînd la Infantă, se sprijini de umărul meu. Noua noastră regină, știind cine era, dar știind și că voia să nu fie recunoscută, îi zîmbi de cîteva ori și răspunse tot timpul cu mare bunăvoință

la întrebările puse de noi două. După ce se ridică de la masă, Infanta se apropie de Mademoiselle și-i spuse, îmbrățișînd-o :

— *Un abrazito le quiero dar .. escondida* [1].

După care, o pofti în ódaia ei, unde se aflau două scaune. Îi oferi Mademoisellei unul, vorbind cu ea, dar prefăcîndu-se tot timpul că nu știe cine e. Dacă Mademoiselle și-ar fi adus atunci aminte cît de mult rîvnise să ajungă regina Franței, sigur că ar fi simțit o mare amărăciune. Noroc că nu era o fire care să trăiască din amintiri, iar timpul, care șterge totul, schimbîndu-i sentimentele, ca se întoarse foarte bine dispusă, la Fontarabie.

În comparație cu înghesuiala de la Curtea noastră, Curtea Spaniei părea pustie. Nobilii nu aveau nici pe departe haine atît de frumos brodate ca ale celor de la Curtea noastră. În schimb, pe stofele lor simple, străluceau o puzderie de nestemate, care le dădeau o înfățișare măreață. Încălțămintea le era foarte strîmtă, în vreme ce a francezilor era pe atunci de-a dreptul diformă, prin lărgimea ei.

După căsătoria Infantei, Pimmentel ne-a oferit o masă copioasă ; alții, au fost tratați de don Luis de Haro ; după ce oastea care venise cu noi a fost și ea ospătată împărătește, ne-am înapoiat cu toții la Saint-Jean-de-Luz ca să-i spunem reginei că, în sfîrșit, avea o noră pe gustul ei. I-am descris-o în amănunt, ceea ce i-a sporit curiozitatea de a o cunoaște.

În 4 iunie, Ana de Austria se duse să se întîlnească pentru prima oară cu fratele ei, Filip al IV-lea și cu nora ei, Infanta. Nu era însoțită decît de contesele de Flex și de Noailles, doamnele sale de onoare. Cei doi regi nu trebuiau să se vadă decît o singură dată și anume în ziua în care urmau să jure în mod solemn, că vor face pace. Dar

[1] Trebuie totuși s-o îmbrățișez pe această necunoscută (span.).

acest plan n-a putut fi realizat, pentru că regele a vrut s-o vadă și el pe Infantă.

Regina sosi deci în pavilionul francez din Insula Fazanilor, înaintea fratelui ei, din pricină că acesta fusese reținut la Fontarabie de vizita ducelui de Créqui, care-i adusese Infantei, din partea lui Ludovic al XIV-lea, nu bijuteriile Coroanei, ci cele date ca dar de nuntă. Sosind și regele Spaniei, regina și el se îmbrățișară. Cînd regina vru să-l sărute, el se trase îndărăt și rămase așa, o bucată de vreme, bățos și cu capul ușor dat pe spate. Infanta se aruncă în genunchi în fața Anei de Austria și-i ceru cu insistență mîinile, ca să i le sărute. Regina nu vru să i le dea și, ridicînd-o de jos, o strînse cu dragoste la inima ei și o sărută ca pe o fiică iubită pe care n-o văzuse demult. Pe urmă, Monsieur apropiindu-se de regele Spaniei, îl sărută foarte ceremonios. Regele îi spuse că era încîntat să-l vadă ; apoi Monsieur o salută pe viitoarea sa cumnată. După asta, Filip al IV-lea îl primi pe Mazarin, pe care-l salută cu deosebită stimă, mulțumindu-i pentru tot ce făcuse și lăudîndu-l în gura mare, spunînd că, în sfîrșit, datorită lui, Europa se va bucura de acum încolo de acea pace atît de mult rîvnită. Apoi don Luis de Haro aduse un jilț regelui său, iar conesa de Navailles, un jilț reginei sale. Cei doi regi se așezară, în salonul ce lega cele două pavilioane și care era despărțit în două printr-o linie groasă ce simboliza granița dintre cele două regate. „*La camarera major*" (doamna de onoare) de pe „teritoriul Spaniei", aduse o pernă mare Infantei, iar aceasta se așeză pe ea, lîngă tatăl ei. Monsieur se așeză pe un scaun pliant, lîngă mama sa. Discuția decurse în mod plăcut, tandră și plină de interes din partea reginei, dar mult prea gravă din partea fratelui ei, care stătea țeapăn și rece ca un lemn. Discutînd despre războiul care tocmai se încheiase și regina văitîndu-se că ținuse prea mult, regele îi răspunse :

— *Ay, senora, es el diablo que lo a hecho !* (Vai, doamnă, diavolul l-a iscat !)

Cu o altă ocazie, îi spuse : — *Ahora presto tendremos nietos !* (De-acum vom avea în curînd nepoți !) la care regina îi răspunsese :

— *Que, asi lo esperava ; pero que le pedia licentia, para desear un bijo por el Rey, primero que una novia por el principe su sobrino !* (Așa trag și eu nădejde ; dar vă cer îngăduința să-i doriți fiului meu mai curînd un băiat, iar eu o fată fiului dumneavoastră, nepotul meu !) După care discutară despre o mulțime de lucruri de care-și aduseră aminte, ca un frate și o soră ce nu se mai văzuseră vreme de patruzeci și ceva de ani.

Regele îi mărturisi apoi surorii sale cît de mult o iubea pe cea de a doua soție a sa, care era deosebit de frumoasă și de bună și pe care abia aștepta s-o revadă. De asemenea, nu uită să amintească despre prima sa soție, Elisabeta de Franța, care se prăpădise, dar care fusese stimată și venerată de întreaga Spanie.

Cardinalul Mazarin, care discutase pînă atunci cu don Luis de Haro, se apropie de majestățile lor și le spuse că la ușă, se afla un necunoscut care dorea să intre. Regina, de comun acord cu fratele ei, îi porunci cardinalului să-i dea voie să intre. Lăsînd ușa întredeschisă, cei doi miniștri îi îngăduiră lui Ludovic al XIV-lea să-și vadă mireasa. Dar cum trebuia ca și ea să-l vadă, avură grijă să se dea cît mai în spate și să-l lase pe rege în față. Cum aceasta era cu un cap mai înalt decît cei doi miniștri, era tînăr, falnic și frumos, Infanta îl îndrăgi din prima clipă. Regele Spaniei îl privi și el, apoi îi spuse surîzînd, surorii sale, că va avea un *„lindo herno"* (un ginere frumos).

După ce regele o văzu pe Infantă, se retrase și se duse să se posteze pe malul rîului, ca s-o vadă, cînd avea să se îmbarce. Ieșind din salon, le spuse prințului de Conti

şi domnului de Turenne că, la început, pieptănătura şi rochia Infantei îl speriaseră ; dar că, după ce-o privise cu atenţie, îşi dăduse seama că, de fapt, era frumoasă şi că-i va fi foarte uşor s-o iubească.

Tînăra regină vru să-i mulţumească soacrei sale pentru darurile pe care ducele de Créqui i le adusese din partea regelui [1]. Dar regina îi răspunse.

— *No, no, hija ; en esto de presentes, no es menester hablarme a mi, que todo viene ya del Rey !* (Nu, nu, fata mea ; dacă e vorba de daruri, nu trebuie să-mi mulţumeşti mie, fiindcă totul vine din partea regelui !

Cînd regele Spaniei şi Infanta trebuiră să plece, cele două Curţi se despărţiră : toţi francezii dădură năvală să-i vadă pe Filip al IV-lea şi pe fiica sa, îmbarcîndu-se pe corabia lor şi toţi spaniolii se năpustiră în partea unde se afla regele nostru, ca s-o vadă de aproape şi s-o salute pe Ana de Austria, ale cărei mîini cred că s-au tocit atunci de atîtea sărutări. Mai ales, un oarecare conte de Pugnoenrostro, care fusese odinioară meninul ei, îi săruta mîinile cu atîta patimă, încît, la un moment dat, am avut impresia că o să i le mănînce.

În timp ce Ana de Austria era astfel salutată de ai săi, Ludovic al XIV-lea, văzînd că Infanta se urcase pe corabie,

[1] Iată, după Mademoiselle, ce i-a trimis regele, Infantei : „Era vorba de un sipet dintr-un lemn scump, împodobit cu aurării, în care se aflau tot soiul de giuvaericale de aur şi diamante : ceasuri, oglinzi şi oglinjoare, flacoane scumpe cu parfumuri, foarfeci, cuţitaşe şi scobitori închise în tubuleţe de aur, cutii cu mănuşi, cutii cu alunite false, miniaturi scumpe, cruciuliţe, inele şi brăţări cu nestemate. Într-un alt sipet se aflau şiraguri lungi de perle şi cîteva perechi de cercei, iar într-o cutie separată, un mare număr de diamante. În sfîrşit, tot ce putea fi mai scump şi mai frumos în materie de giuvaericale, în afară de bijuteriile Coroanei, care n-au voie să iasă din ţară şi pe care reginele le poartă, dar nu şi le pot însuşi. E lesne de înţeles că niciodată un mire nu i-a trimis mireseî sale un dar mai măreţ, mai preţios şi mai galant" (N.ed.fr.).

galopă o vreme de-a lungul rîului, ținîndu-și, foarte galant, pălăria în mînă. Cred că ar fi gonit astfel pînă la Fontarabie, dacă n-ar fi fost mlaștinile care să-l oprească.

Duminecă 6 iunie, fu, în sfîrșit, încheiată solemn, pacea. Cei doi suverani se întîlniră din nou, în același salon din Insula Fazanilor, înconjurat fiecare de cei mai de seamă nobili din regatul său. Ambii regi jurară în genunchi și cu mîna pe *Evanghelie*, să păstreze pace. După această faptă solemnă, se îmbrățișară și-și juraseră prietenie veșnică. Salonul în care s-a încheiat această pace, era nemaipomenit de frumos împodobit cu diverse tapiserii și brocarturi scumpe. Cele spaniole erau într-adevăr fără pereche de frumoase, dar cele franțuzești erau mult mai prețioase. Afară, o puzderie de ostași își așteptau fiecare regii, ca să le dea onorul. Soldații regelui Spaniei erau așezați de cealaltă parte a rîului, pe unde avea să treacă regele Spaniei. Însă ai noștri erau îmbrăcați mult mai frumos, căci spaniolii aveau uniforme galben cu roșu, dar fără nici un fel de podoabe în vreme ce uniformele soldaților noștri, albastre ca cerul, erau doldora de broderii de aur.

A doua zi, regele și fiica sa, urmați de o droaie de nobili și de nici o femeie (în afară de doamna de onoare și de prima cameristă ale Infantei), o duseră pe tînăra Maria-Tereza, soacrei sale. După ce cei doi regi, cele două regine și Monsieur au stat multă vreme împreună, s-au despărțit înlăcrimați. Regele Spaniei și fiica sa s-au despărțit nespus de greu, plini de mîhnire și de durere. Regele și Monsieur, îmbrățișîndu-l pe Filip al IV-lea, unchiul lor, se înduioșară și se întristară s-o vadă atît de nefericită și de deprimată pe tînăra Infantă, care se așezase de trei ori în genunchi, în fața tatălui ei, pentru a-i da binecuvîntarea. Iar cînd tatăl ei o părăsi, si el și ea plîngeau cu hohote.

Curtenii spanioli, care țineau mult la tînăra lor Infantă, îi sărutară cu respect, unii mîna, alții poala rochiei. În sfîrșit, o urcară într-o caleașcă acoperită toată cu broderie de aur și argint și o duseră la Saint-Jean-de-Luz, însoțită de toată suita franceză : adică de gărzi, de cavalerie ușoară, de jandarmi, de muschetari și de trei companii din regimentul de gardă. Toți curtenii erau călare și aveau niște haine, de-ți luau ochii. Noua regină coborî împreună cu mătușa sa, la reședința acesteia, unde o aștepta o mulțime de lume. Avea o rochie roșie de satin, cu broderii de aur și argint și cu cîteva nestemate vîrîte, după moda țării sale, în prea mult aur. Mătușa și soacra sa, poftind-o în cabinetul său, îi prezentă slujitorii ei și în special pe Prințesa Palatină, supraintendenta sa. Doamna de Navailles, prima sa cameristă, urma să fie numită doamnă de onoare a tinerei regine : căci mareșala de Guébriant, numită în această frumoasă slujbă, murise de curînd. Regina nu zise nici da, nici nu, pentru că nu știa dacă doamna ei de onoare, contesa de Priego, va vrea să mai rămînă o vreme lîngă stăpîna ei. Ana de Austria — care din ziua aceea luă numele de regina-mamă — o trimise pe nepoata sa în odaia ei, pentru a se relaxa și a face și ea la fel. Cum toată lumea fusese îndepărtată din acea casă mică, plină de atîtea capete încoronate, cum — la rugămintea reginei — toți bărbații fuseseră alungați, de la căpitanii de gardă și pînă la ușieri, reginele fiind amîndouă dezbrăcate, regele o vizită pe regina tînără, rugînd-o să se culce și spunîndu-i că supa i se va servi în pat. Dar ea dori să mănînce împreună cu soacra ei. Atunci, regele o luă de mînă și o duse mamei sale. Regina își găsi soacra în cămașă ; intrînd, se aruncă în brațele sale, o îmbrățișă și o sărută cu căldură, spunîndu-i cînd mătușă, cînd mamă.

Regina, fericită că se bucură de atîta afecțiune din partea nurorii sale, după ce o sărută cu multă căldură, o pofti pe un scaun pliant, dealtfel singurul care se afla în odaie. Privind-o, îi lăudă frumusețea în fața regelui, care și așa era cum nu se poate mai încîntat de soția sa. Tînăra regină, văzîndu-l pe rege, în picioare, lîngă ea, vru să-i facă loc lîngă sine, pe același scaun, într-un mod tandru și totodată ușor încurcată ; dar el, plin de cavalerism, nu primi și rămase în picioare lîngă ea ; tînăra regină, era de o nespusă drăgălășenie așa, pe jumătate dezbrăcată, căci rochia aceea cu cercuri de fier era atît de monstruoasă, încît, atunci cînd femeile scăpau de ea, arătau cu mult mai drăguțe. Cele două regine rămaseseră singure, cu regele, cu Monsieur, cu cîteva cameriste și cu mine. Cinară împreună, cu aceeași familiaritate dintotdeauna. Regina-mamă era foarte tandră cu nora ei, iar aceasta, care o privea ca pe o mamă, îi sărută mîinile de mai multe ori. După cină, regele o conduse pe Infantă în odaia ei. Ea fu urmată numai de contesa de Priego, doamna sa de onoare.

Regele Spaniei, la rîndul său, după ce se despărțise de fiica sa, se reîntorsese foarte abătut, la Fontarabie, unde, aruncîndu-se pe pat, le spuse celor din jurul său :

— Yo vengo muerto, porgue de ver llorar a mi hija, eso alla lo devia : mi hermana tambien : perocuando he estos dos muchachos, pendientes de mi cuello, llorar como niños, me he de tal suerte enternecido, que no pucdo mas. (Mă întorc pe jumătate mort, căci le-am văzut plîngînd pe fiica și pe sora mea : și cum i-am văzut și pe cei doi nepoți, agățați de gîtul meu și plîngînd ca niște copii, m-am simțit atît de înduioșat, încît mă simt nespus de îndurerat.)

Așa s-a sfîrșit acea zi celebră, dar plină de satisfacții și dintr-o parte, și dintr-alta, satisfacții confirmate de regina

tînără, care i-a mărturisit reginei-mamă că nu voise, pentru nimic în lume, să se mărite cu împăratul Germaniei. Apoi îi scrise tatălui ei o scrisoare, dar nu închise plicul, ci îl trimise cu scrisoare cu tot, regelui, soțul ei, ca s-o citească și el, dovedind astfel, încă de la început, cît era de dornică să-i fie pe plac și să-i îndeplinească supusă, orice dorință. Dar cum orice bucurie are și partea ei de tristețe, știu că Infanta n-a dormit toată noaptea, că a plîns și s-a zbuciumat, doborîtă de durerea de a-și fi părăsit tatăl și că i-ar fi spus de mai multe ori cameristei sale :

— *Ay, Molina, mi padre !* (Vai, Molina, bietul tata !) Regina îl plîngea pe acel tată, pe care-l iubise atît de mult, și pe care — după toate probabilitățile — nu avea să-l mai vadă niciodată ; pînă la urmă însă, prezența bărbatului ei a constituit pentru ea o bucurie destul de mare, încît i-a mai îndulcit amărăciunea.

A doua zi, Infanta se odihni. Regele veni de dimineață s-o vadă și rămase o vreme cu ea ; apoi se duseră împreună la slujbă, la Récollets. După slujbă, tinerei regine i se arătară lenjeria, toaletele și toate cele necesare pentru nuntă : apoi majestățile lor luară masa împreună. După-masă, regina-mamă se duse să-l vadă pe cardinal, care era bolnav, iar regina tînără se duse la comedie. Seara, o puseră să probeze o serie de toalete franțuzești, aduse de doamna de Navailles, care, pînă la urmă, fusese totuși numită doamna ei de onoare. Sigur că, la început, i-a fost greu să se obișnuiască cu noile veșminte, dar n-a scos o vorbă și nu s-a plîns de nimic. Seara, Ludovic s-a dus s-o vadă și a rămas vreme îndelungată în odaia ei. Și, cu toate că pînă atunci se părea că nu prea știe limba spaniolă, în seara aceea văzurăm că s-a descurcat de minune. Infanta se culcă devreme, ca să fie odihnită a doua zi, cînd urma să aibă loc nunta.

Capitolul XIX

(1660). — Nunta regelui. — Portretul celor două regine. — Bucuria celor doi soți și a reginei-mame. — Regele Angliei la Londra. — Intrarea lui Ludovic al XIV-lea în Bordeaux. — Sosirea sa la Vincennes. — Boala lui Mazarin. — Intrarea solemnă a regelui și a reginei în Paris. — Monsieur se însoară cu Henriette a Angliei. — Regina-mamă a Angliei se gîndește să-și însoare fiul cu Hortensia Mancini. — Boala cardinalului se agravează. — Avariția sa. — Sosirea în Franța a reginei Angliei. — Ludovic al XIV-lea și Ana de Austria îl vizitează pe cardinal. — Regina tînără e însărcinată. — Testamentul lui Mazarin. — Darurile pe care le face familiei regale. — Moartea sa. — Regele se întoarce la Luvru. — Maria-Teresa e geloasă pe contesa de Soissons. — Regele declară că are intenția de a guverna singur. — Imensele bogății ale lui Mazarin.

În dimineața zilei de 9 iunie, cînd regina tînără se trezi, ducesa de Navailles — care avu cinstea s-o îmbrace — făcu în ziua aceea și pe doamna de onoare și pe camerista. Îi veni destul de greu să-i pună coroana pe cap, din cauza pieptănăturii care-i făcea un cap de două ori mai mare, datorită șuvițelor false de păr și panglicilor de tot felul cu care erau prinse acele șuvițe. Era o pieptănătură cu totul deosebită de cea de la Fontarabie, și care, de-fapt, era destul de nostimă. Rochia era splendidă, presărată toată cu mici crini de aur, și-i ședea nespus de bine. Peste rochie, purta o mantie regală cu o trenă foarte lungă și rotunjită la capete. Regele se îmbrăcase în negru, fără nici o bijuterie. Intrară împreună în biserică printr-o galerie deschisă, aflată mai sus decît strada,

pentru că pe acolo urmau să se ducă la reședința reginei-mame, unde regina tînără locuia de două zile, de cînd venise în Franța. În biserică, Ludovic și Maria-Tereza se așezară sub un baldachin de catifea violet, presărat cu flori de crin, țesute din fir de aur : covorul, scaunele, pernele erau la fel, adică violete, cu flori de aur. Regina-mamă, cu doamnele ei de onoare, stătea sub un baldachin de catifea neagră, presărat cu aceiași crini de aur. Pe chipul ei, se citea o asemenea bucurie, încît, deși avea cincizeci și nouă de ani, părea aproape tot atît de frumoasă ca și nepoata ei, care nici pe departe nu era atît de frumoasă, cum fusese soacra ei, cînd avusese vîrsta pe care-o avea ea acum. Regina-mamă avea trăsături mai regulate, era mai înaltă, mai plină de măreție, chipul ei avea o formă aproape perfectă, tenul îi era nespus de frumos, iar mîinile și brațele îi rămăseseră și acum, de o albeață și de o frumusețe fără egal. Regina tînără avea și ea un ten la fel de luminos și de colorat ca și cel al soacrei sale, și, fiind rude, chiar și semănau puțin. Regină tînără, după slujbă, se duse să se odihnească puțin. Apoi se sculă, își puse o rochie albă țesută cu fir de argint, după moda franțuzească, care-i dădea o strălucire cu totul deosebită și urcă la soacra ei ; discutară o vreme amîndouă. Apoi, cele două regine ieșiră din odaie și se arătară norodului. Se veseliră, văzîndu-l pe rege aruncînd el însuși bani poporului, după cum era obiceiul. După asta, intrară cu toții — regele, regina, Monsieur și cardinalul Mazarin — în odăița cenușie a reginei-mame, unde discutară o vreme, despre diverse lucruri. Cînd se întunecă, regina părăsi casa soacrei sale și se mută în apartamentul regelui, condusă de soțul ei, de regina-mamă și de Monsieur, iar de la Curte, de contesele de Flex, de Noailles și de Priego și de ducesa de Navailles. Majestățile lor și Monsieur luară masa, în mod public, fără nici o ceremonie, după care regele dori să se culce. Regina, auzind acest lucru, îi spuse soacrei sale, cu lacrimi în ochi :

— *Es muy temprano !* (E prea devreme !)

Fu singurul moment în care se arătă mîhnită, de cînd pusese piciorul pe pămîntul noii sale patrii. Dar, după ce i se spuse că regele se dezbrăcase, începu şi ea să se dezbrace, fără multe fasoane, iar cînd i se spuse că regele o aştepta, rosti nerăbdătoare :

— *Presto, presto, qu'el Rey m'espera !* (Repede, repede, regele mă aşteaptă !)

După atîta punctualitate în care, cum era şi firesc, se putea bănui şi o anumită pasiune, cei doi tineri se culcară împreună, binecuvîntaţi de regina-mamă. Se părea că cerul binecuvîntase şi el această căsătorie, căci regele se arătă, cel puţin în primele luni, îndrăgostit nebuneşte de tînăra lui soţie. După o vreme, regele o rugă s-o trimită înapoi, în Spania, pe doamna de Priego, pentru că eticheta cerea ca acel loc să fie ocupat de o doamnă de onoare, franceză. Regina consimţi, dar profitînd de ocazie, îl rugă şi ea pe rege ca, indiferent ce s-ar întîmpla între ei, să n-o părăsească, să aibă grijă de ea, s-o ocrotească şi să doarmă în acelaşi pat. Regele îi făgădui solemn să-i îndeplinească toate aceste dorinţe şi porunci pe loc mareşalului Palatului, să nu-i oblige niciodată să doarmă în paturi separate, nici măcar în timpul călătoriilor, indiferent cît de mică ar fi fost odăiţa în care ar fi fost obligaţi să-şi petreacă noaptea.

Regina-mamă — care-şi cunoştea bine fiul şi care ştia că era cam rece şi puţin cam grav pentru vîrsta lui — ne mărturisi într-o zi că-i fusese foarte teamă, ca nu cumva această răceală a regelui să nu-i căşune vreun necaz nepoatei sale, care dorise cu atîta ardoare să se mărite cu el. Dar după ce-l văzu cum se poartă cu ea, această teamă dispăru de la sine.

Înainte de a pleca, Mazarin îi dărui contesei de Priego o cutie în care se afla un portret al regelui, bătut în diamante. Regina, privindu-l, spuse :

— *Podreis decir en Espana que le parece : per qu'es mejor.* (Poți spune în Spania, că seamănă, dar că e mult mai frumos.)

Regina-mamă trimise tratelui său un orlogiu cu sonerie, de pus pe masă, bătut tot în diamante dintre cele mai mari, pentru ca acest dar să facă cinste atît celei care-l trimitea, cît și celui care-l primea. În schimb, Filip al IV-lea îi trimise niște mănuși, care și acelea se dovediră a nu fi bune. Ana de Austria se simți rușinată și umilită, nu din pricină că i-ar fi păsat de acel dar meschin, ci pentru că ar fi dorit ca — spre gloria poporului spaniol — fratele ei să se fi arătat mai darnic.

După plecarea contesei spaniole; regele, regina și toată Curtea plecară din Saint-Jean-de-Luz, îndreptîndu-se, în 15 iunie, către Bordeaux.

În vremea asta, sosi și regele Angliei în țara sa. Punînd piciorul pe pămîntul strămoșilor săi, tînărul rege — pe care suferințele îndelungate și experiența căpătată făcuseră din el un om drept, bun și cinstit — îl primi pe Monck care-l slujise cu credință, cu multă bucurie și recunoștință, făcîndu-l pe loc, cavaler. Ducele de York, fratele mai mic al regelui, îi înmînă proaspătului cavaler Ordinul Jartierei, iar ducele de Glocester, sabia.

La cîteva zile după asta, regele intră în Londra, unde fu primit cu multă bucurie, fiindcă toată lumea, sătulă de vechea tiranie, dorea un rege blînd și milostiv față de poporul său.

Ca să ajungă mai repede la Bordeaux și de acolo, la Paris, Curtea noastră mergea zi și noapte. În acest interval de timp nu s-a întîmplat nimic demn de semnalat decît un mare cutremur de pămînt, care ne-a prins la Saint-Justin, în Armagnac. În 23 iunie, în ajunul zilei de Sfîntul Ioan, am ajuns la Rochefort. Regele, cele două regine, cardinalul Mazarin, prințesele, ducesele și toți cei cu titluri și cu funcții înalte, se suiră, la Lagos, într-o barcă, iar restul Curții, în celelalte.

După vreo două leghe, magistrații din Bordeaux puseră Curții la dispoziție o corabie mare și frumoasă, unde se urcară regele, cele două regine, cardinalul și toți mai marii Curții. Corabia era căptușită pe dinăuntru cu catifea roșie, plină de broderii de aur ; în mijloc, se afla o masă mare, acoperită cu un covor de aceeași culoare și un scaun mare, îmbrăcat în catifea neagră, cu broderii bogate de argint, pentru regina-mamă. Botul corabiei era închis, alcătuind un fel de mic cabinet, mai înalt cu o treaptă decît restul podelei, pentru rege, și regină. Cabinetul era în întregime aurit, acoperit de embleme, cifre, picturi și devize. Corabia era îmbrăcată în covoare, de sus și pînă jos și mărginită de jur împrejur de bănci îmbrăcate în catifea roșie, cu ciucuri de argint ; singura odaie pe care o avea corabia, era foarte mare, avea o mulțime de ferestre înalte, iar sus se afla un fel de cupolă, căptușită și ea tot cu catifea roșie și cu pasmanterii de aur și de argint. Corabia era urmată de nenumărate bărci, căci o mulțime de lume din Bordeaux venise să-l vadă pe rege.

La sosire, Ludovic al XIV fu salutat prin mai multe salve de tun și prin strigătele de bucurie ale norodului, care se înghesuia în așa hal, pe chei, încît n-aveai unde să arunci un ac. Sunetele viorilor și ale trîmbițelor se amestecau cu bubuitul tunurilor și cu larma de pe dig, făcîndu-le înalților oaspeți o primire dintre cele mai calde care concura cu căldura de afară, căci în acea zi era într-adevăr o zăpușeală cumplită. După ce Curtea a petrecut trei zile în acest oraș, duminică 27 iunie, toată lumea a ajuns, cu aceeași corăbie, la Blaye. Pe urmă, Curtea se îndreptă spre Poitiers, care era un oraș mare, dar urît. De la Poitiers se îndreptă către Richelieu, oraș al cărui nume celebru era pe măsura frumuseții sale. De acolo, Curtea se îndreaptă spre Amboise, apoi spre Blois și Chambord, unde rămase o zi. De la Chambord se îndreptară spre Orléans, unde rămase peste noapte. În sfîrșit, în 13 iulie, Curtea ajunse la Fontainebleau. După ce pe-

trecu şapte sau opt zile în acest loc încîntător regina-mamă şi cardinalul plecară la Paris. Regele şi regina se îndreptară spre Vincennes, aşteptînd acolo să li se pregătească intrarea în capitală. Cardinalul, care era bolnav de gută, se simţea foarte rău ; avea dureri mari în pîntece şi o febră destul de puternică, ceea ce-i făcu pe medici să se teamă pentru viaţa lui. Într-o zi, cînd regele — care venea destul de des la Paris — îi ceru un sfat în nu ştiu ce problemă, acesta îl întrebă :

— Sire, cereţi sfat unui om care nu mai poate judeca şi care aiurează ?

Regele, dîndu-şi, în sfîrşit, seama că Mazarin îndura nişte dureri cumplite, se retrase în galeria cea mică, ce se învecina cu apartamentul cardinalului şi, plin de mihnire, vărsă cîteva lacrimi de milă pentru acest om care-i fusese atîţia ani tutore, preceptor şi ministru. Nu avusese prilejul să-i cunoască toate cusururile, iar ultimele servicii pe care le adusese ţării şi lui personal, îl făcuseră să-şi dea pe deplin seama atît de capacitatea, cît şi de bunele sale intenţii.

Cardinalul sigur că s-ar fi umflat grozav în pene cu aceste succese, într-adevăr mari ; dar ca să-i mai taie elanul, Cel-de-Sus l-a pus în situaţia de a simţi pe propria lui piele, că bucuriile au şi revers şi că viaţa nu e făcută numai ca să huzureşti. Norocul lui că, peste cîteva zile, se simţi mai bine, iar cei din jur răsuflară uşuraţi.

La începutul lui septembrie, avu loc intrarea oficială în Paris a regelui şi a reginei care, aşteptînd această zi mare, îşi petreceau vremea la Vincennes.

Voi vorbi puţin despre acest eveniment, lăsînd Istoriei sarcina de a informa în amănunt publicul. Eu voi spune doar că a fost un lucru frumos şi demn de văzut. Regina era aşezată într-un car triumfal, aidoma celui cu care se plimbă soarele pe cer, pe care-l vedem pictat prin tablouri, numai că acesta era mult mai frumos. Pînă şi pletele tinerei regine păreau mai frumoase decît cele ale

astrului zilei. Maria-Tereza purta o rochie neagră, brodată cu aur, cu argint şi cu o mulţime de pietre scumpe, de o valoare inestimabilă. Pletele sale, de un blond-argintiu, albul imaculat al feţei şi trandafiriul obrajilor, culori ce se potriveau atît de bine cu ochii ei albaştri şi strălucitori, toate puse în valoare de rochia aceea fără pereche de frumoasă, o făceau pe tînăra regină să semene cu o apariţie din basme.

Veşmîntul regelui era brodat tot, cu aur şi argint, avînd în vedere demnitatea celui care-l purta.

Mergea călare pe un cal focos şi era urmat de un mare număr de prinţi şi de cei mai mari seniori ai regatului său. Măreţia persoanei sale, împreună cu pacea pe care o dăruise Franţei şi acea copilă strălucitoare pe care o luase de soţie, reînnoi în inima poporului său zelul şi fidelitatea. Toţi cei care, în ziua aceea, avură norocul să-l vadă, se felicitară că au un asemenea rege. Regina-mamă îşi văzu fiul şi nora intrînd în Paris, dintr-un balcon de pe strada Saint-Antoine şi bucuria ei fu lesne de ghicit. Alături de ea, se aflau regina-mamă a Angliei şi fiica ei. Ana de Austria, după ce-l însurase pe rege cu cea la care rîvnise atîta, acum voia să-l însoare şi pe Monsieur şi, ca o mamă bună ce era, îi alesese ceea ce era mai bun şi mai de preţ atunci, în Europa : pe fata reginei Angliei, pe care o iubea ca pe fiica ei şi pe care — dacă n-ar fi putut pune mîna pe Infantă — ar fi măritat-o cu regele. Îl convinse deci pe Ludovic să fie de acord cu căsătoria fratelui său şi, după ce acesta îşi dădu consimţămîntul, o ceru pe tînăra prinţesă a Angliei, de la mama ei, pentru Monsieur. Sigur că obţinu pe loc acordul reginei Angliei, pentru că Monsieur, fiind un bărbat frumos, putea să se însoară cu cele mai mari prinţese din lume. Ducele de York [1], cel de al doilea frate al Henriettei de Anglia, nu izbuti să pună mîna pe o partidă tot atît de bună cum pusese sora sa : căci, cam tot

[1] Care a domnit sub numele de Iacob al II-lea

în acea epocă, se însură cu o domnişoară oarecare, fata cancelarului Angliei, conte de Clarendon, care se afla în slujba celeilalte surori ale sale, văduva prinţului de Orania.

Regina Angliei, tocmai îl pierduse de puţină vreme pe cel de al treilea fiu al ei, care, prin reputaţia de care începuse să se bucure, promitea să ajungă un prinţ mare. Aşa că, mîhnirea acestei mame îndurerate spori şi mai mult, văzînd greşeala pe care o săvîrşise fiul ei, însurîndu-se cu o fată de o condiţie atît de modestă.

După ce acceptă să-şi dea fata de soţie lui Monsieur, regina Angliei plecă — cu cîteva zile înainte de Ziua Tuturor Sfinţilor — în ţara ei, să-i facă o vizită regelui, fiul ei şi să discute împreună cu acesta, unele treburi care nu sufereau amînare. Planul ei era să-i propună regelui să se însoare cu Hortensia Mancini, nepoata lui Mazarin, şi asta numai ca să le facă pe placul milorzilor Germain şi Montaigu, prieteni buni cu cardinalul. Cei doi, motivau această căsătorie, spunîndu-i reginei că poporul englez încă nu se liniştise, că armata era pe picior de război şi că încă nu era pe deplin supusă regelui, că Parlamentul părea încă împărţit în facţiuni şi că fiului ei nu i-ar strica o sumă considerabilă de bani, cu care să plătească soldaţii şi să-i lase la vatră şi cu care să cumpere unele facţiuni adverse, din regatul său.

Sosind la Londra, regina Angliei găsi însă toate lucrurile într-o atît de perfectă ordine, armata atît de ascultătoare şi Parlamentul atît de supus, încît propunerea de a se însura cu o Mancini, nu-i surîse cîtuşi de puţin regelui. Nevoia celor cinci milioane făgăduite de cardinal, nu-l presa cîtuşi de puţin pe rege, nici să le primească, nici să le ceară. Aşa că partida nu-i conveni. Cardinalul a fost foarte necăjit de acest refuz. Dar, spre cinstea sa, nu şi-a manifestat nici într-un fel supărarea, a făcut pe indiferentul şi şi-a văzut de treburile sale, cu atît mai mult cu cît s-a ivit o ocazie care i-a sporit şi mai mult gloria : ducele de

Savoia, oferindu-se să se însoare cu una dintre nepoatele sale, ca să capete îndărăt orașul Pignerol. Mazarin l-a refuzat, spunîndu-i că el nu voia să-și mărite nepoatele spre gloria lui și în dauna regelui său, că dacă și-ar trăda stăpînul ca să-și rezolve interesele sale, ar merita să fie pus la stîlpul infamiei.

Cancelarul Angliei, care n-avea scrupulele cardinalului Mazarin, ceru reginei Angliei îngăduința de a se prezenta în fața ei și de a o saluta. Regina îi trimise vorbă că-l primea, cu condiția să nu-i vorbească despre fiică-sa : dar regele, fiul ei, care se angajase să înlesnească această căsătorie a fratelui său, fiindcă avea o mare slăbiciune pentru cancelar, pe care-l prețuia în mod deosebit, atîta o bătu la cap pe mama sa să accepte, încît, pînă la urmă, aceasta — sătulă și plictisită de atîtea insistențe — se dădu bătută. Își iertă fiul și acceptă ca fata cancelarului să devină ducesă de York și s-o recunoască drept noră.

(1661). În vremea asta, în Franța, cardinalul se îmbolnăvi din nou, de data asta răul părînd a i se fi localizat la stomac. Deși foaorte bolnav, starea în care se afla nu-l împiedica să se gîndească la averea sa. Avariția cardinalului ajunsese proverbială. Reginei nu-i dădea un ban pe mînă. De cheltuielile casei regale avea grijă Colbert, sluga supusă a cardinalului, care făcea o economie la sînge, iar surplusul îl aducea stăpînului său. De Anul nou, era obiceiul să i se dea reginei-mame douăsprezece mii de scuzi, cadou. Regina tînără nu primi decît zece mii, fapt care o făcu să se supere și să se plîngă doamnei de Navailles de această deosebire pe care o făcea cardinalul între ea și soacra sa. Această doamnă, crezînd că-i face un serviciu cardinalului, se duse să-i spună ce zisese regina, sfătuindu-l s-o trateze mai bine pe stăpîna sa. Cardinalul îi răspunse destul de tăios că stăpîna ei va primi bani, ori de cîte ori va binevoi să-i ceară, dar nu făgădui că-i va spori acel dar de Anul nou, la douăsprezece mii de scuzi. Ba se mai supără și pe regina-mamă, care insista să i se dea și nurorii

sale tot douăsprezece mii de scuzi, spunînd — evident exagerînd lucrurile :

— Ehei, dac-ar ști regina-mamă de unde vin banii ăștia și că ei reprezintă de fapt sîngele poporului, n-ar mai fi atît de darnică !

El, care pierdea zilnic la joc cîte trei, patru mii de pistoli, care adunase în cufere toți banii Franței, care-i îngăduia nepoatei sale, contesa de Soissons, să piardă în fiece zi, la joc, sume imense, care fura pe rupte și care-și însușea fără rușine, banii poporului, el, deci, care, cu puțin înainte de a muri, dăruise neamurilor sale averi neînchipuit de mari, ei bine, tocmai el avea îndrăzneala să-i reproșeze binefăcătoarei sale, mama regelui său, că-i ceruse douăsprezece mii de scuzi, pe care voise să-i dărutască nurorii sale. Din această comportare a sa se poate vedea clar tirania, calicenia și ingratitudinea cardinalului.

Tot atunci, sosi la Portsmouth, regina Angliei, de unde urma să se îmbarce pentru le Havre, ca mai apoi să ajungă la Paris. Dar vasul fu gata să se scufunde și noroc că eșuă pe nisip. Fiica sa, făgăduită lui Monsieur, aflată pe același vas, se îmbolnăvi de pojar și făcu o formă foarte gravă. Regina-mamă, care ardea de nerăbdare s-o mărite cu Monsieur, se neliniști, fiindcă nu mai știa nimic despre ea, iar Monsieur își manifestă sentimentele, printr-o mîhnire profundă. După ce două zile fusese în pericol de moarte, biata prințesă trebui să se reîntoarcă la Portsmouth, unde medicii îi dădură niște purgative. Dar pojarul îi apăru din nou și medicii se temură să nu moară. În sfîrșit, după o vreme, făcîndu-se bine, porni din nou pe mare împreună cu mama sa, ajunse cu bine și destul de repede la le Havre (în 5 februarie 1661), regina-mamă avînd totuși în timpul acestei călătorii durerea de a-și pierde copila cea mare, care fusese măritată cu prințul de Orania și care rămăsese văduvă.

Duminecă 6 februarie, luă foc galeria de la Luvru, numită și Galeria Regilor. Arse aproape în întregime, îm-

preună cu salonul de alături, care abia fusese construit. Regele, din pricina acestei nenorociri, fu obligat să se ducă la Saint-Germain și să stea cîteva zile acolo, pînă ce avea să se facă curat la Luvru.

Vineri 11, cardinalul, aflîndu-se la Vincennes, se simți rău. Îl trimise pe ducele de Navailles să-l cheme pe rege, să-i spună că era foarte bolnav și că dorea să-l vadă. Regele se arătă foarte mîhnit, spunînd că, prin moartea cardinalului, pierdea foarte mult ; că, dacă Mazarin ar mai fi trăit încă patru sau cinci ani, ar fi fost și el mai copt și și-ar fi cîrmuit, cum trebuie, regatul. Că așa, rămînea foarte încurcat, neavînd cui să mai ceară sfaturi și că se vedea obligat să-și rezolve singur toate problemele. Această veste, aduse toată Curtea de la Saint-Germain la Paris, de unde regele plecă imediat la Vincennes. Regina-mamă plecă și ea după el. În ziua de 11, seara, i se dădu cardinalului un vomitiv, după care se simți mult mai bine ; în 13, i se mai dădu unul și iar se simți bine o zi sau două ; dar, imediat după asta, starea i se înrăutăți.

În 20 februarie, sosi la Paris regina Angliei : fu bine primită de rege, de cele două regine care-i ieșiră înainte pînă aproape de Saint-Denis, împreună cu toată suita regelui. În 22 februarie, regele și regina-mamă, care se aflau la Vincennes, se duseră într-o dimineață să-l vadă pe cardinal. Îl găsiră cum nu se poate mai rău ; le vorbi despre moartea sa și le spuse unele lucruri care-i mișcară. Regina-mamă și fiul ei rămaseră lîngă bolnav, mai bine de două ceasuri, iar cînd ieșiră, aveau ochii împînziți de lacrimi. Spre sfîrșitul lui februarie, boala cardinalului înrăutățindu-se brusc, acesta — neștiind ce va face cu imensa lui avere — o mărită pe nepoata lui, Maria Mancini, care se reîntorsese la Curte, cu conetabilul de Colonna, dîndu-i ca zestre o rentă de o sută de mii de livre și dăruindu-i splendidul său palat, pe care-l avea la Roma.

După ce Maria Mancini se înapoiase la Curte, regele nu-i mai dăduse nici o atenție. Unii pretindeau că s-ar

mai fi întîlnit pe ascuns, de cîteva ori, dar — după felul cum se purta cu ea — mie nu-mi vine a crede, aşa că prefer să nu comentez în nici un fel acest lucru. După asta, cardinalul o mărită şi pe Hortensia Mancini cu Marele Maestru [1], lăsîndu-l principalul moştenitor al tuturor bunurilor sale, cu condiţia să renunţe la numele lui obscur de La Porte şi să-l ia pe cel de Mazarin. Băiatul era îndrăgostit de multă vreme de domnişoara Hortensia şi o refuzase pe cealaltă nepoată a cardinalului, cea care se măritase cu contele de Soissons, nădăjduind că, pînă la urmă, o va obţine pe aleasa inimii sale. Dar cardinalul o păstrase pe această ultimă nepoată, cea mai tînără şi mai frumoasă dintre toate, pentru vreun rege. Pînă atunci nu voise pentru nimic în lume să i-o dea, fiindcă persoana lui i se părea neînsemnată ; dar moartea, care-i pusese gheara în gît, nemaiîngăduindu-i să le caute nepoatelor sale partide pe măsura dorinţelor lui, se hotărî s-o mărite pe ultima, cu băiatul mareşalului, de teamă să n-o nimerească şi mai rău. Băiatul, ce-i drept, era foarte bogat, căci tatăl său, mareşalul, bucurîndu-se de încrederea lui Richelieu — cu care dealtfel fusese rudă — izbutise să-şi facă o avere uriaşă şi să capete titluri foarte mari.

În 3 martie, a doua zi după ce începuse postul Paştelui, m-am dus şi eu la Vincennes. Mazarin — care vreo două zile fusese ceva mai bine — se simţea atît de rău în dimineaţa aceea, încît ceru să fie împărtăşit. Cînd se trezi, regina-mamă fu întîmpinată cu această veste. Dealtfel, ea îl auzise toată noaptea văitîndu-se şi chiar ţipînd de durere, fiindcă odaia lui era vizavi de odaia ei, iar boala ajunsese într-o asemenea fază, încît cardinalul se sufoca întruna.

În ziua aceea, regina îmi spuse că regele ţinuse un Consiliu, cu noaptea în cap, la care ea nu fusese poftită şi că, în acel Consiliu, lui Le Tellier, lui Fouquet — procurorul

[1] Adică cu fiul mareşalului de La Meilleraye. Cardinalul dori ca tînărul să ia numele de Mazarin şi Hortensia Mancini deveni mai tîrziu celebră, sub numele de ducesa de Mazarin (n.ed.fr.).

general al țării — și lui de Lyonne, li se interzisese să se mai amestece în treburile țării, de care avea să vadă numai regele, iar ei nu mai aveau altceva de făcut decît să-l slujească cu credință, pe acesta. Îmi mai spuse că Le Tellier era un om de treabă, priceput în slujba sa, dar că nu era bun să ocupe locul de ministru ; că socotea că Fouquet, deși era un hoț fără pereche, fiind totuși cel mai capabil dintre toți, avea cele mai multe șanse să-i ia locul lui Mazarin. Cît despre de Lyonne, îmi mărturisi că nu putea să-l sufere și va face tot ce-i va sta în putință să-l scoată din Consiliu, după moartea lui Mazarin.

Cardinalul — care era și supraintendentul casei regale a reginei-mame — o rugă să-i îngăduie să lase moștenire această slujbă, nepoatei sale, prințesa de Conti. Contesa de Flex, doamna de onoare a reginei, se supără, dar regina, ca s-o mai consoleze că de acum încolo trebuia să se supună unei italience, îi dădu mamei sale, doamna de Senecé, un brevet de ducesă, care, după moartea acesteia, urma să revină, în mod legal, fiicei sale cît și tuturor urmașilor ei, pe linie bărbătească. Favoarea era foarte mare și regina i-o ceru direct regelui, mărturisindu-i că dorea cu ardoare să facă acest lucru, pentru o femeie atît de devotată cum fusese doamna de Flex.

În 5 martie, regele porunci să se facă slujbe în toate bisericile din Paris, de cîte patruzeci de ceasuri, pentru cardinalul Mazarin, lucru care, de obicei, se face numai pentru regi. Prințesa Palatină fu obligată, spre marele ei regret, să-și dea demisia din slujba de supraintendentă a casei reginei tinere, în locul ei fiind numită cealaltă nepoată a lui Mazarin, ducesa de Soissons. Înainte de a muri, cardinalul voise să-și lase nepoatele în niște slujbe foarte mari și bănoase. Tot atunci, regina tînără anunță că era însărcinată, veste care-l bucură grozav pe rege, mai molcomindu-i un pic mîhnirea că-l va pierde pe cardinal, care-l crescuse de mic și care se ocupase atîta vreme de el.

Cardinalul îi mai lăsă bărbatului Hotensiei Mancini și palatul său din Paris, cu tot ce se afla în el, precum și o sumă foarte mare de bani. Pe celelalte nepoate le măritase cu tineri de prima mînă, făcîndu-le, pe prima, prințesă de Conti, pe a doua, contesă de Soissons, pe a treia, ducesă de Modenna, dîndu-le ca zestre mari sume de bani. Ultimei sale nepoate, cea de a cincea, Ana-Maria, care era încă o copilă, îi lăsă două sute de mii de scuzi și guvernămîntul din Auvergne, drept zestre pentru cel care-o va lua de nevastă [1]. Nepotul său Mancini, pe care-l dezmoștenise, nesocotindu-l vrednic să-i poată numele, primi în dar principatul sau ducatul de Ferreti, din Italia, ducatul de Nevers, din Franța, împreună cu casa pe care o avea cardinalul în acest ducat, precum și multe alte bunuri.

Lăsă de asemenea strănepotului său de Mercoeur, venituri foarte mari și dărui tuturor prietenilor săi, guvernăminte, episcopii și bani. Îl reinstală, de asemenea, în guvernămîntul său, pe ducele de Lorena și recomandă regelui — pentru diverse slujbe — pe unii dintre marii seniori ai țării. Își scrise deci testamentul și, în 6 martie, îl semnă. În ultimele sale zile de viață dădu dovadă de o liniște sufletească și de un calm desăvîrșit, lucrînd împreună cu Le Tellier la rezolvarea unor probleme politice, mai spinoase. În 7 martie, după ce se mai împărtăși o dată, își luă rămas bun de la rege și de la regina-mamă, rugîndu-i să nu fie mîhniți de moartea sa ; apoi îi dărui lui Ludovic al XIV-lea optsprezece diamante foarte mari, Anei de Austria unul dintre cele mai mari și mai frumoase diamante ale sale, reginei tinere, o broșă reprezentînd un buchet de diamante, și o mulțime de smaralde de o mărime uriașă, lui Monsieur. De asemenea, mai dărui cîte un diamant mare, prințului de Condé și mareșalului de Turenne.

[1] Ana-Maria Mancini s-a măritat cu ducele de Bouillon. Acestei tinere îi plăcea să scrie versuri, pe care i le trimitea unchiului ei, cardinalul. Mai tîrziu, a devenit protectoarea lui La Fontaine (n.ed.fr.).

Sigur că în ultimele sale zile a avut o comportare demnă de toată lauda ; asta însă nu l-a scutit să nu fie ponegrit de toți, pentru ingratitudinea de care a dat dovadă față de regina-mamă, binefăcătoarea sa, pe care, drept mulțumire pentru tot ce a făcut pentru el, a furat-o fără rușine, a încercat să sădească în sufletul fiului ei disprețul și indiferența față de mama sa și a bîrfit-o, în mod public, nu atît pentru cucernicia, cît mai ales pentru dărnicia sa. Avu chiar neobrăzarea să-i ceară veniturile provinciei Bretagne, pe care voia să i le lase moștenire bărbatului Hortensiei. Tot ce-a făcut bun și demn de laudă, a stricat cu această josnică avariție, de care a fost stăpînit pînă în ultimele sale clipe, murind cu regretul că nu putuse împărți și dărui întregul regat nepoatelor și prietenilor săi.

În seara zilei de 7 martie, regele — care nu-l mai văzuse pe cardinal, își chemă miniștrii și, plin de demnitate și de măreție, luă în mînă frîiele Statului, pe care pînă atunci le ținuse atît de strîns și de autoritar, cardinalul.

A doua zi, Mazarin își dădu sufletul, convins că medicii erau niște ageamii care-l omorîseră cu zile. Careva chiar l-a auzit spunînd în ultimele sale clipe :

— Nu s-au lăsat, pînă nu m-au dat gata !

După ce Mazarin s-a prăpădit, regele i-a chemat pe cei trei miniștri — Le Tellier, Fouquet și de Lyonne — cărora le-a declarat că de acum încolo va domni singur, că ei îi vor executa poruncile întocmai și că nu vor mai avea voie să expedieze nici o scrisoare pe care să n-o vadă el, nici să întreprindă nimic fără aprobarea sa. Pe urmă se duse la regina-mamă. După ce mîncară, plecară imediat la Paris, ca să nu se mai simtă tulburați de funesta priveliște a morții cardinalului. La început, regina-mamă fu foarte mîhnită de moartea lui Mazarin ; dar, treptat, aducîndu-și aminte de ingratitudinea, de lăcomia, de zgîrcenia și de neobrăzarea pe care-o avusese, dorind să-și mărite nepoata cu fiul ei, mihnirea începu încet, încet, să i se topească. Ajungînd la Paris și dînd ochii cu nora sa, se

bucură din cale-afară, cu atît mai mult cu cît trăgea nădejde că o va vedea, foarte curînd, mama unui Delfin. Tînăra regină nu fu deloc mîhnită de moartea cardinalului, în schimb o mîhni profund faptul că soţul ei începuse a se împăca de minune cu noua supraintendentă a casei sale, doamna contesă de Soissons, faţă de care se părea că mai avea şi acum o anumită slăbiciune.

În 10, cardinalul fu expus ca să-l vadă toată lumea şi să-şi ia rămas bun de la el. După ce medicii îi deschiseră trupul, îi găsiră o pietricică în inimă. Faptul dădu loc la tot felul de comentarii răutăcioase, lumea spunînd că de asta era atît de neînduplecat şi de avar, fiindcă avea o piatră, în loc de inimă.

În 11, fu dus la biserica din Vincennes, unde i se făcu o slujbă fără nici o ceremonie. Regele, regina şi întreaga Curte ţinură doliu după cardinal, ceea ce nu se mai întîmplase niciodată, căci regii nu ţin doliu decît tot după regi sau după prinţii cu care se înrudesc de aproape.

În primele zile de după înmormîntare, toată lumea nu vorbi decît despre averea imensă a cardinalului. Le Tellier, care fusese prieten cu el, ne spuse — mie şi ducesei de Navailles — că dobîndise trei milioane şi jumătate de livre numai din slujbele pe care le vînduse celor ce-o slujeau pe regină ; că vînduse pînă şi umila slujbă de spălătoreasă, iar banii îi vîrîse în punga lui. După ce-a murit, nimeni nu l-a mai regretat. Nepoatele sale, cărora le lăsase averi uriaşe, nu mai vrură să-şi aducă aminte de el. Un slujitor mai vechi de-al lor, reproşîndu-le ingratitudinea, le spuse într-o zi :

— Dumneavoastră, doamnelor, îi răzbunaţi pe bieţii francezi care au avut atîta de pătimit din pricina asprimii şi nepăsării sale, prin asprimea şi nepăsarea de care daţi acum dovadă domniile voastre, faţă de el !

Omul avea dreptate. Căci, la drept vorbind, Mazarin manifestase întotdeauna un profund dispreţ faţă de poporul francez.

Capitolul XX

(1661). — Cum își împărțea timpul Ludovic al XIV-lea. — Înclinarea sa către afacerile politice. — Monsieur se însoară cu Henriette a Angliei. — Regina e geloasă pe Madame. — Cearta dintre doamnele de Navailles și de Soissons. — Domnul de Navailles îl provoacă la duel pe contele de Soissons. — Exilarea acestuia din urmă. — Madame nu vrea să audă de sfaturile doamnei de Motteville. — Scrisoarea reginei Angliei. — Mînia reginei împotriva doamnei de Soissons. — Ana de Austria e nemulțumită de Madame. — Le Tellier îl protejează pe Colbert. — Amîndoi îl vorbesc de rău pe Mazarin în fața regelui. — Exilul contelui de Guiche și al ducesei de Valentinois.

Ludovic al XIV-lea fusese proclamat rege, în ziua morții tatălui său, Ludovic al XIII-lea, deși nu avea pe atunci decît patru ani. De fapt, adevărata lui urcare pe tron avusese loc în ziua morții cardinalului, căci, începînd din acea zi, începuse să-și cîrmuiască singur țara și să dovedească tuturora că era în stare s-o facă, și încă foarte bine. Ținu deci să se ocupe de toate treburile dinlăuntrul și dinafara țării, să acorde grații și favoruri atît celor mari, cît și celor mici și totul să nu depindă decît de el. Pentru a putea face toate acestea, începu prin a-și orîndui propria-i viață. Așa că luă hotărîrea să se scoale la opt sau la nouă, deși avea obiceiul să se culce foarte tîrziu. Părăsind patul reginei, se urca într-al său. Apoi își făcea rugăciunea, după care se îmbrăca. Uneori, se vedea obligat să încuie ușa cu cheia, ca să poată lucra dimineața și ca să evite sîcîielile presei. Numai mareșalul de Villeroy, care fusese preceptorul său și pe care regele îl stima foarte mult, avea voie să vină la el. Pe la zece, regele intra în Consiliu unde

rămînea pînă pe la unu ; pe urmă, se ducea la slujba de prînz. Pînă la masă, primea audienţe sau le vizita pe cele două regine.

După-masă, stătea de obicei cu familia sa. Apoi se ducea din nou să lucreze cu cîte unul dintre miniştrii săi. Acorda audienţe, oricui dorea să vorbească cu el, şi-l asculta cu răbdare şi cu atenţie pe cel care-i vorbea. Dădea întotdeauna impresia că e foarte priceput în afacerile politice, că e un adevărat teolog, în cele religioase, şi cît se poate de riguros, în cele financiare. Vorbind cu mult bun-simţ şi spirit de dreptate, luînd întotdeauna hotărîrile cele mai bune, în Consiliu, ascultîndu-i cu interes pe particulari, urînd intrigile şi linguşeala, regele era cît se poate de sever cu marii seniori, pe care îi bănuia că ar nutri dorinţa de a-l duce de nas. Era amabil, cinstit, toată lumea ajungea foarte lesne la el, dar avea un aer măreţ şi serios, care impunea respect şi teamă, împiedicîndu-i pînă şi pe cei care-i erau foarte apropiaţi, să-şi ia nasul la purtare şi să-l trateze prea familiar.

Unul dintre motivele care-l determinară pe rege să adopte această conduită, l-a constituit reputaţia de care începuse a se bucura regele Angliei, după ce se urcase pe tron. Laudele pe care le tot auzea despre felul cum îşi cîrmuia acest rege ţara, îl ambiţionau ca el s-o cîrmuiască şi mai bine şi să ajungă cel mai reputat dintre regii care se perindaseră pînă atunci pe tronul Franţei.

La puţină vreme după moartea lui Mazarin, avu loc căsătoria lui Monsieur cu sora regelui Angliei. Ludovic nu fusese prea încîntat de această alianţă, susţinînd că nutrea faţă de englezi acea antipatie despre care se spunea că existase întotdeauna între noi şi ei ; dar această antipatie fu repede înlăturată, fiind vorba, pe de o parte, de nevasta fratelui său, iar pe de alta, de faptul că el şi cu Madame se cunoşteau încă de pe vremea cînd erau copii. Regina-mamă, care ţinea foarte mult la prinţesa Henriette, dorea din tot sufletul ca aceasta să-i fie noră. Ludovic

îi dărui fratelui său ducatul de Orléans cu tot ce se afla în el, ducat care fusese pe vremuri fieful unchiului său, ducele de Orléans, afară de castelele Blois și Chambord pe care le păstră pentru sine.

Prințesa Angliei era o fată înaltă și destul de grațioasă ; talia ei, care nu era fără cusur, nu părea pe atunci chiar atît de urîtă, cum a devenit mai tîrziu. Nu era nici prea frumoasă ; dar întreaga ei persoană, deși nu prea binefăcută, avea totuși pe acel atît de rîvnit „vino-ncoace". Tenul îi era foarte delicat și foarte alb ; obrajii îi erau trandafirii de la natură, așa încît îi puteai compara chipul cu florile de iasomie și de trandafiri. Ochii îi erau mici, dar plăcuți și strălucitori ; nici nasul nu-i era urît ; gura îi era roșie, iar dinții de o albeață și o frumusețe desăvîrșită ; din păcate, avea un chip prelung, iar slăbiciunea trupului prevestea că va muri destul de tînără. Se îmbrăca și se pieptăna întotdeauna foarte frumos și în așa fel, încît să-i stea bine. Și cum dorea din suflet să fie iubită, puteai fi convins că va reuși. Nu putuse fi regină ; și ca să-și molcomească această mîhnire, voia să domnească în inimile bărbaților și să se bucure de glorie, datorită farmecelor sale fizice și minții sale agere. Căci, într-adevăr, avea multă isteține și judecată. Și deși era extrem de tînără, puteai să-ți dai lesne seama că, atunci cînd avea să se vadă pe scena Curții, avea să joace unul din rolurile principale.

Cele două agreabile și ilustre persoane se căsătoriră, în Palatul Regal, în ultima zi a lunii martie, în prezența regelui, a reginei-mame, a reginei tinere și a reginei Angliei. Ceremonia avu un caracter particular ; nu participară la ea decît domnișoarele de Orléans și prințul de Condé singur, ei fiind cele mai apropiate rude ale mirilor.

Spre sfîrșitul lui aprilie, Curtea plecă la Fontainebleau, ca să stea acolo pînă ce va naște regina ; și cum mai era destul de așteptat, regele puse la cale o serie de distracții dintre cele mai plăcute. Cred că niciodată Curtea n-a arătat mai frumos ca în acea epocă. În perioada în care fusese tî-

nără regina-mamă, eu eram încă o copilă, apoi am plecat în Normandia, unde am stat pînă ce s-a prăpădit Ludovic al XIII-lea ; așa că n-am văzut decît epoca regenței, epocă în care, într-adevăr, primii cinci ani au fost deosebit de prosperi și de plini de distracții. M-am bucurat și eu de ei, mai ales că mă aflam atunci în floarea vîrstei, cînd îți place orice. Dar vă spun sincer că preferam distracțiile pe care aveam ocazia să le văd acum. În primul rînd, Franța era cîrmuită de un rege tînăr, care nu avea numai însușirile unui rege mare, ci mai era și un om cinstit, care iubea dreptatea și prețuia adevărul.

Regina-mamă se bucura — datorită comportării sale — de o stimă deosebită. Toată lumea o iubea pentru manierele ei alese și pentru bunătatea de care dădea dovadă atît față de cei mari, cît și față de cei neînsemnați. Ea era bucuria săracilor, pe care-i ajuta cu regularitate, protectoarea oamenilor de bine, într-un cuvînt, patroană mai tuturor operelor de binefacere care se făceau în Franța. Deși se apropia de șaizeci de ani, se ținea atît de bine, încît, fără nici un fel de compliment, o puteai încă socoti o mîndrețe de femeie. În afară de faptul că-și păstrase aproape intactă prospețimea obrazului, mîinile și brațele sale nu-și pierduseră nimic din frumusețea lor de odinioară, iar părul îi era tot atît de des și avea aceeași culoare ca la douăzeci și cinci de ani.

Regina tînără era frumoasă, virtuoasă și cucernică ; îi plăcea cam prea mult să stea retrasă, ceea ce nu era în firea unei regine a Franței ; dar acest cusur, fiind datorat cucericiei, mai curînd merita laude decît dojană și trebuia neapărat iertat și trecut cu vederea.

Monsieur, după cum v-am mai spus, era un prinț amabil, spiritual, plin de blîndețe, familiar cu toată lumea. Madame avea darul de a plăcea tuturor, ea era podoaba Curții și cum toată lumea o iubea, nici ea, la rîndul ei, nu ura pe nimeni. În plus, avînd doar șaisprezece ani, era firesc să se lase tîrîtă în vîrtejul distracțiilor de la Curte.

Această tînără prințesă, care pînă atunci n-o avusese decît pe regina-mamă care s-o protejeze, acum fiind soția lui Monsieur și deci făcînd parte din familia regală, se pricepu, cum nu se poate mai bine, să-l facă pe rege să-și schimbe total sila pe care o manifestase față de ea, cu ani în urmă, cînd nu era decît o biată copilă. Știu să i se vîre pe sub piele, să se facă plăcută, ba chiar dorită de rege, nu numai pentru că era deosebit de atrăgătoare, ci și pentru că avea aceleași preferințe ca și el.

În afară de prințesele și de doamnele care se aflau la Curte, domnișoarele de onoare ale celor două regine și ale Madamei ocupau un loc important, iar printre ele se aflau unele deosebit de frumoase. Balurile, comediile, plimbările cu trăsura, vînătorile se țineau lanț. În sfîrșit, nimic din tot ceea ce te poate distra nu lipsi în acea plăcută ședere la Fontainebleau. Curțile și grădinile din acel loc păreau ele însele palate și grădini fermecate.

Se scurseră astfel aproape două luni, în care lucrurile păreau să reprezinte mai curînd felul în care se trăia în epoca de aur, decît în cea în care ne aflam noi, cînd distracțiile nevinovate ale acelei Curți înfloritoare fură otrăvite de amărăciunea, care de obicei e nelipsită în asemenea situații. Cu toate că regina-mamă era supărată de mult prea desele plimbări ale regelui cu Madame, prietenia și încrederea dintre mamă și fiu nu fură zdruncinate. Cum, pînă atunci fusese confidenta tuturor distracțiilor sale și cum, pe de altă parte, el îi mărturisise că nevastă-sa nu-l scăpa o clipă din ochi și că era moartă de gelozie, regina-mamă îl rugă pe fiul ei să-i ierte nurorii sale excesul de tandrețe pe care-l avea față de el și să încerce, pe cît îi stătea în putință, să nu-i mai ofere prilejul de a fi geloasă. În același timp, o avertiză și pe Madame că plimbările și partidele ei de vînătoare puteau să-i vatăme sănătatea : dar tinerețea nu prea pleacă urechea la sfaturile celor mai vîrstnici și consideră drept mustrări cele mai prețioase îndemnuri. Așa că Madame continuă să se

distreze cu aceeași furie, pînă ce i se întîmplă un lucru, care făcu mult mai multă vîlvă decît toate acele galanterii, care-i erau ascunse cu mare grijă reginei tinere.

Ducesa de Navailles, doamnă de onoare a Mariei-Tereza, o avusese la început ca supraintendentă pe Prințesa Palatină. Pe vremuri, această funcție fusese deținută de doamna de Chevreuse, văduva connetabilului de Luynes, primul ei soț ; cînd Richelieu muri, ea renunță de bunăvoie la această slujbă, care fu încredințată Prințesei Palatine. Cînd, la rîndu-i Mazarin muri și el, slujba fu dată nepoatei sale, contesa de Soissons. Cardinalul era convins că doamna de Navailles se va împăca bine cu contesa de Soissons, pentru că soțul ei îi datora ministrului, și slujba, și averea sa. Dar bietul cardinal își făcuse iluzii, căci ducesa dorea din tot sufletul să nu mai fie deranjată de nici un fel de supraintendentă și să-și îndeplinească slujba pe lîngă regina tînără, așa cum știa și cum dorea ea. Cînd regele și regina tînără plecară la Fontainebleau, contesa de Soissons — care avea presimțirea că această slujbă îi va aduce numai necazuri — se certă zdravăn cu ducesa de Navailles, pentru niște fleacuri. Faptul că regele părea să mai aibă o oarecare slăbiciune pentru contesa de Soissons, o deranja grozav de mult pe regină ; iar puțina atenție pe care i-o acorda aceasta, o făcu pe Maria-Tereza să se plîngă de cîteva ori, soacrei sale. Regina-mamă îi dădu întrutotul dreptate nurorii sale, fiindcă, într-adevăr, contesa nu-și îndeplinea aproape deloc îndatoririle impuse de noua sa funcție. Regina tînără se văzu deci obligată s-o protejeze pe doamna de Navailles și să nu-i mai dea nici o atenție noii sale supraintendente.

Regele — care era un om drept — ascultă plîngerile celor două rivale, doamna de Soissons și doamna de Navailles și hotărî, calm, atribuțiile fiecăreia. Îi lăsă contesei de Soissons cinstea de a-i înmîna reginei, șervetul, la masă, de a-i da cămașa și de a-i supraveghea camera ; restul, rămase în grija doamnei de Navailles, adică să-i servească

masa, să stea cu ea, în trăsură și în odaie, iar în lipsa supraintendentei, să îndeplinească și funcțiile acesteia. Cum această reîmpărțire a sarcinilor părea a fi în favoarea contesei de Soissons, ducesa de Navailles se socoti atît de nedreptățită, încît voi să se retragă. Dar regina tînără îmi porunci să-i spun c-o roga să n-o părăsească ; atunci ducesa ceru favoarea de a rămîne alături de stăpîna sa, fără să mai aibă vreo funcție, căci — adăugă ea — nu putea concepe să-i servească reginei masa și să nu-i înmîneze și șervetul. Regele încercă s-o convingă că ea avea alte avantaje, ca de pildă, să ocupe loc în trăsură, alături de regină, drept pe care supraintendenta nu-l avea și că sigur că atunci cînd îi servea reginei masa, putea uneori să-i dea și șervetul. Mă rog, explicațiile regelui o mulțumiră atît de deplin pe ducesa de Navailles, încît contesa de Soissons își socoti cauza pierdută. Nu putu suporta să se vadă lipsită de cinstea de a înmîna, numai ea, șervetul reginei, știind că, de fapt, doamna de Navailles va manevra în așa fel lucrurile, încît, practic, ea nu va mai apuca niciodată să aibă această cinste. Mîhnirea și ciuda ei fură atît de mari, încît contele de Soissons îi trimise pe cavalerul de Maupeou să-i invite pe ducele de Navailles să se bată cu el, în duel. Ducele, ca un om cumsecade ce era, refuză să se bată ; făcu acest lucru, mai ales din pricina recunoștinței pe care o datora răposatului cardinal Mazarin, amintindu-și de tot ceea ce primise de la el. Făcu, de asemenea, tot ce putu, pentru a potoli mînia soției sale și mai ales dorința acesteia de a învinge ; dar totul fu zadarnic. Ea se crezu obligată să-și apere drepturile funcției pe care o avea, ceea ce și făcu, dar cu o fermitate de neclintit ; atunci dușmanca ei se răzbună cumplit.

Ducele de Navailles, om viteaz și cinstit, pînă la urmă acceptă duelul. Începînd din acea clipă, Curtea se împărți, unii ținînd cu ducele, alții cu contele. Prințul de Condé, ducele de Enghien, ba chiar și prințul de Conti, deși însurat cu una dintre nepoatele cardinalului, toată familia de

Guise și cea de Vendôme, în afară de ducele de Merebeur, trecură de partea lui de Navailles. Contele de Soissons, care-l jigni în public, amintindu-i de favorurile de care se bucurase din partea cardinalului, se trezi aproape singur, deși prin vinele sale curgea sîngele albastru al familiei de Bourbon și al împăraților Austriei. Atunci se răzbună, publicînd în jurnal, cum că ducele și ducesa de Navailles erau niște ingrați față de cardinalul Mazarin, căruia îi datorau toată averea lor. Cei doi se apărară împotriva acestei calomnii, spunînd — cum dealtfel și era adevărat — că-l slujiseră cu credință pe cardinal ; și că, dacă acesta ar mai fi trăit, n-ar fi îngăduit ca nepoata lui să le cășune vreun rău. Într-o zi, cînd contesa de Soissons îi făcea aceleași reproșuri ducesei de Navailles, aceasta îi răspunse foarte înțepată :

— Sînt sigură, doamnă, că dacă domnul cardinal s-ar mai putea întoarce din groapă, ar fi mult mai mulțumit de comportarea mea decît de a dumitale !

Acest răspuns fu aplaudat și nepăsarea nepoatelor cardinalului fu blamată așa cum merita. Provocarea la duel a contelui de Soissons și calomniile sale avură urmări nefaste pentru el. Regele — ca să dea un exemplu de felul cum știa să împartă dreptatea, îl alungă de la Curte și-l trată conform legilor. Exilarea aceasta iscă — cum era și firesc — mari animozități și dintr-o parte, și dintr-alta. Cele două regine luară partea ducesei de Navailles, nu numai pentru că aceasta avea dreptate, ci și pentru că țineau foarte mult la ea. În schimb, contesa de Soissons se strădui să-l cîștige de partea ei pe rege, participînd la toate plimbările și la toate distracțiile acestuia. Regele o iubea pe tînăra lui soție și, încă nu-i oferise nici un prilej să-l suspecteze că ar iubi pe alta mai mult decît pe ea. Dar gelozia Mariei-Tereza era atît de mare, încît, le socotea dușmance, pînă și pe cele pe care nu le ura, numai pentru simplul fapt că o despărțeau de rege.

Atunci Madame, care începuse a se impune la Curte, trecu de partea contesei de Soissons, nu numai pentru că Monsieur o socotea prietena sa, ci pentru că, fiind tînără și dornică de distracții, voia o companie care să fie pe placul regelui și fiindcă, Maria-Tereza — ducînd o viață cucernică și retrasă — nu-i putea fi de nici un folos. În plus, Maria-Tereza era regină și n-avea nevoie de Madame ; pe cînd contesa de Soissons, avînd nevoie de protecție, avea să-i fie cît mai supusă. Apoi Madame își aminti, cu oarecare ciudă, cum o disprețuise regele odinioară, cînd nu era decît o copilă, dar cînd ar fi putut totuși să se mărite cu el. Și dorința de a se răzbuna, o făcu să vadă cu bucurie că, de la o vreme, regele se cam ținea după fustele sale. Monsieur ținea mult ca soția sa să-i placă regelui, dîndu-și seama că stima și admirația lui față de Madame îi puteau fi cît se poate de avantajoase. Așa că toate cele trei persoane — regele, fratele său și Madame — vrînd să placă unii altora, și fiind legați între ei prin legături de sînge și de rudenie, pînă la urmă, izbutiră să-și atingă țelul. Contesa de Soissons — cu consimțămîntul celor trei — li se asocie, fiindcă regele o simpatiza, iar Madame avea nevoie de ea. Căci, abandonată de cele două regine și nesusținută chiar atît de mult de rege, cum ar fi vrut, contesa de Soissons avea nevoie de cineva, care s-o sprijine temeinic. O împinse deci pe Madame să se distreze. Așa se face că, dînd curs dorinței de a se distra, a unui rege care nu avea decît douăzeci și doi de ani, și a cumnatei sale care avea doar șaisprezece, doamna de Soissons propuse acele faimoase mese la iarbă verde, plimbările nocturne prin pădure, pînă pe la două sau trei noaptea, introducînd astfel un soi de distracții mai mult decît galante și unde voluptatea se părea că va corupe în curînd virtutea, atît de admirată și atît de rară la o tînără de vîrsta soției lui Monsieur.

Văzînd și auzind aceste lucruri, regina tînără se sperie cumplit. Soacra ei încercă să-i alunge temerile, spunîndu-i

că nu se cuvenea să-i impună ea regelui, ce să facă și că distracțiile lui nevinovate n-aveau de ce s-o îngrijoreze astfel. Dar cum aceste distracții, deloc nevinovate, continuară din ce în ce mai vîrtos, regina-mamă îmi porunci să mă duc la Madame și să-i transmit din partea ei, să mai pună stavilă acelui soi de petreceri, care prea începuseră a bate la ochi. Această prințesă ar fi trebuit să aibă deplină încredere în mine atît din pricină că mama ei mă prețuia, cît și pentru faptul că-i făcusem, de-a lungul anilor, nenumărate servicii. I-am transmis cuvînt cu cuvînt, tot ce mi-a spus regina-mamă. Și cum mi s-a părut nespus de blîndă și de ascultătoare, am fost convinsă că-mi va urma întrutotul, sfaturile. Dar ele îi intrară pe-o ureche, și-i ieșiră pe cealaltă. Tot atunci, am primit și o scrisoare de la regina-mamă, a Angliei, în care acea femeie de treabă își exprima îngrijorarea față de tot ceea ce auzise că se petrecea la Fontainebleau, cît și pentru faptul că regina-mamă a Franței părea foarte nemulțumită de purtarea nurorii sale. Ea mă rugă să vorbesc cu fiică-sa și să-i spun exact ceea ce i-ar spune și ea, dacă s-ar afla acolo. I-am ascultat rugămintea, m-am dus de cîteva ori să vorbesc cu Madame, în numele mamei sale, dar această tînără zvăpăiată și fără minte nu vru să profite, cu nici un chip, de bunele mele intenții.

La puțină vreme după asta, regina-mamă îmi porunci să mă duc să discut cu regina, care avea o oarecare încredere în mine, să-i spun că trebuia să fie îngăduitoare cu regele, care era stăpîn pe tot și pe toate. Că n-avea de ce să se alarmeze, fiindcă, dacă virtutea tînărului Ludovic fusese atacată, ea nu fusese și învinsă. Socoti că procedam bine, străduindu-mă să le apropii pe cele două cumnate. Căci, regina-mamă, deși o iubea foarte mult pe Maria-Tereza, o prețuia îndestul și pe Henriette și ar fi fost încîntată să le vadă împreună. M-am străduit din răsputeri și eu, și doña Maria Molina, *assaffata* [1] reginei, care era

[1] Prima cameristă a reginei (span.).

o persoană foarte de treabă și plină de bunăvoință. Am izbutit s-o potolim pe regină, sfătuind-o să aibă răbdare. Ea ne-a mulțumit cu căldură, atît pentru vorbele bune pe care i le-am spus, cît și pentru dovezile de afecțiune pe care i le-am dat. Madame, căreia i-am vorbit despre proiectul nostru, s-a arătat încîntată ; dar tot ce-am discutat cu ea, a aflat și regele, însă într-un mod cu totul denaturat, care m-a dezavantajat foarte mult. Poate că Madame i-o fi vorbit despre mine, fără intenția de a-mi pricinui vreun rău. Orice-ar fi, contesa de Soissons aflînd acest lucru — ea, care știa că sînt prietenă cu ducesa de Navailles, dușmanca ei — s-a străduit să înrăutățească și mai mult lucrurile, determinîndu-l pe rege să mă urască pentru intervențiile mele făcute din porunca reginei-mame. Regele vorbi cu Ana de Austria și îi spuse — manifestîndu-și supărarea față de mine — că nu-i plăcea deloc faptul că rămîneam atît de des singură cu regina și nici că-mi permisesem să-i dau sfaturi cumnatei sale, rugînd-o să renunțe la distracții. Regina-mamă mă apără cu generozitate. Și cum de multe ori, cînd vrei să faci cuiva un bine, ieși rău, era să pățesc și eu același lucru. Noroc că regele, neputînd să mă acuze că-mi depășisem îndatoririle și aflînd de la mama sa că nu acționasem decît din porunca ei, îi mărturisi Anei de Austria, că de fapt n-avea nimic cu mine și, într-adevăr, de cînd stătusem de vorbă cu regina, aceasta era ceva mai binedispusă. Dar voind să mă sacrifice doamnei de Soissons, care mă ura de moarte, regele continuă să mă trateze, ca și cum aș fi fost vinovată de ceva ; merse chiar pînă acolo, încît îi interzise soției sale să mă mai primească la ea.

O atît de vădită aversiune mă făcu să-mi dau seama lesne, că eram într-o situație dintre cele mai dificile. Dar, socotind că nu aveam de ce mă simți vinovată, nu m-am temut de urmări. Ba am fost chiar convinsă că regele — care avea o minte ascuțită și un spirit de dreptate foarte dezvoltat — va afla, mai devreme sau mai tîrziu, că și

intenţiile, şi cuvintele mele fuseseră întrutotul conforme cu îndatoririle ce le aveam.

Într-o zi, vorbindu-i Anei de Austria despre toate aceste lucruri, în timp ce ne aflam în oratoriu, am ajuns amîndouă la concluzia că regii nu răsplătesc întotdeauna, aşa cum ar trebui, afecţiunea şi fidelitatea supuşilor lor ; dar că totuşi mîhnirea şi necazurile pe care ni le căşunează, ni s-ar părea mult mai puţin dureroase, dacă şi-ar da seama de răul pe care ni-l fac. Din fericire, „greşelile" mele nu erau dintre cele care să mă facă să roşesc, ba dimpotrivă, ele sporiră bunăvoinţa pe care regina-mamă o avea faţă de mine. Această întîmplare neplăcută o făcu pe regină să se mînie şi mai tare pe contesa de Soissons ; fără să vrea, ea îi căşună reginei-mame necazuri şi griji mari în legătură cu Madame, ce sporiră şi mai mult, datorită nepăsării pe care cea de a doua noră a sa o manifesta faţă de dorinţele atît de îndreptăţite şi de fireşti, ale soacrei sale. Aceste necazuri o făcură chiar să se gîndească, la un moment dat, că voluptatea l-ar putea îndepărta pentru totdeauna, pe fiul ei, de soţia lui legitimă, ba chiar şi de mama sa ; din fericire, regele era totuşi destul de legat de ai săi, aşa încît lucrurile nu ajunseră chiar pînă acolo.

În acea epocă, regina vru să se achite de o promisiune pe care i-o făcuse mai demult doamnei de Chevreuse de a se duce la Dampierre s-o vadă, rămînînd două sau trei zile cu ea. De fapt, această călătorie sluji în parte, la hotărîrea soartei unui ministru [1] care pe atunci părea a se bucura de o mare încredere.

Cardinalul Mazarin, înainte de a muri, se zice că-l sfătuise pe rege să se debaraseze de el, fiindcă-l socotea prea risipitor, nesfiindu-se să-şi vîre mîinile pînă la coate în banii Statului ; îl sfătui deci pe rege să-l pună pe Colbert să fie cu ochii pe el, pentru a-i stăvili înclinarea către risipă. Le Tellier iubea Statul, dar nu-l iubea pe

[1] E vorba de Fouquet, superintendentul Finanţelor.

Fouquet : sau, mai bine-zis, n-avea nici o stimă pentru el. Colbert, aliatul său, pe care i-l dăruise odinioară lui Mazarin pentru a-l ajuta să se descurce în afacerile sale proprii, îi era deosebit de simpatic. Îl credea devotat lui cu trup și suflet, și cu timpul se convinse că-și va păstra neștirbită, asupra acestui om, superioritatea sa. Acest motiv îl determină să-i încredințeze grija averii sale și să lucreze cot la cot cu el, pentru a-i veni de hac celui pe care-l socotea dușmanul său.

Regele, care cunoștea cusururile supraintendentului său, fu de acord cu planul celor doi slujitori ai săi, cu atît mai mult cu cît și Mazarin îl sfătuise să scape de Fouquet. Ducesa de Chevreuse, din motive pe care eu nu le cunosc, o rugă și ea la rîndu-i pe regina-mamă, să-l îndepărteze pe Fouquet din slujbă, spre binele țării. Știu atîta doar, că Laigues, iubitul doamnei de Chervreuse, care putea fi cînd de treabă, cînd primejdios pentru unii oameni, o rugase pe doamna de Chervreuse să vorbească cu Ana de Austria, despre Fouquet.

În 27 iunie, regina-mamă plecă la Dampierre, luînd-o cu sine și pe Madame, pentru a întrerupe plimbările acelea nocturne împreună cu regele, care ei nu plăceau cîtuși de puțin. Din păcate, cînd s-a reîntors, Madame a luat-o de la capăt cu distracțiile, spre ciuda și amărăciunea soacrei sale. Ca mamă, socotea firesc ca un rege atît de tînăr și care muncea atît de mult, să aibă dreptul să se și distreze. Dar ca o femeie cucernică ce era, se temea grozav de încurcăturile care puteau pune în primejdie căsnicia fiului ei. La rîndul lui, Monsieur, care îngăduise nevestei sale să se distreze, văzînd că aceasta întrecuse cu mult măsura, începu să se supere. Sătulă pînă în gît de toate acele necazuri Ana de Austria se plînse de purtarea Madamei, milordului de Montaigu, apoi contelui de Saint-Alban, ambasadorul reginei Angliei, în Franța, spunîndu-le că a doua ei noră nu avea nici o măsură în tot ce făcea și că nu voia să țină seamă de sfaturile nimănui. În concluzie,

îi rugă pe cei doi, să transmită acele plîngeri ale sale, reginei Angliei care se afla la Colombes, trăind liniștită în casa pe care și-o cumpărase acolo.

Dar chiar atunci, iată că regele începu a-i face curte uneia dintre domnișoarele de onoare ale Madamei. Fata era foarte tînără, deosebit de plăcută și de blîndă, avea un chip luminos și strălucitor, un ten alb ca zăpada, obraji trandafirii, ochii mari, albaștri, de o nesfîrșită dulceață și niște bucle de un blond-argintiu care-i sporeau limpeizmea și frumusețea chipului. La început, și Madame, și doamna de Soissons părură mulțumite de noua preferință a regelui, pe care o priviră cu complezență, socotind că suveranul procedase astfel ca să mai potolească furia reginei și mîhnirea reginei-mame. Dar Ana de Austria, aflînd de această nouă pasiune, se mîhni și mai tare, cu atît mai mult cu cît — cu cîteva zile înainte — regele o învinuise că mi-ar fi poruncit s-o duc pe domnișoara de Pons, de la Fontainebleau, la Paris, ca s-o îndepărteze de el. Ana de Austria își făcu totuși datoria de mamă și, deși fiul ei se cam burzului, îi atrase atenția să fie cu mare băgare de seamă, ca nu cumva unii dintre slujitorii săi să se folosească de această nouă pasiune a lui și să pună la cale, cu ajutorul acelei tinere, vreo intrigă ce-ar fi putut să-i căsune cine știe ce necaz. Îl rugă de asemenea să facă în așa fel, încît noua lui pasiune să nu ajungă la urechile reginei, de teamă ca amărăciunea pe care ar fi simțit-o să nu aibă urmări nefaste asupra copilului pe care-l purta în pîntece. Regele făgădui să țină seamă de cel de al doilea sfat ; și, într-adevăr, toată Curtea află de noua dragoste a regelui, afară de regină, care era însărcinată în luna a patra sau a cincea și care nu știu nimic despre noua sa rivală decît tîrziu de tot, după ce-l născu pe Delfin.

Ceea ce, de obicei, numim galanterie, în epoca aceea produse multe necazuri la Curte. Astfel, contele de Guiche fu exilat, pentru că îndrăznise să se uite cam prea tandru la Madame. Cum, între timp, Madame devenise mai pru-

dentă, vru ca lumea să fie convinsă că ea le ceruse regelui și lui Monsieur să-l îndepărteze de la Curte pe contele de Guiche. Numai că exilul acestuia fu scurt și oricine își poate închipui că „crima" lui, n-o ofensase chiar atît de tare pe cea pe care o iubea. Căci această pasiune, dezaprobată public de Madame, era de fapt împărtășită, întrutotul, de ea. Ducesa de Valentinois, sora ducelui de Guiche, fata mareșalului de Gramont, și soția prințului de Monaco, care rămăsese la Curte după exilarea fratelui ei, făcu tot ce putu pentru a-l aduce înapoi, permițîndu-și chiar și unele ironii la adresa reginei-mame. Madame o iubea nespus de mult și o trata ca pe cea mai bună prietenă a sa ; era și firesc să-și reverse asupra surorii toată dragostea pe care o nutrea pentru fratele ei și pe care nu și-o putea manifesta pe față. Erau tot timpul nedespărțite, iar regina-mamă, temîndu-se de urmările care erau lesne de prevăzut, o îndepărtă de la Curte și pe soră, așa cum îl îndepărtase și pe fratele ei. Dar, din păcate, ducele se reîntoarse curînd, spre necazul reginei-mame care într-adevăr avea de ce se teme, pentru că ducele era tînăr, frumos, spiritual, iar Madame îl iubea cu pasiune. O bucată de vreme, Ana de Austria fu crunt supărată pe nora ei, dar seniorii englezi de la Curte făcură tot ce putură, ca s-o împace pe regina-mamă cu Madame.

Capitolul XXI

(1661). — Regele se hotărăște să-l aresteze pe Fouquet. — În 29 august, Curtea pleacă în Bretagne. — Arestarea lui Fouquet. — Fortificațiile amenințătoare din Belle-Ile. —

Exilul doamnei Du Plessis-Bellière. — Domnişoara de Mennoville. — Ambasadorii Franţei şi Spaniei se ceartă care să intre primul în Londra. — Mînia lui Ludovic al XIV-lea. — Regele Spaniei îi cere scuze. — Naşterea Delfinului. — Colbert, ministru de Finanţe. — Ana de Austria vrea să se retragă la Val-de-Grâce. — Caruselul din Tuileries. — Regele îi face curte domnişoarei de La Motte-Houdancourt. — Domnişoarele de onoare şi regele. — Supravegherea reginei-mame şi a doamnei de Navailles. — Ludovic al XIV-lea se reîntoarce la domnişoara de La Vallière. — Gelozia şi durerea Mariei-Tereza. — Indiferenţa regelui.

Cu toate necazurile pe care i le căşuna, regina-mamă îl iubea cu patimă pe Ludovic, care, la rîndu-i, ţinea şi el tot atît de mult la ea ; nu trecea zi în care să nu se ducă s-o vadă şi să nu discute împreună, diversele probleme care-l preocupau, fiindcă, faţă de ea, n-avea niciodată secrete. După cele spuse despre Fouquet de către ducesa de Chevreuse, reginei-mame, cînd aceasta fusese la Dampierre, regele îi mărturisi Anei de Austria, că se hotărîse să pună capăt jafurilor nerușinate ale acestuia şi să-l aresteze.

Îi porunci deci lui Le Tellier să se ocupe de această afacere, iar la sfîrşitul lui august plecă la Nantes, ca să-şi pună acolo planul în aplicare.

La început, regina-mamă nu se arătă prea încîntată de această arestare, fiindcă Fouquet îi dădea bani, ori de cîte ori avea nevoie, ca să-i ajute pe cei sărmani ; ba, de cîteva ori îi trimisese sume importante, fără să afle regele. Cum nu ştia însă că ar fi chiar atît de ticălos şi, mai ales, cum nu-l putea trăda pe rege, îşi ţinu gura şi nu dezvălui nimănui planul pe care i-l încredinţase fiul ei.

Cei care cercetau în taină isprăvile supraintendentului, îl înştiinţară pe rege că descoperiseră o sumedenie de ne-

reguli în finanțele Statului, precum și cîteva lovituri pe care le pregătea Fouquet, lovituri ce urmau să pună în pericol însăși siguranța Statului. Dîndu-și seama de pierderile în bani suferite din pricina lăcomiei acestui ministru, care se pare că era mai bogat decît însuși regele său, Ludovic se hotărî să-l aresteze. În acest scop, plecă în 29 august la Nantes. Mai era încă destul de atașat de soția sa, căci noua lui legătură nu izbutise să șteargă sentimentele pe care le avea față de ea. Așa că despărțirea de regină îi pricinui o sinceră mîhnire ; ba, la un moment dat, se pare că vărsă chiar și cîteva lacrimi pe care și le ascunse de cei din jur, dar care fură văzute de Maria-Tereza și care-o consolară pentru toate necazurile pe care i le căușunase iubitul ei soț. Mîhnirea lui o bucură, dar totodată o și întristă la gîndul că va trebui să se despartă o vreme de cel pe care-l iubea atît de mult.

De îndată ce ajunse la Nantes, regele vru să-și pună imediat în aplicare planul ; dar, fiindcă știa că Fouquet îi cumpărase aproape pe toți cei de la Curte, nu avu încredere nici măcar în căpitanul gărzii sale, ci se adresă lui d'Artagnan, căpitanul muschetarilor.

Ieșind de la rege și vrînd să se reîntoarcă la el acasă, Fouquet fu avertizat de La Feuillade că se pregătea ceva împotriva lui. Auzind acest lucru, supraintendentul, vrînd să se salveze, ocoli trăsura lui și dădu fuga să se urce în alta ; dar d'Artagnan, care era cu ochii pe el, îl urmări, îl înhăță și-l vîrî într-o trăsură cu gratii pe care o pregătise anume pentru el. Supraintendentul fu dus apoi undeva, într-o casă, unde i se dădu de mîncare, timp în care i se cercetară hîrtiile de prin buzunare. Apoi fu dus la Angers, iar soția lui la Limoges. În același timp, doi magistrați primiră poruncă să-i sigileze toate hîrtiile de acasă, ceea ce se și făcu în mare grabă. Toate acele hîrtii îi fură aduse apoi regelui, care le cercetă cu foarte mare atenție. Bruan, mîna dreptă a lui Fouquet, izbuti să fugă. Gourville, un alt slujitor al său, primi poruncă să stea la dispoziția Curții.

Regele porunci de asemenea, să se sigileze de îndată toate casele superintendentului, adică palatele din Vaux, din Paris și din Saint-Mandé. Căci, în timp ce era arestat, Fouquet se întorsese către unul din oamenii săi de încredere și nu spusese decît atît : „Ah, Saint-Mandé !" Căci se temea că în acel loc îi vor găsi unele hîrtii compromițătoare, din pricina cărora, mai mult ca sigur, avea să înfunde pușcăria. Doamna Du Plessis-Bellière, amanta sa, precum și frații săi fură imediat înștiințați de acel slujitor al lui Fouquet, de vorbele pe care le rostise stăpînul său. Dacă s-ar fi grăbit, ar fi avut vreme să ardă toate actele compromițătoare. Dar doamna Du Plessis, așa cum s-a aflat mai tîrziu, a ezitat să facă acest lucru, fiind sigură că Fouquet le arsese cu mîna lui, cînd plecase de acolo. Regina-mamă, primind o scrisoare de la rege, îi chemă imediat la ea pe cancelar și pe căpitanul gărzilor sale, poruncindu-le să sigileze casa din Fontainebleau, a celui arestat, precum și toate celelalte locuințe pe care le poseda. Puse soldați de pază în toate aceste case, ba chiar și în locuința lui Bruan, omul său de încredere, care-i cunoștea aproape toate secretele. Copiii lui Fouquet, cu îngăduința reginei-mame, fură trimiși la Paris, cu doamna de Brancas, al cărei soț cumpărase recent slujba de cavaler de onoare al reginei-mame, și care, fiind prieten cu Fouquet, nu avu inima să-l abandoneze. Copiii fură încredințați bunicii lor, care era o adevărată sfîntă. Cînd auzi de nenorocirea fiului ei, mulțumi Domnului că se întîmplase așa, nădăjduind că în felul acesta fiul ei nu va mai avea cum păcătui și-și va mîntui, în sfîrșit, sufletul.

În 8 septembrie, regele se reîntoarse la Fontainebleau. Întreaga Curte vorbi vreme îndelungată despre dizgrația-rea lui Fouquet, despre acea prăbușire spectaculoasă, despre planurile sale himerice și ambițioase și despre toate intrigile pe care le țesuse ca să devină prim-ministru.

După ce isprăvi cu Fouquet și făcu ordine în Finanțele țării, primul lucru la care se gîndi regele, fu Belle-Ile,

oraș pe care-l întărise și-l înzestrase cu tunuri. Cum era așezat ca o adevărată cetate, Ludovic dori să facă din el un punct strategic în caz de război, avînd în vedere vecinătatea sa cu Anglia. Dar cum toate lucrurile au o parte bună și una rea, Belle-Ile — astfel întărit — putea deveni o baricadă extrem de puternică împotriva atacurilor celor de aceeași nație cu el. Prietenii lui Fouquet au spus (și e de presupus că au spus adevărul) că supraintendentul, care — prin agerimea minții sale și uneori chiar prin geniul său — era în stare de multe planuri grandioase, se gîndise să facă din Belle-Ile un oraș al cărui port trebuia să atragă tot traficul din Nord și, lipsind Amsterdamul de acest trafic, ar fi adus prin asta un mare serviciu atît regelui, cît și țării. L-au acuzat că ar fi fost înțeles cu englezii, dar această acuzație nu s-a dovedit a fi întemeiată. Fouquet cumpărase ducatul de Pentlièvre, în Bretania, pe care-l vînduse familia Vendôme ca să-și poată plăti datoriile ; unii au spus că voia să devină suveran în acel ținut. Dar nici această învinuire n-a putut fi dovedită. E sigur însă că, fortificînd Belle-Ile și avîndu-i la mînă aproape pe toți cei de la Curte, dovedise că era plin de ambiții ; și cum era și foarte isteț, îl puteai crede în stare de orice.

După ce i-a citit hîrtiile și scrisorile, regele s-a îngrozit, căci aproape toți cei de la Curte erau vîrîți, care în intrigi politice, care în aventuri amoroase dintre cele mai compromițătoare. S-a văzut astfel că femei și fete, care treceau drept înțelepte și cinstite, nu erau nici pe departe astfel. Tot din hîrtii, s-a văzut foarte limpede că dacă Fouquet era un mare ambițios, apoi era un și mai mare destrăbălat.

Regele, uluit, porunci doamnei Du Plessis-Bellière să se retragă la Montbrison, în Forez. Aceasta fusese iubita oficială a lui Fouquet și, așa cum vorbeau unii, îl împinsese pe ministru la tot soiul de potlogării, facilitîndu-i — printre altele — legături deloc nevinovate cu unele prințese și ducese de la Curte, pentru ca mai apoi să le aibă la mînă. Doamna era deșteaptă și ambițioasă. O măritase pe

fiică-sa cu marchizul de Créqui, fratele ducelui de Créqui, om de treabă, cinstit, la locul lui și stimat de toată lumea. Doamna Du Plessis procedă cu atîta abilitate, încît, nu se lăsă, pînă nu-l făcu pe ginerele ei general de galere, cu puțin timp înainte de arestarea lui Fouquet, la Nantes. Atunci aproape că se termină și cu neamul cardinalului de Richelieu. Ducele de Richelieu, nepotul său, deținuse acea slujbă, plus guvernămîntul din le Havre. Dar, din ordinul Curții, cît și datorită vieții dezordonate pe care o ducea, se văzu nevoit să renunțe și la una, și la cealaltă. Regele vru să încredințeze orașul le Havre ducelui de Navailles, pentru cei o sută de mii de scuzi pe care i-i dăduse acesta. Dar marchizul de Créqui obținu — e adevărat, cu foarte multă greutate — îngăduința de a cumpăra el funcția de general de galere, plătind o sumă imensă care, de fapt, fusese scoasă din punga lui Fouquet iar acesta, la rîndul lui, o scosese din buzunarul regelui ; ceea ce dovedi cît de ambițios era acest ministru și cît de încăpățînată era amica lui, doamna Du Plessis. Aceasta își închipuise că făcuse o treabă grozavă pentru ginerele ei : dar, după numai două luni, în parte și din pricina acestui lucru, doamna fu izgonită de la Curte ; apoi, avu neplăcerea să vadă schimbîndu-i-se și soarta marchizului de Créqui care, fiindu-i ginere, avu de pătimit din pricina soacrei sale, ce se zbătuse atîta să-l înalțe, exact în epoca în care regele era sătul pînă în gît de samavolniciile lui Fouquet. La două săptămîni după ce s-a întors de la Nantes, exilînd-o pe doamna Du Plessis, Ludovic al XIV-lea l-a trimis pe Carnavalet, locotenent în garda sa, la Béthune, unde era guvernator marchizul de Créqui, ca să-i ia locul, anulîndu-i totodată și ordinul prin care fusese numit general de galere.

Puține persoane de la Curte au rezistat să nu se ploconeasră în fața vițelului de aur la care se închina Fouquet ; cum, spre nenorocul lor, supraintendentul păstrase toate scrisorile ce i se trimiseseră, regele și regina-mamă le

citiră pe toate și aflară niște lucruri care căsunară o serie întreagă de necazuri multora dintre supușii lor.

La Saint-Mandé, descoperiră un cabinet cu o ieșire subterană, care ducea în casa unuia dintre secretarii lui Fouquet, destul de departe de locuința ministrului. În acel cabinet, oamenii regelui găsiră o hîrtie lăsată de Fouquet prietenilor săi, în care le arăta acestora ce anume aveau de făcut, în cazul în care el ar fi fost arestat, hîrtie care-l convinse pe deplin, pe rege, de vinovăția ministrului său ; și, cum ceea ce le cerea supraintendentul prietenilor săi, erau adevărate crime de les-majestate, regele se gîndi dacă fostul său ministru n-ar merita chiar pedeapsa capitală. Unii au spus că au găsit și otravă în acel cabinet, mai ales că existau unele bănuieli, cum că ministrul l-ar fi otrăvit pe Mazarin, ceea ce, într-adevăr, era ridicol și răuvoitor.

Mama lui Fouquet se duse la Fontainebleau, ca s-o vadă pe Ana de Austria ; regina o primi cu multă bunătate, fiindcă femeia nu era implicată, în nici un fel, în matrapazlicurile fiului ei.

În septembrie, muri Nogent, acel farseur bun de gură care, prin bufoneriile sale, izbutise să pună mîna pe o rentă de peste o sută de mii de livre. Acest zeflemist răutăcios, care vorbise atîta în timpul vieții, nu făcu pe nimeni să vorbească despre el, după ce muri. Se prăpădi cînd toată Curtea era preocupată de dizgrațierea lui Fouquet. Așa că tăcerea fu singura lui răsplată pentru tot noianul de vorbe fără miez pe care le rostise prin cabinete ; nefiind nici stimat, nici iubit, fu repede dat uitării.

La sfîrșitul aceleiași luni, se prăpădi și domnișoara de Beaumont. Mintea ei ascuțită, calitățile pe care le avea și prietenii o scăpară destul de repede de exil, așa că se înapoiase la Curte. Dar, cum avea obiceiul să vadă întotdeauna paiul din ochii altora și să nu observe bîrna din ochii ei, fu îndeajuns de pedepsită după moarte, fiindcă nimeni n-o regretă și nimeni nu vorbi despre ea.

Ducele de Damville, acel Brion de odinioară, muri și el tot atunci. Murind, scăpă de lanțurile pe care și le pusese singur, căci se îndrăgostise de tînăra Menneville, domnișoară de onoare a reginei-mame ; după ce-i făgăduise c-o ia de nevastă și se încurcase cu ea, nu mai vru să-și țină făgăduiala. Regele și regina-mamă îl tot rugau să se însoare, dar el tot amîna mereu ; iar cînd fu pe moarte, pasiunea lui pentru domnișoara Menneville dispăruse de mult, încît o rugă cu lacrimi în ochi, pe regina-mamă să facă în așa fel, încît să-l scutească de prezența iubitei sale. Ducele se oferi s-o despăgubească, dîndu-i o sumă mare de bani ; fata însă ținea morțiș să se mărite cu el, numai ca să devină ducesă. Dar soarta și moartea îi dejucară planurile și-i spulberară visele. Ducele, care la început o iubise foarte mult, descoperind unele legături între ea și Fouquet și aflînd că acesta îi oferise cincizeci de mii de scuzi, ca să-i devină amantă, începu a da înapoi. După unele ezitări, ca îl refuză pe Fouquet și pierdu, în cîteva zile, și pe cel care-o iubise, și pe cel care-i oferise o sumă atît de mare, făcînd să se adevereacă încă o dată proverbul că, cine aleargă după doi iepuri, nu prinde nici unul.

Fouquet ieși și mai terfelit după ce se află și de această nebunie a lui, de a ademeni o fată tînără și frumoasă, cu bani furați din visteria Statului și-și pierdu și ultimii prieteni, care nu voiau să fie amestecați în matrapazlîcurile sale.

La începutul verii acelui an, adică în 1661, se întîmplă o treabă foarte urîtă cu ambasadorul Franței la Londra, contele de Estrades, care primise poruncă de la regele său să treacă întotdeauna înaintea ambasadorului Spaniei. La rîndu-i, Filip al IV-lea dăduse și el poruncă ambasadorului său ca la orice recepție să facă în așa fel, încît să pășească în sală, înaintea tuturor celorlalți ambasadori. Regele Angliei, neliniștit de faptul că drepturile pe care și le arogau cei doi ambasadori puteau isca tulburări în țara sa, făcu tot ce putu ca să evite unele urmări neplăcute.

îi pofti deci pe toți ambasadorii să vină la Whitehall, nu pe drum, în caleşti, ci cu bărcile pe Tamisa, rugîndu-l pe ambasadorul Spaniei să refuze invitația. Dar toate expedientele la care recurse, nu fură acceptate. Batteville, ambasadorul Spaniei, îi arătă ordinul regelui său prin care îi poruncea să ia parte la toate recepțiile şi să depună toate eforturile de a trece întotdeauna înaintea ambasadorului Franței. Ludovic al XIV-lea, la rîndul său, refuză toate propunerile regelui Angliei şi-i ordonă lui de Estrades să treacă înaintea lui Batteville şi nu numai înaintea lui, ci a tuturor ambasadorilor care vor fi poftiți la Londra.

Contele de Estrades îşi luă deci, din timp, toate măsurile. Plăti cîțiva oameni de încredere şi se pregăti cît putu mai bine pentru întîlnirea cu ambasadorul Spaniei. Dar, din nefericire, aşa cum mi-a istorisit chiar el mai tîrziu, n-avea bani cu ghiotura, ca să-i azvîrle pe fereastră, cum avea confratele său spaniol. Batteville, dînd bani în dreapta şi-n stînga, îşi atrase de partea lui populația Londrei care, bine plătită, nu-i refuză nici un serviciu. Ca urmare a acestor pregătiri, prima oară cînd veniră ambasadorii la Londra, regele Angliei, foarte binevoitor față de Franța, îl rugă pe contele de Estrades să vină cu caleașca sa, imediat după el. Contele vrînd să urmeze sfatul regelui, dădu să se vîre cu trăsura sa în lungul şir de trăsuri care veneau după caleașca regelui. Dar Batteville se opuse cu străşnicie şi, ajutat de barcagiii de pe Tamisa şi de un grup de gură-cască, răsturnară şi sfărîmară trăsura contelui de Estrades, îi uciseră caii şi-i răniră cîțiva slujitori ; apoi, triumfător, Batteville se vîrî cu trăsura lui, în convoi, imediat după trăsura regelui Angliei, îndeplinind în felul acesta porunca stăpînului său, regele Filip al IV-lea. Cînd regele Franței află această veste, pur şi simplu, amuți. Sîngele ilustru care clocotea în vinele sale, îl făcu să socoată această faptă drept o jignire fără precedent. Primul lucru pe care-l făcu, fu să-i trimită poruncă lui Fuensaldagne, ambasadorul extraordinar al Spaniei, să părăsească Franța, iar marchi-

zului de Las Fuentes, care urma să vină la Paris ca ambasador simplu, îi trimise vorbă să nu mai vină : apoi îi interzise lui Caracene, guvernator în Țările-de-Jos — care ceruse un pașaport — să treacă prin Franța, pentru a se reîntoarce în Spania. Minios la culme. Ludovic îi porunci ambasadorului său la Madrid — d'Aubusson, arhiepiscop de Embrun — să se întoarcă imediat în țară. Furia lui, care se manifestă în mai multe feluri, iscă teama în inimile supușilor săi că pacea, atît de solemn încheiată între cei doi regi, nu va fi chiar atît de lungă, cum nădăjduiseră ei. Ludovic nu păru mulțumit nici de regele Angliei. Se plînse de faptul că supușii săi îl favorizaseră pe Batteville și fu convins, o bună bucată de vreme, că regele Angliei nu luase toate măsurile pentru a-i împiedica pe aceștia să-l insulte pe contele de Estrades.

Primind ordin să revină în țară și sosind la Fontainebleau pe la sfîrșitul lui octombrie, contele de Estrades îi spuse lui Ludovic că regele Angliei făcuse tot ce putuse, în acea împrejurare ; dar că, nefiind încă pe deplin stăpîn pe populația Londrei, se văzuse obligat să îndure rușinea, pentru că-i era greu, sau mai curînd imposibil să spînzure cinci sau șase mii de oameni, care se ridicaseră să-i ia apărarea ambasadorului Spaniei. Regele Angliei era puternic, pentru că avea pe atunci o flotă mare, frumoasă și foarte bine echipată ; pentru că era stăpîn pe Dunkerque, pe care-l întărise ; pentru că se aliase cu Portugalia, însurîndu-se cu Infanta acestei țări ; și pentru că avea în Africa o piață foarte mare de desfacere, pe care portughezii i-o cedaseră lui ; dar nu era ascultat la Londra atîta cît ar fi dorit el, iar veniturile sale încă nu fuseseră stabilite în întregime. Aștepta să se adune Parlamentul și să-i fixeze suma ce i se cuvenea. Banii pe care-i avea îi folosea pentru afacerile externe, iar la el acasă, trăia cum putea. Discutînd cu

de Estrades, după ce acesta reveni din Anglia, regele îi mărturisi că ar da nu știu cît să se poată răzbuna pentru jignirea ce-i fusese adusă ; de Estrades îi răspunse că regele Angliei dorea și mai mult acest lucru, fiindcă regele Spaniei — care începuse a-l socoti o persoană de temut, prin alianța sa cu Portugalia — îi făcea tot felul de șicane ; și că afacerea cu ambasadorii, pregătită cu atîta grijă și cu atîția bani, de către spanioli, urmărea de fapt, să iște o răzmeriță la Londra și să-i producă încurcături regelui. Cînd Ludovic îi spuse că-i ceruse regelui Angliei să-l îzgonească pe Batteville din țara sa, de Estrades îi răspunse că socotea că majestatea sa ar face mai bine să amîne această cerere, fiindcă, dacă regele Spaniei, presat de nevoia de a menține pacea, se hotăra să-i dea satisfacție, atunci era obligat să-l recheme el însuși pe Batteville, ceea ce era de o mie de ori mai bine ca ambasadorul să fie alungat de propriul său rege și nu de cel al Angliei. Ludovic îi dădu dreptate și se hotărî să-i urmeze sfatul. De Estrades îmi mai spuse că-l sfătuise pe rege să nu se grăbească să-i arate regelui Angliei că ar fi hotărît să declare război Spaniei, în cazul în care nu va primi satisfacția cuvenită, fiindcă acest rege avea tot interesul să declare el însuși război, dacă regele Spaniei nu-și cerea cuvintele scuze, lucru cu care Ludovic se arătă de acord.

Și, într-adevăr, în foarte scurtă vreme, lucrurile se aranjară cum nu se putea mai bine. Regele Spaniei, dorind să păstreze, cu orice preț, pacea, îi trimise fiicei sale o scrisoare plină de dragoste, în care îi mărturisea cît de mult ținea el la ginerele său, pe care-l iubea ca pe un fiu și că era de datoria lui, fiind mai bătrîn, să fie cel mai înțelept. Dar Ludovic voia o satisfacție tot atît de răsunătoare ca și scandalul pe care-l iscase Batteville, la Londra. Așa că regele Spaniei, neavînd încotro, îl rechemă pe Batteville de la Londra și-l trimise pe marchizul de La

Fuentes să-i ceară, în mod public, scuze [1] regelui Franței, în asemenea termeni, încît îl mulțumi pe deplin pe Ludovic și uimi întreaga Europă. Scuzele acestea avură urmări pentru ambii regi : în timp ce Filip al Spaniei păru că începe să decadă, călcîndu-și pe proverbiala sa mîndrie, reputația lui Ludovic al XIV-lea crescu enorm și-l făcu să fie temut de toți, fiindcă toți văzuseră foarte clar că era un rege care nu suporta să fie ofensat de nimeni și de nimic ce i-ar fi putut știrbi măreția.

Le Tellier, care analizase cu multă atenție, în acea epocă, firea regelui, îmi confirmă ceea ce-mi spusese mai demult fratele meu : că Ludovic, deși foarte tînăr, era extrem de sever și de atent în tot ceea ce făcea, că știa să fie bun și iertător, atunci cînd trebuia, pentru a insufla respect celor din jur, cît și teamă celor cu care lucra, pentru a nu abuza nici de bunătatea, nici de libertatea pe care le-o dădea, de a spune ce gîndeau. Ceea ce l-a uimit însă cel mai tare pe Le Tellier, a fost faptul că regele a izbutit să-și însușească într-un timp atît de scurt știința de a guverna, dovedindu-se deosebit de abil în a-și îndeplini îndatoririle, fiindcă, pînă la moartea lui Mazarin, nu se ocupase de nimic, lăsînd totul în seama ministrului său.

Tot atunci, cerul binecuvîntă familia regală cu nașterea Delfinului. Veni pe lume în ziua de 1 noiembrie, Ziua Tuturor Sfinților, cu cinci minute înainte de amiază ; acest copil era moștenitorul prezumtiv a două mari regate : Franța și Spania. Căci dacă prințul moștenitor al Spaniei ar fi murit — ceea ce dealtfel s-a și întîmplat destul de curînd — acest copil era singurul moștenitor a două dintre cele mai mari țări din Europa, lucru nemaiîntîlnit de

---

[1] Monglat, în *Memoriile* sale din 1661, spune : „Scuzele au fost prezentate într-o audiență solemnă, în prezența nunțiului papal și a tuturor celorlalți ambasadori. După ce fură rostite de către marchizul de Las Fuentes, regele întorcîndu-se spre ceilalți ambasadori, le spuse : — Domnilor, sînteți martori că regele Spaniei îmi cedează întîietatea în întreaga lume !" (N.ed.fr.)

secole ; mai ales dacă ne gîndim la strămoşii din care se trăgea, atît pe linie paternă, cît şi maternă şi care fuseseră cei mai mari regi şi împăraţi ai lumii.

După ce născu, regina se îmbolnăvi atît de grav, încît fu la un pas de moarte. Atîta timp cît zăcu, regele fu nemaipomenit de mîhnit şi de îndurerat, dovadă că dragostea pe care o nutrea faţă de soţia sa era cu mult mai puternică decît toate micile sau marile sale pasiuni de pînă atunci. Doamna de Montausier fu numită guvernanta Delfinului. Această alegere a regelui se bucură de aprobarea tuturor, pentru că această doamnă era stimată şi respectată de toată lumea. În tinereţe, fusese favorita răposatei prinţese de Condé şi cea mai bună prietenă a ducesei de Aiguillon, nepoata cardinalului de Richelieu. Fusese o femeie frumoasă, binefăcută, cu o înfăţişare majestuoasă şi blîndă, haruri pe care anii nu i le răpiseră. Marchiza de Rambouillet, mama sa, ilustră la vremea ei, o crescuse numai printre celebrităţile care veneau zilnic în casa lor. Se măritase destul de tîrziu, cu marchizul de Montausier, care îi făcuse curte paisprezece ani. Îl luă de bărbat, nu din dragoste, nici din dorinţa de a se mărita, ci mai mult, pentru a răsplăti dragostea statornică şi răbdarea de care dăduse dovadă. O văzurăm aşadar, pe această doamnă, numită de rege guvernanta micului prinţ, în nădejdea că va izbuti, prin grija şi judecata ei sănătoasă, să facă din Delfin un tînăr plin de tot atîtea virtuţi, pe cît de mare îi era neamul din care se trăgea. Numai regina-mamă, fără a dezaproba totuşi această alegere, nu fu din cale-afară de mulţumită ; se temea că doamna de Montausier n-o să fie în stare să se dedice, atît cît ar trebui, preocupării de a urmări îndeaproape creşterea şi educaţia unui copil şi că se va ocupa mai mult de propria sa persoană. Dar nu spuse nimănui ce gîndea, de teamă să nu iasă vreo nemulţumire. Totuşi, cînd doamna de Montausier veni să-i mulţumească pentru cinstea pe care i-o făcuse regele, Ana de Austria, vrînd să fie sinceră, îi spuse clar că ea nu avea

nici un merit în această alegere și că deci nu merita nici un fel de mulțumiri.

Ana de Austria se putea, în sfîrșit, socoti o femeie fericită, fapt pe care, dealtfel, îl și mărturisi într-o seară, cu glas tare, față de noi ; regele, fiul ei, se însurase cu cine dorise ea, nora sa îi născuse un nepot, Ludovic se acoperise de glorie, între el și unchiul lui se încheiase o pace statornică ; Filip, cel de al doilea fiu al ei, se însurase cu prințesa Angliei, iar Madame, cea de a doua noră a sa, era și ea însărcinată. Da, regina-mamă era fericită. Dar pe cît era ea de fericită, pe atît de nefericită eram eu. Ba chiar la un moment dat, am și vrut să mă retrag de la Curte, pentru că soarta începuse a-mi fi nefavorabilă ; și-mi era nefavorabilă, fiindcă regele nu mai avea ochi să mă vadă. Și iată cum mi-am dat seama de acest lucru : la un moment dat, regina-mamă și, mai ales, regina Angliei, voiră să mă numească guvernanta copiilor lui Monsieur. Cele două regine vorbiră cu regele, dar acesta nici nu vru să audă. Dorind să-i facă pe plac cumnatei sale, o numi, în această slujbă, pe doamna de Saint-Chaumont, sora mareșalului de Gramont [1]. Alegerea fusese făcută, de fapt, de contesa de Soissons și de Fouilloux, una dintre domnișoarele de onoare ale reginei-mame, confidenta și prietena contesei, care o instigă pe Madame să vadă în mine o unealtă a soacrei sale pe care nu putea s-o sufere. Iată de ce eu nu puteam fi agreată de rege și, cu atît mai puțin, de contesa de Soissons, care — așa cum mi-a mărturisit mai tîrziu — mi-a făcut atunci mult rău, fiindcă eram bună prietenă cu ducesa de Navailles, pe care ea o ura de moarte.

Cum regina-mamă luase hotărîrea să se retragă, o vreme, la Val-de-Grâce, am rugat-o, cu lacrimi în ochi, să mă ia și pe mine, lucru care s-a și întîmplat dealtfel

[1] Tatăl acelui conte de Guiche, exilat, fiindcă fusese iubitul soției lui Monsieur.

Anul s-a încheiat cu tămbălăul pe care l-a iscat la Curte, apoi în întregul Paris, procesul lui Fouquet și al celor învinuiți de tot soiul de potlogării și mai ales de hoție, fiindcă, majoritatea împricinaților, urmînd exemplul lui Fouquet, își vîrîseră mîinile pînă la coate, în banii Statului, ba chiar și în cei ai regelui.

(1662). Acest nou an începu cu numirea de către rege, a șaizeci de noi cavaleri ai ordinului Saint-Esprit : ceremonia avu loc în biserica Augustinilor. Pregătirile Carusel ului, cu care Ludovic voia să le distreze pe cele două regine — exact ca cel care avusese loc cu prilejul căsătoriei răposatului său tată, regele Ludovic al XIII-lea — le răpiră o grămadă de vreme prinților și seniorilor, care urmau să se ocupe de această treabă. Regina-mamă, care nu avusese prilejul să-l vadă pe cel ce avusese loc în cinstea măritișului ei, ne tot descria ce-i auzise vorbind despre vechiul Carusel, pe curtenii de pe vremea ei. Eu, personal, n-am găsit pe nimeni care să-mi poată spune dacă cel care avusese loc în Piața Regală, fusese mai frumos decît cel care avusese loc, cu ani în urmă, la Tuileries. Noul Carusel era alcătuit din cinci grupuri, care reprezentau cinci națiuni : romană, persană, turcă, indiană și americană. Regele era șeful primului grup, Monsieur al celui de al doilea, prințul de Condé, al celui de al treilea, ducele de Enghien, al celui de al patrulea și ducele de Guise, al celui de al cincilea. N-am să descriu nici ordinea intrării lor în arenă, nici bogăția fără seamăn a costumelor, frumusețea blazoanelor și nici culorile diferite pe care le purtau. N-am să spun decît că contele de Sault, fiul ducelui de Lesdiguières, avu cinstea de a cîștiga întrecerea și de a primi inelul cu diamant. Cîștigătorul fu aplaudat îndelung de către spectatori și avu plăcerea de a primi acel diamant, de un preț inestimabil, chiar din mîna reginei-mame, care se afla așezată pe un fel de estradă, special făcută pentru ea.

După acel spectacol — care avusese în el ceva din turnirurile de odinioară ce se ţineau în Franţa, Anglia şi Germania, şi care i se potrivea atît de bine tinereţii înfloritoare a unui rege tînăr, care dăruise Europei pacea şi pusese capăt războiului — discuţiile de la Curte, reîncepură. În acea vreme, regele părea s-o placă foarte mult pe tînăra La Motte-Houdancourt. Nu ştiu dacă la Curtea reginei Maria-Tereza, unde era domnişoară de onoare, era sau nu, subalterna Luizei de La Vallière. Dar ştiu că a pricinuit multe schimbări la Curte, mai mult datorită intrigilor decît frumuseţii sale, deşi era într-adevăr de o frumuseţe fără pereche, ce putea isca mari pasiuni în inimile bărbaţilor. Ducesa de Navailles, prin funcţia pe care o avea (între altele, trebuia să supravegheze şi comportarea domnişoarelor de onoare), socoti că era de datoria ei să pună stavilă sentimentelor regelui. Ludovic nu se supără pentru morala pe care i-o făcu ducesa, despre care toată lumea ştia cît era de cucernică şi de cinstită. O vreme, lucrurile rămaseră aşa. Dar iată că dorinţa de a o cuceri pe frumoasă şi ciuda de a vedea cum i se pun bețe în roate, îl deranjară atît de tare pe rege, încît acesta îi porunci lui Le Tellier să-i spună doamnei de Navailles să nu se mai preocupe de conduita domnişoarelor de onoare. Dar ducesa îi răspunse ministrului că era obligată să-şi facă datoria şi că, atîta vreme cît regele va binevoi s-o ţină în acea slujbă, îşi va îndeplini cît mai bine cu putinţă sarcinile care-i reveneau. Regele se supără şi-i spuse că ar trebui să se teamă de mînia lui. Ea îi răspunse că se şi gîndise la acest lucru, că vedea foarte clar toate nenorocirile care-o aşteptau, dacă majestatea sa se supăra pe ea : şi enumerîndu-i tot ce-ar fi pierdut, atît ea, cît şi soţul ei, dacă ar fi fost alungaţi de la Curte, îi mărturisi regelui că, lipsa atîtor bunuri, nu-i putea totuşi schimba hotărîrea de a-şi face cît mai conştiincios datoria. După care, îl conjură să-şi caute în altă parte distracţiile şi nu la Curtea soţiei sale, unde se pare că mai seducse o dom-

nişoară de onoare, pe tînăra şi naiva de La Vallière. Regele bombăni, se bosumflă, dar înghiţi morala. Chiar în seara aceleiaşi zile, în timp ce ducesa de Navailles se afla în odaia reginei-mame, sprijinită de unul din capetele patului, regele se apropie de ea, îi întinse mîna şi, cu o mutră spăsită, o rugă să-l ierte. Făcu acest lucru, nu ca un bărbat hotărît să-şi înfrîngă slăbiciunile, ci ca un om de onoare, care era mult prea cinstit ca să nu-i dea dreptate celei care o avea şi care era demnă de toată stima sa. Ducesa de Navailles îşi exercită astfel nestingherită, multă vreme, slujba, conform maximelor pe care i le prescria onoarea. Iar regele fu mulţumit. Asta nu însemna însă că el nu continua s-o vadă, pe ascuns, pe domnişoara de La Motte-Houdancourt, la doamna contesă de Soissons, care întreţinea această pasiune în inima regelui, atît cît îi era cu putinţă. Această contesă, care o ura pe doamna de Navailles, nemaiputînd ea însăşi să placă regelui, voia să-l atragă pe orice cale, pentru a se bucura de favorurile sale. Ironiză la sînge virtutea ducesei şi, continuînd să-şi bată joc de ea în faţa regelui, acesta începu să n-o mai poată suferi pe biata ducesă. Fiind tînăr, şi cu sînge fierbinte, se lăsa atras de diverse pasiuni pe care voia să şi le satisfacă. Fiindcă pe atunci stătea la Saint-Germain, luase obiceiul de a se duce în apartamentele domnişoarelor de onoare ale soţiei sale. Cum intrarea în odăile acestora fusese interzisă de severa doamnă de Navailles, regele intra la domnişoara de La Motte-Houdancourt printr-o gaură aflată într-un perete despărţitor din lemn de brad. Pînă atunci, Ludovic îşi văzuse de micile sale aventuri, fără a face caz că, de fapt, el era regele. Iată însă că pasiunea lui devenind din ce în ce mai puternică, începu a o nelinişti din nou pe doamna de Navailles care, în zelul ei, porunci să se pună grilajele la toate ferestrele odăilor domnişoarelor de onoare şi zăvoare la toate uşile.

Contesa de Soissons, care n-o putea suferi pe domnişoara de La Vallière, fiindcă aceasta nu avea obiceiul de

a-i face confidențe, încercă s-o dea deoparte, străduindu-se s-o vîre în inima regelui pe domnișoara de Houdancourt, care avea obiceiul să-i spună tot ce-i zicea regele. Pe de altă parte, aceeași contesă se strădui cît putu să-l atîțe pe Ludovic împotriva ducesei de Navaillles, cealaltă dușmancă a sa.

Între timp, domnișoara de La Vallière văzînd o rivală de temut în tînăra Houdancourt, își puse la bătaie toate farmecele și, cedîndu-i regelui, îl legă de ea pentru o bună bucată de vreme, spre disperarea doamnei de Soissons și mai ales a domnișoarei de Houdancourt care șovăise prea mult, dacă să devină sau nu, amanta regelui. În timp ce Ludovic își vedea de iubirile sale, tînăra sa soție trecea prin chinurile iadului, fiindcă, deși din porunca reginei-mame i se ascundeau toate aventurile regelui, ea le afla aproape pe toate și cum în acea epocă, regele se reîndrăgostise pătimaș de domnișoara de La Vallière, Maria-Tereza nu-și putea ascunde mîhnirea, deși făcea niște eforturi nemaipomenite.

Întorcîndu-mă dintr-o scurtă călătorie pe care am făcut-o în acea epocă, în Normandia, într-o seară, am găsit-o pe regină în patul fetiței sale, Ana-Elisabeta a Franței. Stînd lîngă patul ei, ea mi-a făcut un semn din ochi. Și, arătîndu-mi-o pe domnișoara de La Vallière, care trecea prin acea odaie pentru a se duce să ia masa la contesa de Soissons, cu care acum se împrietenise la toartă — mă rog, prietenie adevărată sau prefăcută, dar totuși prietenie —îmi spuse în spaniolă :

— *Esta donzella con las arracadas de diamante, es esta que el Rey quiere.* (Fata asta, cu cercei de diamante în urechi, e cea pe care o iubește regele.)

Am fost foarte surprinsă de acele cuvinte, fiindcă eram sigură că ea încă nu aflase acea taină. Am mormăit ceva, care nu însemna nici da, nici nu și, ca s-o previn pentru ce-o aștepta în viitor, am încercat s-o conving că toți bărbații, fără a înceta de a-și iubi nevestele, le sînt, de

obicei, necredincioşi sau se prefac că sînt, pentru a fi în pas cu moda. Regina, care înţelese că noi nu voiam să-i spunem nimic, nu răspunse, dar se întristă şi mai mult. I-am istorisit imediat scena, reginei-mame şi am asigurat-o că Maria-Tereza era foarte discretă, fiindcă, de fapt, ştia mult mai multe lucruri decît credeam noi. Toată nenorocirea ei se datora faptului că-l iubea prea mult pe rege. Dragostea o făcea geloasă şi de aici, toată suferinţa ei.

În primul an de căsătorie, regele fusese foarte tandru cu ea şi foarte sensibil la legitima pasiune pe care-o nutrea pentru ea. Cînd afecţiunea regelui începu să scadă, sigur că Maria-Tereza observă imediat acest lucru ; n-avea nevoie de nici o confidentă care s-o avertizeze că regele începuse a călca strîmb ; cînd află şi pe cine anume iubea, biata regină trecu printr-o stare demnă de milă. Regele o vedea foarte bine cît suferă ; dar, neputînd sau nevrînd să se schimbe, ţinu cu dinţii la independenţa sa şi făcu pe indiferentul. Cu timpul, ştiu să facă din această indiferenţă un adevărat leac împotriva tuturor neplăcerilor conjugale.

Capitolul XXII

(1662). — Regele cumpără oraşele Dunkerque şi Mardick. — Îşi pierde copila. — Scrisoarea anonimă adresată reginei. — (1663). Splendoarea Curţii. — Boala Anei de Austria. — Regele şi regina se îmbolnăvesc de pojar. — Vindecarea reginei-mame. — Doamna de Soissons îi vor-

beşte Mariei-Tereza despre iubirile regelui. — Mîhnirea Mariei-Tereza. — Dizgraţierea ducelui de Navailles. — Moartea mai multor prinţese. — (1664). — Serbări la Versailles. — Ana de Austria atinsă de o boală gravă. — Soţii de Navailles exilaţi de la Curte. — Doamna de Montausier o înlocuieşte pe ducesa de Navailles. — Doamna de La Motte, guvernanta Delfinului. — Regele şi regina-mamă se ceartă. — Ludovic al XIV-lea îi cere iertare. — Doamna de Motteville încetează o vreme de a se mai duce la Curte. — Intrigile ducelui şi ale ducesei de Brancas.

În luna octombrie, 1662, regele nostru cumpără de la regele Angliei, oraşele Dunkerque şi Mardick, împreună cu toate tunurile şi muniţia care se aflau în ele, cu cinci milioane de scuzi, plătibili în cîţiva ani. Dar după ce-i dădu prima rată, cum regele nostru avea mare nevoie de bani, regele Angliei îl tot amînă cu plata, iar pînă la urmă nu-i mai ceru nici un ban, aşa că cele două oraşe nu-l costară pe Ludovic mai nimic, dovedind încă o dată cît era el de abil şi de descurcăreţ şi cît de slab fusese regele Angliei ca să-i dea lui Ludovic, aproape pe degeaba, două oraşe întărite, facilitîndu-i oricînd intrarea în Flandra ca să ajute fie Spania, fie Franţa, după cum ar fi găsit el de cuviinţă. Dealtfel, de Estrades — care se ocupase de această afacere — mi-a spus că poporul englez fusese foarte nemulţumit de această tranzacţie.

La sfîrşitul anului 1662 muri Ana-Elisabeta a Franţei, fetiţa lui Ludovic al XIV-lea şi a Mariei-Tereza. Această mică prinţesă, făgăduia să devină foarte frumoasă, dacă ar fi trăit. Dar o aprindere de plămîni o făcu să părăsească această lume, la frageda vîrsă de numai cîteva luni. Regele şi regina, cînd o botezaseră, îi dăduseră numele reginei-mame şi a răposatei regine a Spaniei, mama Mariei-Tereza. Regele îşi plînse îndelung, fiica ; regina fu multă vreme tristă şi îndurerată. Regina-mamă, privind această

moarte cu înțelepciunea și resemnarea vîrstei, îl rugă pe rege, cu lacrimi în ochi, să-i dea inima fetiței ca s-o trimită la Val-de-Grâce, unde dorea să fie depusă, după moarte, și inima ei.

A doua zi, duse ea însăși inima copilei la mănăstirea Val-de Grâce și dînd-o cu propria sa mînă, stareței, îi spuse :

— Maică, iată o inimă pe care ți-o aduc, alături de care va sta în curînd și inima mea !

La puțină vreme după moartea micei prințese, señora Molina, spaniolă, prima cameristă a reginei, primi o scrisoare ce părea să vină din partea reginei Spaniei și care era adresată Mariei-Tereza. La Molina, care o slujise pe soția lui Filip al IV-lea, recunoscu scrisul acesteia ; dar, văzînd felul în care era împăturit plicul, se miră foarte tare, fiindcă regina Spaniei nu avea obiceiul să-l împăturească astfel. Scrisoarea îi fusese adusă de contele de Brienne, secretar de Stat ; dar, de obicei, toate scrisorile din Madrid veneau prin curierii ambasadei Spaniei ; toate aceste ciudățenii o făcură pe doamna de Molina să intre la idei. Auzise spunîndu-se cum că regele Spaniei ar fi bolnav ; și temîndu-se să n-o neliniștească pe regină, deși nu avea obiceiul să deschidă scrisorile stăpînei sale, de astă-dată se pare că Cerul o inspirase să vadă ce conținea acea scrisoare. Deci, deschizînd-o, văzu că era cu caractere franceze, cu totul deosebite de cele de pe plic și scrisă într-o spaniolă stîlcită, amestecată cu fraze franțuzești ; misiva cuprindea lucruri cunoscute de toată Curtea, în care regele și domnișoara de La Valière erau eroii principali. După ce-o citi, mulțumi Cerului că avusese prezența de spirit s-o deschidă și alergă într-un suflet, cu ea, la regina-mamă. Aceasta o sfătui să i-o ducă regelui și de Molina, ascultînd-o, se duse să bată în ușa cabinetului unde avea loc Consiliul. Îi spuse regelui că tocmai primise acea scrisoare și că, părîndu-i-se suspectă, o deschisese fără să i-o mai arate soției sale. Molina mi-a

povestit mai apoi, că după ce citise scrisoarea, regele se făcuse roșu ca focul și că rămăsese, pur și simplu, uluit de atîta cutezanță, fiindcă nu-și închipuia că ar exista cineva în regatul său, atît de îndrăzneț încît să-și îngăduie să se amestece în treburile sale personale. Tulburat, o întrebă pe Molina, dacă regina văzuse acea scrisoare. Aceasta, spunîndu-i încă o dată că n-o văzuse, regele o vîrî în buzunar și o păstră cu grijă. Prietenia ce mă lega de ducesa de Navailles, considerată de rege drept o reformatoare extravagantă a lumii, îl făcu să mă suspecteze cum că eu aș fi scris acea scrisoare ; dar cum eram foarte bună prietenă cu doamna de Molina, care dacă ar fi avut ghinionul să-i displacă majestății sale, ar fi trimis-o imediat îndărăt, în Spania, își amînă cercetările și nu-și revărsă mînia asupra nimănui. Îl vom vedea mai tîrziu, pedepsindu-i pe adevărații autori ai acelei nefericite scrisori, care nu erau alții decît cei pe care-i onora cu încrederea și cu favorurile sale [1].

(1663). Timpul, care trece pe nesimțite, ne făcu să ne trezim în anul 1663, an în care distracțiile au fost foarte numeroase. Și bineînțeles că și intrigile, lucru care nu trebuie să ne mire. Un rege tînăr și puternic, frumos și bogat, plin de măreție și strălucire, atrăgea în juru-i o mulțime de oameni dornici să parvină. Și, cum era și firesc, cele mai insistente și mai îndrăznețe, erau femeile. Maria-Tereza, care-l iubea pătimaș pe rege, dar cu multă demnitate, tremura de spaimă că el n-o mai iubea. Regina-mamă însă o consola vorbindu-i mereu de grija pe care-o avea ca s-o distreze. Dar iată că în ultima zi de carnaval, regele refuză în mod public, s-o ia cu el, preferînd-o pe domnișoara de La Vallière. Regina, ca s-o vindece de mîhnirea care pusese stăpînire pe inima ei, îi făgădui s-o ducă ea însăși la carnaval. Așa că, după ce ieși de la Carmelite, unde stătu pînă seara, Ana de Austria veni la

[1] Adică de Vardes și contele de Guiche (n.ed.fr.).

Maria-Tereza care o aştepta cu un întreg grup de curteni mascaţi şi îmbrăcaţi în veşminte antice ; aceştia urmau s-o însoţească la balul dat de Monsieur şi de Madame, unde nu puteau intra decît dacă erau costumaţi.

Regina-mamă, aflată în fruntea grupului, se înfăşurase într-o mantie spaniolă, de tafta neagră, pe care şi-o pusese peste rochia cu care se îmbrăcase de dimineaţă, prefăcîndu-se că e veselă numai ca să-şi înveselească nora, care era atît de cucernică şi de cînstită, încît nu voia să ia parte la nici o distracţie, dacă nu era însoţită de rege, sau de regina-mamă. Evlavioşii, murmurară împotriva reginei-mame care ştia că va fi ţinută de rău. Această regină virtuoasă îmi mărturisi că, de fapt, oamenii aveau dreptate şi că nu făcuse acest lucru, decît numai de dragul nurorii şi nepoatei sale.

Postul Paştelui, care urmă după acele zile de zburdălnicie, fu ţinut cu stricteţe de regina-mamă. Posti chiar cu mai multă austeritate decît ceilalţi, deşi vîrsta ei o scutea de această obligaţie. Se simţi destul de slăbită din pricina asta, iar de Paşti, mărturisi că abia se mai putea ţine pe picioare. Imediat după sărbători îşi recăpătă însă înfăţişarea înfloritoare, arătînd cît se poate de bine. Dar această sănătate aparentă nu dură mult. În 10 aprilie, începu a se simţi rău. Vorbi de o oboseală imensă în braţe şi în picioare, de unele dureri de inimă, apoi începu a avea febră. A doua zi, bătîndu-şi joc de boala care o chinuia, ne asigură că se simţea mai bine, dar nu ieşi din odaia ei. Toată ziua arătă foarte rău. A treia zi, febra îi reveni, iar seara medicul îi luă sînge. A patra zi, avu frisoane, stări de slăbiciune şi o puternică durere de cap. Familia regală începu a fi îngrijorată. Regele păru foarte neliniştit. Monsieur fu cuprins de teamă, regina tînără plînse, Madame păru mai puţin veselă, şi întreaga Curte fu doborîtă de tristeţe. În a noua zi de boală, reginei i se luă sînge pentru a cincea oară ; atîta sînge scos din vinele sale, scăzîndu-i considerabil forţele, o făcu, atunci cînd se sculă din pat

ca să i se schimbe aşternutul, să se simtă dintr-o dată foarte rău. Monsieur se repezi şi-o apucă de-o mînă, iar contesa de Flex, de cealaltă. Dar cum era gata să se prăvale, Maria-Tereza, speriată de starea sănătăţii soacrei sale, dădu buzna în cabinetul de baie de alături, unde se afla regele, strigînd că mama sa era pe moarte. Regele, care ori de cîte ori mama sa fusese bolnavă, se purta cu ea ca un fiu iubitor ce era, veni repede să vadă ce se întîmplase. O ajută să-şi vină în fire, şi cînd văzu că se trezeşte din leşin, se bucură nespus de mult. Dînd fuga în cabinetul de baie să-i spună vestea cea bună şi soţiei sale, care plîngea cu hohote, o readuse lîngă bolnavă, unde rămaseră cu toţii, destul de neliniştiţi de starea în care se găsea. Simţind cum i se înrăutăţeşte boala, regina-mamă dori să stea de vorbă cu regele, între patru ochi. După această discuţie, care fu lungă, Monsieur se apropie de ea şi-i spuse că se temea ca acea discuţie îndelungată să nu-i pricinuiască dureri de cap. Accesele de febră continuară şi deveniră din ce în ce mai puternice. Regina-mamă rămase în această stare pînă la Rusalii, fără ca boala să scadă din intensitate. În 13 mai, medicii propuseră să i se dea un emetic, dar ea nici nu voi să audă. Regele o veghie mai multe nopţi, cînd accesele de febră fură mai violente. Porunci să i se aducă o saltea pe care o puse jos, pe covor, la picioarele patului mamei sale şi aşa, îmbrăcat, se trîntea uneori pe acea saltea, cînd îl dobora oboseala. O veghea cu o grijă şi o atenţie de necrezut, ajuta slugile la schimbatul aşternutului şi se descurca mai repede şi mai bine decît toate femeile care se încurcau una pe alta. Regina-mamă, observînd grija, asiduitatea şi neliniştea lui, cît şi a lui Monsieur, care n-o părăsea o clipă, spuse într-o zi, că avea copii buni şi ni se păru din cale-afară de mişcată de dovezile de dragoste ale celor doi fii ai ei.

În cea de a patruzecea zi a bolii reginei-mame, medicii — presaţi de slujitorii ei, care le repetau întruna că şi alte persoane se îndecaseră cu prafuri de viperă —

voiră să-i dea și bolnavei astfel de prafuri ; dar cum nu mai folosiseră asemenea leacuri, renunțară și-i dădură chinină. Chinina o scăpă de febră, care încetă s-o mai chinuie, timp de șaisprezece de zile.

În vremea asta, Maria-Tereza se îmbolnăvi de pojar ; se vindecă repede și, în cîteva zile, fu pe picioare ; cînd regele văzu că soția lui se simțea mai bine, vru s-o ducă la Versailles, la aer curat. Dar cum în primele zile ale bolii, dormise cu ea, în același pat, de-abia ajunse la Versailles și se îmbolnăvi și el, dar boala lui fu mult mai gravă ; căci, după spusele lui Vallot, primul său medic, la un moment dat fu aproape gata să-și dea duhul. Dîndu-și seama de primejdia în care se afla, îl chemă pe Le Tellier, îi spuse că se simțea la un pas de moarte și că-l ruga s-o anunțe pe mama sa. Le Tellier îi răspunse că era ea însăși prea bolnavă, ca să-i poată da această veste. Dar regele îi replică :

— N-are importanță, trebuie să știe !

Noroc că boala îi trecu atît de repede, încît nu mai fu nevoie să i se spună nimic reginei. Căci numai după cîteva ceasuri, Ludovic se simți mai bine, iar Cel-de-Sus îi redădu regelui sănătatea de care și el și Franța aveau atîta nevoie.

A doua zi, într-o discuție pe care o avurăm la Versailles, Le Tellier, ducesa de Navailles și cu mine, am aflat că regina, după ce auzise că e pe cale de a-și pierde fiul, se gîndise pe cine ar putea pune regent. Regina Maria-Tereza era prea tînără ; Monsieur nu părea să fie înclinat către treburile Statului ; prințul de Condé era o persoană de temut ; singurul care părea a fi un om de treabă și virtuos, era prințul de Conti.

Medicii, dîndu-i reginei un purgativ, febra îi revenii mai violentă ca niciodată ; această revenire a bolii îi hotărîră pe medici să-i dea un vomitiv. Regele, vindecîndu-se, și venind să stea lîngă ea, o rugă, cu lacrimi în ochi, să ia acel leac față de care ea avea atîta aversiune. Duhovnicul ei o îndemnă și el să-l ia. Regina le făcu pe voie,

îl luă de două ori și se vindecă, spre bucuria întregii Curți. Spaima de a o pierde pe regina-mamă le înghețase inimile tuturor celor care o iubeau. Fiindcă cei sărmani o priveau ca pe maica lor, iar cei necăjiți, ca pe ocrotitoarea și binefăcătoarea lor.

Cînd regina începu a se simți mai bine, într-o seară, cînd toată familia se strînsese în jurul patului ei, nu știu cine aduse vorba despre gelozie. Atunci Maria-Tereza o întrebă pe Madame, cumnata ei, dacă ar fi geloasă aflînd că Monsieur o înșală. Aceasta îi răspunse că n-ar fi, și că nici n-ar fi bine să fie, fiindcă băgase de seamă că femeile cu cît sînt mai geloase, cu atît bărbații lor se plictisesc mai repede de ele. Pentru a-și trage focul sub turta lui, regele se întoarse către doamna de Béthune, femeie așezată și la locul ei, și-o întrebă dacă fusese vreodată geloasă pe bărbatul ei. Ea răspunse că nu, fiindcă acesta îi fusese întotdeauna credincios. Atunci Maria-Tereza, ridicîndu-se pentru a se duce la masă, spuse rîzînd, în limba ei maternă :

— *Que en esto parecea bien la mas tonta de la compagnia, y que por ella no diria lo mismo.* (Că părea într-adevăr cea mai proastă din toată acea societate și că cu asta spusese tot.)

Acest răspuns îl făcu pe rege să-și dea seama că Maria-Tereza era mult mai deșteaptă decît credea el și că tăcerea ei era o dovadă de discreție dictată de dorința de a nu-și pierde soțul și nicidecum o dovadă de ignoranță. Nu știu dacă acest lucru l-a supărat ; căci, fiind hotărît să nu renunțe la dragostea pe care i-o purta domnișoarei de La Vallière, uneori dorea din suflet ca regina să nu-l mai iubească, fiindcă timpul și uitarea vindecă toate rănile. Dar vremea acestei vindecări se pare că încă nu venise, căci soția lui vărsa adesea lacrimi amare, cu toate că soacra sa o povățuia întruna să nu dea atenție unor astfel de lucruri. Ducesa de Navailles, doamna ei de onoare, o

sfătuia la fel, dar nu se sfiia să-i spună și regelui, că prea își mîhnea des soția. Cum regele voia să fie stăpîn, nu numai pe întreaga țară, ci și pe toate inimile supușilor săi, îi răspunse — de cîteva ori — doamnei de Navailles, cu destulă brutalitate, că nu era obișnuit nici cu admonestările, nici cu predicile. Acest atașament al doamnei de Navailles față de regină, începu să-i displacă regelui, din ce în ce mai mult și, cum nemulțumirile împotriva ei începuseră a se aduna, era firesc să vină și ziua în care regele dori să n-o mai vadă în ochi.

Contesa de Soissons, văzînd că nu izbutește să-l facă pe rege să se îndrăgostească de vreuna dintre prietenele sale, începu a fi neliniștită de tot ceea ce făcuse pînă atunci. Convinsă că ducesa de Navailles ar putea-o discredita în ochii reginei, spunîndu-i acesteia cum voise să i-o vîre în sufet pe domnișoara de La Motte-Houdancourt, se gîndi că n-ar fi rău să-i facă ea însăși unele confidențe, reginei, în legătură cu acest lucru. Cum Maria-Tereza obișnuia să se ducă foarte des la mănăstirea Carmelitelor, contesa de Soissons îi ceru o audiență secretă, care-i fu acordată chiar în acel loc. Prietenia dintre Madame și Contesa de Soissons dura încă și regina continua s-o urască la fel de tare pe Madame, ca și mai înainte, acuzînd-o că-i luase bărbatul, fiindcă — pentru a astupa gura lumii — ea i-o aruncase regelui în brațe, pe acea domnișoară de La Vallière. Madame — căreia nu-i plăcea să fie urîtă de nimeni și căreia acum regele nu-i mai dădea nici o atenție — fu de acord ca doamna de Soissons să-i spună Marei-Tereza tot ce făcuse regele, reușind în modul acesta s-o facă pe regină să afle tot ceea ce nu izbutise să afle din scrisoarea dosită cu atîta grijă, de doamna de Molina.

Această discuție a doamnei de Soissons cu Maria-Tereza fu nefastă, atît prin urmările pe care le avu, cît și prin furtuna pe care o dezlănțui în inima reginei. Ea află, în sfîrșit, de dragostea regelui față de Madame, apoi

față de domnișoara de La Motte-Houdancourt, precum și tot ceea ce nu știa încă despre domnișoara de La Vallière. Poate că bănuise că regele nu-i era credincios, dar cîtă vreme nu știa nimic, se mai putea legăna cu ideea că se înșală. Soacra ei nu-i spusese niciodată nimic, iar favorita sa, senora de Molina, o femeie înțeleaptă și discretă, nu voise s-o facă să sufere și să-i preschimbe bănuielile în certitudine. Ducesa de Navailles, slujindu-i cu credință pe rege și pe regina-mamă, păstrase — prudentă — pentru sine, tot ce știa, și nu voise să-i spună nimic reginei despre contesa de Soissons. Așa că, această contesă, vrînd să-i facă rău ducesei, și-l făcu ei însăși, fiindcă abia acum își dădu seama regina cît de plină de zel și cît de fidelă îi fusese ducesa de Navailles. După ce află toate aceste lucruri, regina se întoarse la Luvru și, închizîndu-se în odaia ei, îi istorisi totul doamnei de Molina. Dar își dădu curînd seama, că aceasta știa totul ; n-o ținu totuși de rău, că nu-i spusese nimic, pentru că știa că făcuse acest lucru numai pentru a o cruța, fiindcă ținea la stăpîna ei, ca la ochii din cap. Regina își aminti că, de cîte ori îi ceruse să-i spună unele lucruri, Molina plînsese la picioarele sale, spunîndu-i că nu va afla niciodată nimic din gura sa, care i-ar putea umbri căsnicia sau care ar putea-o despărți de rege.

De îndată ce regina îi încredință această taină doamnei de Molina, am aflat-o și eu, chiar în aceeași seară. Dar mă puse să jur că nu voi spune nimănui nimic. Mi-am ținut cu strășnicie jurămîntul, încît n-am suflat o vorbă nici reginei-mame, nici ducesei de Navailles. În schimb, regina nu se putu abține să nu-i spună totul acesteia din urmă. Ducesa se duse glonț la regina-mamă, iar aceasta — văzînd că-i putea dovedi astfel fiului ei cît îi era de credincioasă doamna de Navailles, a cărei comportare fusese

tot timpul aprobată de Ana de Austria — îl înștiință imediat pe Ludovic, despre cele petrecute.

Ducesa de Navailles, sfătuită de Le Tellier, îi istorisi ea însăși regelui, tot ceea ce-i spusese regina ; regele păru mirat de tot ceea ce auzi și-i puse o mulțime de întrebări în legătură cu cele discutate de soția sa cu contesa de Soissons. Vardes, prieten intim al contesei, intrînd chiar atunci în cabinetul din apartamntul reginei-mame, și văzîndu-l pe rege, sprijinit de fereastră și discutînd foarte aprins, cu ducesa de Navailles, o înștiință pe loc pe doamna de Soissons. Cei doi își luară imediat măsuri de siguranță, așa că șireata contesă — la care regele se duse glonț, după ce ieși de la regina-mamă — îi spuse că, într-adevăr, voise să-i dezvăluie reginei unele lucruri, dar că nu mai apucase s-o facă, pentru că aceasta știa perfect tot ce se petrecuse, convingîndu-l că nu ea, ci ducesa de Navailles îi spusese totul. Regele neputînd discerne clar adevărul de minciună, nu mai știu ce să creadă. Îi spuse totuși ducesei de Navailles că doamna de Soissons îi povestise totul. Ducele de Navailles, cînd auzi că soția sa o vorbise de rău pe contesă, în fața regelui, se temu de cine știe ce răzbunare și o imploră să dreagă ceea ce stricase ; în clipa în care Ludovic observă o umbră de îndoială în răspunsul ei — căci ducesa, ca să-i facă pe voie soțului ei, nu mai vru să spună nimic rău despre rivala sa — regele fu sigur că contesa avea dreptate și că vinovată era ducesa. Își închipui deci că aceasta inventase toată povestea ca s-o distrugă pe contesa de Soissons, și ca să-și ascundă, de fapt, trădarea ; așa că Ludovic, orbit de contesă, fu convins și mulțumit de sinceritatea acesteia, tot atît pe cît fu de convins și de nemulțumit de comportarea urîtă a ducesei de Navailles. Și cum nevinovații plătesc întotdeauna oalele sparte, fiind bună prietenă cu ducesa de Navailles, am avut și eu foarte multe de îndurat.

În decembrie, regele titulariză o mulțime de duci care n-aveau decît brevete și făcu o altă serie de duci cu brevete. Printre aceștia din urmă se aflau marchizul de Montausier, contele de Noailles și contele de Saint-Aignan. Ducele de Navailles, care avea unul dintre cele mai vechi brevete, fu tăiat de pe listă, fapt care îl afectă profund. Regina-mamă făcu tot ce putu ca să-l ajute : îl rugă, îl imploră pe rege, dar acesta nu vru să audă nimic. Regele îi spuse că știa că era protejatul ei, că o slujise cu credință, că-l stima pentru că era un om de treabă, dar că-l jignise și că voia să se răzbune.

Regina-mamă îmi spuse toate aceste lucruri ca să le spun, la rîndu-mi, celor doi soți, și să-i asigur că făcuse tot ce-i stătuse în putință, pentru a înlătura resentimentele regelui față de ei, dar că totul fusese în zadar. După o bucată de vreme, ducele de Navailles vrînd să reintre în grațiile regelui, îi ceru acestuia o audiență. O obținu și în timpul discuției pe care-o avu cu suveranul său făcu tot ce-i stătu în putință pentru a-l înduioșa și a-l readuce la sentimente mai bune. Îngenunchie în fața lui, se jură de mii de ori că era nevinovat, îl rugă pe rege să-i spună prin ce anume greșise, fiindcă el se străduise întotdeauna să-i fie pe plac stăpînului său ; că dacă îl jignise în vreun fel, o făcuse fără să-și dea seama ; spuse, în sfîrșit, tot ceea ce un om de treabă, cinstit și credincios, ar spune stăpînului său, dacă s-ar vedea învinuit pe nedrept. Regele păru mișcat și vru într-adevăr să uite presupusele greșeli ale ducelui și ale ducesei. O vreme, regele îi trată bine pe amîndoi, părînd că-i iertase și că se împăcase cu ei, deși această purtare a lui Ludovic avea totuși în ea o oarecare notă de incertitudine ; căci, în ciuda bunelor sentimente ale regelui, cei doi soți simțeau că dușmanii lor se străduiau totuși să le vină de hac și că acționau asupra lor, așa cum acționează ostașii care pun mina sub

bastioanele pe care vor să le arunce în aer, adică încet, dar sigur.

În iarna care urmă după vindecarea reginei-mame, Ludovic primi vestea morții ducesei de Savoia, mătușa sa. La opt zile după ea, muri și cealaltă ducesă de Savoia, fiica răposatului duce de Orléans, a cărei soartă fusese aidoma unei flori care înflorește dimineața și care se usucă și piere, seara ; prințesa Margareta, cu care voiseră să-l însoare la început pe Ludovic al XIV-lea, și care mai apoi se măritase cu ducele de Parma, se prăpădi și ea cam tot atunci. Vedeți deci și domniile voastre, cît de fragilă este viața omului și cît de zadarnice sînt gloria și măreția.

În primăvara anului 1664, Curtea plecă a Versailles, unde avură loc cele mai frumoase serbări din lume, regele vrînd să șteargă prin astfel de distracții, amintirea bolilor și necazurilor trecute Dar, din nefericire, în timpul acestei călătorii, regina-mamă simți primele dureri ale cancerului care avea s-o doboare. Boala își făcu apariția printr-o mică tumoare la sîn, căreia regina-mamă nu-i dădu nici o atenție. Asta a fost nenorocirea ei. Căci, dacă ar fi luat măsuri chiar de la început,. poate că ar fi putut evita urmările cumplite de mai tîrziu. Regina tînără, care rămăsese din nou însărcinată, îi făcu soacrei sale o bucurie atît de mare, încît aceasta nu mai dădu nici o atenție bolii care o chinuia. Bucuria aceasta îi spori și mai mult, cînd o văzu și pe Madame, cea de a doua noră a sa, aflîndu-se în aceeași situație. Acea călătorie, care începu în condiții atît de plăcute, fu urmată numai de necazuri. Așa, de pildă, unele plimbări displăcură foarte mult reginei-mame, ca de pildă cele ale doamnei de Brancas, soția cavalerului ei de onoare, împreună cu domnișoara de La Vallière ; căci, pînă atunci, respectul pe care-l purtau celor două regine, le făcea pe doamnele de onoare să nu-i mai dea acelei fete, nici o atenție. Dar doamna de Brancas,

repezită, cam slobodă de gură și care nu prea respecta întrutotul preceptele Evangheliei în ceea ce privește mila față de semenii săi, se plînse regelui pentru mustrarea pe care i-o făcuse regina-mamă ; dar acesta îi răspunse că ducesa de Navailles și contesa de Flex fuseseră cele care o instigaseră pe mama sa împotrivă-i și le înjură zdravăn pentru virtutea de care făceau atîta paradă și care lui i se părea un lucru atît de ridicol. Regele fu foarte supărat pentru mustrarea pe care o primise doamna de Brancas, fiindcă îndrăznise să-i țină companie iubitei sale. Din pricina acestui fleac, el și regina-mamă fură foarte reci unul față de celălalt, o vreme. Cum ducele și ducesa de Navailles fuseseră doar pe jumătate iertați, această plîngere a doamnei de Brancas a fost de ajuns, ca să redeștepte vechea ostilitate a regelui împotriva lor. S-a presupus chiar, că vechea lor dușmancă, doamna de Soissons, a țesut cu abilitate, o întreagă rețea de intrigi, ca să-i piardă. Nu trecu mult, și regele — urmat de cele două regine și de întreaga Curte — se stabili la Fontainebleau, pentru a petrece acolo o parte din vară. Aici deci, se supără regele pe ducele de Navailles, fiindcă, discutînd cu el o problemă privind cavaleria ușoară (al cărei comandant era), i se păru că acesta i-ar fi răspuns cam ireverențios. În iunie, ducele primi poruncă să-și dea demisia din funcția de comandant al cavaleriei ușoare, iar soția lui, din funcția de doamnă de onoare. Îndepărtîndu-i de la Curte, regele nu vru să-i priveze totuși de bunurile pe care le căpătaseră sau le cumpăraseră, așa că le dădu în schimbul funcțiilor pierdute nouă sute de mii de livre.

Regina-mamă, care nu plîngea decît foarte rar, vărsă lacrimi amare, cînd cei doi soți fură dizgrațiați, cu toate rugămințile și lacrimile ei. Plîngea de mila lor, fiindcă știa că erau nevinovați, dar plîngea și de mila ei, văzînd că nu se mai bucura de nici un fel de credit în ochii fiului

ei. Maria-Tereza păru și ea destul de supărată, ba chiar și plînse. Și, în ciuda timidității sale, își luă inima în dinți și-i vorbi regelui despre afecțiunea și fidelitatea celor doi soți, față de ea. O îmbrățișă pe ducesa de Navailles și o asigură că n-o va uita niciodată. Ducesa de Montausier, pînă atunci guvernanta copiilor regelui, fu făcută doamnă de onoare în locul doamnei de Navailles. După tot ce am scris despre această doamnă, e lesne de înțeles că regele ținea mult la ea, nu numai pentru că avea o mulțime de calități, ci mai ales pentru faptul că știa să se facă plăcută. Mareșala de La Motte, femeie de treabă și de casă, fu numită guvernanta Delfinului. Asta nu pentru că ar fi avut cite știe ce calități deosebite, căci, dacă e să spunem adevărul, era o femeie mediocră. Ci pentru că era nepoata doamnei de Lansac, care-l crescuse pe rege. Sigur că titlul era mare, dar n-ar fi fost totuși suficient pentru a ocupa o asemenea funcție, dacă n-ar fi fost rudă apropiată cu domnul Le Tellier.

Regina-mamă continuase să fie foarte supărată pe doamna de Brancas, care cutezase s-o vorbească de rău în fața fiului ei. Cum îl iubea foarte mult pe rege, sigur că suferea cumplit să vadă răceala cu care o trata acesta, precum și lipsa de respect pe care o manifesta față de ea, doamna de Brancas. Mama și fiul erau certați și nu se puteau hotărî nici unul, nici celălalt, care să vorbească întîi. Într-una din zile, aflîndu-se împreună în cabinetul reginei-mame, Monsieur și Mademoiselle ieșiră încetișor, cu intenția de a-i lăsa singuri ca să se împace. Dar regele, după ce rămase o vreme, privind pe fereastră, îi făcu o reverență mamei sale și ieși fără să zică nimic.

Eu nu eram atunci la Fontainebleau. Știu totuși, ca și cum aș fi fost de față, că regina-mamă s-a simțit cumplit de umilită și că i-a spus după aceea, lui Monsieur :

— Vezi și tu cum mă tratează !

Trecu apoi în cămăruța sa, sprijinindu-se de cel de al doilea fiu al ei, iar de acolo ieși pe terasă, ca să evite privirile celor care umpleau cabinetul cel mare. Acolo, plînse îndelung și spuse doamnei de Molina, care se afla de față și de la care am aflat și eu toată povestea :

— Crezi că eu și cu regele am scos vreo vorbă, în cabinet ? Ei bine, te asigur că nu și că amîndoi am ieșit așa cum am intrat !

În acea seară, refuză să cineze împreună cu ai săi, pretextînd că nu se simțea bine. Regele, îndreptîndu-se către odaia mamei sale se întîlni cu soția sa care ieșea de acolo și se ducea în apartamentul ei. Surprins, o întrebă de ce ducea în odaia ei, în loc să se ducă la masă. Ea îi răspunse că soacra sa o trimisese în odaia ei întrucît ea nu putea mînca. Auzind aceste vorbe, regele păli. O urmă pe Maria-Tereza, care mîncă singură în odaia ei. Rămase și el acolo, nevrînd să se așeze la masă stînd în spatele soției sale și sprijinindu-se cu brațele de spătarul înalt al jilțului. Cîtă vreme fu lume de față, făcu pe veselul și pe nepăsătorul. Dar, în inima lui, suferea cumplit, dîndu-și seama cît era de vinovat față de mama sa care-l iubea ca pe lumina ochilor ei și pe care, pînă atunci, o cinstise și o onorase așa cum merita.

A doua zi dimineață, señora Molina intrînd în oratoriul reginei-mame, fu surprinsă s-o găsească plîngînd. Molina dădu să iasă temîndu-se să n-o stinghereasca, fiindcă de obicei nimeni nu cuteza s-o deranjeze, cînd își făcea rugăciunea. Dar regina-mamă o chemă îndărăt și, fără a se jena de starea în care se afla îi făcu semn să îngenuncheze alături de ea. Molina îngenunchie ; și, după ce o întrebă, în spaniolă, de ce plîngea, regina-mamă, privind-o drept în ochi, îi spuse doar atît :

— *Ay, Molina, estos hijos !* (Ah, Molina, copiii ăştia !) Şi, după ce-şi descărcă sufletul în faţa ei, se simţi un pic mai uşurată

La rîndul lui, regele, foarte nemulţumit de sine şi de purtarea sa, se duse s-o caute, cu intenţia sinceră de a-i cere iertase şi de a se împăca cu ea. Regina, văzîndu-l intrînd în odaia ei, nu se mai putu stăpîni şi-i vorbi ea, prima. Mai tîrziu, mi-a mărturisit că fusese foarte mulţumită de felul cum se purtase regele, că acesta îi vorbise cu mult respect şi supunere, că-i ceruse iertate, în genunchi, că plînsese de durere că se putuse supăra pe ea şi că dăduse dovadă de atîta dragoste şi respect, încît ea îl binecuvîntase pe bunul Dumnezeu că-i dăduse *„estos hijos"* (astfel de copii), care o făceau uneori să sufere, pentru că nimeni nu e perfect, dar care-i ofereau atîtea prilejuri de bucurie şi mîngîiere. Regele îi mărturisi că nu putuse dormi toată noaptea din pricina remuşcărilor ; şi cum ea îi spusese lui Le Tellier că avea de gînd să se retragă la Val-de-Grâce, fiul ei îi spuse că nici să nu se gîndească la una ca asta şi n-o lăsă, pînă ce nu-şi dădu cuvîntul că nu-l va părăsi.

După această fericită împăcare, regina-mamă îi vorbi regelui ca unui fiu iubit şi-l făcu să vadă limpede situaţia în care se afla. Îi spuse, fără ocolişuri, că era ameţit de propria lui putere ; că nu avea margini nici în ceea ce privea dorinţele, nici răzbunarea sa. Îi arătă pericolul în care se afla şi-i spuse tot ce crezu ea de cuviinţă pentru a-l face să-şi vină în fire, să fie mai cu judecată şi să-l determine să rupă lanţurile dorinţelor şi ale pasiunilor. El îi răspunse, cu lacrimi în ochi, că avea dreptate, că avea o fire nestăpînită şi că uneori îi era şi lui ruşine de ceea ce făcea. Cum regele tocmai îi alungase pe ducele şi pe ducesa de Navailles, regina-mamă îi spuse că nu-i

va vorbi despre dizgrațierea lor, după ce văzuse că toate rugămințile ei fuseseră zadarnice ; dar că, urmărind doar gloria lui, ținea totuși să-i spună că avea impresia că-i alungase, pentru că erau niște oameni cinstiți și plini de virtuți. El îi răspunse că nu se putuse stăpîni, că orgoliul fusese mai tare decît el și că simțise o dorință tiranică de a se răzbuna pe ei. Că nici pe contesa de Flex și nici pe mine nu ne putea suferi și că, în timpul bolii ei, se gîndise de cel puțin douăzeci de ori, să ne alunge. Regina-mamă fu mirată să-l audă vorbind astfel despre contesa de Flex și despre mine. Încercă să-l convingă de nevinovăția și de bunele noastre intenții, și se pare că izbuti. Nu mai reveni asupra acestui lucru și chiar mă întreb dacă doamna de Flex a aflat vreodată toată această poveste. Regele îi mărturisi mamei sale că doamna de Brancas spusese unele lucruri împotriva ei și că de aceea se supărase el pe mama sa. După toate aceste lămuriri, regina-mamă rămase foarte mîhnită de starea de spirit în care se afla regele, dar, totodată, și foarte mulțumită de sinceritatea și de inima lui bună.

Din tot ceea ce v-am spus, vă puteți da lesne seama că regele avea o fire plină de contradicții. Că însușirile sale demne de laudă se amestecau cu cusururile și că, în ciuda firii sale bune și drepte, era de multe ori și crud, și nedrept. Nu poți pretinde unui om să nu aibă nici un cusur ; dealtfel nici nu există un astfel de om. Eroi celebri în istorie, ca Cezar, August, Constantin sau Teodosie au săvîrșit crime, iar pasiunile lor au triumfat adesea asupra rațiunii și dreptății. Ceea ce i-a făcut să fie totuși socotiți niște eroi, a fost faptul că virtuțile lor au depășit cu mult viciile ; că și-au dat seama de ele și că le-a fost rușine de ce-au făcut. Că au fost întotdeauna în stare să

deosebească răul de bine, că l-au condamnat pe primul și că l-au prețuit pe al doilea

Regina-mamă, văzîndu-l pe rege pornit și împotriva mea, începu a se neliniști ; dîndu-și seama că, după ce prietenii mei fuseseră exilați, nu era bine pentru mine să mai apar la Curte, mă rugă să nu mai calc o vreme, pe acolo ; așa că am rămas la Paris, așteptînd ca lucrurile să se mai liniștească.

Discuția dintre rege și mama sa și mai ales împăcarea dintre ei, nu era cîtuși de puțin avantajoasă pentru doamna de Brancas. Soțul ei era un bărbat deosebit de isteț. După ce fusese foarte destrăbălat și dusese o viață dezordonată, devenise dintr-o dată deosebit de potolit și de cucernic. Dar, din nefericire, era o fire nestăpînită și cum femeile aveau o putere fără margini asupra lui, el nu le putea rezista decît rareori. Ceea ce regele îi spusese mamei sale despre contesa de Brancas, nu-i plăcuse cîtuși de puțin acesteia

Așa că, într-o dimineață, ducîndu-se la slujbă, sprijinită de brațul cavalerului de Brancas, ea îl părăsi pe acesta pentru a se duce să-i spună soției lui, pe care o zărise îngenuncheată într-un colț al capelei, că-i poruncea să nu mai vorbească niciodată cu regele despre ea, și să nu-i mai rostească niciodată numele. La început, cavalerul de Brancas crezu că regina-mamă vorbise cu soția lui pentru a-i satisface cine știe ce dorință, drept pentru care se grăbi să-i mulțumească stăpînei sale. Dar regina-mamă îi răspunse foarte rece :

— Nu-mi mulțumi, Brancas, fiindcă i-am interzis soției dumitale să-mi mai rostească numele, în fața regelui !

Bărbatul rămase surprins de aceste vorbe. Și el, și soția lui părură foarte mîhniți. Apoi căşunară amîndoi pe contesa de Flex, susținînd că ea o vorbise de rău pe doamna de Brancas, în fața reginei-mame. Această ieșire nelalocul ei, spori și mai mult sila reginei-mame față de astfel de oameni, de care, pînă la urmă, făcu ce făcu, și scăpă de ei.

Capitolul XXIII

(1664. — Nașterea ducelui de Valois. — Curtea la Villers-Coterets. — Necazurile Mariei-Tereza. — Regele îndrăznește s-o prezinte pe domnișoara de La Vallière mamei sale. — Curtea la Versailles. — Boala reginei. — Mîhnirea regelui. — Ana de Austria începe a fi bolnavă. — Boala i se agravează. — Reîntoarcerea la Curte a contelui de Guiche. — Sinceritatea soției lui Monsieur față de soțul ei. — De Vardes pune mîna pe corespondența ei cu contele de Guiche. — Madame se ceartă cu doamna de Soissons. — Apoi îi mărturisește regelui tot ce făcuse. — De Vardes e întemnițat. — Exilul contelui și al contesei de Soissons. — Contele de Guiche e exilat din nou. — Curtea la Saint-Germain. — Ana de Austria în primejdie de moarte. — Testamentul ei. — Durerea lui Ludovic al XIV-lea. — Resemnarea și curajul reginei-mame. — Vraciul Alliot din Lorena.

În timpul şederii Curţii la Fontainebleau, Madame născu un băiat; regina-mamă se bucură mult, iar regele fu atît de fericit, ca şi cum acest dar al Cerului ar fi fost al său. Pruncul fu numit duce de Valois, pentru a reînvia acea ilustră ramură care dăduse Franţei atîţia regi mari. Ca urmare a acestui fericit eveniment, Curtea se întoarse la Vincennes, unde am avut cinstea de a o vedea pe regina tînără. După o lungă discuţie cu ea, mi-am dat seama că era necesar să stau de vorbă cu regele. Am făcut-o, rugîndu-l să creadă că, aşa cum eram fidelă prietenilor mei, eram înzecit stăpînului meu, datorie peste care n-aş fi putut trece, pentru nimic în lume. El îmi făcu cinstea să mă asculte, destul de politicos, vorbind puţin, ca de obicei, dar încurajîndu-mă şi ajutîndu-mă să uit necazurile pe care le îndurasem la acea Curte, pe care inima o iubea, dar pe care mintea o ura.

La sfîrşitul lui septembrie, Monsieur şi Madame se îndreptară spre Villers-Coterets. Regina-mamă, din complezenţă, se duse şi ea acolo două zile. După ce regina-mamă se întoarse, regele avînd de făcut un drum, o lăsă la Vincennes pe soţia sa, care era însărcinată şi nu putea merge cu el. Regina tînără, văzîndu-se lipsită de această distracţie, ar fi dorit ca regele să-i facă hatîrul şi să nu se ducă împreună cu domnişoara de La Vallière.

Începu deci a plînge cu hohote, şi regele — care-o găsi astfel, în ortoriul ei, în ajunul plecării sale — începu s-o mîngîie şi s-o liniştească, făgăduindu-i — ca s-o vindece de gelozia cumplită din pricina căreia vedea că suferă atîta — că, de îndată ce va împlini treizeci de ani, va renunţa la micile sale galanterii şi va deveni cel mai fidel soţ. Regina-mamă avu grijă să alunge şi ultimii nori de tristeţe ai nurorii şi nepoatei sale şi totul se petrecu la fel ca de obicei, adică de îndată ce regele se înapoie, regina uită de toate necazurile şi se înveseli brusc.

În 4 octombrie, regina-mamă venind de la Vincennes spre Paris şi oprindu-se să facă o vizită la mănăstirea maicilor Carmelite, se simţi dintr-o dată rău. Simţi nişte junghiuri în inimă şi o apucă un fel de slăbiciune. Plecînd de acolo, se duse să doarmă la Val-de-Grâce, unde petrecu o noapte foarte agitată. Regele, aflînd că regina se simţea rău şi că nu se înapoiase încă la Vincennes, porni în galop, la ora opt seara, ca să vadă ce-i cu ea, dovedind prin graba şi neliniştea sa, cît de mult îşi iubea mama. Regina-mamă fu foarte mişcată de această grijă a fiului ei şi-şi manifestă mulţumirea şi recunoştiţa, lăudîndu-l cu căldură.

După ce se reîntoarse la Vincennes, într-o zi — cînd stătea liniştită în odaia ei — regele i-o aduse pe domnişoara de La Vallière. Nu-i fu cîtuşi de puţin teamă că-l va vedea Maria-Tereza, pentru că aceasta nu se simţea bine şi stătea în pat. Dar cînd soţia lui află că iubita regelui se afla la regina-mamă şi că juca cărţi cu ea, cu Monsieur, cu Madame şi cu bărbatul ei, şi fi îngrozitor de mîhnită. Şi cum din întîmplare, în clipa aceea mă aflam lîngă ea, îmi porunci să mă duc să vorbesc cu soacră-sa. Am găsit-o pe Ana de Austria în oratoriu, foarte supărată de acea cutezanţă a fiului ei. De îndată ce dădu ochii cu mine, se înroşi, jenată ; ghicind din privirea mea, de ce venisem, nu i-am mai spus nimic. Am ieşit, trăgînd încetişor în urma mea, uşa odăii unde se închisese. Faptul că fiul ei o obligase să accepte prezenţa acelei fete, luînd-o pe nepregătite, o făcuse să se simtă îngrozitor de jenată şi atît de mîhnită, încît, a doua zi, stătu îndelung de vorbă cu nora sa şi mai ştiu că rămaseră foarte mulţumite una de alta.

În 10 octombrie, întreaga Curte plecă de la Vincennes la Versailles, ca să petreacă cîteva zile la serbarea pe care-o pregătise regele. Regina, care mai avea puţin pînă să nască şi pe care o dureau rău şalele nu vru să meargă,

de teamă să nu pățească ceva care să căşune vreun rău copilului. Regele, pentru a o liniști și a-i șterge lacrimile care-i curgeau șiroaie pe obraz, porunci să i se pregătească o litieră, care mai curînd aducea a pat și în care, după propria ei mărturisire, regina se simțea foarte bine. Cum regele dorea foarte mult să aibă copii, dar cum asemenea călătorii sînt foarte primejdioase pentru o femeie însărcinată, ar fi fost mult mai prudent să aibă grijă de regină și să renunțe la distracții. Dar cum tînărul Ludovic se afla la vîrsta la care inima o ia înaintea rațiunii, nu vru să țină seama de nimic.

Regina-mamă plecase mai înainte la Versailles și, după ce se reîntoarse din această scurtă plimbare, făcu o vizită la mănăstirea Chaillot, unde mă dusesem să-mi văd sora. Ne vorbi — maicii La Fayette, stareța mănăstirii, surorii mele și mie — despre necazurile pricinuite de crizele de gelozie ale nurorii sale, care n-avea deloc experiența vieții și a lumii și nici puterea și mîndria de a se stăpîni. Din nenorocire, în ziua de 4 noiembrie, regina tînără se îmbolnăvi grav. Boala începu cu o fierbințeală foarte mare și cu dureri cumplite de picioare ; aceste dureri îngrozitoare fură urmate de durerile nașterii și, nu peste mult timp, regina aduse pe lume, doar la opt luni, o fetiță care nu trăi decît cîteva zile. A doua zi, tînăra mamă avu niște convulsii atît de puternice, încît toată lumea crezu că va muri. Regele — călăuzit și el de acea lege uimitoare a contradicțiilor, care zace în orice bărbat — deși îndrăgostit de domnișoara de La Vallière — dovedi, prin spaima și mîhnirea sa, cît de mult ținea, totuși, la regină. Plînse cu lacrimi amare, se căi că o necăjise și porunci să se dea săracilor o mare sumă de bani și să se elibereze din temniți o mulțime de deținuți. Se jură să n-o mai supere pe această regină atît de tînără

și de virtuoasă, pe care o iubea din suflet, atît pentru frumusețea cît și pentru dragostea, respectul și supunerea pe care le avea față de el. În timp ce ea se chinuia să nască, Ludovic îi spuse mareșalului de Villeroy că deși va fi o mare nenorocire pentru el să-și piardă pruncul, nu va avea cuvinte să-i mulțumească Celui-de-Sus, dacă se va milostivi și o va cruța pe regină.

Ana de Austria fu foarte speriată de primejdia în care se afla nora ei. În sfîrșit, după aproape două săptămîni de boală, în care regina se zbătu între viață și moarte, Dumnezeu se milostivi și o redădu Franței, bărbatului și soacrei sale.

De cîtăva vreme, și mai ales în timpul bolii nurorii sale, regina-mamă simțea dureri puternice la un sîn. Cum la început nu le dăduse deloc atenție, fu dintr-o dată îngrijorată să vadă cît de repede progresaseră ; după culoarea galbenă a chipului și după tristețea ce i se citea în privire, se vedea limpede că boala nurorii sale îi făcuse foarte mult rău. Încă de la început, de cînd simțise acest rău ciudat, consultase medicii, iar aceștia îi puseseră comprese cu cucută, care-i făcuseră și mai rău. Cînd simți că durerile i se întețesc, se gîndi — după cum avu cinstea de a-mi spune — să se lase în seama lui Vallot, primul medic al regelui, care, fiind un foarte bun cunoscător în ale medicinei și chimiei, trebuia să știe el vreun leac și pentru o astfel de boală. Dar Vallot își susținu cu atît de puțină convingere părerile, împotriva confraților săi care nu erau de acord cu el, încît regina renunță la serviciile sale. Séguin, primul medic al reginei-mmae, socotit un savant al Facultății din Paris, propunea, în orice boală, să se ia sînge, susținînd că acesta ar fi singurul leac în stare să vindece orice. N-avea cîtuși de puțin experiență, pentru că se afla de puțină vreme în slujba reginei. Iar pe deasupra mai era și plin de sine, nevrînd să primească nici un sfat de la nimeni ; se opunea la toate celelalte propuse

de confrații săi. Așa că, la început, regina rămase o vreme nehotărîtă, neștiind la cine să apeleze, iar în acest interval de timp, boala i se agravă atît de tare, încît trebui să recurgă la mijloace extreme. Negăsind deci sprijin la nici un medic, fu constrînsă să se dea pe mîna unor vraci, care-i făcură și mai mult rău. Unii o sfătuiră să apeleze la Vallot, alții la Alliot. Și deși regină, se văzu în situația de a nu putea fi ajutată și lecuită de nici unul dintre supușii ei, care pretindeau a ști să lecuiască orice boală. Atunci începu să recurgă din nou la cucuta care-i făcea atît de rău. I-am spus acest lucru lui Vallot. Acesta îmi răspunse foarte rece că, din moment ce consultase atîția doctori și timp de cincisprezece zile nu se mai folosise de leacul lui, acum de ce-l mai folosea, dacă-i făcea rău ? În 15 decembrie, regina-mamă dădu dovadă, în mod public, de răbdare și de stăpînire de sine, pentru că ea nu se văită cîtuși de puțin, deși durerile deveniseră cumplite. Abia de Crăciun, la Val-de-Grâce boala se dezlănțui în toată întinderea ei și se dovedi a fi de nevindecat. După ce petrecu o noapte groaznică, a doua zi, cînd mediciii o pansară, îi găsiră sînul într-o stare care-i ului. Ea le citi pe chip, verdictul ; femeile care se aflau de față și care-l văzură și ele, începură a plînge ; ea fu singura care nu se plînse și nu se văită. Mai tîrziu, le spuse regelui — care veni s-o vadă după-masă — și lui Monsieur, care se afla acolo încă de dimineață, că-i ruga să nu-și piardă cumpătul ; că era mulțumită să moară cît mai curînd ; că odată și-odată, tot va trebui să-și adio de la viață și că ce mai contau cîțiva ani în plus ? Regele chemă imediat, la un consult, pe cei mai celebri medici și chirurgi din Paris. Cu toții, ajunseră la concluzia că era vorba de un cancer și că această boală nu avea leac. Regele, îndeplinind dorința mamei sale, îi porunci lui Vallot să se ocupe de ea. Cum durerile deveniră din ce în ce mai mari, ea luă hotărîrea să le rabde cu orice preț, dînd dovadă de o

tărie de caracter şi de o stăpînire de sine, cum n-am văzut în viaţa mea. Ziua era veselă, rîdea şi se distra împreună cu ceilalţi, ascuzîndu-şi suferinţa ; noaptea, în schimb, devenise un coşmar, atît pentru ea, cît şi pentru femeile care dormeau în odaia ei.

Petrecu o vreme în felul ăsta, nu numai fără să spună ce simţea, dar fără să manifeste nici un fel de mîhnire din pricina bolii. Nădejdea pe care-o avusese pînă atunci că va putea găsi o oarecare uşurare în ştiinţa medicilor, spulberîndu-i-se, ar fi trebuit s-o facă să-şi piardă stăpînirea de sine, dar ea, dimpotrivă, răbda cu şi mai mult curaj durerile, aşteptînd liniştită moartea care s-o cruţe de acele chinuri înspăimîntătoare. Aşa se făcu că, într-o zi, pe cînd mă aflam singură cu ea în oratoriu, îmi spuse că ştia sigur că acea boală îi va veni de hac, dar că era convinsă că se va mai chinui încă multă vreme. Petrecu astfel toată iarna, îndurînd chinuri mari. Suferinţa i se citea pe chipul şi în ochii ei, dar buzele sale continuară să rămînă pecetluite. Încet, încet, boala i se înrăutăţi şi rana i se deschise, ceea ce-i nelinişti pe toţi cei care ţineau la ea.

În vremea asta, apărură o mulţime de vraci şi de şarlatani care se lăudau că ar deţine leacul ce-ar putea vindeca o astfel de boală. Printre ei se afla şi un loren, pe nume Alliot, care mi se adresă mie, arătîndu-mi o fată pe care zicea c-o vindecase. Fata cică ar fi fost şi mai bolnavă decît regina-mamă ; firea rezistentă a acesteia din urmă, ne îndreptăţea să credem că va rezista, şi că leacurile, ajutate de dorinţa ei de a se face bine, pînă la urmă vor izbuti s-o pună pe picioare.

(1665). În timp ce regina-mamă se chinuia astfel, iar regele era ocupat cu treburile Statului şi cu distracţiile (mă refer la primăvara anului 1665), infidelitatea unora dintre prietenii săi îl făcu să-şi dea seama de nevinovăţia celor pe care-i pedepsise pe nedrept. Şi dacă nu era în

stare să se căiască pentru nedreptățile săvîrșite, cel puțin s-a putut convinge — pe propria lui piele — că nimic nu e mai șubred ca judecata oamenilor.

Pentru a lămuri ceea ce vreau să vă spun, trebuie să ne întoarcem în anul 1662. Madame, lăsînd în sfîrșit, să se vadă că nu-l ura pe contele de Guiche, ci dimpotrivă, că-l simpatiza, avu de suferit atît din pricina mamei cît și a soacrei sale, care voiră s-o aducă pe calea cea bună. Montalais, una dintre domnișoarele sale de onoare, fu izgonită pentru că fusese confidenta ei ; regele, ca să-și liniștească fratele, îl exilă din nou pe ducele de Guiche, trimițîndu-l în Polonia. Culmea e că Monsieur ținea grozav de mult la familia Gramont, iar contele de Guiche fusese favoritul său pînă în acel moment nefericit din 1661, cînd fusese izgonit. În ciuda acestei prime aventuri, Monsieur consimțise ca pințesa de Monaco, reîntoarsă din exilul în care o trimisese regina-mamă, deși sora celui căruia îi era interzis să-l mai iubească, deveni confidenta soției lui Monsieur. Acesta o numise — după cum am mai spus — doamna de Saint-Chaumont, și o făcuse guvernanta copiilor săi ; mareșalul cît și cavalerul de Gramont, ceilalți doi frați ai ei, erau foarte bine văzuți de Monsieur. Milordul Montaigu — ca să-i fie pe plac soției lui Monsieur precum și întregii familii de Gramont, care erau mari și tari la Curtea lui Monsieur — la cîtăva vreme după izbucnirea scandalului împotriva Madamei, o imploră pe regina-mamă să consimtă la reîntoarcerea sărmanului conte de Guiche, care se socotea fericit să sufere pentru o cauză atît de nobilă.

Regina-mamă, destul de lesne de convins în astfel de situații consimțise la această reîntoarcere, dar cu condiția ca vinovatul să nu se afle niciodată în același loc unde se afla și Madame. Contele de Guiche se înapoie deci în Franța și se duse după rege, la asediul orașului Marsal. Regele îl primi destul de bine, iar Monisieur îl tratâ așa cum dealtfel

se și aștepta să-l trateze, adică cu răceală. Reîntorcîndu-se, contele de Guiche respectă cu mare strictețe poruncile pe care le primise. Monsieur se crezu deci ascultat. Faptul că se convinse atît de ușor despre acest lucru, se datora, fără îndoială, părerii bune pe care-o avea despre Madame, care, de îndată ce Montalais fu îndepărtată, prin mărturisirile pe care le făcu despre un trecut nepătat, mărturisiri care lui Monsieur i se părură sincere, șterse din inima lui o bună parte din bănuieli. Toate necazurile sale i le mărturisea doar Anei de Austria, care era, ca mamă, cea mai bună prietenă a sa și care-i dădea întotdeauna sfaturi înțelepte. Această regină, deși condamna felul ușuratic de a se comporta al nurorii sale, o credea totuși nevinovată. Și voind să-i îndrepte cusururile, se strădui cît putu să-i facă pe cei doi tineri, fericiți. Dar nu izbuti.

Imediat după reîntoarcerea contelui de Guiche, Madame găsi repede slugi fidele care să-i dea vești despre el. Numai că povestea se lăți. Din păcate, n-o cunosc în toate amănuntele, ci doar în mare. Ceea ce a aflat lumea, a fost că Vardes — care avea o ambiție nemăsurată, era viclean și ticălos — ardea de dorința de a se face remarcat de rege ; în acest scop, a sfătuit-o pe contesa de Soissons, bănuită că s-ar fi avut bine cu el, să-i urmeze întocmai poruncile, dacă voia să-l păstreze, porunci despre care v-am vorbit în capitolul în care a fost vorba despre domnișoara de La Motte-Houdancourt.

Vardes fusese prietenul contelui de Guiche și, prin contesa de Soissons, devenise confidentul soției lui Monsieur. Istoria ne spune că, în lipsa celui exilat, ba chiar și după ce acesta s-a întors, pretextînd că-i era prieten, voia cu orice chip să-l piardă în ochii soției lui Monsieur. Sădindu-i acesteia în suflet, spaima despre răul pe care i l-ar putea face de Guiche, o sfătui să-i ceară atît scrisorile ei, cît și pe cele ale contelui de Guiche, doamnei de Montalais,

care, deşi dizgraţiată, avusese isteţimea de a le ascunde şi a le lua cu sine. Ştiu cu certitudine că Madame, nedîndu-şi seama de perfidia acestui sfat, consimţi şi-i dădu un bilet prin care-i cerea scrisorile celei ce le deţinea ; că în clipa în care Vardes se văzu în posesia lor, avu perfidia de a le păstra, cu toată împotrivirea soţiei lui Monsieur, care făcu tot ce putu pentru a-l determina să i le dea îndărăt, şi că această prinţesă, jignită de trădarea lui, voi să-i facă rău nu numai lui, ci şi contesei de Soissons, pe care o bănuia că se înţelesese cu el, ca să-i joace acest renghi. S-a spus că Vardes, fiind necredincios primei sale prietene şi amicului său, ar fi vrut să adauge ambiţiei sale şi dragostea, şi că tertipurile şi vicleniile sale, nu aveau alt scop decît să cîştige inima soţiei lui Monsieur. Nu mă pot pronunţa în nici un fel, fiindcă nu ştiu nimic despre acest lucru. Nu l-am cunoscut îndeaproape, aşa că nu pot descrie exact duplicitatea sa. Un lucru e însă sigur : că atîtea patimi laolaltă nu puteau să işte decît necazuri. Ceea ce au şi iscat într-adevăr. Doamnele se certară ; de Guiche şi Vardes deveniră rivali şi duşmani şi această dezbinare le făcură pe cele patru persoane în cauză, să fie geloase şi să se urască. Contesa de Soissons — care pretindea că avea motive să se plîngă de Madame — o ameninţă pe aceasta că-i va spune regelui tot ce ştia că făcuse Madame şi contele, împotriva majestăţii sale ; Madame, speriată de aceste ameninţări, i-o luă înainte şi-i mărturisi regelui, tot ce se petrecuse în trecut. Din aceste mărturisiri, regele află că scrisoarea trimisă Mariei-Tereza, în numele reginei Spaniei, şi dată doamnei de Molina, în 1662, fusese plănuită de Vardes şi că fusese scrisă de contele de Guiche, înainte de a pleca în exil. Nu fu uitată nici discuţia pe care regina tînără o avusese cu doamna de Soissons, la mănăstirea Carmelitelor, din strada Bouloy. La rîndul ei, contesa de Soissons, pentru a se disculpa în faţa regelui, îi aduse la cunoştinţă acestuia că contele de Guiche, în afară de

scrisoarea despre care vorbise Madame, mai scrisese și altele, în care îl făcea fanfaron, vorbind despre el într-un fel care nu era deloc menit să-i facă plăcere și străduindu-se s-o determine pe Madame să-l sfătuiască pe fratele ei, regele Angliei, să nu-i vîndă orașul Dunkerque. Toate aceste lucruri fură lămurite în amănunt de Ludovic al XIV-lea. Ba, la un moment dat, vru chiar niște declarații scrise de mîna contelui de Guiche, care însă negă tot ce i se pusese în cîrcă și nu mărturisi decît că transpusese într-adevăr în spaniolă, scrisoarea scrisă de Vardes, cu scopul de a le aţîţa pe regine s-o urască pe domnișoara de La Vallière. Cînd toate aceste intrigi deveniră publice, într-o zi cînd regina-mamă se simțea mai rău ca de obicei, îl văzurăm pe rege discutînd îndelung cu ea ; apoi o luă deoparte pe Madame și discută mai multe ceasuri cu ea. Contesa de Soissons fu poftită și ea de cîteva ori, la discuție. Numai că aceasta nu vru să mărturisească pentru nimic în lume că ar fi luat parte, în vreun fel, la povestea cu scrisoarea trimisă reginei, în 1662, deși — după toate probabilitățile — ea trebuie să fi fost cea care luase, din odaia reginei, scrisoarea scrisă de regina Spaniei, și care slujise ca model ducelui de Guiche. Nu știu nici care au fost justificările, nici scuzele sale. Dar știu că a avut de pătimit în urma tratatului pe care regele l-a încheiat în 1662, cu ducele de Lorena, tratat prin care acest prinț sărăcit îi ceda — după moartea sa — ducatele de Lorena și de Bar și-i dădea, încă din viață, orașul Marsal, cu condiția ca toți prinții din familia sa să fie chemați la succesiunea Coroanei, după familia de Bourbon. E de presupus că prințesa de Soissons, ascunzîndu-și sentimentele, s-a vîrît în toate intrigile, din pricina necazului de a-l vedea pe soțul ei, contele de Soissons, atît de mare prin stirpea sa, urmaș al regilor Franței, obligat să ofere întîietatea prinților din familia de Lorena.

Regele o întrebă și pe regină ce anume discutase cu această prințesă, la mănăstirea Carmelitelor. Dar ea nu-i spuse mare lucru : că contesa de Soissons, deși certată cu Madame, care n-o mai socotea prietenă — n-o ura pe aceasta. Că dimpotrivă, n-ar fi vrut să piardă prietenia ei. Bunătatea reginei, nu putuse însă împiedica dizgrațierea acestei prințese. Vardes, care mai întîi fusese exilat pentru că rostise la începutul gîlcevei, unele cuvinte lipsite de respect la adresa soției lui Monsieur, fu mai apoi întemnițat la Montpellier ; în 30 martie 1663, contele și contesa de Soissons plecară de la Curte, cu ordinul secret de a se retrage într-una din reședințele lor. În aceeași zi de 30 martie, un oarecare, bine instruit în afacerea despre care vă vorbesc, întîlnindu-mă la regina-mamă, îmi spuse în șoaptă, că nimeni de la Curte nu fusese mai binevăzută ca mine ; apoi mă lămuri cum că regele fusese convins că eu scrisesem scrisoarea aceea împotriva lui și i-o dădusem doamnei de Molina ; această bănuială îl făcuse pînă atunci, să nu mă privească deloc cu ochi buni. Eram absolut incapabilă să-l lipsesc de respectul și de credința pe care i le datoram și nu m-aș fi lăsat convinsă de nimeni, niciodată, să fac ceva împotriva rațiunii și îndatoririlor mele. Ducesa de Navailles, cea mai bună prietenă a mea, n-ar fi fost în stare să mă roage să scriu o astfel de scrisoare ; dealtfel vorbisem adesea împreună despre acest lucru și neputînd bănui pe nimeni care să se preteze la așa ceva, la un moment dat, totul ni s-a părut a fi o pură năsocire. Cînd am aflat totuși cine făcuse isprava asta, mirarea mea a fost fără margini, pentru că domnul de Guiche era un om deștept, iar Vardes la fel.

Dar să isprăvesc cu de Guiche, eroul acestei istorii. Exilat deci pentru a treia oară, se duse în Olanda ca să-și încheie romanul de aventuri. Patima sa pentru Mamade îi adusese numai nenorociri ; dar vanitatea, una dintre însușirile sale principale, îl smulse repede din mîhnirea care-l

cuprinsese. Se însură cu fata ducelui de Sully, nepoata — după mamă — a cancelarului Séguier, o domnișoară arătoasă, deșteaptă și bogată ; dar cum nu-l iubea, se măritase numai cu numele, fiindcă ducele nu era omul pe care-l visase ; lui nu-i plăceau nici casa mare în care ședea și nici răspunderile care-i reveneau. Îi plăcea de o sută de ori mai mult o dizgrațiere care să facă vîlvă, decît o viață ordonată și îmbelșugată. Adevărul e că un bărbat cînd o ia razna, nu mai ai ce-i face.

Autorul tuturor acelor intrigi, fiind deci îndepărtat de la Curte, fără speranța de a mai reveni vreodată, Madame dădu de înțeles că ar dori să-și schimbe conduita. Începu a se împăca cu soacră-sa și părea că nu dorește să se distreze decît pentru a împărtăși, împreună cu regele, plăcerile oneste ale Curții, socotite necesare, străduindu-se din răsputeri să placă tuturor.

Cum avea un puternic spirit de pătrundere și cum vorbea cu multă judecată despre toate lucrurile, cei care avură cinstea să se afle în preajma ei, mărturisiră că și începuse a avea momente cînd își dădea seama că farmecele vieții — după care alerga cu atîta înfrigurare — nu pot satisface pe deplin inima cuiva. Din păcate, nu era încă destul de coaptă ca să pună preț, așa cum ar fi trebuit, pe acest lucru pe care-l vedea deocamdată, ca printr-o ceață și care, uneori, i se părea cu neputință de atins în întregime.

În primăvară, regele dorind să se ducă la Saint-Germain, foarte multe persoane o sfătuiră pe regina-mamă să nu plece într-acolo. Dar ea dori să-și urmeze fiul, spunînd că, dacă tot avea să moară, ar fi preferat să moară acolo și nu la Paris. Așa că, în 20 aprilie, toată Curtea plecă mai întîi la Versailles. Regele propuse ca regina-mamă să facă această călătorie, cu o luntre. Dar ea dori s-o facă în lectică, dorind să treacă și pe la mănăstirea

Sainte-Marie din Chaillot, ca să mai vadă o dată acel modest lăcaş.

Sora mea, care era călugăriţă acolo, o primi cu tot respectul cuvenit ; căci stareţa La Fayette murind, Ana de Austria nu mai avea acolo altă prietenă în afară de sora mea. Din păcate, toată agitaţia şi oboseala acelui drum, îi făcură foarte rău. După ce mîncă, ne spuse că sînul o durea mult mai tare ca de obicei. Cu toate acestea, îşi păstră calmul, şi se bucură să revadă acele locuri, pe care le onorase întotdeauna cu prezenţa sa. Plecînd din Chaillot, se îndreptă către Saint-Cloud, unde locuia Monsieur, şi unde regina socotea că se va mai distra şi va profita de aerul curat de acolo ; dar petrecu o noapte groaznică, fiindcă durerile fură de o violenţă fără pereche ; începînd din acea noapte, chinurile sale deveniră cumplite şi n-o mai scăpară de ele decît moartea.

De la Chaillot, m-am reîntors la Paris, iar a doua zi, Monsieur ne făcu cinstea — doamnei de Brienne şi mie — de a ne trimite trăsura să ne ia de la Paris şi să ne ducă lîngă mama sa. Plecarăm bucuroase la gîndul că poate o vom găsi mai bine şi că mulţumirea de a se afla în acel loc, probabil că o mai înviorase. Dar am rămas uluite şi foarte mîhnite de a o găsi atît de rău. Ne-am petrecut toată ziua acolo, stînd pe lîngă ea şi veghind-o. Aţipi un pic şi abia atunci ne-am dat seama, privindu-i chipul, cît trebuia să sufere. A doua zi, se urcă din nou în lectică şi se îndreptă spre Saint-Germain.

În 27 mai, joi dimineaţa, regina-mamă avu nişte frisoane puternice, care începură chiar în timp ce asista la slujbă. Nu vru să spună nimănui nimic, de teamă să nu tulbure petrecerea la care urmau să se ducă regina tînără şi Madame şi nu scoase o vorbă, decît după ce cele două nurori ale sale plecară ; abia atunci le mărturisi celor care-i spuseră că arăta rău, că avea febră mare şi că, în acelaşi timp, îi era foarte frig. Se vîrî repede în pat, iar

frisoanele acelea durară şase ceasuri încheiate. După acest interval de timp, simţi brusc o fierbinţeală foarte puternică şi, imediat după asta, îi apărură nişte bube mari care-i acoperiră tot braţul şi umărul, dinspre sînul bolnav. La această veste, am dat fuga la Saint-Germain, căci pe atunci nu locuiam încă acolo. I-am găsit pe regina-mamă cu o febră foarte mare şi pe Vallot care-i spuse regelui că ar fi bine să trimită după duhovnic. Intrînd în odaia ei, am observat că toţi cei ce se aflau acolo, erau foarte mîhniţi. Monsieur, cînd mă văzu, îmi spuse — cu ochii plini de lacrimi — ce-i spusese Vallot regelui, şi că toţi nu vorbeau decît de testamentul şi de moartea reginei. M-am apropiat uşurel, de patul ei. De îndată ce mă văzu, îmi făcu cinstea să-mi vorbească, întrebîndu-mă la ce oră plecasem din Paris, cum şi cînd aflasem ce i se întîmplase şi multe altele ; după felul cum vorbea, mi s-a părut liniştită, fermă şi netulburată, cîtuşi de puţin, de gîndul morţii. În acel moment, abatele Montaigu se apropie de ea şi-i vorbi despre spovedanie şi despre testament. Am auzit-o spunîndu-i :

— Îmi face plăcere să aud ce-mi spui, părinte ! Astea sînt cele mai solide şi mai adevărate dovezi de prietenie !

După aceste fraze, îl chemă pe Tubeuf, unul dintre principalii ei slujitori, cu care discută îndelung despre treburile sale personale, dar într-un mod atît de calm, de plin de resemnare şi de linişte lăuntrică, încît, pur şi simplu, nu-ţi venea să-ţi crezi ochilor că o femeie poate da dovadă de atîta tărie de caracter.

Îi spuse lui Tubeuf să facă o listă cu toţi cei pe care voia ea să fie trecuţi în testament, chemîndu-l apoi, ori de cîte ori îşi mai aducea aminte de cîte cineva. Urmară cîteva discuţii în legătură cu bijuteriile sale, pe care se pare că le făgăduise de multă vreme tînărului Monsieur, pentru fata lui. Spusese acest lucru de multe ori, motivînd că Mademoiselle — adică fata celui de-al doilea fiu al ei — va fi destul de săracă, în timp ce copiii regelui vor

avea destule avuții, încît se putea foarte bine lipsi de ale sale. Regele, auzind acest lucru, se arătă foarte nemulțumit; căci voia perlele cele mari ale reginei, pentru a le înlocui pe cele din coroana regală, care, într-adevăr, nu erau nici pe departe atît de frumoase și pe care le socotea demne să aparțină Coroanei. Regina tînără, căreia de fapt nu-i păsa cîtuși de puțin nici de diamantele, nici de perlele soacrei sale, fiindcă avea și ea destule, ca să le facă în necaz lui Monsieur și soției acestuia, dori să i se dea și ei o parte din bijuteriile Anei de Austria, poruncindu-mi să mă duc să-i spun imediat reginei, acest lucru. Eu i-am răspuns — cu mult respect — că nu era de datoria mea să fac acest lucru și am cutezat s-o sfătuiesc să-l lase pe rege să vorbească despre asta, cu mama sa, încercînd s-o determin să renunțe la dorința de a-i vorbi eu, lucru care ar fi necăjit-o foarte tare pe regina-mamă. Am văzut că s-a bosumflat imediat, căci celor mari le place să fie ascultați. Își închipui, probabil, că nu voiam să vorbesc cu regina-mamă, fiindcă-l părtineam pe Monsieur; iar acest prinț, care n-avu habar de nimic, nu mă răsplăti nici el mai bine. Așa se întîmplă totdeauna. Cînd vrei să faci un bine celor mari, nu te alegi decît cu ponoase și cu neplăceri.

Toate aceste lucruri se aranjară însă de la sine, fără nici un fel de discuții, în sînul familiei regale. Se hotărî ca Le Tellier să redacteze testamentul; și datorită spiritului de dreptate al regelui, care-i plăti fratelui său perlele pe care le luase pentru coroană, Monsieur se arătă foarte mulțumit. Dar atît regele, cît și el erau mult mai preocupați de starea în care se afla mama lor, decît de dorința de a poseda bunurile ce urma să le lase fiilor ei. Cu atît mai mult, cu cît cei doi frați țineau foarte mult unul la altul și doreau să se împace și pe viitor, tot atît de bine cum se împăcaseră și pînă atunci. Ana de Austria, după ce-și făcu testamentul, se liniști dintr-o dată. Pe urmă, îl chemă pe rege, rugă pe toată lumea să iasă afară din odaie și discută

cu el, între patrů ochi, mai bine de o jumătaţe de ceas. Apoi îl văzurăm ieşind din cameră şi, aşezîndu-se în colţul unei canapele, începu a plînge cu hohote. După-masă, regele veni din nou s-o vadă pe mama sa, pe care medicii o găsiră puţin mai bine. După ce stătu o vreme lîngă ea, regele se ridică şi-l luă deoparte pe milordul Montaigu, ca să vorbească cu el despre mama sa. Numai că, între timp, începuse din nou să plîngă. Regina, văzîndu-l în această stare, îi spuse :

— Fiule, te rog din suflet, du-te cîteva ceasuri la vînătoare, sau măcar plimbă-te şi ia puţin aer. Mi-e teamă să nu te doară iar capul. Iar tu, fata mea — îi spuse ea nurorii sale, care se afla lîngă pat — ieşi un pic afară, ca să mai schimbi aerul şi să-ţi mai înveseleşti privirea.

După cîteva ore, regina tînără şi Madame, aflîndu-se din nou lîngă patul reginei, aceasta îmi spuse :

— Dragă doamnă de Motteville, fii atît de drăguţă şi stai un pic de vorbă cu nurorile mele, poate le mai înveseleşti puţin.

Duminecă, în ziua de Sfînta Treime, reginei-mame îi mai scăzuse febra care, de cînd avusese frisonul acela mare, se menţinea destul de ridicată. Ea ne rugă chiar să mai stăm de vorbă, la căpătîiul patului, ca să mai uite de durerile care n-o slăbeau o clipă. Spun „o clipă", căci în starea în care se afla, îi era cu neputinţă să se odihnească. Avea de îndurat fierbinţeala febrei şi a bubelor care-i acoperiseră aproape o jumătate din trup. Braţul, din partea sînului bolnav, era atît de gros şi de umflat, încît, diminoaţa, femeile trebuiau să-i taie mîneca subţire a cămăşii de noapte, ca să i-o poată scoate.

În seara zilei de Sfînta Treime, febra reginei-mame creşte brusc şi toată Curtea se alarmă. Eu trebuia, în seara aceea, să mă întorc la Paris. Dar cînd am văzut cum îi creşte febra, m-am temut să nu moară şi am rămas aproape toată noaptea lîngă ea. S-a simţit îngrozitor de rău, febra

i-a mai scăzut, apoi i-a crescut din nou și mai aprig, iar dimineața chipul reginei mi s-a părut și mai umflat ca înainte. S-a simțit rău toată ziua, iar medicii erau din ce în ce mai posomoriți. Spre seară, simțindu-se un pic mai bine, eu am plecat la Paris. A doua zi, cînd m-am înapoiat la Saint-Germain, am găsit-o pe regină foarte abătută. Aveai impresia, din pricina indiferenței cu care privea totul, că încetase de a se mai număra printre cei vii. Într-o zi, în timp ce mă aflam lîngă ea, împreună cu contesa de Flex, îi spuserăm că ne bucuram grozav s-o vedem că se simte mai bine. La care ea ne răspunse cu răceală :

— De ce tocmai voi două, care pretindeți că mă iubiți, doriți să mai trăiesc ? Nu vă dați seama că viața mea ar fi o suferință continuă ?

În ajun de Sfînul Ion, ducîndu-mă la Saint-Germain m-am aflat, la un moment dat, singură, în micul cabinet din spatele patului reginei-mame, care discuta cu regina tînără. Se simțea parcă ceva mai bine și chiar se ridicase în capul oaselor. Cele două regine stătură de vorbă vreme îndelungată despre lucruri care în aparență par fără importanță, dar care atunci cînd se întîmplă, devin adevărate evenimente ce întristează și mîhnesc și mințile, și inimile celor care le trăiesc [1]. Regina tînără, mișcată de vorbele tandre ale soacră-si, se uită țintă la ea și, cu ochii în lacrimi, spuse în spaniolă :

— *Mis penas no seran nada, conque Dios me guarde a mi madre* (Dacă Domnul mi-o va ține în viață pe buna mea măicuță, necazurile mele nu vor mai conta !) Dar — continuă Maria-Tereza, uitîndu-se la mine — *si la piardo, que hare ?* (Dar dacă o pierd, ce mă voi face ?)

Regina-mamă, văzînd că la aceste vorbe îmi plecasem capul și că eram atît de mișcată de cuvintele nurorii sale,

[1] Cele două regine vorbeau despre dragostea pe care o nutrea pe atunci, regele, pentru domnișoara de la Vallière (n.ed.fr.).

ca şi cum le-aş fi rostit eu, îmi făcu cinstea de a-mi spune :

— Iată-vă pe amîndouă plîngînd ; dar vedeţi, atît regina cît şi voi, toţi ceilalţi care mă iubiţi, că trebuie să vă obişnuiţi cu ideea că voi muri în curînd ; că, pentru mine, nu mai există scăpare, şi că fiecare zi care trece, e o adevărată minune că mă mai găseşte în viaţă !

I-am răspuns că, în ciuda bolii sale şi a spaimelor mele, nădăjduiesc totuşi că, prin cine ştie ce minune nemaivăzută, se va face bine şi că nu putem concepe cum vom putea trăi fără ea. Dar ea rîse de mine, şi făcînd un semn din cap pentru a-mi arăta cît de puţin o impresionaseră vorbele mele, îmi spuse că speranţele mele făceau parte din acele dorinţe care nu se împlinesc niciodată. Răspunzîndu-mi astfel, îmi dădu foarte clar de înţeles că nu-şi făcea nădejdi deşarte şi că toate cuvintele frumoase şi consolările noastre cum că se va face bine, i se păreau de-a dreptul ridicole.

În vremea asta, regele — din ce în ce mai preocupat de sănătatea mamei sale — îi pusese pe toţi cei care pretindeau că ar putea s-o vindece, să facă tot felul de experienţe. Vorbea tot timpul cu medicii şi se străduia în fel şi chip să găsească leacul care să-i vină bolii de hac. Dar, în vreme ce el se frămînta să dibuie doctorul cel mai dibaci, timpul trecea şi boala reginei-mame devenea tot mai de nevindecat. Trăgeam cu toţii nădejde că acel Alliot din Lorena va face adevărate minuni şi-o tot îmboldeam pe bolnavă să accepte să-l chemăm. Căci Vallot şi Guenaud, primul, medicul regelui, al doilea, al reginei, vizitînd o serie de bolnavi de aceeaşi boală, mărturisiră şi ei că răul ăsta n-avea leac şi că să-l cheme totuşi, pe acel Alliot. Regina-mamă auzise spunîndu-se că leacurile lui erau groaznic de dureroase, că se temea de ele şi că nu se putea hotărî să apeleze la el. Presimţea că omul acela nu numai că n-o va face bine, dar că va fi călăul ei. Una dintre cele mai mari

remuşcări ale mele constă în faptul că am insistat să vină şi să se ocupe de ea. Alliot era bărbat, prin urmare mincinos ca toţi bărbaţii, căci ne-a asigurat pe toţi, cu cerul şi cu pămîntul, că o va face bine pe biata regină ; cum să nu-l crezi, cînd vorbea cu atîta convingere. şi cînd, pe deasupra, mai era şi medic, stimat şi preţuit în ţara sa, ba chiar socotit printre cei mai de vază doctori ?

Capitolul XXIV

(1665). — Curtea la Versailles. — Madame naşte o fetiţă moartă. — Agravarea bolii reginei-mame. — Mustrările pe care i le face regelui, în legătură cu domnişoara de La Vallière. — Ludovic al XIV-lea semnează testamentul mamei sale. — Este chemat Alliot. — Regina e transportată la Paris şi dusă la Luvru. — Metodele barbare ale lui Alliot. — Ana de Austria îi vorbeşte regelui despre Navailles. — Purtarea echivocă a lui Le Tellier. — Regina-mamă insistă în favoarea lui Navailles. — Acesta obţine guvernămîntul din La Rochelle. — Moartea regelui Spaniei. — Durerea Mariei-Tereza şi a Anei de Austria. — Noul rege al Spaniei făgăduieşte să domnească cinstit şi drept.

În răstimpul acestui scurt interval, regele se duse să petreacă o vreme, la Versailles. Îi luă cu sine pe regină, pe Monsieur şi pe Madame. Aceasta din urmă, era însărcinată în luna a noua, dar toată lumea spunea că nu se simţea

cîtuşi de puţin de starea în care se afla. Nu cunosc adevărul, dar ştiu un singur lucru : că, de obicei, distracţiile şi odihna se bat cap în cap.

La 18 iulie, în timp ce mă îndreptam spre Saint-Germain, pentru a-mi îndeplini îndatoririle faţă de regina-mamă, m-am întîlnit cu Monsieur care venea de la Versailles, unde stătuse cîteva zile, ca s-o vadă pe mama sa. Trecînd pe lîngă mine, îmi strigă în goană :

— Madame a născut o fetiţă moartă !

Această veste mă ului. M-am grăbit să ajung cît mai repede la Saint-Germain, pentru a afla mai în amănunt, ceea ce nu auzisem decît în trecere.

Intrînd în odaia reginei-mame, l-am găsit pe Monsieur profund îndurerat de nenorocirea care-l lovise. Regina-mamă, luînd parte la mîhnirea lui, atît din dragostea ce i-o purta, cît şi ca bunică, îşi amestecă lacrimile cu ale sale şi-l sfătui, atît cît putu şi ea, să se supună voinţei Cerului.

Ducele de York, cumnatul lui Monsieur, cîştigase, cu cîteva zile în urmă o bătălie navală împotriva olandezilor, acoperindu-se de glorie. Mulţi au crezut — şi pe bună dreptate — că această prinţesă, primise vestea, înainte de a pleca la Versailles, dar exact pe dos [1], şi că tulburarea şi emoţia pricinuise moartea copilului ; căci Madame îşi iubea foarte mult fratele şi ţinea enorm la prestigiul familiei sale. Pînă şi Monsieur, căruia îi aduseră la cunoştinţă acest lucru, fu convins că aşa stăteau lucrurile şi-şi scoase din cap ideea cum că Madame contribuise la această nenorocire, nepăsîndu-i de copil şi zbenguindu-se prin păduri, ba călare, ba pe jos. După cîteva zile, regina Angliei se înapoie în Franţa, din cauză că aerul din Londra nu pria sănătăţii sale. Venea să se însănătoşească, bînd apă de Bourbon, care se dovedise a fi cel mai bun leac, ori de cîte ori nu se simţea bine.

[1] Un curtezan, îi spusese soţiei lui Monsieur, fără să ştie ce spune, că ducele de York fusese înfrînt (n.ed.fr.).

Sosi în 25 iulie. În aceeaşi zi, regina-mamă căzu din nou la pat ; simţea o oboseală imensă şi avea şi puţină febră. Rămase două zile în această stare, fără ca doctorii să se arate îngrijoraţi ; cînd iată că-i ieşi brusc o tumoare la subţioara celuilalt braţ ; medicii nădăjduiră că va da înapoi. Dar nădăjduiră în van, fiindcă, în loc să dea înapoi, umflătura crescu. În ziua de Sfînta Ana, febra crescu şi ea, iar durerile reîncepură şi mai cumplite ca înainte. Regele, care se afla la Versailles, dădu fuga la Saint-Germain s-o vadă pe mama sa. Palatul Versailles era locul distracţiilor sale, locul unde îşi putea arăta toată măreţia şi puterea, locul unde îşi îngăduia cele mai costisitoare plăceri, necruţînd nimic pentru a şi le satisface. Versailles era dealtfel locul unde o lua ades cu sine pe domnişoara de La Vallère şi unde şi Madame le ţinea adesea companie.

Regina-mamă, care-i simţise destul de mult lipsa, îmi spuse cît era de mîhnită din pricina acestei legături a fiului ei. Această mamă iubitoare îi repetă şi regelui ceea ce-mi spusese mie, rugîndu-l s-o creadă că poporul începuse a murmura împotriva lui, văzîndu-l cum se distra, în vreme ce ea, mama lui, era pe moarte. El îi răspunse foarte simplu, că avea dreptate ; că-şi dăduse şi el seama că mersese prea departe şi că, pe viitor, îi va urma sfaturile ; ceea ce şi făcu într-adevăr. Se reîntoarse totuşi în aceeaşi zi, la Versailles, pentru a o primi pe regina Angliei, care voia — din moment ce se afla în Franţa — să-şi vadă fata, adică pe Madame, soţia lui Monsieur. Se duse, dar nu stătu prea mult ; în ultima zi a lunii, se înapoie lîngă mama sa, lăsînd la Versailles toate doamnele cu care se distra şi pe care nu le interesau cîtuşi de puţin suferinţele cumplite pe care le îndura, la Saint-Germain, regina-mamă. Trebuia să i se deschidă umflătura de la subţioară şi regele se reîntoare lîngă mama sa, în ajunul acestei operaţii.

Duminică, venind de la Récollet, am întîlnit cîteva persoane care mi-au spus că operaţia fusese făcută şi că totul

mersese foarte bine. Cînd am intrat în odaia reginei, am găsit-o de o paloare pe care n-o au decît morții, și plină de o sudoare rece. Toți erau nespus de îngrijorați. Nu cumva abcesul acela fusese deschis prea curînd ? Deși ieșise din el o mare cantitate de puroi și sînge. Noaptea, regina dormi liniștită. Și totuși, dimineața, medicii văzură că pulsul îi era foarte slab. Atribuiră însă acest lucru, spaimei și durerii. După această crudă suferință, curajoasa regină rămase multă vreme într-o stare de slăbiciune ciudată. Pulsul continua să-i fie foarte slab și sudoarea rece care-o scălda din cap pînă în picioare, îi făcură pe doctori să creadă că se va prăpădi. Hotărîră să nu vorbească cu ea, decît seara, cînd trebuia să fie pansată. Din păcate, își dădu și ea singură seama de starea în care se afla ; căci, la ora patru după-masă, fiind singură cu ea, mă întrebă ce ziceau medicii. Răspunzîndu-i, cu infinită tristețe, că se temeau de tot ce putea fi mai rău, ea nu se miră și le dădu dreptate. Seara, cînd îi pansară rana, medicii rămaseră uluiți, căci plaga devenise neagră, veștedă și uscată ; pulsul ce abia mai bătea, slăbiciunea care se accentuase, îi făcură pe medici să creadă că biata bolnavă nu mai avea mult de trăit. Îl anunțară pe rege de starea în care se afla mama sa, iar acesta îl rugă pe abatele de Montaigu să-și facă datoria. Ana de Austria primi această veste, cu mult calm, ca o persoană ce se obișnuise de mult cu ideea morții. După ce se spovedi, îi chemă lîngă ea pe rege și pe Monsieur ; vorbi o vreme cu regele și-l rugă, cu glas tare, să aibă grijă și să-l iubească pe fratele său. Apoi îi spuse lui Monșieur :

— Cît despre tine, fiule, cred că nu-i nevoie să-ți mai spun să-ți iubești fratele și să-l asculți, fiindcă știu cît de mult îți la el și cît îl respecți. Vă rog însă pe amîndoi, dacă țineți cît de cît, la mine, să fiți uniți toată viața !

La aceste cuvinte, cei doi frați se îmbrățișară cu dragoste și făgăduiră, plîngînd cu hohote, să se iubească unul pe celălalt, toată viața lor. Pe urmă regina-mamă vorbi, în

mai multe rînduri, cu fiecare în parte. Îi recomandă regelui unele lucruri, printre care şi rugămintea de a isprăvi construcţia începută la Val-de Grâce. Pe urmă, îşi chemă băieţii şi nurorile şi le spuse :

— Veniţi, dragii mei copii, să vă binecuvîntez !

Cele patru persoane se aşezară în genunchi şi, sărutîndu-i mîna, pe care i-o scăldară în lacrimi, primiră binecuvîntarea mamei lor. După asta, regina trimise să-l cheme pe Tubeuf şi-i porunci să scrie testamentul, conform dorinţelor pe care i le dictase cu o vreme în urmă. După ce testamentul fu scris, ea îl citi şi-l semnă, trimiţîndu-l apoi regelui să-l citească şi el. Dar regele îl semnă, fără să se uite ce cuprindea.

După ce făcu acest lucru, simţindu-se istovită, regina adormi şi cînd se trezi, pulsul păru mai bun. Cînd o pansară, constatară că şi rana arăta mult mai bine ; apoi i se dădură nişte întăritoare care îi ajutară foarte mult. După-masă, medicii îi dădură un purgativ şi regina se simţi mult mai bine. În acea clipă, întreaga Curte se bucură nespus de mult. Dar cum purgativul lucrase, anihilînd efectul întăritoarelor, pulsul îi slăbi din nou. După cîteva zile, boala înrăutăţindu-se, medicii hotărîră să-l cheme pe acel faimos Alliot şi s-o ducă pe regină la Paris. O culcară pe un fel de pat acoperit cu catifea neagră, după ce-i puseră peste haine o mantie de tafta cenuşie. Şi aşa o duseră pînă la Paris, urmată de o droaie de slujitori, care duceau cu ei oţet, diferite întăritoare şi leacuri, pe care trebuiau să i le dea imediat, în cazul că o apuca vreo slăbiciune sau vreun leşin.

Avînd în vedere starea în care se afla bolnava, toată lumea crezu că aerul îi va face rău, dar dimpotrivă, îi făcu chiar foarte bine. Cînd ajunse la Nanterre, în timp ce se afla în sala cea mare a mănăstirii Sfînta Genoveva, unde, fără să părăsească patul, se oprise să-şi mai tragă sufletul, ne mărturisi că se simţea foarte bine. Mîncă chiar cu oarecare poftă, nişte carne de pui cu capere. Îmi aduc aminte de

acest amănunt, pentru că-mi amintesc de bucuria pe care am simțit-o cu toții, în acel moment. Reluîndu-și drumul, bolnava ajunse la Val-de-Grâce, unde dorise de multă vreme să meargă. De îndată ce se văzu în patul ei, pe care-l avea în această mănăstire, îi spuse stareței :

— Iată-mă mulțumită. Acum, ce-o vrea Dumnezeu !

În noaptea următoare, se simți foarte rău ; agitația din ziua precedentă îi înrăutățise rana, așa că, a doua zi, își făcu apariția cangrena. Doctorii nemulțumiți că încă nu ajunseseră la Paris, spuseră că regina trebuia dusă, cu orice preț, la Luvru, fiindcă le era peste putință s-o îngrijească în acel loc, unde nu aveau nimic din ce le trebuia și unde — fiind o mănăstire — porțile se deschideau foarte greu în fața unor bărbați. Așa că o așezară din nou pe patul acela de catifea neagră, și-i puseră comprese cu apă de var care-i sporiră durerile într-un asemenea hal, încît, în noaptea următoare, cu toată stăpînirea de sine și cu toată dorința de a nu se da în spectacol, bolnava nu mai putu răbda și țipă de durere.

După ce ajunse la Luvru, regina rămase în această stare pînă în ziua de 22 august, cînd se simți dintr-o dată mai bine. Rana căpătă un aspect normal ; în loc să se usuce și să se mănînce ca mai înainte, acum părea să meargă spre bine, mai ales că și febra scăzuse dintr-o dată ; simțindu-se mai în puteri, regina se hotărî să suporte și leacurile lui Alliot. El începu — spre mîhnirea noastră — să i le aplice începînd din 24 august ; bolnava, abia ieșită din încercarea groaznică prin care trecuse, căzu într-alta, care nu fu mai puțin dureroasă, dar care, în schimb, fu mai lungă. La început, Alliot, ca să n-o sperie pe ilustra sa bolnavă, își mai îndulci leacurile în așa fel, încît existară unele mici intervale în care medicii nădăjduiră într-o minune săvîrșită de acel mare om de știință. Leacurile lui uscau părțile cangrenate ale rănii, pe care el le tăia apoi cu un brici. Uitîndu-te la acea operație, pur și simplu simțeai cum ți se face rău, mai ales că el o executa de două ori

pe zi, dimineața și seara, în prezența familiei regale, a celor mai de seamă chirurgi și a tuturor persoanelor apropiate reginei-mame. Bolnava privea cum i se taie carnea, cu o răbdare și cu un calm, aproape nefirești, spunînd întruna că nu-și închipuise niciodată că va avea o soartă atît de diferită de a celorlalte ființe ; că nimeni nu putrezea decît după moarte, dar că pe ea Cel-de-Sus o condamnase să putrezească de vie. Vă dați seama că, în tot acest timp, suferea cumplit, dar durerea sporea groaznic, cînd Alliot termina operația și-i aplica leacurile sale pe carnea vie. Ajungînd — din pricina durerilor — să nu mai poată dormi nici noaptea, medicii începură a-i da seara ceai de mac. Numai așa se mai putea liniști cît de cît și ațipi un ceas, două. Și deși se știa că acest ceai îi grăbea moartea, nu puteau să nu recurgă la el, pentru că numai așa mai avea și biata bolnavă, cîteva momente de liniște și de alinare a durerii.

În ciuda bolii care-i chinuia trupul, regina-mamă își frămînta întruna mintea cum să facă să-i ajute pe cei nenorociți, fie că era vorba de norod, fie de cîte o persoană pe capul căreia căzuse vreun necaz. Cum știam că se preocupa îndeaproape de ducele și de ducesa de Navailles, i-am vorbit despre cei doi, rugînd-o să apeleze la rege ca să pună capăt exilului acestei familii. Ea o făcu, și cît mai vehement cu putință. Regele îi răspunse că era de acord ca ducele să se întoarcă la Curte, dar că, în ceea ce-o privea pe nevasta acestuia, nu dorea s-o vadă cu nici un chip și oricît îl rugă regina-mamă s-o ierte, nu vru pentru nimic în lume. Ana de Austria se mulțumi deocamdată și cu atît, spunîndu-i regelui că nu cerea nimic pentru ea, fiindcă ea nu mai avea nevoie de nimic. Pentru ca lucrurile să se urnească din loc cît mai repede, Ana de Austria îl chemă la ea, a doua zi, pe Le Tellier. Acest ministru, care fusese odinioară cel mai bun prieten al ducelui de Navailles, păru să primească această poruncă, cu multă răceală, deși îi spuse reginei-mame că va face întocmai cum îi poruncise. Imediat

după asta, le-am scris prietenilor mei că vor primi în curînd veşti bune şi mai ales una care-i va interesa în mod deosebit. Nu le-am spus mai mult, pe de o parte, de teamă că regina-mamă nu va fi ascultată, iar pe de alta ca, în cazul în care lucrurile se aranjau, să le las plăcerea de a primi scrisoarea de reabilitare chiar din partea regelui şi a reginei-mame. Dar curierul regal nu ajunse la ei şi în toate scrisorile pe care mi le trimiseră, nu pomeniră nimic, de nici un fel de chemare. Cînd am văzut că de-acum trecuseră două săptămîni şi nu se întreprinsese nimic, i-am vorbit din nou reginei-mame, care se miră foarte tare. La porunca ei, abatele de Montaigu se duse să-l întrebe pe Le Tellier ce era cu acea tăcere şi să-i spună că i se părea ciudat să nu aibă nici o veste de la ducele de Navailles. Le Tellier păru surprins de aceste cuvinte şi-i spuse că el îi explicase reginei-mame, cînd vorbise cu ea despre această treabă, ce efect nefavorabil ar fi avut bunăvoinţa sa asupra celor doi exilaţi şi că o sfătuise să nu-l recheme pe ducele de Navailles ; îi mărturisi apoi milordului de Montaigu că-i vorbise şi regelui despre acest lucru, dar că nici acesta nu ştia cum să procedeze pentru că, pe de o parte, nu voia să-şi refuze mama, iar pe de alta, n-ar fi vrut să-l recheme pe duce la Curte. I-am spus cuvînt cu cuvînt, tot ce-mi spusese milordul Montaigu. În ciuda durerilor sale, regina îmi spuse că Le Tellier denaturase lucrurile şi nu făcuse ce-i poruncise ea ; în plus, mai şi minţise (chiar aşa s-a exprimat), mai şi minţise cînd spusese că o sfătuise să nu-l recheme pe ducele de Navailles la Curte ; aşa că-l pofti din nou pe Le Tellier la ea. Acesta veni, dar ridică zeci de obiecţii, ajungînd la un moment dat să spună că, deşi el fusese prietenul cel mai bun al lui Navailles, nu-i convenea ca acesta să se înapoieze atît de repede la Paris. Regina-mamă însă îi răspunse foarte tăios :

— Domnule Le Tellier, fiul meu, regele, e un om mult prea onest, ca să-şi ia îndărăt cuvîntul pe care mi l-a dat. Aşa că vreau să-l chemi imediat pe ducele de Navailles, atît

în numele lui, cît şi al meu. În acelaşi timp, îţi făgăduiesc că-i voi vorbi despre toate greutăţile pe care i le-ai făcut şi că-i voi scrie că, după ce-l va vedea pe rege, apoi pe mine, să-şi aleagă mai cu grijă, prietenii !

După două zile, într-o joi seara, cînd regele veni s-o vadă pe mama sa, le spuse tuturor celor de faţă că — avînd în vedere bunăvoinţa pe care regina-mamă o avea faţă de Navailles -- venise s-o anunţe că acesta fusese numit guvernator în ţinutul d'Aunis, La Rochelle şi Brouage, în locul ducelui de Nevers, care plecase în Italia. Regina-mamă primi această veste, cu mare bucurie. Îl lăudă cît putu pe rege pentru gestul său, şi nu dădu în nici un fel de înţeles că ar fi avut vreo contribuţie în toată această treabă. Urmîndu-i exemplul, toată Curtea îl lăudă pe rege şi toţi îi admirară generozitatea de a fi iertat un om care-i displăcuse şi de a-l fi copleşit cu o asemenea răsplată, cînd nu mai trăgea nădejde că va mai fi vreodată iertat de majestatea sa. Regele însuşi trimise un curier să-i ducă acestuia numirea în acea înaltă slujbă, precum şi împuternicirile necesare, care, de fapt, îi obligau pe ce doi soţi să rămînă departe de Curte, unde el nu mai voia să-i vadă.

Puteai judeca, după această purtare a regelui, cît era de lacom de glorie, din moment ce nu voi să-i recunoască mamei sale, aflată pe moarte, nici măcar o fărîmă din meritul care, de fapt, i se cuvenea în întregime. Ludovic al XIV-lea făgăduia încă de pe atunci să fie un rege hulpav, cusur care, din păcate, îl au mai toţi regii ce săvîrşesc adesea fapte măreţe, numai din plăcerea de a se îmbăta cu gloria de a le fi săvîrşit. Regele nostru voia să şi-i apropie pe mai marii ţării pe calea binefacerilor şi a răsplăţilor, ea fiind cea mai atrăgătoare şi cea mai sigură. Comportarea sa făcuse ca pînă şi felul cu totul deosebit de a acţiona al lui Ludovic al XI-lea, să pălească în faţa sa. Nimeni deci nu aduse vorba că, de fapt, reabilitarea ducelui de Navailles se datora reginei-mame. Într-o zi, ca s-o mai înveselesc, i-am spus că, uneori, mă cuprindea dorinţa de a

striga în gura mare, că ei şi nu regelui se datora acea faptă deosebită. După ce-mi interzise categoric să scot vreo vorbă în legătură cu acest lucru, adăugă :

— Ceea ce am vrut să fac, am făcut şi încă într-un fel mult mai avantajos pentru acei bieţi oameni, căci regele, nevrînd să-i vadă la Curte, le-a dat mai mult decît aş fi cutezat eu să-i cer ; Slavă Domnului, că nu m-am sinchisit niciodată de laude ; ca mamă, îi doresc fiului meu să aibă parte de ele ; dar doresc, totodată, să trăiască în aşa fel, încît să le şi merite.

Ducele şi ducesa de Navailles primiră scrisoarea regelui, manifestîndu-şi bucuria şi recunoştinţa fără margini faţă de el. Dar, deşi ştiau din scrisorile mele cine făcuse de fapt această faptă bună, tăcură mîlc şi nu scoaseră o vorbă despre regina-mamă. În afară de motivele pe care le vor fi avut, ca să tacă, sînt absolut sigură că mai aveau unul pe care l-am observat mai întotdeauna la toţi cei care se bucurau de favorurile Curţii. Nu voiau să fie îndatoraţi decît regelui, socotind în sinea lor că orice altă gratitudine l-ar putea jigni pe tînărul şi orgoliosul Ludovic. Teama şi, de cele mai multe ori, mîndria, îi împiedică adesea pe oameni să mulţumească tuturor celor care s-au străduit să le facă un bine, socotind în sinea lor, că aceea ce obţin datorită celor din jur, li se cuvine de la sine pentru meritele lor deosebite.

Regina-mamă, continuîndu-şi operele de binefacere, vru ca, înainte de a muri, să pună bazele unei păci trainice între fiul ei, regele Franţei, şi fratele ei, regele Spaniei. În acest scop, ea porunci marchizului de Las-Fuentes, ambasadorul Spaniei în Franţa, să-i scrie fratelui ei şi să-i spună că-l roagă să facă în aşa fel, încît să instaureze în Europa o pace de lungă durată. Că socotea întemeiate pretenţiile fiului ei asupra Flandrei, avînd în vedere că, prin lege, acea provincie aparţinea Mariei-Tereza, nora sa. Dar dorinţele sale nu se bucurară de succesul scontat, fiindcă Ana de Austria avu nenorocirea de a-l pierde pe acel frate atît de iubit, fără

să mai poată trage nădejde că-şi va lăsa familia în posesia unui bun, care pînă atunci le pricinuise atîtea griji şi atîta bătaie de cap.

Vestea morţii regelui Spaniei sosi la Curte în ziua de 27 septembrie, iar regele murise în 17 ale aceleiaşi luni. Regina tînără, în ziua aceea, era dusă la Carmelite. Regele o pofti să se reîntoarcă la Luvru, în odaia ei, unde o aştepta, şi să nu treacă pe la regina-mamă, înainte de a vorbi cu el. Regina se întoarse într-un suflet, plină de nelinişte şi de tulburare, neştiind ce avea să-i spună regele. Intrînd în odaia sa, îşi întrebă bărbatul dacă nu cumva regina-mamă se simţea mai rău. Regele îi spuse că nu, dar că era obligat să-i dea o veste tristă şi anume că tatăl ei era grav bolnav. Regina, văzînd după chipul lui, că era vorba de mult mai mult, strigă :

— A murit ! L-am pierdut ! Te rog, spune-mi adevărul !

— L-ai spus tu singură, zise regele, căci mie îmi era greu să ţi-l spun !

Atunci regina, înnebunită de durere, se aruncă hohotind de plîns, în braţele soţului ei. Era atît de distrusă sufleteşte, încît, regele, mai mult de mila ei decît de jalea că-şi pierduse socrul, începu şi el a plînge.

Odată trecute prin aceste prime momente — care, spre ruşinea noastră, trec întotdeauna foarte repede — regina se vîrî în pat, unde stătu şi a doua zi, pînă seara ; vrînd totuşi s-o vadă pe regina-mamă, se învălui într-o mantie de doliu şi coborî în odaia acesteia. Regina-mamă, deşi pe moarte, aflînd această veste, plînsese şi nu spusese decît că-şi va întîlni, în curînd, fratele. Cînd o văzu pe regină, ne rugă pe toţi să ieşim din odaie, desigur ca să poată plînge nestingherite şi fără martori, una, un frate, cealaltă, un tată. Cele două regine se îmbrăţişară plîngînd şi amestecîndu-şi lacrimile.

Ambasadorul Spaniei, singurul martor al durerii lor, plînse şi el alături de ele. Atît el cît şi doamnă de Molina, singurii care fură îngăduiţi în odaie, încercară să le consoleze în fel şi chip pe cele două regine, vorbindu-le despre fericirea veşnică de care se bucura, în sfîrşit, acest rege. Căci în viaţă fusese destul de nefericit, mai ales în ultimii ani, cînd îndurase nenumărate supărări şi necazuri, morţi şi boli în familia sa, considerînd toate aceste nenorociri drept pedepse ale Cerului pentru păcatele şi destrăbălarea din tinereţe. Iar cum după el s-a luat şi lumea de rînd, viciile şi comportarea lui scandaloasă au făcut din poporul spaniol un popor plin de păcate, care n-are nici o măsură în distracţiile şi plăcerile sale.

După această tristă întrevedere, cele două doamne de onoare — contesa de Flex şi ducesa de Montausier — reintrară în odaia reginei-mame şi eu odată cu ele. Cele două regine tăcură, noi discutarăm între noi cîteva banalităţi şi astfel petrecurăm vremea pînă la ora la care regele, ieşind de la Consiliu, veni să ia masa cu mama şi cu soţia sa. Acest rege şi începuse a fi preocupat de foloasele pe care le putea trage în urma morţii socrului său [1]; căci Filip al IV-lea nu lăsase în urma sa decît un Delfin, încă foarte tînăr şi foarte şubred, ce se părea că nu va face multă vreme, umbră pămîntului. Era şi firesc, fiind fiul unui tată bănuit de cele mai crîncene destrăbălări şi care, prin pierderea celorlalţi copii, lăsase să se vadă că nu era în stare să le dea ceea ce nu mai avea nici el însuşi, de multă vreme : sănătate şi vigoare.

[1] Zestrea de 500 000 de scuzi de aur pe care trebuia s-o primească, drept preţ al renunţării la tron a soţiei sale, încă nu-i fusese plătită lui Ludovic al XIV-lea, cînd murise socrul său. Regele Franţei, care atîta vreme cît trăise Filip al IV-lea îşi ascunsese dorinţa de a revendica Brabantul şi Hainautul, acum se gîndi s-o facă (n.ed.fr.).

Dar cum Cel-de-Sus mai face şi minuni, acel rege tînăr [1] păru să se bucure de mult mai multă sănătate decît presupuseseră cei din jur. Se scrise atunci despre Spania că regele părea să fi preluat Coroana, nu numai cu nădejdea că va trăi, ci şi cu nădejdea că va avea o viaţă fericită ; căci după ce-l proclamară rege, după obiceiul ţării, supuşii săi luară de bun augur faptul că dintre cele două tronuri pe care i le înfăţişară — dintre care unul, acoperit cu o broderie de aur şi perle, dar vechi şi prăfuit, pe care sezuse odinioară Carol Quintul, iar celălalt, nou-nouţ, acoperit cu o broderie de aur doldora de nestemate care-ţi luau ochii— el se aşeză pe cel al ilustrului său strămoş, repetînd fără să vrea cuvintele pe care le rostise şi faimosul său tată :

— *A servido à Carlos Quinto ? Pues, en nombre de Dioz me quiero sentar en ella.* (I-a slujit lui Carol Quintul ? Tocmai pentru asta, în numele Domnului, mă voi aşeza pe el.)

Capitolul XXV

(1666). — Distracţii la Curte. — Regina-mamă în pericol. — E adus un vraci din Milan. — Logodna domnişoarei Artigny. — Ana de Austria încearcă să tempereze gelozia reginei. — Suferinţele îngrozitoare ale reginei-mame. —

[1] A domnit sub numele de Carol al II-lea. Născut în 1661, avea deci patru ani, cînd s-a urcat pe tron. Murind în 1700, a lăsat coroana Spaniei ducelui de Anjou, nepotul lui Ludovic al XIV-lea (n.ed.fr.).

Consternarea Curții. — Începe să se vorbească despre moartea ei apropiată. — Fermitatea de care dă dovadă Ana de Austria în ultimele sale zile. — Arhiepiscopul de Auch o împărtășește. — Ultima recomandare pe care o face regelui. — Ultimele momente ale reginei-mame. — Ce gîndea regina despre *Memoriile* doamnei de Motteville. — Versurile doamnei de Scudéry.

•

În timp ce regina-mamă bolea, iar regina tînără își plîngea, cu lacrimi amare, tatăl, regele — pe care boala mamei sale, ce dura de atîta vreme, îl făcuse mai puțin sensibil la mîhnire, ca la început — dorea să se distreze, și se distra. Iarna, care este anotimpul cel mai propice folosirii timpului în chip cît mai plăcut, îi determină pe rege și pe Monsieur — care nu-și închipuiau că mama lor va pieri atît de curînd — să dea frîu liber firii lor care ura tristețea, și care erau dornici să se bucure de viață.

În ajunul Bobotezii (5 ianuarie 1666), avu loc un mare bal, la Monsieur ; căci, cu tot respectul pe care-l nutrea față de mama sa, tînărul prinț nu putea renunța la distracții. Balul fu precedat de un mare banchet, însoțit de toată măreția și belșugul ce se întîlnesc în astfel de ocazii.

Regina-tînără, care încă nu putea lua parte la distracții, îl îmbrăcă ea însăși pe rege, într-un costum de stofă violetă, din pricina doliului pe care-l purta încă după socrul său, regele Spaniei, dar un costum atît de plin de perle și de diamante, încît îți lua ochii, cînd te uitai la el. Monsieur și Madame erau la fel de frumos îmbrăcați. Căci și unul, și celălalt voiau să arate tuturor cît erau de ospitalieri. Se pare că Monsieur nu făcuse încă nici un fel de pasiune pentru nimeni. În loc să-i placă femeile frumoase, se plăcea mai mult pe sine, dorind ca ele să-l placă pe el, iar laudele acestora îi mergeau la inimă. Dealtfel, cel

mai bine se distra în compania lor ; pe de altă parte, era atît de indiferent la farmecele lor, încît pînă și cea mai periculoasă dintre ele, n-ar fi izbutit să trăiască alături de el, decît așa cum ar fi trăit alături de o femeie. Această serbare fusese, chipurile, dată în cinstea cîtorva străini — persoane cu oarecare greutate — cărora regele ținuse să le arate măreția și frumusețea Curții sale.

Începînd de a doua zi (6 ianuarie), regele și Monsieur trebuiră să întrerupă, timp de două zile, distracțiile, pentru că regina-mamă se simți dintr-o dată foarte rău. În ziua de Bobotează, febra îi crescu mult, fu cuprinsă de frisoane și-i apăru o nouă umflătură, despre care se spunea că era urmarea obișnuită a cancerului. Aflîndu-se deci într-o stare extrem de gravă, toți socotiră că ar fi bine să renunțe la leacurile lui Alliot, care-i provocau niște dureri insuportabile. Mai multe persoane îi propuseră să recurgă la un oarecare vraci din Milan, care se afla de cîtăva vreme în Franța, susținînd că avea el un remediu care nu dădea greș într-o astfel de boală. Ambasadorul Spaniei, scrisese special în Italia pentru a afla amănunte despre el, dar veștile pe care le primise nu erau satisfăcătoare. Atîta doar că tratase o femeie care părea să se simtă mult mai bine de cînd folosea leacurile lui.

Indiferența reginei-mame era atît de mare în ceea ce privea viața ei, încît, puțin îi mai păsa, dacă o îngrijea Alliot sau altul. Care mai de care se înghesuiau să-i dea sfaturi ; ea însă nu ținea seama de nici unul, ba, de cele mai multe ori, nici măcar nu se deranja să le mai asculte, de cînd văzuse că boala i se înrăutățise. Medicii, care cu puțin mai înainte, într-o perioadă în care boala încă nu avansase astfel, îi spuseseră că nu se va prăpădi de cancer, acum erau deznădăjduiți și neștiind ce să mai facă, o convinseră să-l cheme pe milanez. Ea fu de acord, total indiferentă, fără să manifeste nici teamă, nici speranță, nici silă. În 9 ianuarie, acest om îi aplică leacul său, care nu avu alt rezultat decît că-i grăbi sfîrșitul.

În aceeași zi, avu loc, la Palatul Regal, logodna unei domnișoare de onoare a soției lui Monsieur, pe nume Artigny, confidenta regelui și a domnișoarei de La Vallière. Regele îi dărui o sumă foarte mare de bani și mai apoi o mărită cu contele Du Roule. Fata avu toate motivele să se bucure că fusese confidenta regelui : căci, din săracă și copleșită de necazuri cum fusese, ajunsese una dintre cele mai de vază doamne de la Curte. După logodna de la Palatul Regal, urmă o mare serbare, la ducele de Créqui, ruda contelui Du Role, adică un bal, o comedie și un banchet. Regina tînără care, în seara aceea, rămăsese singură lîngă regina-mamă și care, din pricina doliului, așa cum v-am mai spus, nu putea lua parte la nici o distracție, începu a-și arăta nemulțumirea împotriva soțului ei. Serbarea aceea îi displăcea cu atît mai mult, cu cît lua parte la ea și domnișoara de La Vallière. Căci toate favorurile cu care fusese copleșită domnișoara de Artigny se datorau, de fapt, ei. Regina-mamă încercă, cu blîndețe, să-i spună reginei că trebuia să ierte și să mai treacă și ea cu vederea greșelile tinereții ; dar, după felul cum o spunea, se vedea clar că inima ei nu era în deplin acord cu ceea ce rosteau buzele.

A doua zi după logodna domnișoarei de Artigny, febra reginei-mame, care pînă atunci fusese acceptabilă, crescu brusc și o apucară iar niște frisoane, care durară foarte mult. În ciuda acelei stări alarmante, regele și Monsieur o însoțiră la Comedie pe tînăra logodită. Seara, doctorii văzură că febra crescuse îngrijorător ; cum pulsul era foarte slab, fură nevoiți să-i ia sînge. Sărmana regină își petrecu noaptea, gemînd adesea din pricina durerilor și rugîndu-se Domnului să se îndure cît mai repede de ea. Căci, de cînd intrase pe mîinile milanezului, martiriul său sporise, din pricina miasmei îngrozitoare care răzbătea din rană. Într-o zi, în vreme ce se plîngea de acest miros, fiind numai cu ea, îmi spuse :

— M-a pedepsit Dumnezeu, pentru că prea am fost trufaşă şi prea m-am mîndrit în tinereţe cu frumuseţea trupului meu !

În 15, i se dădu reginei-mame un nou medicament, despre care doctorii îşi închipuiau că va face minuni ; dar noaptea regina se simţi şi mai rău. Durerea fu atît de sfîşietoare, încît lacrimile îi ţişniră din ochi, fără voia ei şi i se prelinseră şiroaie, pe obraji. Arhiepiscopul de Auch, văzînd starea în care se afla, îi spuse foarte clar că medicii nu mai sperau că s-ar mai putea vindeca. Ea îi mulţumi că-i spusese adevărul şi începu a se pregăti de moarte. Ceru să i se aducă un preot din Spania, care, spre norocul ei, se nimeri a fi un om foarte cucernic şi foarte citit, şi începu a i se spovedi zilnic.

Sîmbătă, 16 ianuarie, nu m-am putut duce la Luvru. Cerînd veşti despre starea reginei, mi se spuse că se simţea şi mai rău. A doua zi dimineaţă, am găsit-o într-o stare jalnică ; întreaga Curte era consternată. Văzîndu-mă, Monsieur îmi spuse :

— Ce-aţi făcut ieri de n-aţi fost aici ? Căci am avut cu toţii o zi groaznică !

Am vorbit cu milanezul. Mi-a spus că nu mai avea ce-i face ; medicii nu mai aveau nici ei nici o speranţă. Îi ieşise un nou buboi, din pricina căruia i se umflaseră braţele, mîinile, pînă şi gîtul. În plus pulsul îi slăbise foarte mult. Văzînd-o în halul acesta, n-am mai putut suporta şi am ieşit afară din cameră. În aceeaşi seară, la ora zece, regina-mamă îi rugă pe Monsieur şi pe Madame să plece. Ba ni se păru chiar, mie şi doamnei de Flex, că-i zori să plece, cu o oarecare asprime în voce, pe care nu i-o cunoscusem pînă atunci. Era foarte abătută şi avea nişte dureri atît de cumplite, încît aproape că nu le mai putea suporta. Cum nu voia ca cei din jurul ei să vadă cît suferă, dorea să rămînă singură, să se poată văita şi geme fără martori. În aceeaşi seară, servindu-i-se cîteva ouă proaspete, mi se păru cu mult mai bătrînă de şaizeci

și cevă de ani. Căci trupul, din pricina brațelor, a mîinilor umflate și a chipului buhăit, îi devenise atît de greoi, încît aproape că nu mai putu să-și ridice capul, nici să-și ducă mîinile pînă la gură. Era groaznic să vezi o regină ce fusese atît de frumoasă, într-o asemenea stare, și să nu te gîndești la nimicnicia omului, la faptul că, atunci cînd îți sună ceasul, nimeni și nimic nu te mai poate ajuta.

Luni, după ce m-am mai odihnit și eu un pic, m-am dus cu noaptea în cap, la Luvru (în 18 ianuarie 1666). Regina-mamă se simțea din ce în ce mai rău. Febra crescuse din nou. Leacurile milanezului, foarte tari, topiseră toată carnea de pe rană, dar nu avuseseră puterea să arunce afară puroiul care se strînsese acolo și nici să vindece buboaiele care-i apăruseră pe umeri și la subțiori. M-a rugat s-o pipăi și am rămas uluită cînd mi-am dat seama că tot trupul îi era plin de umflături care-i pricinuiau niște dureri îngrozitoare, pe care le îndura fără să sufle o vorbă.

Pe la zece dimineața, ațipi un pic, mai curînd din pricina oboselii care o doborîse, decît că i-ar fi fost somn. Cînd se trezi, regele veni s-o vadă, dar nu stătu prea mult, pentru că avea Consiliu. Regina și Monsieur, rămași lîngă ea, începură a vorbi despre diverse lucruri, încercînd să-i distragă atenția de la boală. Eu mă aflam la picioarele patului. Regina-mamă, întotdeauna preocupată de soarta celor din jur, mă întrebă dacă mîncasem, fiindcă se făcuse tîrziu. Cînd i-am spus că nu, mi-a răspuns, cu glasul ei blînd :

— Vei fi arătînd bine la față, dar ăsta nu-i un motiv să rabzi. Du-te, du-te să iei masa la Molina.

Asta a fost ultima oară cînd mi-a făcut cinstea să-mi vorbească, fiindcă, începînd din clipa aceea, moartea a obligat-o să-i dea uitării pe toți cei pe care-i copleșise cu bunăvoința ei și să nu se mai ocupe decît de ai săi.

A doua zi (marți 19 ianuarie), boala se înrăutăți și mai mult ; dar curățenia — la care, în ciuda răului său, nu

renunţase nici o clipă — o determină să ceară să i se schimbe din nou aşternutul. Rugămintea îi fu îndeplinită cu multă greutate, fiindcă era din cale-afară de şubredă şi de greu de urnit. De îndată ce fu aşezată îndărăt, în pat, medicii, observînd că pulsul îi slăbeşte, îi spuseră regelui că ar trebui să fie împărtăşită. Cred că era cinci sau şase seara. Şi, deşi nu se temuse niciodată de moarte, toţi socotiră că ar fi bine ca mai întîi să fie pansată şi apoi să-i spună că mai avea foarte puţin de trăit. De cîteva zile, ori de cîte ori o pansau, trebuiau să-i ţină la nas nişte punguţe cu miresme, ca să nu mai simtă miasmele groaznice ale rănii. Pînă atunci, aceste miasme n-o îngreţoşaseră, pentru că leacurile pe care le luase împiedicaseră carnea să putrezească. Nici cei care se apropiau de ea nu simţiseră mirosul, din pricina mirodeniilor care ardeau şi a parfumurilor cu care era stropit patul. După ce o pansară, îşi privi mîinile umflate şi şopti abia auzit, ca şi cum ar fi vorbit cu ea însăşi :

— Mîinile îmi sînt umflate, e vremea să mă duc...

Şi totuşi, toată această îngrozitoare suferinţă, nu izbutise să-i distrugă frumuseţea braţelor şi nici a mîinilor, care parcă nu fuseseră niciodată atît de frumoase ca în acele ultime zile. Căci dacă boala le subţiase, umflătura le făcuse la fel de pline şi de frumoase ca şi mai înainte. Păreau mai curînd nişte braţe şi nişte mîini de alabastru, şi nu de carne. După ce bolnava îşi chemă familia, după ce vorbi, rînd pe rînd, cu regele, cu regina, cu Monsieur şi cu Madame, ceru să fie împărtăşită. După asta, cele patru personaje amintite mai înainte, se aruncară în genunchi, în faţa patului, şi-i sărutară, plîngînd, mîinile. Dar cum m-am jurat că voi spune adevărul, nu mi s-au părut că plîngeau chiar cu atîta durere, ca prima oară, la Saint-Germain, cînd crezuseră că o pierd, sau, în orice caz, plînsul lor nu mi s-a părut a fi nici pe departe atît de sfîşietor pe cît s-ar fi cuvenit. E adevărat că, cu timpul, începi a te obişnui cu toate ; pe de altă parte,

poate că erau şi ele sătule de această boală îndelungată care o chinuia atît de cumplit pe regină, dar care, prin forţa împrejurărilor, le chinuia şi pe ele. Sfîrşitul ei însemna, de fapt, sfîrşitul chinurilor lor.

Toţi care se aflau de faţă, plîngeau şi ei. Doar cea care era atît de regretată de toţi, părea foarte liniştită, privind la cei din jur fără emoţie, ba dimpotrivă, cu oarecare gravitate, fapt care avea în sine ceva măreţ şi frumos. Regele se ridicase în picioare şi se uita la ea. Regina, după ce-l privi o vreme, îi spuse cu autoritatea unei mame :

— Sire, să faci ce ţi-am spus ! Ţi-o mai spun încă o dată, cu împărtăşania pe buze.

Regele, cu faţa scăldată în lacrimi, coborî fruntea şi-i răspunse cu profund respect, că-i va îndeplini dorinţa.

Monsieur, care stătea lîngă mine, sprijinindu-se de coloana patului, se întoarse şi-mi spuse, lăudînd-o pe regină :

— N-am văzut de cînd sînt ceva atît de frumos ! Iată o femeie al cărei suflet e demn de o stimă veşnică !

Duhovnicul reginei ne spuse mai apoi, mie şi doamnei de Molina că, aflîndu-se în acea zi, împreună cu regele şi cu regina-mamă, aceasta îl rugase pe fiul ei — dacă ţinea cît de cît la ea — să-i ierte pe toţi cei pe care-i ura. Poate că era vorba de unele persoane care fuseseră întemniţate sau dizgraţiate odată cu Fouquet, de care acesta se servise cît timp fusese ministru ; poate că era vorba chiar de Foucquet, care cutezase să-l înfrunte pe rege şi pe care acesta nu voise să-l ierte pentru nimic în lume, ori de cîte ori îl rugase regina-mamă. Sau poate că era vorba de cu totul altceva, de care nu ştiau decît ei doi.

După asta, trăsese perdelele patului şi-i poftise pe toţi afară. Cum pulsul începu să-i fie din ce în ce mai slab, îl chemă pe doctor. La miezul nopţii, regele şi regina intrară în odaia bolnavei. Cum aceasta era pe sfîrşite, regele văzînd-o cum se stinge sub ochii săi, simţi o durere atît de sfîşietoare, încît, dacă n-ar fi fost susţinut de cei

din jur, ar fi căzut grămadă. Atunci, cîţiva curteni, îl luară cu forţa şi-l duseră în odaia alăturată, unde-l stropiră cu apă pe faţă, făcîndu-l să-şi vină în fire. În vreme ce noi plîngeam, iar regele leşinase, bolnava părăsi liniştită acest pămînt, unde domnise cu atîta glorie şi păşi pe un alt tărîm, scăpînd în sfîrşit de chinurile îngrozitoare pe care le îndurase cu răbdare, atîta vreme. S-a prăpădit într-o miercuri, 20 ianuarie 1666, între patru şi cinci dimineaţa. Monsieur o îmbrăţişă cu multă dragoste. Lacrimile care-i curgeau şiroaie arătau cît era de îndurerat, şi avea dreptate să fie : căci, în cea pe care-o regreta atîta, pierduse o mamă, o prietenă, o confidentă, în sfîrşit, pe cea care-i alina întotdeauna necazurile. După asta, plecă aproape imediat la el, la Saint-Cloud, ca să-şi mai molcomească, timp de cîteva zile, durerea. Regele trimise după el ca să fie de faţă la citirea testamentului pe care-l lăsase regina-mamă şi ca să ia şi el o cheie de la caseta cu bijuterii. Monsieur îl rugă să-l scuze, să facă el tot ce trebuia făcut şi să-l lase, pînă ce-i va mai trece durerea.

Regele, în calitatea pe care-o avea, rezolvă singur toate lucrurile şi se achită de toate îndatoririle. Trimise după testamentul pe care răposata regină, mama sa, îl încredinţase domnişoarei de Beauvais. Ea i-l înmînă domnului Le Tellier, care-l citi în faţa regelui şi a reginei. Ajungînd la articolul care se referea la mine, regele zise :

— Acest lucru s-a şi făcut !

Într-adevăr, regina avusese bunătatea de a-mi fixa o pensie pe viaţă, de zece mii de scuzi. Dădu tot atît contesei de Flex, doamna ei de onoare, ducesei de Senecé, mama contesei de Flex şi doamnei de Bregy. Ducesei de Noailles, camerista ei, îi dărui cincisprezece mii de livre, pentru că această doamnă fusese puţină vreme în serviciul ei. Regele dispuse cum voi el, de bijuterii. Porunci apoi să se scoată ornamentele din odaia fostei regine, după care plecă la Versailles, lăsîndu-le pe contesa de Flex şi pe ducesa de Noailles lîngă trupul neînsufleţit al mamei sale. Ştiu

de la persoanele care dormeau în odaia regelui, că acesta, după ce se vîrî în pat, plînse aproape toată noaptea. A doua zi, vorbind cu ducesa de Montausier, despre mama sa, îi spuse că singura lui mîngîiere consta în faptul că n-o supărase niciodată ; şi continuînd să vorbească despre calităţile răposatei, adăugase că fosta regină nu fusese numai o mare regină, ci că merita să fie pusă alături de cei mai mari regi ai lumii ; elogiu demn de cea căreia îi era adus, cît şi de cel care i-l aducea. În cabinetul mamei sale, regele găsi două mii de pistoli, pe care i-i dăduse cu puţin timp înainte şi care fură împărţiţi la săraci.

După ce am descris viaţa şi moartea acestei regine, cred că ar trebui să închei cu ceea ce mi-a spus ea în legătură cu aceste *Memorii*. Într-o zi, pe vremea cînd era sănătoasă, i-am spus că scrisesem unele lucruri despre ea şi că aveam de gînd — dacă avea să-mi ajute Cel-de-Sus — să le continui. La care ea îmi răspunse pe un ton aproape părintesc că, mai mult ca sigur, nu eram zdravănă la cap, din moment ce ajunsesem să-mi pierd timpul astfel ; că avea deplină încredere în mine, şi că eram liberă să scriu orice voiam ; dar că singurele ei rugăminţi erau : să n-o laud mai mult decît merita şi dacă ţineam într-adevăr la ea, să nu-i ocolesc cusururile şi să vorbesc în mod cinstit şi despre ele.

Văzînd-o neliniştită, i-am făgăduit în mod solemn că nu voi spune decît adevărul, atît împotriva cît şi în favoarea ei ; că dealtfel era necesar să procedez aşa, ca să fiu crezută de cei care aveau să citească aceste **Memorii** şi care, cum era şi normal, voiau să afle adevărul. I-am mai spus că nici o fiinţă de pe lumea asta nu e fără cusur, că Istoria n-ar plăcea nimănui, dacă n-ar avea şi părţi bune, şi părţi rele, şi dacă greşelile sau fărădelegile n-ar mai fi consemnate cu tot atît grijă ca şi faptele bune. Regina a fost atît de mulţumită de cele spuse de mine, încît nu şi-a manifestat niciodată curiozitatea de a afla sau de a citi ce anume scrisesem despre ea.

La puțină vreme după ce s-a prăpădit, doamna de Scudéri a scris, în cinstea ei, aceste versuri, care merită a fi păstrate pentru posteritate :

„Regina ale cărei virtuți, har și grandoare
Umplură universul de faimă și splendoare,
Și astăzi își păstrează — în bezna criptei — gloria,
Iar patria de-a pururi îi va cinsti memoria.

Căci a știut să-nfrîngă capriciile sorții
Și să privească-n față ravagiile morții.
Lăsînd un tron puternic, la care n-a rîvnit,
Trăi ca o regină, și-așa a și murit...“

CUPRINS

Capitolul I *Pag.* 5

1649. — Intrigile lui la Rivière. — Dificultatea lui Mazarin de a satisface toate ambiţiile. — Sfîrşitul războiului civil. — Curtea rămîne la Saint-Germain. — Incapacitatea financiară a lui La Meilleraye. — Portretul soţiei sale. — D'Émery preia Finanţele. — Doamna de Chevreuse la Paris. — Harcourt, guvernator în Alsacia. — Sosirea la Curte a ducelui de York şi a doamnei de Longueville. — Căsătoria ducelui de Mercoeur cu o Mancini. — Boala lui Beaufort. — Duşmanul cucereşte oraşul Ypres. — Atitudinea rece a lui Condé. — Reintrarea în graţii a mareşalului de la Motte. — Plecarea reginei la Amiens şi a ducelui de Orléans la Paris.

Capitolul II *Pag.* 17

1649. — Împăcarea marchizului de Hocquincourt cu Mazarin. — Beaufort şi Jarzé. — Candale îl desfide pe Beaufort. — Mareşalii Franţei

și Mazarin încearcă să curme această ceartă. — Doamna de Longueville obține unele favoruri pentru tînărul prinț de Marcillac. — Ridicarea acediului de la Cambrai. — Turenne bănuit de trădare. — Ducele de Orléans îi potolește pe parizieni. — Frondeurii se tem de reîntoarcerea regelui în capitală. — Starea vrednică de plîns a Franței. — Primirea afectuoasă pe care i-o face Ana de Austria regelui Angliei. — Măritișul reginei Poloniei cu fratele răposatului ei bărbat.

Capitolul III *Pag.* 27

1649. — Beaufort îi cere scuze lui Candale. — Condé vine la Compiegne. — Răceala manei sale față de regină. — Doamna de Chevreuse primită de regină. — Reîntoarcerea Curții la Paris (18 august 1649). — Aventura tinerei Soyons, domnișoară de onoare a reginei. — Moartea împărătesei Germaniei. — Uşurința și nepăsarea regelui Angliei. — Încheierea căsătoriei dintre ducele de Mercoeur și nepoata cea mai mare a cardinalului. — Nemulțumirea lui Condé.

Capitolul IV *Pag.* 38

Septembrie 1649. — Condé cere Pont-de-l'Arche pentru ducele de Longueville. — Refuzul reginei. — Prințul se declară dușmanul lui Mazarin. — Ducele de Orléans îl sprijină pe Condé.

— Condé îi poftește la masă pe șefii Frondei. — Scandalul care a urmat după asta. — Boala reginei. — Taburetele acordate prințesei de Marcillac și doamnei de Pons. — Jarzé e fidel lui Condé. — Protestele prinților împotriva cererilor ducelui de Bouillon și vicontelui de Turenne. — Condé revine lîngă regină și cardinal.

Capitolul V *Pag.* 52

1649. — Revolta bordelezilor. — Parlamentul le ia apărarea. — Cucerirea castelului Trompette de către bordelezi. — Starea deplorabilă a Finanțelor Statului. — Sfîrșitul exilului lui Chavigny. — Dragostea lui Jarzé pentru Ana de Austria. — Reîntoarcerea doamnei de Beauvais. — Jarzé e apostrofat cu asprime de către regină. — Intrigile Parlamentului împotriva lui Émery. — Prinții o împiedică pe regină să pedepsească orașul Bordeaux. — La Boulaye încearcă să aţîțe poporul. — Tentativa de asasinat asupra lui Condé. — Doamna de Pons se mărită cu ducele de Richelieu. — Purtarea trufașă a lui Condé, cu prilejul acestei căsătorii.

Capitolul VI *Pag.* 70

1650. — Ana de Austria, sătulă de puterea lui Condé, se hotărăște să-l aresteze și odată cu

el, şi pe prinţul de Conti — fratele său — şi pe ducele de Longueville — cumnatul său. — Discuţia lui la Rivière cu Mazarin. — Răcirea ducelui de Orléans faţă de favoritul său. — Durerea doamnei de Longueville şi a doamnei de Condé-mama. — Exilul doamnei de Condé-mama. — Fuga doamnei de Longueville. — Portretul doamnei Du Plessis-Guénégaud. — Vorbele rostite de Chavigny despre arestarea lui Condé.

Capitolul VII **Pag. 94**

1650. — Prinţesa de Condé-mama, părăseşte Parisul. — Amiralitatea e dată ducelui de Vendôme. — Bordeaux-ul se ridică în favoarea prinţilor. — Portretul lui Gourville. — Moartea lui d'Émery. — Plecarea reginei la Compiègne. — Curtea revine la Paris. — Plecarea regelui la Bordeaux. — Parlamentele din Paris şi Bordeaux intervin în favoarea prinţilor. — Regele ameninţă oraşul Bordeaux, cu asediul. — Portretul ducelui de Epernon.

Capitolul VIII **Pag. 103**

1650. — Ducelui de Orléans i se naşte un fiu. — Moartea acestui copil. — Mutarea prinţilor la Marcoussis. — Asediul oraşului Bordeaux. — Amnistia acordată bordelezilor, şi ducilor de

Bouillon şi de La Rochefoucauld (1 octombrie). — Intrarea regelui în Bordeaux. — Regina pleacă la Paris, dar se îmbolnăveşte pe drum. — Eforturile vane ale coadjutorului pentru a obţine pălăria de cardinal. — Ana de Austria revine la Paris (15 noiembrie). — Moartea lui Wilhelm al II-lea de Orania. — Prinţii sînt transferaţi la le Havre. — Soţia lui Condé prezintă o cerere Parlamentului cerînd eliberarea soţului ei. — Moartea Prinţesei-mame. — Furtuna iscată în sînul Parlamentului. — Intriga Prinţilor Palatini împotriva lui Mazarin. — Acesta părăseşte armata. — Parlamentul cere eliberarea prinţilor.

Capitolul IX *Pag.* 127

1651. — Vizita ducelui de Orléans la cardinalul Mazarin. — Ducele doreşte să-şi mărite una din fete, cu regele. — Refuză să-i abandoneze pe coadjutor şi pe ducele de Beaufort. — Numirea mareşalilor. — Moartea lui d'Avaux şi a lui de Mesme. — Alianţa Prinţesei Palatine cu ducele de Orléans, doamna de Chevreuse, coadjutorul şi Châteauneuf împotriva lui Mazarin. — Dizgraţierea lui Chandenier. — Ducele de Orléans cere îndepărtarea lui Mazarin. — El refuză s-o vadă pe Ana de Austria. — Ea se plînge Parlamentului, de coadjutor. — Magistraţii cer alungarea cardinalului. — Regina refuză. — Şedinţa furtunoasă din Parlament. — Plecarea lui Mazarin la le Havre. — Neliniştea reginei.

— Discuția pe care o are cu doamna de Motteville.

Capitolul X *Pag.* 151

1651. — Neliniștea pricinuită de plecarea cardinalului. — Purtarea urîtă a ducelui de Orléans față de regină — Parlamentul îl alungă pe Mazarin (9 februarie 1651). — Prințul de Condé se ceartă cu doamna de Chevreuse și cu coadjutorul. — Condé se ceartă cu primul președinte al Parlamentului, cu ducele de Bouillon și cu Turenne. — Comportarea lui Condé, care obține guvernămîntul din Guienne.

Capitolul XI *Pag.* 173

1651. — Prințul de Conti explică Parlamentului de ce a plecat fratele său. — Condé scrie el însuși acestei Companii. — Ducele de Orléans îi ia apărarea. — Abilitatea reginei. — Dubla declarație a regentei împotriva lui Mazarin și în favoarea lui Condé. — Îndepărtarea lui Le Tellier, Servien și de Lyonne. — Dizgrațierea lui Chavigny. — Reintoarcerea lui Condé la Paris. — Întrevederile secrete ale reginei cu Châteauneuf. — Ura fățișă a lui Conde împotriva coadjutorului. — Vizita lui Monsieur la regina Angliei. — Condé nu vrea să-i vadă nici pe rege, nici pe regină. — Ducele de Mercoeur acuzat de Parlament că s-a însurat cu nepoata cardinalu-

lui. — Înțelegerea Anei de Austria cu frondeurii. — Condé se pregătește de revoltă. — Ducele de Longueville îl abandonează. — Domnișoara de Longueville. — Manifestul reginei împotriva lui Condé. — Prințul îl declară calomnios. — Încurcătura ducelui de Orleans. — Condé obține de la el un înscris pe care-l arată magistraților. — Manifestul pe care-l publică drept răspuns la manifestul reginei.

Capitolul XII *Pag.* 192

1651. — Ura dintre Condé și coadjutor. — Regina își trimite garda ca să-l apere pe coadjutor. — Acesta e cît pe-aci să fie ucis de La Rochefoucauld. — Parlamentul o roagă pe regină să se împace cu Condé. — Apropierea majoratului regelui. — Ceremonia care are loc la Parlament, cu acest prilej. — Înapoierea la Curte a lui Châteauneuf, Vieuville și Mathieu Molé. — Condé ezită dacă să iște, sau nu, un război civil. — Doamna de Longueville îl determină să-l iște. — Prințul de Condé e primit cu entuziasm la Bordeaux. — Turenne refuză să-l ajute. — Discuțiile coadjutorului cu Mazarin. — Mazarin îi făgăduiește acestuia pălăria roșie, de cardinal. — Plecarea regelui și a reginei în Berri și Guienne, cu scopul de a-l înfrînge pe prințul de Condé (24 septembrie 1651).

Capitolul XIII *Pag.* 214

1651. — Succesele duşmanilor în nord. — Curtea la Bourges. — Regele îi porunceşte lui Mazarin să se întoarcă. — Fuga prinţului de Conti şi a doamnei de Longueville, la Bordeaux. — Condé primeşte cu trufie propunerile de pace. — Regina la Poitiers. — Succesul lui Harcourt împotriva lui Condé. — Curajul lui Mathieu Molé. — Parlamentul pune preţ pe capul cardinalului. — (1652). Reîntoarcerea lui Mazarin în fruntea unei oştiri serioase. — Moartea lui Châteauneuf. — Turenne se reîntoarce la Curte. — Sfîrşitul exilului lui Le Tellier. — Curtea pleacă la Tours, apoi la Blois. — Reintrarea în graţii a lui Servien, apoi a lui de Lyonne. — Beaufort înfrînt de Turenne. — Domnişoara de Orléans vrea să se mărite cu regele. — Refuzul Anei de Austria. — Coadjutorul este numit cardinal. — Ambiţiile lui Chavigny. — Ardoarea războinică a doamnei de Longueville. — Gelozia şi resentimentele lui la Rochefoucauld. — Condé primit la Paris, în triumf.

Capitolul XIV *Pag.* 233

1653. — Cardinalul se întoarce de la Sedan la Paris. — Doamna de Motteville se reîntoarce şi ea la Paris. — Supunerea oraşului Bordeaux. — Căsătoria prinţului de Conti cu o nepoată a lui Mazarin. — Doamna de Longueville se retrage la mănăstire. — Discuţia dintre regină şi prinţul de Conti, despre Frondă. — Cardinalul

de Retz scapă şi fuge la Roma. — Francezii forţează liniile din Arras (25 august 1654). — Regele se duce la Parlament în costum de călărie şi interzice acestuia să se mai adune. — Primul preşedinte de Bellièvre. — Exilul mai multor magistraţi. — Satisfacţia reginei. — Doamna de Châtillon conspiră împotriva lui Mazarin. — Slăbiciunea regelui faţă de domnişoara Mancini. — (1655). — Serbări la Curte. — Supravegherea continuă a Anei de Austria asupra fiului ei, devenit rege. — (1656). — Serbare ecvestră la Curte. — Regele pleacă la Compiègne. — Cucerirea oraşelor Valenciennes şi Condé de către spanioli. — Parlamentul vrea să cunoască hotărîrile Consiliului. — Sosirea reginei Cristina la Curtea Franţei. — Scrisoarea ducelui de Guise despre această prinţesă. — Intrarea ei în Paris. — Regina Cristina se duce la Compiègne să-i vadă pe rege şi pe regină. — Detalii şi particularităţi despre persoana sa şi despre şederea ei în Franţa. — Cristina pleacă de la Compiègne, o vizitează pe Ninon de Lenclos, apoi se îndreaptă spre Savoia.

Capitolul XV *Pag. 256*

(1656). — Regele şi cardinalul se îndreaptă spre La Fère. — Turenne, comandant al armatei. — Reîntoarcerea regelui la Paris. — Mazarin se ocupă de treburile dinlăuntrul ţării. — Moartea doamnei Mancini, sora cardinalului şi a doamnei de Mercoeur, nepoata cardinalului (1657). — Măritişul Mariei Mancini cu contele de

Soissons. — Înclinarea regelui către cea mai mare dintre ultimele trei nepoate ale cardinalului. — Pasiunea pe care i-o inspiră domnișoara de La Motte d'Argencourt. — Moartea președintelui de Bellièvre. — Devoțiunea ducelui de Orléans. — Dominația lui Mazarin asupra regelui și a reginei. — Moartea neașteptată a doamnei de Montbazon. — Afacerile din Anglia. — Regele Angliei părăsește Franța. — Asediul orașelor Cambrai și de Montmédy. — Mademoiselle se reîntoarce la Curte. — Boala lui Mazarin. — A doua călătorie a reginei Cristina, în Franța. — I se dă un domiciliu forțat, la Fontainebleau. — Moartea lui Monaldeschi. — Indignarea Curții. — Cristina asistă la serbările carnavalului din Paris. — Apoi se reîntoarce la Roma. — Boala lui Condé. — Moartea ducelui de Candale. — Mareșalul de Hocquincourt se întîlnește cu Condé, în Spania.

Capitolul XVI *Pag. 275*

(1658). — Regele și regina la oaste. — Reintrarea în grații a ducelui de Beaufort. — Asediul orașului Dunkerque. — Sărăcia regelui. — Victoria lui Turenne asupra spaniolilor comandați de Condé și de don Juan de Austria (14 iunie). — Moartea mareșalului de Hocquincourt. — Capitularea orașului Dunkerque. — Curtea se reîntoarce la Compiègne. — Cucerirea orașului Gravelines. — Moartea lui Cromwell.

— Curtea se reîntoarce la Paris. — Pasiunea regelui pentru domnişoara Mancini. — Proiectul de căsătorie al regelui cu Margareta de Savoia. — Regele pleacă la Lyon ca s-o vadă pe această prinţesă. — Ana de Austria îl însoţeşte — Întîlnirea celor două Curţi, cea a Franţei şi cea a Savoiei. — Spania începe a se nelinişti din pricina acestui proiect de căsătorie. — Regele vrea, în ciuda mamei sale, să se însoare cu Margareta de Savoia. — Pimmentel o propune pe Infanta Spaniei. — Regele acceptă. — Bucuria reginei. — Gelozia domnişoarei Mancini. — Atitudinea plină de noblețe a Margaretei de Savoia. — Sosirea ducelui de Savoia la Lyon. — Curtea se reîntoarce la Paris. — Succesul lui Turenne în Flandra.

Capitolul XVII *Pag. 297*

(1659). — Regina e nemulţumită de pasiunea fiului ei faţă de Maria Mancini. — Regele rezistă în faţa mamei sale. — Mazarin vrea s-o determine pe regină să fie de acord ca regele să se însoare cu nepoata sa. — Răspunsul indignat al reginei. — Regina îl primeşte pe trimisul Spaniei. — Suspendarea ostilităţilor. — Purtarea demnă de laudă a cardinalului, care nu-l lasă pe rege să se însoare cu nepoata sa. — Plecarea Mariei Mancini. — Durerea lui Ludovic al XIV-lea. — Purtarea categorică a ministrului. — Mazarin se îndreaptă către frontiera Spaniei. — Regele şi regina pleacă la Fontainebleau. — Plecarea lor către graniţă. — Mareşalul de Gramont

e trimis ambasador în Spania. — Moartea ducelui de Orléans (2 februarie 1660). — Cîteva cuvinte despre acest prinț atît de puțin regretat.

Capitolul XVIII *Pag. 316*

(1660). — Înapoierea lui Condé în Franța. — Primirea pe care i-o face regele. — Călătoria doamnei de Motteville la Bénac. — Descrierea Pirineilor. — Curtea la Saint-Jean-de-Luz. — Insula Fazanilor. — Regele Spaniei la San-Sebastian. — Regele scrie Infantei. — Scrisoarea Anei de Austria către viitoarea sa noră. — Reinstaurarea Stuarților. — Sosirea regelui Spaniei la Fontarabie. — Ceremonia căsătoriei prin procură. — Portretul Infantei. — Primirea pe care i-a face Mademoisellei. — Întrevederea dintre Ana de Austria, Filip al IV-lea și Infantă. — Delicatele atenții ale lui Ludovic al XIV-lea. — Cei doi regi jură solemn să încheie pace. — Ludovic al XIV-lea și Ana de Austria se duc după Infantă, la Fontarabie. — Banchetul oferit de rege, de regina tînără și de regina-mamă. — Tristețea regelui Spaniei. — Dragostea Infantei Maria-Tereza față de tatăl ei. — Noua regină se îmbracă după moda franceză.

Capitolul XIX *Pag. 336*

(1660). — Nunta regelui. — Portretul celor două regine. — Bucuria celor doi soți și a reginei-mame. — Regele Angliei la Londra. — In-

trarea lui Ludovic al XIV-lea în Bordeaux. — Sosirea sa la Vincennes. — Boala lui Mazarin. — Intrarea solemnă a regelui şi a reginei în Paris. — Monsieur se însoară cu Henriette a Angliei. — Regina-mamă a Angliei se gîndeşte să-şi însoare fiul cu Hortensia Mancini. — Boala cardinalului se agravează. — Avariţia sa. — Sosirea în Franţa a reginei Angliei. — Ludovic al XIV-lea şi Ana de Austria îl vizitează pe cardinal. — Regina tînără e însărcinată. — Testamentul lui Mazarin. — Darurile pe care le face familiei regale. — Moartea sa. — Regele se întoarce la Luvru. — Maria-Tereza e geloasă pe contesa de Soissons. — Regele declară că are intenţia de a guverna singur. — Imensele bogăţii ale lui Mazarin.

Capitolul XX *Pag. 352*

(1661). — Cum îşi împărţea timpul Ludovic al XIV-lea. — Înclinarea sa către afacerile politice. — Monsieur se însoară cu Henriette a Angliei. — Regina e geloasă pe Madame. — Cearta dintre doamnele de Navailles şi de Soissons. — Domnul de Navailles îl provoacă la duel pe contele de Soissons. — Exilarea acestuia din urmă. — Madame nu vrea să audă de sfaturile doamnei de Motteville. — Scrisoarea reginei Angliei. — Mînia reginei împotriva doamnei de Soissons. — Ana de Austria e nemulţumită de Madame. — Le Tellier îl protejează pe Colbert. — Amîndoi îl vorbesc de rău pe Mazarin în faţa regelui. —

Exilul contelui de Guiche şi al ducesei de Valentinois.

Capitolul XXI *Pag. 366*

(1661). — Regele se hotărăşte să-l aresteze pe Fouquet. — În 29 august, Curtea pleacă în Bretagne. — Arestarea lui Fouquet. — Fortificaţiile ameninţătoare din Belle-Ile. — Exilul doamnei Du Plessis-Bellière. — Domnişoara de Mennoville. — Ambasadorii Franţei şi Spaniei se ceartă care să intre primul în Londra. — Mînia lui Ludovic al XIV-lea. — Regele Spaniei îşi cere scuze. — Naşterea Delfinului. — Colbert, ministru de Finanţe. — Ana de Austria vrea să se retragă la Val-de-Grace. — Caruselul din Tuileries. — Regele îi face curte domnişoarei de La Motte-Houdancourt. — Domnişoarele de onoare şi regele. — Supravegherea reginei-mame şi a doamnei de Navailles. — Ludovic al XIV-lea se reîntoarce la domnişoara de La Vallière. — Gelozia şi durerea Mariei-Tereza. — Indiferenţa regelui.

Capitolul XXII *Pag. 384*

(1662). — Regele cumpără oraşele Dunkerque şi Mardick. — Îşi pierde copila. — Scrisoarea anonimă adresată reginei. — (1663). — Splen-

doarea Curții. — Boala Anei de Austria. — Regele și regina se îmbolnăvesc de pojar. — Vindecarea reginei-mame. — Doamna de Soissons îi vorbește Mariei-Tereza despre iubirile regelui. — Mîhnirea Mariei-Tereza. — Dizgrațierea ducelui de Navailles. — Moartea mai multor prințese. — (1664). — Serbări la Versailles. — Ana de Austria atinsă de o boală gravă. — Soții de Navailles exilați de la Curte. Doamna de Montausier o înlocuiește pe ducesa de Navailles. — Doamna de La Motte, guvernanta Delfinului. —Regele și regina-mamă se ceartă. — Ludovic al XIV-lea îi cere iertare. — Doamna de Motteville încetează o vreme de a se mai duce la Curte. — Intrigile ducelui și ale ducesei de Brancas.

Capitolul XXIII **Pag. 403**

(1664). — Nașterea ducelui de Valois. — Curtea la Villers-Coterets. — Necazurile Mariei-Tereza. — Regele îndrăznește s-o prezinte pe domnișoara de La Vallière mamei sale. — Curtea la Versailles. — Boala reginei. — Mîhnirea regelui. — Ana de Austria începe a fi bolnavă. — Boala i se agravează. — Reîntoarcerea la Curte a contelui de Guiche. — Sinceritatea soției lui Monsieur față de soțul ei. — De Vardes pune mîna pe corespondența ei cu contele de Guiche. — Madame se ceartă cu doamna de Soissons. — Apoi îi mărturisește regelui tot ce făcuse. — De Vardes e întemnițat. — Exilul contelui și al contesei de Soissons. — Contele de Guiche e exilat

din nou. — Curtea la Saint-Germain. — Ana de Austria în primejdie de moarte. — Testamentul ei. — Durerea lui Ludovic al XIV-lea. — Resemnarea și curajul reginei-mame. — Vraciul Alliot din Lorena.

Capitolul XXIV *Pag. 422*

(1665). — Curtea la Versailles. — Madame naște o fetiță moartă. — Agravarea bolii reginei-mame. — Mustrările pe care i le face regelui, în legătură cu domnișoara de La Vallière. — Ludovic al XIV-lea semnează testamentul mamei sale. — Este chemat Alliot. — Regina e transportată la Paris și dusă la Luvru. — Metodele barbare ale lui Alliot. — Ana de Austria îi vorbește regelui despre Navailles. — Purtarea echivocă a lui Le Tellier. — Regina-mamă insistă în favoarea lui Navailles. — Acesta obține guvernămîntul din La Rochelle. — Moartea regelui Spaniei. — Durerea Mariei-Tereza și a Anei de Austria. — Noul regę al Spaniei făgăduiește să domnească cinstit și drept.

Capitolul XXV *Pag. 434*

(1666). — Distracții la Curte. — Regina-mamă în pericol. — E adus un vraci din Milan. — Logodna domnișoarei Artigny. — Ana de Austria încearcă să tempereze gelozia reginei. — Sufe-

rințele îngrozitoare ale reginei-mame. — Consternarea Curții. — Începe să se vorbească despre moartea ei apropiată. — Fermitatea de care dă dovadă Ana de Austria în ultimele sale zile. — Arhiepiscopul de Auch o împărtășește. — Ultima recomandare pe care o face regelui. — Ultimele momente ale reginei-mame. — Ce gindea regina despre *Memoriile* doamnei de Motteville. — Versurile doamnei de Scudéry.

Lector: CORNEL POPESCU
Tehnoredactor: CONSTANȚA VULCĂNESCU

Apărut: 1981. Bun de tipar: 27.I.1981. Format: 32/70×108. Coli tipo: 14,5. Coli ed: 23,59.

Comanda nr. 714
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, — București
Republica Socialistă România

Vol. I-II Lei 30